

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓ

Szerkeszti
SZEKFŰ GYULA

XXXIV. KÖTET
1938. SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest

A JAPÁN-KÍNAI HÁBORÚ

MERÉSZ ÉS MEDDŐ KÍSÉRLET VOLNA a végső győzelmet illetően jóslásokba bocsátkozni“. Ez volt előbbi, a Magyar Szemle múlt évi decemberi füzetében megjelent hasonló című tanulmányunknak egyik zárómondata, — melyet az események máris igazolnak. Több mint egy éve tart az elkeseredett küzdelem a két keletázsiai nagy nemzet között, anélkül, hogy a legkisebb jel is annak közeli végére engedne következteni. Ez év július 7-én, a hadüzenet nélküli háború első évfordulója alkalmából, úgy a japánok, mint a kínaiak részéről közrebocsátott kormánynyilatkozatok kifejezésre juttatták mindkét fél eltökélt szándékát, hogy a harcot a végső győzelemig folytatják. „Nem hagyjuk abba a harcot, amíg Csiang-Kai-Csek kormányát meg nem buktattuk és új, japánbarát kormány alakul annak helyébe. Eddigi győzelmeink alapján a harcot folytatni fogjuk — áldozatokra való tekintet nélkül“, mondotta Konoye herceg, Japán miniszterelnöke. Rövidebb, de hasonló értelmű volt a kínai kormánytanács kiadványa, mely az eddigi áldozatokra — több mint félmillió ember! — rámutatva így végződik: „Az ellenállást feltétlenül és minden körülmények között folytatni fogjuk.“

Míg első közleményünkben a japán-kínai fegyveres mérkőzés előzményét, a két fél erőviszonyait és valószínű szándékait, nemkülönben az 1937 július eleje és november közepe között lezajlott harcokat ismertettük, jelen tanulmányunkban a kínai hadszíntér azóta történt katonai eseményeit írjuk le és egyúttal a háborúnak eddig megfigyelt érdekesebb és kiemelkedőbb jelenségeivel foglalkozunk.

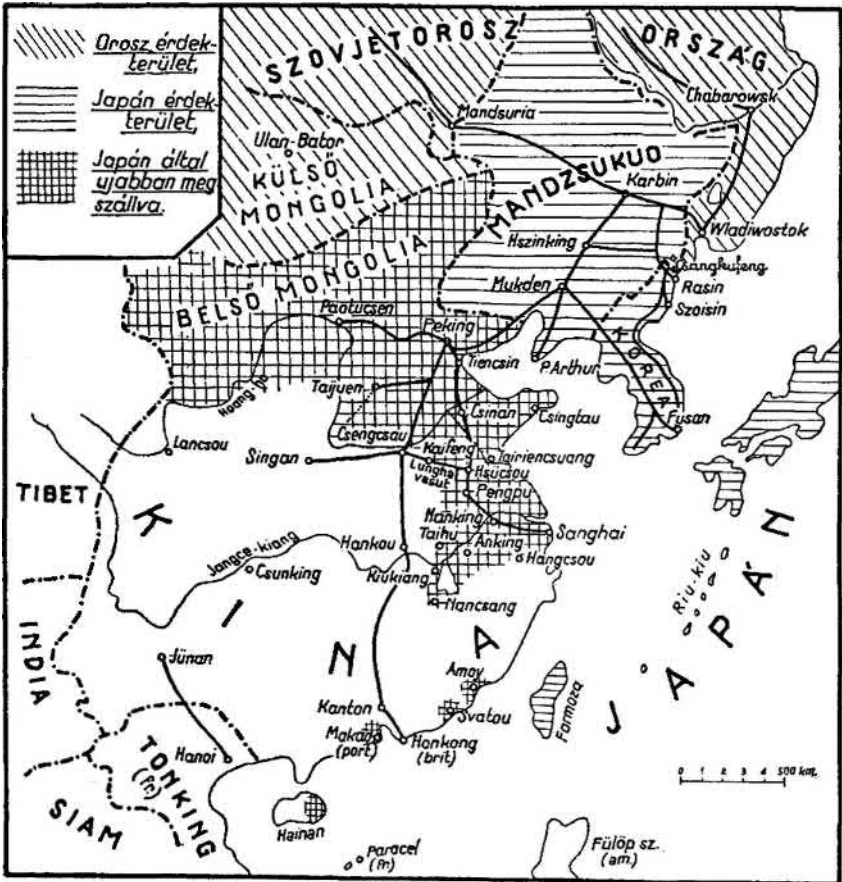
Az általános helyzet 1937 november második felében — röviden ismételve — a következő volt:

A japánok szélső nyugati csoportja Belső-Mongoliában, — a következő Sanszi tartomány fővárosában, Tajüanban állott; az északi főerők Teraucsi tábornok parancsnoksága alatt, kb. 150—200.000 fő — a két vasútvonal mentén voltak előnyomulóban déli irányban és a Hoangho (Sárga-folyam) felé közeledtek; a déli főerők Macsu tábornok parancsnoksága alatt, 120—150.000 fő, Shanghai elfoglalása után zömükkel követték a Nanking felé visszavonuló ellenséget, míg egy mellékcsoportjuk nyugati és délnyugati irányban kezdte meg az előnyomulást.

A kínai főerők visszavonulása, bár Csiang-Kai-Csek tábornagy maga vette át a parancsnokságot, mindinkább általános visszaözléssé

fajult. Nem került sor — amint azt a világsajtóban bejelentették — a tavak vidékén kiépített két állítólag „formidabilis“ állás védelmére. (Lehet, hogy az ismert kínai felületesség és korrupció következtében talán nem is voltak védhető állapotban.) Sőt a fővezér azon kísérlete, hogy új fővárosát, Nanking-ot megvédje, hasonlóképpen csődöt mondott. Csapatai a 3 hónapos súlyos sanghai harcot és az ott szenvedett vereség következményeit nem tudták egyhamar kiheverni. Így a kormány már november közepén elhagyta Nankingot, ahová a japánok, tulajdonképpen komolyabb harcok nélkül, december 10-én bevonultak.

Ezzel véget ért a hadjárat első időszaka, melynek eredménye

Nippon részére rendkívül kedvező volt. Kezébe került a gazdag és minden vonatkozásban fontos öt északi tartomány, — ez volt az egyik fő hadicél — továbbá Shanghai, — nemcsak Kínának, hanem Kelet-Ázsiának is egyik legnagyobb kikötője és kereskedelmi gócpontja, úgyszintén Nanking, a köztársaság új fővárosa. És ezt a japánok 5—6 hadosztállyal, továbbá tengerészcsapatokkal, de legfeljebb 60—70.000 emberrel érték el, 2—300.000 főnyi, tehát többszörös számbeli fölényben lévő kínaiakkal szemben.

A hatalmas területgyarapodás és a győzelmes csaták dacára, azért az eredmény még sem volt teljes, mert nem sikerült a kínaiak katonai ellenállásának letörése, mely erősebbnek és szívósabbnak bizonyult, mint azt a japán hadvezetőség látszólag feltételezte.

December hó folyamán Csiang-Kai-Csek — aki székhelyét a kormánnyal együtt Hankauban tette át — hadseregének zömét, újonnan felállított seregtestekkel kiegészítve, a Lunghai-i vasút keleti része mentén, nagyban Hsücsau területén vontatta össze. Szándéka — ez részünkről természetesen csak következtetés — az lehetett, hogy ezen központi állásból, a japán északi és déli főerők egyesülését meggátolja és azokat egyenként megverje. Ezen, a japán hadsereg közé beékelődött erőcsoportnak, mely idővel közel félmillió főre gyarapodott, parancsnoka az ügyes és erélyes Feng, az ú. n. „keresztény“ tábornok volt.

Az adott helyzetből kifolyólag a japánok viszont legközelebbi feladatuknak tekintették, hogy a két külön működő — északi és déli — seregcsoportjukat, amelyeknek élei decemberben még kb. 500 km-nyi távolságra voltak egymástól, mielőbb egyesítsék és egyúttal a szemben álló ellenséges erőket megverjék. Ezzel kapcsolatban a másik feladat a Lunghai-i vasútnak, mint egyedüli transzverzális vonalnak birtokba vétele volt, ami egyben — Csengcsau elfoglalásával — Közép-Kína főútőérének, a Peking—Hankau-i vonalnak ellenőrzését jelentette volna.

Ezen hadászati célok megvalósítására törekedett mindkét fél, hónapokon át tartó elkeseredett, ide-oda hullámzó véres harcok árán, amelyek folyamán a japánok csak lépésről-lépésre tudtak tért nyerni, a kínaiak pedig heves ellentámadásaikkal többször jelentékeny helyi, de múló természetű sikereket értek el.

A japánok támadásának lendületét meglassította északon a Sárgafolyam, mely már a tél folyamán erősen megáradt, úgyhogy a rajta való átkelés szinte lehetetlenné vált, délen pedig a sok tó és csatorna folytán nehezen járható és amellet könnyen védhető terep. Január és februárban pedig a szokatlan nagy hidegek és gyakori hófúvások. De a fő ok ott keresendő, hogy a japán hadvezetőség—erre még rátérünk—csak korlátozott számú erőket bocsáthatott a küzdő hadsereg részére. Mindezek dacára mégis sikerült a japánoknak azon kedvező előfeltételek megteremtése, melyek alapját képezték a május közepén meginduló eredményes általános nagy támadásiaknak.

Csiang-Kai-Csek tábornagy ellenben, ezen említett időszak alatt nem tudta fentebb ismertetett kedvező helyzetét „a hadászati belső vonalon“ és dacára a rendelkezésére álló időnek és erőfölényének — saját javára kihasználni. Ennek okai viszont az egész kínai állami és katonai szervezet belső gyengeségében, egyenetlenségében és fegyelmetlenségében találhatók, de természetesen a korszerű fegyverzet, felszerelés, lőszer stb. hiányában is. Semleges tudósítók is igazolják, hogy a kínai hadosztályoknak, sőt hadseregeknek mondott egyes alakulatok, gyakran csak „felfegyverzett tömegeknek“ minősíthetők.

Május elején, tehát közvetlen az általános japán támadás előtt, a kölcsönös helyzet nagyjában a következő volt:

A legszélső északnyugati japán csoport (belső mongol alakulatokkal megerősítve) Paotucszen környékén állott, biztosítva innen a Kai-

gan—Peking felé vezető vasutat és egyáltalán Japánnak nyugati szárnyát Szovjet-orosz, illetve külső mongol beavatkozás ellen.

A következő csoport, a szén- és vasércekben gazdag, de erősen japánellenes és bolszevista érzelmű Sanszi tartomány nagyrészét és annak fővárosát tartotta megszállva, szabadcsapatokkal való állandó harcok között.

Az északi főerők—Teraucsi tábornok vezérlete alatt, most már kereken 200.000 fő — jobb oszlopa, mely a Peking-i vasút mentén nyomult előre, a téli hónapok folyamán a Hoangho északi partján vonult fel. Átkelési kísérleteit — mint már mondtuk — megakadályozta a megáradt folyam és a túlsó partot megszálló kínaiak harckészsége.

Az északi erők keleti, Tiencsin-i oszlopa, még december hó folyamán Csinan-nál átkelt az alsó Hoanghon, A kínaiak által felrobbantott nagy vasúti hidat a japán műszaki csapatok 5 hónapos erős munkával — kiváló teljesítmény volt! — ismét használható állapotba helyezték.

Ez az oszlop a Csingtaunál partra szállított új japán erőkkel karöltve, különösebb nehézségek nélkül megszállotta a Santung félsziget, illetve tartomány legnagyobb részét. Felelőtlenül itt, mint jellemző esetet egyes kínai vezetők erkölcsére és gondolkodására Han tábornok szereplését, aki ennek a tartománynak főnöke volt. Hadseregét — állítólag 30.000 főt — felvonultatta ugyan tartománya határán, de nem indította támadásra a japánok ellen, Csiang-Kai-Csek tábornagy ismételt parancsai dacára. Később ez iltóbbi elfogatta őt és kivégeztette. Miután ez a sors több hivatalársát is érte, a fegyelem és függetlenségtörések állítólag ritkábbak lettek a kínai hadseregben.

Ennek a fent említett japán erőcsoportnak további előnyomulása déli irányban, azon feladattal, hogy a Lunghai-i vasút birtokbavétele mellett a szomszédos nyugati csoport folyamátételését megsegítse, megakadt a Nagy (Császár) csatorna mentén. Feng tábornok hadosztályainak szívós védelme — nagyszerűen kiépített betonállásokban — és erélyes ellentámadásaik — január és februárban — a japánok ezen szándékát eredményesen megakadályozták. Sőt a tábornagy-főparancsnok által április hóban ott megindított és személyesen vezetett áttörési kísérlete — 150—200.000 fővel — a japánokat 30—40 km-re vetette vissza — ideiglenesen. Ezen harcok gyújtópontjai a napisajtóban is sokat emlegetett Liuencseng és Taiercsiang voltak.

A japán déli hadseregnél — parancsnoka Macsui, majd február közepe óta Hata tábornok, kb. 200.000 fő — Nanking megszállása után hosszabb hadműveleti szünet állott be. Megkövetelte ezt a gyors és hozzá nehéz terepen (tavak, csatornák) való üldözés következtében szükségessé vált felzárkózás, a hadrend és a kötelékek rendezése és nem utolsósorban a megszállott mögöttes országrészek biztosítása. Sanghai környékén és a tőle délnyugatra eső területeken ugyanis kínai felkelők állandóan nyugtalanították a megszállókat, nagyobb kínai sorcsapatok pedig ismételten komoly támadásokat intéztek Sanghai irányában. (Hangcsou körüli harcok.)

Január elején a japán déli hadsereg zömével átkelt a Jangcsekiangon (Kék-folyam) és megkezdte előnyomulását északi irányban a

Nanking-i vasút mindkét oldalán. A Wei-ho folyó mentén azonban komoly ellenséges ellenállás, — Feng déli szárnya részéről ugyancsak erősen kiépített állásokban — nemkülönb a zord téli időjárás, útját állta a további térnyerésnek. Hetekig tartó rendkívül véres és heves állásharcok következtek, melyeknek egyik sokat emlegetett gyűpontja Pengpu volt. A japánoknak sikerült ugyan februárban az említett folyón való átkelést kierőszakolniok, annak dacára azonban Hata tábornok hadserege itt nem igen jutott előre.

Ezen nagy vonásokban vázolt helyzetből indult meg május elején a japánok általános támadása, miután Mandzsukuóból és az anyaországból a megerősítések — kb. 4—5 hadosztály — megérkeztek. A japánok csataterve nagyvonalú és merész volt. Alapgondolata a Lung hai-i vasút mentén és Hsücsou körül harcoló kínai főerőknek — kereken 5—600.000 fő, közöttük Csiang-Kai-Csek „elit“ csapatai Li tábornok parancsnoksága alatt — északról és délről, egyidőben való kettős átkarolása és megsemmisítése.

A támadás mindkét japán sereg részéről május 5-én kezdődött és sorozatos, igen véres ütközetekre vezetett, az óriási kiterjedésű, közel 400 km széles hadszíntéren. Mikor Li tábornok felismerte a japánok bekerítési szándékát, még idejekorán — május 12-én — elrendelte zömének, az említett 20 elit hadosztálynak elvonulását délnyugat felé. Terve sikerült, a csapatok ügyesen harcolva, majdnem veszteség nélkül bújtak ki a kelepcéből. Japán hírek szerint a főparancsnok Li tábornokot ezért felelősségre akarta vonni, aki azonban ismeretlen helyre megszökött. Csak 4 nappal később, a japán északi és déli hadseregek gépesített előcsapatai az említett vasút mentén találkoztak, — de a bekerítő gyűrű későn záródott. Május 19-én elesett Hsücsau, a két hétig tartó óriási csata központja. Ha a japán hadvezetőség által kitűzött cél — egy újabb „Cannae“ — nem is sikerült és főleg azért, mert a csatatér rendkívüli kiterjedésére való tekintettel a bevetett japán erők gyengéknek bizonyultak, annak dacára Hsücsau-t, a háború eddigi legnagyobb csatáját, határozott japán győzelemnek kell minősítenünk. Jelentőségét annál magasabbra kell értékelnünk, mivel a kínaiak kétszeres számbeli fölényben voltak és erősen kiépített állásokban harcoltak.

A kínai veszteségek igen jelentékenyek és japán adatok szerint a következők: több mint 100.000 fő, ebből kb. 40.000 halott és 50.000 fogoly (különb a japánok veszteségei is igen nagyok voltak); továbbá 40 ágyú, 30 harckocsi, 35 aknavető, 200 géppuska, 9 millió gyalogsági és több ezer tüzérségi lövedék, 6 páncélvonat és azon felül 85 mozdony és 2000 vasúti kocs. A további eredmény pedig Észak-Kína újabb igen gazdag területének megszállása és a Tiencsin—Nanking-i vasút teljes egészében való birtokbavétele. Mindezen fényes sikerek dacára tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy a kínai haderő nem semmisült meg és nem szűnt meg a kormány és a kínai nép ellenálló-képessége és háborús akarata sem.

A Hsücsau-i győzelem után, május végén, az egyesült japán haderő két hadműveleti lehetőség előtt állott. Előnyomulás a sokat emlegetett Lung hai-i vasút mentén, volt az egyik megoldás. Ez esetben — mint

már mondtuk — Csengcsou elfoglalásával a Hankau felé vezető vonalat is ellenőrizhetik. Ha pedig Singant szállják meg, megszakadnak a Szovjet-Oroszországból érkező hadianyagszállítmányok, melyeknek Singan a legfontosabb átrakódóhelye, egyben a kommunista propaganda főfészke. A másik lehetőség: a főerőkkel Hankau felé előnyomulva, az egész kínai védelem e katonai, politikai és gazdasági központjának elfoglalása. Megemlítjük itt, hogy a Hsücsau-i vereség után a kínai haderő egy része a Lunghai-i vasútvonal mentén nyugati irányban, a zöm pedig Hankau felé vett irányt.

Az események arra engednek következtetni, hogy a japán hadvezetőség az előbbi megoldást választotta. Gyors (gépesített) alakulatok a visszavonuló kínaiak nyomában maradtak és május végén megszállták Kaifenget, Honan tartomány 250.000 lakossággal bíró fővárosát, nagy hadianyaggyárral. Június elején pedig a japán előretolt osztagok már Csengcsou, illetve a Hankau felé vezető vasútvonal előtt állottak. Ekkor egy váratlan esemény megállította a japánok győzelmes útját. A kínai hadvezetőség, hogy az ellenség előnyomulását megakassza, Kaifengtől északra, a magasra áradt Hoangho — medre a sok magával hordott lőszer következtében 1 m-rel magasabb, mint a partvidék — töltéseit több helyen átvágatta, miáltal többszáz négyzetkilométernyi terület, a japánok előnyomulási sávjában, víz alá került és járhatatlanná vált. A kínaiak ezen elkeseredett elhatározása, melynek példájára a hadtörténelemben gyakran akadunk — legutóbb 1914-ben a belgák állították meg ily módon a német jobbszárny előtörését a tenger felé — bár késleltette, de nem akasztotta meg a hadjáratot. Ellenben sok százezer kínai lakost hajléktalanná tett.

A japán hadvezetőség ugyanis gyors elhatározással a hadműveletek súlyát eltolta délre és elrendelte az általános előnyomulást Hankau felé, balszárnyal a Jangcse-folyam mentén. Ugyanakkor a jobbszárnyon Kaifeng körül az árvíz folytán felszabadult erőket részben Peking felé, részben Sanszi tartományba irányította. Ezek július hó folyamán a szóbanforgó elfoglalt területeket eredményesen megtisztították az ott garázdálkodó, állítólag 30—40.000 főnyi kommunista felkelőktől, illetőleg szabadcsapatoktól.

Június közepén megkezdődött a japánok déli szárnyának előnyomulása, úgy magán a Kék-folyamon, mint annak északi partján. A japán haditengerészet néhány könnyebb egysége (10 darab) meglepetésszerűen Anking előtt jelent meg, azt elfoglalta és kihajózott csapatokkal hídfőszerűen kiépítette és megerősítette ezt a fontos előretolt pontot. Most néhányhetes hadműveleti szünet következett, amely alatt a japánok zöme — több mint 200.000 fő — Ankingtől keletre a Jangcse mindkét partján felvonult. Itt gyülekezett egy erősebb hajóraj is, hogy az előnyomulást Hankau felé felvegye. Az újabb hadműveleteket is a haditengerészet vezette be július elején Oikava ellentengernagy parancsnoksága alatt. A megáradt folyamon a 10.000 tonnás hajók is könnyen jutottak előre és lerombolták a kínaiak által több helyen felállított folyami és aknazáratokat, úgyhogy az utánuk hajón szállított csapatok Hukot is elfoglalták. Július első felében a szárazföldi csapatok a folyamtól északra Taihu, délen pedig a Poyang-tó felé

közeledtek. Utóbbin a japán hajórajnak kínai torpedó és ágyúaszádokkal kisebbszabású tengericsatát kellett megvívok. Csak így lett szabaddá az út a Jangcsen fölfelé a hajóraj részére és lehetővé vált a japán csapatok átkelése — július közepén — az említett 8—10 km széles és kb. 130 km hosszú tavn. Ugyanakkor már heves harcok folytak Taihu körül és a tótól délre Nancsang felé. Súlyos küzdelem indult meg később Kiukiang birtokáért, melyet a japán gyalogság a hadihajók tüzésége, nemkülönben légierők által támogatva, július 26-án rohammal bevett. Ez igen fontos pont, mert innen vezet az egyetlen kocsizható út a 200 km-re fekvő Hankauba.

Tanulmányunk lezárásakor, augusztus közepén a katonai helyzet Közép-Kínában a következő képet nyújtja:

A japán hadak állandó harcok között kb. 500 km széles arcvonalban és több mint 20 oszlopban, a Csengcsau—Hankau-i vasút felé nyomulnak előre. Jobbszárnyuk a fentebb említett területek újbóli pacifikálása után, a Hoanghó északi partját érte el és zömével a pekingi vasútvonal mindkét oldalán vonult fel.

A következő erőcsoport a folyam déli partján, kb. Csengcsou és Kaifeng között áll, előretolt részei állítólag már a Hankau-i vasútvonalat elérték.

Tovább délre, az arcvonal közepének helyzetéről és csoportosításáról nincsenek pontos adataink. Talán a Hankau-t északkeletről félkörben elzáró 1500 m magas Kwai-hegységet érték el.

Az igen erős balszárny több mint 200.000 fővel Hata tábornok parancsnoksága alatt a Jangcsesiang mindkét partján — tudjuk, hogy itt van a támadás súlya — igen nehéz harcokat vív Taihu környékén, Kiukiangtól nyugatra és Nancsang előtt.

A jelek szerint Csiang-Kai-Csek, bár az ideiglenes főváros kiürítését elrendelte és már a kormány is Csukiangba távozott, itt készül újabb, döntő csatára. Régebbi, ellenőrizhetetlen hírek szerint, Hankau körül állítólag közel 1 milliónyi tartalékok felett rendelkezne, melyeknek nagyobb része azonban még kiképzés alatt álló újoncok, igen gyér és főleg korszerű harcgépeket illetően nagyon hiányos felszereléssel. A kínai hadsereg egyéb erőelosztására vonatkozóan többé-kevésbé találgatásokra vagyunk utalva. Feltételezhető, hogy a 8. vörös-kínai hadsereg ismét Sinang körül van összpontosítva, és hogy nagyobb kínai erők vonulhattak föl a Lunghai-i vasút mentén, főleg Csengcsou körül és hogy kellőszámú csapatok a Hankau felőli vasutat védik. A kínai főerők, mint már említettük, igen valószínűen Hankautól keletre vonultak fel. Újabb hírek szerint csupán Hankau előtt 70 hadosztály, Nancsang körül pedig 20 hadosztály volna összpontosítva. A felsorolt központi erőkön kívül Kanton körül nagyobb hadsereg áll Cseng tábornok parancsnoksága alatt, de igen laza alárendeltségű viszonyban a központi kormánnyal. A délnyugati tartományok főnökei pedig (Li, Pai és Cseng) állítólag az államfő-főparancsnok politikai ellenfelei volnának.

Méltatva az éppen ismertett katonai helyzetet, úgy az a japánokra nézve nemcsak kedvezőbb, hanem a közeljövő szempontjából biztató is. A Hankau körüli csata kimenetelének esélyei inkább a japánok-

nak kedveznek. Hosszantartó harcok várhatók, annál is inkább, mivel Hankau közvetlen környékén is rendkívül sok a tó, mocsár, csatorna. Közép-Kína fővárosának, kereskedelmi és közlekedési gócpontjának elvesztése, melynek legsúlyosabb következménye a Kantonnal való közlekedés megszakítása, majd igen valószínűen Sinang megszállása, ami által a Szovjettel való összeköttetés szűnik meg, szinte pótolhatatlan veszteségek. Ha pedig a japánok hozzá még Kantont akár elfoglalják, akár a tenger felől teljesen elzárják, — haditengerészetük teljesen ura a keletázsiai vizeknek — akkor a kínaiak a legválóságosabb helyzetbe kerülnek. Hadianyagszállításaik akkor a Szovjettől csak a Gobi-sivatagon át, egyéb külföldről pedig csupán a francia Tonkingon át Hanoiból Jünanba történhet. Ezen újbóli kudarcok minden anyagi kár mellett, erkölcsi következményekkel is járnának, mert feltétlenül megingatnák a nagy tömegben amúgy is csak nehezen meginduló nemzeti és harcias szellemet, nemkülönben a központi kormány iránti bizalmat.

Ha a kínai haderő, mint sok oldalról hallani, még ez esetben sem adná fel a harcot, hanem a birodalom nyugati és délnyugati hegyvidékébe vonulna vissza, úgy szerintünk ennek a küzdelemnek már sok gyakorlati jelentősége nem lehet. Mivel az ország leggazdagabb részei, legnagyobb városai, kereskedelmi gócpontjai és összes (!) vasútvonalai akkor már az ellenség kezében lesznek, utóbbi talán már nem is követné tovább a kínai haderőt, hanem erejét és figyelmét inkább a megszállt országrészek megszilárdítására fordítaná. Ha sikerül a japánoknak itt nyugodt politikai és főleg gazdasági légkör megteremtése, úgy számítva a nagy kínai tömegek primitív, inkább az anyagiakra irányított életfelfogásával, talán elérhetik azt, ami egyik fő háborús célkitűzésük volt: Csiang-Kai-Csek uralmának letörése és, Kínának baráti alapon való új, japánbarát szervezése.

Az első háborús év eredménye különben a japánok részére a következő adatokban nyilvánul meg: az arcvonal hossza Kínában 250.000 km; a megszállott terület 12 millió km² (ez kb. Európa fele) 130 millió lakossal; a kínaiak vesztesége 1-3 millió (az eredeti állomány 65%-a), ebből több mint a fele halott. Japán, saját veszteségeit 50.000 fővel adja meg. Az elpusztított kínai repülőgépek száma 1170; 1000 szovjet pilóta van japán fogságban. A japánok állítólag viszont csak 90 gépet vesztek el. Végül két igen fontos gazdasági adat: a vasutak 47%-a, a vámoknak 77%-a a japánoké.

ZAVARÓ JELENSÉGGÉNT lépett közbe augusztus elején a csangku-fengi fegyveres összecsapás a mandzsu-orosz-koreai határ mentén. Határincidensek igen gyakoriak, amióta Japán Mandzsúria megszállásával a Szovjet közvetlen szomszédja lett. Elősegíti ezen összetűzéseket az a körülmény is, hogy a közös határ sokhelyütt nemcsak hogy megjelölve, de egyáltalán végleg és hivatalosan megállapítva sincsen.

A jelenlegi összecsapás színhelye a közös határok közelében úgy a japánok, mint az oroszok részére igen nagy katonai jelentőséggel bír. A környéket uraló magaslatról van szó, Vladivosztk hadi kikötőtől kb. 120 km délnyugatra. Egy alig 20 km tengerpartmenti sáv képezi

az orosz területet, melyet a japánok bármikor könnyen megszállhatnak. Másrészt közvetlen a közös határ mentén vezet a japánok új kikötőjéből és átrakodóhelyéből, Rajsinból egy ugyancsak új szárnyvonal az Észak-Mandzsúria-i (egykor kelet-sibériai) vasúthoz. Ez most a legrövidebb összeköttetés Japánnal.

A támadó fél minden valószínűség szerint a Szovjet volt, mert az ő érdeke, hogy Japán kínai hadjáratát megzavarja. Ezt igazolja ama tény is, hogy a harcok folyamán a japánok a védelemre szorítottak, míg az oroszok azok, akik állandóan támadtak.

A HADMŰVELETEK nagybani ismertetése után, most a távolkeleti háború néhány általános, de a hadviselés szempontjából érdekes jelenségére mutatunk rá.

A hadtörténelem tanúsága szerint új háborúk rendszeren másképp indulnak meg, mint az előző nagy fegyveres mérkőzés. A világháború óta a „totális háború“-ról kialakult elmélet alapján elvárható volt, hogy Japán — annál is inkább, mivel egy katonailag inferior ellenfélről volt szó — azonnal minden rendelkezésre álló katonai eszközzel („általános mozgósítás“) veti magát Kínára, hogy azt minél előbb legyőzze, lehengerelje és hogy magát a háborút — katonai, politikai és gazdasági okokból — minél előbb bevégezhesse. De nem ez történt. A Szigetország a feszült világpolitikai helyzetre való tekintettel és mivel egyedül, szövetségesek nélkül kénytelen harcát megvívni, talán túl takarékosan, csak a kítűzött hadművelési célok elérésére szükséges erőket küldte, illetve küldi a hadszíntérre. Amellett igen valószínű, hogy hasonló hibába esett, mint pl. a központi hatalmak a világháború kezdetén, t. i., hogy az ellenség katonai erejét és ellenállóképességét lebecsülte.

Megdólt az az elgondolás is, hogy a jövő háborúban hosszantartó „állásharcok“ elkerülhetők. Látjuk, hogy nem így van. Nem utolsósorban azért is, mert a védelem ereje a támadással szemben, a korszerű fegyverek rendkívüli elhárítóképessége folytán, módfelett megnövekedett.

„A korlátlan légiháború“ kérdésének tisztázására sem került a sor egyelőre, mert mindkét fél aránylag csak kisebb számú légierőket szerepeltet, másrészt Kína óriási kiterjedése mellett, nem bővelkedik kellő számú hálás célok felett.

Ellenben bebizonyosodott az a régi katonai igazság, hogy a háborúban nem mindig a „mennyiség“, hanem ellenkezőleg, igen sokszor a „minőség“ az, amely sikerhez vezet. A kínaiak, mint tudjuk, eddig mindig számbeli fölényben voltak. Bár a kínai katona csodálatraméltó hősiességgel szívósan és bátran harcolt, döntő győzelmet aratni nem tudott, mert a jól vezetett és kiképzett, kiváló katonai szellemtől és dicső hagyományoktól, fanatikus faj- és hazaszeretettől áthatott, de amellett teljesen korszerűen felszerelt japán harcossal szemben mégsem veheti fel a versenyt.

A vezetés is mindeddig a japánok fölényét igazolja. Megfontolt, mégis lendületes és kezdeményező. A cselekvés szabadságát, ha ideiglenesen el is veszti, gyorsan ismét magához ragadja. Keresi a

döntést, az ellenség megsemmisítését. A korszerű harceszközöket célravezetően alkalmazza. Példás az együttműködése a haditengerészetel. Megnehezíti a vezetést a hadszíntér szokatlan nagy kiterjedése, a hadtápvonalak hosszúsága és vele az utánpótlás nehézségei, valamint azoknak és a megszállt területeknek biztosítása a nagyszámú, elszánt és a kínai hadvezetőség által irányított szabadcsapatok tevékenysége ellen.

A kínai vezetés ezzel szemben, bár — mint már mondtuk — a saját hazájában és a stratégiai belső vonalon működik, számbeli fölénnyel rendelkezik, melyet kíméletlenül felhasznál — inkább nehézkes, módszeres és merev. Hátráltatja a vezetést ugyancsak a birodalom rendkívüli nagysága, a közlekedési utak és eszközök hiánya, de még inkább a hiányzó politikai és katonai egységes szervezettség.

A Két HÁBORÚS Fél bel- és külpolitikájának csak azon jelenségeire térünk ki röviden, amelyek a hadviseléssel közvetlen összefüggésben állnak.

Japán belpolitikáját illetően a főkérdés, mely ma az egész világot érdekli az, hogy meddig bírja ki, meddig képes háborút viselni. De ez végeredményben inkább gazdasági probléma. Hírek szerint Japán egész gazdasági és társadalmi életét hosszantartó háborúra rendezi be. A japán nép, amint a külföldi sajtó egy része írja, ha nemzeti érdekéről van szó, éppen úgy, mint a múltban, most is tanújelét adja hatalmas akaraterejének és bámulatos áldozatkészségének. A legutóbbi kormányalakítás, amelyben 5 katonaminiszter vesz részt, azt mutatja, hogy a háborús cél elérése érdekében minden egyéb politikai kérdés háttérbe szorul.

Kína belpolitikájának főkérdése, egyben főnehézsége is, hogy a nemzet, a honvédelem és egyáltalán a közösség gondolata mennyire ment át a közel félmilliárd kínai tudatába. Hogy ez a folyamat még csak kialakulóban van, mutatják az egyes tábornokok, tartományfőnökök függetlensérsétségei, a kommunista érzelmű hadseregrész többé-kevésbé önálló működése, az ipari-, kereskedelmi- és pénzügyi körök inkább japánbarát magatartása, úgyszintén a megszállt területek lakossága zömének gyors behódolása — a fiatal, külföldön tanult értelmiség igen tevékeny és erős nacionalista, japánellenes propagandája dacára.

Japán külpolitikai helyzete az egyes háborús incidensek következtében (angol és amerikai hajók bombázása, a fontos Paracellszigeteknek a franciák által való megszállása, stb.) beállott múltó természetű feszültségektől eltekintve, ez év első felében inkább javulást mutat. Amerika, mint mondják, nem akar, Nagy-Britannia és Franciaország pedig nem tud beavatkozni, az őket Távol-Keleten ért politikai és gazdasági sérelmek dacára. Németország és Olaszország csatlakozása az anti-komintern-paktumhoz, úgyszintén Mandzsukuoanak utóbbiak részéről való elismerése, a Kínában működő német oktatótisztek visszarendelése, inkább még emelte Nippon nemzetközi biztonságát és tekintélyét. A legfeszültebb volt a viszony eddig is Szovjet-Oroszországgal, amint azt a legutóbbi, — előbb ismertetett — csangkufengi összecsapás is mutatja. Orosz-japán háború lehetősége így erősen előtérbe lépett.

Bár az általános felfogás szerint a vörös hadsereg a „tisztozási“ folyamat következtében nem ütőképes, azon állítás, hogy Sztálin a felgyülemlett belső feszültséget már csak egy népszerű háború útján tudja levezetni — nem egészen alaptalan. Viszont kétségtelen, hogy Japán nem szívesen kezdene háborút egy újabb ellenséggel.

Kína külpolitikai helyzete a háborús év folyamán nem változott. Ismételt felhívásai — segélykiáltásoknak is nevezhetjük — a világ közvéleményéhez és külön-külön a nagyhatalmakhoz és végül a Népszövetséghez, eredménytelenek maradtak. Erkölcsi támogatásban részesül és hadianyaggal látja el sok kis- és nagyhatalom, de katonai támogatásra, legalábbis a közeljövőben, kilátás nincsen. Kivételt a Szovjet képez, mely mélyebbenrejlő saját politikai céljai elérése érdekében nemcsak hadianyaggal és kiképzőszeméllyel látja el, hanem mint látjuk, Japán állandó fenyegetésével, Kínát katonailag tehermentesíteni igyekszik.

A Távol-Keleti háború vége az eddigiek alapján beláthatatlan. De feltétlenül előbb ér véget, ha a két ellenfél egyedül vívja meg élet-halálharcát. Bármely harmadik hatalom beavatkozása, súlyos megpróbáltatása volna a világbékének. A katonai győzelmet minden valószínűség szerint Japán aratja, de hogy mennyire sikerül további szándékának megvalósulása, azaz Kína megbékítése, rendezése és megszilárdítása, erre ma nehéz volna kielégítő választ adni.

V. NÉMETH LAJOS

MÁRIA, ROMÁN KIRÁLYNÉ

ITT LEZÁRULT EGY SZEMPÁR, melynek színéhez csak a tenger kékje volt fogható s mely nézésének frissességét a halál küszöbéig megőrizte. Elvesztettük a nagy királynét: az emberiségnek, az asszonyi nemnek egy csodálatos, magában álló példánya múlt el, kinek fáradtságot nem ismerő, korral szembeszálló volt fiatalsága s aki régen bevonult legendáink világába. Népünk szerette, mert szép volt és szorgos és bátor; szerette, mert finom és alkalmazkodó tudott lenni, mert az élet valóságai között a mesék elvarázsolt királykisasszonyának képét testesítette meg.“

Az egyik bukaresti lap írta, hogy ilyen volt Mária királyné a román nép előtt.

De a királyné több, sokkal több volt a románság szemében. A román nép számára ő az „egyesülés királynéja“, regina integririi, a száz éven keresztül hajszolt román álmok megvalósítója volt. Nekünk magyaroknak ép ezért a mi legszebb valóságunk szétrombolója. Az elébb idézett román lap azt írta, hogy Mária királyné „történetet csinált“. Történetet, mint uralkodók tanácsadója és barátja, királyi férjének támasza nehéz időkben; katonák buzdító ja, sebesültek és haldoklók vigasztalója. Történetet csinált, mely a románoknak leg-hivalkodóbb büszkeségét, a mi legszomorúbb veszteségünket jelenti.

Mária királyné sokszor vett tollat kezébe; könyvei halála előtt rég elporladtak. Egy maradt meg közülük: korának sok asszonyi hiúsággal, sok könnyű visszatekintő bölcseséggel megírott képe: emlékiratai. Lapjai tele vannak az utolsó ötven év történetével; uralkodóknak, dinasztiaiak tagjainak, a két első román királynak és Carmen Sylvának, Viktoria angol királynénak, Ferenc Józsefnek és Vilmos császárnak, Sándor cárnak és Ferdinánd királynak képével. Egy könyv van, mely e korszakról szólva asszonyi kézből e memoárokhoz hasonló: RadziwiŰ hercegné levelezése, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbi lapjai őszinték, szerények, az európai nagy politika mély ismeretét tanúsítják s nem ámuló közönség számára készültek.

De minket így is érdekelnek az elhunyt királyné emlékiratai, mert sok világo sságot vernek Erdély oly fájdalmas elvesztésének hátterére.

MIKOR MÁRIA HERCEGNŐ 1893 telén mint Románia trónörökösének ifjú arája bevonult Bukarestbe, a trónon az ország első királya, Hohenzollern Carol ült. Az új asszony még menyasszony korában

kelt ellenszenvvel viseltetett az uralkodó iránt. A szabad angol légkörben felnőtt fiatal asszonyra bénítóan hatott a német fajú uralkodó ridegsége, kérlelhetetlen kötelességérzete, fáradtságot nem ismerő munkássága. „Onkel“ egyszerű, rideg ember volt, az elegancia legkisebb árnyéka nélkül, kékvérű s mégis self-made man, büszke teljesítményeire, a naivság valami halovány vonásával, különösen azért, mert oly kétségbeejtően komolyan vette magát. Katona volt s természetében volt valami a spártai, vagy még inkább az aszkéta barát természetéből. De — írja tovább — „a király mindenek felett politikus; politika volt a szenvedélye, életének egyetlen, uralkodó szenvedélye s abban az időben a politikusok oly komolyan vették magukat. A politika játéka oly végtelenül, mindent elhomályosítóan fontos volt neki, hogy annak kedvéért mindent feláldozott.“

Érzik a gúny és lenézés e jellemzéséből. Pedig mi lett volna abból a román földből, melyre trónrajutásakor lépett Carol, ha nem lett volna mindenek felett politikus és államférfiú. Vájjon lerázta volna magáról a török igát Románia; lett volna belőle önálló királyság; meghonosult volna az a parlamenti kormányzatnak látszó párt-váltógazdaság, mely egyedül tett a korrump Romániában kormányzatot lehetővé? Talán egy dolog nem valósult volna meg: Nagyrománia, mert Carol király nemcsak nagy, hanem becsületes politikus is volt, aki ragaszkodott vállalt kötelezettségeihez.

Az orosz-török háború alkalmával Mária királyné még legkisebb gyermekkorát élte, de az élet és politika tapasztalataiban gazdag asszony volt, mikor 1913-ban Románia részt vett a második balkán háborúban és egy év múlva kitört a világháború.

Románia bulgár hadjárata nem tartozik a történelem dicsőséges lapjai közé: egy előző háborúban elvérzett, most védtelenné vált országot gázolt le. Egy év óta, az első Balkán háborútól kezdve fegyverkezett Románia, de most, mikor komoly küzdelem várt reá, elkésztett hadüzenetével, — mentegetőzik a királyné, — elkésztett a háborútól s csak akkor támadta meg Bulgáriát, mikor a bulgárok „tíz hónapi harc után“ — ezt is a királyné írja meg, — „már nem tanúsítottak semmi ellenállást, csapataink gyorsan haladtak előre, alig dördült el egy lövés és Ferdinánd király békét kért.“

Háború hát tulajdonképpen nem volt, de jelentkezett egy másik halálos ellenség: a kolera s ezen a küzdőtéren a trónörökösné vette át a vezetést. „Eddig soha sem volt közöm háború, vagy járvány rettentességéhez. Megrázott, amit láttam, de egyúttal eltöltött a vággyal, hogy segítsék, hogy könnyítsék a szenvedésen. Egy eddig ismeretlen érzés támadt bennem, hogy szolgáljak, hogy hasznos legyek, hogy áldozzam fel magam, ha kell s bocsássam magam teljesen népem rendelkezésére.“

Kissé frázisnak látszanak e szavak, de Mária királyné összetett egyéniség volt és tényleg járta a kórházakat, ment betegtől beteghez és így a Balkánnak is támadt egy Florence Nightingaleje, mint volt a krimi háborúnak.

1914. JÚNIUS HUSZONNYOLCADIKÁN meggyilkolták Ferenc Ferdinándot.

„A közös aggodalom érzése úgy ösztönzött, hogy egymás mellé bújjunk, mint az állatok, mikor vihar közeledik“. Egy hónap múlva kitört a háború s a bukaresti udvar képe egyszerre megváltozott.

Az ősz királyné, Carmen Sylva, aki már csaknem elfelejtette nemzetiségét s mindent dicsért, ami francia, vagy angol volt, egyszerre felfedezte, hogy ő bosszúálló „Rheintochter“. „Megmagyarázta nekem“, — írja a királyné, — „hogy Angliának vége; hogy eljött Németország napja, a germán éra; teuton lesz a világ és az emberiség ura; Angliának bukni kell, mert asszonyai erkölcstelének.“

Tragikusan megváltozott Carol király és a trónörökösné viszonya: szembe került a német az angollal. Azt a feszült viszonyt, mely kettőjük között kezdettől fennállt, csak hosszú évek folyása enyhítette és tette elviselhetővé. Most ismét megváltozott. „Nem voltunk barátságatlanok, ellenségesek egymással szemben, nem sértettük egymást, egymás érzéseit; de mikor a király beszélt velem, éreztem, hogy többé nem vagyok vele. Sokszor jöttünk össze ezután is, — de én néma voltam. Volt valami: tudtam, hogy milyen rettenetes lehetett a királynak, hogy addig, míg ő lassankint veszíti a népével való együttérzést, én testesítem meg reménységüket; én, a helytelen kis hercegnő, akit annyi fáradsággal nevelt, én legyek az ország reménysége!“

Kettőjük, király és trónörökösné között ott volt a trón utóda, aki kapocs lehetett volna közöttük, szintén német, Hohenzollern, „a legengedelmesebb és leglojálisabb utód, zárt könyv népe előtt, senki sem tudta, hogy mit érez, soha egy szót nem szólt. Nekem pedig maga a vérem mondta, hogy úgy érzek, mint Románia.“

Augusztus 3-án volt az emlékezetes koronatanács, melyen a király azt kívánta, hogy szerződéses kötelezettségének megfelelően, Románia lépjen a Központi Hatalmak oldalán a háborúba. A koronatanács a semlegesség mellett döntött. „Mikor vége volt a tanácskozásnak, mint megtört és szomorú ember jött ki a király: egy hosszú élet kemény munkája után népétől megtagadva“ — írja Mária királyné.

Szomorú, nyomasztó hónapok következtek. A trónörökösné halott valamit, hogy az uralkodó le akart mondani. De, állítólag, senki sem tudott bizonyosat. Pedig a koronatanácson tényleg szóba került a lemondás.

Október kilenc és tizediké közötti éjszakát Mogosoaián Marta Bibescunál töltötte a trónörökösné. Hajnalodon, mikor Stirbey herceg a telefonhoz kérette és „közölte, hogy királyné lettem“.

„Sokszor kérdeztek azóta, hogy mit éreztem abban a pillanatban, mikor ez történt s őszintén feleltem, hogy ez volt életem legnagyobb, legátfogóbb érzése. — Mindig előttem volt, hogy ez a pillanat el fog jönni; gondolatban készen voltam rá, de mikor valóban elkövetkezett, rendkívüli megrázkódtatást okozott. Tisztában voltam, hogy mekkora felelősséget jelent, különösen abban az időben, Európa komoly helyzetében s amelyben különösen Románia volt. Új korszak nyílt meg előttünk s minden mozdulatnak, minden elhatározásnak végtelen fontossága lehetett. Ünnepeyes pillanat volt, de nem éreztem félelmet, bár egy egészen új ajtó nyílt meg előttem. A küszöbön álltunk: mit fogunk azon túl találni? Ugyanaz az asszony voltam most, mint

tegnap, de a holnapot mintha egy kardcsapás választotta volna el tegnaptól. Valami meghalt, de valami új kelt életre; elképzelhetetlen felelősség, de elképzelhetetlen lehetőségek is, ha képesek leszünk megragadni az elkövetkező napokat. Így éreztem, mikor letérdeltem az öreg király holtteste mellé s utoljára néztem arcába, mely alig volt halványabb, mint az utolsó hetekben, olyan változatlan és olyan nyugodt, olyan távol e világtól megérdemelt nyugodalmában, hogy éreztem, hogy néma ajkakkal fogadalmat kell hogy tegyek:

„Ne félj, Onkel, bátran fogunk tovább haladni. Kezed súlyos volt, sokszor megkínoztad fiatal éveimet, de saját felfogásod szerint, helyes és igazságos volt. Nem fogom leckéidet elfelejteni, ha lassan is tanultam meg őket; s most itt térdelve melletted, és bár néma vagy és nincsenek parancsolataid számomra, érzem, hogy van egy izeneted haszontalan unokahúgod számára: Igen, Onkel, megpróbálom, hogy olyan legyek, mint te voltál, hív a halálig, szeretve országunkat, mint te szeretted annyi éven keresztül. Amen.“

Aznap reggel Mária trónörökösné Mária királynévá lett. Ott állt férje oldalán a parlament színe előtt. Az új király letette az esküt. Oldalán, gyermekeitől körülvéve, mély gyászban, lefátyolozott arccal. Amint az új király letette az esküt, egetverő éljenzés támadt. S minden zajon keresztül tört: „Regina Maria, Regina Maria!!“

„Éreztem, félre kell hogy hajtsam fátyolomat, hogy ne legyen semmi közöttem és népem között... Ez az én óráim volt!“

MÍG CAROL KIRÁLY ÉLT, megvolt valószínűsége, hogy Románia nem fog a Központi Hatalmak ellen fegyvert fogni. De a trónváltás megváltoztatta a helyzetet.

Ferdinánd király magába zárkózott, tanácstalan, könnyen vezethető ember volt. Mint német születésűnek, az ő szimpátiái is a német birodalom felé vonzódtak, annál inkább, mert ő is feltétlenül bízott a Központi Hatalmak győzelmében. De tanácsadóinak s közöttük a leghatalmasabbnak a politikája a semlegesség volt: illetőleg fenntartani a békés viszonyt mindkét hadviselő féllel, míg valamelyiknek túlsúlya kétségtelenné nem válik, hogy akkor „a győztes hatalmak karján“ vonuljon be a békekonferencia termébe.

Annak az iránynak, mely a nyugati hatalmakhoz való csatlakozást követelte, Mária királyné volt a lelke. „Tudom“, — írta — „hogy mindenfelé beszélték, hogy én irányítottam a király akaratát s mértéken felül ambiciózus lévén, én akartam uralkodni. Csak mosolyogtam az effélén.“ Mosolygott, de bevallotta, hogy a gyenge királyt tanácsokkal látta el és „a király tudta, hogy érveim alaposak és helytállóak s lassankint megszokta, hogy hozzám forduljon, ha zavarban volt; sokszor jó és amellet személytelen tanácsadót talált bennem.“ A királyné e helyzetével kapcsolatosan kitűnő jellemzését adja önmagának; hogy — amit maga sem akar komolyan — elhitesse olvasóival, hogy ő nem befolyásolta szándékosan és komolyan a királyt. Lapokon át magyarázza helyzetének nehézségét s befolyásának érthetlenségét, szándékolatlanságának nehézségeit és csodálatosságát. „Nem tudom megmagyarázni miért“, — írja — „de kétségtelen, hogy a semlegesség

nehéz két éve alatt Stirbey herceg megbecsülhetetlen segítségemre volt: a közvélemény minden hullámzásáról, az ellenség minden mozdulatáról pontosan tájékoztatott; míg én óráról-órára úgyszólván belső, ő külső szolgálatot teljesített.“

Hogy a királyné milyen irányú tanácsokat adhatott királyi férjének, az kitűnik azokból a terjedelmes, a román felfogást a maga legélesebb formájában és nem mindig korrekt adatokra támaszkodó információkból, melyeket a királyné kuzenjeihez, György angol királyhoz és Sándor cárhoz intézett.

Egyik levelében az angol királyhoz pár mondatba foglalta össze az antant-párti román politikát. 1915 márciusában írta:

„Onkel Carol halála a legsúlyosabb pillanatban következett be, minket rettenetes felelősséggel terhelve egy időben, mikor országunk sorsa forog kockán. Tudod, hogy az ő politikája mi volt s talán hallottad, hogy életének utolsó hónapjait beárnyékozta az az érzés, hogy ellentétbe került népével, mert a románok rokonszenve mindig francia volt és francia marad s ennek következtében angol és orosz, de első sorban élesen magyar-ellenes, mert évek óta Magyarországot tekintjük nemzeti ellenségünknek s következőleg Ausztriát és Németországot szintén.“

Hosszú volt a semlegesség korszaka, mert bizonytalan volt a háború kimenetele. Mindkét hadviselő fél megfeszített diplomáciával dolgozott, hogy magához kapcsolja a román erőt. Visszataszító játék folyt; Tisza István leveleit kell olvasni, hogy lássa az ember, mennyire az volt. Lelke volt mindennek a királyné.

Végre 1916 nyarán a monarchia súlyos vereségeket szenvedett a galíciai hadszíntéren s Brátianu elérkezettnek látta az időt, hogy Románia az antant oldalán beavatkozzék a háborúba; azt hitte, hogy a háború végét járja s a román hadak küzdelem nélkül bevonulhatnak Erdélybe s talán Budapestre. Úgy, mint 1913-ban Bulgáriába.

Miután létrejött a megállapodás az antant-tal, mely mindent odaígért Romániának, mit szemé-szája megkívánt, Erdélyt, az egész Bán-ságot, Bukovinát — augusztus 27-én koronatanács volt, hogy döntsön háború, vagy béke felett. A döntés nem volt kétséges.

„Ma reggel felébredtem s tudtam, hogy mi fog történni — az egyetlen, aki tudta. Heteken át hordoztam magammal a titkot, anélkül, hogy egy szóval elárultam volna: — háború Ausztria s talán háború Németország ellen! Hónapokon keresztül próbáltam, hogy utat mutassak neki (a királynak), hogy tegye meg ezt; segítettem neki, hogy vállalja élete legnagyobb fájdalmát: hogy izenjen hadat volt hazájának, testvéreinek, barátainak, mindennek, amit szeret és becsül, fiatalságának, emlékeinek, vonzalmainak: rettenetes áldozat volt, de ő meghozta, mert első sorban ennek az országnak a királya, jó román és hitt benne.“

Végre eljött a királyné nagy napja:

„Szobámban ültem s tudtam, hogy Nando lenn ül szemben a miniszterekkel és államférfiakkal s képvisel egy ügyet, mely ösztönei ellen van ... Ültem és vártam, hogy mit fogok hallani. Végre

eljött a perc, mikor megtudtam: háború az Antant Hatalmak oldalán!“

A királyné, hogy eltakarja a szégyent, azt írja, hogy délután hat órakor adták át a hadizenetet Bécsben és azután megindultak a csapatok. Megfordítva történt: a hadizenetet kilenckor adták át és a román csapatok hét órakor már erdélyi földön álltak.

MEGKEZDŐDÖTT A HÁBORÚ. A román hadak betörték Erdélybe és elárasztották a védtelen országot. Alig pár hét múlva megérkeztek a német, osztrák-magyar csapatok s a román katona menekült, amerre látott. Katona, hadvezér, miniszter, elvesztette fejét, bátorságát; csak a királyné őrizte meg mind a kettőt. A király nyomott hangulatban volt — „ha én volnék a király, mindenütt ott lennék, mindent megnéznék, beszélnék a katonákkal, folyton velük volnék, míg imádnának s érettem örömmel mennének a halálba. Ott volnék valóban közöttük, nemcsak nevemben.“

A Központi Hatalmak megszállták a fővárost s udvar és kormány lassiba menekült. „Teméntelen erőre volt szükség, hogy ne essék kétségbe az ember.“ Nehéz napok jöttek: járvány, tífusz, rendetlenség, fejetlenség, intrikák: ezek az egyes fejezetek címei az emlékiratban a iassi-i időkből. Kitért az orosz bolsevizmus, az orosz katonák több bajt, mint hasznot okoztak román földön. Most már a királyné is „kétségbeesés és agónia“ címen ír, de az, aki kétségbeesik, aki végső agóniában van, az nem a királyné. Avarescu tábornok hadi emlékezései között leír egy tanácskozást ebből az időből: miniszterek, hadvezérek, maga az uralkodó is teljesen el volt csüggedve. Már csak Carol, az akkori trónörökös, a mostani király követelte a végsőig menő ellenállást. S mikor az ő szavai sem bírtak lelket verni az ország sorsának intézőibe, felállt a királyné és azt kérdezte:

„Hát nincs egy férfi se önök között?“

1917 tavaszán a királyné minden energiája ellenére elkövetkezett az, amit ő nem tud másként látni, mint „árulást“: a bufteai fegyverszünet. Hogy az árulást ki követte el: a király, vagy Avarescu, vagy kicsoda más? arról nem kapunk felvilágosítást, de valószínűleg azok, akik a bufteai fegyverszünetet kötötték és a bukaresti békét aláírták. Jellemző, hogy a királyi írónok sem egyiknek, sem másiknak a feltételeiről nem szól, sőt május 9-ike, a békekötés napja nem is szerepel könyvében, valószínűleg, hogy ne kelljen azok enyhességét olvasói elé tárni.

„KITÜNŐ HÍREK MINDENÜNNEN“,—írja a királyné szeptember 29-én. Bulgária összeroppan és békét kért, Ferdinánd cár lemondott; a németek vonulnak vissza a nyugati fronton s létrejön a fegyverszünet; összeomlik Törökország s a román határ felszabadul kelet felé; Ausztria hull darabokra; Magyarország köztársaság lesz. November elején távozik a német-barát Marghiloman-kormány s helyét az antant-párti Coanda tábornok foglalja el.

Három nap múlva: Általános mozgósítás — a németek vonulnak ki s három hét múlva, december elsején a királyi pár fényesen vonult be Bukarestbe.

MARIA KIRÁLYNÉVAL egy asszony vonult be a történelembe. Nekünk megvan minden okunk, hogy keserőséggel gondoljunk reá. De el kell hogy ismerjük, nagyszabású asszony volt, egy rendkívüli asszony kiváló jellemvonásaival és egy mindennapi asszony mindennapi hibáival és kicsinyességeivel.

Erős volt és határozott annyi gyáva és kishitű férfiú között; tudott akarni és akaratát keresztülvinni.

Ambiciózus volt és hiú, legelső és legokosabb mindenek között. „Ha én lennék a király“ — írta könyvében. Mi minden nem történt volna akkor máskép.

Asszony volt, nagyon szép asszony; „notre belle reine“, a mi gyönyörű királynénk, emlegeti őmaga. Tudta és szép akart maradni örökre és gyűlölte a gondolatot, hogy meg kell öregedni.

Tollat vett kezébe és könyveket írt, jóllehet nem volt hivatása hozzá, de ambíciója és hiúsága hajtotta, hogy magáról írhasson; és írt szentimentális lapokat — „egy királyné imáját“, — hogy könnyeket fakasszon a szentimentális utókor szeméből.

De jól tette, hogy írt. Mi sok mindent, elleneink gyűlölségét és gonoszságát is megismerjük annak a korszaknak a háttéréből, amely a mi legnagyobb veszteségünket hozta magával.

SZÁSZ ZSOMBORNÉ

ÚTI LÁTOMÁS NEMZET- ÉS SZABADSÁGRÓL

ÚSAN ELMERENGTEM Nápoly öblének a déli verőfényben Bsziporkázó tengerből kibontakozó ismert körvonalain. Világító színek varázslatába, derús tájba veszett tekintetem, zsongott az élet, pattanásig feszült az új élményeket szomjazó örömteljes várakozás izgalma körülöttem és én mégis lehangoltan, mélységes fájdalommal szivemben fogadtam az ezerarcú fényes, egészséges, gazdag életnek minden jókedvre serkentő megnyilatkozását. Erős, nagy indulatú, magabízó nemzetek városait, földjeit jártam. Láttam egy új világnak egyszerű, töretlen tiszta életstílusát, úrnak és parasztnak, munkásnak, írónak egyetlen lelki közösségben egymásra találását, népeknek önmagukra, értékeikre, múltjuk, sorsuk, hivatásuk, örömük, fájdalmuk, nagy anyagi érdekük közösségére ébredését. Visszaemlékeztem egy hamburgi hajóóriásnak közel egy hetes bábeli életére, erre a húsznál több nemzet táncos, dalos és írónépéből összeverődött színes sokadalomra. Ahol a különböző népek alig értették meg egymást, de annál meghittebb közösségben, természetes és nem erőltetett társadalmi egységben élt tudós és paraszt, iparos, napszámos, ha ugyanahhoz a néphez tartozott. Mennyi mondanivalójuk volt egymás számára azoknak, akik pedig a művelődés, a jólét, a foglalkozás legkülönbözőbb körében éltek. Miért? Mindannyian ösztönösen érezték, hogy ugyanabból a történelmi családból valók, közös a föld, közös a nép, közös a múlt, a jövő, a sors. Ekkor buggyant ki az első keserű könnycsepp a szememből: fájt irigyelnem a népközösség gondolatában tömörülő nemzeteket, szégyeltem a magunk rideg emberi magánosságát, azt az elszigetelt egyéni társadalomtalan életet, amely legfőbb akadálya annak, hogy a nemzet belső lelki-szellemi egysége kialakuljon.

Egyszerre csak Dover merész sziklái ágaskodtak képzeletemben, ahol néhány hete ugyanennek a hajónak jellegzetes angoljai jöttek divatba. Fellélegeztem: van mégis egy nép, amely a miénkhez hasonló: egyéni elszigetelt életmódja, tagjainak fejlett és öntudatos egyénisége dacára, vagy talán éppen ezzel a tulajdonsággal alakíthatta ki a világtörténelemnek egyetlen, az összes földrészeket behálózó birodalmát. Bizakodásom már Biscaya vidékén, ennek a tengertájéknak jellegzetes nehéz, ködjével együtt elenyészett: az 1600 lelket számláló hajófaluba internálva töményen és jellegzetesen megnyilatkozott az angol természet Nem Dickens, Huxley vagy Priestly szemüvegén át, hanem

irodalomtól szabad szemmel figyelve angol útitársainkat, csak ōket láttuk, nem pedig azt a számtalan jelzöt és kategóriát, amelyeknek segítségével az irodalom nagy tudákosan a briteket a tények és a fogalmak tárházába beskatulyázta. Angoljaink valóban britek voltak, a derüs Sussexból, a romantikus Downsból, Birmingham kormos világából, Yorkshire agrártájairól, no meg Londonból. Keveset beszéltek, külön utakon jártak, zárkózottan, Önmaguknak éltek és mégis valamennyien a pipa, whisky és zabpehelykása jegyében kialakult fogyasztási és testedző szokások szerint azonos életformában, nap-nap után következetesen egyező beosztással pergették le elképzelhetetlenül egyhangúvá szürkített napjaikat. Életük külső megnyilatkozásának egyöntetüségén is túltett szellemi magatartásuk egysége. Kultúrájuk, foglalkozásuk, politikai pártállásuk, otthoni környezetük minden különbsége dacára egymástól függetlenül habozás nélkül, ösztönösen, ugyanazzal a magatartással feleltek a külső benyomásokra. Egyek voltak, bármennyire is elkülönültek egymástól és minden embertársuktól. A habitus azonosságának egységét csak hangsúlyozta életformáik teljes egyöntetüsége. Úgy festettek, mint az a sok tízezer angol utca, amelynek minden egyes családfölakója büszkén vallja az egyéni elkülönülésnek „az én hazám az én váram“ elvét, de az individualizmusnak ezek a mérföldnyi hosszúságban egymásmellé sorakozó apró várai sem külsőben, sem berendezésben, sem lakóiknak szokásaiban egymástól miben sem különböznek. Szériagyártással előállított tipikus tömeggyártmányai az építö iparnak. Mintha egy titokzatos erő „gleichschaltolta“ volna—igaz, már századok óta és szerves, lassú munkával—az egyéniségnek ezt az őshazáját. Valóban: a történelem, a geopolitikai helyzet, a közös sors és áldozatteljes küzdelem formált egyivású embereket ezekből az angol egyéniségekből. Éljük bár temérdek autonóm közületben társaséletüket, Anglia tömör nemzet, mert minden tagja nemcsak golf-ban, sportban, fogyasztási szokásokban tanúsít egységet, de mindenekelőtt abban az egyöntetü határozott magatartásban, amellyel ösztönösen távol tart magától mindent, ami nem a brit szelemből való.

Az olasz vizeken táncoló napsugár ugyancsak gyorsan véget vetett az albioni látomásnak. Új képet varázsolt elém a közelmúltból, amikor az Anjouk vára helyett Belém-tornya felé fordult a hajó. Itt spanyol dicsőségről szólnak a kövek, ott, a Tajo messzi torkolatánál, ciprusos arnomenti dombok szelíd lejtőire emlékeztetö vonulatok alján díszlik a portugál renaissance megkövesült álma, a manuel-stílusú Belém (Bethlehem). Tizánál szökébb élveteg Tájó, héthalmú Lisszabon, Intra, Pena várkolostorok márványcsodája, fény, szín, forma tékozló gazdagsága! Örök vidámságot fakasztó megannyi friss élmény, félre gond, bánat, lelket zsibbasztó balsejtelem. Lisszabon azonban nem vígságot hívogató emlék. Lisszabon körül dicsőségről, szépségről a természet és a múlt dalol, de Pombal, ma Salazar fővárosában a dicsö portugál múlton elmerengö, minden tetteröt megbénító fado édes-bús énekében sírnak a lelkek. Van oka a kesergésnek: tengeri hatalmuk elvesztése, félholddal vívott évszázados harcokban felörlödött büszke fajuk egy részének elnégeresedése, a Duró folyótól

északra fekvő keménykötésű néplakta ország rész és az ültetvényes szegény kevertfajú déli tartományok tragikus ellentéte, fővárosuk népi jellegének elvesztése, a föld egyetlen hatalmas megmozdulására — egy árva monostor kivételével — hét évszázad megannyi nemzedéke tömérdek gazdag alkotásának teljes megsemmisülése. A múltat elsodorta a sors, a régi város kő-kövön nem maradt, az új Lisszabon gyökeretlené vált. Csoda-e, hogy az ország egyetlen politikai gócpontjának nagy többségében talajtalan népe afelé fordult, aki egy-egy pronuncia-mentó után több kenyeret és könnyebb életet ígért elszánt követőinek? Csoda-e, hogy ebben a politikai vadonban tizenöt év alatt (1910—26) húsz forradalom dühöngött és negyvennégy kormány váltotta fel egymást és az ország közhiteit?

Csodával csak az határos, hogy Coimbra ősi román boltozatai árnyékában meghúzódhatott még annyi nagy szakértelemmel párosult önzetlen hazafiság és a karhatalommal való annyi politikai visszaélés után fennmaradhatott egy áldozatkész, hivatásának kereteit férfias önfegyelemmel és mértéktartással tiszteletben tartó tisztikar, amely a nemzet érdekében mindent kockáztatott, a teljes hatalom birtokában azonban bölcs önmérsékléssel az uralom gyakorlását átengedte azoknak, akiknek személyében a hadsereg egészséges szellemével azonos ethos a nemzet igényeinek nagyobb áttekintésével és az államszervezet biztos és szakszerű irányításának a képességével párosult. Carmona tábornok, köztársasági elnöknek korporatív állammá átalakuló katonai diktatúrájában a coimbrai egyetem fiatal pénzügytan tanára a miniszterelnök és a kormányhatóság közül csak a hadügyi és a tengerészeti minisztériumot vezeti katonaminiszter. A haderő Portugáliában a kormányzat szilárdságának, erkölcsi színvonalának, a politikai zavarteltetés elnémitásának, a nemzeti fegyelemnek és mindenekfelett az ország függetlenségének a biztosítója. A belügyi, gazdasági, kulturális és szociális ügyeknek szakszerű, tudós és gyakorlatias irányítása pedig ama szakférjak közigazgatásának az érdeme, akik nem lelkiismeretlen agyafúrtságuknak, fejlett ösztönéletüknek vagy kegyencszolgálatnak, hanem egyes-egyedül minden taktikától ment, önzetlen, szakszerű munkájuknak köszönhetik, hogy nemzetüket teljes felelősséggel szolgálhatják. A katonáknak és a pártpolitikát megvető szakértőknek ez a munkaközössége a haderő alapos és korszerű felszerelésével és idegenhatalmak ágenseiként okvetetlenkedő politikusok leleplezéseivel, megbízható, higgadt, önérzetes, de minden kihívástól mentes politikával körülbástyázta az országnak közel egy emberöltő óta márcsak névleges, ma tényleges függetlenségét; a közszolgálat újjászervezésével, az állam pénzügyeinek rendezésével és az iskolahálózat kiépítésével pedig megteremtette a kor szellemének megfelelő társadalmi reform államszervezeti feltételeit. A Carmona—Salazar-kormányzat ugyanis felismerte, hogy a történelmi jövő csak azoké a népeké, amelyek nemzetté tömörülve vállalják a történelmi lét minden terhét. Az új Portugália elitje ma már tudja és vallja, hogy ha Portugália két hatalmas országrésze között kultúrában és gazdasági technikában, társadalmi fejlődésben továbbra is évszázados elmaradottság szakadéka tátong, ha a nép nagy részének nincsen vesztetni valója, ha az analfa-

betizmus és az állampolgárnevelés hiánya okán a nemzet kultúrjainak értékelése egy bizonytalan összetételű elit magánügye, ha egyes vidékeken a tenyészállatnak a napszámosnál nagyobb a becsülete, akkor a nemzetnek nem lehet jövője. Carmona az államfő és Salazar a miniszterelnök jól látják, hogy az ország függetlenségét lenyűgöző külföldi hatalmi és szellemi befolyástól csak akkor lehet megóvni, ha a nemzet zárt történelmi személyiségként éli közösségi életét és a széles néptömegek nem irigységgel és sóvársággal, hanem méltóságteljes öntudattal tekintenek a határokon túlra. Ezért a nemzetet és önmagát fegyelmező katona és a tudós államférfi el nem odázható feladatuknak tekintették olyan politikai légkör kialakítását, kiváltképpen szociális alkotások útján, amely igazi közösségbe tömöríti az egész portugál népet. A szociálpolitika Angliában jórészt még ma is egy egészséges társadalom magánügye, Németországban az államhaszon követelménye, a franciáknál a laikus morál megnyilatkozása, Olaszországban a birodalmi gondolat eszköze, nálunk keresztény humánus lehetne. Portugáliában a társadalmpolitika mindenekfelett honvédelem, nemzeti önvédelem, az ország önállóságának záloga.

Portugália ma még mindig szegény, jórészen felláh nép lakta nagymultú rom és mégis: miként fent Porto vidékén új élet feszül a száraz venyigében, új indulatok sűrűsödnek a szétesett népben, új és mégis hagyományos eszmék csillagképe felé fordul a jó portugálok egybefutó tekintete, új erőre kapó természet díszük a Moeidade Portuguesa, a nemzeti fiatalság és a Legiao Tajo-menti változatos táborai, a fadok mélabús sirámát elnyei az új világ felé lendülő, kedvtől, erőttől feszülő fiatalság lelkes indulója. A romok tetszhalott népe új életre ébredt, eszméket, szárnyakat kapott.

Nyilván a tenger sós vize fröccsent a szemembe.

A fedélzet benépesült. A népek felvonultak, mögöttük a nyüt tengereken dülő végtelen szócsaták élménye. Egymást poütikai pletykálkodással és vádaskodással szüntelenül marcangoló, majd Viva Espana kiáltással sírva egymás nyakába boruló spanyol fallangisták, a déli nap alatt tehetetlenül félszeg skandinávok, a Baltikumnak a következetes szótlanság szektájához tartozó, belső értékeiket csak előtűnk magyarok előtt felfedő zárkózott fiai: Európa-csendélet. És itt van „az igazi Balkán“. Nem a mondvacsinált, a regati, a moldvai, a lapályi, a széteső tájfajta, hanem a fekete hegyek, a sokrétű vidékek, a színben és formában gazdag, csipkézett tengerpartok, az ősi élmények, az őszinte indulatok, a természettel folyó örök küzdelemben kiforrott, családjuk, nemzetük becsületéért, eszményeikért minden áldozatra kész férfiak „Balkánja“. Senki sem tudja olyan megvető értékhangsúllyal kiejteni ezt a szót, mint mi magyarok. Érthető, a földesúr nem nézi le az igás kocsist, de annál inkább a parádés kocsis. A társadalmi feszültség rendszerint azok között a legnagyobb, akik különböző, de csatlakozó társadalmi lépcsőfokon egymás közelében élnek.

Mennyire igaztalan pedig a Balkánnak magyar lenézése. Talán a magasabb államhaszon nézőpontjából értelme volt ennek, amikor a dunai kettős monarchia utolsó évtizedeiben a balkáni háborúk réme kísértett. Elvégre a hadvezetőség nem engedhette, hogy a kultúr-

politika azoknak az idegen népelemek a szeretetére és nagyrabecsülésére nevelje a fiatalságot, amelyekkel ennél előbb-utóbb gyilkos háborút kell megvívnia. A Balkán népei igazán nem tehetnék arról, hogy eleinte vitéz ellenállásuk dacára a török hódoltság náluk két évszázaddal tovább, a XX. századig tartott. Még kevésbé írható rovásukra hegyvidékeik terméketlensége, tájainak a világkereskedelem nemzetközi útjaitól távoleső fekvése, nemzetgazdaságaik tökeszegénysége. Autocephal ortodox egyházaik kétségtelenül gátolták a nép szellemi fejlődését és ezzel a polgáriasodás akadályainak bizonyultak, de az ortodoxia is hozzátartozott a népi hagyományhoz és ez utóbbi megőrzése és ápolása díszé és ereje a Balkán népeinek. Egy nép történelemviselő képességének elbírálásánál igazán közömbös a vasúti utasfülkék kényelme, a vendéglátó üzemek higiéniája, a lakások korszerűsége és a filmszínházak szellőztetése. Egy nép nemzetközi megbecsülésére előnyös, ha néhány fényes reprezentatív városának kirakatába helyezheti népi értékeit, szép- és formaérzékét, képzőművészeti és dalkultúráját, elitjének kifinomult életstílusát. De ez a történelmi teherviselés szempontjából csak akkor komoly érték, ha ennek a nemzeti kirakatnak a fénye és fenntartása nem megy a széles néptömegek rovására. A balkáni népek előbb mezőgazdasági kultúrájuk emelésére, forgalmi hálózatukra, az elesettség következményeinek enyhítésére és a haza védelmére fordítják viszonylagosan alacsony nemzeti jövedelmüknek újra beruházható részét és csak az észszerűség határai között építik ki azokat a nemzeti kirakatokat, amelyeknek díszét és kényelmét náluk is, másutt is egyetlen légitámadás megsemmisítheti. A nemzetek történelmi lehetőségei szempontjából a lényeg elsősorban a nép erkölcsi és értelmi színvonala, faji és biológiai értékállománya, a nemzeti és az állami lét szerepe a közfelfogásban, a nemzet hivatásának megítélése, a vagyoni- és a jövedelemmegosztás aránya, a társadalom szerkezete, a természetes életközösségek szerepe, az ország geopolitikai helyzete, másodsorban természeti javakkal való ellátottsága és a nemzeti jövedelem alakulása. Az Istent, hagyományt tisztelő, hazáért, családjáért áldozatkész, fajtáját szerető, a nemzet iránt a legnagyobb lojalitással viselkedő, a küzdelmekben lélekben, testben acélossá vált, katonás szellemű, viszonylagosan szapora, magas biológiai értékű bolgár, szerb, albán, görög népek akarják, vállalják a nemzetet a közösség történelmi létével járó minden kockázattal, áldozattal, megpróbáltatással együtt. Ne gondoljuk, hogy a magyar kultúra fölényének tisztelete őket a magyarság magasabbrendűségének elismerésére készíti. Éppen ellenkezőleg. Ezek a velem együtt partraszálló görögök, egyetemi tanárok, rokonszenvező sajnálattal ismételtették hosszú beszélgetéseink során: milyen nehéz lehet az élet maguknál. Lám az én apám még paraszt volt, professzortársam nagyapja bognár, apja kocsigyártó, testvére tengerésztiszt. Hogyan lehessen nálunk társadalmi különbség hivatalnok, paraszt, katonatiszt, kereskedő, tudós, kisiparos között, amikor annyi családunk tagjai révén a földművelésben, kereskedelemben, tudományban, a hadseregben egyaránt érdekelt. Mi úgy tudjuk, hogy maguknál kasztszellem van és a közigazgatást elsősorban azok

irányítják, akik társadalmi süllyedés, nem pedig felemelkedés folytán jutottak a köz szolgálatába.

Bizonyára nagy lehet a népszerűsége annak a Metaxasnak, akinek diktatúrája összekovácsolja a venizelistáktól lázított nemzeti egységet? — volt incselkedő válaszom görög útitársam különös megállapítására. Felelete megerősítette azt, amit már több oldalról hallottam: Metaxas hazájában éppen olyan népszerűtlen, mint Salazar volt Portugáliában. A nemzeti fegyelem sok lemondást, mértéktartást és áldozatot követel. A széles néptömegeket nem lehet azért kárhoztatni, hogy a szavazataikra utazó portyázások után csak azoknak a közületi tényezőknek adnak hitelt, akik nemcsak magasztos eszméket hirdetnek, hanem fel is emelik a nép életszínvonalát. Magasabb reális munkabér, gabonáért, állatért jobb piaci ár olyan tények, amelyekért valakinek fizetni kell és pedig közadó formájában. A nemzeti együvértartozás érzésének anyagi megalapozása tehát emeli a közteherviselés súlyát. A közületi költségvetések egyre dagadó keretein át a nemzeti jövedelem nagy átcsoportosítása, arányosítása megy végbe. Ennek a nagy átértékelésnek haszonélvezői gazdasági helyzetük javulását a maguk termelői kiválóságának tulajdonítják, teherviselői azonban bizalmas körben nap-nap után szidják azt a kormányt, amely állandóan lefölozi annak a vállalkozásnak a hasznát, melyért a kockázatot kizárólag az adófizető kénytelen viselni. A vidéki, falusi gazda, kézműves, kereskedő, városi munkás javuló helyzetének és megbékélt hangulatának nincsen visszhangja, annál inkább a növekvő adóterhet viselő, a közélet csomópontjaiban élő vállalkozó, szabadfoglalkozású, tőkés polgár mindennapos panaszának. Érthető tehát, hogy Metaxas éppen úgy, mint korábban Salazar, népszerűtlen. Természetesen: a korábbi adója másfélszeresét fizető szalonikinek senki sem mondhat olyan eszmét, amelynek bővületében megfeledkeznek a közteher emelkedéséről. A falu nem kér az elméletekből, a falunak a tények beszélnek. Marad a közhivatalnok: ráartiságból nem propagálja eljáróinak a gondolatát, ha történetesen erre elszánja magát; fáradozását kötelességteljesítésnek és nem egy önkéntesen elfogadott politikai hit megvállásának tekinti. Metaxasnak ugyanaz a gyengéje, mint volt Salazárnak: hiányzik a tömegek hite, lelkesedése, forrón áradó népi megmozdulása. Mindkettőjük kormányzata hidegfényű, felvilágosult abszolutizmus, amelyet latin ösztönével Salazar most fejleszt modern cezarizmussá. Bürokrácia és eszme korunkban merőben elégtelenek a nemzet zártabb életformájának kialakulásához. Ide lobogó nemzet-szerelem, lelkes mozgalom kell, amelynek lendülete magával sodorja a semleges, bámész, óvatos tömegemberek sokaságát. Metaxasnak sokat köszönhet hazája, de uralma nyomán nem támad új hellén életforma.

Bolgárok és szerbek. Mennyire nagy a nemzetközi becsületük! Új eszmékkel, az emberi együttélés új formáinak kialakításával nem gazdagították az emberiséget, kultúrájuk nem káprázatot sem demokráciákban, sem totális államokban és mégis: rangjuk van a népek társas életében. Miért? Mert igénytelenségükkel, elszántságukkal, faji öserejükkel, öntudatukkal mint nemzet lebírhatatlanok.

Nem parancsuralmi erőszak kalapálta őket tömör nemzetté, ez is a történelem műve, akárcsak az angolok egysége.

A „balkán“ is elvonult, néhány magyar a hajóélet utolsó pillanatait kihasználva, mégegyszer kölcsönösen megszólta és egy kissé lenézte egymást, — kikötöttünk. Jött a fasiszta forradalom Olaszországa. A forradalomé? Alighogy megérkeztem, a fasiszta sajtó nyelvén már önmagamban is forradalminak tartom ezt az örökön egyformán színpompás, belső feszültségektől mentesnek látszó lassú folyású, időtlen életet. Hol itt a forradalom? A halászhalkok naplementekor tarkavitorlás bárkáikon éppen úgy sorakoznak fel éjjeli halászhalkokra a láthatáron, mint egy vagy tíz emberöltővel ezelőtt. A korait csiszoló, gyöngyszalmát fonó, kerámiában dolgozó kézműves, a csipkeverő, Benvenuto Cellini elsokasodott késői utódai, a vendégfogadók szolganépe, az idegeneket meglepő ténfergők, a bárkások, gyümölcs- és halaskofák, a direktissimók és autóstradák vonalaitól és csomópontjaitól távol kecsketenyésztő, olajat sajtoló pásztorok és földművelők mindennapi életének színét, ütemét, formáját nem érintette sem a rinascimento, sem a trasformismo (Crispi, Depretis, Giolitti), sem a fasizmus. Hol itt a forradalom? Az eszmét hordozó, ezért öt éven át mindent kockáztató, vagyont, családot, életet a nemzet megújításának ügyére feltevő, most nemzetnevelő és nemzetvezető szűkkörű politikai elitben és az ifjúságban. A fasiszta forradalom Olaszországát ma még kevesen látjuk, mert ennek lényege nem nagyméretű novecentos minisztériumokban, nem autóstradákban, nem modern pályaudvarokban, sem szabadtéri Aida-előadásokban és népszórakoztatásban rejlik, hanem egyes-egyedül a háborúban és a nemzeti átalakulásban született nemzedék lelkületében, szellemében, életértékeiben. Még tíz esztendőn múlik a fasizmus történelmi jelentősége. 1940-ben lépnek először az élet küzdőterére azok a férfiak, akik Opera Nazionale Balilla ifjúságnevelésének kezdetekor (1925-ben) még csak hatévesek voltak, tehát 15 év alatt végigjárhatták a fasiszta nemzetnevelésnek az ifjúság számára teremtett összes — jellemet, szellemet, fizikumot edző, fejlesztő — iskoláit. A politikai eliten kívül csak bennük élhet a fasizmus a maga sajátos szellemiségének tisztaságában. Olaszország jelenének és jövőjének elbírálásánál ne feledkezzünk meg arról, hogy a fasiszta közéletben, gazdálkodásban, tudományban, művészetben ma még nem lehet senki, aki a fasizmus 6—21 évig tartó ifjúságnevelési rendszerének lenne a neveltje. 1940-től pedig évenként 200.000-nél több teljes fasiszta nevelésben részesült olasz lép a felnőttek munkaköreibe. Ha a nemzetközi hatalmi helyzet alakulása megengedi: a fasiszta forradalom a következő évtizedben teljeseedik ki. Miért forradalom a fasizmus, amikor mindenütt tökéletes rend tapasztalható? Mert az olaszoknak új eszményeket, új célokat, a népnek új életformákat kíván adni és ennek a törekvésnek iránya és szellemi tartalma csak állandó küzdelemben tud megbirkózni a megszokás hatalmával, az egyéni és a csoportönzés erejével, a maradiságnak, az elfásultságnak, a partikularizmusnak és a reszortelfogultságnak a nemzetéletet bénító, a liberális állam bürokráciájában besűrűsödött szellemével. A forradalom a doktrína

szerint itt nem az alkotmányos tényezők államigazgatásának meg-
hiúsítása, ennél sokkal több és sokkal szokatlanabb: szellemi meg-
kövesedés, társadalmi marasmus, egyéni felelőtlenység helyett szellemi
érzékenység és rugalmasság, életigenlő, a szociális igazságosság jegyében
minden társadalmi érték átértékelésére kész humánus, állandó
szerves fejlődés, fizikai elpuhultságból származó gátlásoktól mentes,
egészséges, biztos ösztöntől sarkalt határozott, gyors, erőteljes, ter-
mékeny, felelősségteljes cselekvés és mindez a legátfogóbb, földben,
fajban, történelemben, hagyományban gyökerezett szerves közösség
a nemzet szolgálatában.

1940-től évente 200.000-nél több olyan olasz lép ki a fasiszta
nemzetnevelésből, akik életük legfogékonyabb korában tizenöt éven át
ezt tanulták, ebben éltek, hogy később ennek éljenek. Az olasz
nemzeti forradalom 1940-ben kilép eredeti medréből.

Cavour államával Mussolini megvalósítja az új nemzetet. Az
Unita Italia a Nazione Italiana-vá teljeseedik ki. Az emberiség egy
újabb nemzettel lett gazdagabb.

Most itthon, — abban az országban, ahol a magyar birodalom
kivétel nélkül szabad népeinek egyenlő szabadságát évszázadokon át
fenntartó szentistváni gondolatban rejlő patriotizmus és keresztény
mértéktartás a magyarságot megóvta a nyers zabolátlan, tajtékozó
nacionalizmus pogány szenvedélyű ösztönéletétől. Abban az ország-
ban vagyunk, ahol számos belső feszültség, társadalmi adottság és
külföldi kapcsolat gátolta a középkori patriotizmusnak a hagyományos
szellemben kialakuló, de korszerű keresztény nacionalizmussá fejlődé-
sét. Keresztény lelkülettel és magyar aggodalommal kérjük: elmé-
lyíthető-e a magyar nacionalizmus a keresztény életfelfogás szerint az
emberi természet számára nélkülözhetetlen mértékű szabadság veszé-
lyeztetése nélkül — viszont, mellőzhetjük-e a magyar nacionalizmus
felfokozását anélkül, hogy ezzel ne kockáztatnánk a magyar nemzet
fennmaradását? Országok, tengerek járása után hisszük és valljuk,
hogy a sorstól összekalapált, a nemzetszerelem lobogó szenvedélyű
lázában égő nagy és kis nemzetek életkörnyezetében a magyar nemzet
fennmaradásának kérdése: tud-e a magyar nacionalizmus annyi
áldozatot, annyi fegyelmet, annyi kötelességtudást, munkát, teljesít-
ményt, erényt, lemondást a magyar nemzet minden tagjából kiváltani,
amennyit e kor déli és nyugati nacionalizmusai a saját népükben életre
hívnak. Ezt a nacionalizmust csak önmagunkból termelhetjük ki, ez a
nemzeti érzület csak a bennünk rejlő erőkből fejlődhet. A nacionaliz-
mus a nemzet felé fordulás, a nemzet lényegében, tulajdonságaiban
való elmélyedés s az ebből támadt felismerések alapján a nemzet ter-
mészetének, sajátosságainak, szerves életéből és fejlődéséből származó
alapérdekeinek érvényesítésére irányuló törekvés. Ahol a nemzet nem
csupán társadalomtani fogalom, hanem történelmi, tapasztalati való-
ság, ott csak ennek az életvalóságnak múltja, szelleme, közösségi
tulajdonsága szabhat irányt és adhat értelmet az erre irányuló naciona-
lizmusnak. Ezért a mi nacionalizmusunk más, mint magyar nem lehet.
A mi nacionalizmusunk nem táplálkozhat más forrásból, mint a magyar
lelkiségből, történelmünk szellemi csapadékából, a magyar hagyo-

mányból és a magyar nép lelki alkatának értékes tulajdonságaiból. Ez a lelkiesség, hagyomány és lelki alkat szükségképpen keresztény, nemcsak az ember természeténél fogva keresztény lelkülete, hanem a kereszténységnek és a magyarságnak ezen a földön és a mi történelmünkben elválaszthatatlan egybefonódása, sors- és érdekközössége következtében. Az ország függetlenségéért vívott megannyi küzdelemben, a magyar léleknek legszebb irodalmi kivirágzásában az a csodálatos szabadságszeretet nyilatkozott meg, amely szabadságérzésnek magvait éppen a kereszténység hintette el a lelkekben. Ezen a földön tehát a magyarságnak más nacionalizmusa nem lehet, mint magyar nacionalizmus, magyar nacionalizmus nem lehet más, mint keresztény, keresztény nacionalizmusnak pedig nem lehet más alapja, mint a szabadság gondolata, más célja, mint a nemzet szabadsága, a nemzet minden tagja minél teljesebb belső szabadsága külső feltételeinek megteremtése érdekében.

Sokszor felmerül a kérdés, amikor sok bús magyar fej összehajol: miért nincs magyar világnézetünk, miért nem szegezünk egy magyar ideológiát a tőlünk idegen eszmeáramlatokkal szembe? A válasz igen egyszerű: Egyetlen, sokszor önkényesen igaznak feltételezett, politikai tantételből kiokoskodott világszemléletnek önmagában teljes és minden ellentmondástól mentes szellemi szerkezetére, ideológiára azoknak az új nemzeteknek és még nem nemzet-népeknek van szükségük, amelyek a nagymúltú nemzeteknél saját történelmükből kiértelmezett küldetés tudatát egy éppen ebből a célból szerkesztett ideológiából következő hivatástudattal iparkodják pótolni. Megszerkesztenek egy olyan értékrendszert, amely abszolút értéknek csak a konstruktorokat jelzi. Ezek a modern ideológiák tehát tulajdonképpen a nemzeti öntudatra fejlesztésnek jól kigondolt eszközei. Hasznosak ott, ahol szükségesek. De mi értelme lenne egy új magyar ideológia kiagyalásának és népszerűsítésének nálunk, ahol egy évezred történelméből árad a nacionalizmussá terebélyesedő magyar patriotizmus, ahol a nemzet minden tagja egyenlő szabadságának keresztény gondolata mélységes szociális tartalmával sajátos értelmet kölcsönöz ennek a magyar nacionalizmusnak?

A feladat nem új ideológiának kieszelése és a nemzetrevelés szolgálatába állítása, hanem a meglevő, a századok örökségeként kapott magyar nacionalizmusnak a kor mindenki számára érthető nyelven az egész nemzet előtt rendszeres kifejtése, az emberi együttélés új magyar szervezeti kereteinek ettől a szellemtől való áthatása egy nemzetibb nemzeti élet kialakítása érdekében.

Más kérdés a nemzetpolitika technikája. Miként a magángazdasági élet nem nélkülözheti a legmodernebb termelő eszközöket és a gépek beszerzésénél kizárólag a gazdasági célszerűségre van figyelemmel, az államvezetés technikájának tökéletesítésénél a kormányok kizárólag a politikai célszerűségre és kormányzásuk szellemi beállítottságára vannak figyelemmel, nem pedig arra, hogy hol alkalmaztak első ízben vagy hol tökéletesítettek bizonyos politikai eszközt, eljárást. A politika intézményei, eszközei, eljárásai nem önmagukban véve értékesek, vagy értéktelenek, még kevésbé erkölcsösek, vagy erkölcs-

telenek. Mindig az ember céljaitól, szándékaitól, szellemétől függ az eszközök használatának, vagy mellőzésének erkölcsi, társadalmi, politikai jelentősége. Ezért a magyar nacionalizmus szellemében kormányzó, tehát keresztény érzületű és szabadságszerető országvezetés a nemzeterosztás és általában a közjó érdekében a maga céljaira és szellemében igénybe vehet olyan eszközöket, alkothat olyan intézményeket is, amelyeket korábban tőle szellemben és politikai célkitűzések tekintetében idegen kormányzatok vettek igénybe. Ahogyan balgaság lett volna külföldi eredetük miatt a vasút, a táviró, a modern postaszolgálat, a gépkocsi elől elzárkózni, éppen annyira nem szabad bizonyos olyan külföldi intézmények meghonosításáról lemondani, amelyek a népvédelem és a nemzeterosztás szolgálatában kitűnően beváltak és amelyekről feltételezhető, hogy a hazai követelményekkel és társadalmunk lelki alkatával összhangba hozva módosított szellemi tartalommal és szervezeti formában a magyar nép javára válnának.

A nemzet szabadsága és a nemzet összes tagjainak ettől függő egyéni szabadsága éppen azon múlik, hogy keménységben, tömörségben, történelmi teherviselőképességben versenyképesek leszünk-e azokkal az életkörüzetünkben élő nemzetekkel, amelyeknek erejét friss nacionalizmusuk kétségtelenül meghatványozta. A szűk európai térségen összezsúfolt nemzetek egyre gyilkosabb versenye idején elsősorban a nemzet szabadságának körülbástyázásában kell keresnünk az egyéni szabadság biztosítékát, miért is a nemzet szabadsága érdekében megkövetelt minden áldozat, egyéni, külső szabadságunkat korlátozó közhatalmi cselekedetek, a törvényes, alkotmányos formákban létrejött magyar nemzeti, tehát keresztény szellemű kormányzat részéről tulajdonképpen legnagyobb értékünket, belső lelkiismereti szabadságunk szerint való életünket szolgálják.

Kovrig BÉLA

A LEGÚJABB SZOCIOGRÁFIA

*Szabó Zoltán, Erdei Ferenc, Németh Andor, Heller András, Kiss Géza,
Hidvégi János, Scherer Péter Pál, Etelka főhercegnő könyvei*

Az utóbbi időben több figyelemreméltó munkával gazdagodott. Ez azt mutatja, hogy a fiatal írónemzedékben, amely néhány évvel ezelőtt nem sok biztatástól, de annál több visszatetszéstől kísérve ezen a téren úttörő kezdeményezésbe fogott, nem lankadt az érdeklődés, sem a kockázat vállalásának bátorsága, noha éppen elegendő oka lenne arra, hogy ne feszegetse tovább a magyarság legégetőbb kérdéseit. Azt még csak könnyen elviselné, hogy a javítás tiszta szándékától sugárírásaiért, tán itt-ott túlzásaiért a demagógia és felforgatás vádjával illették, — ez minden időben így volt a reformok sürgetőivel — de már sokkal nehezebb elviselni azt a csúnya rágalmat, hogy pénzért árulja meggyőződését és anyagi haszonért „szítja az ellentétet a birtokos és munkásrétegek között.“ Megfoghatatlan, hogy miért akarják ilyen méltatlan eszközökkel tönkre tenni azokat a magyar értékeket, akikben fajtánk lelkiismerete szólal meg. És ezt teszik meggondolatlanul olyanok is, akik lélekben kell, hogy közel álljanak hozzájuk, de politikai vagy világnézeti elfogultságból mégis ellenük fordulnak. Jóleső elégtétel volt Imrédy Béla miniszterelnök legújabb elismerő megnyilatkozása a falukutató írók munkássága iránt, amin az se változtatna, ha ezért legközelebb azzal vádolnák őket, hogy a kormány zsoldjában állanak.

A falusi nép helyzetéről írt munkák kétségtelenül közel férköztek a művelt közönség szívéhez és ma már széles rétegek olvassák azokat. Talán ez is a baj, mert kelendőségük azt a látszatot kelti, hogy pusztán az üzleti vállalkozás kedvéért íródnak. Pedig a valóság az, hogy a kiadóvállalatok csak kihasználják — illetve talán csak kihasználták az újabban már eléggé kockázatos — üzleti lehetőséget, amelyet a nagyközönség fokozódó érdeklődése jelentett. Ma már nemcsak az értelmiség műveltebb elemei, hanem a falusi lakosságból is sokan olvassák ezeket a műveket. Megvásárolni ugyan kevesen tudják, de ha egy-egy jobbmódú gazda megszerez egy ilyen könyvet, valószínű bűcsújárás van érte. E sorok írója több esetben azt az érdekes tapasztalatot szerezte, hogy a parasztság sokkal jobban bírja a kritikát, mint az értelmiségi réteg. Az értelmiségiek rendszerint felháborodással vették tudomásul, hogy az író valahol olyan hibát és mulasztást konstatált, amelyért őket is felelősség terheli, a jómódú gazdák azonban egyáltalán nem ütköztek meg azon, ha a túlságos paraszti önzés,

olykor kapzsiság és a nép szegényebb rétegeivel szemben tanúsított nem mindig szociális magatartás igazságos bírálatban részesült. A falusi nép, úgy látszik, el bírja viselni, ha nem csak örökké dicsérik nemzetfenntartó tulajdonságait, hanem belátja saját hibáit is, különösen ha arra olyanok mutatnak rá, akiknek van bátorságuk a társadalom vezető körei felé is megmondani az igazságot.

Az újabb szociográfiai irodalomban, mint előrelátható volt, megjelentek olyan művek is, amelyek részben helyreigazítani akarják az „elfogult“ írók „egyoldalú és túlzó“ megállapításait. Nagyon helyes, sőt szükséges is, hogy ellenőrző tanulmányok történjenek, feltéve, hogy azok nem mindenáron cáfolatra törekednek. Mert akadnak ilyenek is. Az ellenbizonyítás azonban ritkán sikerül, sőt akik elmélyedtek a falusi viszonyok tanulmányozásában és elég elfogulatlanok voltak ahhoz, hogy tapasztalataikat meg is vallják, olykor erősebb szavakkal bélyegezték meg a fennálló hibákat, mint a sokat ostorozott első falukutatók. Tovább kellene folytatni ezeket az ellenőrző vizsgálatokat, amelyek — most már alig kétséges — nagyban és egészen igazolni fogják szociográfusaink megállapításait. Már pedig a tények fontosak, nem pedig a hozzájuk fűzött megjegyzések, amelyek végül is teljesen szubjektív dolgok és emberileg is érthetőek, még ha egyébként el is várnók íróiktól, hogy elnyomják magukban a fajtánk sorsán való aggodás természetes érzéseit.

A Dél-Tiszántúlról és a Duna-Tisza közéről írt táj- és társadalomrajzot (Viharsarok, Futóhomok) most követte az ország északi vidékéről adott leírás, amely „Cifra nyomorúság“ címen jelent meg. Szerzője: Szabó Zoltán, a nagy visszhangot keltett „Tardi helyzet“ írója, akinek most alkalma volt több vármegye területén szemügyre venni és ellenőrizni azokat a társadalmi és szociális viszonyokat, amelyekről annak idején egyetlen községre kiterjedőleg, általánosításnak tetsző és ezért sok megrovásban részesült leírást nyújtott.

A szerző helyzete most lényegesen nehezebb volt, mint Tárd esetében, mert egy egész országrész változatos, eltérő történeti és gazdasági fejlődés által befolyásolt és sokféle néppel tarkított viszonyait kellett ismertetnie. Természetesen szó sem lehetett arról, hogy a szerző minden részletre kitérjen, ezért megfigyeléseit a társadalom „hibáinak és sebeinek“ megmutatására összpontosította. Emellett közelebbi célja az volt, hogy plasztikus képet adjon „a tájról, népről, rétegeiről és problémáiról“.

Északmagyarország egészen más táj és nép, mint a Tiszántúl és a Duna-Tisza köze. Alig a Viharsarok parasztsága, akár birtokos, akár munkás, lázadó, sorsával elégedetlen, a Futóhomok népe pedig erősen polgárosodó, addig a palócság békés, tűrő természetű. A táj jellegére a szegényparasztság élete jellemző, amely egyrészt túlságosan elaprózódott birtokon, másrészt zsellérsorban zajlik le. Ez a vidék a törpebirtok és a vándormunkásság tipikus földje, s mint ilyen az ország többi részétől elég élesen különbözik. A mostoha viszonyok menekülésre készítetik a szegény népet; a menekülés módja: „Abaúj-ból egy életre kivándoroltak, Borsodból nyaranta elvándorolnak,

Nógrád-Hont egy részéből hetente Budapestre vándorolnak, a bányavidéken a földről a föld alá vándorolnak.“ A Mátra és Bükk társadalmilag is elválasztható vonalat alkot: a hegységtől északra a három bányavidék területén a parasztság feleslege részben kenyeret és új életformát talál, délre és nyugatra, továbbá Abaújban viszont a proletárosodó és szétbomló paraszttársadalom vidékei terülnek el.

A mezőgazdasági népesség labilis, egyensúlyát veszített társadalom képét mutatja. A „még parasztok“ élete a régi külszín alatt folyik, de ha nem jut lélegzethez, menekülni lesz kénytelen jelenlegi életformájából. Az ösztönszerű védekezés jelei máris mutatkoznak az egy gyermekrendszer terjedésében. Az „agrárproletárok“ a legelesettebb réteg itt is, ami annál nagyobb baj, mert itt viszonylag többen vannak, mint másutt. Helyben munkát nem találnak, így csapatostul szerződnek el távoli vidékekre, ahol hónapokat töltenék — gyakran hitvány koszton — napfelkeltétől-naplementéig tartó munkában, fáradt testüket istállókban berendezett tömegszállásokon pihentetik a rövid néhány óráig tartó éjszakák alatt. Igaz, hogy otthon sem szokták meg a kényelmet, lakásaik szűk, dohos odúk vagy barlangok (Tibolddaróc), a tüdővész tanyái. Egy mondás szerint Mezőkövesdnek például azért jó a levegője, mert az emberek nem nyitják ki a házak ablakait. Talán sehol sem olyan silány és egyoldalú a táplálkozás, mint az itteni munkások között. Ez és a 7—8 éves korban elkezdett megerőltető munka ugyancsak elvégzi romboló hatását ennek a szorgalmas, sokat tűrő népnek testi egészségében. — Nem szerencsésebbek azok sem, akik „Budapest vonzásában“ élnek. Nem tudnak elszakadni a falusi élettől, „talajtalanok“, „elszigeteltek“, „félfalusiak“ lesznek, akiknek hozzá még az erkölcsük is megromlanak. Ezek a típusok azt bizonyítják, hogy nem szerves társadalmi fejlődés folyik itt, hanem a parasztság fejvesztett menekülése más, de nem kevésbé bizonytalan és ismét csak proletársors felé, mert a paraszti rétegek a jelenlegi birtokeloszlási viszonyok között a földművelésből már megélni nem tudnak.

De vajjon milyen az élet a bányá- és iparvidéken? A magyarság szempontjából itt sem jó. A kapitalista gyarmatosítóknak annak idején idegenből idetelepített munkásai zárt „kolóniákban“ élnek ma is és élesen elkülönülnek a színmagyar őslakosságtól. Az iparosodás tehát nem a parasztságból merített, hanem mellé hozott egy másik réteget. Amikor aztán a földművelés már nem nyújtott megélhetést, a menekülő parasztság itt nem ipari lehetőségeket, hanem egy már zárt és a maga embereivel telített ipari gyarmatot talált, amelybe bejutni lehetetlen volt s ott legfeljebb alkalmi munkát kaphatott. Sokszor azt sem s lett a bevándoroltak unokáinak segédmunkása. Ez a félig paraszt-, félig munkásélet, amelyben az iparvidékek színmagyar őslakossága él, igazán nem alkalmas sem a szociális, sem a társadalmi egyensúly megteremtésére. Falusiak maradnak továbbra is és önálló parasztok szeretnének-lenni. Almuk a föld alatt is a nagyobb földdarab és nem a több nyugbér vagy a kényelmes élet.

A paraszt- és murikástársadalom felett él az értelmiségi réteg. Ez nagyon heterogén összetételű s egyes alkatelemei: a „címeresek“,

és a dzsentrit utánzó „jövevények“ legfeljebb ha keverednek, de nem vegyülnek. Ez a táj valamivel több alkalmat nyújt a parasztság fiainak is a felemelkedésre, mint más vidékek. Elsősorban azért, mert a palócság szelídebb nép, hajlékonyabb és sokban megalkuvóbb, mint a nyakas tiszántúli parasztság, tehát jobban meg tud felelni annak a követelménynek, hogy elfelejtse és kiirtson magából mindent, ami régi osztályos társaihoz köti.

A szerző kemény bírálatot gyakorol az értelmiség jelleméről és magatartásáról. Önszemlélete abban merül ki, hogy „nemzetfenntartó“-nak tartja magát. Már pedig az igazság az, hogy az államot sohasem azok tartják fenn, akik igazgatják és akik ügyeit intézik. Európaszemlélete... ez a réteg annyira el volt foglalva azzal, hogy minél úribb legyen, hogy alig maradhatott ideje arra, hogy minél európaibb legyen. Magyarság szemléletében a volt jövevények gondolkodásmódjának jegyei uralkodnak. Az idegen népből jöttek magyarosodása nem a népi-magyar nemzeti igény, hanem az értelmiségi osztályigény szerint zajlott le, egészen felületesen. Ahogy átvették a nemesi élet minden külső jellemzőjét, ugyanúgy a néppel való bánásmódnak is csak a külsőségeit alkalmazzák. Nem a felül levő osztály szemlélete ez egy alul levő osztállyal szemben, hanem egy hivatalnokrétegé a hatáskörébe rendeltelkekkel szemben. Politikaszemlélete a sajátos magyar áldemokráciának felel meg. Nem tehet róla, politikai rendszerünk bűne, hogy a vidéki értelmiségnek a kormánypolitika szolgálatát hivatali kötelességévé tette. Ennek aztán egyik súlyos következménye, hogy a politikai műveltség megszerzésére nem volt érdemes munkát fordítania, mert úgy sem használhatta. Ilyen körülmények között kellett, hogy megrokkanjon benne a politikai erkölcsstudat és helyébe lépjen a szervilis alkalmazkodás: szolgálni a jelenlegi urat, de egyben szolgálni azt is, aki a jövőben ura lehet.

Bizony cifra nyomorúság ez anyagi és más téren is egyaránt. Olyan nyomorúság, amely ha megmarad, újabb katasztrófával fenyeget. Az egyetlen megoldás: a magyar társadalom szerkezetének átalakítása és egyensúlyának megteremtése. Ennek sok feltétele van, de teljesíteni kell, mert népi és nemzeti fennmaradásunkról van szó. Ez Szabó Zoltán könyvének tanulsága. Ha néhol keményen ítél is, de nem igazságtalanul. Aggodalma pedig teljes mértékben megokolt. Munkája komoly értéke a szociográfiai irodalomnak, nemcsak tartalmánál, hanem írásművészeténél fogva is. Szabó Zoltán igazi írói tehetség és stílus dolgában társai közt ma csak kevesen mérkőzhetnek vele.

VOLTAKÉPPEN NEM SZOROSAN a magyar viszonyokkal foglalkozik Erdei Ferenc újabb könyve, amely *Parasztok* címen a közelmúltban jelent meg. A szerző már ismert nevet vívott ki magának a Duna-Tisza közéről írt (*Futóhomok* című) munkájával, amely a legjobb táj- és társadalomrajzok közé tartozik. Már ebben a tanulmányában nagy figyelemmel fordult a parasztság polgárosodási törekvései felé, amelyek ezen a vidéken tényleg leginkább jellemzőek a földművelő nép nagy belső átalakulási mozgalmára. Ez a kérdés azonban nem hagyta nyugodni. Ő maga is ennek az osztálynak szülötte, gyer-

mekkorának minden emléke oda fűzi és mint felnőtt művelt, világlátott ember sem tud elszakadni tőle. Legalább is lélekben nem. Mióta tudja, hogy a földművelőnek nem kell feltétlenül parasztnak maradnia,—a szónak ebben az alacsonyrendűséget kifejező értelmében — mióta ráeszmélt arra, hogy a parasztsors nem szükségképpen és megmásíthatatlan, képzeletét sokat foglalkoztatja az a kérdés, hogyan szabadulhatna ki a magyar parasztság jelenlegi primitív és elnyomott helyzetéből és milyen erők akadályozzák polgárosodásának folyamát.

Erre akar feleletet adni újabb könyvében. A kérdés bonyolult, mert a parasztsors roppant sokféle tényező befolyása alatt alakult s ahány vidék, uralmi rendszer és történelmi fejlődés, annyiféle alakban jelentkezik. Szerzőnk úgy igyekszik segíteni a nehézségen, hogy képzeletbeli parasztsorsot konstruál; ezt absztrakcióval éri el, vagyis a parasztság jelenleg ismert különböző fejlődési alakjairól valósággal lehámozza azokat a jellemvonásokat, amelyek — felfogása szerint — eltérnek a tiszta paraszti állapottól. Igen nagy éleslátással rajzolja meg a paraszti élet jellemző vonásait, de ezek együtt végül is olyan típust adnak, amely a valóságban soha sehol nem létezett. A szerző nem kíméli az erős színeket, amikor a parasztságról, mint az elnyomásba beletörődött, örök függésre kárhóztatott, társadalmon kívül élő szolga-rendről beszél, amely elé áthághatatlan falak merednek s akadályozzák abban, hogy megszabaduljon sorsától és a társadalom létráján feljebb emelkedjék. A szerző nem mondja, de nekünk azt kell hinnünk, hogy a parasztságnak ilyennek kellene lenni elméletileg, ha fejlődése — a különböző viszonyok között — ettől a képzeleti típustól lényegesen el nem tért volna.

Nem lehet csodálni, ha Erdei nem tud beletörődni abba, hogy a magyar parasztságnak még mindig nem sikerült leráznia magáról a „bilincseket“ és szabaddá tennie az utat a polgári élet felé. Amerre megfordult Európában, csaknem mindenütt kiegyensúlyozottabbnak találta a földművelő nép helyzetét. A nyugati államokban — Svájc-tól és Csehországtól Angliáig — az őstermelő lakosság már rég levette a paraszti gúnyát és a polgár ruhájába öltözött. Társadalmi különállása megszűnt, csupán foglalkozásában különbözik a nép többi rétegeitől. A földművelés mesterség lett, amely nem köti úgy, mint a parasztot Természetesen a sajátos paraszti kultúra is megsemmisült és felolvadt a társadalom egységes kultúrájában. „A város kiömlött a falura és kultúrájával együtt eltüntette a paraszti élet különleges törvényeit is.“ — A Skandináv és Balti államokban sem igazi parasztok már a földművelők. Itt azonban nem a polgári társadalom nyelte el a parasztot, mint nyugaton, hanem a parasztok hódították meg a polgári társadalmat. Nyugodt, kiegyensúlyozott életet él itt a földművelő réteg, amely külsőségeiben megőrizte ugyan a paraszti életformát, de lényegében semmi köze már ahhoz a sok megkötöttségtől terhes állapothoz, amely az igazi paraszti élet tartalmát adja. — A déli országokban (Spanyolország, Olaszország és Portugália) is a szabadabb fejlődés nyomán valósággal megnemesedett a paraszti élet, amelyre e népek mély vallásossága és fejlett egyházi élete nyomja rá sajátos

bélyegét. Valóságos parasztok már csak a balkáni államokban vannak. Itt az egész államberendezkedés és a társadalom is a paraszti élet sajátosságaihoz idomul. Megvan ugyan az úr és paraszt-tagoltság, ez azonban nem bántó, mert érdekességei többé-kevésbé letompulnak a sajátos balkáni demokráciában.

De hová tartozik Magyarország és milyen itt a paraszti élet? Szerzőnk részletesen megfelel erre a kérdésre és munkájának leg-sikerültebb fejezete a magyar viszonyokról szól. Szerinte a közép-európai parasztság, amelyhez rajtunk kívül Lengyelország és Horvátország is tartozik, nem hasonlít egyik európai állam paraszttársadalmához sem. Itt erjedésben és átalakulásban van minden. A paraszti élet a legnagyobb szélsőségek közt hányódik. A legnagyobb része megúnta már a paraszti sorsot, amelytől szabadulni szeretne. A „türelmetlenek“ minden alkalmat felhasználnak, hogy fölé emelkedjenek; a „menekülők“ végleg otthagyják a paraszti életet és más környezet után vágyódnak; a „lázadók“ örök forrongásban élnek és olyan társadalmat akarnak, amelyben nincsenek osztálykülönbségek; de vannak már olyanok is, a „fáradtak“, akik feladtak minden reményt és a lassú öngyilkosságban keresnek szabadulást (egyke). Csupa nyugtalanság, kiegyensúlyozatlanság itt a paraszti élete, ami sok belső zavar okozója. A szabadulás vágyára mutat, hogy a magyar paraszt szereti magát kisgazdának nevezni, de ez csak önáltatás, mert ezzel sorsát nem tudja megváltoztatni. Kelet és nyugat keveredik itt, az átalakulás azonban nehezen megy, mert „hatalmas államrend vigyáz minden eszközzel arra, hogy a paraszti állapotok komolyan meg ne változhassanak“.

Ha a szerző bevezető és befejező szavaiból nem tudnánk is meg, akkor is éreznők, hogy ennek a könyvnek írója lelkileg most is benne él abban a nagy vívódásban, amely ma az alárendelt helyzetéből kibontakozásra törő magyar parasztság létének egyik legjellemzőbb vonása. Kétségek gyötrik, hogy egyáltalán van-e lehetőség a szabadulásra. Elutasítja a parasztság gondolatát, mert „nem szabad parasztnak maradni“. De elítéli a menekülőket is, mert ez a parasztság sorsán mit sem segít. Hisz a megoldásban, de ezt szerinte senki más nem vívhatja ki, csak maga a parasztság, saját erejére támaszkodva. Mi azonban azt hisszük, hogy a parasztság már régen elkésett attól — legalább is Magyarországon — hogy sorsának nagy kérdéseit, amelyektől nemcsak az ő jövője függ, hanem az egész magyar társadalmé, kizárólag maga oldja meg. Övé kell, hogy legyen az oroszlánszerep, de végül is az a fontos, hogy minél előbb készen legyünk vele.

A SZOCIOGRÁFIAI IRODALOMBAN megszólalt a földbirtokos is. Véleménye annál nagyobb figyelmet érdemel, mert érdekelt félről van szó, akinek szerepe viszont éppen ezért nehéz, hiszen könnyen az elfogultság gyanújába eshetik. Németh Andor azonban kifogástalan tárgyilagossággal oldja meg feladatát. A múlt évben megjelent műve, „A naposabb oldalon“, mint a címéből is kitűnik, nem a Viharsarok-hoz hasonló szomorú vidék helyzetét mutatja be, hanem ennél sokkal jobb viszonyok közt élő vármegye (Győr m.)

leírását adja. Itt „nincsenek munkásgócok a munkanélküliek tömegeivel, nem élnek reszketősök, ördögűzők, pünkösdvárók, nincs tanyaprobléma sem... e környék munkásviszonyainak leírását tehát nem minősíthetik izgatásnak azok, akik a legszörnyűbb szegénység, az ember által elszenvedhető legnagyobb nyomorúság feltárását bujtogatásnak nevezik“ — írja szerzőnk könyve előszavában.

Az ember azt várná, hogy a sok baj és nyomorúság után, amely az alföldi parasztság helyzetét jellemzi, itt megnyugtatóbb, kiegyensúlyozottabb viszonyokat találunk. Hiszen Győr megye az ország mezőgazdaságilag legfejlettebb törvényhatóságai közé tartozik, kitűnő földje, vízútja, elég sűrű vasúti és közúti hálózata van, terményeit, a nyugati piacok közelsége folytán, könnyebben és jobb áron lehet értékesíteni, a népsűrűség pedig kisebb mint a Tiszántúlon. Ennek ellenére ugyanazokkal az agrár- és szociális bajokkal találkozunk, mint amott. A cselédbérek például évtizedek óta mozdulatlanok és „a gazdasági cselédek élete ma is ugyanolyan szinten mozog, mint 60 évvel ezelőtt, noha ez idő alatt a mezőgazdaság belterjessége mérföldes léptekkel haladt előre“. A többi munkás helyzetében sincs javulás. A sommások elhelyezése terén különösen sok a kívánni való és ez „egyáltalán nem méltó egy civilizált országhoz“. Alig van gazdaság, ahol a vándormunkások részére megfelelő épület állana rendelkezésre. Leggyakrabban még a nemek sincsenek elkülönítve s „a különfekvő helyek, priccek, szalmazsákok alig ismert luxust jelentenek“. Az egyik állami birtokon olyan istállóban helyezik el az időszakos munkásokat, ahol becsurog az eső és az emberek egész éjszaka dulakodnak egy kis száraz helyért. A hatósági ellenőrzés, amit törvény ír elő, nagyon hiányos és közbelépésre csak ritka esetben kerül sor. Sok visszaélést követnek el itt is a bércsökentéssel egyet jelentő robotszerű mellékszolgáltatások kikötésével; a napszámnak napkeltétől napnyugtáig való számítása és a vasárnapi munka külön díjazás nélkül végeztetése szintén sok jogos elégedetlenség forrása. A földreform során az uradalmak gyakran a legrosszabb, de mégis magasabb osztályba sorozott földjeiket adták le, ami a juttatottak körében állandó elégedetlenség okozója. Ami pedig a munkásság életviszonyait illeti, bizony itt sem nagyon látszik meg, hogy a „naposabb oldal“-ról van szó. A szerző nagyobb számú munkáscsalád helyzetét vizsgálta meg és azt találta, hogy ezek 19%-a „a legteljesebb nyomorral és éhínséggel küzd“. Vannak családok, ahol hónapszáma csak főtt burgonyát és kukoricakását esznek; más helyen nem reggeliznek és a szerző maga is többször hallotta, hogy a gyermekek vacsora helyett „a szegénység már szinte közmondásszámba menő parancsát kapták: feküdj és aludj!“

Magától értetődik, hogy a szerző, aki a „naposabb oldalon“ ilyen tapasztalatokat szerzett, más szemmel ítéli meg a sokat támadott társadalomkutatók szándékait. Belátja, hogy ha nem jelentek volna meg ezek a könyvek, „tán nem állnának e kérdések az érdeklődés homlokterében és bizonyára nem látnánk azt az örvendetes fejlődést sem, hogy a közéleti férfiak figyelme mind jobban a falu szociális problémái felé fordul“, sőt hogy ma már kormányprogram lett a falu megmentéséből. Csak le kellett egy kissé hajolnia a néphez, hogy

belássa: itt a tényeket „nem letagadni, hanem beismerni és meghajtott fejjel mélyen szégyenleni“ kell. „Mert nem azok a lázítók, akik ezt a helyzetet nyíltan feltárják, hanem azok, akik érvek, adatok nélkül, csupán tagadással cáfolják.“ Íme ide jut el a földbirtokos is, aki lát, szíve van és felelősséget érez.

ILLYÉS GYULA kitűnő munkája (Puszták népe) és Kovács Imre néhány cikke kivételével nem sokat tudunk a mezőgazdasági cseléd-ségnek, ennek a jelentékeny (600.000 főnyi) néprétegnek a sorsáról. Élete a puszták mélyén, a társadalom szeme elől rejtve, örök munkában telik el és nehéz hozzá közelférkőzni a társadalomkutatónak is; akik írtak róluk, maguk is vagy belőle szakadtak ki vagy származásuknál, foglalkozásuknál fogva éltek velük az alapos tájékozódásra alkalmas közelségben. Leírásaik mindenesetre közelebb járhatnak a valóság-hoz, mint azoké, akik más társadalmi rétegből ereszkedtek le hozzájuk. Különösen, ha az illetők közigazgatási tisztviselők, legyenek bár olyan lelkes és sok szociális érzéssel telített emberek, mint Heller András. Tudomásunk szerint ő az első szolgabíró, aki a gazdasági cselédek élet-viszonyaival nemcsak alaposan törődött és foglalkozott, de megfigye-leéseit önálló tanulmányban is feldolgozta.

Munkája, a Cselédsor, Fejér vármegye, szűkebben a székes-fehérvári járás gazdasági cselédeinek a helyzetét boncolgatja. Tárgyi-lagos vizsgálatra törekszik, bár ebből a szempontból helyesebben tette volna, ha nem akarja mindenáron kimutatni, hogy az uradalmi cseléd jobb körülmények között él még a kiscgazdánál is. Idevonatkozó össze-hasonlító adatait mindenesetre fenntartással kell fogadni. Mert hiszen, ha a cselédsors annyival különb lenne, akkor nagyobb volna az oda-törekvés és kisebb a szabadulási vágy, mint a valóságban. Általában nem nagyon hallani arról, hogy kiscgazdák szívesen felcserélnék „ked-vezőtlenebb“ helyzetüket, a gazdasági cseléd „gondtalanabb“ életé-vel. Ennek az ellenkezője annál gyakoribb eset. Különben a szerző leírásából sem valami vonzó kép tárul eléink a puszták népéről. Főleg lakásviszonyaik rettenetesekek. A cselédlakásoknak csak 22.5%-ában lakik (lakás alatt egy szobát kell érteni, mert a konyha többeknek közös) 2—4 személy, 77.5%-ában 5—15 személy zsúfolódik össze. Természetes, hogy nem jut mindegyiknek külön fekvőhely. A gyere-keknek csak 77%-a alszik egyedül, a többi másod-, harmad-, sőt negyedmagával egy ágyon. A lakásoknak csak 44.21%-a kielégítő, a többi egészségtelen, nedves, alacsony stb. Az egészségügyi viszonyok is ennek megfelelőek. A járás lakosságának csak 23.7%-a cseléd, ezzel szemben a fertőző betegségek közül a vörhenyben 27.9, a kanyaró-ban 36.7, a szövődményes influenzában 36.3 és a szamárköhögésben 51.8%-kal részesedtek. Bizony ezek kétségbeejtő állapotok, még akkor is, ha elfogadjuk, hogy a cseléd „biztos“ megélhetése és a nap-számosénál magasabb bére sok mindenért kárpótol. A több jövedelem — a szerző számításai szerint 1200—1250 pengő évenként, ennek azon-ban csak a felét adja a birtokos, a többi a cseléd háztartási gazdaságá-nak eredménye — egyáltalán nincs arányban a szünet nélküli és az ünnepnapokra is kiterjedő munkával.

A szerző kétségtelenül szeretettel és sok megértéssel ír a cselédek-ről, sőt szinte túlbecsüli azok szociális értékét, annyira, hogy egyenesen helytelennek tartaná a cselédállapot megszűnését. Ezért ellensége minden olyan törekvésnek (földreform), amely a cselédség számbeli csökkentésére vezetne. Szerinte a cseléd a legértékesebb társadalmi rétegek közé tartozik, mert lelke a „legjobban gyúrható, idomítható nyersanyag, az erkölcsi és vallási eszmék legjobb termőföldje“. Nem iszákos természetű, mert az italmérés rendszerint messze esik a pusztától és hála nagy elfoglaltságának, nincs ideje arra sem, hogy akár vasárnap bejárhasson a faluba kocsmázni. A magyar paraszt „lelkének másik ördöge: a góg sem verhet gyökeret a cseléd egyéniségében“, hiszen tekintélytisztelet nélkül helyén meg nem maradhatna. Természetesen a „a falusi bűnök harmadik szülőanyja, a tétlenség, az elégedetlenkedő téli politizálás“ sem sajátja.

Kár, hogy ez a sok jószándékkal telt fiatal közigazgatási tisztviselő sem tud egészen szabadulni a múlt századbeli alpatriarchális, vármegyei ideológiától. Ez akadályozza meg abban, hogy a részlethibáktól, amelyek javítására sok életrevaló javaslatot tesz, meglássa a gyökeres reformok szükségességét, főleg azt, hogy a cselédkérdést nem lehet apró foltozgatásokkal megoldani. Nem látja meg a hibákat sem a munkabér, sem a középkori munkafeltételek terén, még kevésbé meri feszegetni azokat a problémákat, amelyeknek megoldása a gazdasági cselédségben ma teljesen hiányzó önértéket és emberi méltóságot fejleszthetne. Dehát akkor nem volna esetleg könnyen „gyúrható, idomítható“ anyag, már pedig ez úgylátszik — több szempontból — ma is fontos követelmény.

A TÁJ ÉS TÁRSADALOMRAJZI leírások sorában a hírhedt Ormányság két figyelemreméltó munkával szerepel. Az egyiknek szerzője Kiss Géza kákicsi református lelkész, a másiké Hídvégi János orvos. Kiss Géza neve már nem ismeretlen azok előtt, akiket a magyarság törzsét pusztító egykekérdés érdekel. Segélykiáltása többször felhangzott abból a kis pusztuló ormánysági faluból, ahova a Gondviselés rendelte, hogy szemtanúja legyen egy önmagát halálra ítélt nép lassú halódásának vagy hogy segítsen menteni, ami ma már szinte alig menthető. Ez a derék lelkipásztor természetesen nem szállhat szembe a végzettel, amely azt a népet ott a Dráva partján — úgylátszik — kipusztulásra ítélte és azt tesz, amit a maga szűk körében és véges erejével tehet: igyekszik megmenteni az Ormányság évezredes magyar törzslakosságának népi kincseit: a zenét, tájnyelvet, népköltészetet és szokásokat, amelyek ma már észrevehetően együtt semmisülnek ezzel a jobb sorsra érdemes néppel. Kiss Géza könyve (Ormányság) valóságos tárháza azoknak a népi értékeknek, amelyeket ez a Dráva mocsarai között a tatár-török pusztítás elől megmenekült ősmagyar eredetű lakosság annyi évszázadon át megőrzött. Alig lehet nyomasztóbb érzés, mint arra gondolni, hogy az a nép, amely ilyen kincseket termelt és konzervált hosszú évezreden át, amely fenn tudott maradni a vér és vas pusztító századaiban is, most önként indul a halálba és magaválasztotta eszközökkel pusztítja el magát.

Pedig két évszázaddal ezelőtt még mekkora vitalitás volt ebben a népben! 1696-ban mindössze 1398 lélek élt a mai Ormányság területén, száz év múlva — 1787-ben — már tízszer annyi. Innen kezdve a 45 község lélekszáma lassúbb ütemben, de tovább emelkedett 14.000 főről 17.500 főre. A további 20 esztendő már nagy megroppanás képét mutatja, de némi szaporodás még mindig észlelhető, egészen 1863-ig. Ez az esztendő döntő fordulatot jelentett az ormánysági nép életében: a szaporodás megszűnt és megindult az azóta is szünet nélkül tartó hanyatlás korszaka. Ma már alig 12.000 ember él az ormánysági falvakban: 75 év alatt a törzslakosság egyharmada kipusztult. Ez a vidék olyan mint egy nagy temető: „minden harmadik ház kihaltnak tekinthető, azaz csak az idősebb nemzedék él benne, folytatás nincs. Van utca, ahol csak két házban van már utód, a többi: föld fölé rakott nagy koporsó“.

Mi fordította meg ennek a népnek a sorsát? Micsoda katasztrófa érthette, hogy inkább az önkéntes halált választotta? Ezt a kérdést még nem sikerült minden kétséget kizáróan eldönteni. Az 1863-as esztendő azonban sokat megmagyaráz. Ekkor történt a „különözés“, ahogy az Ormányságban nevezik a jobbágybirtokok teljes elválasztását az uradalmi földektől. Azelőtt a jobbágy, zsellér szabadon makkoltatott az uraság erdejében, ugyanitt megtalálta a tüzelő- és épületfát, volt szabad legeltetése (vagy legalább is elnézték neki), a nádvágás, halászat is sokat jelentett. Az elkülönítés végrehajtása után mindez megszűnt. A jobbágyból lett kevésföldű parasztság elszigetelődött az óriási, zárt uradalmak között. A jobbágyfelszabadítást nem követte birtokreform, amely utat nyitott volna a parasztság terjeszkedésének. A háború előtt még csak kivándorolhatott Szlavóniába, ahol Somogy és Baranya menekülő parasztsága valóságos kolóniákat létesített. Ez a lehetőség azonban a háború után teljesen megszűnt. Az Ormányság területének még ma is 45-88%-a nagybirtok, a földreform előtt több mint a fele volt az. „Élénken emlékszem gyermekkoromból ormánysági családokra, írja Kiss Géza, amelyekben 4—5 erős férfi volt megfelelő nő- és gyermeklétszámmal bezúfolva 4—5 hold tömlöcbe és rágta éven át a maga fekete-sárga kukoricakenyerét és vöröshagymáját. Csoda-e, hogy ilyen körülmények között, mint egyetlen lehetőség csillant meg előtte: kevesebb száj — nagyobb kenyér.“

Dehát mit lehet tenni? Az itt élő népen a föld már nem segít; amije van is, kihull a kezéből. Telepíteni, mondja Kiss Géza, sokgyermekes alföldi családokat. Ravasz László református püspök is, aki e lap hasábjain éppen Kiss Géza könyvével kapcsolatban foglalkozott az egyke kérdésével, a birtokpolitikával kapcsolatban keresi a megoldást. Hídvégi János viszont a „Hulló magyarság“ című tanulságos könyvében óva int a telepítéstől, mert tapasztalatai szerint „eddig minden egyes betelepített család már az első generációban egykés lett“. Ez az aggodalom helytálló, de csak részben. A telepítés azért mellőzhetetlen, mert különben azok a vidékek teljesen elvesznek a magyarság számára. Mivel az egykeveszedelem a betelepülőket is fenyegeti, természetesen rendkívül szigorú örökjogi, adópolitikai és pozitív családvédelmi intézkedésekre van szükség. Ilyeneket külön-

ben szerzőink is ajánlanak. Annyi bizonyos, hogy a föld egymagában nem megoldás, de viszont minden egyéb intézkedés is legjobb esetben részleteredményt ígér, ha a földkérdést kikapcsoljuk.

Nem tartozik szorosan ide Scherer Péter Pál „így látom én” címen megjelent munkája, amely inkább polemizáló röpirat, mint a nagy magyar társadalmi és szociális kérdéseket elemző tanulmány. Mégis foglalkozunk vele, mert benne egy nagy hitbizomány tisztviselője szólal meg és mondja el véleményét, sajnos nem annyira a falusi viszonyokról, mint a „falukutatókéről. Ez sokat ront le néha figyelemreméltó mondanivalóiból. Ádáz ellenszenvvel támad a szociográfusokra, akiket mindennek elmond: városi kávéházakban, korzókon és társaságokban hangoskodó földreformereknek és földosztogatóknak, tegnap még intellektüeleknek, ma már forradalmároknak, akiknek fáj a mások kiérdemelt nagysága, gazdagsága és tehetsége stb.

Eltekintve e terjedelmes röpirat személyeskedő tendenciájától, a tárgyi kérdések fejtegetése közben is lépten-nyomon kiütözik, hogy a szerző minden erejével és tudásával jó szolgálatot akar tenni munkaadójának. A kérdésekkel Czettler Jenőnek — aki különben előszót írt a munkához — 1913-ban megjelent könyve alapján foglalkozik, de elfogultsága messze elragadja mesterének objektív és tudományos értékű megállapításaitól. Minden erőlködése arra irányul, hogy kimutassa: a falukutatók demagógok, akik hitelt nem érdemlő írásaikkal csak lázítják a magyar népet. Szerencsére azonban, a nép nem vesz róluk tudomást. Elismeri ugyan, hogy vannak bajok a falvakban is, de ezeket javarészt a békeszerződés okozza; hibáztatja a parasztokat, akiket különben a „haza tekintélytisztelő pilléreinek” tart, amiért elfelejtik, hogy súlyos helyzetüket nem érdekeiknek elhanyagolása, hanem a sors mostohasága, az időjárás szeszélye és a rossz terméseredmény idézi elő. Miután így sikerült leegyszerűsítene bonyolult szociális problémáinkat, természetesen vehetjük, ha nem lelkesedik a mélyen szántó reformokért. A földkérdésről például — a birtokmegosztás ismertetése után — röviden kijelenti, hogy az egyáltalán nem aránytalan. Beavatkozásra szükség nincs, mert utána sem élne meg a földből több ember. A nagy nemzetek is népességük feleslegét nem a nagybirtok felosztásával, hanem gyarmatok szerzésével és országuk megnagyobbításával akarják elérni. Mi sem segíthetünk népesedési nehézségeinken addig, amíg az elszakított területek vissza nem kerülnek. Alig hihető, hogy ez a könyv jó szolgálatot tenne ilyes állításaival azoknak az érdekeknek, amelyek védelmében készült.

A szociográfiai irodalomnak érdekessége a Habsburg-ház egyik fiatal tagjának, Etelka főhercegnőnek magyar fordításban is megjelent tanulmánya az alföldi tanyavilágról. Voltaképpen doktori értekezésnek készült, tartalma, szempontjai, de különösen a szerző rendkívül alapos tárgyismerete azonban jóval az ilyen dolgozatok átlaga fölé emelik. Pedig Etelka főhercegnő sohasem látott magyar tanyát, e kérdés irodalmát azonban, mint könyvéből kitűnik, annál nagyobb részletességgel tanulmányozta. Azonkívül a hiányt igyekezett pótolni ismételt dániai tanulmányútjával, amelyeken nemcsak fogalmat alkotott

a tanyáiéi, de alkalma nyílt a magyar tanyai irodalom ismerete alapján az összehasonlításra is. Talán ez magyarázza, hogy olykor éles bírálatot gyakorol a magyar tanyai állapotokról.

Könyvében, amelyhez Ottó királyfi írt előszót, nagy részletességgel foglalkozik a magyar tanyavilág minden kicsiny és nagy problémájával. A kulturális, egészségügyi, közlekedési és közigazgatási hiányokat éppen olyan jól ismeri, mint a tanyai település rendszeréből adódó sajátos birtokpolitikai és szociális feladatokat. Ezekből azonban nem azt a következtetést vonja, hogy meg kell szüntetni a tanyarendszert, hanem csupán megreformálását tartja szükségesnek. Szerzőnk nemcsak a bajokra mutat rá, hanem megjelöli az orvoslás módjait is. Az eddig tett intézkedéseket nem tartja elegendőeknek, mert szerinte „részleges reformok, palliatív intézkedések nem vezetnek célra“. „Törvényre támaszkodó és minden szempontot mérlegelő munkaterv“ kidolgozását és végrehajtását tartja szükségesnek ahhoz, hogy az Alföld és népe megérdemelt virágzáshoz jusson.

Az a kép, amely ez utóbbi tanulmányokból az olvasó elé tárul, semmivel sem vigasztalóbb, mint amit az első ilyenirányú művek megrajzoltak. A lelkipásztor, az orvos, a főhercegnő, az uradalmi tisztviselő, a szolgabíró és a földbirtokos nagyjában ugyanazokat a bajokat konstatálják, mint szociográfus íróink. Ha egyesek szépíteni is igyekeznek a helyzetet, legfeljebb annyit érnek el, hogy más szavakkal és többkevesebb óvatossággal mutatnak rá falusi népünk sorsának roppant elhanyagoltságára és az ebből fejlődő aggasztó jelenségekre. Az sem változtat a tényeken, hogy az egyik radikális földreformot ajánl, a másik pedig ellenzi ezt és ehelyett inkább sportpályákat és munkáskaszinókat szeretne látni a falvakban. Az orvoslás kérdésén lehet vitatkozni, a bajokon és következményein már alig. Mindenesetre az is haladás, hogy a diagnózisban már kezdünk egyetérteni, mert hiszen ez az első feltétele annak, hogy a holtpontról kimozdulhassunk. Az idő, ha ugyan közben el nem késünk, megérleli a gyógyítás módjait is. Tagadhatatlan, hogy ezen a téren is előbbre jutottunk már, noha távolról sem olyan mértékben, mint ahogy a bajok elhatalmasodtak. A parasztság polgárosodásának útjában álló gazdasági, szociális és politikai akadályok, a mezőgazdasági munkásság alacsony életszínvonala és felemelkedésének nehézségei, az ebből adódó nyílt vagy látens nyugtalanság: olyan labilis társadalom-egyensúlyi állapotot jelent, amelyben mindenféle meglepetés lehetséges. A különböző vidékeken észlelt jelenségek csak fokozatokban különböznek, nem lehet tehát azt mondani, hogy csupán lokális bajokról van szó. Éppen a szociográfiai tanulmányok győznek meg bennünket arról, hogy nemcsak a „viharsarokéban vannak bajok, hanem a „naposabb oldalon“ is. Ebből következik, hogy elszigetelt vagy helyi akciók nem pótolhatják a politikai, gazdasági és társadalmi életünk egészére kiható gyökeres reformokat.

A LEGÚJABB ANGOL LÍRA

SZÁZADUNK harmadik és negyedik évtizede meglepő lírai reneszánsz hordozója lett Angliában. A megújulás mind a divatosabbá váláson, mind a fokozott belső vitalításon, új utak keresésén lemérhető. Konzervatív könyvkiadók sietve jelentkeznek modern antológiákkal lefölözni a megújult érdeklődést, a rádiótársaság fiatal költők verseit olvastatja föl, népszerű folyóiratok megnyitják eddig elzárt kapuikat az újhangú líra előtt s egy-egy költői díj odaítélése újból közérdeklődést kelt. Főleg akkor, amikor a líra nagy királyi aranyérmét egy harmincéves szélsőbaloldali forradalmár költő kapja, mint a múlt esztendőben. Némely színház tiszta költői eszközökkel dolgozó vers-drámák sorozatos előadásával jó üzletet csinál. Önképzőköri folyóiratokban a versek minősége is emelkedik a mennyiség mellett, pedagógiai célzatú antológiák jelennek meg, melyek az érdeklődés homlokterében álló, még csatáikat vívó fiatal írók termését az angol líra nagy hagyományaihoz kapcsolják. A fiatalság gombamód szaporodó folyóiratai olvasókra találnak és a „New Writing“ s a „The Year's Poetry“ évről-évre megjelenő, magas színvonalú és progresszív irányú kötetei elsőrendű irodalmi eseményszámba mennek évek óta.

A növekedő érdeklődés oka részben a külsőségekben rejlik. A mai angol harmincévesek költészete szoros kapcsolatban áll a kor nagy kérdéseivel, erősen politikus színezetű, képzeletvilága és nyelve a legmaibb hétköznapot tükrözi, teljes élet- és földközelen van. Több évtizedes egyhelyben topogás, üressé vált hagyományokon való rágódás után egy egységes arcvonaltű, nagy vitalitású költői nemzedék lépett föl, mely dermesztően komoly, érett, már-már tragikus világlátást képvisel. Ösztönösen egészséges költészet ígéretét kapjuk a fiatalokban, kiknek komolysága nagy öntudatukban és feltűnően erős önkritikájukban jelentkezik.

A megújulás akkor válik a legszembetűnőbbé, ha az új angol lírát a század elejének költői nemzedékével, az apák világával vetjük össze. Az edvardiánus és georgiánus poézis — a lojális angolok az irodalomtörténeti korszakokat is királyaik uralkodásával mérik — madártávlatból nézve sivár képet mutat. A kilencvenes éveknek csak palotaforradalom-számba menő nyugtalansága óta a lírai színvonal egyenesen alacsony volt. Kipling patrióta jingóizmusa, a koszorús költők álmodozása „vágyaim rózsájáról“ és a „kápolnáról a holdfényben“ jellemzik a háború előtti lírai légkört. Csak az öreg Hardy keserű

keménysege és a fiatal Masefield kísérletező elevensége szakítja meg e triviálisan romantikus, utánérző kor lassú korhadását. A háborús líra hazafias fellángolása hamar elül, de hamvából nemes fémként csillan elő az egyetlen maradandó érték: Owen költészete.

Az új angol líra megszületése a békekötéssel kezdődik, az ősök és előfutárok, Hopkins és Owen műveinek poszthumus közrebocsátásával s az apák nemzedékéhez tartozó Yeats meglepő öregkori másodvirágzásával. Eliotnak, az idősebb testvérnek megjelenésével, majd mintegy évtized múlva, napjaink fiataljaiban Pallas Athénékép teljes fegyverzetben lép elénk a diadalmas legifjabb nemzedék. E legifjabb nemzedék nagy előfutára, dadogó nyelvének megoldója, Gerard Manley Hopkins (1844—1889) már ötven éve halott. A múlt század közepének ez az ismeretlen jezsuitája életében egy versét sem tette közzé. Barátja és örököse, Robert Bridges, a poéta laureatus csak 1918-ban, harminc évvel a költő halála után látta érkezettnek az időt a csekély terjedelmű szellemi hagyatékot közrebocsátani, melyre korábban kiadó bizonyára nem vállalkozott volna, ha ugyan a fiatal papköltő valaha is gondolt volna versei kiadására. A viktoriánus líra békés érzelmessége és kicsiszolt formatudata nem tudott volna mit kezdeni a formaromboló, nyelvteremtő jezsuita fehéren izzó nyugtalanságával, nyelvtancsonkító, homályos expresszionizmusával. Viszont annál elementárisabban hatott és hat a legifjabbakra, akik nyelvi-formai állásfoglalásában keresnek inspirációt. Hopkins szakadatlanul a közlés abszolút közvetlenségét kereste, túltéve magát a nyelvtanon, logikus egymásutánon. Ez a költészet szakadatlan kitörés, háborgás, gátszakadás. A nyelv nem cél, hanem már csak szolga itt, sőt az érthetőség sem lényeges többé. Túlsűrített képek robbannak nála és az örvénylő nyelvi áradatban eltűnik a hagyományos prozódia minden kelléke. Helyébe Hopkins a „sprung rhythm“-et állította (talán rúgó-ritmus néven fordíthatnánk le), mely a hangsúlyra épített skandalást veszi alapul, de a szótagszámot figyelmen kívül hagyja.

Töredékben maradt, előfutár és ős nélküli munkássága inkább formai mint tartalmi újításokat hozott. E ponton válik el tőle a legifjabb nemzedék útja is. Katolikus lelkének problémái, a költő szenzualitása és a szerzetes élettagadásának akarata vívják harcukat költészetében. Hitének roppant intenzitása s anyagi világának ujjongó pompája azonban már hidegen hagyják az intellektuális irányú modern költészetet.

Az irodalmi légkör megtisztításában, új alaptörvények keresésében szerep jutott a kérészéletű „imagist“ iskolának is. A mozgalom a háború alatt jelentkezett s több seregszemle-számba menő antológiát, adott ki, az utolsót 1917-ben. Az új irány a francia szimbolistákban s rajtuk túl E. A. Poe-ban keresve inspirációt a georgiánus lazaság, színtelenség ellen irányult s dogmatikus merevségű ars poeticát állított követői elé. Az imagista hitvallás megfogalmazói, Ezra Pound, T. E. Hulme, majd az amerikai Amy Lowell a tökéletes koncentrációra törekedtek, egy kámea-élességű kemény és tiszta képre. Innen a mozgalom neve is. A versnek új, tárgyához illő ritmust kellett keresni, belső zengést. A nyelvnek hétköznapivá kellett lenni, de exaktá —

Wordsworth óta annyi öntudatos költői mozgalom főcélja — s a vers terjedelmének a lehető legrövidebbnek a tömörség kedvéért. A tartalmi határozatlanság és a szűk formai körre zárkózás a mozgalmat csakhamar zsákutcába juttatta. F. S. Flint, Richard Aldington korai miniatűrjein, meg D. H. Lawrence néhány misztikus-eksztatikus versén kívül a mozgalom maradandó értéket nem igen hozott, legalább is Angliában. Fegyelmező gyakorlatai azonban előkészítették a légkört a mai marcona költészet számára.

A világháborús líra is szerephez jutott a mai költészet előkészítésében, A harmincévesek azonban nem a korai háborús évek hazafias költészetére tekintenek vissza, vagy Rupert Brooke kissé megfakult apollói egyéniségére. Ezt az optimista poézist a későbbi évek kétségbeesése, majd keserősége és szánalomérzete váltotta fel a legkiemelkedőbb költők műveiben. Furcsa paradox, hogy a legjobb angol háborús versek a leghevesebben háború-ellenesek. A mai nemzedék ezeket érzi a legőszintebbnak. A mai ifjúság, mely háborút nem látott, s idevonatkozó élményei irodalmiak, túlnyomó részben pacifista érzelmű Angliában. Még mindenki emlékezetében él Oxford és Cambridge, valamint még vagy tizennyolc más angol egyetem és főiskola ifjúságának nagy port felvert 1931-es határozata, mely jelentékeny szótöbbséggel kimondta, hogy királyáért és hazájáért semmi körülmények között fegyvert fogni nem hajlandó. Ez az ifjúság még emlékezik arra, hogy egy egész költői nemzedék esett el valahol idegenben, s ki tudja, hogy Rupert Brooke, Charles Sorley, T. E. Hulme, Isaac Rosenberg vagy Wilfred Owen személyében micsoda nagy ígélet omlott semmibe a költői serdülés kezdetén. Aldous Huxley kitartó pacifista munkássága, Beverley Nichols-nak kasszandrai hangú „Cry Havoc!” című könyve és az egész közhangulat hatása alatt, mely nagyértékű háborús regény és memoáriródalomban nyilvánult meg, a fiatal angol költészet elutasító álláspontot foglal el az erőszak minden formájával szemben. Ez a nemzedék a legtöbbit, mind beállítottságban, mind technikában, a legnagyobb háborús költőnek, a huszonöt éves korában elesett Wilfred Owen-nek köszönhet. Owen (1893—1918) költői géniuszát a szánalom és a megdöbbenés fűtta lobogó lángba. Egyetlen soványka kötetének vázlatban maradt előszava az egész mai nemzedék hitvallása lett. „Ez a könyv nem hősookról szól. Az angol költészet még nem érett meg erre. Sem nem szól tettekről, vagy országokról, vagy éppen dicsőségről, becsületről, hatalomról, vagy az erőről, csak a Háborúról. Ennek a könyvnek egyáltalán semmi köze a Költészethez. Tárgya a háború és a háborús szenvedés. A költészet a szenvedésből lesz... A költő ma nem tehet mást, mint figyelmeztet. Ezért kell az igazi költőknek híveknek lenni az igazsághoz.“ ő csak azt akarta, hogy másokkal is láttassa, amit ő szörnyű felháborodásában meglátott. A valóság iszonyúsága díszítés nélkül is nyilvánvaló s Owen költészetének nagy értéke az autenticitásban, a keserű meggyőződés teljes őszinteségében van. Az elvi következményeket már az utána következő nemzedékre hagyta örökül; „Strange Meeting“-jének szellemét újra kihalljuk Auden kemény parancsából: az embernek el kell felejtetni a gyűlöletet és meg kell tanulni a szeretetet.

A szánakozásból eredt szeretet-evangéliumon túl is szól ő napjaink fiatal lírikusaihoz. Hopkinsénál könnyebben utánozható, kemény realizmusú, eleven, szeget-fejen-találó nyelve valami katonás precíziót öntött némely fiatal hívébe, míg a bőzengésű rímelést feladó, angolban szokatlan asszonancia új zenei lehetőségeket nyitott meg a kísérletezők előtt.

A MAI ANGOL IRODALMI KÖZTUDATBAN az ír William Butler Yeats szerepel mint a nemzet legnagyobb élő költője (1865-ben született, 1923-ban Nobel-díjat kapott). Költészete az angol líra utóbbi évtizedeinek hosszmetstét nyújtja. A kilencvenes évekből származó ifjúkori művei az ír népdal hatása alatt színes báj, ma már szerepnek látszó, mesterkéltszerű egyszerűsködést és preraphaelita nyelvgazdagságot mutatnak. Korával teljes összhangban szólaltatta meg a századvég „escapism“-jének hangulatát, a valóság elől romantikus álmokba menekülést. Azután a francia szimbolisták hatása alatt szűkebb hazájának, Írországnak roppant gazdagságú mitológiájába mélyedt. A kelta Deirdre és Cuchulain történetek álmotúli fantázia-világának misztikus élményei a valóságtól egyre távolabb vitték mind homályosabbá váló költészetét. Azután a Kelta Félhomályból az ír nemzeti színház megteremtése és fellendítése körüli munkáin, majd az ír függetlenségi mozgalmakban viselt jelentős szereplésén át költészete lassan visszatért a való világhoz. A megtett út legtisztábban újra meg újra költött versein szemlélhető, melyek romantikus túlvilág-extázisból, swinburnei nyelvmáorból, agyonhímzett (fikcióból idővel kesernyész realizmussá és szinte brutális keménységű nyelvi klasszicizmussá higgadnak le. Legmaradandóbb kötetében, a *The Wild Swans at Coole*-ban (1917) a Szépség már nem a költőnek nagyszerű menekülési alkalmat nyújtó Távolban, a Lélekben vagy a Múltban rejtőzik, hanem itt jár körülöttünk a jelenben. Fiatalkortársai tiszteletében napjainkban megnyilvánuló nagy hatása épp annak tulajdonítható, hogy — szemben Eliottal vagy Pounddal — oly kevésbé irodalmias. „Meztelenül“ írhatta volna ő is utolsó kötetének, „*The Tower*“-nak (1928) és „*The Winding Stair*“-nek (1933) élére. Túl a misztikus rózsán, az ifjúkor heroikus-tündéri álmovilágán „elérkeztem oda, hogy már semmi mással ne törődjem, mint a személytelen szépséggel, dekoratív tájképpel és csendélettel“, sok vargabetű után a jelenkor valóságával. Az állandó földrengés korát, régi értékek pusztulását és a bizonytalan jövőt az öreg költő keserű kiábrándultsággal szemléli, mint a bárkából korán és hiába kiröppent galamb.

A modern angol költészet idősebb nemzedékét két expatriált amerikai költőben láthatjuk, Thomas Stearns Eliotban (született 1888), és Ezra Poundban (született 1885). A harmincas évek nemzedékére döntően ható témaválasztást, hangszerelést és új metafizikát e két költő hozza és fogalmazza meg. Közülök, bár időrendben munkássága későbbi keletű, T. S. Eliot a nagyobb és ma is ható egyéniség. 1914-ben megjelent „*The Lovesong of J. Alfred Prufrock*“-ja a modern angol költészet első jelentkezése. Ez kísérlet egy bonyolult lélek érzelmvilágának leírására, illetve érzékel-

tetésére az új, sejtető-burkoló, célzásokkal és szimbólumokkal dolgozó technikával. Ez az új technika, mely későbbi műveiben érik ki, öntudatosan szakít a logikai és időbeli sorrenddel s — akárcsak James Joyce prózában tette — a szabad asszociációk útján, érzelmi sorrendben közli mondanivalóját. Az olvasó úgy érzi, mintha álmában beszélőt hallgatna. Eliot már itt nehezen érthető, s homályossága későbbi műveiben egyre fokozódik. 1921-ben írja: „jelenleg létező civilizációkban élő költőnek neheznek kell lennie. Civilizációk változatosságával és bonyolultságával a kifinomult érzékenységre hatva változatos és bonyolult eredményeket hoz létre. A költőnek egyre átfogóbbá, indirektebbé, csak célzásokkal dolgozóvá kell válnia, hogy a nyelvet a kívánt értelem felé hajlítsa vagy ficamítsa, ha kell.“

A következő évben (1922) megjelent „The Waste Land“ ugyanazt a technikát és tárgyat használja, mint Pruffrock, de itt már nem egyetlen személyről, hanem az egész háború utáni nemzedékről szól ez a 430 soros, mozaikdarabokból álló költemény. A háború utáni nemzedék lelki összeroppanása, a modern civilizáció alkonya és pusztulása, a magaskultúrájú „highbrow“ intelligencia önbizalomhiánya és csömöre objektívalódik benne, mindaz az intellektuális, lélektani és érzelmi összevisszaság, unalom, fáradtság és hitetlenség, mely e kor szellemi légköre volt. A költő már levetkőzte korábbi műve satirikus célzatát és cinizmusát s részvétlenül és érzelmek nélkül szemléli a romokat és rendetlenséget. De a Waste Land egyúttal kísérlet arra is, hogy a költészetet kiszabadítsa a forma és tartalom-hagyományok nyűgéből: nem eseményesorozat közlése és interpretálása e mű, hanem egy nemzedék szimultán lelki tartalmának keresztmetszete és fotomontázsa. A helyenkint rendkívül nehezen érthető mű tele van elejtett célzásokkal ismertnek feltételezett történelmi vagy irodalmi személyekre, rejtett vonatkozásokkal korábbi kultúrák párhuzamos eseményeire, hangulatkeltő jelöletlen idézetekkel, bonyolult szimbólumokkal, melyeket felfejteni és koordinálni csak hosszas tanulmányokkal lehet. Az átlagolvasót disszonáns, kesernyés és száraz hangulatán kívül főleg műveinek ezotérikus volta riasztja el Eliottól, aki ily módon tudatosan zárkózott el kommentárkészítő tisztelők és tanítványok aránylag szűk körébe.

Mindennek ellenére épp ezen két korai művével emelkedik Eliot napjaink fiatal költőnemzedékének pápájává; a Waste Land-ben a huszadik század legnagyobb hatótávolságú költői művét alkotta meg, megmutatva az egyetlen utat, mely ki tudja adekváte fejezni a bonyolult kor minden alig-érzékelhető, újszerű vonását is. Mint szellemi őse John Donne, a XVII. századi metafizikus költő, egy szétszakított kor lelki szintézisén fáradozott. Satírájával, antiromantikus szellemével, aszkétikus hűvösségével, közönségétől áldozatot kívánó homályosságával új klasszikus tradíciót indított el. Formai, ritmikai monoton-sága, anti-georgiánus metafora-megvetése különösen nagy hatást gyakorolt. Mióta azonban az anglikatolicizmus apostolává és konstruktív költővé vált (lásd legújabb kötetét: „Ash Wednesday“, 1930 és színdarabjait: „The Rock“, 1934, „Murder in the Cathedral“, 1935) s a vallásos-misztikus élmény következtében nyelvezete színesebbé, ritmikája élénkévé vált, a fiatalság útjai elválnak tőle.

A történeti teljesség kedvéért futólag meg kell emlékeznünk Eliot előfutáráról, Ezra Poundról is. Ez az öreg irodalmi Proteusz, aki a kilencvenes évek óta minden progresszív angol irodalmi mozgalomnak harcosa volt, a Waste Land-del egyidőben, 1922-ben adta közre legérettebb kötetét, a „Hugh Selwyn Mauberley“-t. Ez a hatalmas mozaik-önarckép egy lélek kiábrándulásának tükre, a szakadatlan lelki átalakulásnak, fluxnak ábrázolása, a hagyományos jellemző eszközök, logikai sorrend nélkül, az Eliot-nál már ismertetett technikával. Legutolsó műve, a száz énekre tervezett „Cantos“ (eddig ötven jelent meg) kiismerhetetlen dzsungel, mely — ha elkészül — csak kommentárokkal lesz olvasható. Ez az óriási szabad vers-kompozíció néhány motívum visszatérő és egyre alakváltoztató játékát ábrázolja, a szakadatlan, időn és logikán kívüli mozgást. Tartalmilag alig érthető, tele homályos részletekkel és néhány pompás felvillanással, melyek összefüggése azonban nem világos. Roppant erudíció és nyelvi-zenei erő párosul formaszegénységgel és — egyelőre legalábbis — tartalmi bizonytalansággal, szinte hiánnyal. A szakadatlan áradás csupa átmenetből áll, nincs megállás sem az időre vonatkozó alapélményben, sem a műben, mely terjedelmileg túlfolyik önmagában. Vödörszám nem lehet likórt inni.

AZ ANGOL LÍRA LEGFIATALABB NEMZEDÉKE a harmincas évek elején válik ismertté. Hugh Wystan Auden (született 1909), Stephen Spender (született 1907), Louis MacNeice (született 1907) és Cecil Day Lewis (született 1904) ma már nemcsak szép ígéretek, hanem egy beérkezett, irodalomtörténetileg is számontartandó generáció. Korai volna még pár kötetük mögött az egyes egyéniségek arcvonásait fürkészní és egyenkinti súlyukat lemérni. Ifjú, de már érett költészetüket még közös vonásaikon át kell néznünk, alapélményüket, jellemzően korszerű állásfoglalásukat, nyelvi-technikai és műfaji újságukat kell mindenekelőtt szemügyre vennünk. Eliot szatirikus kiábrándultsága és Pound eklektikus ínycsekdedése után józanítólag hat e fiatalság magabiztos kiállása. A kétség korában nőttek fel, a modern pszichológia figyelmeztette őket, hogy saját indítékaikban sem bízhatnak s a történelmi események felvetették nekik a kérdést, hogy van-e egyáltalán bárminek is értelme. Ebben a keserű százjízú korban is megérzik azonban, hogy a látszatok és a céltalan események mögött vannak még végső értelmek és célok, ha nem is mindig kecsgetetők. Ahelyett, hogy kétségbeesve feladnák a veszendőbe menő harcot és keseregni kezdenének a romokon, kétségeiket logikus következményeikig vezetik, hogy ott a végső realitásra találjanak. A nyomorúság és szenvedés látása tanította meg őket arra, hogy a szakadatlan változandóság mögött a változatlant keressék. A bizakodó, néha majdnem optimista akarat költészete ez, a meggyőződés és a hité, nem a gondosan kultivált, befelé fordult egyéniségé. Nem édes dúdolás magányötrelemkről és örömökről, nem menekülés a századelejének párnázottfalú privát paradicsomaiba, hanem kürtszó és tanítás. A XVII. század újra divatbahozott nagy didaktikus poétája, John Dryden az egyik mintaképük, amikor a katedrara lépnek. Elhatározásukat Auden fog-

lalja szavakba: „a költészetnek nem az a célja, hogy az emberekkel közvetlen tennivalójukat közölje, hanem, hogy a jó és rosszra vonatkozó tudásuk körét szélesítse, hogy őket a cselekvés szükségességére ébressze azáltal, hogy annak természetét tisztázza, de csak addig a pontig vezetve el, ahol az észszerű és erkölcsös elhatározás számukra lehetővé válik.“ Etikus költészetük ugyanazt a magas célt tűzi maga elé, amit Owen talált meg a lövészárokbán: el kell felejtünk a gyűlöletet és meg kell találnunk a szeretetet.

Az angolokra annyira jellemző szociális felelősségérzet, valamint a részben Walt Whitman-ben és D. H. Lawrence-ben őseit megtaláló cselekvésvágy és életszomj határozza meg a fiatalok erkölcsi és politikai érdeklődésének irányát is. Wordsworth óta nem volt az angol költészetnek ennyire politikus korszaka. A fiatal költők új mitológiát teremtenek s nemcsak verseikkel, hanem politikai-történeti tanulmányaikkal is beleszólnak a világnézeti harcba. Fájó élményük annak felfedezése, hogy az utóbbi évtizedek történelme az egyént egyre több jogától fosztja meg. Tudatosan teszik költészetüket politikus irányzatúvá, mert érzik, hogy a politika napjainkban sokkal messzebbmenően befolyásolja mindnyájunk életét, mint valaha. A civilizáció nagy válságában, a különösen Angliában ma oly feltűnő „Nyugatalkonya“ hangulat közepett keresik azt a világot, melyben „az internacionalizmus, a tudományos kutatás tárgyilagossága, a nemzetközi jog alapelvei, az emberi egyenlőség megvalósítására irányuló törekvés, az irgalom a neurotikusokkal szemben s a nemek egyenjogúsága, ha nem is mint elért eredmények, de mint kilátások lehetségesek“ (Spender: *Forward from Liberalism*, 1937).

Ezt a világot a marxi szocializmusban vélték megtalálni s költészetükben a kommunista filozófia elvei és eszményei szólalnak meg. Egyszerű alternatívát állítottak fel: a költészet vagy burzsoá vagy kommunista. Ők az utóbbit fogadták el. Akad ugyan közöttük olyan is, aki kijelenti, hogy „ki nem állhatom azokat, akik azt hiszik, hogy a költészet most már az idők végezetéig csupán a kommunizmus szolgáltatója lesz“ (MacNeice). Kétségtelen, hogy állásfoglalásuk jórészt a demokratikus országokban oly nagymérvű divat eredménye, melynek indítéka az őket legerősebben sújtó világgazdasági depresszió. Bár ajkukon a kommunista filozófia ígérei vannak, némely szovjetországi tényekkel szemben szkeptikusok. Gyakorló kommunisták előtt különben is rossz hírből áll az ő inkább elméleti állásfoglalásuk, mely a mozgalomban talán csak afféle *Deus ex machina*-t lát. Az utóbbi egy-két évben az angliai tömeghisztéria elmúlásával, a konzervatív irányzat felülkerekedésével párhuzamosan a fiatal költői generáció legjobbjai már lehiggadóban vannak. „A legnagyobb szabású kísérlet mögött, mely az egyénnek maximális hatalomra juttatására irányul környezetének megszervezése által, — észreveszik az erőszakot és a kémrendszert. Kétkedni kezdenek, hogy bármely rendszer ki tudja-e küszöbölni a két utóbbi mérget.“ (Day Lewis: *A Hope for Poetry*, 1936.) Egyáltalán nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a harmincas évek kommunista költői a negyvenes években, egy esetleges külpolitikai krízis következtében s a nemzethangulat változásával kapcsolatban valamilyen

nacionalista mozgalom zászlóvivőivé válnak. Mintha már itt-ott egyes jelek valami ilyesfélére kezdenének mutatni. Különben is volt már efféle példa az angol irodalomtörténetben, a francia forradalom idejében.

Néhány fiatal író azonban levonta hitvallásának végső következtetéseit is. Spanyolországban, a kormánycsapatok sorában küzdve nem egy kiváló fiatal esztéta esett el, mint John Cornford, Christopher Caudwell, Julian Bell és Ralph Fox. Stephen Spender egyideig a madridi rádióállomásnál működött. W. H. Audennek (Thomas Mann vejének), a fiatal nemzedék legkiemelkedőbb egyéniségének azonban (élményeire vonatkozólag lásd az objektív síkon mozgó „Spain⁴“-t, 1937) a múlt év őszén maga az angol király adta át a nemrég általa alapított nagy aranyérmét, mely a poéta laureatus és az oxfordi egyetem javaslata alapján évente a legkiemelkedőbb költői mű szerzőjének jár.

Amennyire újszerű a fiatal nemzedék forradalmasán aktív állásfoglalása a valósággal szemben, éppoly kevés nyelvi és formai újdonságot hoztak az angol költészetbe. Ezen a téren Hopkins és Eliot végeztek el a felszabadító munkát, a legifjabbak az ő eredményeikből élnek. Költői nyelvük kemény, néha darabos, gyakran homályosan zsúfolt, de szerencsések a metaforákban és a sokatmondó, egész versek értelmét felgyújtó képek megalkotásában, melyek tömörsége emlékeztet a vízben kibomló japán virágokra. Keats jelszavát visszhangozzák: truth is beauty, az a szép, ami igaz. Kertülnek minden felesleges szépelgést, éles és erős visszhangú képekben akarják spontán, de határozottan intellektuális árnyalású víziójukat megszólaltatni. Az osztályharc és a nacionalista háborúk korában is megtalálják a korhoz illő szépet; gazométerek és magasfeszültségű vezetékek éppoly természetesen fordulnak elő verseikben, mint régebbi költőkében a rózsák és fülemülék. Magas líra és hétköznapi laposság tudatosan váltakoznak verseikben, a slang és banalitás a kontraszt és életszerűség kedvéért szerepel. James Joyce-ra emlékeztetően tördelt és gyorsult szintaxis-sal dolgoznak, telegrafikusan kihagyják a névelőket és névmásokat, egyszerűsítik a bonyolultabb igei szerkezeteket, néha még a központozást is elhagyják, hogy hangsúlyozzák a kontinuitást. Inverziók, nyelvtani szerepcserék, kihagyások és csokulások különlegesen modern tárgyukhoz illő ízt adnak költészetüknek. Aránylag ritka náluk a szabadvers, a hagyományos prozódia majd minden hangszerét megszólaltatják és megújítják. Auden új életre kelti a sestinat és a byroni stanzát, Day Lewis visszatért a VIII. századi angolszász költemények betűrímeihez. Hopkins sprung rhythm-je és Owen asszonáncái gyakran használt eszközei fegyvertáruknak.

A régi tömlőkbe új bort öntenek: propagandisztikus célkitűzésük új szerepet juttat a drámának. Auden és Isherwood-nak, MacNeice-nek, Spendernek kórusokkal megtűzdelt, verset és prózát felváltva használó drámái német és amerikai előfutárok nyomán igyekeznek az új célt megvalósítani: a világnézeti harcot tudatosítani és irányítani. Az új forma azonban még vajúdik, egyelőre a music halitól a középkori misztériumig és görög drámáig eső területen keresi eklektikusán eszközeit.

A kiemelkedőbb fiatalokat egyenkint szemügyre véve úgy találjuk, hogy Auden költészete az ezotérikusabb, a prédikáció és mágia különös keveréke, mely kissé mindig az abszurd határán jár. Határozott, szélsőséges ideáljai vannak, az életet roppant víziókon át látja. Pusztulás-félelmében, hőskultuszában és bajtársias eszményeiben alkotó vágyak élnek. Benne kevés a lírai elem, az ő intellektuális forradalmi lírája a Byron—Shelley sor folytatója.

Spender a mozgalom lírai egyénisége, a leghozzáférhetőbb és érthetőbb, de kevésbé vehemens és határozott. Aránylag kis területen mozog. Hiányzik belőle Auden misszionáriusi tüze; elméleti írásaiban és gyakran nagy költői szépségű verseiben a valóság ünneplése, a munka apoteózisa, az emberi szolidaritás melegsége szólal meg. Nagy formaművészete és hajlékony egyénisége kapcsolja nemzedékét a háborúelőtti korszakhoz.

MacNeice költészetén erős nyomot hagyott az óklasszikus irodalomban való iskolázottság. Eklogái határozott szatirikus éllel, de kevesebb költői erővel rajzolnak konzervatív ámyalású, forradalommentes, de a jelen szociális igazságtalanságait erősen hangsúlyozó képeket és vágyálmokat. Humoros edzettsége és fölénye, *carpe diem* józansága elárulja származását, az okos ulsteri vért.

ORSZÁGH LÁSZLÓ

IDEGENFORGALMUNK HELYZETE

AZ EZERKILENC SZÁZHARMINCNYOLCADIK évi idegenforgalmi idény Magyarországon a vége felé jár és a magyar sajtóban mind gyakrabban találkozunk apró híradásokkal, sőt nem egyszer elkeseredett kifakadásokkal is az idei idegenforgalmi eredmények elégtelenségéről. Visszafejlődésről beszélnek, különféle baljós következtetéseket vonnak le idegenforgalmunk jövőbeli alakulását illetően. Ezzel szemben bár letagadhatatlan tény, hogy az utóbbi hónapok külpolitikai eseményei erősen éreztetik hatásukat idegenforgalmunkra, mégsem beszélhetünk egyelőre visszafejlődésről, inkább csak átmeneti visszaesésnek vagyunk tanúi. Éppen, mert véleményünk szerint egyedül a külpolitikai eseményekkel és csak ezeknek függvényeként előállott gazdasági, valutapolitikai korlátozásokkal kapcsolatos okok azok, melyek ezt előidézik, érezzük jogosnak azt az optimisztikus feltevést, hogy ezen események által vert hullámok elsímultával, azoknak a magyar idegenforgalmat sújtó következményei is maradéktalanul megszűnnek. Mindenesetre azonban, bár a különféle pesszimiztikus, idegenforgalmunk eddig elért eredményeit máris clisirató, kishitű következtetésekkel szembeszállunk és igyekezünk az egész kérdést tárgyilagos vizsgálat tárgyává tenni, már bevezetőben szükségesnek tartjuk megállapítani, hogy éppen a végleges külpolitikai változások következményeinek helyes felismerése az, mely arra kötelezi az idegenforgalmunkat irányító tényezőket, hogy jövő célkitűzéseiket a változott körülményekhez szabják és azok eszközeit a tényeknek megfelelően válasszák meg. Ennek a helyes tájékozódásnak a mértéke mindenesetre döntően fogja befolyásolni jövő idegenforgalmunkat.

Mik tehát azok a főbb problémák, melyeket idegenforgalmi szakköreinknek a közeljövőben meg kell oldaniuk, melyek azok az adottságok, melyeknek figyelembevételével e problémákat a megoldáshoz közelebb hozhatjuk?

E kérdések¹ alábbi vizsgálatánál, a könnyebb áttekintés kedvéért alkalmazkodni fogunk az utóbbi időben szokásossá vált hármas felosztáshoz: a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján külön fogjuk vizsgálni Budapest, azután a Balaton és végül egyéb idegenforgalmi helyeink idegenforgalmának fejlődését, majd pedig levonni a

¹E tanulmányban szereplő statisztikai adatokat a Magyar Gazdaságkutató Intézet 13. sz. külön kiadványaként „A magyar idegenforgalom alakulása 1927-1937.” címen nemrég megjelent alapvető, kiváló gondossággal és céltudatos alaposággal átgondolt és szerkesztett statisztikai összefoglalás alapján állítottuk össze.

szükséges következtetéseket annak jövőbeli kilátásait illetően. Ezenkívül tárgyalásaink folyamán szemlélődéseinket főleg az ú. n. „régikülföldiek“ (a trianoni békeszerződés előtti külföldiek) idegenforgalmára fogjuk összpontosítani és csak nagyobb vonásokban, néhány szóban foglaljuk össze a megszállott területekről jövők, valamint a jelenlegi határokon belül élő lakosság idegenforgalmát.

HA BUDAPESTI idegenforgalmunk egy évtizedre visszamenő alakulását tekintjük, az első megfigyelés, melyet az idevágó statisztikai adatok alapján tehetünk, az az örvendetes tény, hogy budapesti idegenforgalmunk az utóbbi évek során általánosságban egészséges irányban fejlődött. Egészséges és kívánatos irány alatt értjük elsősorban azt az arisztokratikus vagy plutokratikus szelekciót, mely a Közép-Európát felkereső idegenek között Budapest javára kialakult. Míg ugyanis 1927-ben a szomszédos államokból származó idegenforgalmunk egész idegenforgalmunknak, az érkezők számát tekintve, 65%-át, az eltöltött idő szempontjából pedig 60.7%-át tette, 1937-ig ez az arány lecsökkent 41.4 ill, 39.6%-ra. Ennek megfelelően emelkedett a gazdagabb európai, illetőleg tengerentúli országok részesedése idegenforgalmunkban. Ezenkívül is például az angol, francia, olasz, holland utasok részesedése 8.4%-ról 20.8%-ra emelkedett. Jelentékeny emelkedést tapasztalhatunk a német, lengyel, balti- és skandináv államokbeliek részesedésénél is (22.5%, 14.8%-al szemben).

Valamely ország idegenforgalmi mérlegének objektív alakulásánál ugyanis nem a mennyiségi tényezőknek, tehát az országot felkereső külföldiek számának, hanem a minőségi tényezőknek, azaz ezen külföldieknek az ország idegenforgalmi iparának táplálására való anyagi teljesítő képességének van döntő befolyása. Ennek a tételnek legjobb bizonyítása többek között az a sajnálatos tény, hogy 1937. évi idegenforgalmunk bár számbelileg 10.2%-kal felülmúlta 1936. évi idegenforgalmunkat, az átlagos itt tartózkodási időnek 37 napról 3.5 napra történt csökkenése következtében az itt töltött éjszakák számának mindössze 4%-os emelkedése miatt már korántsem oly kedvező az eredmény.

Ez az utóbbi megállapítás egyben arra is alkalmas, hogy kijelölje azt az irányt, melyet a mindenkori idegenforgalmi statisztikáknak követniök kell, azaz az itt megfordult idegenek számának vizsgálatát csak másodrendű kérdésnek tekintve, inkább az itt tartózkodási időt — az itt töltött éjszakák számának alapulvételével — tenni meg vizsgálódásaik főtárgyává. Az átlagos itt tartózkodási idő tekintendő az idegenforgalom volumenjének vizsgálatánál az egyedüli komoly mértéknek.

Előbbi, kvantitatív összehasonlítás lehet kitűnő propagandaeszköz a statisztikus kezében, de az idegenforgalom gazdasági jelentőségének felmérésére csak kevéssé alkalmas adatokat szolgáltat.

A budapesti idegenforgalom további alakulásának tőlünk függő irányításánál tehát elsősorban arra kell törekednünk, hogy a hozzánk jövő külföldiek minél hosszabb időt töltsenek Budapesten, illetve Magyarországon. Az átlagos itt tartózkodási idő aránya egyébként a jövőben valószínűleg javulni fog, miután Ausztriának Németországhoz történt csatlakozása következtében az utóbbi hónapok tapasztalatai

alapján számolni lehet azzal, hogy Bécs megszűnik a nyugati és tengerentúli idegenforgalom középeurópai elosztó központja lenni. Ezeknek az utasoknak Bécsből való elmaradása következtében Budapest nem lesz többé a nyugati idegeneknek Bécsből kiinduló 1—2 napos kirándulólhelye. Ennek a rétegnek idegenforgalmunkból történő ilyen minőségben való kiesése tehát az idegenek itt tartózkodási átlag időarányát javítani fogja; a nyugati idegen nem fogja Magyarországot 1—2 napos kirándulás formájában felkeresni, hanem vagy hosszabb időre jön ide, vagy pedig végleg elmarad. Fenti valószínű arányszámjavulás azonban korántsem jelent még tényleges fejlődést jövő idegenforgalmunkban, csak abban az esetben, ha képesek leszünk megfelelő propagandával a nyugati idegeneket arra bírni, hogy Bécs helyett Budapestet tekintsék a jövőben utazásuk főcéljának.

Bécs tehát, mint Budapest versenytársa idegenforgalmi szempontból a jövőben nagyot fog veszíteni jelentőségéből, kérdéses azonban, hogy ezen középeurópai idegenforgalmi jelentőségnövekedéshez megfelelő-e Budapest vonzóereje és az így nyert idegenforgalom legalább is kárpótolni fogja-e azt a veszteséget, melyet a Bécsből csak kirándulásképpen Budapestre jövő külföldiek elmaradása jelenteni fog.

Súlyos kérdés ez, melyen talán jövő idegenforgalmunk egész sorsa fordul meg. Itt dől el, vajjon az elmúlt évtizedben nagykorúvá serdült-e idegenforgalmunk, meg tud-e állni a maga lábán is és át tudja-e venni a régi Bécs szerepét a középeurópai turisztika irányításában. Ezért is állítjuk ezt a kérdést előtérbe idegenforgalmi tényezőinknek elsősorban, mint figyelembe veendőt az új idegenforgalmi haditerv megkonstruálásánál.

Mint egyik megoldás kínálkozik itt valamelyik Magyarországhoz hasonló idegenforgalmi súllyal rendelkező szomszédos állammal a Béccsel volt eddigi idegenforgalmi szövetséghez hasonló együttműködés. A régi Ausztriával, azaz Béccsel folytatott ilyen kooperációról még abban az esetben is le kellene a jövőben mondanunk, ha annak idegenforgalmi súlya a régi maradna. Egy a Németbirodalom részévé vált Ausztriának és Bécsnek u. i. semmiképpen sem lehet érdeke, hogy részben magyarországi kirándulásokkal szolgálja ki saját idegenforgalmát, mint ezt eddig tette, sokkal inkább kézenfekvő törekvése lesz Bécsnek a régi Birodalom egyéb nagyvárosával történő együttműködés. A nagy Németbirodalom pedig idegenforgalmi szempontból sokkal attraktívabb ahhoz, hogysem Magyarországgal bármilyen ilyértelmű kooperáció számára jelentőséggel bírna.

Ilyen idegenforgalmi együttműködésre számos érv szól a dél felé történő orientálódás mellett és ezért csak örömmel üdvözlőnénk minden ezirányban történő kezdeményezést, annál is inkább, mert az eddigi jelek máris arra mutatnak, hogy a Balkán felé irányuló nyugati idegenforgalom útvonala, mely eddig nagyrészt Bécsen keresztül, tehát Budapest érintésével bonyolódott le, a Felsőolaszország—Belgrád útvonalra kezd áttolódni és ennek következtében ma már mindinkább szükségesnek látszik Budapestnek ezen útvonalba megfelelő beágazással történő fokozottabb bekapcsolódása. Szükséges tehát, hogy Budapest megközelítését ezen az útvonalon minél kényelmesebbé tegyük és

propagandánkban ennek az útvonalnak lehetőségére külön is felhívjuk a figyelmet.

Idegenforgalmi iparunk kapacitásának egyenletes kihasználása szempontjából már kevésbé tekinthető Budapest idegenforgalmának alakulása kedvezőnek. Világosan szembetűnik ez, ha Budapest téli (október 1—március 31) és nyári (április 1—szeptember 30) idegenforgalmi féléveinek eredményeiről készült statisztikai adatokat egybevetjük. Ugyanis míg a nyári idegenforgalomban az idegenforgalmi ipar (a szállodák elfoglaltságát véve alapul) kihasználtsága átlagosan 71%, addig a téli félévben ez a kihasználtság alig 56%. A nyári idényre esik az idegenek 68.5 %-a, ezzel szemben a téli félévre az egész évben Budapesten megfordult idegeneknek mindössze 31.5 %-a jut.

Igaz, hogy a téli és nyári idegenforgalmi idény között fennálló különbség világjelenség és a Magyarországon mutatkozó kedvezőtlen arány feltalálható az aktív idegenforgalom szempontjából számbajövő és nagy idegenforgalmi múlttal rendelkező valamennyi állam statisztikájában. Minthogy azonban más nagyobbmultú idegenforgalmi centrumokkal ellentétben Budapest idegenforgalmi iparának kapacitása a nyári idényben sincs egyelőre még teljesen kihasználva, éppen e nyári idegenforgalom további fejlődése érdekében nyújtandó kedvező feltételek szempontjából égetően sürgős szükségesség a budapesti téli idegenforgalom lendítése, mely egyedül lehet csak alkalmas arra, hogy biztosítsa idegenforgalmi iparunknak a nyári idegenforgalmi félévben a szolid kalkulálás lehetőségét, tehát azt, hogy ne legyen kénytelen ez az iparág arra, hogy a nyári idényben esetleg elérhető indokolatlanul magas nyereségi százalékkal igyekezzen a veszteséges téli félévet kiegyensúlyozni. A téli idegenforgalom megerősödése révén ugyanis, azáltal, hogy idegenforgalmi iparunknak a szolidabb kalkulálás lehetővé válik, ez egyben versenyképessé tenné a magyar idegenforgalmi ipart a nyári idényben is más országokéval szemben. Az ezáltal elérhető olcsóbbítás hivatva volna Magyarország számára azt a vonzóerőt visszaszerezni, mely az Európa több államában 1936 őszén végrehajtott valuta-devalvációk következtében némiképpen lecsökkent.

E cél elérésére a közelmúltban számos terv merült fel, előadás hangzott el. Anélkül, hogy e tervekről bírálatot kívánnánk mondani, bizonyos, hogy az idegenforgalom egyenletesebbé tétele idegenforgalmunk egyik legfontosabb problémája és tartós, eredményes megoldást csak akkor fog valóban nyerni, ha gyógyfürdőinknek látogatottsága a külföld részéről elvitathatatlan jelentőségükkel aránybanálló módon fog megnövekedni. Téli 1—2 napig tartó kongresszusok rendezésével és egyéb ünnepek téli programbaiktatásával az egyenletes téli idegenforgalmat sohasem fogjuk megeremthetni, amiből viszont az következik, hogy fürdőink fejlesztéséhez és propagálásához semmi áldozatot sem szabad sajnálnunk és a fejlesztés ütemét a mainál sokkal gyorsabbá kellene tennünk.

BALATONI KÜLFÖLDI (összes külföldiek) idegenforgalmunk az utóbbi években elért meglehetősen nagyarányú fejlődése után a közel jövőben minden valószínűség szerint elég jelentős csökkenő tendenciát

fog mutatni. Ennek előjelei már az 1936. és 1937. évek statisztikájának összehasonlításából is megmutatkoznak. Míg ugyanis, a három napnál rövidebb ideig tartózkodókat nem ide számítva, a külföldiek által eltöltött éjszakák száma 1934. évről 1935. évre 61.10%-kal (93.220; 151.178), 1935. évről 1936. évre 15.12%-kal (151.178; 174.035), emelkedett, addig ez az emelkedés 1936. évről 1937. évre mindössze 0.6%-os (174.035; 175.125) az érkezők számának csaknem 10%-os emelkedése mellett! A Balatont látogató külföldiek itt tartózkodási idejének ez a még jelentkező csekély emelkedése is kizárólag a német-birodalmi utasok számának 2100 főnyi 90%-os emelkedést jelentő gyarapodásából állott elő, mivel szemben a Balaton szempontjából jelentősebb Ausztriából és Csehszlovákiából származott idegenek száma már 1937-ben 10 ill. 12%-al csökkent.

A várható csökkenés tehát nyilvánvaló, mert egyrészt a régi Németbirodalomból, másrészt a Németbirodalom részévé vált Ausztriából nem igen várhatunk egyelőre vendégeket.

A Balaton idegenforgalmánál nem tapasztalható az az előnyös szelekció, melyre a budapesti idegenforgalommal kapcsolatban rámutattunk; a gazdag nyugati és tengerentúli országokból jövő idegenek szerepe a Balaton idegenforgalmában nagyon csekély (1937-ben az összes külföldi vendégek 40%-a osztrák, 33%-a német volt, 13%-a pedig Csehszlovákiából érkezett) és pl. francia, svájci, belga viszonylatban már múlt évben is inkább csökkenést mutatott. Ez a kedvezőtlen helyzet nem is fog megváltozni mindaddig, míg a Balaton idegenforgalmi kultúrája az északolaszországi, svájci tavak nivelóját el nem éri, ami viszont még sok, hosszú, fáradságos és költséges munkát kíván, de míg ez az idő el nem érkezik, addig a legjobb propaganda a Balaton mellett is csak annyiban érhet el eredményeket a gazdag nyugati országok fényezéshez szokott nyaralóinál, hogy fel tudja kelteni az érdeklődésüket, de igényüket a mai balatoni kultúra ki nem elégítheti. Igazolja ezt a statisztikai adat, mely a külföldiek balatoni átlagos tartózkodási idejét 1935-ben 15 napban tünteti fel. Ez a szám 1936-ban 14.5-re, 1937-ben pedig már 13.4-re csökkent.

Ennek a bármilyen sajnálatos ténynek felismerése viszont parancsolólag írja elő, hol keressen és hol fog találni a balatoni propaganda termékeny talajra. Egy olcsó Balaton mindig keresett tartózkodási helye lesz a magyar középosztálynak. Élénken rávilágítanak erre a Balaton belső idegenforgalmának évről-évre javuló statisztikai adatai, így az 1936. évről 1937. évre, amikor a külföldi idegenforgalom a fentiek szerint meglehetősen kedvezőtlen kilátásokkal alakult, a belföldiek által eltöltött éjszakák száma 15.6%-kal növekedett szemben a belföldi nyaralók számának 10.3%-os emelkedésével, úgyhogy az átlagos tartózkodási idő ebben a kategóriában 20.8 napról 21.8 napra emelkedett a külföldiek átlagos tartózkodási idejének 14.6 napról 13.4 napra történt csökkenésével szemben. A belső idegenforgalomban ez a kedvező tendencia, különösen a vasúti menetrendi viszonyok fokozatos javulásával a jövőben is valószínűleg még csak erősödni fog.

A külföldiek közül jelentősebb szerep juthat a balatoni idegenforgalomban elsősorban a környező államok, főleg pedig az elszakított

országrészek középosztályának. Ezek körében kell a propagandát kimélyíteni, amennyiben ezt a politikai viszonyok megengedik.

SAJNÁLATTAL KELL megállapítanunk, hogy egyéb vidéki, idegenforgalmi szempontból számbajöhető helyeinkről csak nagyon szórva-nyosan és akkor sem egységes szempontok szerint szerkesztett statisztikai adatok állnak rendelkezésre. E tekintetben feltétlenül szükséges volna egységes elvek felállítása mellett a statisztikai adatgyűjtést és azok feldolgozását kiterjeszteni. Mindenesetre még ez a kevés adat is elég azonban annak megállapításához, hogy e vidéki helyek közül azok, melyek népies sajátosságaik megőrzésével az idegenek folklorisztikus érdeklődését hivatottak kielégíteni, idegenforgalmi szempontból kétségtelenül nagyobb jelentőségre tettek szert, mint nagyobb vidéki városaink, valamint üdülőhelyeink legtöbbsége. Általában vidéki városaink közül csak a határok mentén fekvőknek volt komolyabb, az illető szomszédos államból jövő és leginkább gazdasági célú idegenforgalmuk. Előbbieknek látogatottsága természetesen a budapesti idegenforgalom alakulásának függvénye, miután idegenforgalmuk főleg az idegenek Budapestről kiinduló kirándulásainak eredménye. Propagálásuk mindenesetre a budapesti idegenforgalom szempontjából is nagyon fontos, minthogy ezek a vidéki kirándulási lehetőségek alkalmasak arra, hogy hosszabb budapesti tartózkodásra bírják az idegent.

Ami most már a megszállt területekről Magyarországra irányuló idegenforgalmat illeti, ezt a kedvezőtlen politikai viszonyok erősen befolyásolták és befolyásolják ma is. A külpolitikai helyzet javulása esetén bizonyára emelkedne az ezekről a területekről Magyarországot felkeresők száma. Elősegítené ezt a vízumkérdésnek tervbevett megnyugtatóbb megoldása (a megszállt területeken élő magyarok számára olcsó családi vízumok rendszeresítése).

A belföldi idegenforgalom alakulásánál a Budapestre irányuló forgalmat statisztikai adataink meglehetősen kedvezőtlen színben tüntetik fel. Ezen adatok szerint az 1927 óta a budapesti szállodákban és penziókban megszállott belföldiek száma 166.000-ről 95.300-ra, tehát 43%-kal csökkent. Tartózkodási idő szempontjából a csökkenés 30%-os (364.300; 256.700 éjszaka). Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az utazási feltételek javulásával (gyorsvonatok, hálókocsi rendszer kiépítése, filléres vonatok), ma már minden vidéki utas megszállás nélkül egy nap alatt lebonyolíthatja budapesti utazását és dolgát elvégezvén, még aznap hazautazhatik, úgy be kell látnunk, hogy a szállodai igénybevétel eme csökkenő tendenciája egyrészt egyáltalában nem alkalmas arra, hogy a Budapesten tényleg megfordult belföldiek számának alakulására nézve következtetési alapul szolgáljon, másrészt pedig teljesen normális fejlődési folyamat eredményének tekinthető. Hogy ez a csökkenés nem az utazási kedv ellanyhulását jelenti, hanem az előbb említett technikai összetevők eredője, az abból is kiviláglik, hogy mint erre már rámutattunk, a Balaton belső forgalma az utóbbi évek során erősen megnövekedett és ugyancsak növekedés tapasztalható egyéb vidéki idegenforgalmi helyeink belforgalmi látogatottságánál is. Ilyenformán a belső forgalom alakulása a budapesti idegenforgalmi

iparnak is tulajdonképpen csupán szállodai részét érinti károsan, mely viszont az itt mutatkozott kiesést, az idegenek számának ezt túlszárnyaló növekedése következtében, némileg pótolhatta.

Ezekben nagy vonásokban áttekintettük a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján Magyarország idegenforgalmának főbb problémáit és levontunk abból néhány következtetést a jövőre nézve.

Nem tagadjuk azonban, hogy a külföldi idegenforgalom szempontjából egyedül Budapestet tartjuk olyan vonzóerőnek, mely a külföldiek nagyrészenek figyelmét Magyarországra képes irányítani. Egyéb, vidéki idegenforgalmi helyeinkre nagyobbreszt inkább csak a már Budapestre megérkezett idegen érdeklődését lehet itt eredményesen felhívni és oda őt kirándulásokon elvinni. Önálló idegenforgalmi vonzóerőt Budapest nélkül még csak a Balaton tud némiképpen gyakorolni az igényes nyugati külföldire, ha ennek adottságait megfelelő nivóra fogjuk emelni. A Magyarországra jövő idegenek közül a Budapestet elkerülők száma nagyon csekély, inkább csak a határmenti idegenforgalmi helyek látogatóiból tevődik össze. Ezek a megállapítások jelölik meg a magyarországi idegenforgalmi propaganda jövő útjait is. Ebben a propagandatevékenységben lényeges egységesítő rendezést kellene keresztülvinni mind vidéki, mind fővárosi tekintetben és a vidéki idegenforgalmi helyek egyéni és partikuláris külföldi propagandáját központilag megszervezett okszerű idegenforgalmi piac-kutatás megvalósításával az eredményességgel kecsegtető irányba terelni. A jelenlegi, sokszor elszigetelt vidéki propagandasztikus tevékenység csak az erők elforgácsolására vezet és hiábavaló költségeket eredményez olyan irányban és olymódon kifejtett propagandájával, ahol és ahogy annak eredményessége már eleve kétséges.

Az előbb elmondottak sokban vonatkozathatók a jelenlegi budapesti propagandára is. Itt is az idegenforgalommal foglalkozó számos szerv egységesítése látszik feltétlenül szükségesnek. Úgy költség-megtakarítás, mint eredményesség szempontjából elengedhetetlen egy ilyen egységesítés mihamarább keresztülvitele. E tekintetben leginkább az olasz példa (ENIT) követése látszik célszerűnek, mely nemcsak a propaganda irányítását, hanem egyben a propagált idegenforgalmi objektumok kalkulációját is ellenőrzi és ezáltal megvédeni hivatott az idegeneket minden utólagos káros csalódástól.

A régebben nem a legjobb hírek örvendő olasz idegenforgalmi ipar ennek a kitűnő szervezetnek köszönheti azt a feltétlen bizalmat, mellyel az idegen a mai Olaszország határát átlépi és egy ehhez hasonló szervezés volna hivatott Magyarországon is megakadályozni, hogy az idegenforgalom lelkiismeretlen vámszedői tönkretégyék a külföldinek üzleti tisztességünkbe vetett hitét, melyet fejlődő komoly idegenforgalmi iparunknak, sokszor súlyos áldozatok árán is, sikerült kivívnia a világ közvéleményében. Mert minden irányított propaganda hiábavaló, ha nélkülözi segítőtársként a leghatalmasabb propagandaeszközt, az egyszer már megszerzett és megelégedett vevőközönség egyéni, személyes propagandáját.

DÖMÖTÖR MIKLÓS

A VASGÁRDA FELSZÁMOLÁSA

EFOLYÓIRAT múlt évi novemberi számában két, egymást kiegészítő cikk jelent meg: egyik a romániai vasgárda „elméleteit“ másik a történetét ismertette.

Az előző cikk elmondta, hogy a vasgárda állameszméje szakítani akar az idegenből behurcolt demokráciával, liberalizmussal, parlamentarizmussal, hogy megvalósítsa az — e felfogás szerint úgy látszik nem idegenből behurcoltalak számító — „kollektív román nemzeti totális államot, a nemzeti kommunizmust“.

A másik cikk ismertette, hogy hogyan alakult és változott az évek folyamán a szélső jobboldal: hogyan jött létre a vácăresti fegyházban a Mihály Arkangyal Légiója, hogyan gyilkoltak vezetői, Mocza és Codreanu, hogy lett a Légióból Vasgárda és gyilkolta meg Dúca miniszterelnököt s mikor feloszlatták, alakult át „Mindent a Hazáért“ párttá. Történt mindez „a légionárius erkölcs nevében, mely Jézus Krisztusnak abból a szent cselekedetéből származik, hogy kiostorozta az Űr házából a kufárokat“.

A múlt év decemberében tartott törvényhozási választásokon megbukott a liberális párt és kormánya s helyét az azóta elköltözött Goga foglalta el, akit másfél havi kormányzat után az uralkodó elbocsátott s helyébe egy Miron Christea kormány jött.¹ Az új kormány — mint egy külföldi lap írta — „királyi fasizmust“ teremtett meg, új alkotmányt adott, melyet ugyanazon a héten népszavazás szentesített s a parlamentet nem hívta egybe.

Március 30-ikán inkább személyi, mint tárgyi okokból a kormány lemondott, de azonnal egy másik Christea-kormány alakult, mely mindjárt első minisztertanácsán egy két szakaszból álló törvényrendeletet adott ki, mely elrendelte az összes fennálló egyesületek, csoportok vagy pártok feloszlását, melyek „politikai gondolatok terjesztésére és megvalósítására alakultak“.

E rendeletet bejelentve a királynak, a kormány megjegyezte, hogy az eddigi rendben a pártok szavazatai alapján és a kormány felelőssége mellett kialakult képviseleti rendszer szükségessé tette a politikai pártokat. De az új alkotmány szerint a törvényhozó testület (amennyiben az az) a foglalkozási rendszeren alapul s a kormány csak az uralkodónak tartozik felelősséggel. Ebben a rendszerben a

³Lásd: „Románia alkotmánya és a kisebbségek“, a Magyar Szemle folyóévi májusi számában.

régi pártszervezeteknek nincs értelme s teljesen elavultak, működésük akadálya lehetne az új rend kifejlődésének. „Az a túlzott agitáció“, — folytatta a jelentés — „a szenvedélyeknek és erőszakoskodásnak az az elszabadulása, melybe a pártélet az utóbbi időben elfajult, egyike volt az okoknak, melyek az új rend létrejöttét szükségessé és igazolttá tették ... Szükség van a lelkek megbékítésére, a nyugalom korszakára; szükség van a lelkiismeretek felülvizsgálására, az új rendszer befogadására“ s e szükségesség logikus következménye az összes politikai szervezetek feloszlata. ígérte a kormány, hogy rövid időn belül törvényt fog proklamálni, mely „megszabja a politikai egyesületek alakulásának és működésének feltételeit“.

A „rendtörvény“ két hét múlva, április 15-ikén megjelent s rendelkezései szerint

Tilos szóval vagy írásban az állam kormányzásának formáját támadni, annak megváltoztatását, mások vagyonának szétosztását követelni, vagy adótól való mentességet és osztályharcot hirdetni.

Tilos politikai propagandát üzni egyházi vagy közhivatali helyiségekben, iskolákban, vallási és iskolai ünnepek alkalmával.

Tilos politikai célból esküt követelni és kivenni.

Tilos olyan nyomtatványokat és rajzokat terjeszteni, melyek tiltott politikai eszme kifejezését jelentik.

Tilos a törvényben meg nem engedett célra idegen forrásból közvetlenül vagy közvetve pénzt vagy más anyagi támogatást elfogadni.

A törvényrendeletnek ezek a rendelkezései nem zárnak ki minden politikai természetű egyesülést; XXVII. szakasza arról szól, hogy kik nem lehetnek politikai egyesületek tagjai. Nem lehet: köztisztviselő, nem lehetnek a felekezetek papjai, a tantszövet tagjai és azok, akik az államtól, megyétől vagy községtől illetményben részesülnek; ha ilyen alkalmazású személy politikai mozgalomhoz csatlakozik, vagy politikai természetű tüntetésben vesz részt, hivatalvesztéssel és nyugdíjilletményének elvesztésével és a törvényben kiszabott büntetések maximumával büntetetik. Az előírt büntetések: egy-két évi fogház és 10—20.000 leiig terjedhető pénzbüntetés.

A törvényrendeletet kiegészítette egy későbbi, június elseji törvény, mely a feloszlott egyesületek és politikai pártok vagyonának miniszteri felügyelet alá helyezéséről intézkedett. E törvény indokolása megjegyzi, hogy az eddig kibocsátott rendelkezések mindenmű politikai tevékenységet felfüggesztenek mindaddig, míg a körülmények megengedik olyan törvény alkotását, melynek kereteiben és feltételei mellett ismét lehetséges lesz politikai pártok szervezésének és működésének megengedése.

Még egy törvényrendelet függ össze az állami rend védelmét szolgáló intézkedésekkel: „az időszaki sajtótermékek pénzügyi alapjainak ellenőrzéséről“ szóló törvény, melynek érdekes indokolása volt.

Egy idő óta — mondja az indoklás bevezetése — a romániai sajtó egy része anyagi forrásainak és eszközeinek tekintetében súlyos gyanú alatt áll. A gyanú egyes lapok ellen irányul, de árt az egész sajtónak.

A régi „vélemény lapok“ helyét, melyek előfizetésből és némi hirdetésből, de a meggyőződés tüzeiből éltek, elfoglalták napjaink hatalmas sajtószerve. Vannak lapok, melyek kevés gondot fordítanak az általuk kifejezett vélemények értékére, a közvélemény irányítására, hanem egyszerű kereskedelmi vállalatokká lettek s nem a vélemény szellemi értékével, hanem azzal törődtek, hogy mennyit fizetnek érte.

A „vélemény“ lapok helyét a „befolyásolt“ lapok foglalták el.

Az őszinte vélemény szerveiből a közvélemény meghamisításának eszköze lett s teljesen elferdült az a szerep, mit a sajtó kellene hogy betöltsön. Míg az első fajú lapok nem ártnak a társadalomnak, sőt elősegítik fejlődését, a második a legnagyobb mértékben veszedelmes, mert gátolja a meggyőződések szabad kialakulását, tehát veszélyezteti magát a sajtószabadságot.

Az emberi jogok proklamálása kimondta volt a sajtószabadságot — folytatta az indokolás —, de ez nem jelenti, hogy az állam meg ne gátolhatná a visszaéléseket; a sajtószabadság nem egyértelmű a sajtó büntetlenségével. *Ez* a törvény a sajtó függetlenségét és méltóságát akarja biztosítani, tehát szó sincs a sajtószabadság szétrombolásáról.

A törvény részletesen intézkedik a lapok előzetes cenzúrájáról pénzügyi forrásainak ellenőrzéséről, elrendelve, hogy azokat az állam tudomására kell hozni. E tekintetben a 18. szakasz felsorolja a megengedett pénzügyi forrásokat: előfizetési díjak, egyes számok utcai eladása, makulatúra eladása, hirdetési díjak és a társasági tőke kamatai. Nem tekinthető elfogadható anyagi forrásnak az a külföldi előfizetés, melynek összege az évi példányszám középértékének húsz százalékát meghaladja. Külföldiek nem adhatnak ki lapot.

A román sajtó — ami még megmaradt — meglelégedéssel fogadta a rendelkezéseket; a kisebbségi lapokat pedig azok igazán nem érintették. „Ha az a meghatározás, hogy ‚rossz üzlet.‘, — írta a Keleti Újság — ‚valamire alkalmazható, akkor kisebbségi lapra és kisebbségi újságíró foglalkozására illik. Egy szegény, aránylag kisszámú olvasóréteg: ez kell hogy eltartsa a magyar újságokat s nem csuda, ha lapjaink nem építenek újságpalotákat, nyomdáink nem tudják felvenni a versenyt a modern technika újításaival; a magyar újságíró apró, de számukra hatalmas és megoldhatatlan gondok koldusa. Nálunk igazán a véleménynyilvánítás szabadsága s nem a meggazdagodás a cél“.

Mindezt sajtóságosan tetőzi be Calinescu belügyminiszternek június végén a cenzúrahivatalok számára kiadott rendelete, melyben utasítja azokat, hogy ne akadályozzák meg a sajtóban azoknak a bíráló megjegyzéseknek a megjelenését, melyek akár a központi, akár a megyei közigazgatási szervek tevékenységét kísérik. „Szükséges“ — mondta — „a sajtó becsületes ellenőrzői munkája, mert ez hozzájárul a tökéletes közigazgatás biztosításához“.

A törvényeknek engedelmesskedni kellett s legelőször a „Mindent a Hazáért“ szűnt meg; Codreanu, be sem várva a törvény megjelenését, feloszlatta pártját, a párt tagjait feloldotta kötelezettségeik és esküjük alól s a párthelyiségeket bezáratta. „Hírül adom“ — közölte párt híveivel —, hogy a mai naptól fogva a „Tótul pentru Tara“ nem létezik.

A többi párt egymásután követte. A parlamenti kormányzás, már amilyen volt, megszűnt s valami parancsuralmi rendszer foglalta el helyét.

TÖRTÉNT MINDEZ március végén, április elején.

Április 18-ikán a belügyminiszternek egy feltűnő jelentését közölték a lapok. A jelentés szerint az utóbbi napokban eszközölt házkutatások során „a feloszlott vasgárda egyes tagjainál olyan

tartalmú leveleket és egyéb írásokat találtak, melyek utasításokat foglalnak magukban, hogy legyenek készen a harcra. A hatóságok ugyanakkor fegyvereket és löszert találtak és letartóztatásokat foganatosítottak.“ A jelentés a fentiekre vonatkozó adatokat közöl, elsősorban magának Codreanunak egy a pártelnökökhöz, a légióparancsnokokhoz intézett levelét:

„Kedves bajtárs — a magasabb rangfokozatokhoz fordulok, kik becsülettel és vitézül álltatok mindezt a harcban. Azt hittem, hogy egy időre mindnyájatoknak nyugalom biztosítható: el akartam utazni. Ti azonban mindnyájan az országban arra kértetek, hogy 1. folytassam a harcot; 2. mozdítsam el azokat, kik a légió parancsnokának fejét akarják venni; 3. életünk feláldozása árán se engedjük, hogy az új alkotmány keretében kormány alakulhasson.

A „Mindent a Hazáért“ pártot feloszlatták. De elfeledték: — a légió megmaradt; azt nem lehet feloszlatni. Én sem tehetném. Feloszlatnám-e én a telketeket? Nem. Ezért rendelem: a) a „Mindent a Hazáért“ feloszolva marad; b) a légió csoportfőnökök és vezetésük alatt a csoportfőnökök megmaradnak; c) az összeköttetést ezután nem körlevelekkel, hanem személyes érintkezés útján tartjuk fenn. A kinevezendő parancsnokok fogják továbbítani az utasításokat, melyek előírják, hogy mit kell tenni a jövőben.

Amennyiben a perfid eljárás győzne, akkor tudni fogjátok, hogy mi a tennivalótok.

Comeliu Codreanu.“

Ezután következik egy levél, melyet a bukaresti légióparancsnok intézett az alsófehérmegyei parancsnokokhoz:

„Tegyétek fel az alátok tartozó legionistáknak a következő kéréseket:

1. ICövetnék-e a kapitányt (Codreanut) bármi áldozat árán, ha arról volna szó, hogy hozzákezd a döntő harchoz?

2. Ha követnék: lemondának mindenről és egy pillanatig sem tétovázának a kapitány hívására?

3. Letennék-e az esküt, mely leköti őket a halálig, hogy nem lépnek vissza, amíg a kapitány parancsa vissza nem hívja őket?

Azok, akik nem tesznek eleget e felhívásnak, rossz minősítést kapnak.“

Az alsófehérmegyei csendőrség Codreanunak következő levelét kapta meg:

„Arra szorítkozom, hogy néhány szóval ismertessem annak az alávalóságát, aki a 'nemzet apostolának'¹ adja ki magát, sőt mi több, állam-miniszter is.¹

Kérdezem: túrhetitek még ezeket a kísérteteket, ezeket az időtől kiszáradt agyú öregeket? Most jön ez a gyászos komédia, melyet ezek a marionettek játszanak, ez a komédia a Kígyók szigetével.

Meg kell, hogy tudják, hogy egy egész generációt nem lehet eltávolítani. Mi fogjuk a Kígyók szigetét e bolond öregek elmeorvosintézeteként felhasználni.

Ha valami fáj nekünk, nem fogunk kérni tőlük, hanem elveszünk magunknak, ami a miénk. A kockázat ugyanaz: vagy határozottan előre a győzelemre, vagy vissza a végtelen szenvedésre.

Corneliu Z. Codreanu.

Utóirat: Legyetek éberek! egy héten belül fontos események következnek.“

Fontos események történtek, de nem egy héten belül s nem úgy, ahogy azt Codreanu valószínűleg várta.

¹ Codreanu Iorgára céloz.

A miniszteri jelentés tovább elmondja, hogy a csendőrség és rendőrség mindenfelé fegyvert, Mauser-pisztolyokat, régi magyar katonai fegyvereket, az „alcazari hősök fészkeiben“ töltényt, bombákat talált s mellettük a felhívást: „Fel a harcra légionáriusok! Ütött az utolsó óra! A kapitány jósága folytán a viperák fejtik tetejére állnak. Mi azt kiáltjuk: fel a harcra! Vegyetek, ami kezetekbe akad, fegyvert, kaszát, baltát és rohanjatok a harcba! Üssetek! Ne nézzétek a kutyákat, ők gyilkolták meg gyermekeinket. Ma kikiáltjuk a légionárius Romániát!“ Kacagva kiáltjuk: éljen a halál! Éljen a légió és éljen a kapitány!“

Egy másik levél is napvilágra került, melyet Codreanu Duca meggyilkolása előtt írt Stelescunak, egyik légionárius vezérnek, kit később — valószínűleg, hogy áruló ne lehessen — a gárdisták lőtték agyon kórházi betegágyában. A levélben Codreanu kérdi, hogy mi újság? Mit látnak előre? Feleljen erre a kérdésre Belimache, aki Duca gyilkosa lett. Aztán miszteriózusan folytatja: „Egy-egy szenvedés, azt hiszem, annyit tesz ki, mint tíz sírhalom s miután a mérték sírban van megállapítva, a győzelemhez szükséges áldozathozás 200 sírra becsülhető.“ E levelet a nyomozó hatóságok és a sajtó úgy magyarázta, hogy az a Duca-gyilkosságról szól, tehát Codreanu nemcsak tudott róla, de annak értelmi szerzője volt és Balimache az 6 rendeletére cselekedett.

A nyomozás és házkutatások alapján a vasgárda egész vezetőségét letartóztatták s koncentrációs táborokban helyezték el. Codreanu egy Iorgához államminiszter korában írt rágalmazó levél miatt haditörvényszék elé állították s a bíróság hat havi fogházra ítélte; Codreanu tehát mindjárt fogházba került.

A nyomozás anyagát minisztertanács elé terjesztették s a jelentés a légionárius mozgalom egész lényegét és jelentőségét, eredetét és céljait feltárja.

„Ismeretes az a mozgalom — írta a jelentés —, „melyet egy csoport kezdett, hogy az államhatalmat kezébe kerítse. A csoport idegen módszerek szerint katonai alakulatokba szervezte tagjait s egyenruhával és fegyverrel látta el s harcra készülve tábori munkában és menetelésben gyakoroltatta.

A csoport a terror légkörét igyekezett megteremteni s fenyegetésekkel élt; nem riadt vissza a gyilkosságoktól s 1933-ban az ország miniszterelnökét lőtték le. Mikor a bűnözők számára a cinkosok valamelyike alkalmatlanná vált, egyszerűen eltették láb alól.

E helyzettel szemben az államhatalom erőtlenül lépett fel. Eltekintve néhány bátortalan fellépéstől, felfogását az állam létének védelme érdekében nem érvényesítette határozottan.

Az új alkotmányos rend, mely 1938 február 10-én jött létre, új korszakot nyitott meg. A közvélemény erkölcsi súlyának nyomása alatt minden ellentét elnémult s úgy látszott, hogy az említett csoport is belátta, hogy tevékenysége az új kormányzattal összeférhetetlen s ezért szervezeteit szinte önvallomásszerűen feloszlatta. Azt lehetett volna várni, hogy a csoport tagjai részt fognak venni az új korszak munkájában s felhagynak azokkal a módszerekkel és munkával, mellyel annyi kárt okoztak az országnak.

Szerencsétlenségre nem úgy történt: lassankint újra kezdték tevékenységüket.

Az állam szervei azonnal észrevették.

A jelenlegi kormány nem tartozik párthoz s egyedüli célja, hogy véglegesen tudja biztosítani az ország nyugodt és normális fejlődését.

E célból vizsgálatot és házkutatásokat rendelt el a gyanúsítottaknál s bár a mozgalom levéltárának nagy részét sikerült elrejtetni) a hatóságok jelenléte bizonyítékot találtak.

Kiderült, hogy az állami tevékenység kikémlése céljából rendszeres szervezetet hoztak létre: az iratok a fővárosi rendőrség, az állambiztonsági hivatal, sőt a hadsereg vezérkarának informátorairól beszélnek. Mit keresett ez a csoport a vezérkarnál? Tényleg titkos katonai okmányok, sifirozott táviratok másolatát találták meg a csoportnál.

Feljegyzéseket találtak arra nézve is, hogy a mozgalom vezetője rövid idő alatt 40 millió leit költött el.

Hogyan tehetek szert ekkora összegre?

Bizonyítékunk van, hogy a mozgalom vezetője határon túli szervezetekkel állt összeköttetésben.

Kétségtelen, hogy a mozgalom az ország politikáját a kormány és a törvényes hatóságok feje felett akarta kezébe venni.

Sok jóhiszemű polgár szinte öntudatlanul került ebbe a dologba. Voltak, kiket antiszemita érzelmük vitt bele s ugyanakkor a vezető titkolt felfogása megengedte, hogy pénzeket fogadjon el zsidóktól. Voltak, akiket hazafiúi felfogásuk vezetett közjük s ugyanakkor a vezető a háttérben idegenekkel tervezett közös akciót.

A kormány meg kellett hogy tegye kötelességét. Elérkezett az órája, hogy egy öntudatos kormány megvédje az állam rendjét és biztonságát és erős karral sújtsa mindazokat, kik a békés munkát zavarják.

E jelentés alapján a minisztertanács elhatározta, hogy a „Min-dent a Hazáért“ párt, a „Mihály arkangyal“ szervezet és a „Vasgárda“ feloszlátása érvényben maradjon; letartóztatott tagjai koncentrációs táborba kerülnek s felhatalmazza a belügyi és nemzetvédelmi minisztereket, hogy a bűnösök megbüntetésére tegyék meg az intézkedéseket.

Másnap, hogy a minisztertanács meghozta határozatát, ráakadva a miniszteri jelentésnek arra a mondatára, hogy a légionárius mozgalom mögött kétségtelenül „határon túli szervezet“ áll, cikket írt Pamfil Seicaru a „Curentul“-ban s azt kérdezte: kicsoda, miféle szervezet, melyik állam áll a leplezett mozgalom megett? Mióta Nagyrománia megalakult — írta —, az állam nagy lépésekkel haladt a konszolidáció útján előre, békésen zajlottak le a nagy szociális reformok. Van Romániában forradalomra, vérfürdőre szükség? Vájjon, ha az ország két részre szakadna, ölhetett kézzel néznék azt magyarok, bulgárok, oroszok? Ha valóban történt összeesküvés: kinek az érdekét szolgálta az; kinek érdeke, hogy a román egység ellen ilyen bűncselekményt kövessen el? A felelet a kérdésre természetesen elmaradt.

ELTELT PÁR HÉT, mielőtt Codreanu, a „kapitány“, bírái elé került volna, de ezalatt a hatóságok folytatták a nyomozást és a sajtó folytatta leleplezéseit.

A vizsgálat rendjén Călinescu belügyminiszter elrendelte, hogy gondosan vizsgálják meg minden légionárius vezető előéletét, mert a hatóságok arra a megállapításra jutottak, hogy a mozgalomba szélső baloldali elemek szivárogtak be. A bukaresti lapok szerint állítólag a Harmadik Internacionálé utasítást adott román tagjainak, hogy szűrődjenek a jobboldali mozgalomba, igyekezzenek vezető szerephez jutni és sietessék az anarchia bekövetkezését. Ezzel kapcsolatban a lapok a vezetők faji eredetét is kutatni kezdték.

Pár éve, hogy a „Dreptatea“ azt írta volt, hogy a „Codreanu“ nem eredeti, hanem románosított név, a családot eredetileg Zelinski-

nek hívták és Oroszországból vándorolt Bukovinába. A „Codreanu“ nevet a kapitány apja vette fel, amikor fia már három éves volt, tehát fia is Zelinski névre volt keresztelve. A lap azt írta, hogy minden célzatosság nélkül és anélkül hogy következtetést akarna levonni — utána nézett a bukaresti telefonelőfizetők névsorában és abban két Zelinskit talált s mindkettő zsidó.

Ennek az inszinuációnak nincs alapja. De: a család leszármazási fája szerint Codreanu apai nagyapját Zilinschinek hívták és lengyel volt, apai nagyanyját Agafie Anteknek és az magyar (?). Codreanu anyai nagyapja Brauner Károly volt, német eredetű. A vasgárda vezér apját még szintén Jón Zilinschinek hívták és Elisa Braunerrel kötött házasságából származott Corneliu Zelea Codreanu. A névváltoztatásra vonatkozóan a „Dreptatea“ adatai igaznak bizonyultak. Kétségtelen tehát, hogy Corneliu Codreanu nemcsak hogy nem fajtiszta román, de ereiben egy csepp román vér sem folyik.

Érdekes adatokat talált a cámpolungi csendőrség Ovidiu Cáina legionistánál, aki a „Tótul pentru Tara“ ottani titkára volt. Nála is megkapták azt a vérengző hangú légionárius felhívást, melyet fennebb közöltünk; találtak egy jelentést, mely az 1937 január 13-ikán eszközölt légionárius előléptetéseket sorolja fel. Légionáriusok parancsnokokká, oktatókká és szenátorokká léphettek elő, de a „Buna Vestire“ titkos rendbe csak hármat léptettek elő: Bellimachét, Caranicut és Constantinescut, Dúca miniszterelnök gyilkosait.

Találtak Cáinánál egy terjedelmes jegyzőkönyvet. Ebben az előléptetési módokról van szó; jelentésekről, melyeket az iskolai üldözésekről kell a központba küldeni; szó van egy „kereszttestvériség“ nevű szervezetről, mely az iskolai tanulók alakulata. Olvasható benne jelentéskérés az iskolák meghódításáról, a falusi legényeknek a pártba való bevonásáról, „papirosharcról“ és „vasharcról“. Szól, de homályosan és röviden „Judáról“ is.

Hogy milyen mélyre hatolt a propaganda, mutatta, hogy egy Cherusie Aurel nevű storozineti középiskolai, növendéknél is kompromittáló iratokat találtak: kimutatást azokról a tanulókról, akik a Dumbrava-Rosie Kereszttestvériség tagjai, minden tag rendszámmal megjelölve; kimutatást a testvériség működéséről. A testvériségnek még 1938 márciusi tevékenységéről is szó van, amikor harmincnyolc középiskolai növendék volt a tagja, közöttük elsőosztályú gimnazisták, s közölve az esküforma, melyet e fiatalkorúaktól követeltek.

Nagy halom titkos iratot foglaltak le a légionárius hadiszálláson Orheiben. Egyikben az volt, hogy „két nappal a légionárius győzelem után rendkívüli törvényszékek fognak összeülni, melyek elől nem fog menekülni a legegyszerűbb csendőrön kezdve a legmagasabb miniszterig senki, aki ellensége volt a legionarizmusnak.“

EZEK UTÁN AZ ELŐZMÉNYEK UTÁN és ilyen és még sok hasonló bizonyíték alapján helyezte vád alá Codreanut a bíróság és kezdte meg bűnperének tárgyalását Bukarestben május 23-án a második hadtest katonai törvényszéke.

Mint ahogy nem ismertették az ügyészség vádiratát s nincs az olvasó előtt a vád, a végtárgyalás eseményeit nem fogjuk történeti sorrendjükben követni, hanem a vádat és védelmet szembeállítjuk sorrendre való tekintet nélkül és próbáljuk szemlélhetővé tenni a vád és védekezés anyagát.

Ionescu katonai főügyész vádbeszédével kezdjük:

Mi az a bűn, melyre a bíróság megtorlást keres? Milyen port tárgyal a bíróság: valami véletlen eseményről van-e szó, valami szokásos bűnről? Nem: olyan bűnös cselekmény-sorozatról van szó, amit egy ember kezdeményezett, készített elé s fejlesztett hosszú évek során: az ország nyugalmanak megzavarása, az ifjúság megrontása, a lelkek megfertőzése és az ország intézményeinek aláaknázása ... Hová jutottunk? Az ország élő erejét befeketítő akció folyt. Mindenkit megrágalmaztak, aki hozzájárult az ország fejlesztéséhez. Nem kíméltek senkit. Mire való volt ez a lázítás? Nem látják, hogy a nemzetet erkölcsileg török meg? Kinek használ ez a mozgalom?

És ki ez az ember — folytatta az ügyész —, aki azt igényli, hogy ő képviseli a román nemzet érzületét?

Az ügyész elmondta Codreanu-Zelinski leszármazását, úgy amint e cikk fennebb ismertette s aztán ezt mondta:

Corneliu-Zelinski-Codreanu külföldi állampolgár fia.

Az a miszticizmus, az a sötétben bujkálás, azok a kegyetlen tettek, melyeket elkövetett és sugalmazott, asszonyoknak és gyermekeknek halállal való fenyegetése: ez nem román lélek megnyilvánulása. A román nyűt, vidám, szereti az életet; a román jó. Codreanu tettei egy idegen fajú ember megnyilatkozásai.

És mi ez az ember? — kérdezte az ügyész. Valami kósza emlékekről beszélt, ügyvédi kísérletezésekről, egyéb semmi. És ez az ember igényli, hogy a maga lehetetlenségével széttörje a szellemi munka embereinek nemzedékét. Nevetséges volna, ha nem lenne oly szomorú. Codreanu nem szónok, nem beszélt a néphez, kibebrendülése tudatában óvakodott, hogy nyilvánosan lépjen fel. Hallgatott, elrejtőzött, a rejtélyességet választotta és legendát kovácsolt maga köré. Codreanunak szellemi megnyilvánulása sincs: néhány körlevél és kiadott egy könyvet, melynek senki sem látta kéziratát. De állítólag filozófus volt s mélységes filozófiai meditációinak ezek leszűrt eredményei:

1. Töröld meg jól lábadat.
2. Csöndesen nyisd és tedd be az ajtót.
3. Belső helyiségekben megfelelő hangon beszélj.
4. Ne tedd kezéd a falra.

5. Ha papírt látsz a földön, emeld fel. (Itt az ügyész megjegyezte, hogy azt a szót: emeld fel = ridico, Codreanu helytelenül egy szóba írta, ahelyett: ridic-o, tehát még a helyesírással sincs tisztában.)

De ha Codreanu nem bírt imponálni műveltséggel, tudással, tehetséggel, imponál bosszúállásával, kegyetlenségével. Könyve egyik fejezetének címe ez: „Bosszúállási kísérlet, mely szolgáljon századok számára például.“

Az ügyész ezután felsorolta egynéhányát azoknak a gyilkosságoknak, melyeket vagy maga Codreanu hajtott végre, vagy ő volt értelmi szerzője, de tulajdonképpen nem csak annyi terheli lelkiismeretét: a légionárius mozgalom összes gyilkosságaiért ő felelős.

Itt egy pillanatra elhagyjuk az ügyész vádbeszédét, hanem annak és az „Informatia“ című lap összeállítása nyomán közöljük, mindazokat a gyilkosságokat, melyeket Codreanu és a légionáriusok elkövettek.

Mint Codreanu maga bevallotta, 1923-ban meg akarták gyilkolni a kormány tagjait. Kiderült és Codreanu barátjával Jón Motával börtönbe került. Ott határozták el, hogy meggyilkolják Vemicescut, akire gyanakodtak, hogy a feljelentő volt. Könyvében Codreanu beszéli, hogy Mota hét revolverlövessel leterítette Vemicescut, „mi pedig füttyülni kezdtük himnuszunkat“.

A következő évben Codreanu személyes bosszúból lelőtte Iasiban Banciu rendőrprefektust.

1926-ban Nicolai Totu légionárius lelőtt egy zsidó egyetemi hallgatót, Falicot.

1929-ben George Beza gárdista rálőtt Anghelescu államtitkára.

1933 decemberében három vasgárdista lelőtte Duca miniszterelnököt. A gyilkosok Codreanuval együtt bíróság elé kerültek, de az esküdszék Codreanut felmentette.

Az ügyész azonban nem hisz büntelenségében: annyi bizonyíték került azóta elé, mely Codreanu részességét bizonyítja. A három gyilkos továbbra is a gárda tagja maradt és előléptették őket. A bűntény előestéjén Codreanu levelet írt Stelescunak és abban sírdombokról beszélt: Duca sírdombjára gondolhatott. Aztán jött Stelescu meggyilkolása, aki tudott a Duca-gyilkosság terveléséről. Negyven lövést tettek Stelescura kórházi betegágyán és fejszével roncsolták szét fejét.

1936 és 1937 folyamán egy halom gyilkossági kísérlet történt, melyek közül legnagyobb feltűnést a iassi egyetem rektora, Bratu tanár ellen elkövetett támadás keltette.

Áttérünk ismét az ügyész vádbeszédére:

„Íme“ — folytatta —, levelek, kiáltványok, körlevelek, tele mind halálos fenyegetéssel, büntetésekkel, melyektől meg fognak rémülni az eljövendő nemzedékek. A bűn iskolája ez: kiontott vér, gyűlölet! És ezt hívják nemzeti mozgalomnak, erkölcsi újjászületésnek! S ez az ember akar a haza megmentője lenni!..“

„Ez az ember, aki annyi vért ontott, egy még gyűlöletesebb bűnt is elkövetett: megszervezte a gyermekek megrontását... Milyen lenne a román társadalom jövője, ha ebből az elcsábított ifjúságból nőne ki!“

Hosszasan beszélt az ügyész, aztán összegezte, amit mondott, és Codreanut a társadalmi rend felforgatásával, hazaárulással és lázadással vádolta.

A vádbeszéd ismertetésével előre nyúltam a tárgyalás menetében, a vádbeszéd természetesen a kihallgatás és tanúkihallgatások után történt. A vádbeszédre a védők feleltek, de Codreanut, részben zárt ülésen, előbb perrendszerűen a vádirat előterjesztése után hallgatták ki.

Codreanu természetesen tagadott, amit tagadhatott. Tagadta, hogy lázadásra gondolt volna az állami rend felforgatására. Törvényes úton akart hatalomra jutni s erre már nyitva állt az út, mert a decemberi választásokon 40.000 szavazatot kapott, ami 66 törvényhozási képviselőt jelentett. A légionárius mozgalom nem volt titkos — mondotta —, bizonyította az egyenruhaviselés; nyíltan meneteltek az ország minden részében s nyíltan végezték építő munkájukat, ő mindig megvetéssel fordult el az árulóktól, hogyan eshetett volna az árulás bűnébe. A kémkedésre vonatkozó feljegyzéseket tévesen magyarázza a vád. Az ifjúságot azért akarta a „kereszt-testvériség“ szövetségbe állítani, hogy megmentse a defétista hatásoktól, a kommunizmustól. Mozgalmának kiadásait tagdíjakból, nyomtatványok eladásából és a légionárius kereskedelmi vállalatokból fedezte, de, hogy mennyire rúgott ez évenként, azt nem tudja megmondani.

A bíróság részrehajlatlanul hallgatta meg úgy a vád, mint a védelem tanuit s május 27-én meghozta ítéletét. A bíróság semmi enyhítő körülményt nem talált, Codreanut az összes vádpontokban bűnösnek mondta ki és tíz évi kényszermunkára, polgári jogainak 6 évi elvesztésére, 5.000 lei pénzbírságra és 2.000 lei perköltségre ítélte.

Codreanu pere nem az egyedüli volt. A különböző katonai törvényszékek számtalan légionáriust és vasgárdistát ítéltek többé-kevésbé súlyos büntetésre.

Az ítélet nem keltett meglepetést, a közvélemény körülbelül ilyen ítéletet várt. Az eljárást szigorú törvényesség és a védelem nagy szabadsága jellemezte. A vádlottat egy pillanatra sem akadályozta a bíróság a védekezésben. A sajtóban — már amilyen ma van Romániában — megelégedés nyilvánult meg minden oldalon. A „Lumea Românească“-ban vezércikk jelent meg „Pontot tettek egy kaland végére“ címmel.

„Vártuk ezt az ítéletet“ — írta a lap. — „Tizenöt év óta izgatja, terrorizálja és viszi szakadék felé az országot ez a lelkiismeretlen és lelketlen agitátor, kit egyetlen vágy vezérelt: hogy véreskező diktátor legyen.

Bujtogatására ezer meg ezer ember tévedt a törvényszegés bűnös útjára s ez az út sokukat börtönbe juttatta. Az ifjúság ezrei vesztették el a gyűlölségre való nevelés által ítélőképességüket és szakították el magukat családjuktól. .

A megérdemelt ítélet lerántotta Codreanu álarcát s végül pontot tett egy bűnös izgatás korszakára, mely nemcsak a társadalom javát, hanem az állam lételetét is fenyegette.“

A „Curentul“-ban Pamfil Seicaru, a lap főszerkesztője foglalkozott egy más szempontból a perrel. Azt írta, hogy a lefolyt per különös per volt, melyben a vád, tekintettel a nemzetközi udvariasság szabályaira, nem hozott nyilvánosságra olyan dokumentumokat és bizonyítékokat, melyek a per, a vád igazi tárgyát képezik. Azután Románia nemzetközi helyzetével foglalkozott, — de a cikk erre a részére mi nem térünk ki.

A súlyos büntetések kiszabásának nyomán, mint a „Viitorul“ írta, megkezdődött „a lelkiismeretek megtérése“: törvényszéki tárgyalásokon, koncentrációs táborokban egymás után jelentkeztek azok, akik megbánták bűnüket, megtagadták a mozgalmat s fogadkoztak, hogy hívek lesznek trónhoz és alkotmányhoz. Egemás után jelentkeztek a tanárok, Dragos, Protopopescu és Luca Teodoru, Piperescu ezredes, papok: Andrei Mihăilescu, Stefan Musta, Teofil Bălibanu. A bukaresti egyetem teológiai fakultásának tanára, Grigorie Cristescu a katonai bíróság színe előtt állva intézett bűnbánóan felhívást az ország ifjúságához és papságához, hogy tagadjon meg minden közösséget azzal a mozgalommal, mely erőszakkal és gyilkolással, törrel és revolverrel dolgozik s cselekedetei által ellensége államnak és egyháznak.

A LÉGIONÁRIUS MOZGALOM legvisszatetszőbb és legmegdöbbentőbb momentuma az volt, hogy mozgalmát, a politikát bevitte az ifjúság körébe, az iskolák falai közé, nem kímélve a serdületlen kiskorúakat sem. „Az“, — írta a „Viitorul“ — „hogy maguk a középiskolai és egyetemi tanárok vitték be az iskola és az egyetem termeibe a politikát, egyenesen elképesztő. Mert, hogy a legionárizmus magához tudott vonni olyanokat, kik a társadalomban nem bírtak elhelyezkedni; akik baloldali és jobboldali anarchiára való törekvések között ingadoztak — az érthető. De teljesen érthetetlen az, hogy hogyan

tudtak az állami rend ellenségei között helyet találni professzorok, kikre a rend őrzése és az ifjú generáció nevelése van bízva. Mikor lehettek őszinték ezek a tanárok: akkor, mikor tanszékükön ülve az etika szabályait adták elé s az ország törvényei iránti tiszteletre oktattak; vagy akkor, mikor egy felforgató mozgalomhoz csatlakozva, röpiratokat tanulmányozva, a bűn és az anarchia pártolására buzdítottak?”

A „Viitorul“ nem volt az egyedüli lap, mely megróttá az eltévelyedett tanárokat s ez az erős közvélemény indíthatta Călinescu belügyminisztert, hogy mikor a nemzetnevelési minisztérium ideiglenes vezetését átvette, komoly intellemmel forduljon úgy a tanárokhoz, mint a tanulókhöz. A miniszter kategorikusan kijelentette, hogy nem fogja megengedni, hogy tanárok és diákok meddő és bomlasztó politikai izgatásokkal vesztegessék legértékesebb idejüket. Az iskolába] áras az ismeretek gyűjtésének s nem politizálásnak a kora. Hanyatlás fenyegeti a nemzetet, ha a fiatal nemzedék nem tanul, ha tanulás helyett politikai kápráztatásokkal töltik el idejét. „A tanárok maradjanak a katedránál, a tanulók a könyvnél.“

A ROMAN POLITIKAI ÉLETNEK egy sajátos fázisa zárult le Codreanu elítélésével és a vasgárda betiltásával. Hogy végkép lezárult-e vagy sem? hogy él-e a mozgalom parázsa a fegyházak falain, a koncentrációs táborok kerítésein kívül, vagy kialudt teljesen, azt megállapítani nem lehet.

Ami a mozgalomnak különös színezetet adott az utolsó pár hónapban, az a körülmény, hogy a legionarizmus esetében nem jobb- és baloldali, agyoncsépett „világnézetek“ küzdelméről, hanem különböző jobboldali alakulatok összecsapásáról volt szó. Annyira nem jobb- és baloldaltól, hogy emlékezhetünk, hogy a múlt évi decemberi képviselőházi választások alkalmával a radikális baloldali nemzeti-parasztpárt választotta fegyvertársául a „Mindent a hazáért“ pártot és a Codreanu-per végtárgyalásán Maniu, a parasztpárt elnöke, a védelem tanúja volt.

Ellenben a többi jobboldali irányzat — bár az ország az utolsó évben erős jobboldali irányba haladt — erős ellenszenvet tanúsított a legionarizmussal szemben. A liberális kormány bukása után — erre is emlékezhetünk — a király egy erős jobboldali Goga-kormányt s utána parlament nélkül kormányzó, diktatórius színezetű Christea-kormányokat hívott uralomra, jöllehet Codreanu pártja a második erős pártként került volt ki a választásokból. Miért nem hívta őket az uralkodó? Félték személyétől, véres kezétől?

Az események háttérében sok mindent beszélnek. Okosabb, ha ezt az írást azzal végezzük, hogy mi nem tudjuk.

BEDECSI ANDRÁS

FIGYELŐ

A MAGYAR CSERKÉSZET LEGÚJABB MUNKÁSSÁGA

A MAGYAR CSERKÉSZET a legutóbbi esztendő során keveset hallatott Amagáról, a napisajtó és a rádió észrevehetően kevesebbet foglalkozott a mozgalommal, mint a múltban, mikor is, különösen az 1933. évi gödöllői világjamboree előtt és után, szinte nem múlt el hét, hogy a cserkészet az újságok hasábjain vagy a rádió műsorán ne szerepelt volna. Mindezekből a magyar társadalom nem következettett egyébre, mint ezt a cserkészetten kívül állókkal folytatott beszélgetéseim alkalmával tapasztaltam, hogy cserkészetünk fejlődése visszaesést mutat vagy legalább is stagnál. A valóság — szerencsére — más. A Cserkészsövetség elnöksége ugyanis a jamboree lezajlása és likvidálása után azt a határozatot hozta, hogy az elkövetkezendő években, a belső munkára fekteti a fősúlyt; a jellemnevelésre, a magyar öntudat kialakítására és az önfegyelemből jövő katonaságotatartásra. A mozgalom vezetői, igen helyesen, újból a magyar cserkészet eredeti célkitűzéseit igyekeztek fokozottabban megvalósítani, nem mintha e programtól eltértek volna, hanem azért, mert abban az időben a nyilvánosság előtt való gyakori szereplés és az azokra való előkészületek miatt a fiú jellemének kimunkálására csak kevés idő maradt.

Az azóta eltelt idő alatt voltak természetesen nagyobb cserkészmegmozdulások, rendszerint nagyobb külföldi táborok és jamboreek, melyekről a magyar sajtó ugyan mindig szépen megemlékezett, tekintettel azonban arra, hogy a jamboreek programjából a versenyek már évek óta töröltettek s így a magyar fiúknak nem volt alkalmuk külföldi győzelmi sorozataikat folytatni, e táborok és jamboreek itthon nagyobb visszhangot nem keltettek. E külföldi szereplések mellett a belső munka, a kisebb cserkészegységek tevékenysége éppúgy, mint a nagyobb, kerületi vagy országos cserkészesemények is többé-kevésbé ismeretlenek maradtak. Ezekből most csak egy-néhányat említek meg; így elsősorban a vezetőképzésnek nagymérvű fellendülését. Minden esztendő húsvéti hetében öt-hatszáz, 1938-ban pedig már ezeröttszáz őrsvetető táborozott a hárshegyi kiképző Cserkészparkban, nyaranta pedig a tisztitáborok egymásutánja népesíti be a park tizenhét holdas területét. Hogy a cserkészsvezetők kiképzése és képesítése hogyan fejlődött és specializálódott, azt az egy-egy éven belül rendezett különleges tisztitáborok statisztikája mutatja. 1937-ben és 1938-ban katolikus lelkészek, protestáns lelkészek, pedagógusok, kisfiúvezetők, öregcserkészsvezetők, vízcserkészsvezetők számára rendeztek tisztitáborokat. A cserkészsrepülők teljesítményei már inkább ismertebbek a nagyközönség előtt, ez azonban természetes, de a népszerűség itt inkább a pilótának és a sportembernek szól, mint a cserkésznek. A vízcserkészet is szépen fejlődött, az országban Budapesten kívül még sok helyen létesültek vízitelepek és a csonka haza úgyszólván minden folyóját bejárták a fürge cserkészcsonkok. Az utóbbi évek adták azonban a legszebb feladatot a magyar cserkészetnek és ez a nem-

zetvédelmi munkálatokba való intenzív bekapcsolódás volt. A polgári gáz- és légvédelmi szolgálat, a rövidhullámú rádiózás mind újabb hatalmas munkaterületei a mozgalomnak.

A közelmúltban azonban a magyar sajtó egy olyan cserkészeseménnyről számolt be, melyet nem a Cserkészház vezérkara készített elő pontos tervek és gondos költségvetések után, hanem amit a cserkészeten felnőtt fiatal férfiaknak, az öregcserkészeknek lelkesedése és áldozatkészsége valósított meg, minden felülről jövő vagy külső kezdeményezés nélkül. Augusztus 7-én a Népszigeten levő öregcserkész Vízitelepen Angelo Róttá pápai nuncius felszentelte az első cserkészkápolnát. A felemelő és bensőséges ünnep előzményei röviden a következők: A múlt év nyarán két öregcserkész intézmény, az öregcserkész Vízitelep és Kaszinó közös vezetés alá került, majd fuzionált és az egyesülés után Budapesti Cserkész Klub névvel a Cserkészszövetségtől alkotmányos, klubszerű önállóságot nyert. Még ugyanabban az évben felmerült a gondolat — kié volt az ötlet, ma már el is felejtették—, hogy építsenek egy kápolnát a klub nyári területén, régi nevén az „öreg vízitelepen“, ahol nemcsak cserkészek és hozzátartozóik, hanem az egész Népsziget nyaraló és weekendező katolikusai vallási kötelességeiknek eleget tehetnek. Megindult a gyűjtés, az orvos, tanár vagy hivatalnok öregcserkész éppolyan szívesen adott szűkös jövedelméből, mint az iparos vagy kereskedő klubtársa. Egyik iparművész öregcserkész megfestette a kápolna tervét, egy építész műszakilag kivitelezte, munkáskéz pedig bőven akadt. Az építés azonban csak lassan haladt, hiszen kőművesekre, szakmunkásokra nem volt pénz s a fiúk csak késő délután vagy este, munkájuk után tudtak kimenni dolgozni, mikor már majdnem sötét volt. Megtörtént a tetőszerkezet építésénél, hogy az „önkéntes“ kőművesek a szájukba fogott kézi villanylámpa fényénél dolgoztak. A felszentelés előtti hetekben két szerződötetett, állandó szakmunkás segítségével befejeződött az építés. Az egész akció alatt figyelemreméltó volt a Népsziget „vadevezős“-einek segítő készsége, nemcsak készpénz- s egyéb adományokkal (virág, gyertya, oltárkép, szobrok stb.) segítettek az öregcserkészeket, hanem lelkes örvendezésükkel és boldog várakozásukkal is, ami legfőbb motorja volt a „kápolna építőbizottság“-ának. A klub protestáns öregcserkészei szintén magukévá tették a kápolna ügyét, nemcsak pénzbeli hozzájárulásukkal, hanem a szervezés és adminisztráció dolgában is segítségükre voltak katolikus testvéreiknek. A kápolnaszentelés napján pedig ők végezték a rendezés külső részét, hogy a katolikusok minél teljesebb számban vehessenek részt a misén.

Végre elkészült a százados lombok sátra alatt, egy kedves kis tisztáson a kápolna, régi székely stílusban, magas, csúcsos, barna fatetővel, bejáratánál két kopjafával. Oldalt a szószék és a kápolna stílusát követő harangláb. Körülbelül hatszáz főnyi ünneplő, áhítatos közönség várta a pápai nunciust, aki cserkészek sorfala között vonult be, mialatt egy cserkészenekar a pápai himnuszt játszotta. Az ünnepség lefolyásáról és a megjelent előkelőségekről az újságok színes riportokban számoltak be, amit nem kívánok megismételni, csak még arról számolok be, hogy még aznap délután késő estig „civiliek“ és cserkészek hosszú sora térdelt a szentély előtt, ami bizonyára legszebb jutalma volt annak a hat fiatal férfinak, akiknek buzgósa és el nem csüggedő akarateréje Isten segítségével felépítette a kápolnát s akik között — a magyar közéletben bizonyára szokatlan módon — egyformán megtaláljuk az iparost, kereskedőt, tisztviselőt és a dolgozó arisztokratát. A reklám nélkül, versenyek versengéseitől eltávolodva dolgozó magyar cserkészlet ilyképpen vallási és társadalmi téren egyformán szolgálja a nemzeti egységet és nagyjaink örök emberi ideálját, a humanitást.

A NÉMETEK SZÁMSZERŰ CSÖKKENÉSE CSONKA-MAGYARORSZÁGON

A LEGUTÓBBI MAGYAR népszámlálás a csonkamagyarországi német anyanyelvű lakosok számát 72.994 fővel kevesebbnek találta, mint az AL 1920-ban tartott előző számbavétel. 551.624 főről 478.630 főre, százalékos arányban 6.9%-ról 5.5%-ra csökkent 1930-ra a németség száma. Minthogy e számszerű csökkenést sem a ki- és bevándorlás mérlege, sem a természetes szaporodás nemzetiségi adatai nem indokolják, a jelenségnek első pillanatra egyetlen magyarázata marad: az asszimiláció.

Asszimiláció van mindenhol, de különösen elterjedt folyamat ez Kelet-Középeurópában, ahol a nemzetiségek igen nagy területeken teljesen egymásba keveredve élnek s ahol a természetes népszaporodás és a gazdasági élet követelményeiből adódó szükségszerű és természetes népmozgások ezt a kevertséget állandóan fenntartják. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a közép-európai államok közvéleménye az asszimiláció tüneteire újabban igen érzékenyen reagál, aminek egyik oka minden bizonnyal a háború utáni faji nacionalizmus kifejlődésében keresendő. Csonka-Magyarországon pl. a német nemzetiség száma és az össznépességben képviselt aránya 1890 óta állandóan csökkent, mégis ez a folyamat gyakori panaszra csak 1920 óta indítja a németeket. Érdekes, hogy nem is annyira a csonkamagyarországi, mint inkább a birodalmi németséget izgatja hazai németajkú polgáraink számának csökkenése és az is megfigyelhető, hogy sokkal érzékenyebben reagálnak a nálunk bekövetkező változásokra, mint az utódállamokban több-kevesebb eredménnyel, de ugyanilyen irányban haladó fejlődésre.

Előrelátható volt, hogy ebben az atmoszférában az 1930. évi csonkamagyarországi népszámlálás fent kimutatott eredményei élénk visszhangra fognak találni. A hazai, németbirodalmi és utódállamokbeli német sajtó valóban igen érzékenyen reagált az eredményre és nem fukarkodtak a magyar Statisztikai Hivatal elleni támadásokkal. Folyóiratcikkekben és könyvekben is sűrűn találkozunk a magyarországi nemzetiségi statisztika kritikájával, de legalább is azzal a néma tüntetéssel, hogy a szakmunkák, atlaszok és különösen a külföldnek szánt kiadványok még ma is, jóval az 1930-as eredmények megjelenése után, állandóan 600 ezer csonkamagyarországi németről beszélnek (és a térképek ennél sokkal többet ábrázolnak). A magyar Statisztikai Hivatal elleni eddigi támadások nagyrészt felületesek, általánosságban mozgók voltak s az anyanyelvi statisztika módszerének kritikájára, a statisztikai felvételt végrehajtó közegek önkényeskedéseire, valamint általánosságban az iskolai, egyházi, közigazgatási és társadalmi élet terén tapasztalható magyarosítási törekvések felemlegetésére szorítkoztak. Mindössze néhány olyan munkáról tudunk, amely a csonkamagyarországi nemzetiségi kérdés és nemzetiségi statisztika részletekbe menő, alapos tanulmányozásába mélyedt. Ezek közé kell sorolnunk formára Herbert Sachse dr. tanulmányát a csonkamagyarországi németség veszteségeiről.¹ Azért formára, mert a munka nagyobb felét a statisztikai rész foglalja el, mely a hazai németség községenként! statisztikai adatait tartalmazza 1920—1930. évekre. A szöveges rész is nagyjából a statisztikai adatok egyszerű összefoglalására szorítkozik s a bevezetés és befejezés néhány oldalától eltekintve csak elszórva találunk ebben az ismertető részben kritikai megjegyzéseket és olyan szerzői megállapításokat, melyek a statisztikai adatokon túli megfigyelésekre látsza-

¹ Dr. Herbert Sachse: Die Verluste des ungarländischen Deutschtums im Spiegel der Statistik. Berlin, Verlag Grenze und Ausland, 1937. 73 1.

nak mutatni. Mindenesetre helyeselhető a statisztikai adatoknak részletes és pontos közlése, mert minden komoly és tudományos vizsgálatnak csak az anyag pontos ismerete lehet az alapja. De Sachse elmulasztja a részletesen közölt adatoknak alapos boncolását, ehelyett néhány oldalnyi politikai jellegű általános megjegyzést fűz a feldolgozatlanul hagyott adathalmazhoz.

Mielőtt Sachse munkájának méltatására áttérnénk, néhány szót kell szoknunk a Közép-Európában mutatkozó asszimilációs jelenségekről általában. Kétségtelen, hogy területünkön az asszimilációnak politikai szempontból megkülönböztetett mindkét típusa: a természetes és mesterséges asszimiláció is előfordul. Az eddigi kutatások és adatok azonban azt mutatják, hogy a mesterséges, azaz erőszakos asszimiláció eredményei messze elmaradnak a természetes úton végbemenő nemzetiségi áthasonulás eredményei mögött. A Szellemi Együttműködés ligája rendezésében 1937 július elején Párizsban tartott „Peaceful Change“ konferencia egyik feladatául tűzte ki az asszimilációs folyamatok tanulmányozását is. A konferenciára begyűlt anyagból széles alapokon bő tájékozódást nyerhet bárki e folyamat jellegéről és eredményeiről a különböző országokban. Megállapítható, hogy asszimilációs veszteségek főleg azokata nemzetiségeket éri, amelyek más nemzetiségi csoportok életterületén szétszórva, mint igen törpe kisebbségek élnek. Igen nagy, eddig eléggé nem méltányolt hatása van az asszimilációra a népesség mozgásának és különösen a városbatódulásnak. A szülőföldjüktől elszakadt, idegen környezetbe, idegen nép közé telepedett, legtöbbször foglalkozást és társadalmi pozíciót változtató egyedek könnyen, szinte feltartóztatlanul olvadnak bele a letelepedési helyükön már meggyökeresedett többségi nemzetiségbe. Bizonyos az is, hogy minden nemzetiségi csoportban akad olyan réteg, mely célszerűségi szempontok szerint tesz vallomást saját nemzetiségi hovatartozásáról; ez a réteg is általában nagyobb a szülőföldjéről elvándorolt, idegen környezetbe került lakosságnál és kisebb a saját területén élő, tősgyökeres falusi népességnél. Nem tagadható az sem, hogy ez a réteg politikai beavatkozásokkal és kényszerrel növelhető különösen olyan foglalkozási ágakban, amelyek államhatalmi eszközöknek könnyen hozzáférhetőek és olyan vidékeken, ahol az asszimilálandó népelem szórvány-kisebbséget alkot. Egy egészséges, jelentős tömegű népcsoportnál azonban ez a réteg csak a legritkább esetben jelentkezik komoly arányban.

Az az általános jelenség, amelyre a magyar Statisztikai Hivatal volt elnöke, Kovács Alajos dr. rámutat,¹ hogy t. i. tudomása szerint nincsen olyan, a nemzetiségeket számszerűt kimutató állam, ahol a kisebbségek növekednének a többség rovására, nem annyira a mindenhol jelenlevő opportune rétegek gyarapodásának tulajdonítható, mint inkább annak a körülménynek, hogy a belső vándorlások szempontjából nagy attraktív erővel bíró politikai, közigazgatási, gazdasági és kulturális központok az egyes országokban rendszerint a többségi nép életterületén vannak. Vagyis a vándorló népességnek nemzetiségi szempontból kisebb ellenállóképességű és könnyen beolvadó tömegei a többségi nép sorait gazdagítják. Igen jól megfigyelhető ez a jelenség a volt Magyarbirodalom területén, ahol a kisebbségi nemzetiségek lakta perifériákról a medence központja felé, a magyar népesség településhelye felé vándorolt a lakosság és ott nagy tömegekben magyarosodott. Viszont a nyelvhatárokon a nemzetiségi terjeszkedési küzdelemből a kisebbségi nemzetiségek kerültek ki nagyobb nyereséggel. Mint-hogy azonban a népmozgás és asszimiláció sokkal nagyobb tömegű volt a

¹ Kovács Alajos dr.: Népesedésünk fény- és árnyoldalai. Magyar Szemle, 1933. jan. p. 10—21.

központi területeken, mint a nyelvhatárok mentén, az asszimilációs nyereségek és veszteségek mérlege végeredményben a magyarság számára volt nyereséges.

A természetes és mesterséges asszimiláció hatásai közötti különbségre igen jól rámutat a dunai államok nemzetiségi statisztikája. Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában, Magyarországon és Ausztriában mindenütt csökkent a legutóbbi két népszámlálás között a nemzetiségek száma. A csökkenés mérve azonban nem az utódállamokban a legnagyobb, ahol pedig a kényszerasszimiláció minden típusával találkozunk, hanem Ausztriában (27.9% csökkenés), amelyet pedig igazán nem lehet megvádolni türelmetlen nemzetiségi politikával.

A német szerzők általában Cs onka-Magyarország esetében és az itteni németségre vonatkozólag nem fogadják el a természetes asszimilálódás lehetőségét. Minden német szerző mesterséges okok után kutat és az asszimilációs veszteség legnagyobb részét kisebb-nagyobb kényszer és különböző korlátozások hatásának tudja be. Hz az állásfoglalás annál feltűnőbb, minthogy éppen a német nép hatalmas tömegeket olvasztott magába más nemzetiségekből természetes úton. Olvassuk el Karl Haushofer egyik nevezetes munkájában¹ Schmidt-Rohr tanulmányát a nyelvről, mint tért legyőző hatalomról, látni fogjuk, miként terjeszkedett a német nyelvhatár a történelem folyamán kelet felé az Elbe-folyótól a Visztuláig és hogyan olvasztotta magába e terület szláv lakosságát. Pedig ebben az időben nem voltak sovén nacionalisták, akik ezt a németesedést erőszakolták volna. Ellenben olvassuk el a háború előtti Németbirodalom történetében azoknak a küzdelmeknek a történetét, amelyekkel a keleti német tartományokat a lengyelekkel szemben elnémetesíteni igyekeztek. Soha talán nagyobb felkészültséggel, céltudatosabban és minden áldozatot vállalva nem erőszakoltak asszimilációt: és az eredmény úgyszólván semmi volt.

Sachse Herbert dolgozatában világosan megfigyelhető két különböző rész. A nagyobbik rész pontos adatok felsorolásából és az adatokból kihámozható eredmények többé-kevésbé helyesen kommentált rövid összefoglalásából áll. Ehhez kapcsolódik, mint bevezetés és befejezés, néhány oldalnyi szöveg, mely az előző résszel semmiféle szerves összefüggésben nem áll. Itt általános politikai természetű kritikákat és állításokat találunk, amelyeket a felsorolt adatok közvetlenül nem igazolnak s amelyeknek közelebbi szöveges bizonyítása is hiányzik. Sőt a rövid magyarázó szövegekbe elszórt megjegyzések egyenesen cáfolják ezen általános állítások érvényét. Határozottan az a benyomása az olvasónak, hogy itt egy szakszerűen megírt statisztikai tanulmányról van szó, amelyhez nagyobb érdeklődés felkeltése céljából politikai természetű bevezetést és megjegyzéseket fűztek.

Egyik legfontosabb általános megjegyzése Sachse-nak az anyanyelvi statisztikára vonatkozik, melyről megállapítja, miszerint magától értetődőleg az anyanyelvi számbavétel politikai számadatokat ad. Egy nemzeti kataszter alapján végzett számlálás — szerinte — szintén politikai adatokat adna, természetesen egészen ellentétes előjelekkel. Két bizonyítás nélküli állítás van ebben a mondatban és egy tévedés. A nemzetiségi hovatartozásnak az anyanyelv alapján való megállapítása nem politikai célokat szolgál; egyszerűen a nemzetiségi hovatartozásnak ez eddigelé a legmegbízhatóbbnak talált ismérve. A statisztikai szakirodalomban a nemzetiségi statisztika helyes megállapításának módszereiről hosszú vita folyt, amelynek eredménye az, hogy még olyan államok is, amelyek az anyanyelv megállapítását nem

¹ Schmidt-Rohr: Die Sprache als raumüberwindende Macht. Haushofer Károly gyűjteményes munkájában: Raumüberwindende Mächte. Leipzig-Berlin,

tartották a nemzetiségi hovatartozás pontos ismérének, elismerték annak fontos kiegészítő szerepét. Így pl. Románia, amelynek statisztikusai a régi magyar népszámlálások anyanyelvi adatait oly sokat kritizálták, 1930-ban áttért a nemzetiségi hovatartozásnak kétféle megállapítására: az etnikai eredet és az anyanyelv felvétele alapján. (Érdekes itt azt is megjegyezni, hogy ennek a romániai anyanyelvi statisztikának eredményei Erdélyre vonatkozóan kitűnően bizonyítják a régi magyar anyanyelvi statisztikák megbízható voltát.) Az anyanyelvi statisztikába tehát ma már így felületesen belekötni nem lehet. De semmiesetre sem lehet a magyar anyanyelvi statisztikára ilyen általánosságban kifogásoló megjegyzéseket tenni, mert nincsen állam Közép-Európában, amely oly pontosan és részletesen tárná fel népességének idevonatkozó viszonyait, mint Magyarország, ahol a nyelvismereti statisztika és a nemzetiségi kombinációkra mindig súlyt fektető egyéb publikációk révén az ellenőrzésre és igazolásra teljes lehetőség nyílik.

A második bizonyítás nélküli állítás Sachse fent idézett kritikájában az, hogy egy nemzeti kataszter alapján végzett számlálás az anyanyelvi statisztikával ellentétes eredményeket adna. Ebből az állításból csak az világlik ki, hogy a szerző a nemzeti kataszter lényegével nincsen tisztában, azzal t. i., hogy egy nemzeti kataszterbe való felvétel szintén csak egyéni bevalláson alapulhat, azzal a különbséggel, hogy ott a számbavett egyén részéről sokkal nagyobb szerepet játszanak a bevallásnál a politikai és hasznossági szempontok, tehát olyan tényezők, amelyeknek állítólagos érvényesülése miatt Sachse az anyanyelvi statisztikával nincsen megelégedve. A tévedés pedig az Sachse ezen kritikájában, hogy abban mintegy szorgalmazza egy nemzeti kataszter lefektetését, pedig egy ilyen katasztert a csonkamagyarországi németiség — az eddigi jelek alapján — egyáltalán nem tart kívánatosnak.

A továbbiak során az alsóbbfokú hatóságok oktrojáról és a társadalmi kényszerről olvasunk, mint olyan körülményekről, amelyek nagy szerepet játszanak — a kormány helyesebb intenciói ellenére — a nemzetiségi bevalóságoknál. Később azonban a magyar vezetőköröket is megvádolja Sachse azzal, hogy — kisebbségi politikájukból kitűnőleg — a Kismagyarországot tartják politikai eszményüknek, vagyis megelégednek a mai határokkal, melyeken belül azonban mindent magyarrá tenni igyekeznek. Erre a vádra sem hoz fel részletes bizonyítékokat, hacsak a névmagyarosításról, az iskolapolitikáról és a politikai szervezkedés lehetőségeiről általában mondott megjegyzéseit nem vesszük bizonyítéknak. De vájjon, aki a magyarországi viszonyokkal ismerős, mosoly nélkül olvashatja-e Sachse-nak azt a megállapítását, hogy a névmagyarosítást nemcsak társadalmi úton igyekeztek magánegyesületek szorgalmazni, hanem állami hatóságok is és aki ellenállott, azt igen hamar pángermánnak bélyegezték meg. Látott Sachse valaha pl. Magyar Tiszti Címtárt? A magyar viszonyokban való kevés jártasságra mutat az a megállapítás is, mely szerint a magyarországi Német Népművelődési Egyesület az öntudatos németiség ellen dolgozik. Politikailag hazai németjeink valóban két csoportra oszlanak és a német Népművelődési Egyesület által képviselt csoportnak igen hangos ellenzéke van, de nehéz megállapítani, hogy melyik csoport mögött mekkora tömegek állanak és hogy a csonkamagyarországi német polgárok nagy többsége melyik csoportnak a harcát tartja a maga igazi érdekében állónak. Az iskolapolitikáról szintén csak néhány általános kritikai megjegyzést találunk, konkrét adatot mindössze kettőt és jellemző, hogy ez mind a kettő hibás. Vecsés községet és Sopron várost említi meg a szerző, mint olyan helyeket, ahol jelentős német lakosság él s az anyanyelvi oktatásról nem történik gondoskodás. Ezzel szemben a valóság az, hogy Vecsés községben 3 C-típusú németül is

oktató elemi iskola működik, Sopronban pedig 4 C-típusú és 3 B-típusú iskola.

Mint már említettük, a tanulmány statisztikai része és az ahhoz fűzött szöveges ismertetés nincsen semmi szerves összefüggésben ezekkel az általános politikai természetű megjegyzésekkel, sőt azokat egyenesen cáfolja. Végig tekintve az egyes német jellegű, vagy jelentősebb német kisebbséggel bíró vidékeken, a németiség csökkenésének legfontosabb, sokszor kizárólagos magyarázatául a szerző majdnem mindig a nagy elvándorlás tényét állapítja meg, néha (bányavidékeken) nagyszámú más nemzetiségi elem odavándorlását, vagy azt a körülményt, hogy a németiség az illető községekben törpe kisebbség s mint ilyennek kicsiny az ellenálló ereje. Igen sokszor találkozunk azzal a megállapítással is, hogy olyan községekben csökken jelentősen a németiség száma, amelyek a német nyelvterülettől teljesen izolálva, tiszta magyar tömbök között fekszenek. Megállapítja többször azt is a szerző, hogy különösen nagyobb városokban, közigazgatási, politikai és gazdasági központokban tűnik el a németiség. Mind olyan okok ezek, amelyek a természetes asszimilációt bizonyítják s amelyekkel a magyar statisztikusok is a németiség számának csökkenését magyarázzák. Áttekintve az adatokat, maga Sachse is megállapítja, hogy a hazai németiség 72.994 főnyi csökkenéséből nem kevesebb mint 45.000 fő esik a városokra és ipari vagy bányaközpontokra. 9000 főre teszi a német település-területektől teljesen izolált községekben a veszteséget. A további 18.000 főnyi csökkenés is a nyelvhatárokon és olyan községekben mutatkozik, ahol a németiség törpe kisebbséget alkot. „A zárt vidéki községek azonban általánosságban jól tartják magukat — mondja Sachse —, itt a csökkenést mutatók mellett szaporodók is vannak.“

Sachse könyvének bírálatával a Magyar Statisztikai Társaság folyóiratában Barsy Gyula foglalkozott,¹ aki szintén arra a megállapításra jut, hogy a hazai németiség beolvadásának legfőbb oka az elvándorlás. A helyben született és idegenben született népesség adatainak nemzetiségi vizsgálatából igen elmés és meggyőző okfejtés útján megállapítja, hogy a beolvadt csonkamagyarországi németek száma és a szülőföldjükről elvándorolt németek száma meglepő korrelációt mutat. E tanulmány különben jelentős statisztikai anyag segítségével cáfolja meg a magyar anyanyelvi statisztikáról a nemzetközi statisztikai irodalomba főleg német részről bekerült eddigi kritikát. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a nemzetiségi statisztikák elméleti és módszertani szakirodalma tekintetében Magyarország igen előkelő helyen áll s így módunkban van az e tárgykörbe eső szakszerű külföldi érdeklődésre vagy munkákra mindig kimerítő felvilágosítást adni. Más a helyzet olyan munkák megválaszolásánál, ahol a statisztika elméleti és módszertani problémáit nem ismerő, vagy azok figyelembevételét mellőző, politikai természetű általános kritikákat, sokszor inkább csak vádakot találunk. Ezek azért veszedelmesek, mert olvasóközönségük rendszerint statisztikai szakkérdésekben egyáltalán nem járatos, minélfogva a politikai beállítottságú munkát, ha az adatsorokkal, táblázatokkal tetszetősen van felszerelve, könnyen véli szakszerűnek és megbízhatónak. A Sachse könyve érdekes típusát teremti meg a hibrid munkának. Adataiban szakszerű és megbízható, magyarázataiban és konklúzióiban — tehát a nagyközönség által elolvasott részekben — következtelen, felületes és megbízhatatlan.

RÓNAI ANDRÁS

¹ Barsy, Julius: Zur Methodenfrage der Muttersprachenstatistik mit Rücksicht auf das Deutschtum in Rumpfungarn. „Journal de la Société Hongroise de Statistique“ 1937. No. 3. p. 306—332.

A PROHÁSZKA MUNKAKÖZÖSSÉGEK DEBRECENI KONGRESSZUSA

NAPI POLITIKA szempontjából talán jelentéktelennek látszanak azok az összejövetel, találkozók, szaktanácskozások és kongresszusok, amelyeket az új nemzedék különböző szervezetei időnként — az egyes jelentősebb magyar problémák tisztázása céljából — tartanak, azonban ha ezeknek az összejövetelnek nem gyakorlati, hanem elvi eredményei felé fordítjuk tekintetünk, úgy csakhamar meggyőződhetünk róla, hogy a jövő magyar közfelfogás kialakítása és kiformalása tekintetében mégis nagy jelentőséggel bírnak, mert egyrészt hű képét adják a fiatalabb — harmincas és negyvenes — évfázatok politikai felfogásának és törekvéseinek, de másrészt azért is, mert rendszeresített vitáikkal nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a legjelentősebbnek és legsúlyosabbnak tartott problémákban egységes felfogás alakuljon ki, természetesen sokkal inkább az alapelvekben, mint a már sok esetben szakműveltséget kívánó részletkérdésekben.

De nagy jelentőségűek ezek az összejövetel társadalomképző, ma idegenesen szólva: „mozgalmi“ szempontból is. A különböző hivatású, felekezeti, pártállású és műveltségű rétegeket egységbe foglaló, a „népi“ szempontot egyre öntudatosabban hangsúlyozó különböző egyesületek a magyar élet legtávolabb eső vidékein és rétegeiben vetik meg egy progresszívebb nemzetszemlélet alapját. Hogy viszont ez a progresszívebb szellem eljuthasson a nemzet minden tagjához, az új nemzedék egyesületei bizonyos differenciálódásra kényszerülnek. Így születnek meg protestáns és katolikus oldalon egyaránt azok a tömörülések, amelyek az etikai szempontok fokozottabb érvényesítésével akarnak közvetett befolyást szerezni a magyar szociális kérdés megoldására. Az 1920-as évek közepén, de még inkább vége felé mint emlékezetes részben a publicisztikában, részben a közéletben megjelenik az új nemzedék. Tértfoglalásuk lassú, szinte tudatosan késleltetett, miért is elkülönülnek s a meglévő egyesületi keretek kitöltése és utánpótlása helyett mindenütt új szervezkedési módszerekkel kísérleteznek. A szociális kérdés megoldására — az akkori közfelfogás szerint — alig kínálkozik másirányú szervezkedés, mint a vallásos s ezért szeretettel karolják fel mindkét keresztény hitfelekezethél az ily irányú megmozdulásokat. Ekként a hazai katolicizmus éppen úgy, mint a hazai protestantizmus fiatalabb hitvallóinak csoportjában progresszívebb arcot kap, a történeti egyházak tanítása az új nemzedék szemléletében nemzetpolitikai elvvé szélesedik és csakhamar bebizonyosodik, hogy mint taktikai és reálpolitikai elv is különös méltánylásra tarthat számot, mert a vallás alapján — és néha talán jogcímén — a szociális gondolatot oly rétegekhez is el lehet juttatni, amelyek más-különbben mereven elzárkóztak volna ez elv — nemcsak gyakorlati, de gyakran még ideológiai — méltánylása elől is.

Ezek között a haladó szellemű felekezeti tömörülések között különös érdeklődésre tarthat számot a Prohászka Munkaközösségek szervezete. Bár alapítói katolikusok voltak, a szervezet mai alakjában felekezethatáron

jellegű, amennyiben tagjai között protestánsok is találhatóak jelentős számmal. A keresztény jelleg tudatos kidomborításával és a felekezeti jelleg tudatos elhalványításával az volt a Munkaközösség vezetőségének célja, hogy ilykép a keresztény együttműködésre példát nyújt és saját szervezetében valósítja meg az eddig annyit hirdetett, de oly kevés esetben intézményesített felekezeti békét, amelyet maga részéről alapvető nemzetpolitikai követelménynek tekint.

A tavalyi székesfehérvári és a két év előtti esztergomi kongresszus után a Munkaközösség az idén Debrecenben tartotta meg kongresszusát, amivel külön is hangsúlyozni akarta a magyar keresztény hitfelekezetek közös nemzeti misszióját. A kegyesrendi gimnázium dísztermét minden alkalommal teljesen betöltő közönség soraiban éppen úgy, mint az előadók között egyformán szerepeltek katolikus és református lelkészek, valamint világiak s a kongresszus egyik legkiemelkedőbb jelenete is kétségtelenül az volt, mikor Kiss István egri teológiai tanár és Kiss Sándor konventi lelkész egymás mellett és közös előadásztalnál ülve fejtették ki a „Katolikum és magyarság“, valamint a „Protestantizmus és magyarság“ viszonyát, nem ellentétet, de szerves kiegészítést találva a magyar nép e szellemi és lelki kétarcúságában. Az előadók nagyon szerencsésen domborították ki, hogy dogmatikai ellentétek nem választhatják szét sem politikai, sem gazdasági téren az együttműködésre utalt erőket, hogy a tisztultabb és szociálisabb szellemű keresztény közélet kimunkálásában közös feladataik vannak és a felekezeti ellentéteket nemcsak azzal lehet áthidalni, ha a régi liberális hitközönyt mintájához hasonlóan a vallási szempontokat elhallgatják s azokról említést sem tesznek, hanem akként is, ha mindkét fél pozitíve éli a maga hitéletét, de féltékenyen ügyelnek arra is, hogy világi és felekezeti szempontok sem személyi, sem elvi síkon össze ne keveredjenek s ekként ne akadályozzák a magyar nép felemelését célzó közös erőfeszítéseket.

Az öt napig tartó kongresszus programja úgy volt összeállítva, hogy azon minden „kényes és nehéz“ magyar probléma szinte kivétel nélkül megvitatás alá került. Brandenstein Béla, mint a Munkaközösségek elnöke „Szociális igazságosság“ címen tartotta meg bevezető előadását, amelyben rámutatott századunk fejlődési irányának ama elemeire, amelyek ma már minden állam és nemzet számára nélkülözhetetlenné teszik a szociális elvekhez való fokozott alkalmazkodást. Bátorfi József kegyesrendi igazgató viszont „Prohászka a ma tükrében“ című előadásában etikai alapon s a nagy fehérvári püspök munkái alapján mutatott rá, egy aktívabb és gyakorlatibb szellemű magyar szociálpolitika intézményesítésének nélkülözhetetlenségére. Ezekhez az előadásokhoz szervesen kapcsolódott Gerencsér István kegyesrendi tanár „Magyar mítosz“ címen tartott beszéde, amelyben éles határvonalat vont a mai ködös és pogány beállítottságú faj mítoszok és a keresztény értelemben vett magyar nemzetfogalom között, részletesen kifejtve mindama lehetőségeket, amelyek századok alatt kialakult történeti felfogásunkból jelenleg is következnének, ha — a magyar közvélemény nagyobb kritikával és mélyebb nemzeti öntudattal fogadná a sok esetben számunkra mit sem jelentő vagy jelenthető idegen politikai áramlatokat.

Mivel a magyar társadalom közfelfogásában a szociális és faji kérdés az, amely legtöbb félreértésre ad alkalmat, tekintve, hogy az idősebb nemzedék a szociális kérdésben ma is sok esetben hajlandó pusztán csak baloldali agitációt látni, viszont az új nemzedék a faji problémának képtelen talán még több esetben reálpolitikai határvonalait megvonni — így ezek az eszmét és irányt tisztázó előadások feltétlenül szükségesnek bizonyultak arra, hogy a később következő gyakorlati témát felölelő előadásokkal kapcsolatban termékeny vita következhesse be.

A kongresszus későbbi folyamán a földkérdés került a tárgyalások középpontjába. Kiváló előadók kiváló előadásai világították meg ezt a ma oly sokat emlegetett problémát. A nagybirtok üzemi eredményeit és szociális teljesítményeit dr. Szentiványi kegyesrendi jószágkormányzó tárta a hallgatóság elé rendjének mintaszerűen vezetett birtokaiból merített példákkal. Másnap Matolcsy Mátyás értekezett „A nemzeti jövedelem nagysága és elosztása“ címen, ezt követte Varga László S. J. „Tökereform“ című beszéde és Kerényi László „Népszaporodás és földbirtokpolitika“ című előadása, amelyben a szociális szempontok mellett már nemzetvédelmi és nemzetiségpolitikai szempontok is méltánylásra találtak. Ezekhez az előadásokhoz kapcsolódott a kongresszus negyedik napján megvitatott s ugyancsak hasonlóan nagyjelentőségű kérdés: mikép lehet a közösségi elvet a modern gazdasági életben fokozottabban érvényesíteni? Több szempontból tárgyalták ezt a problémát. Vida István EMSzO titkár hivatásrendi, Pálosy Ervin jogakadémiai tanár és Macskássy Pál pedig szövetkezeti alapon mutattak rá azokra a modern gazdaságpolitikai törekvésekre, amelyek az önségítés elvéből kiindulva próbálnak a kapitalisztikus kinövéseknek gátat vetni.

Ezeknek az előadásoknak alapján kifejlődött vita nagyon jellemző volt nemcsak a kongresszus felfogására, de az új nemzedék szociálpolitikai nézeteire is. Nem volt egyetlen felszólaló, aki úgy szociális, mint nemzeti szempontból ne kívánta volna a földbirtok helyesebb megosztásának mielőbbi megvalósítását. Az öröktulajdonba adás és bérleti hasznosítás mérve és természetete felett oszlottak meg legfeljebb a vélemények, de abban, hogy a magyar földnek minden holdjával a jelenlegi nagybirtokrendszer megváltoztatásával a magyar tömeget kell szolgálni — teljesen egyöntetű vélemény és határozat alakult ki. Érdekes viszont, hogy a magyar agrárkérdést szinte kizárólag csak földbirtok- és nem mezőgazdaságpolitikai szempontból bírálták az előadók és felszólalók, holott a két szempont szervesen kiegészíti egymást s egészséges reformot bármelyik szempont kikapcsolásával is képzelenség végrehajtani. A falu- és földkérdés legsebezhetőbb pontja ez, mert ismét egyoldalúságot jelent. Amint ugyanis eddig a vezetőrétegek nem ismerték a népet s hajlandók voltak a magyar agrárkérdést osztály- vagy romantikus szempontok alapján holtvágányra juttatni, úgy ma egy hasonló veszély fenyeget. Az ugyanis, hogy bár a múlttal szemben javulás tapasztalható e téren, mert az új nemzedék kezd tisztába jönni a földprobléma valódi nemzetpolitikai jelentőségével, azonban gyakorlati téren újra hajlamosságot árul el némi illúzionizmus iránt, mert a kérdés elvi ismeretét azonosítani hajlandó a magyar paraszt és népismerettel. Sok kutató itt többet tételez fel erről az elesett rétegről, mint amennyit ma a szomorú valóságban megtalálhat, s éppen ezért sajnálatos, hogy a mezőgazdaságpolitika szempontjai minden ilyen vita alkalmával háttérbe szorulnak, s hogy a szociális igazságtalanságokkal egyidőben nem tárgyaltatnak meg tárgyilagos módon a magyar paraszti gazdálkodás hibái és nehézségei is. A követelt földreformnak pedig ezek mind következményei lennének s az új nemzedék kötelessége nemcsak az, hogy kiharcolja e téren az egészségesebb és igazságosabb vagyonmegosztást, hanem az is, hogy ha ez a reform egyszer tényleg bekövetkezik, úgy kész tervekkel tudjon a kisgazdaságok segítségére sietni s így megmentse a termelési versenybe került kisexisztenciák ezreit amellet, hogy a nemzetgazdasági termelés volumenjét se engedje csökkenni.

A mozgalmassá vált politikai élet következményének lehet betudni, hogy ezek mellett a nagyfontosságú nemzeti problémák mellett a kongresszus különös figyelmet szentelt a szervezkedési kérdéseknek is. Vida István az EMSzO, Kerkai Jenő S. J. a Szegeden nagy hullámokat vert KALOT-

mozgalom irányelveit és szervezési metódusait tárták a hallgatóság elé, míg Urbán Gusztáv jogakadémiai tanár „A szervezés és propaganda jelentősége és irányelvei“ címen tartott összefoglaló előadást, amelynek legfőbb, legemelkedettebb — s tegyük hozzá: legreálisabb — szempontja az volt, hogy pártszervezkedés helyett tulajdonképpen nemzetszervezést kell végrehajtanunk, ha tartós és maradandó eredményekhez akarunk eljutni. Az előadók — eddigi gyakorlatunktól eltérően — kifejezetten hangsúlyozták „az alulról felfelé“ irányú szervezkedés népszerűsítő és gyakorlati jelentőségét, népi — munkás és földműves — vezetők kiképzését, a képviselőtestületek, gazdakörök, ipartestületek, törvényhatósági közgyűlések fokozatos mozgalmi bekapcsolását és világnézeti áthangolását.

Megállapítható, hogy a kongresszusra minden magyar területről összerereglett nagyszámú hallgatóságot ezek a kimondottan gyakorlati jellegű kérdések jobban érdekelték, mint a mindennapi élettől távolabb eső külpolitikai kérdések. Mester Miklós „Magyarság és nemzetiségek“ című előadásában kisebbségi politikánk gyakorlati szellemüvé tételét sürgette, ami főleg a külföldi magyar hallgatóknál talált élénk visszhangra. Igen nagy érdeklődéssel fogadta a kongresszus különben a magyar és német viszonyra vonatkozó észrevételeit is. Pongrácz Kálmán viszont „Magyarság és Európa“ című előadásában a nemzeti érdek és világnézeti külpolitika viszonyáról beszélt, ismertette a mai nemzetközi helyzetet, kifejtette a nagyhatalmak és kisállamok kölcsönös viszonyát, de előadásának befejezésekképp külpolitikai szempontból maga is sürgette a nemzetépítő szociális reformok mielőbbi megvalósítását, mert csak erős, átütő erejű és egészséges országgal lehet eredményes külpolitikai akciókat lefolytatni.

Ha mérleget akarnánk és lehetne készíteni egy ilyen közel egy hétig tartó előadásorozatról s az ott nyert impressziókról, úgy ennek aktív oldalát a következőkben lehetne megállapítani: Nyereséggként könyvelhető el, hogy ideológiai téren és a követelt reformok tekintetében a fiatel értelmiség között a zűrzavar nemcsak hogy oszladozóban van, hanem lehet mondani teljesen eloszlott. A pártpolitikai szempontok az új nemzedék intelligens rétegeinél háttérbe szorultak s nemzetpolitikai elképzeléseknek adtak helyet. Közjogi és alkotmányjogi viták helyett az érdeklődés a szociálpolitikai és gazdasági reformok felé fordult. A merev negáció elvetésével nagyobb hajlam nyilvánult meg a problémák pozitív felfogása iránt s így az antiszemita problémát a kongresszus csak a maga reális keretei között tette vizsgálat tárgyává s nem engedte más természetű és ugyancsak súlyos kérdések elkendőzésére felhasználni. Nagy eredményt jelentett a keresztény hitfelekezeti béke hangoztatása és a tárgyalások folyamán eszközölt gyakorlati megvalósítása, úgyszintén az is, hogy az eldurvult közületi és egyesületi élet dacára a kongresszus vitelét mindvégig sikerült európai színvonalon megtartani, még a leghevesebb vita perceiben is.

Ha ezekkel szemben a kongresszus passzíváját vizsgáljuk, úgy első sorban egyes felszólalók és vitázók fegyelmetlenségére kell rámutatnunk, ami különben némiképp országos tünet. Sokan nem szólnak a tárgyhoz, vagy ha hozzá is szólnak ahhoz, rendszerint elkanyarodnak saját szakmájuk szempontjaihoz, s így mellékvágányra terelik a tanácskozást. Kevesen tudnak különbséget tenni az elvi és gyakorlati szempontok között, ami állandó félreértésekre ad alkalmat. A fiatalabb évfjártokban — a főiskolai tanulmányok közelsége folytán — nagy hajlam nyilvánul meg az ideológiai és szellemi merevség iránt, aminek eredményeképp türelmetlenebbek is, és a lényeg vagy gyakorlati eredményekkel szemben kevesebb érzéket árulnak el, bár ugyanakkor elméletileg részükről tapasztalható e téren legöntudatosabb kiállítás. A felmerült problémák tekintetében sokan nem tudnak

azok sürgőssége, súlyossága vagy megvalósíthatósága szempontjából helyes sorrendet alkotni, ami áttekintés hiányára vall, de gyakorlatilag azt a hátrányt is eredményezheti, hogy mellékszempontok jutnak érdemtelenül favorizált helyzetbe.

Ha a mérleg aktív és passzív oldalát tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az első van túlsúlyban. A hibák kellő felvilágosítással és tapasztalattal könnyen kiküszöbölhetők, kár lenne a Munkaközösségben feszülő nemes energiát és reformvágyat ezek martalékául hagyni. A kongresszus kétségtelenül élményt jelentett az új nemzedék szellemi beállítottságú tagjainak megismerése tekintetében. A kép — többségi és kisebbségi vonatkozásban — a megnyilvánult hibák dacára is biztató és vigasztaló. Nemcsak más, mint az előző évfolyamoké, de joggal mondhatjuk, hogy jobb is. Tágabb látókör, mélyebb tárgyismeret, több türelem és tiszteletreméltó tárgyilagosság sok olyan kérdésben is, ahol érzelmi szempontok is dominálhatliak, ami annál örvedetesebb, mert ugyanekkor az országos politikai élet sok vonatkozásban éppen ellentétes irányú deformációról tesz tanúságot. A kongresszuson több diákszervezet is képviseltette magát, úgyszintén több alkalommal a debreceni Márciusi Front tagjai is felszóltak. Incidens vagy félreértés ennek dacára sem történt. A halott Prohászka élő szelleme aranyhidat tudott építeni Debrecenben is minden ellentétes álláspont között.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A magyar államférfiak római látogatása. — Az angol királyi pár Párizsban. — Hitler megbízottja Londonban; az angol-német viszony és a csehszlovák válság. — Chamberlain beszéde; lord Runciman prágai küldetése. — Lord Rundman prágai tárgyalásai; a német magatartás. — Anglia érdeklődése a balti helyzet iránt. — A spanyol helyzet és Olaszország; a faji kérdés és az olasz politika. — A balkáni politika alakulása; jugoszláv belügyek, a horvát és szerb ellenzék tárgyalásai; a krétai zendülés; a román kisebbségi törvény; Bulgária fegyverkezési egyenjogúsága és a Balkán-blokk; Anglia és Franciaország érdeklődése Bulgária iránt. — Az orosz-japán viszály. — Horthy Miklós kormányzó berlini útjának előkészületei.

JÚLIUS TIZENNYOLCADIKÁN indult római látogatására Imrédy Béla magyar miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter. A magyar államférfiak látogatását a hagyományos magyar-olasz barátságon kívül indokolttá tették a megváltozott középeurópai viszonyok; Németország egyesült Ausztriával s a római jegyzőkönyv harmadik aláírója megszűnően nemzetközi tényező lenni, szükségessé vált, hogy a változott körülmények megbeszéltesse. Rómában nem történt semmi új megegyezés és változás; megállapították, hogy a római jegyzőkönyvek szelleme érintetlen maradt és azt semmiben sem érintette Ausztria kiválása; Olaszország újólag hangsúlyozta Magyarország iránti baráti készségeit és a középeurópai viszonyok békés újjárendezésében való segítőkészségét, valamint a berlin-római tengely szilárdságát. Olasz részről észrevehető utalások történtek az amúgy is örvendetesen javuló magyar-jugoszláv közeledés szükségességét illetően, amely közeledés a jelen középeurópai helyzetben következménye az olasz-jugoszláv kapcsolatnak, melynek kölcsönös hatalmpolitikai és gazdasági indokai ismeretesek. Olaszország változatlanul kitart középeurópai érdekeltisége mellett s ennek az érdekeltiségnek, melynek szilárdsága ismételen hangsúlyoztatott, éppen az olasz-magyar barátság egyik lényeges kelléke; nem lehet szó olyan változásokról, melyek következtében Olaszország kiválna a középeurópai érdekkörből és ott a teret kizárólag Németországnak engedné át; ez éppen a szoros német-olasz viszony miatt is már lehetetlen föltételezésnek bizonyult, hangoztatták mérvadó helyen. Az olasz-magyar viszonyt semmiképp nem befolyásolhatta az osztrák helyzet alakulása; hiszen az olasz-magyar hagyományos barátság már régen fönnállón Ausztria bekapcsolódása előtt és Magyarország Olaszország eszmei és reális támogatásának sokat köszönhetett igazáért folyó küzdelmében. Az olasz-magyar kapcsolat folytonossága és szilárdsága, mely még azáltal is kidomborodott, hogy Magyarország közeli kapcsolatban áll azzal a berlin-római tengellyel, mely ma kizárólagos súllyal irányítja az olasz politikát, szép kifejezést nyert a magyar államférfiak szíves és fényes fogadtatásában. Mussolini üdvözlő szavai utaltak a magyar-olasz barátság szilárdságára és a két nép lelkében gyökerező voltára; utaltak a barátság alapját jelentő többrendbeli gazdasági és politikai érdekre és a béke és az igazság felé való törekvésben való egyetértésre; a Dunamedencében való együttműködés szükségességére, a berlin-római tengelyt irányító realisztikus elgondolásokra és békeakaratra, valamint a Jugoszláviával való lojális együttérzésre. Imrédy Béla miniszterelnök válaszában kifejtette a megbeszélések békét és igazságot kereső jellegét; kifejtette, hogy a magyar-olasz kapcsolat nem irányul senki ellen, nem exkluzív szövetség, hanem ellenkezőleg olyan szomszédállamokkal való baráti kapcsolatok kifejlődésének lehetőségét célozza, melyeket hasonló békülékeny szellem hat át. A Magyarország és Olaszország közötti baráti kapcsolat, úgymond, mely szorosan kapcsolódik a berlin-római tengelyhez,

reményt nyújt arra, hogy a két nemzet békés törekvései meghozzák gyümölcsüket. Olasz megnyilatkozások kiemelték, hogy Olaszországnak érdeke az erős Magyarország \$ hogy Olaszország sosem akarta, hogy Magyarország Olaszország nyomán kilépjen a Népszövetségből, avagy belépjen a kommunista ellenes olasz-német-japán paktumba; bár természetesen a magyar politika közelfekszik ennek eszményeihez. Francia részről hajlandók lettek volna úgy beállítani a római tárgyalásokat, mintha Magyarország Olaszország által egyensúlyozna bizonyos német hajlandóságokat Közép-Európát illetően; német megnyilatkozások utaltak a magyar-jugoszláv viszony javul-tára, a római jegyzőkönyvek és a berlin-római tengely összefüggéseire, valamint arra, hogy a berlin-római tengely nem zárt rendszer, de lehető a hozzája való csatlakozás más államoknak is. Általában az egész tárgyalás szellemét a barátság és a rend és béke szolgálata irányította a hivatalos jelentés szerint. A magyar államférfiak hódolata XI. Fiús pápa előtt pedig kifejezésre juttatta a katolikus egyház és Magyarország kapcsolatát, melynek melegsége különösen Szent István évében érezhető teljes jelentőségében. Magyarország békés szándékaira különben világosan utalt Kánya Kálmán külügyminiszternek egy belga lap tudósítója előtt tett nyilatkozata: magyar részről megvan a legjobb szándék a kisántánt államaival való viszony normalizálására , a Magyarország és a kisántánt államai közötti tárgyalások főcélja a magyar kisebbségek helyzetének biztosítása; de a tárgyalásoknak csak akkor lesz értékük, ha a kisántánt kormányai tiszteletben tartják az általuk aláírt kisebbségi szerződéseket s jobb bánásmódot biztosítanak a magyaroknak területeiken. Nincs egyetlen magyar kérdés sem, melyet ne lehetne békés úton rendezni; de a kisántánt államok kormányai nem igen mutatnak teljes készséget és megértést erre a rendezésre.

Mialatt a magyar államférfiak Rómában jártak s folytatták politikai és a magyar termés elhelyezését is érintő gazdasági tárgyalásaikat, az európai külpolitikát változatlanul foglalkoztatta a csehszlovák kérdés, melynek fontosságára német és csehszlovák oldalról egyaránt felhívták Európa figyelmét. Német részről, mialatt a csehszlovák határ felé jelentős védelmi intézkedések tétettek, ismételten figyelmeztettek bizonyos provokatív jellegű hadi és légi mozdulatokra, melyek hozzájárultak a csehszlovák helyzet újabb kiélesedéséhez; csehszlovák részről mindenképp cáfolták e hadmozdulatokról és határsértésekről közreadott német híreket, viszont hasonló vádakot hangoztattak Németországgal szemben. Francia és angol részről továbbra is mindent megtettek a válság kirobbanásának elodázására. Francia oldalról hangoztatták, hogy a prágai kormány mindent megtesz a békés meg-egyezés érdekében, de az angol kormánykörökkel együtt az eljárást kissé hosszadalmasnak ítélték, anélkül, hogy, mint ez pedig el volt terjedve, túlságosan sürgetően léptek volna fel. A prágai kormány természetesen ezúttal is folytatta halogató és fontolgotó taktikáját, miközben a csehszlovák diplomácia nyilvánvalóan nem nyugodott, amint ez a következőkből megállapítható és miközben valóban fontos mozdulatok történtek a cseh határterületeken, melyek viszont a német kormányzat érzékeny figyelmét nem kerülhették el. Franciaország és Anglia igyekeztek viszont közrehatni, hogy a nemzetiségekkel szemben Csehszlovákia minél engedékenyebb szellemben járjon el; francia és angol megnyilatkozásokból azonban világosan kiolvasható, hogy itt nem találnak méltánylásra a szudétanémetek és a birodalmi politika szempontjai a szudétanémet területi különállást illetően. Az a csehszlovák tétel, mely az állam egységét hangoztatja a szudétanémetek territoriális, közjogi és az autonóm német területek nemzeti szocialista berendezésének jogát hangoztató tételekkel szemben, tehát láthatólag figyelemre talált a nyugati államok mértékadó köreiben.

Mialatt a csehszlovák-német válság újra élesebb fordulatot vett, VI. György angol király és Erzsébet királyné párizsi látogatása alatt újra láthatólag megerősödött és hatalmas megnyilatkozást nyert az eddig is szoros angol-francia együttműködés, mely a fenyegető európai helyzetben a béke biztosítására felelevenítette a világháború angol-francia ántántját. Német kormánykörökre sem lehetett hatástalan ez a külsőségeiben és lényegében egyaránt olyan nagyfontosságú baráti megnyilatkozás s hogy német részről komoly fontolás tárgya lett a francia-angol együttműködés ereje, mutatja a csehszlovák-német feszültség enyhülése is, amely azonban csak átmeneti jellegűnek bizonyult. Kiderült ugyanis, hogy a német távirati irodának a csehszlovákiai mozgósításról szóló jelentése, mely annyi félremagyarázásra adott okot, a tények félreértésén alapult, hiszen csak bizonyos csapatmozdulatokról kívánt ez a jelentés megemlékezni, egyéb nem történt. Bár közben német részről a fenyegető helyzetben ismételten hangoztatták a csehszlovák magatartással szemben a mindenre való felkészülés szükségességét. A csehszlovák határról közben jelentések jöttek, hogy a kormány visszarendelt némely csapatokat. A csehszlovák hadmozdulatok nyilvánvalóan nemcsak a Birodalom biztonságát érintették, de a szudétanémeteket is, akik a határ mellett elsősorban érzik a feszültségeket. A szudétanémetek egyik vezére a hangulatnak a Birodalomban is tapasztalt enyhülése közben el nem mulaszthatta megemlíteni engedmények követelése mellett, hogy a szudétanémetek önkormányzati törekvése nem érinti az állam egységét, a hadügyi és a külügyi vezetést. A hangulati összefüggés így megállapítható volt a birodalmi politika és a szudétanémetek magatartása között. A nehéz helyzetben nem jelentettek enyhülést a tervezett nemzeti státútum ismeretessé vált pontjai, melyek a csehszlovák alkotmány humánus jellegének hangoztatása mellett többek között büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmaznak az elnemzetietlenítő törekvésekkel szemben és biztosítják a helyi kultúraautonómiát, a nemzetiségeknek arányszámszerű hivatali és gazdasági részesedését, de természetesen, híven az állam egysége mellett kitartó csehszlovák szempontokhoz, nem intézkednek semmit a nemzetiségek jogi személyként való elismeréséről és közjogilag megalapozott területi autonómiájáról. Szudétanémet és német birodalmi megnyilatkozások így a státútum tervét, még a részletes megismerés előtt, ismervén ezen szilárd csehszlovák szempontokat, melyek külpolitikai és hatalmpolitikai okokból nyugati méltánylásban is részesülnek, már eleve elfogadhatatlannak jelentették ki. A csehszlovák, szudétanémet és birodalmi német oldalon egyaránt uralkodó nagy izgalomra csupán az angol király párizsi látogatása hatott mérséklőleg, mely az angol-francia ántánt békés jellegét újra teljes mértékben kidomborította. A német külpolitika most újra fokozott figyelemmel fordult Anglia felé és minden megtörtént arra, hogy Németország békés és tiszta szándékairól meggyőzessék a brit külpolitika. Német részről arra törekedtek, híven a német elgondoláshoz, mely a keleteurópai térben elsősorban német életteret lát s nem örvend az idenyúló nyugati szándékoknak, hogy Anglia szemében a cseh kérdés jelentősége leszállíttassék; német részről sok utalás történt Anglia felé a csehszlovák állam mesterséges és nemzetiségi jellegű alkatára, arra, hogy milyen is a valóságban a „csehszlovák“ egység. Német részről szívesen tételeznék fel, hogy Anglia a csehszlovák kérdésekben passzív, amire bizonyos németbarát angol körökben volna is hajlandóság, nem úgy a francia kormánnyal a középeurópai kérdésekben egy nézetet valló és a balkáni és balti politika felé gazdasági és hatalmi szempontból egyaránt igen élesen figyelő angol kormányzat irányvonalában. Angol részről utalnak is arra, hogy angol passzivitás esetén Németországnak Franciaországgal némileg könnyebb dolga volna. A Birodalomnak a csehszlovák helyzetre összpontosított figyelmét

mutatja az is, hogy a nyugati határ mentén 45 km körzetben katonai igazgatás alatt álló határbiztosító övét létesített, melynek jelentősége a német haderő keleti figyelő helyzetében természetes is. Angol nézetek szerint Angliának a középeurópai kérdésekben megnyilatkozó nem hangos, de igen figyelmes aktivitása az angol politika iránt rendkívül érzékeny Hitler birodalmi vezérre nem is maradhatott hatás nélkül. Hitler mindenképp óhajtana a béke és a keleti német szempontok érdekében az angol-német viszony javulását és e célból nevezetes kezdeményeket is tett. Viszont Hitler kancellárnak az angol politikát figyelő magatartása mellett, amely a csehszlovák kérdésben ezúttal mérsékletet mutat, sok szemlélő azt véli észrevenni Angliában, hogy ezúttal az a német hadsereg volna bizonyos erélyes rendszabályok és kezdemények mellett, mely a rajnai s az osztrák ügyek megoldásában tanúsított a nemzeti szocialista szempontokkal szemben mérsékletet; a hadsereg ezen állítólagos magatartásában nyilvánvalóan érezhető a nyugati hatalmakat érintő prevenció és meglepetés hangulata.

Mindezekre az érthetően ideges feltételezésekre megnyugtatóan hatott az angol király párizsi látogatása, melynek keretében az angol és francia államférfiak is lényeges megállapodásokra juthattak a középeurópai kérdésekben. Az angol király és Lebrun elnök megnyilatkozásaikban a két ország érdekösszességének és őszinte barátságának hangoztatása mellett hitet tettek a béke s a béke érdekében való angol-francia ántánt, a közös szabadságideálok, a demokrácia, az egyéni szabadság nagy elvei, a nemzetek békés együttműködése mellett; az angol és francia államférfiak tárgyalásait is hasonló szellem hatotta át; általában az a hangulat uralkodott, hogy tevékenyen várják ki a középeurópai helyzet fejleményeit és mindenképpen igyekeznek előmozdítani a megegyezést.

Az angol király párizsi látogatása már küszöbön állott és az angol-francia ántánt föléledése már előrevetette hatalmas hatásait, mikor híre terjedt, hogy közvetlenül a látogatás előtt Hitler kancellár barátja és bizalmasa, Wiedemann kapitány különleges küldetésben Londonban járt, ahol érintkezést talált Halifax külügyi államtitkárrel is. Küldetése az angol-német viszony megjavítására irányult; hangoztatta volna, hogy Anglia és Németország közt nincsenek áthidalhatatlan ellentétek, Németország őszintén óhajtja a viszony javulását s a csehszlovák kérdést békésen meg lehet oldani. Éppen e küldetés volt a legjelentősebb mozzanata azon német törekvéseknek, melyek Angliát reá akarnák venni a csehszlovák kérdésben való érdektelenségre. Hitler békeüzenete a királylátogatás küszöbén és a csehszlovák-német válság újabb legmagasabb forrponja idején lényegesen enyhítette a hangulatot és kedvező hatást tett Angliában. Berlini hangok különben is megértően méltatták az angol király párizsi útját és kiemelték, hogy ha ez a találkozás is olyan lenne, mint Hitleré és Mussolinié, mely annyira áldásos volt az európai békére, úgy az angol király párizsi útja is meghozná a maga eredményeit; két hatalom egyetértésének sosem szabadna más hatalmak ellen irányulnia; a francia nép örül az angol szövetségnek, mely számára a biztonság gondolatát jelenti — holott ez a biztonságkeresés teljesen jogosulatlan gondból ered; Franciaországot nem fenyegeti külső ellenség; Franciaországnak nem kéne a francia nép leikétől távolálló barátságok után görcsösen kutatnia s nem kell olyan dolgokba avatkoznia, melyek nem érintik létérdekeit. Ezek a megértő berlini vélemények érdekes módon keretezték a francia és angol államférfiaknak a csehszlovák kérdéstről és a spanyol helyzetről folyó tárgyalásait. Szívesen látnák francia és angol részről végre a nemzetiségi státútum közzétételét; francia részről erősebb angol közbenjárást óhajtottak volna; de Anglia így is eléggé aktíve vállalt részt a középeurópai helyzet fölötti örökösben és ezt jól tudják a francia kormány-

körökben is, melyek a messzibb és tárgyilagosabb angol magatartás mellett inkább a csehszlovák álláspontot vallják az autonómia kérdésében. Párizs is örömmel fogadta emellett Hitler kancellár engedékeny magatartását, — angol részről közölték Párizssal Wiedemann küldetésének részleteit — melyek egyaránt vonatkoztak a csehszlovák kérdésre, a németországi vallási kérdésekre és egyéb európai kérdések békés rendezésére.

A német-angol-francia érintkezéseket a szudétanémet pártvezérek ismételt autonómista nyilatkozatai, a magyar kisebbség képviselőinek hasonlóképp autonómista követelései és a német és magyar kisebbségek képviselőinek Csehszlovákia semlegesítésére irányuló javaslatai keretették a csehszlovákiai belső front felől. Birodalmi német részről nagyon is megfontoltan hangoztatták Csehszlovákia semlegesítésének gondolatát is, ami éppen nem fogadtatott ellenszenvvel nyugaton sem s viszont e terv felmerülte francia és csehszlovák politikai körökben élénk aggodalmakat okozott. Ha csehszlovák részről előbb is, utóbb is nem hiányoztak az állam bonthatatlan egységét és az elszánt nemzeti önvédelmet hangoztató ideges kijelentések, akkor viszont Londonban békésebb hangulat kerekedett felül s ha tudták is, hogy igen messze van a végső megoldás, legalább annak örültek, hogy a július közepén fenyegető válság kissé elsimult. Ezt a szélcsöndet s a német külpolitikai dinamizmus időleges megnyugvását áthidaló tárgyalásokra akarták fölhasználni angol és csehszlovák politikai körök. Az angol-német béketerv kezdeti hangulatában gondoltak reá, hogy független angol politikai személyiség menjen Csehszlovákiába a helyzet tanulmányozására és a megegyezés előmozdítására. Ahogy az olasz-német béketerv lényege a spanyol kérdés volt, úgy lett most a német-angol béketerv kelléke a csehszlovák helyzet rendezése; Hitler küldöttének londoni tárgyalásai reményt adtak e rendezés elkezdésére; német részről négyhatalmi értekezleten óhajtanák megvitatni a csehszlovák ügyet; de Franciaország nézetei szerint ez esetben Oroszország bevonását elsőrangú szükségletnek tartják, s nem feledkeznek meg az egyre önállóbb külpolitikát folytató Lengyelországról sem; ez utóbbinak a balti államoknak összefogására irányuló törekvései és a skandináv államokkal való egyre szorosabb összeműködése az orosz és német forradalmi hatalmak közötti szilárd békeblokk létrehozására mind nagyobb figyelmet keltek Londonban, de most már Párizsban sem ellenszenvesek, sőt megfigyelhető a francia és lengyel politika bizonyos újra való közeledése is. De a német keleti tendenciák miatt Anglia egyre jobban érdeklődik a lengyel keleti tengeri politika iránt és így nem volt véletlen Duff Cooper angol tengerészeti államtitkárnak a balti kikötőkben és Lengyelország partjain tett „magánjellegű“ nyári útja, melynek alkalmával Beck külügyminiszterrel is tanácskozhatott. Anglia most mind nagyobb figyelmet fordít a keleti európai helyzetre és Németország előtt, amelynek erre van terjeszkedési területe, nem éppen szívesen fogadottak az angol politika egyre messzibb és bonyolultabb keleteurópai gazdasági és politikai összeköttetései, melyek most már Lengyelországot is maguk körébe vonják. Mindenesetre az angol király párizsi látogatásának és Wiedemann kapitány londoni küldetésének időpontjában London, Párizs és Berlin között kedvező atmoszféra alakult ki, mely abból a német törekvből született, hogy a keleteurópai ügyek rendezésében Németországnak nagyobb szabadság engedtessek; a közvetlen német-francia, illetőleg német-angol kapcsolatok teremtésének szükségességét az a törekvés vezeti, hogy Anglia és Franciaország eltávolíttassanak a cseh ügytől. A közvetlen érintkezést szolgálta Wiedemann útja is, majd meg Vuillemin francia légi tábornok berlini útja augusztus közepén; hasonló meghívás ment az angol légügyek vezetőjéhez. Vuillemin útjára éppen abban a kritikus időpontban került sor, mikor a nagy német nyári hadgyakorlatot némely

nézetek hajlandók voltak mozgósításnak tekinteni, holott csak egyszerűen a tartalékos korosztályok gyakorlatáról és némely nagyobb hadmozdulatokról volt szó, melyek iránt Hitler kancellár is élénk érdeklődést tanúsított.

Az augusztus közepe német hadgyakorlatot kísérő izgatottság és újabb háborús feszültség ismét a csehszlovák kérdéssel volt kapcsolatos. Londonban feltétlenül bíztak a békés megoldásban a német kormány biztosítékában bizakodva. Chamberlain angol miniszterelnök július 26-án tartott nagy beszédében, mely különben újra megállapította a teljes francia-angol egyseget és sajnálattal szolt az olasz-angol megegyezés életbelépésének kényeszerű s az önkéntesek elszállítása körüli bonyodalmak miatti kitolásáról, kifejtette, hogy az angol kormány a cseh kormány kérelmére pártatlan és tapasztalt angol személyiséget küld ki, aki megvizsgálja a helyzetet s javaslatot tesz a megoldás felől. Ez a személyiség az angol kormánytól teljesen független s csak magánszemélyi minőségben jár el; a küldetést Lord Runciman, a kitűnő liberálistáji politikus, többszöri miniszter vállalta el. Örömmel szolt az angol miniszterelnök azon biztosítékokról, melyeket a német kormány a békés megoldást illetően adott.

Lord Runciman augusztus elejére érkezett Prágába, ahol azonnal érintkezésbe lépett a csehszlovák kormánykörökkel s a kisebbségek, elsősorban a szudétanémetek képviselőivel. Franciaország kissé aggódott, hogy az angol államférfi nem méltányolja a csehszlovák probléma nehézségeit s talán a szudétanémetek felé hajlik el; később meg a német birodalmi sajtó kifogásolta, hogy Runciman nem tett gesztust a szudétanémetek felé. A Runciman útját illető érdeklődés olyasfélét várt, hogy az angol államférfi közreműködik majd Csehszlovákiának svájci mintára való átalakításában, amely mintára a békekonferencián Benes hivatkozott és mely kantonális önkormányzatot a szudétanémetek most hangoztatnak. A kiküldetést tárgyaló megnyilatkozások nézetünk szerint a várakozásban és a találgatásokban túl messzire mentek és nem vették figyelembe Runciman magánszemély voltát, valamint azt, hogy küldetése a csehszlovák kormány kérelmére történt. Ha Runciman mögött ott van is Anglia tekintélye, a német hangulat nem fogadta küldetését olyan kedvezően, mint várni lehetett volna az angol-német viszony javultál ígérő kezdetekből. A németek nézete szerint Runciman meghívásával a csehszlovák kormány a tárgyalásokat fenyegető holtpontra akarta kikerülni; a Runciman tárgyalásait illető optimizmus indokolatlan; a cseh események döntést kívánnak; Anglia némileg beleavatkozott a cseh belügyekbe s ezzel súlyos felelősséget vállalt magára. A csehszlovák kérdésben vallott angol álláspontot különben plasztikusan jellemezte Lord Halifaxnak július 27-én a lordok házában tett kijelentése: az a probléma, hogy a csehszlovák állam épségének szétrombolása nélkül a politikai határokon belül békés utakat találjanak a Csehszlovákiában élő nemzetiségek önkormányzatának megvalósítására.

Mialatt a birodalmi és a szudétanémet körök határozottan elutasították a nemzetiségi alaptörvény nyilvánosságra került részleteit, Lord Runciman tovább folytatta informatív megbeszéléseit cseh kormánykörökkel és a kisebbségek képviselőivel. Mialatt Runciman, mint Anglia rendkívüli követe, avagy döntőbírójaként egyelőre képet akar magának alkotni a helyzetről, a német nagy népi egységet hangoztató birodalmi és szudétanémet körök változatlanul hangoztatják a karlsbadi pontokhoz való ragaszkodásukat; közben csehszlovák és német kormány egyaránt szemrehányásokat tett egymásnak légi határsértések miatt s nem egyszer újra sor került súlyos incidensekre csehek és szudétanémetek között. Mindenesetre enyhítette a helyzetet német oldalon Runciman alapos munkájának méltánylata; nem hiányzottak oly német nézetek, melyek Benes politikájával szembeállították

Hodzsa megegyezési törekvéseit és jóakarátát. Így hullámszótt mindkét oldalon a politikai hangulat, melynek elemei voltak a cseh katonatisztek nacionalista nyilatkozata, a halála felé siető Hlinka Andrásnak újabb hitvallása a szlovák autonómia mellett az amerikai szlovák küldöttség búcsúztatásakor, a magyar kisebbség vezetőinek újabb autonomista nyilatkozatai. Augusztus közepére a helyzet újra kiélesedett a német nyári hadgyakorlatokról szóló ideges és túlzott hírek következtében.

A közép-európai kérdés az angol közvélemény érdeklődésében, már Lord Runciman személye és a hozzája fűződő angol érdeklőség miatt is, mindent háttérbe szorított. Így a változatlanul tartó palesztinai terrorhullám és a megoldatlan palesztinai kérdés, az indiai hindu-mohamedán zavargások, az angol-amerikai gazdasági megbeszélések mind kénytelenek voltak háttérbeszorulni a csehszlovák kérdés mögött; viszont a kezdeti angol optimizmusnak újabb bizonytalanság és aggodalom adott helyet Angliában, hiszen a német dinamikus külpolitika és a csehszlovák hivatalos körök túlságos és már Franciaországnak is feltűnő időhúzó taktikája erre okot is szolgáltatnak. Mialatt Anglia az európai béke örökéért kettőzött gondolat ügyelt Közép-Európa, a Balkán és a balti-skandináv államok felé, az alatt az olasz és spanyol ügyek mintha leszorultak volna az angol érdeklődés homlokteréről. Mindenesetre az angol hivatalos körök kifejezést adtak sajnálkozásuknak az olasz-spanyol egyesség életbelépésének kényszerű elhúzódsága fölött; de sokak előtt állítólag nem titok, hogy Olaszország felől, mely most nyári hadgyakorlataival és a faji kérdéssel foglalkozott, újabb fegyverek indultak a spanyol frontok felé. A köztársasági és nemzeti spanyol fél egyaránt győzelmeket jelent. Az olasz-francia viszonyban rosszabbodás állott be; Olaszország vízumkényszert vezetett be Franciaország ellen és lezárta a határokat a francia utasok előtt. Egyébként a faji alapra helyezkedett fasiszta politika kimondotta, hogy az olasz nép egységes faj; viszont az egész világ katolikus közvéleménye ezzel kapcsolatban nagy érdeklődéssel hallotta XI. Pius pápának a faji kultuszt súlyosan elítélő szavait; mintegy erre való válaszként Mussolini kijelentette, hogy a faji kérdésben Olaszország egyenesen tör céljai felé s szó sincs arról, hogy a fasiszta valamit utánzótt volna; egyébként olasz nézetek utalnak rá, hogy a zsidók mindenütt előljárnak a fasisztaellenes propagandában; s érezhető lett Olaszország magatartásának változása a területére került emigránsokkal szemben.

A balkáni külpolitikát bizonyos aktivitás jellemezte. Anglia befolyása Franciaországgal együtt itt is érezhető volt. Jugoszlávia folytatja hagyományos egyensúlyi politikáját és régi és új barátaival egyaránt jobban akar lenni; a horvát és szerb ellenzék áthidalást talált a régi ellentétek között és Macseket, a horvát parasztpárt vezérét Belgrád népe nagy ünnepléssel fogadta; maga a diktatúra és olasz- és németbarát velleitású kormányzat is hallgatagon vette tudomásul az ellenzék demokratikus megmozdulását, mely különben a horvát-szerb kapcsolatokat a jugoszláv egység szellemében fejleszti és a francia-angol demokratikus kapcsolatok primátusát vallja Jugoszláviában életbevágóan fontosnak a szerb nép nagy többségének szélső demokrata hitvallása szerint. Görögország megünnepelte a diktatúra jubileumát s sikeresen kerekedett felül a krétai venizelista lázadás fölé. Romániában törvényesen szabályozták a jogegyenlőség és a méltányosság alapján papíron a kisebbségek helyzetét; a rendelkezés biztosítja az összes nyelvi s kulturális, gazdasági jogokat; a gyakorlat mutatja majd meg a rendelkezések értékét, melyek kapcsolatosak az új kisebbségi főbiztosság felállításával. Bulgária a Balkán-blokk államaival egyenként és összesen meg nem támadási egyezményt kötött és a Balkán-blokk viszont elismerte Bulgária katonai egyenjogúságát, ami jelentős fordulat a balkáni ellentétek likvidálásában és lényeg-

ges rést ütött a békeszerződések merev dogmatizmusán. A hangulat enyhülésében lényeges része van a megjavult olasz-jugoszláv, továbbá jugoszláv-bolgár viszonynak; ahogy nemrég Anglia élénken érdeklődött Törökország iránt, melynek külső jele egy kölcsönügyletben nyilatkozott, úgy most a Balkán felé irányuló közös angol-francia érdeklődés a maga körébe kapcsolja külpolitikai és gazdasági vonatkozásban Bulgáriát; e fordulat egyike azon keleteurópai angol gazdasági és külpolitikai lépéseknek, melyeket a maga keleti tendenciái miatt a német sajtó éppenséggel nem lát túl szívesen és benne bekerítést gyanít.

Keleten közben veszélyesen kiélesedett az orosz-japán viszony, mely vitás mandzsu vagy orosz területek megszállása körül keletkezett. A keleti orosz határon nagy csapatösszevonások történtek és a távolkeleti orosz erők irányítását Blücher tábornok vette át, aki erélyesen utasította vissza a japánok előretörését. A kezdeti japán eredmények után az orosz hadsereg közbelépése nyugvást teremtett; közben Japán Moszkvában tiltakozott a határsértések miatt; végül is kompromisszumos megoldás következett, mely mai helyzetében egyformán kellemes Japánnak és Oroszországnak egyaránt, viszont a bonyodalommal a Szovjet egyidőre megakadályozta Japán hankai támadását.

A mai európai helyzetben nyilván nagy érdeklődésre tart számot Horthy Miklós kormányzó németországi meghívatása; útjára augusztus végén kerül sor. A német közvélemény az útban a magyar-német barátság megnyilvánulását látja, mely senki ellen sem irányul; s különösen kiemeli, hogy Horthy Miklós Németországnak őszinte barátja, aki nagy szolgálatot tett nemzetének és Európának a magyarországi bolsevizmus leküzdésével. Horthy Miklós kormányzót a magyar kormány vezető egyéniségei is elkísérik útján és így nyilván nem érdektelen tárgyalásoknak lehetünk a közeljövőben tanúi.

OBSERVANS

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A „Balkán“ magyarbarát cikke. — Köztisztviselők kötelező magyar nyelvtanulása a Vajdaságban. — Az újvidéki Polgári Magyar Dedőskor negyvenéves jubileuma. — A becskerekai Magyar Közművelődési Egyesület évi közgyűlése. — A jugoszláviai református egyház 1937. évi jelentése. — Szent-Györgyi professzor jugoszláviai előadói útja. — A belgrádi Bolyai Farkas-kör elmaradt előadása. — Az Ember Tragédiája Belgrádiban. — Magyar klub alakult Belgrádiban. — A becskerekai Magyar Közművelődést Egyesület falubizottságot alakított. — A szabadkai Magyar Olvasókör ifjúsági csoportjának határozata a faji ellentéteket szító tagok ellen. — Rövid kulturhírek. — A jugoszláviai magyarság oktatásügye. — A délvidéki magyar sajtó és irodalom. — Műkedvelés.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KISEBBSÉG helyzete egyre feltűnőbbben függ. Nem véletlenség tehát, hogy a két ország szomszédi viszonyának javulása mértékében a jugoszláviai magyar nemzettömb életviszonyai is javulás felé tartanak, ami pedig amellet szól, hogy a kölcsönös megértés szellemében, Európa-szerte olyan erősen gyűjtőanyaggá vált kisebbségi kérdést is meg lehet oldani.

A délszlávoknak a magyarság törekvései irányában megváltozott felfogását mi sem bizonyítja jobban, mint az eddig türelmetlenül sovíniszta szerb köröknek és a nagyszerb törekvések szolgálatában álló „Balkán“ című lapnak a szabadkai Napló április 13-i számában idézett cikke: „A magyar kormányzat milyensége magyar belügyi kérdés, — írja a Balkán — amelybe egyetlen jugoszláv sem akar beleavatkozni. A délszláv közvélemény azonban nem lehet közömbös olyan megnyilatkozásokkal szemben, mint amelyek közé Nádasdy Béla v. vezérkari ezredes egy Budapesten megtartott konferencián tett nyilatkozata tartozik, amikor elismeréssel beszélt a délszláv nép faji és lelki tulajdonságairól, nemzeti érzéséről és öntudatáról. Magyarország közvéleménye új és revideált felfogást alakít ki rólunk, politikája pedig új utakat keres, — folytatja a Balkán — és bár adná az ég, hogy ezen az úton haladva a jugoszlávok jó és nagyon hű barátokra találjanak a magyarokban“.

A kormányzat jobb belátását tükrözi az a rendelkezés, amelyet Korosec belügyminiszter tett, a nemzetiségi területeken szolgálatot teljesítő köztisztviselők kisebbségi nyelvtanulása tekintetében. Eszerint a jugoszláv belügyminiszter 20.217 938. sz. alatt rendeletet adott ki, amelyben intézkedik, hogy a nemzetiségi területeken szolgálatot teljesítő közalkalmazottak, illetve állami tisztviselők kötelesek a beosztásuk területén használatos kisebbségi nyelveket elsajátítani. Azok a köztisztviselők, akik már ismerik a kisebbségek nyelvét, előléptetésüknél előnyben részesülnek. A rendelet indokolása szerint az elsőfokú közigazgatási hatóságok állandó kapcsolatban vannak a néppel és így olyan vidékeken, ahol népkisebbségek élnek, az államigazgatás közegei csak úgy tudnak eleget tenni az állam és a szolgálat érdekeinek, ha ismerik az ügyfelek nyelvét. A rendelkezés felsorolja, hogy a Vajdaságban a magyar, német és a román nyelv az, amelyet a közigazgatási tisztviselőknek három éven belül meg kell tanulniok. Az új rendeletet elsősorban a rendőrhatalóságoknál és az alsófokú közigazgatási hatóságoknál léptetik életbe. A belügyminiszter e rendelkezése a jugoszláviai kisebbségek s közöttük a magyar nemzeti kisebbség körében is általános meglepedést keltett.

A JUGOSZLÁVIAI nemzetiségekkel kapcsolatban ugyancsak Korosec egy nyilatkozatot is tett július 10-én, egy Marburgban (Maribor) tartott politikai gyűlésen, ahol a jugoszláviai nemzetiségekről lejelentette, hogy állampolgári kötelességeik teljesítése mellett, jogukban áll nemzetük tagjának érezni magukat és szabadon élhetnek nemzeti kultúrájuk javaival.

A jugoszláviai magyarság általános közművelődése körében utolsó beszámolómk óta az alábbi feljegyzésre érdemes események történtek.

A Jugoszláviai Magyar Népkönyvtár az iskolai magyar oktatás hiányait pótolandó a nemrég „Magyar olvasás és írás“ helyességéről kiadott első füzeté után most „Milyen pályára lépjek?“ címmel dr. Draskóczy Ede előszavával pályaválasztási tanácsadót jelentetett meg Nagybecskereken. A gyakorlati értékű könyvecske a magyar kisebbségi fiatalságnak a különböző pályákon mutatkozó lehetőségeket tárja fel s mint ilyen, nagy szolgálatot tesz a szerb iskolákból kikerülő ifjúságnak, útmutatással szolgálva arra, hogy mely életpályákon keressen elhelyezkedést anélkül, hogy nemzeti hovatartozandóságát feladná.

AZ ÚJVIDÉKI Polgári Magyar Daloskor negyvenéves jubileumát az egész jugoszláviai Bácska megünnepelte. A legnagyobb múltú magyar dalkör ünnepeire több mint 800 magyar dalos érkezett Jugoszlávia minden részéből. A magyarság vezetőinek képviselésében dr. Várady Imre Nagybecskerekéről volt jelen, míg Újvidék városát dr. Borota Branislav polgármester képviselte. A június 19-ére ideözönlött ünneplő magyarság és a különböző dalárdák nagyszámú közönsége nagyszabású felvonulást tervezett, amelyet azonban a hatóság nem engedélyezett és így a felvonulókat kettes sorokban a gyalogjáróra parancsolták fel, a közlekedés akadályozására hivatkozva. A magyar dalkultúra e szép ünnepségét azonban nem zavarta a hatósági intézkedés, és a római kát. plébániatemplomban tartott ünnepi mise után a Református Magyar Olvasókör helyiségeiben megtartott közgyűlésen több szónok a magyar művelődés és a magyar dal további ápolására buzdította a jelenlevőket.

A BECSKEREKI Magyar Közművelődési Egyesület évi rendes közgyűlését dr. Várady Imre elnökletével április hóban megtartotta. Az elnöki beszámoló teljes képet nyújt az egyesületnek az elmúlt évben végzett jelentős teljesítményéről, majd a beszámoló elhangzása után Várady elnök így folytatta: „A vajdasági magyar írók magyarországi körútja során bárhol jártunk, a lelkekben az az óhaj nyilvánult meg, hogy a két szomszédnép egymást megértve kezét fogjon és egyelőre kulturális, később pedig más téren is kimélyítse kapcsolatait.“ Az elhangzott beszéd után a közgyűlés a kultúregyesület régi vezetőségét tisztségében megerősítette.

A JUGOSZLÁVIAI Református Egyház 1937-es évkönyve több adataiból megállapíthatjuk, hogy a jugoszláviai református püspök főhatósága alatt négy egyházmegyében 53 egyházközség működik, amelyek híveit 35 lelkész és 14 segédlelkész részesíti lelki gondozásban. A jugoszláviai Református Egyháznak egy magyar- és egy németnyelvű egyházi lapja van és kizáróan a hívek adakozásából a két lapon kívül egy korszerűen berendezett árva-házat tart fenn. Ennél lehangolóbb azonban az egyház híveinek házassági, születési és halálmozgalma, amely a kimutatás szerint 862 születés mellett, 867 elhalálózást mutat ki és csak 348 házasságot.

A jugoszláviai reformátusok az elmúlt évben 338.574 dinárt adakoztak különböző egyházi célokra, az állami egyházsegély összege pedig 402.000 dinárt tett ki.

A SZABADKAI Rotary Klub felkérésére dr. Szent-Györgyi professzor előadást tartott Szabadkán. Ez alkalomból a határmenti Horgos község magyar lakossága ünnepélyesen kivonult a magyar tudós fogadtatására. A szabadkai előadás után a professzor Belgrádba látogatott el, ahol meghívott közönség előtt tartott előadást és a szerb-magyar kultúrközeledésbe vetett hitét hangoztatta, amit azzal is bizonyítottnak lát, hogy már másodízben hívták meg a délszláv fővárosba. Szent-Györgyi professzor belgrádi tartózkodása során a magyar egyetemi diákok Bolyai Farkas körébe is ellátogatott, ahol a magyar főiskolások lelkesen fogadták. Majd az egyetem dísztermében a C-vitaminról tartott előadása előtt Kostic egyetemi dékán köszöntötte fel a magyar tudóst, akit három minőségben mutatott be a több mint ezerfőnyi hallgatóság előtt. A dékán, mint tudósról, mint emberről és mint Jugoszlávia barátjáról szólott Szent-Györgyi professzorról. A magyar tudós belgrádi látogatásának legfőbb eredménye, hogy a jövőben fiatal délszláv orvosok is kutató munkát végeznek Szent-Györgyi szegedi intézetében.

A BELGRÁDI magyar főiskolások Bolyai Farkas egyetemi köre rendszeresen kifejett kultúrtevékenység mellett, ünnepélyesebb alkalomból a szabadkai Magyar Olvasókör színészgárdájával Herczeg Ferenc „Kék róka” című színművét akarta előadni. Az előadásnak május 21-én kellett volna lefolynia, a régi szerb nemzeti színházban, a Belgrádban élő közel 30.000 főnyi magyarság sorából kikerülő közönség előtt. Az előadásra való nagy előkészület ellenére, az utolsó percben, „közben jött akadályok” miatt e tervezett előadást nem lehetett megtartani.

A belgrádi magyarságot (a Bolyai Kör bizonytalan időre elhalasztott színielőadása miatt) mintha csak kárpótolni akarnák, a belgrádi nemzeti színház dramaturg igazgatója, dr. Mladenovic Ranka elhatározta, hogy Madách Ember tragédiáját rövidesen bemutatja Belgrádban. Mladenovic igazgató a darab kitűnő fordítását Jankulov újvidéki görögkeleti főpaptól megszerezte és a fordítást Stefanovic Svetislav a jugoszláviai Pen-Klub elnöke most vizsgálja felül. A belgrádi bemutató előtt a direktor s a főszereplők némelyike Szegedre látogatott, ahol szabadtéri előadásban most tekintették meg a Madách-művet, majd a szerzett tapasztalatok felhasználásával, amint Mladenovic igazgató mondta: előbb Belgrádban, majd pedig a többi nagy délszláv színpadon mutatják be az Ember tragédiáját. Az Ember tragédiájának szegedi előadását a belgrádi rádió is közvetítette.

Belgrádban, a Vajdaságból odaszármazott magyarok Magyar Klub alakítására kértek engedélyt. A kizárólag társadalmi és kulturális jellegű társaság megalakítására a helyi hatóság az engedélyt kiadta. A klub a különböző társadalmi osztályból tevődő belgrádi magyarság összefogására létesült.

A nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület május 15-én tartott közgyűlésén elhatározta, hogy nagyobb aktivitást szentel a falunak. A Délvidék dolgos, de igen szegény falusi népe a saját hibáján kívül szegénysége mellett a szellemi művelődés terén is igen elmaradott. Éppen ezért a délvidéki magyar falusi nép felemelésére falubizottság alakítását határozta el. A nagy célokkal megalakult bizottság elnökévé Marton Andort, a közművelődési egyesület igazgatóját választották meg.

A szabadkai Magyar Olvasókör ifjúsági csoportjának vezetősége értekezletet tartott, amelyen olyan értelmű határozatot hozott, hogy a jövőben a leghatározottabban elítél minden olyan törekvést, amely faji, vallási, vagy osztály alapon való ellentétek szításával veszélyezteti az ifjúsági kör egységét. Elítél e határozat mindenféle vallási és faji üldözést, mert ezzel a magyar kisebbség értékes tömegeit zárnák ki az építő munkából. E határozat ellen vétő tagokat kizárják az ifjúsági csoportból.

Rövid kultúrhírek között adunk itt számot az óbecsei Katolikus Kör 70 éves fennállásának jubileumáról, Magyar Gazdakör alakításáról Csantavéren, és a Magyar Földműves és Értékesítő Szövetkezet létesítéséről Doroszlón, a szlavóniai szórványokban élő magyarság tíz különböző községben megalakított magyar gazdaköréről. Nyolc különvonaton érkeztek a jugoszláviai katolikusok az Eucharisztikus Kongresszusra.

AZ ÁLTALANOS jellegű művelődési események számbavétele után térünk át a jugoszláviai magyarság oktatásügyének megtárgyalására, amely eseménysorozatból az alábbiakat találtuk feljegyzésre érdemesnek:

Az Újvidéken 150 évvel ezelőtt megnyílt első gimnázium alapítási körülményeit ismerteti a húsvéti Reggeli Újságban Tornán Sándor, aki megemlíti, hogy ekkor már közel 50 éves volt a helyi szerb gimnázium, amelynek patronátusa inkább lemondott a magyar tanügyi kormányzat évi 8000 forintos támogatásáról, semhogy beleszólást engedett volna a gimnázium tanterve ellenőrzésébe, illetve a tanerők kinevezésébe.

A Vajdaság különböző községeiben 32 magyar tanítói állás van betöltetlenül. E népiskolai tanszékek betöltését a közoktatásügyi miniszter úgy kívánja rendezni, hogy a többségi nép lakta területekről magyar tanítókat helyez az alábbi községekbe:

Törökbecse	1 ¹	Torontáloroszi	2	Ivanová	1
Magyar-Kanizsa	1	Vujicevo (telep) ..	1	Ada	2
Zenta	2	Toba	1	Zentai tanyák	2
Szerbneuzina	1	Székelykeve	3	Adorjászállás	1
Feketehegy	1	Veprőd	1	Uzunovicevó-szállás	1
Csantavér	1	Aracs	1	Horgos	1
Felsőmuzslya	1	Tarjászállás	1	Bajmok	1
Magyar-Csernye	1	Temerin	1	Bácskossuthfalva ...	1
Szaján	1			Bácsföldvár	1

A zentai alsófokú állami reál-gimnázium negyedik osztályának befejező vizsgaeredményei alapján a tanulók ezévi előmenetelét a következőkben foglalhatjuk össze: a kötelező kisérettségi alól a szerb tagozaton 7, a magyar tagozaton pedig 3 növendéket mentettek fel, kitűnő évközi eredményük elismeréséért. Kisérettségire 25 szerb és 10 magyar diákot bocsátottak, 7 javítóvizsgára bukott, 12 szerb és 1 magyar tanulót osztályismétlésre utaltak.

Az 1933-ban engedélyezett belgrádi magyar tagozatú tanítóképző 13 diákja közül ezidén először nyert képesítést 12 magyar tanítójelölt. Egy diák a vizsgától visszalépett. A 12 tanító közül jeles képesítéssel végzett 11, míg Szabó János kikindai tanítónövendék kitüntetéssel lett jugoszláviai magyar tanító. Az 1934/35, az 1935/36 és az 1937/38-as iskolai években indított tanítónövendékek száma állandóan 20 körül mozgott, úgyhogy a következő években már 20 magyar tanító képesítése remélhető. A most következő 1938/39. iskolai évben a hírek szerint ismét megnyílik a magyar tagozatú osztály, úgyhogy a jugoszláviai magyar tanítóhiány, ha kismértékben is, de lassú utánpótlást meríthet a végzett tanítók sorából.

Megjegyzendő itt, hogy az újvidéki Reggeli Újságból merített e fenti kimutatással szemben a Szabadkai Napló június 24-i száma 20 végzett magyar tanítónövendékről számol be, akik közül 5-en kitüntetéssel, 14-en jó eredménnyel, 4-en pedig kielégítő eredménnyel végeztek.

Az újvidéki fiúgimnáziumban az intézet 657 tanulója közül mindössze 394 végezte sikerrel a tanévet. 183 pótvizsgára, 80 pedig osztályismétlésre utaltattak.

¹ A községek neve melletti szám a megüresedett tanszékek számát jelenti.

Ennél kielégítőbb a nagybecskereki reálgimnázium növendékeinek vizsgaeredménye. A tanintézet 987 tanulója (595 fiú, 392 leány) közül sikeresen végezte a tanévet 845 (85-6%). A helyi kereskedelmi akadémia 245 hallgatója (153 fiú, 92 leány) közül 137 vizsgázott eredményesen, vagyis 55.9%. Az itteni leánypolgári 437 tanulója közül 361, illetve 82.6% végzett sikeresen, míg a fiúpolgáriban 527 tanuló közül 294 eredményesen végzett (55.7%). Osztályismétlésre 90 tanulót, javítóvizsgára pedig 139 növendéket utaltak.

Mindezeknél érdekesebb és számunkra fontosabb a szabadkai állami reálgimnázium magyar tagozatán végzett növendékek vizsgaeredménye. Az 1937/38. iskolai évben a tanintézet magyar tagozatú növendékeinek száma az I—VIII. osztályokban összesen 166 volt. Ezek közül 92 diák (kb. 60%) vizsgázott eredményesen; 74 pedig részben pótvizsgára, részben pedig osztályismétlésre utasított.

Ezek szerint a 166 magyar növendék közül végzett 92 magyar tanulóval a magyar tagozat taneredménye (60% vizsgázott kielégítően) sem volt rosszabb a többségi iskolában elért eredménynél. Sajnos, azonban az ily módon megcsappant növendéklétszámmal, az osztályoknak az 1938/39-es tanévre szóló fenntartása a tanügyi hatóság belátásától függ, annál is inkább, mivel a végzett növendékek számát szeptemberre már csak a pótvizsgán átjutó tanulók száma javíthatja meg valamelyest és az egyetlen V. osztályt kivéve nem valószínű, hogy a többi osztály a megkívánt 20 főnyi tanulói létszámot eléri. Az idei tanévben legszebb eredményt a IV. osztály növendékei érték el, ahol 21 tanuló közül 18 végzett sikeresen. Legrosszabb taneredményt az I. osztály mutatja fel, ahol a növendékek alig 28%-a végzett.

A polgári iskolai tanítók Szarajevóban megtartott országos kongresszusán adatot közölnek, mely szerint az ország 227 polgári iskoláját 40.898 tanuló látogatja és átlagban minden iskolára 181 tanuló, az országnak pedig minden 61.000 lakosára jut 1 polgári iskola. (Sajnos, ezek között egyetlen magyar tanítási nyelvű iskola sincs.)

Dr. Deák Leó felhívást közöl a Reggeli Újság július 17-i számában, amelyben arra szólítja fel a jugoszláviai magyar szülőket, hogy négy középiskolát végzett gyermekeiket a magyar tanítók utánpótlására adják magyar tanítóképzőbe.

A jugoszláviai hivatásos színészet pótlását szolgáló műkedvelői élet a múlt hónapokban igen élénk tevékenykedést mutatott fel a Délvidéken. Mi csak a jelesebb műkedvelői előadásokat jegyezzük ide.

Az újvidéki beltéri Katolikus Kör műkedvelői gárdája május folyamán öt ízben mutattak be a Marica grófnő c. operettet. Ugyancsak ötödször került színre az Ártatlan a feleségem c. zenés színjáték, amelyet az újvidéki Református Olvasókör műkedvelői adtak elő.

A zombori Városi Színházban a zombori Atlétikai Klub műkedvelői három napon át megismételve mutatták be Tóth Ede Falurossza c. népszínművét, amelyet állandóan zsúfolt ház nézett végig, a város minden nemzeti-ségű lakosából. Ugyancsak Zomborban a Magyar Közművelődési Egyesület jólsikerült nótaestet rendezett a Polgári Magyar Kaszinóban.

A magyarkanizsai Iparos Olvasókör műkedvelői a színmagyar Horgos községben nagy sikerrel vendégszerepeitek, Fáy Ilona Csók a pusztán c. háromfelvonásos vígjátékával.

A szenttamási műkedvelők egy fiatal vajdasági író, Czákó Tibor Péterke mostohája c. háromfelvonásos színművét mutatták be.

A nagyikindai Keresztes Ifjak Egyesülete a Luther-otthonban Farkas Imre „Túl a Nagykrivánon“ c. énekes színművét mutatta be. A nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület pedig a becskereki

Városi Színházban Móricz Zsigmond „Sári bíró“ c. háromfelvonásos parasztjátékát mutatta be húsvét elsőnapján.

Végül feljegyezzük még, hogy a Belgrádban rendezett nemzetközi repülőkiállítással kapcsolatban népviseleti és népi táncbemutatót tartottak, a kiállítás záróünnepsége során. A záróünnepség kiemelkedő pontja az országoshírú gombosi magyar Gyöngyösbokréta mutatványa volt.

A jugoszláviai magyar sajtó és irodalom köréből való eseményeket a következőkben foglalhatjuk össze. A szabadkai Napló c. politikai lap 40 éves fennállásának emlékére 72 oldalas jubileumi számot adott ki, amelyben zszurnalisztikai szempontból értékes feljegyzéseket találtunk a lap egész múltjáról és fejlődéséről.

Az újvidéki Reggeli Újság „Egyesületi Közlöny“ című mellékletében rendszeres rovatot nyitott a kisebbségi, illetve nemzetiségi kérdés irodalmának bibliográfiái ismertetéséről. A Szabadkai Munka című gazdasági lap „Falu“ címmel havi folyóiratot indított, a magyar falusi lakosság népies irányú kulturális nevelésének előmozdítására. A Reggeli Újság július 17-i száma hírüladja, hogy Újvidéken a Református Olvasókör helyiségeiben jugoszláviai magyar sajtó- és könyvkiállítást rendeznek, a délvidéki magyar sajtótermékek propagálására.

FEKETE LAJOS

BERLIN ÚJJÁÉPÍTÉSE

A HARMADIK BIRODALOM, a hogyan Hitler országát hivatalosan nevezik, programja egyik érdekes problémájának megoldásához közeledik. Újjáépíti fővárosait. Kezdte Nürnberggel, a pártgyűlések városával, folytatja Münchennel, a Hitler-mozgalom fővárosával, előkészítette Hamburg újjáépülését és most Berlinnél tart, a birodalom fővárosánál, a legnehezebb, a legtöbb nehézséggel járó, a legnagyobb átalakulásokat követelő fejezetnél. Előre kell bocsátani egy tényt, hogy itt nem holmi közönséges értelemben vett városrendezésről van szó, amiről nem is volna érdemes beszámolni. A városrendezés problémája minden nagy városban állandóan kísért, hiszen a lakosság szaporodása, a forgalom emelkedése mindenfelé szélesebb utcákat, új közlekedési utakat követel, egész városrészek, régi, szinte történeti értékű házaikkal estek már áldozatul a haladás törvényének, de mindez rendszerint a pillanatnyi szükségnek felelt meg, a városok, kicsinyek és nagyok, a saját koruknak építenek és terveznek és nem a jövő századnak. Másként a tőkeszegény időkben nem is volna lehetséges; azt, hogy a világ ötven—száz év múlva hogy fog festeni, talán el lehet képzelni, de minden városrendezési tervnek a jövő lehetőségeit alapjául venni, már az anyagi helyzet is útját állja. Egyébként is a városrendezési feladatoknak még így is rendkívüli nehézségekkel kell megküzdieniök, hol a spekuláció, hol a városi képviselők rövidlátása, hol ezer mindenféle egyéni érdek akadályozza meg, hogy a tervek úgy valósuljanak meg, ahogyan azt a közszükség valóban parancsolná.

A Harmadik Birodalomban a helyzet egészen más, teljesen egyedülálló a népek történetében. Először, mert az építkezések terén Hitler országa megteremtette a maga világát. A művészetek minden terén még nem sikerült a nemzeti szocialista stílus prófétáit, mestereit, alkotni tudó rajongóit megtalálni. A nemzeti szocializmusnak nincsenek még költői, írói, drámai irodalma korszakalkotó munkákkal nem dicsekedhet, de igenis vannak építészei, akik meg tudják valósítani ama gondolatokat, amelyeket Hitler Adolf, ha nem is tud papírra vetni, de nagy vonásokban ki tud fejteni. Az egyik közülük, Troost professzor, aki München új képzőművészeti palotáját tervezte, már meghalt, de itt van az elsők között Speer Albert, Berlin újjáépítésének tervezője, akinek vezető elve Hitler ama elgondolása, hogy pártjának uralmát nagyszerű, monumentális építkezésekkel kell megörökíteni és e célnak

megfelelően nem a mai, hanem legalább is a jövő ötven esztendő feltételezett fejlődését kell a kiinduló pontul venni. Példa e tekintetben a Berlinben most épülő légi kikötő, amely a legnagyobb lesz nemcsak Európában, hanem az egész világon, berendezve napi százezer utas forgalmának lebonyolítására, amikor ma még csak napi pár száz utasnál tartunk...! Minden, ami új Berlinben épül, már e felfogásnak fog hódolni, középületek, hivatalok, utak és utcák, vasutak és népgyűlési csarnokok. A berlini stadion — az olimpiász színhelye — csak 100.000 nézőnek adott helyet, a nürnbergi új stadion már ötször annyi embert tud majd befogadni, viszont a nürnbergi pártgyűlési csarnok csak kerek fél millió hallgató számára épül, de Új-Berlinben lesz egy nyilvános tér, a Tiergarten közepén, amely egymillió hallgatót egyesíthet területén. Nincs e tekintetben különbség a különböző építészeti tervek között, mindegyike a ma már nyolcvan milliós nemzet életakarátának, hatalmának és nagyratermettségének nyílt, világos, méreteiben és nagyságában páratlan kifejezője.

Mindez nem jelent egy különálló új, német vagy harmadik birodalmi stílust, hanem inkább a nagyszerűségnek, a nép egységének, hatalmának, műzslésének méltó kifejezésére való törekvést, amiből viszont következik, hogy csak egy valódi művész, kivételes tehetség lesz abban a helyzetben, hogy tervezzen és alkosson mai feladatának megfelelően. A cél egyértelmű, teljesen nemzeti, mentes minden pártpolitikától, az építész terveivel népe nagyságának, hatalmának hódol, amit alkot, büszkesége lesz nemzetének, anélkül, hogy szükségképpen a ma uralkodó világnézetet szolgálja. A művész munkáját pedig felette megkönnyíti a tény, hogy alkotó ihlettségének mi korlátja sincs, tértől, időtől és anyagi gondoktól szabadon dolgozhat, a feladat, amelyet kap és vállal, nem ismerhet nagy nehézségeket, hisz a hatalom, amely mögötte áll, mindama eszközökkel rendelkezik, amelyek lehetetlenséget nem ismernek. Így épülnek majd színházak, amelyeket Európa első látványosságai között fognak emlegetni, pályaudvarok, amelyeknek forgalmi lehetősége a világon páratlan lesz, középületek, amelyek ideálisan fognak céljaiknak megfelelni, nemcsak ma és holnap, hanem évtizedekig, hivatalok, amelyekben minden látogatót az épület nagyszerűsége figyelmeztetni fog országa hatalmára és épülni fognak utcák, meg utak, készek minden nagyságú forgalom lebonyolítására. És hozzá Hitler ama parancsa, amely leszögezi, hogy a birodalom fővárosának összes fontosabb középítkezéseit egyetlen egy, az egész metropolist átszегő útban kell összefoglalni...

Ezek voltak Berlin újjáépítésének vezető gondolatai. Az építész különben szabadon tervezhetett. Nem állottak útjában a már meglevő utcák, köz- és magánépületek, nem a Spree, nem emlékművek, vagy diadalmi oszlopok, nem Berlin pályaudvarai és végre is nem holmi magánérdekek. Mindez áldozatául eshetett, ha úgy kívánta, az átépítésnek. Voltaképpen csak egy már meglevő, nagyjában kiépített utat hagyott meg érintetlenül, II. Vilmos ideálját, a Berlinből, az unter den linden császári kastélytól az akkor híres döberitzi katonai gyakorlótérig vezető nyílegyenes utat. Valaha a császári hatalom és akarat egyik nyílt kifejezője volt ez a sugárút, amely az újabb korszakban

tágult és bővült az új stadionnal és az 1936-iki olimpiász más épületeivel. Ma ezt a régi sugáratat kelet-nyugati tengelynek nevezik, teljes joggal, mert a város e két részét összeköti és hogy még jobban megfeleljen nevének, most kelet felé jelentősen meg fogják hosszabbítani. Hossza akkor körülbelül harminc kilométer lesz és mindkét végén bele fog torkolni az egész várost körülfutó új gépkocsi körútba, amely a gyors közlekedést minden irányban meg fogja könnyíteni.

A kelet-nyugati tengely azonban csak egyik kis részlete Berlin újjáépítésének, a jelentősebb fele a másik tengely, a dél-északi lesz, amely teljesen új és harmincnyolc kilométernyi hosszával az egész várost két részre fogja osztani. Ez a tengely lesz az új út, amely Hitler elgondolása szerint magában fogja egyesíteni Új-Berlin összes fontosabb középületeit. A dél-északi tengely két végén épül majd Berlin két távolsági pályaudvara, a többi pályaudvarok, amelyek ma e tengelybe esnek, eltűnnek. Majd két millió négyzetméter terület lesz ilyformán szabaddá, új utcák és házak építésére, öt nagy pályaudvar helyett épül majd két új a város két végpontján, ahol ma még a világvárosi fejlődésnek nyoma alig van. A város térképét szemlélve, úgy tűnik fel, mintha egy erőteljes kéz keletről nyugatra és északról délre két hatalmas egyenes vonalat húzott volna Berlinen keresztül a két tengely kidomborítására. II. Vilmos ezt annak idején, a város akkori fejlődésének megfelelően, minden ellenézés nélkül tehette, hiszen az ő sugárútja egyenes folytatása volt az Unter den Lindennek és a Tiergartenen, azaz a városerdőn keresztül vezetett a még részben épülőfélben lévő utcák során céljáig, míg a most tervezett dél-északi tengely teljesen beépített területen keresztül visz, amelyet előbb meg kell szabadítani mai épületeitől, utcáitól, tereitől. Ilyen városrendezés még alig volt a világon, de még Amerikában sem, a határtalan lehetőségek országaiban. Ez állítás megértésére talán elegendő ennyit mondani: a tengelybe esnek, tehát lebontás alá kerülnek külföldi nagykövetségek, követségek és konzulátusok tizennégy különböző épületei, öt pályaudvar a hozzátartozó épülettömbökkel, a Kroll-színház, ahol jelenleg a birodalmi gyűlés székel, mert a régi Reichstag üléstermék égeése óta nem hozták rendbe, továbbá két minisztérium, de beleesik maga a Spree is, amelynek medrét ki fogják igazítani, az 1870-iki diadalmas háborút hirdető győzelmi oszlop, amelyet a Tiergarten egy másik pontjára helyeznek át és végül II. Vilmosnak történeti emlékművekkel díszített diadalútja, amely egy csendesebb utcába kerül. Ez a dél-északi tengely valóban nem ismer kíméletet, áldozatául esik minden, ami nem oda való és teljesen új képet fog adni a német metropolisnak.

Az új két tengelyt ki fogja egészíteni a szintén tervezett négy nagy körút, amelyeknek egyes részei már készen vannak és az egész várost körülfogó autó körút. Hogy ebben a keretben a városi közlekedés a szükségnek megfelelően ki fog bővülni, hogy a földalatti vasutak lassan ki fogják szorítani a föld felett még közlekedő villamosokat, csak természetes. A földalatti vasutak több helyütt három emeletnyi mélységben fogják egymást keresztezni, ami már csak azért is kívánatos, hiszen rendszerint több százezer főnyi közönség gyors szállításáról

lesz szó. A föld felett pedig az új utak oly szélességben fognak épülni, hogy minden lehető forgalom lebonyolítását szolgálhassák. Az új dél-északi tengelyben fognak ugyanis épülni az új minisztériumok, a most kilakoltatott külföldi képviseltek, úgy, hogy Berlinben, mint az első európai városban, egy új követségi negyed fog keletkezni, továbbá a tervezett gyülekezési pártcsarnokok és terek, az idegenforgalmi palota, talán egy új színház, de egész bizonyosan egy óriási filmpalota, számos szálló és magánépületek egész sora. Mindent összefoglalva el lehet mondani, hogy a kelet-nyugati tengely még régi voltában is a volt császári hatalom látomását képviselte, a dél-északi tengely pedig Hitler elgondolását mutatja Új-Berlinről, amelyben most már minden, de minden a Harmadik Birodalom fényét, hatalmát fogja hirdetni...

ÉS A TÖMEG, A KÖZÖNSÉG, BERLIN LAKOSSÁGA ...? Minden városrendezési feladatnak vannak szociális problémái, a berlini újjáépítésnek is, de eddig még alig ismert mértékben. Ez a városrendezés nem ismer tradíciókat, nem veszi tekintetbe lakosságának nem egyszer szinte tragikus lekötöttségét, miután azonban a közérdek a magánérdek fölött áll, panasznak, ellentmondásnak nincs helye. Mégis, amikor tízezreknek kell nemcsak lakást, üzleti helyiséget változtatniok, amikor kitelepítésekről és új telepítésekről van szó, amikor a város képének újjáformálásával a metropolis kereskedelmi élete is nagy változásoknak lesz alávetve, a magánérdekeket egyszerűen a háttérbe szorítani nem lehet. De azt sem Berlin városa, sem az építkezések vezetői nem akarják. E tekintetben is nagyszabású tervek készültek. Már 1938-tól kezdve esztendőnként 20.000 új lakás áll a lakosság rendelkezésére. Nem tömegházak, hanem nagyszabású bérpaloták. Nagy és kis lakásokkal. A nagyobb lakásokat egyelőre irodáknak fogják átengedni, mert a tapasztalat máris mutatja, hogy e téren bizonyos szükséglet mutatkozik. A kitelepített lakosság a költözködére városi segílyt kap, de máris szerveztek egy szükségpénztárt azok javára, akiket az újjáépítkezés súlyosan érint. Például hiányoznak megfelelő üzlethelyiségek. Régi, évtizedek óta fennálló üzleteknek kell új otthont keresniük, esetleg más városnegyedekben rendkívül nagy rizikóval, hisz ki sem tudhatja, vajjon ismeretlen környezetben, ismeretlen lakosság közepeit a régi cég új virágzásnak indulhat-e...? Természetesen, ha az új utak felépülnek és az új utcák benépesednek, szükség lesz mindenféle kereskedelmi berendezésekre, de a kereskedő nem várhat, főleg ha eddig napi keresetéből élt. Átmenetileg meg fogják próbálni, ideiglenes közös üzleti helyiségeket építeni, ami a kárt itt-ott enyhíteni fogja, de minden jogos kívánságot, óhajt és reményt kielégíteni alig fog. Pedig más megoldás alig kínálkozik, hasztalan az állam és a város nagylelkűsége, minden sebet, amit e nagyarányú városrendezés magával hoz, gyógyítani nem lehet. Ha a föld népe ragaszkodik a röghöz, amely életét jelenti, a kereskedő is szinte rabszolgája nagy vagy kis boltjának, amelyből jövedelmét húzza. A kárát, ha kilakoltatják, szakértők megbecsülhetik ugyan, de amit kap, nem fedezheti valódi veszteségét.

Ez az oka, hogy a berlini tömeg érzi és megérti ugyan a nagy átépítést, tudja, hogy a közeli jövőben egy nagyobb és szebb Berlin fogja hirdetni hazája és birodalma nagyságát és hatalmát, de nem mutat nagyobb lelkesedést. Végre is sok minden pusztul el, amihez a nép egy része ragaszkodott. Hogy tízezren jutnak hosszú ideig mindennapos kenyérhez, jó keresethez, nem igen érdekli a tömeget oly időkben, amikor a munkanélküliség már lassan ismeretlen fogalommal válik. Persze, ha felépül az új út, 1950-ben készen kell állania Új-Berlinnek, nagy lesz az öröm, nagy az ünneplés, de ma még egy tizenkétévesztendő fejlődés küszöbén állunk, a tömeg kedve pedig oly hosszú időre nem rendezkedik be ...

A VÁROSRENDEZÉS anyagi oldala voltaképpen nem probléma. Állam és város, kéz-kézben, minden nagyobb rázkódtatás nélkül rendezni fogja ezt a kérdést. Az egész kétségkívül milliárdokba fog kerülni, a mai pályaudvarok óriási területeinek értékesítése előreláthatóan fedezni fogja a kiadások egyik kisebbik felét, de a végeredményben az anyagi áldozat jelentős lesz. Számokat nem emlegetnek és azokat nem is fogják közhírré tenni. A Harmadik Birodalomban a kormányzás tisztán a vezetők dolga. Állam és városok költségvetéseiket nem hozzák nyilvánosságra. Hozzávetőleges számok, amelyeket felállítani talán lehetséges volna, nem adnának tiszta képet a helyzetről. Kétségkívül a kisajátításokat reális számítások alapján intézik el a bírósági eljárás mellőzésével, a méltányossági tekinteteket alig mellőzik. Az egész lassan, de minden fennakadás nélkül bonyolódik le, mondhatni a tervek pillanatnyi betartásával. Amikor a potsdami úton egy mozgósínház palotájának betonfala akadályozta a megállapított idő betartását, éjjelenként a katonaság segédkezett a falak robbantásában és a lebontott területen, amint tervezve volt, pontosan június 4-én letehettek egy új középület alapkövét.

Berlinben gyorsan építenek. Éjjel és nappal. Szünet nélkül. Csak vasárnap pihen a munka. A modern technika e téren is csodát művel, szinte látni lehet, mint nőnek a falak a magasba és mint születik meg rövid hetek alatt egy új palota. Az új filmművészeti akadémia öt hatalmas épületével egy rövid esztendő alatt megnyithatja kapuit a felavatásra. Németország legnagyobb gépkocsi gyára, amely az olcsó gépkocsik százezreit fogja a német világba szórni, rövid hat hónap alatt épül fel és a következő hat hónapban már elkészül az első százszáz-as széria. Mindez elősegíti Új-Berlin építését. A német nép ezt a tempót természetesnek találja, de a külföld, talán első sorban az ellenséges külföld, csodálkozással állapítja meg, hogy Németország építési rekordjával csúffá teszi ama baljósokat, amelyeket gazdasági viszonyai miatt oly teljes biztossággal hirdettek. Nem a pénz játszotta e baljóslatokban a főszerepet, hanem egyes nyersanyagok bebizonyítottan mutatkozó hiánya, első sorban a vas- és a fakészítményekben, mert hiszen az állami építkezések, az autó-műutak, nem is említve a hadsereg szükségleteit, már előbb is teljesen lekötötték a belföldi termelést és a korlátolt bevételt. Nos, a fahiányon segített a fában gazdag Ausztria csatlakozása és a vashiányon segít a Göring vezette négyéves

terv mesteri keresztülvitele. Hivatalos adatok e téren sem állanak rendelkezésre, de azok nélkül is megállapítható, hogy a tervezett építkezések pontosan elkészülnek, hogy sehol akadály nem merül fel a ffa és vas szállításában. Korlátozások csak a magánépítkezéseknél vannak, sokszor nagyon is érezhető mértékben, mert a kisember apró házainál és berendezkedésénél a pótanyagokra van utalva, amelyeknek használhatósága azonban tagadhatatlanul egyre növekedik. A nyersanyaghiány a magánépítkezéseket természetesen lassítja, de az érdekelteket alig sújtja, mert a spekulációs építkezések majd teljesen megszűntek, a városok mellett állami felügyelet alatt álló társaságok és szövetkezetek csökkentik a lakásszükségletet az előre megszabott házbérek biztos jövedelmének tudatában. Viszont az állami építkezések, amelyek mindegyikének építési tartama pontos terminusokhoz van kötve, zavartalanul folynak. Ha tehát a németellenes államokban itt-ott felmerült a pozitívnek látszó hír, hogy a Harmadik Birodalom a nyersanyaghiány következtében kénytelen lesz lemondani a tervezett nagyobb építkezésekről, az ilyen hírek ma már hitelre nem találhatnak. Nem történnek e téren csodák, hanem a Harmadik Birodalom igenis abban a helyzetben van, hogy még inkább bírja belső termelését emelni. A Linz mellett most épülő Herman Göring-Werke teljesen ezt a célt fogja szolgálni. Hogy a nagy német erőfeszítés képe teljes legyen, meg kell még említeni, hogy az utolsó rendelkezések szerint minden németet éppen a nyersanyag előteremtésére oda lehet állítani, ahol eszére, vagy két kezére szükség mutatkozik. Egész bizonyos, hogy sem pénz-, sem nyersanyaghiány nem fogja útját állani Berlin újjáépítésének.

A MÚLT ESZTENDŐBEN ünnepelték Berlin fennállásának, illetve alapításának 700-ik évfordulóját. Amint illik, nagy ünnepek közepe. Akkor sokat írtak a hét évszázados metropolis keletkezéséről, fejlődéséről, amely párját ritkítja, hiszen egy, illetve két inkább falu, mint városka egyesítésével vette kezdetét Berlin alapítása. E kiinduló pont körül a századok során egyre több város és község keletkezett, amelyek szükségszerűen eggyéforrtak és gyarapították az első német várost, amíg kerek 50,000 lakója nem lett. A további fejlődés már lassúbb volt, az új városrészek megtartották függetlenségüket, egyesek, mint Charlottenburg, már mint nagyvárosok szerepeltek az európai listákon. Az adminisztráció is csodásán vegyes volt, két tucat városháza, ugyanannyi főpolgármestere volt már a milliós lakosú Nagy-Berlinnek, amikor végre kialakult az óhaj, hogy megalkossák, egybeforasszák a sok várost és községet, amelyek már rég összetartoztak, hiszen határaik ölelkeztek, de illetőségi kérdésekben örökös harcokban állottak. Az állami hatalom közbelépése nélkül még ma sem született volna meg Nagy-Berlin, de így is előbb érdekszövetségbe készítették a sok városi és községi testületeket és amikor a szövetség megerősödött, alakították meg Nagy-Berlint négy és félmillió lakossággal. így festett a császárság és a republika politikai fővárosa.

A Harmadik Birodalom azután megszüntetve a városi képviselőtestületeket, a vezéri elv alapján szervezte meg a metropolis vezetését

amely természetesen óriási kiterjedése miatt megtartotta kerületi beosztását, városházait és polgármestereit, de minden nagyobb intézkedésében a városi vezér akaratától függ. Mindenesetre az erő's, egységes vezetés rendbehozta a város pénzügyeit, amit már a tény is bizonyít, hogy az átépítésnek Berlint illető költségeit eddig akadálytalanul előteremtette. Az átépítés meg fogja ajándékozni Berlint egy külön fórummal, azaz egy hatalmas térrel, amelyet közbefognak a központi vezetés részben új épületei. Az újjáépített Berlinnek különben a két nagy tengely fogja megadni jellegét és a monumentális épületek fogják külsőleg bizonyítani, hogy továbbra is a németiség nagyságának hirdetője. Nagy Frigyes operaháza, vagy II. Vilmos sugárútja ugyanazt képviselik Berlin történetében, mint a mai méreteiben páratlan újjáépítés, nevezetesen az akaratot, a főváros képében kidomborítani korszakának nagyságát és amennyire lehet, német voltát. Az építkezések, a városszabályozások terén azonban a Harmadik Birodalom merészebben akar és többet is tud, mint az eltűnt korszakok, mert láthatóan nem ismer lehetetlent. Az a nemzeti forradalom, amely megalkotta az új birodalmat, a régi Rómára emlékeztetően nagyarányú és nagyszabású építkezésekkel örökíti meg mai korát az óriási német metropolis történetében is.

VÉRTESEI DEZSŐ

A DEBRECENI KOLLÉGIUM

POZSONYTÓL Budáig és Váradtól Brassóig a történelmi Magyar-ország területe mind a négy égtáj irányában tele van szórva a kilencszáz esztendő magyar keresztyén művelődés ősinél ősibb, beszédesnél beszédesebb emlékeivel. Még ma is egyre gyarapszik ez a csodálatos galéria: újabb meg újabb, néha szinte elkápráztató meglepetéseket hoz felszínre a szorgalmas és leleményes régészásó. Hiszen igaz, ezeket a területeket is be-bejárta döngő érc-lábaival az ezeréves magyar Tragédia: sok mindent itt is eltaposott, de mennyi mindent megkímélt! Még amit a föld színéről eltüntetett, az sem temetődött olyan mélyre, hogy vissza ne jöhetett volna, legalább mint romemlék.

De a Buda és Várad, Eger és Temesvár közötti óriás trapézén még az ásónak sincs nagy szerencséje. Amilyen gazdag eredménnyel dolgozik itt-ott honfoglaláskori meg azelőtti leletekben, olyan szegényesek az eredményei a keresztyén magyar művelődés századaiból. Tragédiánk érc-lábai itt irgalmatlanul alapos munkát végeztek: nemcsak földbetapostak, de a földdel is egyenlővé tettek, izzé-porrá zúztak. Amit pedig alig megfogható véletlenségből meghagytak a föld színén, félig vagy egészen romban, azok egymástól mérféldekre elszórt, ritka és kivételes jelenségek: Szegednek, Nyírbátornak, kicsiny szatmári, beregi falvaknak többé vagy kevésbé helyreállított középkori templomai vagy templomrészei, Debrecen vidékén s itt-ott a nagy magyar síkság egyéb pontjain magánosan búsongó tört gót ívek vagy más templomromok, amelyek mellől sokszor egyetlen török-tatárdúlás elsodorta a ma már csak egy pusztarész nevében élő falut, mezővárost.

A debreceni Kollégium alig ötnegyedszázados főépülete, a maga nemesen egyszerű, méltóságos újklasszikai stílusával, ennek az egész területnek egyik legtekintélyesebb műemléke ugyan, de mint műalkotás, mégis nagyon fiatal ahhoz, hogy mindazért kárpótolni tudna, amit ennek az egész területnek építészeti s más művelődési emlékekben áldozatul kellett hoznia az egész magyar hazáért. Nem magának az épületnek van kivételes jelentősége ezen a magyar sorsterületen, hanem annak, amit mint élő jelent magába ölel s amit mint négy-százados múltat jelképez és kiábrázol: az Iskolának. Midőn Budától Váradig és Egertől Temesvárig tombolt fölöttünk a végzet, egymásután szaggatva szét e területnek a már akkor félévezredes magyar keresztyén múlthoz fűző, látható és láthatatlan kapcsolatait, ez az

Iskola a török hódítás másfél százada alatt egymaga őrizte itt a magyar művelődés akkori legteljesebb mértékének folytonosságát, de még azután is, egészen a legújabb időkig, nemes versenytársai közül alig valakitől utolérve és senkitől felül nem múlva sugározta bele a színmagyarság itteni legtöményebb rétegeibe a keresztyén és a magyar gondolat művelő energiáit.

A debreceni Kollégium az egyetlen magyar főiskola, amely négyszáz esztendeje áll fenn megszakítatlan folytonosságban ugyanazon a helyen, ahol létrejött. Minden más, egyetemi vagy nem egyetemi jellegű főiskolai intézményünknek a balsors csapásai vagy célszerűségi intézkedések következtében rendszerint nem is egyszer kellett a helyét változtatnia fennállásának századai alatt — Trianon óta még aránylag fiatal főiskolai létesítményeket is elért ez a keserves kénytelenség. Ady Endre, a Kollégium egyik diákja, Debrecen nem éppen magasztaló célzattal nevezte a „maradandóság városának — de a Város és az Iskola közötti kapcsolatra akaratlanul is nagyszerűen rávillantott ezzel a jelzőjével.

Debrecen kollégiuma azért tudott négyszáz esztendeig egy helyben megmaradni, mert létrejöttét is, fenntartását is a magyar földben legmélyebben gyökerező tényezőknek köszönhette: a kereskedést és ipart űző, de egyúttal földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozó magyar polgárnak és a magyar nemesség ama részének, amelyet a földönfutóvá válástól egyedül az mentett meg, hogy még idején bele tudott olvadni ebbe a polgárságba, szerencsének és tisztességnek tekintvén az annak sorai közt való elhelyezkedését. Más magyar főiskolákhoz hasonlóan a debreceninek is voltak olykor-olykor hatalmas és áldozatos külső pártfogói. Gazdag és bőkezű főuraké mellett egy rövid ideig az erdélyi magyar államiság kegye is rámosolygott. Időnként, a vallási közösség kapcsa révén, külföldi hitsorsosoktól is tetemes és maradandó segítségekhez jutott. Diákjait az egész magyar Alföldnek, sőt távolabbi magyar területeknek nemese, polgára, parasztja is állandóan segítette. De mindezek a segítő tényezők együttvéve nem tettek annyit az Iskola fennmaradásáért, mint az öntudatos, művelt, hallatlanul szívós és nagyszerűen alkalmazkodó, hitéért és magyarságáért minden áldozatra kész debreceni református polgárság. Pogány martalóchad, nemzetközi zsoldoscsöcselék, osztrák condottiere-k előtt ez a polgárság bármikor engedelmesen kész volt népes családdal s néhány legföltettebb ingóval „kibontakozni“, békés, munkás otthonát a kerítetlen városban prédául hagyni s a Tisza nádrengetegei közé vagy az ecsedi lápba bujdosni — de hazatérte után első dolga volt szemefényének, iskolájának az üszkös romokból való kitatarozása és újból működésbe indítása. Régi vallási szenvedély és új államszemlélet összefogó ereje ellen, amely jóformán az egész XVIII. század folyamán igyekezett lehetetlenné tenni a debreceni Kollégium életét, ez a polgárság testével védte szeretett iskoláját, és bár különben lojalitása a korona és az uralkodóház iránt semmivel sem volt csekélyebb, mint a barokk és a felvilágosodás közti átmenetben bármely más magyarországi és erdélyi város polgárságáé, ezen az egy ponton habozás nélkül kész volt a lojalitással is szakítani. Inkább vállalta volna a forradalom kocká-

zatát, mint azt, hogy iskolájától el kelljen szakadnia. Ilyen hűséggel, ilyen elszántsággal s tegyük hozzá: ekkora anyagi erővel, ekkora művelődési szomjúsággal és — még egy nem barátságos államhatalom alatt is — ekkora politikai súllyal egyetlenegy más magyarországi főiskolának (Erdélyt is mindig ideértve) sem állott mellette és mögötte, a protestánsoknak a XVIII. század óta legkevésbé, a helyi tényező s ezért nem lehetett a debreceni Kollégiumot soha a helyéből kiszagatni. A magyar élet legmélyebb rétegeibe eddig ez a magyar főiskola bocsátotta le legerősebben a gyökereit.

A költői intuíció, mint rendszeren, itt is előtte járt a tudományos vizsgálatnak: hamarabb megérezte Debrecen iskolájának ezt a magyar művelődési szempontból való kivételes jelentőségét, mint ahogy meglátta és megmutatta a történetírást. Jókai képzeletét a magyar élet tárgyai közül semmi sem foglalkoztatta jobban és állandóbban, mint Debrecen, ahol az 1849-i országgyűlés néhány hónapjától megválva, csupán napokat töltött, a Hortobágy, amelynek csak átfutó vendége vagy vándora volt, és a Kollégium, amelynek egy percig sem volt diákja. A Költőt a magyar élettel legbensőbbben összenőtt magyar Iskola vonzotta a debreceni Kollégiumban: a Diák, aki a kezdetlegesség puritán viszonyok között, a szegénység és a jókedv őrangyalainak karján, európai műveltséget szerez és majdan terjeszt; a Professor, aki külföldi tudóstársaságok tagja, ifjúkorában talán híres egyetemek rá váró tanszékeit hagyta ott, hogy Debrecenben szőlőt ültessen és disznót hizlaljon, de a mellett a kor legmagasabb tudományos kincsét adja át a magyar jövőnek, nem egy esetben jelentősen gyarapítva is azt; és — a Cívist, aki műhelyében, boltjában, a szántóföldjén vagy a gulyája mellett Horatiusból idéz — mert hisz a legjava mindig elvégezte a Kollégium alsóbb, olykor magasabb tanfolyamait is! — és a városházán mint legszemélyesebb ügyével foglalkozik az Iskola dolgaival s érte rendszeresen is, rendkívüli módon is adóztatja magát (már a XVII. század első feléből tudunk esetet, hogy debreceni szenátor költségén jelent meg a kollégiumi oktatás céljait szolgáló teológiai tankönyv). Ez volt valami egészen egyedülálló a magyar művelődés történetében és ezt érezte Jókai méltán mesébe illőnek.

Sem Jókai, sem más költőink, akiknek génusza segített glóriát fogni Debrecen és iskolája köré, — Arany, Baksay — nem hűnytak szemet a Diák, a Professor és a Cívist sok félszemsége és furcsasága előtt, amelyeket bearanyoztak ugyan humorukkal, de mesterségesen éppen nem igyekeztek kisebbiteni vagy szépíteni. Nem kellett ahhoz sem vallási, sem politikai ellenszenv, sem egy eltérő és kevésbé „fontolva haladó“ művelődési tájékozódásból fakadó erős ellenérzés, — amilyen különösen a Kazinczyé volt — hogy valaki észrevegye Debrecenben a reformátusság sohasem indokolatlan, de olykor szélsőséges formák közt nyilvánuló vallási érzékenységét (természetes jelenség mindenütt, ahol egy vallásfelekezet helyileg még óriás többségű, de országos viszonylatban egyre inkább kisebbségre szorul); hogy szemet szúrjon valakinek a tisztet, de nehézkes és néha erősen rátartó konzervativizmus az iskola falain kívül és belül, és egyszer megnevetesse,

máskor megbosszantsa a konzervativizmussal különös ellentétben álló diák-individualizmus, amely szinte tetszelgett magának furcsa faragatlanságaiban és nem egyszer durvaságokban élte ki magát. Aranynak ez mind elvonult a szeme előtt, amikor a saját kollégiumi életét ábrázolta nemes, bár csípős realizmussal a Bolond Istókban, s ez villant fel mégegyszer lelkében az alkony árnyai közt, midőn a Vándor cipóban ifjúsága legsúlyosabb napjait megénekelve, egy pillanatra újból visszaidézte a Kollégium képét, ahol már a mai főépületben diákoskodott ő is:

Égő homokban itt a „város“, —
 Amott a nagy kollégium
 Hátall ki, mint számár a nyájból:
 Maradj te, zárt paradicsom!
 Hogy szem ne lásson, félre csaptam
 Egy utcán (neve is „Csapó“);
 Pénz nincs, kerülöm a „kenyér-sort“:
 Pedig hol a vándor cipó!?! . . .

A nem éppen hízelgő hasonlatban benne van a fanyar, de nem szeretetlen humor minden kritikája mindarról, ami az akkori — és mindenkori — Debrecenben és kollégiumában kritikára szorult; ám a rögtön következő sor felsóhajtása — a paradicsomról, amelyből a levitézlett vándorszínészyerek maga-magát zárta ki — sokkal mélyebbről szakad fel, mint ez a kritika, és szinte megrendítően érezteti velünk, hogy a legnagyobb, legkeresztyénibb és leggyökeresebben magyar szellemek egyike milyen érzéssel tapadt öregkorában is az ő Alma Materéhez, ahol megtanulta énekelni az Erős Várunk-at és ahol a szülői ház után a legellenállhatatlanabb hatások formálták lelkét a bűn és a bűnhődés biblikusán mély költőjének.

Az ARANY JÁNOS ISKOLÁJA — egyben a Kölcsey Ferencé, a Tisza Istváné és a Horthy Miklósé is — négyszázados jubileumát üli. Valamikor az 1530-as években, akkortájt, amidőn a magyar reformáció az úttörés lázas évei és rohamos sikerei után már szervezkedni is kezdett, alakulhatott át a már a középkorban igen fejlett gazdasági kultúrájú és művelődési érzékű debreceni polgárság városi iskolája protestáns szelleművé, attólfogva, hogy a reformációt más hatalmas birtoktestein is buzgón pártoló Enyingi Török-család lett (1536) a város földesura. Pontos kezdeti évszámot éppúgy nem lehet itt sem megállapítani, mint pl. a magyar honfoglalásnál, vagy mint többi XVI. századi eredetű magyar főiskoláink keletkezésénél. Az 1538. évszámnak a felvételét — a mellett, hogy a földesúri akarat akkor már minden bizonnyal éreztette valamelyes hatását a város és az iskola vallási képében — főképp az indokolja, hogy ötven év múlva, 1588-ban, már megnyílik és azóta máig szakadatlan folytonosságban vezetetik (a magyar művelődéstörténetben újra csak páratlanul) az iskola felsőbb tanfolyamán magasabb tudományokat, elsősorban filozófiát és teológiát hallgató tógátus deákok subscriptiós anyakönyve. Negyedfélszázados kétségtelen jubileumát tehát ebben az 1938. esztendőben pusztán annak a ténynek meg lehetne ünnepelni, hogy ez idő óta a debreceni Kollégiumban szakadatlanul folyik a végelemzésben főiskolai színvonalú tanítás. De mivel biztos

adataink vannak arra is, hogy ilyen tanítás a Kollégiumban már az anyakönyv megnyitása előtt egy-két évtizeddel folyt (1570-ben, a nagy szentháromságviták legizgalmasabb évében, az iskola nagydiákjai, rektorukkal Félegyházi Tamással az élükön, egy évre Kolozsvárra vándoroltak ki, mert szembekerültek a hajthatatlan Méliusz Péter püspök teológiai meggyőződésével) és mivel arról is kétségtelen adatunk van, hogy az iskola 1549-ben már a város vezetőségével együtt protestáns, mégpedig nem újkeletűleg az: leghelyesebbnek látszott a debreceni főiskolai oktatás (pontosabban: főiskolai anyakönyv) negyedfélszázados jubileumának esztendejére tenni magának az egész iskolának négy-százados emlékévét is.

Négy százados története, gazdag egyéni színekkel bár, egészben véve azonos a magyar protestáns iskolázás általános történetével s tükre és sok tekintetben gyűjtőlencséje az egész magyar művelődés legutóbbi négy századának. A Melanchthon—Sturm-féle nagy, humanista-evangéliumi pedagógiai eszmény és didaktikai gondolatok világítanak fölötte; tanrendszerét Wittenbergből hozza, nagyszerűen kiépített diák-önkormányzatának, melyet csak a legújabb idők nivelláló hatása tudott jelentéktelenségre szorítani, legközelebbi mintája a wittenbergi magyar „natio“ híres középkori mintájú, de renaissance és reformáció szellemével telített diákszervezete, a coetus vagy bursa. Már fennállásának első századában, kiváló tanerőkkel, igen értékes és irodalmilag is erős nyomokat hagyó tanító, nevelő, tudományfejlesztő munkát tudott kifejtetni. De amikor Várad katasztrófája után (1660) az ottani, addig vele sok tekintetben versenyző magasabb iskola is beleolvadt, újabb nagy lendület következett el életében. Erdély összeomlását és a kuruc-labanc világ viharait nem egyszer a végenyészettől fenyegetve, de végeredményben újabb gyarapodással, tanszékei szaporításával vészelte át. Igazában még XVIII. századi szorongattatása is javára vált: ekkor hozott fejlesztéséért minden erejét megfeszítve újabb áldozatokat a polgárság, ekkor biztosította magának először a protestáns külföld tetteiben is megnyilatkozott s azóta soha meg nem szűnt érdeklődését, ekkor zárta szívébe a magyar nép — messze a Tiszántúl határain túl is — a híres „anyaiskolából“ kapott szuplikánsát, légátusát, mendikánsát, iskolarektorát, magának az iskolának szellemi vezetősége pedig — néhány lángeszű tanára, bölcs püspökei és élesenlátó világi kurátorai — ettől fogva igyekszik teljes tervszerűséggel az iskola tanrendszerének folytonos tökéletesítésére, a református hitbéli alapelvek féltékeny őrzése mellett a tananyagnak, tanítás- és nevelésmódnak a haladó idők követelményeihez igazítására. A XIX. század — kedvezőbb külső körülmények folytán — a főiskola szakadatlan továbbfejlődésének korszaka volt: a század első felét a magyar tannyelv végleges diadala és a reálék erősebb térfoglalása jellemzi, a másodikat a középfokú (gimnázium, tanítóképző) és főiskolai tagozatok (teológiai és jogi akadémia) mind gazdagabb kifejlődése. A század végén egyre sürgetőbben nyilatkozott meg a magyar református közvélemény tiszántúli részében az óhaj a debreceni kollégiumnak református, esetleg protestáns egyetemmé kiépítésére s ennek előfokául bölcsészeti akadémia felállítására (ami 1907-ben meg is való-

sult). Ám ez az óhaj az anyagi erők elégtelensége s más, leginkább a magyar protestantizmusban rejlő belső okok miatt nem teljesülhetett s akkor került előtérbe s aránylag elég gyorsan végre is hajtatott a másik megoldási mód: a törvényhozásilag 1912-ben létesített két új egyetem egyikét az állam Debrecenben helyezte el s e célra átvette és egyetemi karokká alakította át a Kollégium teológiai, jogi és bölcsészeti akadémiai tagozatait; 1914-ben, már a világháború tombolása közben megnyitotta, később orvosi karral is kiegészítette. Az egyetem létesülése érdekében a református egyház az akadémiai tagozatok átengedésével, a város pedig anyagiakban kellőleg alig értékelhető áldozatokat hozott. Viszont a Kollégium az egyetemmé átalakulás után sem szorítkozik pusztán középfokú oktatásra, hanem—az illetékes egyetemi fakultásokkal együttműködő — lelkész- és tanárképző intézetet is tart fenn, főiskolai jellegét tehát nemcsak elvben és hagyományban, de gyakorlatban is megőrizte.

A (HA MÚLTJÁTÓL ELSZIGETELVE NÉZZÜK) még nem egészen negyedszázados Tisza István Tudományegyetem ilyenformán, a Kollégiummal való szerves folytonossági kapcsolata révén, tulajdonképpen a legrégebb olyan magyar főiskola, amely keletkezése óta szakadatlan működik. Legmélyebb világnézeti alapszínét — éppúgy, mint a Pázmány Péter egyetemét — egy történelmi keresztyén vallási és élettípus adja meg. Ehhez, fennállásának századai alatt, mind a kettő egyforma hűséggel és következetességgel ragaszkodott. A múltban sokszor állott ez a két típus egymással harcias formák közt szemben s a két főiskola adta ennek a szembenállásnak majdnem mindig a legkeményebb harcosait és sokszor a legélesebb fegyvereit. De ezt a harcot a nemzetünket őrző Gondviselés nem engedte eldőlni, legkevésbé az egyik vagy a másik félnek végleges megsemmisülésével. Azt a magyar állami művelődéspolitikát, amely a Pázmány egyeteme mellett Debrecen kollégiumát is, ugyancsak egyetemi rangra emelve, magához kapcsolta, nem vezethette más elgondolás, csak az, hogy lehetséges az egymással elvileg mindvégig szembenmaradó történelmi keresztyén típusoknak gyakorlatilag nem az egymás soraiba hajigálni, hanem egy közös oltárra hordani a bennük égő tüzet: a nemzet lelki és erkölcsi felépítésének oltárára — úgy ahogy a katolikusoktól és protestánsoktól egyformán szeretett, mély katolicizmusa mellett a debreceni Kollégiumot is értékelő és oltalmazó II. Rákóczi Ferenc a „Concurrunt ut alant“-ban örök érvénnyel megálmoldta és kifejezte.

A magyar állami művelődéspolitikának ez az elgondolása olyan maradandó érték, amelyet múló politikai és világnézeti divatok nem süllyeszthetnek el. Debrecen kollégiuma és belőle sarjadt egyeteme a maga négyszáz esztendejével megszerezte a jogot és a képességet arra, hogy a magyar élet arcára ezután is írjon olyan vonásokat, vérkeringésébe ezután is termeljen olyan véresejteket, amelyek csak magával a magyar étellel együtt tűnhetnek a semmibe.

LENGYELORSZÁG ÉS A KÖZÉPEURÓPAI BIZTONSÁG

A VILÁGHÁBORÚ utáni nemzetközi élet több, mint másfél évtizeden keresztül nélkülözte az egészséges kiegyensúlyozódás szükséges előfeltételeit. A nagy mérkőzés által felidézett szenvedélyek a reális mértéket meghaladóan szívódtak fel a politikai életbe és számos gyakorlati szempont megvalósulásának váltak akadályává. A békekötések után kialakult új Európa sok tekintetben fikciók áldozatává vált s nem tudott a valóságok talajára helyezkedni. Ez pszichológiailag érthető is volt. A háborút veszített népek időben még sokkal közelebb álltak régi nagyságukhoz és dicsőségükhöz, minthogy erről máról-holnapra képesek lettek volna elfelejtkezni, viszont azok a népek, amelyek a békeszerződések révén területgyarapodáshoz vagy nemzeti önállósághoz jutottak, egyrészt a „biztonság“, másrészt a „megtorlás“ eszméjét állították külpolitikájuk középpontjába. Európa népeinek egyrésze tehát csak a múltban, másik része pedig csak a jelenben akart élni és mindketten elfelejtkeztek arról a jövőről, amely a történelmi fejlődés kikerülhetetlen vastörvényénél fogva alig pár évvel a szerződések megkötése után máris kopogni látszott a história örökre lezártnak hirdetett ajtaján.

Két ország volt csupán az egész Európában, amelyek győztes voltuk dacára is felismerték ennek a politikának végzetes egyoldalúságát és irreálisát: Olaszország és Lengyelország. Róma már Mussolini forradalmát megelőzően, a liberális és szocialista rezsim alatt is hangot adott Nitti híressé vált munkái nyomán elégedetlenségének és súlyos bírálatban részesítette a népszövetségi politika rövidlátását és irreálisát. Ezzel elvileg már akkor kivált a győztes hatalmak egységfrontjából. De ezt a példát követte Varsó is, mikor a német-lengyel kisebbségi szerződés megkötése révén közeledést keresett és talált Berlinnel, mikor egyoldalú francia kapcsolatait meglazította s ekként a lengyel érdekeknek sokkal inkább megfelelő, kimondottan nemzeti érdekű és célú külpolitika üzését határozta el. A lengyel öncélúság szempontjai ekként egyre fokozódó mértékben halványították el Varsó külpolitikájában a népszövetségi elgondolásokat, a lengyel külpolitika ruganyosabbá és reálisabbá vált, egyes volt ellenségekkel szemben éle tompult (Németország), míg ugyanakkor régebbi — népszövetségi értelemben vett — elvi barátokkal szemben kiélesedett (Csehszlovákia), vagyis egyre inkább annak a belátásnak jegyében formálódott és alakult, hogy Lengyelországnak, mint két nagyhatalom közé beékel

harmadik államnak elvi merevségektől és előítéletektől függetlenül mindig csak saját érdekét kell mérvadónak tekintenie, ami az adott esetben nem lehet más, mint hogy mindkét nagyhatalmi szomszédját lehetőleg egyforma távolságban tartsa határaitól, illetve érdekeinek és szuverénitásának megsértésétől.

Ez az egyensúlyozó, közvetítő vagy kiegyenlítő politika — mely Beck külügyminisztersége alatt vált állandóvá és tudatossá — különös jelentőséget és értelmet valóban csak az Anschluss bekövetkezése után nyert. Miért? Mert ennek a világháború óta kétségtelenül legnagyobb jelentőségű történelmi eseménynek bekövetkezése Varsót majdnem olyan közelről érintette, mint Budapestet. A bizonytalanság után — mint Bethlen István találóan írta — bizonyosság következett, „ez az esemény egy négyszázéves korszakot zárt le... és az osztrák-magyar közösség bármilyen formában való újjáéledését a jövőre (kizárta), amit a trianoni szerződés önmagában még nem tett volna lehetetlenné ... Ausztria labilis helyzete az utolsó húsz évben mindig a bizonytalanságnak egy lényeges faktora volt. Sohasem tudhattuk bizonyosan, hogy Ausztria nem csatlakozik-e, különösen ha újból a szociáldemokrácia jut vezető szerephez, előbb-utóbb a kisantant-hoz ... sohasem tudhattuk továbbá, hogy nem a restaurációban keres-e Ausztria egyes nagyhatalmak segítségével menedéket, amit hasonló restauráció követhetett volna nálunk is. Nem tudtuk viszont azt sem, hogy az Anschluss keresztülvitele nem fog-e európai háborúra vezetni, amelybe még akarunk ellenére is, mi is belesodródva, végzetes helyzetbe kerülhetünk volna.“¹

Bár ezek a megfontolások főleg Magyarország szempontjából bírtak jelentőséggel, azonban közvetett kihatásaikban Lengyelország érdekeit és külpolitikáját is érintették. Hiszen Varsó szempontjából sem volt közömbös, hogy a vele szomszédos dunai tér jövője miként alakul, hogy a monarchia területéből alakult államok együttese Prága vezetését fogadja-e el véglegesnek s így a kisantant körét kiterjeszti és rákényszeríti az eddig kívül álló Magyarországra és Ausztriára is, avagy tényleg bekövetkezik az osztrák-magyar együttműködést ismét intézményesítő restauráció, amely Délkelet-Európa jövő fejlődésére parírozhatatlanul rányomta volna bélyegét. De ezektől a szempontoktól függetlenül az Anschlussal járó esetleges világháborús konfliktus is azért érdekelte Varsót éppen annyira közelről, mint Budapestet, mert a lengyel és magyar állam nemzetközi, de még inkább középeurópai helyzete sok hasonlóságot mutat: Lengyelország is — miként mi — két nagyhatalom és két hatalmas nép közé ékelve folytatja nemzeti függetlensége érdekében századokon át vívott harcát és küzdelmét. Nem érdeke hogy akár keleti, akár nyugati szomszédja megerősödjék oly mértékben, hogy belekényszeríthesse a lengyel népet egy nem egyedül az ő nemzeti érdekeiért vívott háborúba. Ezért Varsó már az Anschlusst megelőzően fokozott érdeklődést árukt el a Közép-Európában élő kis- és középhatalmak közeledése iránt.

¹ Gróf Bethlen István: Magyarország helyzete Ausztria csatlakozása után. (Pesti Napló 1938 április 17.)

Ausztriának Németországhoz való csatolása azonban ezt a cseppfolyós helyzetet kétségtelenül lecsapódáshoz vezette. A monarchia visszaállításának reménye végérvényesen szertefoszlott s így kétségtelenné vált, hogy belátható időn belül újabb dunai nagyhatalom kialakulásával nem kell számolni. A népi és nemzeti államkeretek — mint a háború után kialakult történelmi adottságok — ezzel végleg legrögzítetttek. De meghiúsult éppen az Anschluss folytán az a másik feltevés is, hogy a monarchia örökét és funkcióját most már végérvényesen az eddig cseh irányítás alatt álló kisantant fogja átvenni, mert egyrészt Csehország állami stabilitása megingott, másrészt Németországnak, Olaszországnak és Oroszországnak ismételt nagyhatalommá válása a kisantant államok külpolitikai orientációjának egységét is megbontotta. Ekként, ha az osztrák kérdésben a „bizonytalanságok“ ma már végleg el is tűntek s ennek a kérdésnek jövőjét illetően kétségek többet nem foroghatnak fenn, mégis — éppen az új helyzet folytán — újabbak merültek fel, amelyek szintén rendezést és kiegyenlítést igényelnek.

A középeurópai erőviszonyok ily irányú eltolódását és módosulását természetesen Lengyelország sem hagyhatta figyelmen kívül. Pozitív és negatív vonatkozásban egyaránt új feladatok elé került. Becsnek a dunai térben élő kis népek életét rendezni hivatott tervekből való végleges kiesése mindenképp emelte Varsó jelentőségét. A lengyel nemzet most már végérvényesen a Keleti- és Aegei-tenger közé eső kis államok vezérhatalma lett nemcsak legnagyobb számával és legfontosabb stratégiai fekvésénél fogva, hanem szerencsés diplomáciai kapcsolatai és összeköttetései miatt is. Miután a Budapest—Bécs-tengelyre támaszkodó dunai terv éppen úgy megbukott — illetve helyesebben szólva: meghiúsult—, mint a Prága—Belgrád—Bukarest háromszögre emelni szándékozott új középeurópai rendszer, szinte önkéntelenül és feltartóztatatlanul nyomult előtérbe Varsónak — mint új jegecesedési és tömörülési pontnak — jelentősége. A kelet-nyugati, illetve észak-délkeleti kombinációkat ekként egy egyenesen észak-déli irányú tömörülési terv váltotta fel, amely «— a benne esetleg résztvevő államok számát, mennyiségét és területét tekintve — már messze túlnőne minden eddigi regionális kereten.

Ennek az új koncepciónak eszméje szinte törvényszerűen nőtt ki a bekövetkezett eseményekből. Hiába halt meg hús évvel ezelőtt a monarchia, mint intézmény, a benne rejlő politikai eszme és elgondolás tovább virágozott és szellemi síkon tovább formálta a középeurópai síkban élő kis nemzetek politikai képzeletvilágát. (A monarchia összeomlásakor ugyanis csak a monarchia különböző népeit egységbe ölelni szándékozó forma bizonyult idejét múltnak, de nem az alapelv, amely a közösen érdekelt kis népek együttműködésének jelentőségét hirdette.) Sok fiatal nép az elmúlt század folyamán folytatott nemzetiségi küzdelmei kapcsán nagykorú lett s a dinasztikus gyökerekből sarjadt szubordinádó rendszerét szerette volna a koordináció rendszerével felcserélni. Miután azonban e kívánságukat a régi keretekben nem tudták érvényesíteni, így szinte elkerülhetetlen volt a háború előtti középeurópai rend módosulása. De ez az átrendezés sem tudta a kívánt

nyugalmat biztosítani, mert egyrészt nem tartotta szem előtt a reálpolitika által mindenkor megkívánt mértéket, másrészt újra hatalmi alapon akarta kikényszeríteni az egymásra utalt kis népek együttműködését. A levegőben lógó restaurációs kérdés miatt ekkor még Lengyelország tartózkodó magatartást tanúsított e problémát illetően, holott hatalmi képességeinél fogva — a monarchia megszűnte után, mint legnagyobb utódállam — kétségtelenül ő lett volna leginkább hivatva az ily irányú öntudatos kezdeményező lépés megtételére. Hiába élt és hatott tehát az érdekelt népek körében a vágy és tudat, hogy a múltat valami korszerűbb és igazságosabb formában vissza lehetne és kellene állítani — ez merő vágy és kívánság maradt, mert az Anschluss előtti nemzetközi helyzet e tekintetben még a komoly és reális értelemben vett kezdeményezésre sem nyújtott alkalmat.

Az osztrák probléma likvidálása azonban Varsó számára ezen a téren szabadabb mozgást eredményezett. Míg azelőtt az osztrák kérdés miatt három állammal szemben érezhette magát feszélyezettnek — Ausztriával, Magyarországgal és Németországgal szemben —, addig ez a szám ma egyre redukálódott, sőt tulajdonképpen nullára zsugorodott, mert a középeurópai síkban élő kis népek közeledésének politikája immár csak közvetett és nem közvetlen formában érintheti Berlin elgondolásait, tekintve, hogy Ausztriának végső kikapcsolódásával leszámolt már minden itt élő hatalom. Ekként Varsó sokkal kevesebb súrlódás és félreértés kockázatásával kapcsolódhat bele a középeurópai reorganizációt célzó munkálatokba manapság, mint akár pár hónappal ezelőtt is, mikor ezek a problémák még nyers és kiforratlan állapotban voltak.

EZT A FEJLŐDÉSI IRÁNYT,— mely mint láttuk, egyrészt a nemzetközi helyzetből nőtt ki, másrészt a kis népek közös érdekeiből öltött testet — nagyban elősegítette azonban maga a lengyel belső fejlődés is, illetve a lengyel külpolitikának utóbbi években bekövetkezett öntudatosulása. A népszövetségi szellemtől és célkitűzésektől lassan eltávolodó lengyel diplomácia a nemzeti érdekek öncélú követése közben szinte önmagától jött rá arra a kétségtelen tényre, hogy Lengyelországnak két hatalmas szomszédjához való viszonya több, mint pusztán lengyel-német és lengyel-orosz probléma, mert ennek a relációnak gyökerében tulajdonképpen kisebb és nagyobb népek, illetve a kishatalmak és nagyhatalmak problémája húzódik meg. Ezt a felismerést csak megerősítette a nagyhatalmi versengés következtében utóbbi években szinte állandóvá vált külpolitikai feszültség, amelynek következtében Varsó több ízben kifejezést adott ama meggyőződésének, hogy egyenlő távolságra kíván maradni a világnézeti tengelyek versenyétől s politikai magatartását csak a ténylegesen jelentkező nemzeti szükségletek alapján hajlandó meghatározni. E felismerés és magatartás azonban nem maradhatott meg pusztán az elmélet síkján. Varsó felette kényes „inga helyzetében“ rájött arra, hogy helyzetének nehézségeit más népek is osztják, még pedig azok a kis népek, amelyek észak-déli irányban Európát jóformán kettémetszik és elkülönítik egy germán és szláv, helyesebben moszkovita zónára. Az ebbe a síkba eső kis

államok valamennyien eszközei voltak a nagyhatalmi politikának, területeik tulajdonképpen érdekszféra meghosszabbítást jelentettek s ekként eddig még nem nyúlt lehetőség arra, hogy akár saját, akár közös — kis állam voltuknál adódó — érdekeiket együttes megegyezéssel és egyetértéssel munkálják.

A világháborút bezáró békék sajnos sokáig akadályozták ezt a folyamatot. Hiába omlott össze ugyanis a három középeurópai szempontból jelentős nagyhatalom, — a Monarchia, Németország és Oroszország — hiába szabadultak fel egyes elnyomott kis népek Észak-Európában, — lengyelek, észtek, lettek, finnek — a dunai kérdés balkezes rendezése megghiúsított minden közeledési kísérletet. Győztes és legyőzött kis népek kerültek egymással szembe s ez a körülmény újra lehetőséget nyújtott arra, hogy a nagyhatalmi befolyás közvetett úton — ezek külpolitikája révén — ismét utat találjon a Duna völgybe. Ekként a helyzet a múlthoz viszonyítva még súlyosbodott, mert most már a Duna-völgy is elbalkanizálódott. Nem kulturális vagy néprajzi tekintetben érte most e fogalmat, hanem kizárólag külpolitikai értelemben, vagyis abban a vonatkozásban, hogy a nagyhatalmi befolyás alatt álló kis népek száma és területe a múlthoz viszonyítva megnőtt, hiszen a monarchia, mint nagyhatalom anélkül esett szét, hogy egy másik hasonló széles keretű tömörülésnek adott volna életet, vagy módot nyújtott volna — a jogos nemzeti igények igazságos kiegyenlítésével — a középeurópai síkban élő kis népek kollaborációjára.

Ez a szétesés és atomizálás nem jelentett komoly nemzetközi veszélyt mindaddig, míg a fegyverkezési aránytalanságok érvényesülhettek vagy amíg a világháborút elvesztett nagyhatalmak tekintélye helyre nem állt. Mikor azonban a világ sorsának irányításában a nyugati nagyhatalmak mellett helyet kért és kapott Németország éppen úgy, mint Oroszország — ez a látszólagos egyensúly felborult. A kis államok kénytelenek voltak felismerni, hogy az eddig csak önmaguk között fennálló ellentéteken kívül és felül vannak még más megoldásra váró problémák is, hogy a nagy népek és nagy államok imperialista tendenciáját a világháború csak rövid időre volt képes megbénítani, hogy a faji és nemzeti kérdés kiéleződése folytán a fejlődés elsősorban a nagyhatalmaknak látszik kedvezni s ennek folytán a kis népek nemzeti önállóságát és függetlenségét az európai fejlődés során még sohasem fenyegette olyan komoly veszedelem, mint ma, mikor a nemzetközi politikában és hatalmi helyzetben kizárólag a mennyiségi elv jutott elismeréshez más korok néha-néha minőségi értékelésével szemben. A nagy faji — és nem nemzeti! — tömbök kialakításával felszívódásra vannak ítélve a közös fajú, de gyakran idegen nyelvű vagy tradíció) ú népek is; a faji közösség ennek folytán kis népek számára ma már sokkal inkább hátrányt, mint előnyt jelent, mert külső beavatkozásra nyújt alkalmat felkészültebb és hatalmasabb nemzeteknek, ami ellen minden életképes — még ha azonos fajú — nációnak is tiltakoznia kell. Ennek az elvnek jelentőségét már a világháború folyamán felismerték az orosz támogatást élvező szláv népek s például Benesék politikája éppen ezért vett nyugati irányt Rramafék kimondottan szlavofil irányzata helyett. De ennek az elvnek térhódítását láthatjuk manapság is a germán fajú kisebb nemzetek körében, — hollandok, dánok, svájciak — ahol a nemzeti függetlenség veszélyeztetését látják a faj közösségi elv hirdetésében s ennek folytán — különösen az An-

schluss óta — nyíltan szembe is szállnak minden ily teóriával vagy propagandával.

Lengyelországnak, mint szláv népnek egész múltja beszédes bizonyítéka ennek az elméletnek. A szláv faji közösség ténye Oroszország szomszédságában nemhogy előnyt jelentett volna a lengyeliségnek nemzeti igényei kivívása tekintetében, hanem egyenesen hátrány származott minden esetben ebből a „faji szolidaritásból“. És nemcsak azokban az elmúlt századokban, mikor a nemzeti eszme mai modern alakjában még nem volt kifejlődve s így kizárólag dinasztikus szempontok szerint szabdalták fel — idegen fajú nagyhatalmak között is — az egykor szabad Lengyelország területét, hanem később is, mikor már a pánszlávizmus, mint kultúr- és politikai program megszületett, mikor ez — az Európa történetében első faji elgondolás — már aktív tényezőként formálta az orosz társadalom és hivatalos politika célkitűzéseit. Így Varsó elvi téren is szinte predesztinálva van arra, hogy a faji, vagy osztályelv kiemelése által nemzeti függetlenségükben veszélyeztetett kis- és középhatalmak tömörítésének élére álljon, ha nem is kötött és nemzetközi szerződések által lerögzített formában, hanem abban a szabad és ruganyos szellemben, amelyet a lengyel sájtó éppen a közelmúltban — Beck balti körútja alkalmával — hangsúlyozott s amely elgondolás a nyugati államok sajtójában is nemcsak hogy nagy visszhangot támasztott, de kimondott szimpátiával találkozott.

E terv bármily aktuális, mégsem újkeletű. Első történeti megjelenésével Berzeviczy Gergely munkáiban találkozunk, aki mint ismeretes a Napóleon alatti kontinentális zár idejét használta fel arra, hogy a tengeri közlekedés által főlösléggé tett „északi kereskedelmi út“ jelentőségét ismét aktuálissá tegye. Elképzelése az volt, hogy az ázsiai termékeket Európába és fordítva: az európai termékeket Ázsiába, de még inkább a Közékeletre szárazföldön kell szállítani, a tengeri egyeduralmat bitoló Anglia megkerülésével. E célból szükségesnek tartotta a magyarországi, poroszországi, lengyelországi és oroszországi víziutak minél tökéletesebb kiépítését és csatomákkal való ellátását. Terve szerint a Dunát a Moldvával és Elbével, a Vágót a Popráddal, a Dunajecet a Visztulával, a Visztulát a Dnyeszterrel és a Tiszát a Dunával és Visztulával kellene a könnyű hajózás és szállítás céljából összeköttetésbe hozni. De még itt sem állt meg. Ugyanezt a reformot a déli vízrendszerben is megalkotandónak tartotta s itt az Adriai-tengert a Kulpával, a Kulpát a Drávával és Szávával, továbbá az Enset, Rábát, Balatont és Fertő-tót a Dunával akarta egybekapcsolni és a Vág, valamint a Poprád folyók révén az északi víziútrendszerbe illeszteni. „Ha az Adriai-tengert — írja — a Kulpa, Száva, Duna, Tisza, Hemád, Poprád, Dunajec és Visztula segítségével egyszer összekötötték a Balti-tengerrel, akkor Európának két nagy fele az ausztriai államtesten keresztül egyesítve lenne és pedig a leg-rövidebb és legkönnyebb úton ... Az ausztriai monarchia, mely részben a délhez, részben északhoz tartozik s mind a két éghajlatnak termékeit előállítja, a legkönnyebb és legkedvezőbb kereskedelmi és ipari összeköttetést tarthatná (így) fenn ... (s) Magyarország (pedig) Észak-Európának ellátását magához ragadná ... Hogyha ezen műnek óhajtott sikere meglenne, az egész levantei és adriai kereskedelem iránya megváltoznék ... és maga a Balti-tenger is Lengyel- és Magyarországon át összeköttetésbe hozatnék az Adriai-tengerrel.“¹

Bár Berzeviczy elgondolása elsőrenden közgazdasági szempontokat emel ki és bár az akkor fennálló hatalmi viszonyok és állami keretek

¹ Az idézetek egyrészt Gaal Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei című munkájából (Budapest, 1902.), másrészt Czöbel Emő: Berzeviczy Gergely javaslata a kontinens vámuniójáról című dolgozatából vették. (Budapest, 1916.)

jelentősen megváltoztak, azonban alapelvei ma is aktuálisak. Terve egy nagyhatalom túltengő kereskedelmi hatalma ellen akart gátat emelni. E célból számításba vette Oroszországot és Poroszországot is a monarchia mellett, azonban nem kell elfelejtem, hogy akkor ez országok felosztva tartották a lengyel nemzetet és igájuk alatt nyögtek a kisebb balti népek is. Az általa feltüntetett vízrendszer viszont — kevés kivételtől eltekintve — tipikusan modern értelemben vett középeurópai területet ölel fel, ugyanazokat a népeket és országokat, amelyeket a Beck útjaival kapcsolataiban annyit emlegetett „balti-balkáni tengelyhez szoktak“ újabban számítani. Berzeviczy célja az volt, hogy észak-déli irányban egy hatalmas vámuniót hoz létre s ekként politikai téren is elősegíti e terület tömörülését. Ezért hangoztatta, hogy ennek a kiépülő vámunióknak Ausztria révén a Duna-deltáját is birtokba kell vennie s ekként megvalósítani, hogy Velence, Trieszt, Fiume, Bécs, Pest, Belgrád, Tokaj, Varsó, Danzig, Stettin, Lemberg és Brody mielőbb kezét nyújtsanak egymásnak. Ebből a területből akkor még több város az örökös tartományok területére esett 8 ezért említi őket Berzeviczy. Ma ez a kör csak nyugati szegélyein módosult, de keleti és déli irányban — a független kis államok számának háború utáni meggyarapodása révén — jelentősen bővült s így Berzeviczy elgondolásai ma még nagyobb jelentőséget nyertek, amint azt a lengyel kezdeményezés is bizonyítja. Ennek a kérdésnek jelentőségére különben két évvel ezelőtt egy másik magyar tudós is felhívta hazai közönségünk figyelmét, mikor a jelenlegi lengyel elgondolást megelőzően az úgynevezett „varágiai államszövetség“ várható kialakulásáról írt rendkívül figyelemre méltó tanulmányt.¹ E szövetségnek tagjai közé számította már abban az időben Finnországot, Észtországot, Lettországot, Litvániát, Lengyelországot és Romániát s ugyanekkor rámutatott arra is, hogy mivel „a varágiai államszövetség gazdasági autarkijával függetleníthetné magát a szomszédaitól s előnyös köztes helyzete révén ... a tranzító kereskedelmet előnyére kellőképpen kihasználhatná, (így) megélénkülhetne ismét a Keleti-tenger és a Fekete-tenger közötti varágiai útvonal, de most ez a nagy gazdasági országút nyugatabbra eltolódva nem az Azóvi-tengert tartaná végpontnak, hanem a Duna deltáját s a Boszporuszon és Dardanellákon át bekapcsolódhatnak a Földközi-tenger áruforgalmába.“. Ekként Magyarország, mint közvetítő láncszem csak nyeme jelentőségében, mert úgy dél, mint nyugat és délnyugat irányban az „összekötő kapocs“ szerepét tölthetné be, ami úgy gazdasági, mint politikai tekintetben figyelemre méltó haladást jelentene.

A hivatalosan még tagadott, de a lengyel sajtóban egyre gyakrabban visszatérő eme politikai koncepciónak tehát mint látjuk megvannak még elvi síkon is a maga történelmi előzményei. Amint annak idején Berzeviczy tervét a nagyhatalmak ipari és kereskedelmi versenyében háttérbe szorult keleteurópai államok mostohább helyzete segítette részletes kidolgozáshoz, úgy feltehető ma is, hogy ezek a pillanatnyilag még utópisztikusnak látszó elképzelések talán nem is távol jövőben a realpolitika síkjába kerülnek. Nem lehet ugyanis véletlenszerűen tartani, hogy Európa kisállamainak döntő többsége — számszerűen tizenhárom — esik abba a földrajzi síkba, amely Norvégiától egészen Görögországig húzódik, hogy ezek az államok — mint a nemzetközi élet gyengébb versenytársai — fel ne ismernék előbb-utóbb közös érdekeiket, hogy ennek a várható felismerésnek ne igyekezzenek valami gyakorlati formát is adni s ekként a külpolitikában is érvényesíteni a társadalomban már végrehajtott szociális forradalmak vívmányát: a kis egzisztenciák szerveződésén alapuló együttműködését az őket méltánytalanul kihasználó nagyobb hatalmakkal szemben. Ez az elméleti tétel azonban természetesen magában még kevés lenne ahhoz, hogy

¹ Dr. Haltenberger Mihály: A készülő európai közép-állam szövetség földrajzi alapjai. (Külügyi Szemle. XIV. évf. 267. és köv. old.)

² U. o. 272—273. old.

ezek között a kis- és középállamok között kollaborációt létesítsen, ha az új európai fejlődés erre őket egyenesen reá nem kényszerítené. A keletről és nyugatról egyre intenzívebben ható nagyhatalmi presszió, valamint az ugyancsak nagyhatalmi érdekektől irányított nemzetközi világnézeti propaganda azonban sietteti ezt a folyamatot. Hogy a középeurópai és dunavölgyi államok mai laza kapcsolata viszont — megfelelő szilárd jegecesedési pont nélkül — képtelen parírozni ezeket a különböző oldalról jövő, de egyre határozottabb alakot Öltő befolyásolási törekvéseket — az kétségtelen, Azonban ekként nyomul feltartóztatathatatlantul előtérbe egy oly megoldásnak a terve, amely a mainál tágabb síkban próbálja a létükben és függetlenségükben veszélyeztetett kis- és középállamok együttműködését előmozdítani. Ez a sík pedig a Skandináv-félszigeten, a Baltikumon, Lengyelországon, a Dunavölgyén és a Balkán-félsziget láncolatán húzódik végig s észak-déli határait az Északi- és Keleti-, valamint az Adriai-, Égési- és Földközi-tengerekben kell megjelölnünk. Ezen a hatalmas és jelenleg tizenhárom állam által benépesített területen Lengyelország nemcsak a legnagyobb és legnépesebb államalakulat, hanem földrajzi és külpolitikai tekintetben egyúttal az összekötő kapocs is, amely képes lenne ennek az egész területnek külpolitikai értelemben vett kohézióját elősegíteni.

Hogy ennek az átrendeződésnek és összefogásnak ma már megvannak nemcsak reális feltételei, illetve történeti adottságai, de fejlődéstörténeti és külpolitikai lehetőségei is, azt két körülmény világosan mutatja: az egyik az, hogy Európa keleti felében megindult a regionális tömörülés folyamata. Gondoljunk csak a Svédországot, Norvégiát, Dániát és Finnországot magában foglaló oslói-blokkra, a Finnországot, Észtországot és Lettországot átölelő balti tömörülésre, a kis-antant államok együttesére vagy az újabban jelentősen megszilárdult Balkán-szövetségre. A történelem látható tendenciája az, hogy apróbb regionális tömörülésekből építi fel a nagyobb egységeket, tehát könnyen feltehető, hogy ezekből a már most meglévő kisebb mértékű kooperációkból idővel és megfelelő módszerekkel egy nagyobb sugarú együttműködés fog kialakulni. A történelmi és külpolitikai fejlődésnek ezt az adottságát ismerte fel láthatóan maga Varsó is, mikor sorozatos tárgyalásokat folytatott a skandináv és balti államokkal s mikor baráti kapcsolatait — éppen a legutóbbi időben — Romániával még szorosabbra fűzte. S bár ma még a világsajtóban minduntalan felmerülő kombinációkkal ellentétben természetesen túlkorai lenne „Helsinki—Varsó—Bukaresti“ tengelyről beszélni, — s ezt maga a hivatalos lengyel sajtó is teljes joggal megcáfolta — mégis eme elképzelések ma már lehetőségeket jelentenek, nem esnek teljesen távol a reálpolitika határvonalától s jövőjükre ha nem is közvetlenül, de közvetetten lehet következtetni azokból az egyre gyakrabban felhangzó és nagyon öntudatos sajtómegnyilatkozásokból, amelyek az utóbbi időben éppen Lengyelországban láttak napvilágot, s amelyek egyöntetűen hangoztatták, hogy a kis államoknak tömörülésük által kell parírozni ama lehetőséget, hogy érdekeik és céljaik ellenére háborús konfliktusokba vonassanak. Becknek Tallinban, Rigában, Stockholmban és Belgrádban tett látogatásai élénk fényt vetnek arra, hogy Varsónak

nemcsak lengyel, de középeurópai tervei is vannak s Lengyelország — a lengyel sajtóközlemények megállapítását használva — csak addig marad e munkát illetően „teremtő munkatárs“, míg vezetőszerpe kétségtelenné nem válik, vagy másrésről be nem bizonyosodik, hogy a kisállamok együttműködésének realizálására még nem érkezett el a kellő idő. Ezt a feltevést viszont cáfolni látszik ama körülmény, hogy Kopenhágában az oslói blokk legutóbbi összejövetelén a dán, finn, norvég és svéd külügyminisztériumokon kívül a luxemburgi, hollandiai és belga külügyminisztériumok is részt vettek.

HOGY EZ AZ ELKÉPZELÉS mai teljesen nyers és cseppfolyós állapotából szilárdabb formát tudjon ölteni, szükséges, hogy az általa felölelni szándékolt földrajzi síkba eső három „kielégítetlen“ állam helyzete rendeztessék s így az együttműködés pszichológiai feltételei is adva legyenek. E három állam: Magyarország, Bulgária és Litvánia.

Bulgária éppen az utóbbi napokban rendezte a Balkán-szövetséghez való viszonyát s így ha nem is jutott a kielégített államok sorába, — hiszen a békeszerződés a bulgár önérzeten is mély sebet ütött — mégis ma már külpolitikai értelemben megvan a lehetőség arra, hogy Szófia tágabb körben működjék közre az öt környező kis államokkal. Végleges megnyeréséhez azonban a fegyverkezési egyenjogúság elismerésén kívül alighanem szükséges lesz még a bulgár békeszerződés legkirívóbb területi sérelmeinek az orvoslására és a macedón kérdés megnyugtató kisebbségjogi rendezésére.

Nehezebb a helyzet Litvániával szemben, amely mint ismeretes, Vilna lengyel anneksziója miatt helyezkedett szembe Varsó politikájával s ehelyett Moszkvában, illetve Prágában keresett — és talált — kapcsolatot. A lengyel-litván ellentét a diplomáciai kapcsolatok felvételének kikényszerítése után is éles maradt, ami főleg a litván sajtó és társadalom felfogásában tükröződik élesen. A vegyes lakosságú Vilna ekként az állandó viszály magvát vetette el a két nemzet között s megoldását nehezíti az a körülmény, hogy történeti vagy etnikai alapon mindkét érdekelt nemzet egyenlő igénnyel léphet fel e területet illetően. Bár Varsót főleg stratégiai szempontok indították az annekszió keresztülvételére, mégis önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy ennek a felette feszélyező kérdésnek megnyugtató rendezése révén nem nyeme-e többet Varsó külpolitikai téren azáltal, hogy ekként lehetővé tenné az összes balti államok egységfrontjának kialakítását, amit ma még a rendezetlen lengyel-litván kérdés megghiúsít. Litvánia megnyerésével a balti terület egységes arcot nyerne kelet felé is, amit külpolitikai szempontból éppen úgy nem lehetne lebecsülni, mint stratégiai megfontolásokból, mert már csak maguk a balti államok, Lengyelország és Románia egyesített erői is 1,241.100 négyzetkilométer területen 617 millió lakost tudnának az esetleg fenyegető imperializmus fékentartására sorbaszólítani.¹

A „középeurópai zóna“ legsúlyosabb kérdése azonban kétségtelenül a cseh kérdés. Nem azért, mintha a cseh népnek, mint kis nemzetnek ne lenne ugyanolyan joga mint a többi e ponton érdekelt népnek a kis

¹ U. o. 271. old.

államok egységfrontjához való felzárkózáshoz, hanem azért, mert a cseh külpolitika ezt az irányt elutasítja, mikor, — nem saját erőinél és adottságainál fogva — hanem egy idegen nagyhatalomra támaszkodva képességeit meghaladó befolyást igényel Közép-Európában s ekként szembehelyezkedik a kis népek szolidaritásának elvével. Már pedig ezt a kívánatos fejlődést mi sem gátolhatja és keresztezheti jobban, mint az a törekvés, hogy a középeurópai zónában ne az itt élő államok akarata legyen irányadó, hanem a kívül eső és őket sok esetben veszélyeztető nagyhatalmaké. Az az állam tehát, amely erre eszközül kínálkozik s amely ily értelemben közre is működik, tulajdonképpen elvileg már ki is küszöbölte magát ez államok együtteséből. Viszont ekként a középeurópai zóna északi és déli része közé ék fűródött s a nagy közös célt tekintve megszakadt a területi folytonosság és homogenitás. A közös középeurópai érdekekben netán megegyezni szándékozó államok között válaszfalat emelt az idegen érdek és szándék. Ezt az éket természetes etnikai méreteire csökkenteni tehát nemcsak középeurópai, de világérdék is, mert Csehszlovákia oroszbarát politikája természetellenes összetételének következménye, az etnikailag heterogén államtest mesterséges megőrzését célozza és zavarja azt a konszolidációs munkát, amelyet a többi érdekelt államok éppen az idegen hatások kiküszöbölése céljából indítani szándékoznak.

A magyar-lengyel közös határ problémája e ponton kapcsolódik be témakörünkbe. Nem Csehország megszüntetése a cél, mert — a cseh népre saját etnikai keretei között — Közép-Európában a jövőben is szükség lesz, hanem az látszik elkerülhetetlen politikai szükségességnek, hogy a magyar és lengyel nemzet közvetlen érintkezésbe jusson egymással s így közösen kezdhessenek újra ahhoz a konstruktív munkához, amelyet a középkor és újkor folyamán már együtt gyakoroltak. Ekként a cseh nép is rákényszerülne a réalpolitikának néki is bizonyára tartósabb gyümölcsöket érlelő útjára s ugyanekkor Budapest—Varsó-tengellyel kialakulna a balti és balkáni államok között egy új, összekötő jegecesedési pont is, amelyhez a stabilitás sokkal nagyobb reményével csatlakozhatnának a többi középeurópai államok is. Természetesen itt lezárt keretekről éppen úgy nem lehet beszélni, mint a múlt szolgai utánzásáról vagy erőszakos másolásáról. Az azóta bekövetkezett események nem teszik lehetővé a régi formák kópiáját, de lehetővé teszik a régi lényeg megismétlését: a lengyel-magyar együttműködés intézményesítése révén e terület külpolitikai, gazdasági és katonai összefogását, amely a Bécs—Budapest-tengely kiesése után hasonló szerep vitelére vállalkozhatnék természetesen nem szubordinatív, hanem kooperatív formában. Közép-Európa történelmileg és politikailag két legrégebb, legérettebb és legtöbbször hivatott népe — a lengyel és magyar — csak ezen az úton tud megnyugtató irányt szabni saját történelmi fejlődésének éppen úgy, mint annak a konszolidációnak, amelyet e terület a nagyhatalmak versengése, egyes kis nemzetek illojalitása és saját rövidlátása folytán manapság annyira nélkülöz.

KÖZSÉGEINK HELYZETE

A MAGYAR JOGÉLETNEK egyik büszkesége hosszú éveken át foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a büntetőjog nem tesz különbséget a jogkövetkezmények tekintetében a jó és a rossz ember között és nem eléggé emeli ki az egyéni körülményeket. Úgy látta, hogy ez különösen a fiatalokúakra jelent hátrányt, akiknek egyetlen érthető és menthető tévedése is elronthatja egész jövő életsorsukat. Hosszú éveken át izgatott tehát abban az irányban, hogy a büntetés megbélyegző jellegét a törvényhozás emelje le az alkalmi bűnösök válláról és különös figyelmet szenteljen a rossz környezet hatása alatt bűncselekményekig sodródott fiatalokúaknak.

A kezdeményezés eleinte süket fülekre, sőt merev visszautasításra talált. A szakértők a büntetőjog és a büntetők lényegével ellentétben állóknak minősítették ennek a melegszívű jogásznak törekvéseit, a nagyközönség meghökkent azon, hogy a kiszabott büntetést ne hajtsák végre. Hosszú évek céltudatos küzdelmének mégis eredménye lett: ez a jogtudós és neveltjei olyan közvéleményt teremtettek, hogy sikert értek el és az első büntető novellában elveik és törekvéseik győzelmét ünnepelhették.

Három évtized után most már csodálkozunk azon, hogy az első büntető novella előkészítése ilyen hullámokat verhetett és természetesen találjuk az ebben a törvényben kifejezésre jutó elveknek érvényesülését.

Ez jut eszünkbe most, amikor ismét néhány szót akarunk szentelni a községi reformnak. Évtizedek óta lelkes falupolitikusok, közigazgatási jogászok és közéleti vezető emberek egyöntetűen hangoztatják azt, hogy nemcsak a magyar községi életet, hanem a községi közigazgatást is gyökeresen kell átalakítani, korszerűbbé kell tenni és vele, általa meg kell teremteni azt a közéleti keretet, amely a magyar nemzet többségének és nemzeti jövőnk legbiztosabb alapjának: a falusi földműves lakosságnak jobb érvényesülést, szükségleteinek jobb kielégülést biztosít.

A szakértők megjegyzései, az érdekképviselőknek és a vármegyei törvényhatóságoknak felterjesztései, a községi igazgatást legjobban ismerő és azért elsősorban felelős községjegyzői karnak mind keservesebbé váló panaszai eddig nem értek el eredményt. Valami sajátságos quietizmus, a tehetetlenségi erőnek alig érthető felhalmozódása észlelhető azoknál a tényezőknél, amelyeknek az ügyet fel kellett

volna karolniok. Mélyreható közigazgatási reformmal szemben vagy az az ellenérv, hogy úgy sem lehet megvalósítani, mert a viszonyok ilyen nagy átalakulásra nem kedvezőek, vagy azt halljuk, hogy mi nem vagyunk képesek ilyen átalakulás keresztülvitelére az átalakulás végrehajtására hivatott tényezők minősége és összetétele miatt.

Éppen ezért látszik szükségesnek, hogy időközönként a magyar nemzet sorsdöntő kérdései iránt érdeklődő minden állampolgár halljon valamit a községek állapotáról és a községi igazgatás tarthatatlan helyzetéről. Ha állandóan többen és minden vonatkozásban közremunkálnak ennek a célnak az elérésére, talán mégis sikerül majd annak a példának követése, amelyet az első büntetőnovella kezdeményezői és megalkotói mutatnak. Ez annál inkább remélhető, mert a büntetőjog mégis inkább azokat érinti elsősorban, akik a büntető igazságszolgáltatással érintkezésbe jutnak, a községi élet és igazgatás ellenben — ha a városok községi igazgatását is bele vesszük — az ország minden lakosát érinti és annak jó vagy rossz voltától valamennyiünk boldogulása függ.

Külön probléma a magyar városigazgatás átalakítása. Egész röviden mutatunk csak rá arra, hogy ebben a tekintetben is sok a tennivaló, mert a fővárosban is le kell vonni a két legutóbbi fővárosi törvény bizonyos következtetéseit, a vidéki városokban pedig egészen új alapokra kell fektetni az igazgatást. A városokban világszerte üzemszerűvé alakul át a közigazgatás, aminek bizonyítéka a tekintélyállamok városigazgatása és városigazgatási jogrendszere is. Ebből önként következik az, hogy azokat a magyar városokat, ahol a sűrű együttlakásból eredő nagyobb igények kevésbé fejlettek, az üzemszerű igazgatás előfeltételei kevésbé forognak fenn, ki kell venni a városok köréből és a falusi községekre vonatkozó jogszabályok uralma alá kell helyezniük, ügyelve természetesen arra, hogy ezek a jogszabályok az illető városok fejlődését, életlehetőségeit ne korlátozzák.

További követelmény a városokat illetőleg az — és ebben már a szakértők között csak árnyalati különbségek vannak —, hogy a nagy határú, agrárjellegű alföldi városok mezőgazdasági területét újjá kell szerveznünk. Itt két álláspont áll egymással szemben: az egyik szerint a tanyavidéket el kell szakítanunk a városoktól, a tanyacsoportoknak községi szervezetet kell adnunk és megfelelő telepítéssel, kedvezményekkel és tilalmakkal elő kell segítenünk a falutelepülést az Alföldön. A másik álláspont szerint — noha a tanyarendszer csak évtizedekre és nem évszázadokra tekinthet vissza — számolnunk kell az adott helyzettel, a tanyatelepülési rendszert fenn lehet tartanunk, de szorítanunk kell a városokat a tanyavilágnak iskolákkal, utakkal, egészségügyi berendezésekkel oly mértékben ellátására, hogy az ezzel járó költségek a városokat kényszerhelyzetbe hozzák és azok önként mondjanak le a mezőgazdasági jellegű nagy külterületről.

Amint látjuk tehát, a városigazgatás terén is van elég tennivaló, áginál inkább, mert a város és falu társadalmi fogalmai nálunk elmosódók, egymásbafolyók és a közigazgatásjogi csoportosítás gyakran nem fedí a valóságot, a lényegét.

Ha a szorosabban vett falusi községek helyzetét nézzük, akkor meg kell rémülnünk azokon a panaszokon, amelyeket a közigazgatási

és gazdasági érdekképviselők lapjai és gyűlései évről-évre hangosabban kifejezésre juttatnak.

Az első panasz az, hogy nincsen tulajdonképpen megfelelő teherviselő, üzemképes közigazgatási egység. A magyar falvak olyan óriási különbségeket mutatnak fel terület, lakosság, szellemi fejlettség és teherbíróképesség tekintetében, hogy valamennyieknek azonos rendszerbe foglalása, azonos szervezettel ellátása elkerülhetetlenül viaszáságokra vezet. A 70-es és 80-as évek törvényhozása ebben a tekintetben sokkal megértőbb volt, mint az utóbbi évtizedeké: nemcsak a rendezett tanácsú várossá alakulást könnyítette meg, hanem a nagyközségi és kisközségi elhatárolással a jövő fejlődés útját is egyengette. Amilyen mértékben emelkedtek az igények a közigazgatással szemben és vált fontosabbá a szakértő tisztviselőknek szerepe, ugyanolyan ütemben kellett volna a kisközségeket pusztá végrehajtó szervvé tennünk és a községi kört teherbíró egységgé szerveznünk. Ez nem történt meg: ma a 100 lakosú zalai kisközség és Orosháza vagy Békés elvileg ugyanazon feladatok ellátására jogosult és kötelezett, ugyanazon ellenőrzés alatt áll.

További panasz az éppen ebből a mesterséges egyenlősítésből eredő túlzott ellenőrzési rendszerünk.

Bármilyen csábítók lennének is azok a külföldi példák, amelyek a csaknem teljesen szabadon élő és működő községek eredményeit mutatnák be, ezeknek felsorolásától el kell tekintenünk, mert a külföldi példák csak gondolatkeltező mozzanatok; minden nemzetnek intézményeit és így közigazgatását is múltja, jelene és jövő szükségletei nézőpontjából kell kialakítania. Megelégedhetünk azzal, hogy a magyar községeknek volt és van törvényes felügyelő szerve, aki egyszersmind a szakigazgatásoknak többnyire elsőfokú hatósága: a járási főszolgabíró és a járási főszolgabíró is választó, hovatovább község-szövetségi jellegét teljesen kidomporító, az 1929-es reform óta széles rétegekre örvendetesen támaszkodó vármegye.

A községekre vonatkozólag az ellenőrzésnek és felügyeletnek az a mértéke is túlzott lenne, amelyet az 1886-os törvényhozás állapított meg. Minden fontosabb községi határozathoz törvényhatósági jóváhagyás kell; a községi határozatok és intézkedések törvényhatósági szervekhez fellebbezhetők. A törvényhatóság tehát úgy felügyeleti, mint felsőbb hatósági ügykörben teljesen felöleli a községi élet minden fontosabb vonatkozását. Le kellene vonnunk a következéseit annak, hogy a félszázados községi törvény meghozatala óta falusi népünk művelődött, bíráló érzéke kifejlődött, felelősségérzete nőtt és saját köréből vezető egyéniségeket termelt ki. Természetesnek tartjuk azt és kívánjuk, hogy a földművesnép az országos politikában megfelelően érvényesüljön és a belőle származott tehetségek vezető állásba kerüljenek. Megakadályozzuk ellenben azt, hogy a legtermészetesebb és leghatékonyabb népművelési eszköz: az önkormányzat szabadon érvényesüljön és a népből származó vezetők otthon előkészülhessenek a fokozatosan mind nagyobb nyilvánosságot jelentő szerepléshez.

A háború utáni években ebben a tekintetben nem fejlődést, hanem visszafejlődést látunk. Az ország területének megcsökkenése,

a Budapesttől számított távolság kisebb volta újjáélesztette a központi kormányhatóságoknak tisztviselői karában azt a centralista szellemet, amelyet a századelei nagy miniszterek már irtogatni kezdtek. A vidéki életet nem ismerő bürokraták mégsem mertek mindent saját hatáskörükbe vonni akkor, amikor Magyarország Predeálig, Fiúmég és Csacáig terjedt. Azt ők is belátták, hogy 600 km-re fekvő községeknek az ügyeit nem ismerhetik. Most azonban, amikor a leghosszabb távolságok Gyékényes és Sátoraljaújhely, egyszerre mindentudóknak érezték magukat. A jogszabályok tiltó rendelkezései ellenére az ügyek légiója kerül fel a kormányhatóságokhoz, amelyek az alsóbb hatóságok törvényes hatáskörét is kisajátítják, nem egy esetben előzetes utasítások és a felelősség rémének felidézése által.

Községi vonatkozásban ez annyit jelent, hogy az 1924 óta hozott szanalási törvények a vármegyei felügyeleti jogot is a gyakorlatban teljesen megszüntették és kis falvak egész jelentéktelen ügyeiben is központi kormányhatóságok döntenek. Minthogy pedig ezek az egyes falvakat és azoknak életviszonyait nem ismerik, kénytelenek arra, hogy bizonyos sablonokat állítsanak fel és azoknak betartását követeljék meg. Ilyen sablon például a pótdadó százalék magasságának tekintetbevétele is. Előrelátó községgpolitikának arra kellett volna törekednie, hogy a községeket a pótdadógazdálkodásból kivigye és megfelelő új bevételi forrásokat nyisson számukra. Elemi tétel ugyanis az, hogy a pótdadó az alapadó káros hatásait sokszorozza. Új jövedelmi források nyitása, eleven községi élet megindítása helyett tehát a pénzügyi bölcsesség a pótdadó százalék maximálásának kényelmes eszközéhez folyamodott és ezen a réven avatkozik bele a községek beléletébe. Itt csak összehasonlítóképpen jegyezzük meg, hogy az elnyomó és centralista cseh állam az 1927 június 15-én önkormányzati háztartási törvénnyel 300%-os községi és 150%-os járási pótdadó maximumot állított fel, a 100, illetőleg 50%-os pótdados községek, illetőleg járáások költségvetéséhez pedig semmiféle jóváhagyást sem ír elő. A pótdadó maximumnak különben az a nagy veszedelme, hogy teljesen kizárja az egyénesítést; kis pótdadó alappal rendelkező iparkodó és dolgos községben a 100%-os pótdadó sem teher és aggasztó körülmény, míg nagy pótdadó alappal rendelkező községet 50%-os pótdadó is katasztrofális helyzetbe dönthet.

A községek önállóságának fokozatos megszüntetése, a községi vezetőkből és a községi életből az önérzet kiölése azonban nemcsak ebben a túlzott gyámkodásban tükröződik vissza, hanem abban is, hogy a különböző szakigazgatások túlzott mértékben veszik igénybe a községet.

Természetes, hogy a reálrendszer, minden szakigazgatásra külön szerv létesítését a legalsóbb egységben a leggazdagabb állam sem viheti keresztül és a különböző szakigazgatások tennivalóinak közös végrehajtása azzal a haszonnal is jár, hogy a legalsóbb egységben a végrehajtást végző közeg összeegyeztetheti a különböző érdekeket és nézőpontokat, alkalmazkodhatik az élethez. Ebben az esetben azonban rá kellene bízunk azt, mikor, mit és milyen sorrendben végezzen. Nálunk ezzel szemben az a helyzet, hogy minden szakhatóság és hivatal önállóan, egymásra tekintet nélkül intézkedik, bíróságol és parancsol

és ezzel azután a községi közigazgatásban olyan zűrzavart idéznek elő amelyben eligazodás ma már jóformán lehetetlen.

Az előbb hangsúlyoztuk azt, hogy a legalsó fokon a végrehajtás ágazatainak egymásba kell fonódniuk. Hz a követelés nem jelentheti azonban azt, hogy az állam a községi igazgatást kisajátítsa az állam pénzügyi helyzetének biztosítására. Az együttesen kezelt közadókból ügyis először az állam emeli le saját részét és az önkormányzati testületeknek a maradékkal kell megelégedniük. Az adót behajtó községi közegek — a hasonlattal nem akarjuk megsérteni őket — a bekötött szájú nyomtató lovat juttatják az ember eszébe. Az államnak tehát saját-magának kellene gondoskodnia a külön adóügyi igazgatásról és az inkább karitatív és üzemszerű községi igazgatás vezetőit az adóbehajtással járó gyűlölettől mentesítenie kellene. Ez nemcsak az érdekelteknek régi kívánsága, hanem a szomszédunkban van rá példa: a gyakorlatias cseheknek egyik első tette volt az, hogy az adóügyi és általános igazgatást alsó fokon is szétválasztották és ezzel a községeket és járásokat nagy gyűlölet-tehertől szabadították meg. Ennek a fórumnak keresztül-vitele még csak pénzbe sem kerülne, mert a községi igazgatásban jelenleg adóügyekkel foglalkozókból egészen jól meg lehetne szervezni az alsófokú adóügyi igazgatást

Említettük, hogy nincsenek teherbíró, magasabb igényeket kielégítő községi igazgatási egységeink, hogy túlzott gyámkodás alatt nyögnek a községek és a szakigazgatások túl sok terhet rónak rájuk. Ez az utóbbi tétel természetesen nem jelenti azt, mintha lehetségesnek tartanók a múlt század közepén uralkodott francia és német közvetítéssel hozzánk érkezett hamis tételnek: az állami és önkormányzati igazgatás szétválasztásának, a saját és átruházott hatáskör elméletének megvalósítását. Minden közigazgatás — a magánigazgatásokról nem beszélünk — az állammá tömörült nemzet ügye és az önkormányzatnak csak akkor és addig van értelme és jogosultsága, amikor és ameddig ezt a nemzeti ügyet előmozdítani tudja. Nem azt kifogásoljuk tehát, hogy az állam feladatokat hárít a községekre, hanem azt, hogy az áthárítás alkalmával a lehetőségeket és gyakorlati nézőpontokat mellőzi. Ez a hiány kiküszöbölhető lenne, ha a szakhatóságok és hivatalok alárendeltenének a vármegyének, amely ilyképpen az összhangot biztosítani tudná. Ha szükséges, attól se riadjunk vissza, hogy a főispánból szakképzett tisztviselőt formáljunk, aki azután méltóan lehet főnöke a szakigazgatásoknak és ellenőre az önkormányzati igazgatásnak.

Végül foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogyan és kik töltik meg a községi önkormányzat kereteit.

Ma az a helyzet, hogy a műveltebb osztályokhoz tartozók, a tehetősebb gazdák nem vesznek részt a képviselőtestület ülésein, mert önérzetükkel nem fér össze az, hogy határozataiknak semmi hatálya sincs. Elmondhatjuk tehát, hogy még azok a biztosítékok sem érvényesülnek az életben, amelyeket az idejétmúlt községi törvény felállított. A községi képviselőtestület gyér látogatottságú, a néptől elszakadt, súlytalan alakulat a legtöbb helyen.

De még ha nem is ez lenne a helyzet, akkor sem tartanók a községi képviselőtestületet tárgyalásra vagy a néphangulat kifejezésére

alkalmasnak. Egészen érthetetlenül ma is érvényesül a virilizmus elve, amelynek értelmében a képviselőtestület fele a legtöbb adót fizetőkből áll. Elismerjük, hogy az 1929-es törvényhozás, majd későbbi törvények bizonyos javításokat végeztek: a katonai szolgálat bizonyos érdemei is kettős beszámításra adnak igényt és az adónemek megjelölése is szerencsésebb, mint régebben volt. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy szerencsétlen tőkeviszonyaink következtében a lakosságnak származásig elhatárolt bizonyos része gazdasági túlsúlyán felül külön közjogi nyomatékhoz jut; a virilisták 50%-os aránya pedig azt jelenti, hogy ezen a címen olyanok is a képviselőtestületbe kerülnek, akiknek csekély adóösszege még a megállapodottság nézőpontjából sem jelent biztosítékot. Semmi akadálya sem lenne annak tehát, hogy a virilizmust a törvényhozás egyszerűen törölje és az élethez közeledjék annyiban, hogy a mind erősebben érvényesülő, a lakosság egyes rétegeit valóban képviselő érdekképviseletek kiküldötteinél egészítse ki a képviselőtestületet. Ily módon biztosítható lenne az, hogy a képviselőtestület valóban kapcsolatokat tartana a lakosság széles rétegeivel és minden vágy, törekvés kebelében kifejezésre jutna.

Mindez nem elméleti elgondolás, hanem gyakorlati tapasztalatokból leszűrt törekvés, amelynek megvalósítása sürgős szükséggé vált, mert ezekben a történelmi időkben, ebben az Összeállításban, hatáskörben és megkötöttségben aligha tehetjük ki a községi közigazgatást annak a teherpróbának, amely esetleg reá szakad. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt sem, hogy az elszakított magyarság számára a csonka ország életviszonyait, tehát községi igazgatását is kívánatosá kell tennünk, ezt pedig csak úgy érzük el, ha szabadabb, mozgékonyabb, terhekkal kevésbé sújtott községeink lesznek és a falusi ember közfeladatainak megoldását lakóhelyéhez közel kapja meg és ezeknek a feladatoknak megoldásába irányítóig avatkozhatik bele.

Ezzel az érdekekkel szemben a centralista bürokraták rémlátásainak, a falusi néppel szemben társadalmi bizalmatlanságot érzők ellenérzésének hátrálnia kell. A központi ellenőrzés úgysem tudja a visszaéléseket megakadályozni és a demokratikus falupolitikát nemcsak hangoztatniok kell a vezetőknek — akik ezt valóban őszintén és becsületesen át is érzik —, hanem ennek a középső szigetelő rétegen keresztül is minden vonatkozásban érvényesülnie kell.

WEIS ISTVÁN

A MAGYAR FÖLDBIRTOKPOLITIKA FELADATAI

A FIATAL MAGYAR újságírógárda egyik tehetséges tagja dobta ki pár évvel ezelőtt a magyar közvéleménybe, a földműves-népességre vonatkoztatva, munkájának címéül választva a „három millió koldus“ kifejezést. Míg a sajtó egyrésze elfogadta ezt a szomorú megállapítást, konzervatív részről demagógiának minősítették a fiatal újságírónak ezt a könyveimét.

A magunk részéről megállapítjuk, hogy ez az annakidején élénk feltűnést keltett hárommilliós lélekszám nem légből kapott fantázia, hanem az 1930. évi népszámlálás adataira támaszkodó hivatalos megállapításból igazolható. A mi összesítésünk ugyanis az agrár népességnek azt a rétegét, amelyre a fiatal újságíró célzott, 3,043.464 lélekben állapította meg.¹ A „koldus“ szót azonban a Nagyatádi Szabó István által is használt „földműves szegénység“-gel szeretnénk helyettesíteni.

A kifejezésnek ez a korrekciója azonban lényegesen nem változtat a magyar agrár népesség nehéz és szomorú helyzetén, mert a mi megállapításunk is azt jelenti, hogy a maradékország mezőgazdasági népességének 32%-a rendelkezik csak olyan földbirtokkal vagy földbérlettel, amelyből a földtulajdonos vagy haszonbérelő önállóan meg tud élni, míg a mezőgazdasági népesség 68%-a részben földnélküli, részben pedig olyan földterületen gazdálkodik, amely a maga és családja eltartására nem elegendő, hanem arra kényszeríti, hogy más rendelkezése alatt álló birtokon, vagy ha az lehetséges, kereskedelmi vállalatban vagy ipartelepen vállaljon napszámos bér munkát.

Ez a három milliányi földműves szegénység a népszámlálás adatai szerint 1,314.746 kereső léleknek felel meg s ebből ténylegesen földtelen és bizonytalan jövedelmű proletár 553.229 kereső fő, akiket a mezőgazdasági statisztika mint „mezőgazdasági munkásokat“ tart nyilván. Megdöbbenően nagy ez a dolgozni tudó és akaró félmilliós acélos magyar kart jelentő szám, mert hiszen az eltartottakkal együtt ez az osztály majdnem másfél milliányi olyan magyar lelket jelent, akikről minden óvatos kétkedés nélkül mondhatjuk ki azt, amit Ravasz László hangsúlyozott a magyar felsőházban, hogy ez a tömeg valóban „Árpád népe“.

Az 5 kat. holdon aluli birtokosok és bérlők összes népessége.....	1,145.730
a részes földműveseké	72.872
a gazdasági cselédeké.....	597.474
a mezőgazdasági munkásoké.....	1,227.388
a földműves szegénység összes lélekszáma tehát:	3,043.464

Elsősorban ezekre a körülményekre és ezekre a számadatokra kellett reámutatnunk, amikor a földműves szegénység helyzetéről és az orvoslás módjáról óhajtunk képet nyújtani, mert a magyar agrárkérdés súlyos volta nem annyira a mezőgazdasági művelés alatt álló termő terület birtokmegoszlásán, mint a mezőgazdasági népesség aránytalan és egészségtelen tagozódásán keresztül ismerhető fel. Nem szándékozunk ezzel a kiinduló megállapításunkkal a maradékország sokszor és méltán kifogásolt egészségtelen birtokmegoszlásának védelmére kelni, csak reá akarunk mutatni arra, hogy a hazai birtokmegoszlás ismertetése önmagában a problémát nem világítja meg, mert ennek egyoldalú tárgyalása tulajdonképpen csak a birtoktulajdonosokat érinti s kihagyja a birtoktalanok nagy tömegét. Ha azonban a mezőgazdasági népesség tagozódását vizsgáljuk, azonnal szembetaláljuk magunkat a mezőgazdasági proletáriátus nagy tömegével, amely a mai idők legfontosabb és egyúttal legnehezebb kérdése.

Bár a mezőgazdasági népesség egészségtelen tagozódása az aránytalan birtokmegoszlással a legszorosabb összefüggésben áll akkor, amikor kísérletet teszünk a tennivalók és a program felállítására, ketté kell választani a földműves szegénység felemelésére és sorsának megjavítására irányuló javaslatunkat, s csak egyik részében kívánhatjuk a birtokmegoszlás korrekciójának végrehajtását. A földműves szegénység hárommilliónyi tömegének ugyanis csak 60%-a földnélküli, míg 40%-a földtulajdonos, illetve földbérlet. Mások az eszközök és módok a földdel rendelkező és más a földnélküliek felemelésére.

Azt a végtelenül egyszerűnek látszó felelőtlen jelszót, hogy a földműves szegénységét minden fenntartás nélkül és a maga egészében önálló gazdaságok tulajdonosává kell tenni, komoly agrárpolitikus magáévá nem teheti. A mezőgazdasági népesség tagozódását ugyanis úgy átalakítani, hogy egyes csoportokat és foglalkozási ágakat teljesen megszüntetünk — nem lehet. Ezek a tagozódások a természeti és gazdasági élet változhatatlan és örök törvényei szerint jöttek létre, az emberi különbözőségeken alapulnak és így fennállásuk indokolt és szükséges is. Ezekből következik az az álláspontunk, hogy ha még lehetséges volna is a földnélküli agrár proletáriátus teljes egészének földhöz juttatása, erre nincs szükség és nem is volna helyes, már azért sem, mert rétegek egészséges felmenő osztálymozgalmában nincsenek ugrások: a nincstelen földmunkásokból először csak ház- és kerttulajdonos, később törpebirtokos és csak azután lehet kisbirtokos.

Mi lehet tehát a földbirtokpolitika reális célja?

A számokkal dolgozó agrárstatisztikus elméletileg pontos feleletet tud adni erre a kérdésre: ha céltudatos és fokozatos tevékenységgel el lehetne érni azt, hogy az öt holdon aluli törpebirtokosság aránya a jelenlegi 25%-ról 15%-ra, a proletáriátus aránya pedig a jelenlegi 27%-ról 17%-ra úgy csökkentessék, hogy az agrártermelés nivója is emelkedjék és ezek továbbra is a termőföld barázdáinál maradhatnak: a nagy probléma megoldást nyerne.

Ez az elméletileg egyszerűsített feladat azonban a gyakorlatban nehéz és szétágazó végrehajtást igényel, de mint irányelv betartható az a törekvés, hogy míg a földműves szegénység 40%-át kitevő törpe-

birtokosság fokozatos földhözjuttatással, addig a 60%-ot kitevő földnélküli réteg több munkaalkalom nyújtással, a mainál nagyobb munkajövedelemhez segítséssel és házhely-akcióval, valamint földbérlet szövetkezetekbe való tömörítéssel emelhető ki mai nehéz helyzetéből.

Az első célt a most megalkotott telepítési törvény, részben pedig a hitbizományi törvény kívánja végrehajtani, amikor legelső paragrafusában kimondja, hogy a törvény főtörekvése az „egy-egy család eredményes gazdálkodásának alapjául alkalmas önálló gazdaságok létesítése”. Hogy milyen nagyságú gazdaság alkalmas arra, hogy egy földműves családot tisztességgel eltartsion és azon eredményes gazdálkodást folytasson, a törvény területileg nem határozza meg, mert hiszen ez vidékenként és községenként, a termelési és értékesítési adottságok szerint, változik. Az országos átlagokat véve figyelembe azonban egy ilyen birtoknak mezőgazdasági területében legalább 10—12 kataszteri holdnak kell lennie.

Ebben a vonatkozásban tehát igenis földhözjuttatásról van szó, mégpedig a mi számításunk szerint kereken egymillió kataszteri holdról, miután ily nagyságú termőterületnek fokozatos és céltudatos juttatásával volna a kisbirtokosság osztályába felemelhető a törpebirtokosság önálló rétege. Ennek a földhözjuttatásnak azonban esetenként és vidékenként alkalmazkodnia kell a termelési, népesedési és birtokmegosztási helyzethez s míg egyik részében mint a tagosítással kapcsolatos birtokkiegészítések, másik részében, mint a szó valódi és szoros értelmében vett telepítések hajtható csak végre. A törpebirtokosságnak ugyanis csak 15—20%-a juthat földhöz régi lakóhelyén, míg nagyobb része csak áttelepítéssel emelhető fel a kisbirtokosok osztályába, akként, hogy ezeknek ingatlanait maga az állam vásárolja meg s juttatja azoknak, akik lakóhelyüket nem hagyják el. Ennek az akciónak eredményeként a pántlikás földszalagokból álló törpebirtokok az „egy-egy család eredményes gazdálkodásának alapjául alkalmas önálló gazdaságokká” alakulnának át, ezen kívül új telepes kisbirtokok keletkeznének, másrészt a kisbirtokossá emelkedett törpebirtokosság megszűnne a mezőgazdasági munkásságnak a bérmunkavállalásban versenytársa lenni, mert a földnélküli mezőgazdasági munkásság így mentesülne a törpebirtokosság munkakínálatától, amely gyakran — különösen gyengébbtermésű években — az agrárproletáriátus munkanélküliségét és „koldussá” züllesztését eredményezte.

A probléma nehézségét, szétágazását, másrészt több ponton való összefüggését és a nemzeti termelés bonyolultságát igazolja azonban, hogy a nagybirtok mezőgazdasági területéből céltudatos és fokozatos tevékenységgel a törpebirtokosságnak juttatandó egymillió kataszteri hold a másik oldalon kisebbitené az agrár proletáriátus „munka-területét”, amelyet mi 5,300.000 kataszteri holdban állapítottunk meg¹.

¹ Állandó gazdasági alkalmazottat tartanak, vagy legalább is idegen munkaerőt kénytelenek gazdaságukban foglalkoztatni a 20 kat. holdon felüli ingatlanal rendelkező birtokosok. Ezeknek tulajdonában áll a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági területből 6,651.330 kát. hold. Ebből a területből azonban le kell vonnunk 1,364.440 kat. holdat, amelyet a 20—100 kat. holdig terjedő kisbirtokosok 68.122 önálló főt kitevő száma, idegen segítség nélkül önmaga, családtagjaival együtt művel meg. Ezek szerint a bérmunkára szoruló munkaterülete 55288.890, vagyis kerék számban 5,300.000 kat. hold.

Ennek a munkavállaló agrárnépességnek foglalkoztatást és így megélhetést nyújtó munkaterületnek egymillió kataszteri holddal való megkisebbedése a fő érve annak a konzervatív álláspontnak, amely perhorreszkál minden olyan akciót, amely a nagybirtok területi állományát állami beavatkozással s az állami kisajátítási jog alkalmazásával akarja kisebbiteni s ennek segítségével és felhasználásával a kisbirtokok állományát szaporítani. Ez az álláspont azt vitatja, hogy a nagybirtokoknak 20 kataszteri holdon aluli egységekre való felbontása a mezőgazdasági munkásságot fosztaná meg munkaterületétől és így megélhetési alapjától.

Amikor ennek a kifogásnak komolyságát elismerjük, reá kell mutatnunk arra, hogy a munkaterület megkisebbedésének a proletáriátus szempontjából való káros hatását erősen mérsékelné az a már említett körülmény, hogy a földdel rendelkező és kisbirtokossá emelkedett törpebirtokosság munkavállaló jellege megszűnnék s így a mezőgazdasági munkásság könnyebben jutna elhelyezkedéshez, miután ez a tény közvetve a munkaalkalmak számát szaporítaná.

ÉS EZZEL ELÉRKEZTÜNK a földműves szegénység másik nagy csoportjának, a 60%-ot kitevő földnélküli gazdasági cselédség és mezőgazdasági munkásság helyzetének megjavítását illető nézetünkhöz.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a gazdasági cselédséget csak formailag tartjuk ebbe a kategóriába tartozónak, miután ez az osztály nem számítható az agrár proletáriátus tömegéhez, tekintve hogy léte és egzisztenciája biztosított. Maga a „gazdasági cseléd“ kifejezés nemcsak foglalkozást, hanem állandó és biztos egzisztenciát jelent. A termőföldhöz viszonyított minél nagyobb arányszámukat nemcsak nem kifogásoljuk, hanem abban a termelés magasabb nivóját látjuk, mert ez a magas arányszám a mezőgazdasági termelés legegészségesebb állapotát dokumentálja. Mezőgazdasági proletáriátus alatt mi tehát csak azt a másfélmilliós tömeget értjük, amely nemcsak földnélküli, de munkajövedelme is bizonytalan s amelyet az agrár népesedési statisztika mint „mezőgazdasági munkásokat“ tart nyilván.

Ez az osztály, amelynél mi a kisbirtokterjedelmű földhözjuttatást nagy általánosságban nemcsak feleslegesnek és nemcsak megoldhatatlannak, de egyenesen károsnak tartjuk. Amint erre már utaltunk is, ezeknél házhelyakcióra, a mezőgazdasági munkaalkalmak szaporítására és a munkajövedelem fokozására, valamint a kishaszonbérleti rendszer bevezetésére van szükség.

A házhelyakció már a földreformtörvény végrehajtásával is szép eredményt ért el¹ s a telepítési törvény is szükségesnek ismerte el ennek folytatását, amikor kimondta, hogy házhelyek részére a birtokpolitikai célra megszavazott évenkénti két, illetve két és félmillió pen-

¹ Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1938 január i-ig bezárólag 259.733 házhelyet juttatott az agrárproletáriátus részére, amelyeknek összes területe 58,606 kat. hold. Egy-egy házhelyre jut tehát átlagban 350 négyszögöl. Ezeknek a házhelyeknek túlnyomó részén a juttatónak önerijükből építenék fel otthonaikat. Az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet eddig 40.862 földművesnek nyújtott építési kölcsönt összesen 56,371.651 pengő erejéig. Az egy-egy esetre jutó átlagos kölcsön tehát 1380 pengő.

gőnek egynegyedrészt kell felhasználni.¹ Reméljük, hogy a telepítési törvény novelláris módosításával ez az ötszázezer, illetve hatszázezer pengő lényegesen felemeltetik, miután itt számításaink szerint legalább százezer házhely kiosztásáról van szó és ezeknél nem elegendő a pusztá házhelyekhez való juttatás, de építési kölcsönök folyósítására is szükség van, ha azt akarjuk, hogy emberhez méltó rendes otthonhoz jussanak a nincstelének nélkülöző tömegei. Ezek a házhelyek lehetnek azután kiinduló vagyoni alapjai annak, hogy a proletáriátus arra érdemes és dolgos egyedei törpebirtokossá, később pedig kisbirtokossá emelkedhessenek fel.

A mezőgazdasági munkaalkalmak szaporításának és a munkajövedelem fokozásának kérdése összefügg azzal a javaslatunkkal, hogy a mezőgazdasági proletáriátus jelentékeny részét a biztos és állandó egzisztenciát jelentő gazdasági cselédek osztályába kell felemelni. Megvalósítási módja és eszköze a minőségi és mennyiségi termelés intézményes fokozásával és a vitéz Rosner István báró által, a hitbizományi törvény pralamenti tárgyalása alkalmával javasolt „munka-intenzivitási“ törvénnyel kapcsolatos.

A helyzet ugyanis ebben a vonatkozásban ma az, hogy a mezőgazdasági munkavállalóknak foglalkozást nyújtó és 5,300.000 kataszteri holdat kitevő „munkaterületnek“ minden 20 kat. holdjára jelenleg 0'8i, tehát még egy kereső gazdasági cseléd sem jut.

Szomorú képet ad ez a tény az ország mezőgazdasági termelésének alacsony nívójáról!

Azok a húsz kataszteri holdon felüli birtokok, amelyeknek szorosabb értelemben vett mezőgazdasági — tehát termő területén 20 kat. holdanként még egy állandó gazdasági cseléd sem talál munkát: nem teljesítik azt a hivatásukat, amelyet tőlünk a köz érdeke, úgy gazdasági, mint szociális szempontból megkíván. Ezekre nézve jelentette ki vitéz Rosner István báró a telepítési törvény parlamenti tárgyalásakor, hogy a szántóterület húsz holdjára alkalmazott gazdasági cseléd nagyon messze van attól, hogy ez a birtokos javára érdemként figyelembe vételessék.⁴

— Annak a gazdának, — jelentette ki nem kis meglepetést keltve Rosner István báró — aki azzal dicsekszik, hogy ötven holdra tart egy cselédet és napszámra egy fillért sem ad űá, pusztulnia kell a magyar földről, annak ebben az országban nincs helye!

Hogy a magyar termőföldnek ez a kevés munkaerőt foglalkoztató, alacsony kultúrájú, külterjes kezelése megszüntethető s így az agrár proletáriátusnak minél több munkaalkalom biztosítható legyen, a telepítési törvényben konstituált területkiszajátítási jogot nem a birtok terjedelméhez, hanem ahhoz a kérdéshez kívánjuk kötni, hogy miként kezeli, miként műveli a földet annak birtokosa, illetve mennyi állandó alkalmazottnak ad állandó munkát és biztos megélhetést. E szerint az elgondolásunk szerint a kiszajátítási hányados az ott foglalkoztatott

¹ Lásd az 1936: XXVII. t.-c. 73. §-át.

² Lásd a telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1936: XXVII. t.-c. 4. §. d) pontját, amely mérsékli az átengedést kötelezettség mértékét akkor, ha egy birtokon annyi gazdasági alkalmazott van, hogy a szántóterület minden húsz kataszteri holdjára egy-egy állandó gazdasági alkalmazott jut.

állandó alkalmazottak száma szerint kisebbednek, illetve nagyobbod-
nák akként, hogy ott, ahol a szántóterület minden húsz holdjára két (2)
állandó gazdasági alkalmazott jut, az államnak kisajátítási joga meg-
szűnnék, míg a húsz holdra jutó állandó alkalmazottak csökkenő száma
nemcsak emelné a kisajátítási hányadost, hanem még a kártalanítás
módját is a birtokos szempontjából akként súlyosbítaná, hogy bizo-
nyos határon túl a kártérítés nélküli kisajátítás is lehetséges volna.

Elismerjük, hogy a magyar mezőgazdaság és az agrár proletáriátus
érdekében felvetett ez a javaslatunk éles ellentétben áll a gazdasági
szabadság elvével, de erre utalt Károlyi Gyula gróf is, amikor a magyar
felsőházban a telepítési törvény tárgyalása alkalmával azt a kijelentést
tette, hogy „a nagybirtokgazdálkodást csak a jobb termelés és a nagyobb
munkaalomadási kötelezettség indokolja“. Ebből a kijelentésből
önként következik, hogy azoknál a nagybirtokoknál, ahol a termelés a
kívánt mértéket nem éri el s amelyek nem nyújtanak megfelelő munka-
alkalmat az agrár népességnek, ott az állami beavatkozás — Károlyi
Gyula gróf szerint is — jogos és indokolt. Ezek szerint a nagybirtok
állománya az állami kisajátítási jog alkalmazása nélkül is — a birto-
kosok elhatározásából — kisebbednék, mert az a birtokos, aki föld-
tulajdonához ragaszkodik, kénytelen volna ingatlanának egy részét
csak azért eladóvá tenni, hogy a vételár segítségével megmaradó terü-
leten olyan mintagazdaságot létesítsen, amelyen teljesíteni tudja a
közérdekből előírt szociális kötelezettségét.

A FÖLDNÉLKÜLI magyar mezőgazdasági munkásság felemelését
szolgálja végül az ellenőrzés és szakszerű vezetés alatt álló kishaszon-
bérlet-szövetkezetekbe való tömörítése az agrár proletáriátus arra érde-
mes tagjainak.

Az ország mezőgazdasági területének mintegy 20%-a haszon-
bérletileg kezeltek s a 2,260.000 kataszteri hold mezőgazdasági terü-
letből mintegy 780.000 kataszteri hold, tehát az összes haszonbérletileg
kezelt területnek 35%-a, 500 kat. holdon felüli haszonbérlet. A birtok-
politikai akciónak tehát ezt a háromnegyed millió holdnyi mezőgazda-
sági területet kellene megvizsgálnia s ott ahol az nyerne megállapítást,
hogy a haszonbérlet nem megfelelő rendszerrel és módon kezeli a
földet s így nemcsak termelési, de szociális kötelezettségének sem tesz
eleget, az állami beavatkozási jog alkalmazásával kell átvennie a haszon-
bérletet a létesítendő földbérlet-szövetkezet javára. Az államnak ez a
tevékenysége egyáltalán nem érintené a földtulajdonosok jogait és
semmiféle anyagi hátránnyal az ingatlan tulajdonosára nézve nem
járna, mert hiszen a földbérlet-szövetkezet ugyanazokkal az anyagi fel-
tételekkel venné át a haszonbérlet területét, amilyennel a volt haszon-
bérlet azt bírta. Ezeket a kishaszonbérlet-szövetkezeteket nem lehet az
orosz „kolhoszok“-kal egynek venni, miután a magyar földbérlet-
szövetkezeteknél — amint erre Schandl Károly az Országos Központi
Hitelszövetkezet vezérigazgatója parlamenti beszédében reá is muta-
tott — sem kényszertársulás, sem közös gazdálkodás nincs, tehát
indokolatlan az a félelem, amely a földbérlet-szövetkezetek bevezetésé-
vel kommunisztikus törekvéseket vél felfedezni.

A földbérlet-szövetkezetek, a mi hitünk szerint, nemcsak magasabb kultúrát visznek be a termelésbe, de állandó és biztos megélhetést nyújtanak majd a mezőgazdasági munkásság egy tekintélyes részének, s ezenkívül a legjobb és legalkalmasabb eszközei ezek a szövetkezetek az agrár proletáriátus kívánatos és szükséges felmenő osztálymozgalma elősegítésének is, amennyiben ezekben a földbérlet-szövetkezetekben választódnak majd a legjobban ki, a szakértő vezetők megállapításai szerint, azok a gazdasági alanyok, akik munkásságukkal bebizonyították tudásukat, szorgalmukat és rátermettségüket s akik így később a birtokpolitikai akció keretében a tulajdoni földhözjuttatásnál is tekintetbe jöhetnek. Mert minden birtokpolitikai akció sikerének első és legfontosabb feltétele, hogy arra érdemes nép jusson a földhöz. Az a hangos jelszó, hogy „földet a népnek“ önmagában nem oldja meg a földbirtokpolitikai problémákat. Nem elég földet adni a népnek, de céltudatos, fáradságos és áldozatos munkával ki kell nevelni arra, hogy ezt a földet kiérdemelje és azon a legszebb eredményt érje el.

A földművelésügyi kormányzat tizenöt évvel ezelőtt vezette be a gyakorlati téli gazdasági iskolák rendszerét, amelynek célja a serdültebb korú földműves gyermekek elméleti és gyakorlati gazdasági kiképzése. De a kétéves tanfolyam után sem engedi el teljesen az iskola vezetősége a tanfolyam növendékeit, hanem egy szakegyesületbe, az „aranykalászos gazdaiifjak szövetségébe“ tömöríti őket s így igyekezik további küzdelmes életükbe irányítólag befolyani.

Nekem évekkkel ezelőtt alkalmam volt az egyik ilyen kétéves tanfolyam záróvizsgáján részt venni, amely ünnepélyes formák között, a földművelésügyi minisztérium képviselője, az illetékes mezőgazdasági kamara, gazdasági egyesület, valamint a vármegye vezetőségének részvételével zajlott le a Ids vidéki városban. Ennek az ünnepségnek egyik biztató jelenete volt az, amikor a nagyszerű eredménnyel levizsgázott gazdaiifjak mellé a vármegyei gazdasági egyesület elnöke — a magyar agrártársadalom egyik kiválósága — buzdító beszéd kíséretében, feltűzte az „aranykalász“ jelvényt s ezzel az aranykalászos gazdaiifjak szövetségének tagjává, röviden — ahogy a köztudatba is már átment — „aranykalászos gazdává“ avatta őket.

A magyar földbirtokpolitikának szorosan együtt kell haladnia a magyar agrártársadalom, különösen pedig a földműves szegénység mezőgazdasági szakműveltségének felemelésével. Mennél több lesz itt az „aranykalászos gazda“, annál könnyebben tudjuk megvalósítani azokat a törekvéseket, amelyek a mezőgazdasági proletáriátus helyzetének megjavítását és a mainál jobb, egészségesebb és igazságosabb birtokmegosztás elérésének nagy célját szolgálják.

NÉMETHY BÉLA

IMRÉDY BIRTOKPOLITIKÁJA

ALIG MÚLT KÉT ESZTENDEJE, hogy törvényerőre emelkedett Gömbös Gyula telepítési javaslata, máris új birtokpolitika körvonalai vannak kibontakozóban. Hogyan lehet ez, hiszen annakidején negyedszázadra előre pontosan kiszámították a javaslat készítői, mennyi terület kerülhet tulajdon és bérlet alakjában a parasztság kezére, olyan bizonyosra vették a tervbevett birtokpolitikai intézkedések tartósságát? A végrehajtás munkája is megindult, külön telepítési igazgatósággal, nagy bürokratizmussal és bár telepítésre csak két esetben került sor, mégis két év alatt 30.000 holdat osztottak szét, 18.000 holdon pedig kishaszonbérleteket létesítettek, ami azt bizonyítja, hogy a birtokpolitikai tevékenység programszerűen folyt és kitöltötte az eredetileg kontemplált keretet. Pedig ezideig csak szabadkézből vásárolt ingatlanokat használtak fel, a törvényes kényszerintézkedések alkalmazása még el sem kezdődött, holott ettől legalább is remélni lehetne a birtokpolitika ütemének meggyorsulását és kiterjesztését olyan vidékre is, ahol arra közérdekből is halaszthatatlan szükség volna. Mi az oka annak, hogy Imrédy Béla miniszterelnök Kaposvárott egy lényegében új birtokpolitikai reform megindítását jelentette be? Vájjon az 1936-os törvénynek valóban csak az lett volna a rendeltetése, hogy — mint megboldogult Gömbös Gyula magánbeszélgetéseiben szokta volt mondogatni — rést vágjon megkövült birtokviszonyainkon, amelyet aztán lehet és kell is tovább tágítani?

Anélkül hogy az 1936-os birtokpolitika közelebbi bírálatába bocsátkoznánk, annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az legfeljebb ennek a résznek szerepére volt alkalmas, mert az elért eredmény olyan jelentéktelen, hogy a feladat nagyságához egyszerűen nem is mérhető. A két esztendő ugyan kevés idő, de hát van-e nekünk annyi két esztendőnk a józan és szakszerű megoldásra, hogy ilyen kényelmes lassúsággal fecséreljük el a rohanó időt? Bizonyára ez a felismerés készítette a miniszterelnököt arra, hogy az 1936-os törvény továbbfejlesztésével, de részben annak alapelveitől és irányától eltérő úton, sokkal gyorsabb ütemben igyekezzék a földkérdés megoldását előbbre vinni -

Miben áll az Imrédy-féle földprogram lényege? Sokat nem tudunk, mert a kaposvári beszéd inkább csak a kérdés nagy fontosságára mutatott rá. Két fontos konkrétumot azonban megismertünk.

Az egyik a várható reform terjedelmére, a másik a megoldás módjára vonatkozik. A kormány tervei szerint a 300 holdnál nagyobb korlátozott forgalmú birtokok egy harmadát és az 500 holdon felüli szabadforgalmú birtokok egynegyedrészt lehet majd igénybevenni. Ami pedig a juttatás módját illeti, az 1936-os törvény intenciójától eltérően, első-sorban kishaszonbérletek alakításáról lesz szó. Mit jelent ez a megoldás közelebről nézve?

Mindenek előtt a 300 és 500 holdas birtokhatár érdemel figyelmet. Ez nagy fejlődés a Gömbös-féle koncepcióhoz képest, amely általában 3000 (kivételes esetekben 1000) holdban jelölte meg azt a minimumot, amelyhez nyúlni nem lehet. Viszont erős közeledést jelent az általános európai felfogáshoz, amely a birtokpolitikában igen mélyen száll alá a parasztbirtok terjedelménél nagyobb gazdaságok igénybevétele terén. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a jelen esetben csupán egy keret felállításáról van szó és egyáltalán nem bizonyos, hogy az említett birtokok egynegyede, illetve egyharmada tényleg igénybe is vétetik. Ez mindenesetre sebezhető pontja lehet az egész elgondolásnak, mert — bizonyítani is felesleges — a mi viszonyaink között jelentkező jogos földszükségletnek a fenti keret teljes kimerítésével is csak egy részét sikerül majd kielégíteni.

Nagyon fontos kérdés, hogy a fenti egynegyed illetve egyharmad-rész az összes vagy csak a mezőgazdasági művelés alatt álló területre értendő-e. Ez a miniszterelnök beszédéből nem tűnik ki. Már pedig a kettő között óriási különbség áll fenn.

Az 500 kat. holdon felüli szabadforgalmú földbirtokok területe 2,512.190 kat. hold; ennek 25%-a 628.047 kat. hold. Ha ebből leszámítjuk az erdőt, a nádast és a földadó alá nem eső területeket, tehát csak a mezőgazdasági művelésre használt földek egynegyedrészt vesszük, már csak 469.500 kát, holdat nyerünk. Egyedül a szántóföldet véve alapul (az 1920-as földreform csak szántóföldet juttatott egyéni tulajdonul), pedig mindössze 353.040 kat. holdat lehetne igénybe venni.

A 300 kat. holdnál nagyobb korlátozott forgalmú birtokok területe 3,493.091 kat. hold, ennek egyharmada 1,164.360 kat. hold. A mezőgazdasági művelésre használt terület (szántó, rét, legelő, kert, szőlő) egyharmada azonban ennek a fentinek alig valamivel több mint a fele, vagyis 663.215 kat. hold. Ha pedig csak a szántóföldet vesszük figyelembe, 343.173 kat. hold adódik.

Ilyenformán az új birtokpolitika rendelkezésére állana:

	Az összes	A mezőgazdasági művelés alatt álló terület véve	A szántóföldi alapul
	k. hold	k. hold	k. hold
Szabadforgalmú birtokokból.....	628.047	469.500	353.040
Korlátozott forgalmú birtokokból	1,164.360	663.215	343.173
Összesen ...	1,792.407	1,132.715	696.213

A háromféle lehetőség között óriási a különbség. Tekintettel arra, hogy nem az 1920-as földreformhoz hasonló megoldásról van

szó, hanem önálló kisüzemek alakítása áll előtérből — legalább is erre lehet következtetni a miniszterelnöknek abból a kijelentéséből, hogy a termelés érdekeire különösen nagy gondot kíván fordítani —, valószínűnek látszik, hogy vagy az összes terület, vagy a mezőgazdasági művelés alatt álló terület egynegyedének, illetve egy harmadának igénybevételére kerül sor. Az 1.8 millió kat. holdban — lineáris alapon számítva — 600.000 hold erdő, nádas és földadó alá nem eső terület is bennfoglaltatik, már pedig ezeknek nagy része kisbirtokok alakításánál alig jöhet figyelembe, úgyhogy az volna kívánatos, ha az összes terület egyharmada, illetve egynegyedrész (vagyis az egész 1-8 millió hold) a szabad- és korlátolt forgalmú birtokok mezőgazdasági területéből vétetnék igénybe.

Fontos kérdés továbbá, hogy a 300, illetve 500 holdig terjedő határon belül milyen birtokkategóriák jönnek elsősorban figyelembe. Bizonyára a helyi birtokviszonyok lesznek mindenekelőtt mérvadóak, mégis rá kell mutatni a népesség jobb elosztásának égető szükségességére, amely a gyér népességű latifundiumos vidékeken a nagybirtokoknak a helyi szükségleten felüli igénybevételét is mellőzhetetlenné teszi. Ez más szóval azt jelentené, hogy a 300 és 500 holdnál nagyobb birtokok közül mindenekelőtt a latifundiumokból kellene meríteni és a kisebb birtokokat, amennyire lehet, kíméletben részesíteni. Erre kötelez különben az óriásbirtokok nyomasztó fölénye a nagyobb birtokok körében.

Birtoknagyság kat. hold	Szabad forg. földbirtokok		Korl. forgalmú birtokok	
	összes száma	területe kat. hold	száma	területe kat. hold
300—500	1.059	411.494	655	252.182
500—1.000	834	579.628	528	364.622
1.000—2.000.....	422	582.302	159	216.188
2.000—3.000.....	119	290.057	68	162.052
3.000—5.000.....	90	345.261	27	106.115
5.000—10.000	48	323.945	53	356.139
10.000—20.000.....	24	341.603	24	349.350
20.000—50.000.....	2	49.394	23	807.712
50.000—100.000	—	—	10	671.475
100.000 k. holdon ...	—	—	1	209.256
Összesen ...	2.598	2,923.684	1.548	3.495,091

A 3000 holdnál nagyobb — tehát latifundiumos — birtokok területe a szabadforgalmúak csoportjában is meghaladja az egymillió holdat, a kötött birtokok kategóriájában pedig 2.5 millió holdat tesz ki. Igaz, hogy ezek területének átlagosan csak fele áll mezőgazdasági művelés alatt, de még így is óriási területet foglalnak le, sokszor sűrű népességű, határnélküli munkásközségektől körülvéve. A kedvezőtlen birtokmegoszlás hátrányait fokozza, hogy az óriásbirtokok rendszerint korlátolt forgalmúak, tehát hozzáférhetetlenek a parasztság számára, mégpedig nemcsak tulajdonilag, hanem bérleti szempontból is, mert vagy saját kezelésben tartatnak, vagy nagybérlők kezén vannak.

A kormányelnök földprogrammjának másik lényeges része a haszonbérleti megoldás. Bizonyára az ország tőkeszegénysége kész-teti Imrédy Bélát arra, hogy a tulajdoni földhözjuttatással szemben

kishaszonbérletek alakítását helyezze előtérbe. Valószínűleg szerepet játszott azonban az a megfontolás is, hogy jelenleg a haszonbérlet látszik a legkönnyebben járható útnak az óriási kiterjedésű birtokok igénybevételére. Ebben a vonatkozásban a kisbérlet — mint átmeneti kiegészítő forma — minél szélesebb körű megvalósítása nemcsak célszerű, hanem igen kívánatos is.

A haszonbérleti rendszer, mint annyi más, sem fejlődött nálunk egészséges irányban. Magyarországon 2-8 millió kat. hold áll haszonbérleti kezelés alatt. Ebből 1.5 millió kat. hold kisbérlet. Ennek a másfélmillió hold kisbériéinek kétharmadrésze azonban a 100 holdnál kisebb birtokokból származik és csak félmillió hold kisbérlet esik a 100 holdnál nagyobb birtokokra. Más szóval ez azt jelenti, hogy a közép- és nagybirtok i.8 millió kat. holdnyi bérbeadott területének csak 28%-án gazdálkodnak kisbérlők, a többi közép- és nagybérlők kezén van. Mégpedig a nagyobb birtokok általában csekélyebb mértékben járulnak hozzá a kisbérletek alakításához, mint a középbirtokok. Amíg a 100—500 holdas birtokok haszonbérbe adott területének 59.1%-át kezelik kisbérlők, addig ezek aránya az 500—1000 holdas nagyságcsoportban 18.4%, az 1000 holdon felüli birtokokból származó bérleteknél pedig 24.7%. Bizony ez lesújtó jelenség olyan országban, ahol a mezőgazdasági lakosság kétharmadrésze földnélküli vagy majdnem az.

A szabad- és korlátolt forgalmú birtokok tulajdonosai azonban nem egyforma arányban juttatják haszonbérbe adott földjeiket kisbérlők kezére. Amíg az 500 holdnál nagyobb szabadforgalmú birtokokból származó haszonbérleti területeknek csak 87%-a jut kisbérlőknek, addig a kötött birtokoknál az arány ötször annyi (363%). De itt is óriási eltérésekkel találkozunk. Amíg pl. a községi és városi birtokok bérbeadott területének háromnegyedrészén gazdálkodnak kisbérlők, addig a hitbizományi birtokok bérbeadott területének csak 10.4%-át engedik át kisbérlőknek. Magától értetődik, hogy itt igen alapos beavatkozásra van szükség.

Az új birtokpolitikának elsősorban azokat a területeket kellene kisbérletek alakítására igénybe vennie, amelyek már hosszabb idő óta nagybérleti kezelés alatt állanak. A nagybérleti rendszer a mi viszonyaink között úgyis valóságos kihívásszámba megy szociális érdekeink ellen. Hacsak a jelenleg fennálló 500 holdnál nagyobb bérleteket vesszük tekintetbe, az alábbi hatalmas területek adódnak.

500 kat. holdon felüli bérletekre esik:

Községi és városi birtokokból	25.029 kat. hold
Köz- és magánalapítványi birtokokból	68.761 „
Hitbizományi birtokokból	194.306 „
Egyházi és iskolai birtokokból	78.860 „
Hitelintézeti birtokokból	18.716 „
Részvénytársasági és egyesületi birtokokból	4.873 „
Szabadforgalmú birtokokból	472.738 „
összesen	863.283 kat. hold

Egyedül az 500 holdon felüli nagybérletek fele akkora területet jelentenek, mint amekkorának igénybevételére a kormány bejelentett

tervei szerint legjobb esetben is számítani lehet. Némely törvényhatóságban különösen tág tere lenne a beavatkozásnak. A 100 holdnál nagyobb birtokok bérbeadott területéből pl. Somogyban 82.8%-ot (133.000 holdat) kötnek le az 500 holdon felüli bérletek. Nem sokkal jobb az arány a másik latifundiumos vármegyében, Fejérbén sem, ahol a közép- és nagybirtok bérbeadott területének 70%-át hasznosítják 500 holdon felüli bérletek alakjában. A nagybérletek aránya a Dunántúlon — két megyei törvényhatóság kivételével — mindenütt meghaladja az 50%-ot. Az Alföldön ebből a szempontból legkedvezőtlenebb a helyzet a két északkeleti vármegyében (Szabolcs és Ung, valamint Szatmár-Ugocsa és Bér eg megyében), ahol a 100 holdnál nagyobb birtokok bérbeadott területének csak 14,7, illetőleg 16,6%-án gazdálkodnak kisbérlők, a többi javarészt a keleti zsidóságból arrivált közép- és nagybérlők kezén van. A nagy népsűrűséghez és a lakosság roppant földínségéhez képest igen magas a közép- és nagybérletek részesedése Békés megyében (54,2%), Biharban (69,6%), Szolnokban (69,4%), Bács-Bodrogon (69,2%), az északi megyék közül pedig Borsodban (79,2%) és Heves megyében (74,8%).

Ezek az adatok nagyjában meg is jelölik azokat a vidékeket, ahol a legsürgősebb intézkedésekre volna szükség. Ez pedig nem lehet más, mint a nagybérleti rendszer mielőbbi felszámolása és helyébe a kisbérleti rendszer kiépítése. Áldozatba fog kerülni, de meg kell hozni, mert a jelenlegi bérleti viszonyok mellett egészséges fejlődésre ezen a téren gondolni sem lehet.

A kormány birtokpolitikai programjához még alig lehet bővebben hozzászólni, mert a közelebbi részletek hiányoznak. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a valószínűleg csak átmeneti időre tervezett bérleti megoldás széleskörű, de nem kizárólagos alkalmazása mellett (a határöbven tulajdoni telepítésre van szükség) haladást jelent az 1936-os birtokpolitikához képest s így várakozással nézhetünk a részletes tervezet elé.

KERÉK MIHÁLY

KÖZÉPISKOLAI TANÁROK SZOCIÁLIS HELYZETE

ALIG VAN SZÓ, mely annyira lélekbe idézné a gyermekkort, mint a „tanár“. Megjelenik egy-egy régi, magashomlokú arc, egy-egy reverenda, vagy csontszínű szimplagallér, az ember újra érzi a régi szorongásokat és nagy, felszabaduló örömeket, s átéli újra azokat az apró csatározásokat, amiket minden diák megvív a tanáraival s amiknek emlékét oly mondhatatlanul megédesíti a múlt. „Ó, a tanár úr!“ — borong el az ember és szíve most, a felnőttkor delén valóban csordultig telik azzal a hálával, amiről iskolai értesítők és évzáró ünnepélyek beszéltek, s amit annakidején oly kevés gyerek tudott valójában átérezni és ekkor jön rá az ember, hogy voltaképpen semmit sem tud tanárjairól. Hogyan élnek? — kérdi most már az egyenrangú érdeklődésével s még mindig a régi ragaszkodással. Miből élnek? — kérdi s esetleg már fiának tanárjára gondol; de ezekről is éppoly keveset tud, mint a régiekről.

A tanárral szemben minden emberben megmarad valami a gyermek-apakomplexumból; s így még ildomosnak sem tartja érdeklődni szociális viszonyai felől. Az apa, a tanár felsőbbbbséges lény, akinek nem is lehetnek gondjai. Bizonyára ilyesfajta lélektani okai is vannak, hogy míg az orvosnyomor, ügyvédnyomor, tisztviselőprobléma emlegetése már közhellyé vált, tanárnyomorról senki sem beszél. Érdemes volna egyszer kibogozni azt a különös lelki viszonyt, ami a közép-osztálybeli embert tanárjához köti, azt a furcsa, szemérmes, legjobb értelemben vett kisebbségi érzést, amely megakadályozza, hogy a tanár bajai iránt érdeklődjék. A tanár bizonyára úgy él, ahogyan gyermekkorunkban elképzeltük: otthon is mintegy katedrán ül, dolgozatfüzetek és nagy könyvek között s neki is csakúgy egyetlen problémája a tanuló, mint annak a tanár.

Kétségtelen, hogy ez a gyermeki elképzelés alapján helyes. Az élet azonban rútol rácafol. A tanár úrnak, aki éppen az Olimposzról tart előadást s talán maga sem tudja, hogy olimposzi magasságban lebeg „fiai“ felett, alig több a havi fizetése, mint egy-egy jobbmódú tanuló zsebpénze. Zálogcédulákkal, fizetésmeghagyásokkal és egy pengő körüli készpénzvagyonnal a zsebben nehéz teljesen elvonatkozni a mától és főképp a holnaptól. Akit a mindennapi pengő gondja gyötör és nem biztos a tanítás utáni tisztességes ebédje, annak *végtelenül* nehéz csak a tárgyra és csak a tanulóra összpontosítania magát. Nem egy fiatal és kevésbé fiatal matematika tanártól hallottam, hogy

alsóbb osztályokban nemigen szeretnek tanítani, mert ott nem elvont, betűvel jelölt algebrai mennyiségeket, hanem közönséges számokat adnak össze s ezek minduntalan eszükbe juttatják háztartási könyvük megoldatlan számtanpéldáit. Pókhálósodó ruhában, a kifizetetlen házbér idegességében nehezen emelkedhetik a tanár az idealizmus magaslatára és helyezheti be önmagát annyira a tanítvány lelkébe, mint kívánatos lenne. Sokan, legtöbben mégis megteszik s ezzel nagy nemzeti és emberi munkájukat valóságos hősi küzdelemmé nemesítik. Egyesek hajlandók erre azt feleim: ám helyes ez így; ezek nyilván elfelejtik, hogy a nélkülözés, a gond és az energiák fölösleges és túlzott megfeszítése előbb-utóbb megbosszulja magát. Mégpedig nemcsak a tanár szervezetén, idegrendszerén, munkabírásán, hanem a tanítvány fejlődésén, nevelésén és emberré érésén is. Véleményünk szerint a tanárnak épp oly független embernek, szabad léleknek kell lennie, mint a bírónak, ehhez azonban a mai fizetések nem megfelelők.

HA A FÉLÉVVÉGI KINEVEZÉSI LAJSTROMOKAT olvassa az ember a lapokban, nem kell éppen észrevennie, milyen a tanárok valódi anyagi és szociális helyzete. Sok az előléptetés a VI. s VII. fizetési osztályba, sőt egyes igazgatók az V.-et is elérik, ami a mai közép-osztály egyre devalválódó, de változatlan erővel kísértő vágyalmán a „méltóságos“ címen túl 647 pengő 97 fillért, illetve a magasabb fokozatban 715 pengő 46 fillért jelent és a VI. meg VII. fizetési osztály is a tiszteletreméltóbb 375 és 565 pengő között mozog lakáspénzzel együtt. A rendes tanárrá való kinevezés pedig — ebből szokott a legtöbb lenni — mindössze a IX. fizetési osztály harmadik fokozatát, 162 pengőt, lakáspénzzel együtt 230 pengőt jelent. Azonban ne a kinevezés boldog pillanatánál próbáljuk megközelíteni a tanári sorsot. Nézzük a fiatal tanár helyzetét abban a pillanatban, amikor kézhez kapja diplomáját. Előtte egy évig még tanárjelölt, közhasználatú néven „koca“, a gyakorló-gimnáziumban vagy más kijelölt gimnáziumban tanít. Az önkéntesi szolgálatot is beleszámítva, inkább 25 mint 24 esztendő, mire kenyérkereset után nézhet. Beadja kérvényét államhoz, városhoz, esetleg egy-két magánintézethez is. Azután vár. És protekciót keres. Ennek az időszaknak neve még a statisztika hivatalos nyelvén is „várakozási idő“. Normális körülmények között ennek nem volna szabad hosszabbnak lennie egy, legfeljebb két évnél. Szegény ember számára még ennyi állástalanság is sok. A valóság azonban egészen más képet mutat. Nagyon egyszerű volna személyes tapasztalatok és újságokban közölt panaszlevelek alapján elindulni; ezek nyolc-tíz éves várakozásokról is tudnak. Az ember először felháborodik, azután hajlandó ezeket az eseteket sajnálatos kivételeknek tekinteni. A való és teljes helyzet megállapításához ismernünk kell a tanárok szolgálati idő szerinti tagozódását és az oklevél megszerzése óta eltelt idő és a szolgálati idő közti viszonyt.

Az 1934/35 tanévi országos oktatásügyi statisztika¹ szerint — ennek számos adatát a következőkben is fel fogom használni — a

¹ Magyarország óvó és oktató személyzetének statisztikája az 1934/35. tanévben, Budapest, 1937. Feldolgozta jánki Gyula dr.

középfokú iskolákban, tehát a gimnáziumokban, reálgimnáziumokban, reáliskolákban, tanítóképzőkben, a felső kereskedelmi és a felső mezőgazdasági iskolákban és a polgári iskolákban összesen 7699 tanerő tanított, ebből 4395 tanár és 3304 tanárnő. A polgári iskolákra 3231 tanár, a szorosabban vett középiskolákra 2530 tanár jut. Az összeírás óta elmúlt öt évben a létszám emelkedett, úgyhogy ma a tanárok száma 8000-re tehető. A tanárok 5 százaléka és a tanárnők 7 százaléka szolgált egy éve, a két éve működők százalékaránya a férfiaknál 4, a nőknél 4.5, a három éve szolgálóké mindkét nemnél 3 százalék, a négy és az öt éve tanítóké mindkét nemnél 3—3 százalék. Az öreg tanárok arányszáma így alakul: 31—35 éve szolgál 9, illetve 6 százalék, 36 éven felül pedig tanár és tanárnő is 3 százalék van.

Mi derül ki ebből a hosszadalmas számfelsorolásból? Mindenekelőtt az, hogy a nők többségének rövidebb a szolgálati ideje, mint a férfiaké. Huszonhat vagy több év óta a férfiaknak 27 százaléka tanít, a nőknek csak 19 percentje. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a nők szerepe a közoktatásügyben az utolsó két évtized folyamán növekedett a férfiakével csaknem egyenrangúvá. Különösen kiemelkedik a 16—20 éve, azaz 1915 és 1919 között alkalmazott nők magas arányszáma: 18 százalék, szemben a férfiak 12 százalékával. Nyilvánvaló, hogy itt a háború okozta az eltolódást.

Ha a tanárok korát vetjük össze a szolgálati idővel, azt látjuk, hogy a legtöbb tanár (számszerűt 743) 50—54 éves. Huszonnégyéves tanár csak 20 van az egész országban, a 25—29 évesek száma 491, a 30—34 és a 35—40 esztendőseké csaknem megegyezik: 549 és 547.

A tanárnőknél más a tagozódás. Itt legtöbbször a 35—39 évesek vannak, számszerűt 667-en, utána a 40—44 évesek következnek 597-es létszámmal, majd mindkét irányban egyformán esik a tanárnők száma. Huszonnégyéves 31 van, 23 éves 17, ezek minden valószínűség szerint polgári iskolákban tanító apácák.

A SZOLGÁLATI IDŐ ÉS A KOR összefüggéséből általában az olvasható ki, hogy a tanárok elhelyezkedési lehetősége a múltban kedvezőben alakult, az újonnan alkalmazottak fiatalabbak voltak, mint azok, akiket az utóbbi években vettek fel. Az adatok szerint az utánpótlás a háború kitöréséig a 29 évesnél fiatalabb korosztályokból került ki, a háború vége óta azonban egyre károsabb eltolódás mutatkozik a fiatalok rovására. Egyre nagyobb tömegek várnak alkalmaztatásra s köztük nem is mindig a legidősebbek jutnak be a bezárt ajtón.

1930 és 1935 között a középfokú iskolákban mintegy ezer tanerőt alkalmaztak. Ezek közül mintegy tíz százaléknak életkora 24 éven alul volt, ötvenszázaléké 25 és 29 év közé esett, huszonöt—harminc százalék 30—34 éves volt, tíz—tizenöt százalék jutott a 35—39 éves korcsoportra és öt százalék a negyvenen felüliekre.

A Központi Statisztikai Hivatal 1934—35-ben összeállított részletes kimutatása szerint a jelzett tanévben az ország középiskolaiban 5 huszonhároméves, 12 huszonnégyéves, in huszonöt—huszonkilenc éves, 35 bárminő—harmincnégyéves és 14 harmincötéven felüli tanárt alkalmaztak.

Rendkívül tanulságosak és jellemzőek az 1925 és 1935 közé eső évtized adatai arra nézve, hogy mekkora volt a várakozási idő. Tíz évvel ezelőtt a frissen végzett tanárok 76 százaléka nyomban elhelyezkedett, 1934—35. tanévben már csak 35 százalékuk. Még szembe-tűnőbb a különbség, ha az 1923—24-es adatokkal vetjük össze. Akkor az új tanároknak 86, sőt a tanárnők 97 százaléka azonnal állást talált. Az oklevél megszerzése és az életpályán való elhelyezkedés közötti időveszteség egyre nagyobb, a fiatal tanárok helyzete egyre kilátástalanabb. A tanárok 4 százaléka és a tanárnők 16 percentje, csak 6, 7, 8, 10 évi munkátlanság után jutott állásba, sőt a tanárok 3 és a tanárnők 6 százaléka 11 évnél is többet várt!

Mit csinál a fiatal tanár vagy tanárnő a várakozás hosszú és meddő évei alatt? Azok a kiváltságosak, akik gazdag, vagy jómódú házból származnak, otthon maradnak és a szó szoros értelmében nem csinálnak semmit. Meg kell azonban jegyezni, hogy gazdag családok gyermekei meglehetősen ritkán választják a tanári pályát. Erősen irodalmias hajlandóságúnak, vagy különös matematikai, természettudományi tehetségnek kell annak a gazdag fiúnak lennie, aki bölcsészeti szakra iratkozik. S azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jobb mód nagyobb társadalmi összeköttetéseket és hivatali befolyásokat jelent. A diplomás pályák közül a tanári pálya az, amely leginkább vonzza a föltörekvő kispolgárság fiait, attól azonban még mindig távol vagyunk, hogy a nép, a falusi nép gyermekei nagyobb számban eljuthassanak a Múzeum-körúti régi épület kapujáig.

Szociológiai szempontból nem kis fontosságú annak megállapítása, hogy az egyes értelmiségi foglalkozásúak szülei milyen társadalmi osztályba tartoztak. A budapesti tanárok közül 235-nek önálló iparos volt az apja, ami ismét azt bizonyítja, hogy a városi kispolgár szívesen neveli fiát tanárnak. Hivatali altiszt 42 volt a tanár-apák között, gyári munkás 1, napszámos 1, szolga, cseléd 3, viszont tanár 90 és tanító 158.

Azok a fiatal tanárok és tanárnők, akik minden pengőre rá vannak utalva, alkalmi munkát igyekeznek találni. A legtermészetesebb munka- és kenyérkereset fiatal állástalan tanárok számára a házitanítás, és a magántanulók oktatása volna. Ehhez azonban legritkább esetben jutnak, mert e lehetőséget elveszik előlük már állásban levő kollégáik. Hogy ebben nem a szociális belátás és a szolidaritás hiánya vezeti őket, azt mingyárt meg fogjuk látni. Az állástalanok kénytelenek szakmájuktól teljesen távolálló munkát keresni. A lányok elmennek gépíró-nőnek, a férfiak írónak, titkárnak, de ha kell raktárnoknak, sőt kalauznak is. A lányok, akik egyetemi hallgató korukban hosszú szabadelőadásokat tartottak az önálló, dolgozó és kenyérkereső nőről, most igyekeznek mihamarabb férjhezmenni. Nagy baj az is, hogy amíg az állásbajutást kibőjtölik, sokat felejtnek az egyetemen tanultakból, nemcsak a tananyag tárgyi részéből, hanem a pedagógiai ismeretekből is. Tagadhatatlan az is, hogy bizonyos keserűség és nagyfokú elégedetlenség gyülemlik fel ezekben az állástalan fiatalokban a várakozás hosszú, sivár évei alatt, ráérő idejükben és valóban nem alaptalan szociális elégedetlenségükben a kelleténél talán többet és behatóbban foglalkoznak a politikával, kivált a napi politika bizonyos

ágaival és politizáló hajlandóságukról nem egy esetben még később, a tanteremben sem tudnak lemondani. Véleményünk szerint a tanárok politizálásának okát nem holmi bujtogatásban, izgatásban vagy éppenséggel éretlenségben kell keresni, hanem az általános szociális helyzet kedvezőtlen voltán túl maguknak a fiatal tanároknak elégedetlenségében, kilátástalanságiban és a munkanélküliség emésztő pszichózisában. Így nyilvánvaló az is, hogy a tanárok helytelen politizálását elsősorban anyagi helyzetük megjavításával lehet kiküszöbölni.

HA VÉGRE ÁLLÁST KAPOTT a fiatal tanár, még nincsen sok oka örülni. Még nem rendes, csak helyettes tanár. A helyettes tanárok címe, megjelölése annyira különböző, esetenként változó, hogy maga gróf Teleki Pál kultuszminiszter jelentette ki költségvetési beszédében, hogy nem ismeri ki magát ebben a szövevényben. Annyi mindenesetre tény, hogy két kategóriára osztható: az egyik a helyettes tanár havi no pengő fizetéssel, a másiknak címe „óraadó helyettes tanár“, vagy „óradijas helyettes tanár“, vagy „ideiglenesen foglalkoztatott oki. középiskolai tanár“ esetleg más egyéb, fizetése azonban a sok dm ellenére is egyforma: a levonások után havi 75 pengő.

Minden kétségen felül áll, hogy sem havi no pengőből, sem 75-ből nem lehet megélni. A fiatal tanár vagy szülői támogatást kap még abban a korban is, amikor apja már rég családot alapított, vagy pedig kénytelen lealázó házitanítással foglalkozni. Aligha szorul bővebb fejtegetésre, hogy pedagógiai szempontból mennyire káros és elítélendő, ha a gyermeket ugyanaz a tanár oktatja és segíti délután odahaza, aki délelőtt az iskolában is tanítja. Az sem változtat sokat a helyzeten, ha a tanárok nem saját osztályukbeli gyermekeket tanítanak, hanem egymás közt cserélik a házitanárságot. A tanuló mégis abban a ferde hitben él, hogy „a tanár úrnak az ő papája fizet“, kiváltságos helyzetben érzi magát a többivel szemben, egy-két esetben nem is egészen alaptalanul. Ezen a már-már rendszerré váló szokáson azonban tilalmi rendelettel változtatni nem lehet, szinte azt mondhatnék nem is szabad, mert a hetvenöt pengős tanárok enélkül a szó szoros értelmében a koplalásnak és a lerongyolódásnak vannak kitéve. Még így is sok tanár van, akinek nem jut mellékkereset és kénytelen a középosztálybeli proletár legalacsonyabb életformáját élni. A fiatal Szabó Dezső már 1913-ban, felejthetetlen „Tanárok“ című novellájában ezt írta a helyettes tanárról: „ő az emberi nyomorúság leg-tömörebb strófája, az idealizmus-Csimborasszó, az igény-molekula. Ő az örökös Ézsau, akinek nem szőrös a keze, aki még tál lencsét sem kap, de aki mindig éhesen és fáradtan tér haza.“

Ezek a jellegzetesen szabódezsős szavak ma is élnek és aligha túloznak. A 75 pengős tanár, még ha le is szorítja táplálkozási szükségleteit a biológiai létminimumra, legalább 48 pengőt kénytelen étkezésre költeni. Egy kis bútorozott szobáért vidéken 20 pengőt kell fizetnie, Budapestén még többet. Marad tehát ruházkodásra, fűtésre, mosásra, testápolásra, sportra, üdülésre, dohányra, bélyegre, könyvekre, szórakozásra és villamosra — 7 pengő havonta. Külön igazságtalansága a helyettes tanári sorsnak, hogy a nyári hóna-

pokban a szegény óradíjas nem kap fizetést és így kénytelen téli jövedelméből félretenni a hosszú és szomorú nyári vakációra. Legalább ezt a tarthatatlan nyári fizetéstelenséget kellene legsürgősebben megszüntetni.¹

Tévedés volna azt hinni, hogy a helyettes tanárok elenyésző kisebbségben vannak a rendes, kinevezettekkel szemben. Itt a statisztika még azokat is meglepi, akik foglalkoztak a kérdéssel. Az 1—4 éve tanító tanároknak és tanárnőknek nem kevesebb, mint 83 százaléka helyettes és óradíjas tanár, az 5 éve szolgálóknak 70 százaléka kapja a 75 pengős vagy no pengős fizetést és a 6—10 évi szolgálattal bíró tanárok közül még mindig 31 százalék, a tanárnők közül 44 százalék vár a kinevezésre. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek nem fiatal emberek már: a várakozási időt is beleszámítva 35 esztendő körül mozognak. Kár lenne elhanyagolni azt a tényt is, hogy a 15, 20, 25 éve szolgáló tanároknak két-három százaléka még mindig csak helyettes tanár. a tanárnőknél az arány eléri az Öt százalékot. A férfiaknál 26 évi szolgálton felül már csak 1.6 százalékot nem neveztek ki rendes tanárnak, de a nőknél itt megint emelkedik az arány, 7.7 százalék maradt idős korára is ebben az alacsony rangban. A kereken 4500 középfokú iskolai tanárnak nem kevesebb mint 20 százaléka, a tanárnőknek 27 százaléka helyettes, vagy óraadó helyettes tanár. Jegyezzük meg ebben az összefüggésben, hogy a rendes tanár 70 százalék, tanárnő 69 százalék van, a maradék 10, illetve 4 százalék igazgató, vagy megbízott igazgató. Megnyugtatóan hat a várakozási idő és a helyettes tanári helyzet kérdésében Teleki kultuszminiszternek az az ígérete, hogy két évnél hosszabb ideig senkinek sem szabad óraadó helyettes tanárnak lennie és négy év alatt mindenkinek el kell jutnia a rendes tanárságig.

A RENDES TANÁRT A KULTUSZMINISZTER a IX. fizetési osztály harmadik fokozatába nevezi ki, ami lakáspénzzel együtt havi 229 pengő 54 fillért jelent. Ez vonatkozik a gimnáziumi stb. tanárookra, a polgári iskolai tanárok mintegy 10 százalékkal kevesebbet kapnak. A kinevezéstől kezdve a tanár pályája és emelkedése áttekinthető. Három évenként lép elő egy fizetési fokot, kilenc évenként egy fizetési osztályt. Egy-egy fizetési fok körülbelül 15 pengő többletet jelent, tehát a tanár 27 szolgálati év után már jól benn ötvenes éveiben eléri a 430 pengő havi fizetést. Ha közben igazgatóvá léptetik elő, az 500 és 600 pengő csúcsait is megmászhatja. Középfizetésnek a VIII. fizetési osztály körülbelül 300 pengőjét tekinthetjük. Ez az az összeg, amellyel már családot lehet alapítani. Viszont mire a tanár éhhez eljut, nem éppen vőlegényi korban van: negyven felé jár, vagy azon is túl. Itt találkozunk az elhelyezkedés, a révbejutás után a középiskolai tanárok második nagy szociális problémájával: a családalapítással. Az egyes ember számára ez tulajdonképpen szociális dilemma: a viszonylagos gondtalanság és a család között kell választania. Ez a dilemma súlyos egyéni tragédiákat idéz elő, a közösség s a társadalom

¹ Sajtó alatt volt ez a tanulmány, amikor Teleki kultuszminiszter elrendelte, hogy a helyettes tanárok fizetését a szünidei hónapokra is folyósítsák. Ez egyelőre csak az állami iskolákra vonatkozik.

szempontjából pedig a legnagyobb mértékből egészségtelen. Az, hogy végül az esetek többségében a családalapítás gondolata győz, nem azt jelenti, hogy a kérdés könnyűszerrel megoldható, hanem azt, hogy a középosztálybeli ember tud lemondani és áldozatot is vállalni; legalább is, ha tulajdon életéről és boldogságáról van szó.

Még így is a tanárok 31 százaléka nőtlen marad s a tanárnők 64 százaléka leány. Helyesebben, ha a katolikus pap-tanárokat, szerzeteseket és apácákat leszámítjuk, a nőtlen tanárok száma 23%-ra, a hajadon tanárnőké 56%-ra csökken. A tanárnők 24 éves korukig 100%-ban hajadonok, a férfiaknak pedig — az egyházi személyek levonása után — 89 százaléka nőtlen. Huszonöt és huszonkilenc év között a férjhez nem ment tanárnők aránya 87%-ra száll le, a férfiaké 74-re. A fordulópont a 30. életév körül következik be: a nőknél még mindig magasabb ugyan a leányok aránya: 63%, a férfiaknál azonban már kisebbségben vannak az agglagények: 40 százalék az arányuk. Harmincöt és harminckilenc esztendő között már csak 24% a legényember, de még mindig 51% a pártában maradt. Ez az arány azután a nőknél már nem is változik: mindvégig a felénél valamivel több tanárnő nem tud, vagy nem akar férjhezmenni, viszont a tanárok között ötvenen felül már csak 7—8% a megcsontosodott agglagény.

Az ember találgatásokra van utalva, ha annak okát keresi, miért nem mennek a tanárnők férjhez. Bizonyára közrejátsszik az is, hogy nagyrésztük meglehetősen visszavonultan él, kerüli a társas életet s tudományos és pedagógiai rangját bizonyos életmódbeli konzervativizmussal is kifejezi, ez pedig a mai viszonyok között nem alkalmas a házassági esélyek növelésére. A jelek arra vallanak, hogy a férfiak, még a diplomások és a magasabb rangban lévők is, nem kis mértékben húzódoznak az egyetemet végzett, vagy éppenséggel doktori címet viselő házastárstól; azonfelül általános szociológiai jelenség az, hogy minél magasabb műveltségi fokot és tudományos képesítést nyernek el a nők, annál nagyobb arányban nem mennek férjhez. Körülbelül egyenlően oszlanak meg azok, akik éppen szellemi felsőbbségük miatt nem találnak s azok, akik nem is keresnek magukhoz való férfit.

Szociális szempontból talán még többet mond a tanárok családi állapotának és szolgálati idejének egybevetése. Az első és az ötödik szolgálati év között a férfiak 70.5%-a nőtlen, a nőknek 85.5%-a hajadon; a hatodik és a tizedik év között kötik aránylag a legtöbb házasságot. Ekkor már csak 40% a nőtlen tanár, s a hajadonok száma is csökken, ha nem is olyan mértékben, mint a férfiaknál, de ahhoz képest, hogy felénél több egyáltalán nem fog férjhez menni, még mindig jelentősen: 68.5%-ra. A tizedik szolgálati éven túl 25% alá száll a nőtlenek száma és a tanárnőknél eléri a standardot: 58 százalékot.

Az adatok arra vallanak, hogy a tanárok túlnyomó része csak a kinevezésre vár, hogy megnősülhessen. Az, hogy a hosszú várakozás erkölcsi szempontból is mily káros lehet, nem szorul bővebb magyarázatra. A késői házasság pedig az ismertetett anyagi okokon felül fiziológiai okok miatt is elősegítheti a középosztálybeli egyke elharapódzását; hogy ez az egyke-fajta a középosztály elértéktelenedésében és az egyensúly félrebillenésében mily szerepet játszik, még kellőképpen

meg nem világított kérdés, holott a középosztály mai szereplésének egyik magyarázatát lehetne föllelni benne.

A HÁZASTÁRS FOGLALKOZÁSA igen nagy szerepet tölt be az értelmiségi osztály szociális helyzetének alakulásában. Az utóbbi évek folyamán a szellemi munkanélküliség fokozódásával párhuzamosan mindgyakrabban bírálják, sőt elítélik a házastársak kettős keresetét és követelik a férjes asszonyok azonnali elbocsátását. Vizsgáljuk meg, mi a helyzet a tanároknál és a tanárnőknél.

Házás középiskolai és polgári iskolai tanár 2912 van. Ebből 15%-nak tanárnő vagy tanítónő a felesége. A kettős kereset szempontjából csak ezek számítanak. A feleségek 81 százaléka kereset nélküli, vagyis hitves és anya. A tanárnőknél már más a helyzet. Kilencszázhatvanegy férjes tanárnő közül 33%-nak tanár vagy tanító a férje, 23%-nak egyéb köztisztviselő, 12%-nak nyugdíjas, 24 százaléknak egyéb kereső és 3'6%-nak kereset nélküli. Ez azt jelenti, hogy a férjes tanárnők túlnyomó többségének keresete a férj jövedelmével együtt biztosítja a háztartási egyensúlyt, vagy hozzájárul a magasabb élet-színvonal fenntartásához. Kérdés természetesen, hogy a feleség keresete nélkül is meg tudnának-e élni? Múlhatatlanul szükséges-e, hogy a férjes asszony valamely szegénysorsú magányos tanárnő vagy esetleg tanár elől elvegye a fizetést s a kenyeret? Erre általánosan érvényes feleletet adni nem lehet. Kétségtelen, hogy sok házasság csak azért tud létrejönni, mert két alacsony fizetést közös kasszába tesznek. Ha olyan törvény vagy szabályrendelet lépne életbe, amelynek értelmében férjes asszony állását veszíti, rengeteg fiatal pár nem tudna összeküldni s bizonyára sokan fordulnának a vadházasság kényszermegoldásához. Azon, hogy ezt mindenképpen el kell és el is lehet kerülni, nincsen vita. Kézenfekvő azonban az is, hogy számos esetben vagy mindjárt a házasságkötéskor, vagy az évek folyamán a férj keresete eléri azt a fokot, amely elegendő a család fenntartásához. Ebben az esetben hivatalból gondoskodni kellene arról, hogy a férjes asszony átadja helyét. Ez az eset egyébként a tanári házasságokban magától is bekövetkezik.

Példa rá azoknak a házaspároknak a kettős keresete, amelyekben a férj is, a feleség is tanár vagy tanító. Ezeket hivatalos nyelven szörnyű kifejezéssel, négyszeres szóösszetétellel „tanerőházaspároknak“ nevezik. Itt a harmincadik szolgálati év után az addig 15—18 százalékos kettős keresetek száma egyszerre leesik nyolc százalékra.

A gyermeklétszám és a kettős kereset között érdekes összefüggéseket lehet felfedezni. Az ember meglepetéssel tapasztalja a statisztikai számoszlopok böngészése közben, hogy a kettős keresetnek éppen ellenkező hatása van, mint várható volna. A gyermekek száma nem szaporodik ettől, hanem fogy. Ez a jelenség kihúzza a kettős kereset alól az erkölcsi alapot. A középiskolai tanárok 4619 gyermeke közül 3909 olyan házasságból származik, ahol a feleség hivatalos statisztikai megjelölése „kereset nélküli“ vagy „háztartásbeli“. Ugyanez egyébként a helyzet és az arány az elemi iskolai tanítók és a szakoktatók körében.

Érdekes, hogy míg a tanárok 24 százalékanak nincsen gyermeke, addig a tanárnők 46 százaléka gyermektelen. Egy gyermeke van a

tanárok 27.5 százalékának s a tanárnők 26.2 százalékának. Itt tehát körülbelül egy szinten állnak, ettől kezdve azonban a nők arányszáma megint romlik. Négy gyermeke már csak a tanárnők 0.4 százalékának született, a tanároknak viszont még 4.4 százaléka büszkélkedhetik négy gyerekkel, ötgyermekes tanárnő már egy sincs, a tanárok között azonban van még kilencgyermekes is.

Ezek az adatok alatta vannak a középosztály szaporodási arányának és a tanárság nehéz szociális helyzete mellett tanúskodnak.

Az ÁLLÁSTALANSÁG jelentős ugyan, de nem ölt olyan elképesztő méreteket, mint egyes újságcikkek alapján a közvélemény képzelet. A kereken 8000 középiskolai, tanítóképzőintézeti és polgári iskolai tanár közül pontosan 500 állástalan, tehát valamivel több, mint 6 százalék. Különvéve a férfiakat és a nőket, azt látjuk, hogy a tanárnők kedvezőtlenebb helyzetben vannak. A háromezemi tanárnő közül 284 állástalan, ami 9 százalékot jelent, az ötezernyi férfi tanárra eső 2x6 állástalan pedig alig valamivel több 4 százaléknál.

Az állástalanok általában nemcsak a legfiatalabbakból kerülnek ki. Évekkel ezelőtt, amikor az állástalan diplomások problémájától leghangosabb volt a közélet, az ÁDOB „kaszárnyáiban“ legtöbbszörre állástalan tanárok heverték naphosszat kényszerű tétlenségben a vaságyakon. Ezek voltak azok a sokat emlegetett „kopaszodó fiatalok“, mármint az a részük, amely nem csinált politikai karriert. Sok még ma is állástalan. Hozzájuk csatlakozik a „várakozó“ tanárok többszázas tömege, akik azonban fokozatosan állást kapnak.

A LAKÁSVISZONYOK kiáltó bizonyosságot tesznek a tanárok elszegényedése, sőt mondhatjuk így is: szegénysége mellett. A kétezer budapesti tanár közül 12 százalék albérlő, sőt ágyrajáró is akad, számszerűit 3. Önálló főbérleti lakást csak 52% tud tartani, 28% csupán főbérleti családtagja, ami annyit jelent, hogy a tanár szüleinél vagy rokonainál lakik. Hogy ebben kisebb szerepet játszik a családi összetartás és nagyobb az anyagi hiánya, természetes.

Ötödmagával egy lakásban 350 tanár és tanárnő él, hatodmagával 184, nyolcadmagával 40, sőt vannak olyanok is, akik kilenced-, tized-, tizenegyedmagukkal élnek egy fődél alatt. A tanárok többsége kétszobás lakásban lakik, de sok az egyszobás és a háromszobás is. Négyoszobásra már csak a budapesti tanárok 16%-ának telik. Villany 44 tanár lakásában nincs, a gázt 370 lakásba nem vezették be (Budapest!), sőt nem kis számmal (44) akad olyan tanárlakás is, ahol vízvezeték is hiába keres az ember.

Cselédet a tanárok többsége nem tart. A cselédtartás aránya 1200:975 s itt a cselédtelenek szerepelnek nagyobb számmal. Ehhez nyilvánvalóan nem kell kommentár. Kifőzésben eszik 28 tanár.

A tanári pálya nagy előnyeként szokták felhozni a hosszú szabadságot. Az alacsony fizetés a budapesti tanárok 37%-ának nem engedte meg, hogy szabadságra menjen: kénytelen volt más munkát vállalni. Azok közül, akik kivették szabadságukat, 40% Budapesten maradt.

A KULTÚRIGÉNYEKRE ÉS LEHETŐSÉGEKRE jellemző, hogy 617 budapesti tanárnak nincsen könyvtára. Ez több, mint harminc százalék. 328 tanár sem napilapot, sem folyóiratot nem járát. Ez több, mint tizenöt százalék. Csak napilapot 23% járát, napilapra, szépirodalmi és szakirodalmi folyóiraatra együtt pedig ugyancsak 15 százalék fizet elő. Arról, hogy mennyi könyvet tudnak vásárolni s arról, hogy akinek könyvtára van, hányszor és mennyi könyvet kénytelen hónapok végén el-eladogatni, nincsen statisztika. Akárhogyan is van: e tekintetben a tanárokat gáncs nem érheti.

A szociális és kulturális hibák és hiányok nem újkeletűek és hogy milyen mélyrenyúló társadalmi és strukturális okaik vannak, arra jellemző, hogy még oly kiváló tanár-miniszter, mint Hóman Bálint is minden erélyével csak a helyzet javításának első fázisáig tudott eljutni. Az ő intézkedései és elgondolásai voltaképpen csak most és a következő években éreztetik majd üdvös hatásukat.

A kereset és a létminimum viszonya a tanárságnál sem jobb, mint a középosztály, szorosabban véve az értelmiség bármely rétegénél. Kétségtelen, hogy a VIII. fizetési osztályban már nem okoz gondot, hogy mindennap van-e hús ebédre, vagy csak hetenkint háromszor s hogy meg lehet-e venni azt a félkiló új gyümölcsöt, amit a gyerek megkívánt. De igenis gond az új cipő, az új ruha és a háztartási egyensúly felborulását jelenti a második vagy harmadik gyermek megszületése, sőt még új télikabát vétele is. Mellékkereset, vagyon, a feleség keresetét vagy apanázs nélkül a nő gimnáziumi tanár élete szolgálati idejének első két évtizedében szakadatlan küzdelem a megélhetésért és jobb célokra érdemes viaskodás a látszatért.

A magyar középosztály íratlan törvényei értelmében olyan „úri“ életet kell élnie, mintha a tanársága csak nobile officium volna s a pénzt az íróasztalfiókba s vadat, halat s mi jó fátat a konyhára az ősi néhány ezer hold ontana. Főként vidéken ez a helyzet még ma is. A tanár úr, aki nem óhajtja, hogy a „tanarak“ címszó alá vonják, kénytelen „adni magára“. A fővárosban sem sokkal reálisabb a helyzet. Az igények itt is káros hypertrophiával jelentkeznek az egyik oldal felé és ez az oldal nem a szellemé és a kultúráé. Megjegyzendő, hogy éppen a tanárok között sok a dicséretes kivétel, százával találni aszkétalelket, könyvek megszállottját, az irodalom, a tudomány hitvallóját; és egyre több az olyan tanár és tanárnő is, aki felismeri szociális felelősségét s a maga területén híven teljesíti kötelességét azokkal szemben, akikhez anyagi helyzete voltaképpen kapcsolná s akiknek életformáját a fiatal magyar tanár a szó szoros értelmében éveken keresztül éli. Talán, nagy távlatban nézve s nem törődve az egyes ember fájdalmas nappalival és álmatlan éjszakáival, a gondok lassú mérgével és a megtépázott idegrendszerrel, talán ez a célja és értelme a sok nélkülözésnek: a középosztály fiatal nemzedéke tulajdon bőrén és gyomrán tapasztalja, hogyan él a földműves és munkásnép sokmilliós tömege. Nemcsak megpróbáltatás ez, hanem próba is. Ma még kétséges, hogy a középosztály megállja-e.

FŐVÁROSI ES VIDÉKI LAKÁSÉPÍTÉS

NEM LEHET PANASZUNK nekünk szakembereknek amiatt, hogy a nagyközönség ne tanúsítana kellő érdeklődést a lakásépítészet iránt. A fővárosi emberek a saját maguk és ismerőseik lakása révén jól ismerik a „modem“ lakások beosztását, higiéniai és kényelmi berendezéseit, sőt szakbavágó részletkérdésekben is sokszor nem várt tájékozottságot árulnak el. Telke, öröklakása, régi vagy új háza sok embernek van Budapesten, családi és üzleti összeköttetések révén még sokszorta többen ismerik meg és gyakran teszik szóbeszéd tárgyává az idevágó kérdéseket: a bérházak jövedelmezőségét, a házadó és modernizálás időszerű kérdéseit és másokat. De a felületes érdeklődés mellett a mélyebb gondolkodókat is sűrűn foglalkoztatja a lakáskérdés, amelynek történelmi, földrajzi és társadalmi különbözőségeiről sűrűn hallunk és olvasunk olyanoktól, akiket általános, gondolkodó szemléletükön kívül más kapocs nem fűz az építőtevékenységhez. Egyik oldalon a falusi lakás hallatlan primitívsége, másik oldalon egyes külföldi országok mesébe illő fejlődése, majd az, ami építkezést a fővárosban látnak, ennek töke-, adó-, munka- és egyéb gazdasági vonatkozásai sokak hozzászólását hívják ki, amelyek hol egyik, hol másik részletkérdéshez kapcsolódnak és mind szorosabb gyűrűt fonnak a kérdés magva körül, amelyet talán így fogalmazhatnánk meg: mi a lakásépítésnek a gazdasági és kulturális szempontokat kellően figyelembevevő helyes útja és milyen tényezők hatnak ennek kialakulásánál közre?

A feltett kérdés túl terjedelmes ahhoz, hogy egy szerény közlemény feltárhatná és sokkalta kuszáltabb, hogysem rendszeresen lehetne ismertetni, ezért a jellegzetes részek mozaikszerű összeállításával kíséreljük meg a szándékolt képet megrajzolni.

HA A HAZAI LAKÁSVISZONYOKAT a fővárostól az alföldi tanyáig tekintjük végig, azt hihetjük, hogy az újabbkori civilizáció édes és mostoha gyermekei szerint osztotta szét és tagadta meg áldását a lakosság egyes rétegei között.

50—60 esztendő előtt az akkor még sokkal kisebb városok építészete lassú, nyugodt fejlődést tükrözött és lakásai a vidékhez képest alig mutattak különbséget: a középosztály a fővárosban itt-ott emeleten lakott és élvezte a vízvezeték- és csatornázásnak a folyosó végén elhelyezett őskori berendezéseit, ettől eltekintve azonban lakása alig haladta

meg a vidék kényelmét. Az iparos- és munkásosztály városban szintén csaknem ugyanúgy lakott, mint vidéken és talán csak a jobbágyorsból nemrég felszabadult gazdasági munkás volt feltűnően mostohább helyzetben.

A kiegyezés után megindult fejlődés csakhamar azt mutatta, hogy a vidék tőkeszegénysége és kisebb kereseti lehetőségei miatt nem tud a főváros lakásépítészetével lépést tartani. A különbség rohamosan nagyobbodott, a háború utáni fejlődés pedig teljes szakadáshoz vezetett: Budapest helyzete ezen a téren ma olyan, mintha nem is tartoznék ahhoz a földterülethez, amelynek fővárosa.

Hogy fest ma Budapest lakásépítészete egy tárgyilagos bírálat tükrében?

A gazdasági és technikai fellendülés korában (nálunk 1867 után) a társadalom gyors átalakulása a városi lakásépítészetet új feladatok elé állítja. A városi lakosság gyors számbeli gyarapodása és a lakások iránti sokféle új igény a tegnap még alig ismert „bérház“ fogalmát tolja előtérbe, amelynek utcasorokat és városrészeket kitevő tömegei új külső képet adnak a városnak és új keretet a társadalomnak. Soha nem képzelt arányú lehetőségek bontakoznak ki a városokban — főként a fővárosban, amelynek lakásépítészetével a vidék a maga lassúbb fejlődése miatt nem tud lépést tartani. Budapest XX. századbeli, a háborút megelőző lakásépítészetében a hirtelen vagyonosodó és gyorsan fejlődő, tradíciók nélküli világvárost ismerjük fel, amelyet a tőke és pedig sokszor a túlzó hajlamai felett uralkodni nem tudó tőke szempontjai irányítottak. A tekkuzsorázás, a felületes művészet, silány kivitel, parvenűségre emlékeztető részletek sokszor még bántóbban jelentkeznek itt, mint a nyugati nagyvárosok ugyané korszakában.

A háború után, az építészetnek ebben a forradalmasán újító korszakában a fővárosi lakásépítészetben sokáig hiába keressük a megfelelő fejlődést. A tervszerű tevékenység helyett (amely annyira szükséges lett volna) a szerteszórt építőspekuláció tombol tovább, még apróbb telek- és épületegységeket hozva létre, mint előbb, amelyek beépítése a kisebb és képzetlenebb tőkések kezére kerül. A valódi korszerű fejlődés ennek éppen az ellenkezője: a városépítés, közlekedés és közműhálózat kérdéseivel karöltve haladó, valamennyi társadalmi osztályra arányosan kiterjedő építőtevékenység lett volna.

A nyugati értelemben vett modern lakótelep, a „Siedlung“ fogalma hazánkban úgyszólván ismeretlen marad,¹ ami kulturális szempontból csaknem megbélyegző, de egyben jellegzetes megnyilvánulása annak, hogy a szervezési készség mennyire nem magyar tulajdonság. Az 1920-as évek jelentékeny építkezése Budapest külső városrészein forgácsolódik széjjel, ami — átfogó szempontból tekintve — nem képviseli a kultúrszínvonal emelkedését, a lakosságnak a Budapestkönyéki új, primitív lakótelepekre (Érd, Budatétény, Szemere-telep, Rákos, Sashalom stb.) való kiáramlása pedig egyenesen szegényletes. A háború óta kevesebb udvari szobát és világosabb helyiségeket

¹ Szervezett lakótelep-építés tudunk kai csak két esetben történt, ezek a MABI albertfálvai ismert lakótelepe és Budapest város egy kisebb városszéli lakótelepe Rákos határában.

építünk — ez haladás; a „hall“-okat azonban sokhelyen lakószobának használják, ami a fejlődés szempontjából szintén szépséghiba. Másoldalról azonban tagadhatatlan, hogy a telekbeépítések szabályozása a régihez képest haladást jelent, hogy jó beosztású modern lakások is keletkeztek, az egészségügyi berendezések jelentékenyen elterjedtek és az új és modernizált régi házakban sokkal szélesebb réteg részére férhetők hozzá ma, mint azelőtt.

Hogy a háború utáni lakásépítés ilyen és nem más irányban haladt, azt természetesen nem a véletlennek, hanem a különféle közreható tényezőknek, így társadalmunk felfogásának, tökeszegénységünknek és a helytelen hatósági irányításoknak kell betudnunk.

Az új bérházak lakója: az elszegényedett középosztály, amikor életkereteit kényszerűségből csökkenti és kisebb lakásba költözik, tudat alatt szenvedve küzd a szegénység beismerése ellen. A kisebb lakás típusául a „célszerű“ (racionális) helyett a „mutató“ (reprezentatív) beosztást választja: két szobát bérel és mindkettőt — szalonnak rendezi be. Férj és feleség dívánon alszanak, ha van gyerek, az ő ágya szintén ide, vagy ha már diák, az alkalmazott helyére, a cselédszobába kerül; az életbeosztás, a takarítás, az ingóságok elhelyezésének kényelmetlenségét szívesen vállalják a külszín fenntartásáért, amelynek azután a lakás berendezésében sok ízléssel és talpraesettséggel tesznek eleget. A német következetességgel kiformált „racionális“ lakás, ahol egy közös ebédlő-nappali helyiség mellett a szülőknek, a fiú- és leánygyermeknek külön megvan a maguk kicsi, de mégis önálló, „sachlich“ és „funkció-higiénikus“ hálószobáskájuk, ahol a lakást a háziasszony léptei számának csökkentésére tervezik és bútorozzák be: ez a lakás a budapestiek lelkét nem tudta meghódítani és eleve olyannyira megbukott az egyszoba-hallos és kétszoba-hallos „kombinált“ bútorozású lakásokkal szemben, hogy még a bemutatkozó megvalósításig sem jutott el. A szegény tisztviselőnő vagy tisztviselő házaspár egyszobás lakásban lakik és nem tart cselédet, de aránytalanul magas bért üzet a „luxusbérlőházban“, ahol márványos vestibülbe lép be és üveg, csempe, gumipadló, valamint a fényűzés olykor groteszk egyéb külső jelei feledtetik vele szegénységét és — a lakbér magasságát.

Háború utáni nyomasztó tökeszegénységünknek kell betudnunk azt, hogy közületeink nem tudtak a lakástermelésben aktív szerepet vállalni és kénytelenek voltak ezt a tevékenységet a magántőkének átengedni, sőt ezt még különféle kedvezésekkel (pl. adómentesség) serkenteni arra, hogy építkezzen. A hazai tőkéből a komolyabb és képzetesebb rész az iparban és kereskedelemben keresett elhelyezést, a házépítést a kisebb és középtőkésnek engedve át, aki vagy egykori vagyonának utolsó maradványát, vagy egy élet verejtékes munkájának eredményét fektette be egy kisebb bérlőházba. Építetők szívéhez a kamatozás áll legközelebb és a tanácsadók közül is az a legkedvesebb előtte, aki a telekkihhasználás és a hatósági korlátozások kerülgetése révén ezt a szempontot legjobb eredménnyel szolgálja.

Az építkezés művelete így állandó harccá alakul át, amelyben egyik fél az építető, másik a közérdeket képviselő hatóság, a küzdelem területét az „építésügyi szabályrendelet“ paragrafusai határolják. Ez a

küzdelem, mely ma is kölcsönösen sok energiát emészt fel, nem hozott létre örvendetes eredményt: a hatóság, hogy nála mozgékonyabb ellenfelével meg tudjon birkózni, mind merevebb szabályrendeleteket volt kénytelen hozni, amelyek hallatlanul nehéz és drága adminisztrációt tettek szükségessé, amellett károsan hatnak vissza a tervezés szabadságára is.

A kamatozást erőltető tőke minden erejével olcsó építésre és az árak leszorítására törekszik, amit a túlméretezett építőiparral szemben a kívánatos mértéken túl sikerül elérnie. Amíg az építőanyag-ipar legnagyobbjai kartellek útján meg tudják termelésük érdekeit védeni, addig a kézműiparosok (beleértve az építőmestereket is) a nagy és jórészt nem szolid konkurrenciában felörlődnek, haszon nélkül dolgoznak, sőt csekély tartalékjukat is felélik. Az építőipar a budapesti lakásépítés kapcsán sokat dolgozott, de ahelyett, hogy keresett volna, elszegényedett. A nem szolid elem az iparosmunkák nívóját lerontja, aminek — épúgy, mint a túlgyors építkezésnek — a hátrányát a tőke csak saját kárán tanulta meg, vagy még csak ezután fogja megtanulni.

Körülbelül 1930 óta a lakásépítés iránya javul, ami elsősorban annak köszönhető, hogy az előző évek sokszor hibás hatósági intézkedéseit helyesebbek váltják fel. A hosszúlejárátú kölcsönök elmaradása az építőspekuláció legrosszabb rétegének tevékenységét megbénítja, akik helyét örvendetesesen jobb elemek, ezek közt a tisztviselői nyugdíjalapok tőkái foglalják el. Kár, hogy az OTI és MABI oly kevéssé kapcsolódnak be az aktív lakásépítésbe, holott ezek nagy és csekélyebb hozamra utalt tőkéire külön szép és fontos feladatok megvalósítása várna. (Munkáslakások építése, egyes városrendezési feladatok finanszírozása.)

BUDAPESTEN TEHÁT NAGY és jelentékeny lakásépítés folyt, amely a civilizációt hatalmasan szolgálta akkor is, ha kulturális szempontból a nyugati mértékkel mért bírálatnak sokban nem tett eleget. Budapesten 1920-ban kereken 400.000 lakószobát és 65.000 fürdőszobát tartott nyilván a statisztika, ehhez 1935 végéig 92.000 új lakószoba és 28.000 új fürdőszoba épült, emellett az adókedvezményes modernizálás a régi lakások színvonalát is jelentékenyen emelte.

Vidéken ezalatt kereken 100.000 falusi parasztház épült, ami a számarány szerint megítélve, jóval kevesebb, mint a fővárosi 92.000 szoba, holott a szükséglet itt nagyobb lett volna. Az új 100.000 falusi ház minősége pedig, ha a régihez képest nincs is minden haladás nélkül, -de többségében még mindig nem éri el azt az alsó határt, ahogy emberek részére építeni szabad volna. Virágzóbb vidéki városainkban (Debrecen, Miskolc, Győr, Pécs) épült a háború óta egy-két „modern“ bérház, de ezektől eltekintve, a tisztviselői középosztály és az iparosság lakásépítészete — különösen azoké, akik nem saját házukban laktak — mozdulatlan maradt. 20—30.000 lakosú vidéki városok hosszú sorában egyetlen bérházat nem találunk, amely a háború óta épült volna. A megyei városok, járási székhelyek és falvak kiterjedt tisztviselő-társadalma ma is nedves és kényelemnélküli (sokszor vízvezeték nélküli) lakásokban él, a gazdasági intézők nagyrésze vizes vályogfalú, százéves

cselédházból átalakított egyszerű épületben lakik) nem is szólva a vidéki iparosságról és kistisztviselőkről, akik parasztházakban élnek, sem a mezőgazdasági munkásságról, akiknek lakásviszonyai sok helyen a középeurópai lakáskultúra mélypontját képezik.

A magyar vidék elmaradottsága részben történelmi, földrajzi és gazdasági adottságok szükségszerű következménye és amíg ez így van, addig az elmaradottság kultúránknak nem szégyene. Amilyen arányban azonban az elmaradottság okaihoz a magunk mulasztása is csatlakozik, abban az arányban civilizációnk és kultúránk szégyenévé fog válni, ami annál is súlyosabb volna, mert kultúránknak amúgy is legsebezhetőbb részét: társadalmunk alaprétegének kultúráját érné.

A vidéki lakásépítő tevékenység és visszamaradásának főbb okaira alábbiak mutatnak rá.

A LAKÁSÉPÍTÉS ELŐFELTÉTELÉI városban sokkal kedvezőbbek, mint vidéken, amit a legkisebb lakás előállításához szükséges tőkének és az elérhető bérértéknek az alábbi egybevetése beszédesen igazol.

	<i>Tőke</i>	<i>Évi teljes bér</i>	
Egyszoba-konyhás (komfortnélküli) legegyszerűbb udvari lakás Bpest külsőbb városrészén (telekkel együtt)	3200.—	240.—	320.— (7—10 ^o /o)
Egyszoba - konyhás parasztház építési költsége 150 négyzetméter telekkel, szokásos kivitelben (részben vályogfalakkal)	1800.—	40.—	50.— (2·5 ^o /o)

A talált számbeli eltolódás a falusi paraszt rossz kereseti viszonyaiból ered. A házépítés falun szükséges, de rossz üzlet, ami szükségképpen vonja maga után a primitív építkezést és a régi házak hosszú fenntartását.

Az építési tőke és az elérhető bér között a polgári középlakásoknál is hasonló értelmű különbséget találunk. Vidéki városban, ahol sem vízvezeték, sem csatornázás nincs, a korszerű higiéniaival felszerelt komfortos lakás előállítási költsége rendszeresen magasabb mint Budapesten, a telekérték különbsége ezt legfeljebb kiegyenlíti, de kedvezőbb helyzetet alig hoz létre.

Evvel szemben a tisztviselői középosztály lakbérfizető képessége vidéken sokkal csekélyebb, ami legjobban az állami alkalmazottak lakbérosztályainak különbözőségében jut kifejezésre. Az I. házbérosztályt képező Budapesthez (100%) viszonyítva a lakáspénz

a II. házbérosztályban (Szeged, Debrecen stb.)	90%
a III. (Eger, Nyíregyháza stb.)	80%
a IV. (Baja, Balassagyarmat stb.)	70%
az V. (Berettyóújfalu, Csepel stb.)	60%
a VI. (egyéb helyeken)	50%

Vidéken tehát valójában nem a lakbér olcsóbb, hanem a tisztviselő kénytelen egyszerűbb és higiéniatlan (és ezért olcsóbb) lakással beérni. Fizetőképes közönség híján természetes, hogy modern bérlházak vagy bérlakások nem épültek és hogy ez a helyzet nem is fog megváltozni

mindaddig, amíg az előfeltételek (főként a tisztviselői lakbér és a házadó-aránytalanság) kedvezőbbek nem lesznek.

A bérlakásépítés lehetőségei tehát városban kedvezőbbek mint vidéken, amit házadótörvényeink az adókulcs megállapításánál megfelelően kifejezésre is juttattak. Így a házadó kulcsa az 1868: XXII. t.-c. szerint

Budapesten a teljes bér	17·6 ^o / _o -a	(100)
vidéki városokban a teljes bér.....	14 ^o / _o -a	(79)
községekben a teljes bér	11·2 ^o / _o -a	(64)

volt, később azonban a város és vidék közötti, eredetileg jelentős különbség kb. a felére csökken és ma (1929. II. t.-c.) a következő:

Budapesten	17 ^o / _o	(100)
Tvh. jogú és megyei városokban	16 ^o / _o	(94)
Községekben	14 ^o / _o	(83)

Ma azonban mindez már csak elméleti értékű, mert a házadó rendkívül magas járuléka a számadatokat egészen megváltoztatják. Egy „adóban levő“ épület összes terhe ma Budapesten 50% községi pótdadó mellett a teljes bér 43%-a, de községekben, ahol 100% községi pótdadó nem ritka, sőt még külön megyei pótdadó is van, a ház adó-terhe az alacsonyabb alap dacára a budapestit könnyen meghaladja. Adómentes házaknál pedig a különbség éppen ellentétes értelmű: Budapesten a rk. id. adómentesség a községi pótdóra is kiterjed (itt az adómentesség ideje alatt csak 9.2%-ot kitevő különféle járulékot kell fizetni), míg vidéken, ahol az új házak a községi pótdadó alól nem mentesülnek, ugyanez 16—25%-ra rúg. Az adópolitika tehát, bár elvben a vidéket kívánna támogatni, valójában az ellenkezőjét teszi és ezzel tetemesen rontja itt a lakásépítés amúgy is gyenge rentabilitását.

Az aránytalanság, amelyet találtunk, a modernizálási és tatarozás! adókedvezmény kapcsán hasonló értelemben, de még torzabb arányban ismétlődik meg. Az 1929 óta bevezetett és általában népszerű „tatarozási és modernizálási adókedvezmény“ a régi, adózó házbirtokot (és rajta át, a házadón keresztül az állami érdeket) kívánta az adómentes modern házak versenyével szemben megvédeni. A kedvezmény lényege abban áll, hogy meghatározott modernizáló és javító munkálatok költségeinek fele összegét az illető épület (vagy lakás) házadójából az állam viseli olyképpen, hogy az négy, illetve öt évre elosztva a házadóból levonásba kerül. Az adóhozzájárulás maximális összege a négy, illetve öt évi házadó teljes összege, így a kedvezmény ott nagyobb, ahol a ház (vagy lakás) bérjővedelme magasabb, miután az adó is ehhez igazodik.

Városi bérház, ahol aránylag magas a bérhozam, az öt évi, illetve négy évi házadóból ugyanekkora saját tőke hozzáadásával jól modernizálható. Budapesten egy 1200 pengő évibéres, kétszobás lakás modernizálásához ma az adókedvezmény legnagyobb összege kerekéi 1600 pengőt, egy 800 pengő bérű egyszoba-komfortos lakásnál 1080 pengőt tesz ki. Ez a támogatás jelentékeny, s üzletszerűvé teszi a régi házaknak gázzal, villannyal, fürdőszobával, sőt sokszor fehér mázolóssal, csempé-

vel és parkettóval való felszerelését is. A lehetőségek azonban a bérarányában csökkennek és vidéken már odáig sem érnek, hogy a talajvizet elszigeteljék vagy az épületeket a legszükségesebb „félkomforttal“ szereljék fel. Egy tanyai 3—4 szobás intézőlakás bérértéke évi 200—400 pengő, az ennek arányában igénybevehető 300—500 pengő adókedvezmény már csak igen csekély lehetőséget nyújt, holott az országszerte öreg és nedves, higiéniatlan gazdasági lakások modernizálása valóban számottevő társadalmi feladat volna. A falusi paraszt az évi 40 pengő bérérték alapján már csak körülbelül 55 pengő adótérítésre tarthatna igényt: ő a kedvezményből már, mondhatni, teljesen ki van zárva.

Merőben igazságtalan és sajnálatos végül, hogy a gazdasági cselédházak (mint állandó adómentes épületek) a tatarozás! adókedvezményt egyáltalán nem élvezhetik, holott a földbirtok sem fizet sokkal kevesebb adót mint a házbirtok, itt azonban a munkáslakás gazdasági felszerelésnek minősül és adóját nem házadó elmén fizeti. Pedig ezeknek az épületeknek a modernizálása valóban nemzetmentő munka volna és bizonyos, hogy a városi házakéhoz hasonló arányú adókedvezményt földbirtokosaink országszerte kiterjedten vennének igénybe.¹

A LAKÁSTERMELES jelentős gazdasági tevékenység és így természetes, hogy hozzá különféle, jelentős gazdasági érdekek fűződnek. Az érdekeltek közül az épületbe beruházott tőke és a lakók után az állam és a közületek következnek, amelyeknek a házadó számottevő bevételi forrásuk. (Ha ezek ezt a forrást a múltban nem vették volna túlon túl igénybe, úgy ma sok kérdést jóval könnyebb volna megoldani.) A többi érdekeltek közül fontos az építőipar, amely a lakások létesítésénél munkaalkalmat talál és a telektulajdon, amelynek értékét az építési mód és a lakásépítés konjunktúrája lényegesen befolyásolja. A felsoroltak érdekei nem mindig párhuzamosak, így a meglévő bérházak tulajdonosai az újabb építkezéseket, illetve az ilyeneket előmozdító adókedvezményeket nem nézik jó szemmel, mert a modernebb új házak elvonják lakóikat, sőt az állam is szívesen látná, ha a közönség az adóköteles öreg házakból nem vándorolna át az új adómentes épületekbe. Az építőipar, az épületekben elhelyezkedni idvándó tőke és a telek viszont az építkezés akadályai ellen küzd és új épületekre adókedvezményt kér. Az eltérő érdekek megütközése, mint azt a napisajtó hasábjairól időről-időre megfigyelhetjük, nagy lendülettel és hangos szóval történik és a szembenálló érdekek összeegyeztetése ezen a téren is az államhatalomra hárul, amelynek sok és súlyos gondot okoz. így kerül az építőtevékenység a mai világ annyi más gazdasági tevékenységével azonos sorsra: állami irányítás alá.

De ha a mai kor építőtevékenységének kérdéseit más oldalról, úgymint a község-, illetve városrendezés és városépítés, a városi közlekedés, telekosztás stb. tisztán szakirányú vonatkozásain át tanulmányozzuk, úgy szintén arra kell rájöttünk, hogy megfelelő fejlődés

¹ V. ö. szerző „A falusi építészet helyzete és feladatai“ c. közleményét. Magyar Szemle XXI. kötet 4. sz.

mélyreható hatósági irányítás nélkül nem biztosítható. Aki az építőtevékenység kérdéseiben elmélyed, az a hatósági irányítás szükségességének felismerése előtt akkor sem térhet ki, ha egyébként az irányítás műveletének legnagyobb elvi ellenzője is volna. Talán nem tévedünk, ha a lakástermelés terén Németországban a háború után tapasztalt hallatlan arányú tevékenységnek más országokat maga mögött hagyó kulturális sikerét a példás hatósági szervezésnek tudjuk be.

Ha hazánkban az államnak és közületeinknek azokat a ténykedéseit vesszük sorra, amelyeket a lakásépítés irányítására hozott, akkor a helyzet magaslatára fel nem emelkedett rendelkezések felsorolásával kell kezdenünk.

Így házadómentességi rendeleteink hosszú időn át mostoháiban bántak el avval, aki régi háza helyén épített újat; ennek a rövidlátó adópolitikának köszönhetjük, hogy a város legértékesebb belterületein az ócska házak megmaradtak ugyanakkor, amikor a kültelken új városrészek épültek fel. A háború után, a nagy lakásszükséglet hatására városban és vidéken egyaránt nagymértékben lefolyt építőtevékenység úgyszólván minden átfogó irányítást nélkülözött, pedig megfelelő vezetés ugyanilyen pénzáldozat árán jobb gazdasági eredménnyel járt volna, emellett idevágó kultúránkat évtizedekkel vihette volna előre. A „Faksz“ falusi építési akció szorosan vett állami ténykedés volt, de helytelen megszervezése miatt sajnálatosan rossz eredménnyel végződött. Végül a hatósági aktív telekpolitika — amire különösen nagyvárosokban volna szükség — a múltban is és ma is teljesen hiányzik, amit szintén az alapvető és sok kárt tevő hiányok közé kell sorolnunk.

Nem volna azonban helyes kritikát gyakorolni annak beismerése nélkül, hogy a megoldásra váró kérdések szakszempontról sem könnyűek, a hozzájuk fűződő érdekek révén pedig minden cselekvő rendelkezést politikai természetű nehézségek is hátráltatnak. Azt azonban örömmel állapíthatjuk meg, hogy a helyzet évről-évre javul és a hatóságok ma már a fővárost érdeklő kérdésekben helyesebb elveket követnek.

A vidék viszonylatában azonban az irányítás eddig semmi olyant sem árult el, ami e rövid mozaikban bemutatott, helyenkint igazságtalan elnyomottságból eredő elmaradottságon segítene. Pedig a gazdaságilag gyengébbet megsegíteni az állami vezetés legfőbb és legigazságosabb elve — különösen ha a magyar vidékről és a faluról van szó, amely minden téren boldogulásunk és jövőnk alapját képezi.

KOTSIS ENDRE

AZ AMERIKAI MAGYAR IRŐ

— REMÉNYI JÓZSEF —

Mi VOLT NAGYOBB PETŐFIBEN: a költő vagy a szabadsághős? Mivel fogott meg több emberi szívet: népdalaival vagy titokzatos hősi halálával? Mi él tovább; művei vagy az élete körül támadt mítosz? Mennyi vita folyt már e kérdések körül s mily értelmetlennek látszanak első pillanatra e szócsaták. Pedig ha Petőfiről nem is tudunk meg sokat általuk, a költő életművének s hatásának titkából sők mindent lelepleznek. Mi foglalja össze egy költői életmű részeit s mi ad egységes értelmet a látszólag ellentmondó töredékeknek? A személyiség varázsa, a szavak rendjének belső rokonsága, a stílus egysége, vagy sokszor csak a „manír“? Bizonyos, a hozzáértőbbek számára talán elsősorban ezek a mozzanatok: az alkotások költői, mesterségbeli kapcsolatai a döntőek. De az, amit a távolabb állók látnak, ami a szemhatár fölé emel egy költőt s kijelöli helyét a többi között, mégis mindenekelőtt a szerep, amelyet életével és művével betöltött.

A szerep szónak itt mélyebb jelentése van a megszokottnál s hiányzik belőle az „álságos“ mellékértelem. Az igazi nagy költő nem játssza szerepét, hanem betölti. Tehetség és pálya, alkat és szerep egyenlő értékű tényezői az írói életműnek. Ha közvéleményünk nem tudja s nem akarja Petőfit csak versíróként, csak költőmesteremberként látni, igazsága van: a „magyar Tirtaeus“ — ahogy a naiv párhuzamokra hajlamos népszerű közirodalom elnevezte Petőfit — valóban legalább is egyenrangúnak tudta és akarta szabadsághősi szerepét költői mesterségével.

Mindezek a kérdések azért válnak oly eleven érdekűvé Reményi József munkásságával kapcsolatban, mert mai íróink közt alig van még néhány, akinek életét és művét ilyen mértékben határozná meg tehetség és szerep folytonos küzdelme. „Az amerikai magyar író“, vagy „a legjobb külföldi magyar író“ — így könyveli el őt irodalmi köztudatunk. Ő megkapta s elfogadta e szerepet és akarva-akaratlan foglya is lett. Magyar író sok él Amerikában, hogy a többi külföldről most ne is szóljunk. Ez írók között vannak figyelemreméltó tehetségek; nem egy közülük komoly sikereket ért el. A külföldi magyarság életét ábrázoló irodalom is, különösen az elmúlt évtizedben, szépen megnövekedett s átlagából nem egy kitűnő alkotás emelkedik ki. De valóban nincs még egy írónk, akinek egész élete ily mértékben átítatódott volna a külföldre szakadt magyarság létének problematiká-

jával, akinek ennyire személyes ügye, írói pokoljárása és üdvössége lenne ennek a sokrétű és kusza élmény-anyagának művészi kifejezése.

POZSONYBAN SZÜLETETT, ebben az ódon, történelmi levegőjű városban, amelynek birtokáért három nép is verseng: a magyar, a német és a szlovák. A magyar országgyűlések évszázados székhelye Magyarország legnyugatibb városa volt, gyökerei mélyen benyúlnak a magyar történelembe s a szlovák néptalajba, de vágyai s szelleme gyakran inkább Bécs felé húzták. Arra felé tárta ki szívét és karjait s legjobb fiai közül számosan szálltak el kiröpítő fészükéből nyugat felé. Polgárváros volt mindig, falai közt, ha kissé provinciális szinten is, eleven polgári élet folyt s a szellem igényei soha nem maradtak alul a pusztá létigényekkel szemben. Az a középpolgári réteg, amelyhez Reményi is tartozott, egyaránt olvasztott magába magyar, német és szlovák vért s ha a vérkeveredés, a népfajközi életforma bizonyos kötetlenséget, a művelt személyiség szabadságát eredményezte is, nem hiányzott belőle a szellem nyugtalan kalandvágya s az egyéni lét magányossága sem. A felvidéki magyarság hazafiassága sokkal árnyaltabb, személyesebb, nyugtalanabb, líraibb, mint a többi országrészek magyarságáé; jobban elválik benn a szülőföld otthonélménye s a szellemi haza szeretete. A pozsonyiak szívében — mint ez a vegyes népű városok polgári elitjén általában megfigyelhető — még jobban elkülönült e kettő. Reményi Józsefet is — ezt mutatja első regényének a „Jó hinni“-nek gazdag, lírai teltségű városképe — az érzés és élmény szálai első sorban szülővárosához kötik. Tágabb otthonát pedig a magyar szellemben találta meg, nem a magyar tájakban s a magyar emberek között.

Huszonhárom éves korában, 1914-ben Amerikába kerül; a philadelphiai osztrák-magyar konzulátuson teljesít szolgálatot. Azóta csak vendégként tér vissza Magyarországra; csak akkor, mikor a háború és az összeomlás után már új arcot öltött a világ. A diplomáciai szolgálatból kilép, újságíró lesz, a „Szabadság“ című lap szerkesztője. Amerikai állampolgárságot szerez; kitűnő amerikai nyelvtudása és nagy olvasottsága birtokában népszerű irodalmi előadóvá fejlődik, amerikai önművelő egyesületek szívesen látott vendége, azután a clevelandi egyetemen az összehasonlító irodalomtörténet előadója, majd tanára. Végigéli a háborús és háború utáni Amerika nagy anyagi, szellemi s politikai válságait. Most már az ő hazájáról van szó, amelyhez a becsület s az életérdek parancsa köti, amelynek polgárai közt tisztességet szerzett magának s amelynek szellemét, ha a pénzcsináló, lélektelen üzleterkölcset megveti is, tisztelni tanulta. De nem tud elszakadni ifjúsága földjétől s szelleme első otthonától. Állandó kapcsolatban marad az amerikai magyar étellel s a háború után, amerikai megbízással, útnak indul, hogy tanulmányozza a visszavándorló magyarság sorsát és életkörülményeit. Már amerikai lapokban ír s amerikaiaknak tart előadásokat angol nyelven, de azt, ami igazi mondani valója: regényeit, verseit továbbra is magyarul, magyar közönségnek írja. Már állandóan letelepedett Clevelandben, de hacsak teheti, hazarándul Európába, Magyarországra. Hivatala megköveteli, hogy szá-

montartsa az egész európai irodalmat. érdeklődése mégis elsősorban a magyar szellemi életé. Két világ közt lebeg. nyugtalanul. újra s újra-építve a hidat, mellyel életének két partját akarja összekötni.

Ez a nyugtalan. mindig eleven szellemi villódzás jellemzi Reményi József egész egyéniségét. Most a negyvenes évek közepén jár, tele friss érdeklődéssel, impulzivitással. Mozgékony alakján. kissé már öszülő fején. beszédmodorán határozottan észrevehető egy-egy amerikai árnyalat, anélkül azonban. hogy a legkisebb mértékig hivalkodó vagy hangsúlyozott volna. Ha magyarul beszél. néha keresi a szavakat, de meglep előadásának választékos könnyedségével. Európai jelenség, akiről nem tudni pontosan, hová tartozik. Szavai gyorsan villannak, mint szemének gyors pillantásai; inkább a dolgok felületét érintik csak. mint lecsapó fecskék a sima víz tükrét. Nem kell mély emberismeret hozzá, hogy megérezzük a szavai mélyén meghúzódó lírai megindultságot, a szív komolyságát az értelem játéka mögött. Nem magányra született ember, társas ösztönét állandó mély együttérzés s a közlékeny, vitát, eszmecserét kereső szellem örökös készenléte táplálja. Mindenekfelett az emberi dolgok érdeklik, de soha nem tud s nem is akar szabadulni az irodalmi szempontoktól. Mestersége átítatta egész életét; csevegő mondatait öntudatlanul is úgy formálja már, mintha előadást tartana, vagy tanulmányt fogalmazna; a mindennapi tárgyak súrlódásából is állandóan kipattannak szellemének szikrái. Élvezettel élezi ki mondatait aforizmákká s egy-egy jól sikerült fordulat után könnyű mosoly villan át arcán; mint a zsonglőr, Örül a sikerült mutatvány-nak. Szenvedélyes csevegő.

A CSEVEGÉSNEK, a futó érzések és gyors gondolatok közlésének ez a szenvedélye hatja át munkáit is. Igen korán kezd írni, még aránylag nagyon fiatal, mikor első könyve megjelenik. Első művei novellák, a század elejének kissé modoros, szecessziós stílusában; a magasra törő vidéki fiatalember írásai, aki „immár nagyobbakra néz“ s a Vidéki Város életét a kivágyódó fölényével. de ugyanakkor a rokon megindult együttérzésével is nézi. „Akik árnyékban élnek“, hangzik első. 1912-ben. Pozsonyban megjelent novelláskötetének címe. A következő kötethez, az „Éjféli emberek“-hez Juhász Gyulától kér előszót, a szépség és részvét e rokonlelkű nagy költőjétől, aki akkoriban (1913) még a Felvidéken élte szellemi számkivetettsége éveit. Az ifjú író jnunk&r kedve és szorgalma figyelemreméltó: 1914-ben kis regényt ad ki Békéscsabán; 1915-ben új novelláskötetet „Amerika“ s 1916-ban ismét novelláskötetet, „A sárga szegfű“ címen. Ez a két utóbbi kötet már Amerikában jelenik meg; a messzeségeket kereső fiatal író kirepült fészkeből. Az új világ élményei azonban nem tudnak egyszerű kifejezésre találni; Reményi, mielőtt élete főművébe kezdene. pár évig hallgat, mintha készülődnék a nagy próbára. Ma persze úgy látszik. mindig is erre készült; azóta kiadott kisebb munkái is ezt a főművet kísérik. A „Lesz-e reggel“ című satirikus regényében (Kassa) megpróbál hangot s témát változtatni; novelláiban s legutolsó kisebb regényében, a „Szerelmesek voltak“-ban (Bpest, 1936) azonban ismét visszatér a maga eszközeihez és világához: a közvetlen

élményanyagot feldolgozó lírai realizmushoz s az Amerikába szakadt magyar ember problémáihoz.

Nagy műve is, amelyben élete s művészete legmélyebb kérdéseit boncolja, ennek a lírai realizmusnak gyermeke. Lényegében egy átstilizált, sok részlettel kibővített, regényesített lírai önéletrajz ez, amelynek regényességét nem a képzelet játéka, hanem a modern valóság kalandos változatossága táplálja s amelynek lírája a művelt, helyét és szerepét, életének értelmét kereső intellektuell személyességéből és közlékenységéből fakad. Három terjedelmes regényben folynak le előttünk Barth János életének legfontosabb évei. Az első rész, a „Jó hinni“ (Budapest, 1922, két kötet), az ifjúság regénye s a Vidéki Városé, amelynek zsúfolt, tompa fényekkel megvilágított környezetében a hős fejlődésének első fejezete lefolyik. Az út a hitoktató szárnyai alól, a történelemtanár kalitkáján át a veszélyes és tágas szabad égbolt alá vezet, a vallástól a szocializmuson át a szabadság és szépség hitéhez. A második részben már a nagy szabad ég alatt látjuk viszont a hőst: Amerikában él. Mi lett a szabadság és szépség illúzióiból? John Barth egy bankban körmöl, elveszi skót lakásadónőjének leányát s mert a nő csak pénzéért s pénzével együtt szereti, áruba bocsátja becsületét; felcsap italcsempészeknek; vagyont szerez, de hamarosan elválik feleségétől. Honvágy gyötri és visszatér hazájába, a Vidéki Város azonban egészen új arcot öltött már s az egykor boldogan felszárnyaló hős most csüggedt magánnyal szívében tér vissza új hazájába, mindennapi robotja mellé. A szépség álma összeroppant s nem maradt helyette csak a szív és szellem gyötrelméből fakadó elérzékenyült jóság s a reménytelen vigasztalás: „Emberek, ne sírjatok.“ (Berlin, 1926, négy kötet.) A harmadik rész címe is a történés végső eredményét foglalja össze: „Élni kell“ (Kassa, 1931, két kötet). A második részben Barth János még küzdött Amerikával, ebben a harmadikban már amerikai polgár, tudja, hogy ott a helye; az „Óhaza“ távoli szelíd fény csupán, az emlékek méla otthona. A büszkén vállalt magányt, ezt a különös amerikai magyar szokást, nem bírja azonban Barth s az emberek közé menekül ismét. A szerelmet keresi s újabb nehéz csalódások után végül is megtalálja életének igazi párját Mikes Klára, egy már Amerikában született magyar táncosnő személyében. Életfilozófiájának lényege immár ez: lenni kell, élni kell, benne az életben, tisztán, becsületesen, önmagunkkal egyetértésben, az élet nagy öslényeinek, a munkának, asszonyoknak, gyermeknek közelségében.

Ez a trilógia nyers váza. Nem hibátlan s nem is egészen egységes kompozíció; inkább n ő 11, az író életének változásait követve, mint épült, egy előzetes, egységes terv szabályai szerint. A főhős gyenge arra, hogy fenntartsa, kitöltse a nagyranőtt művet. Koráretten kiábrándul a családból, a vallásból, szerelemből, tudományból, de rajongó és naiv szépségHITE nem tudja átsegíteni az életen s folyton vissza-visszaleng az elhagyott eszményekhez, anélkül azonban, hogy megtapadna rajtuk, hogy bármelyiket is igazán, egészen megismerné. Nyugtalan lebegő, akiből a csalódások kiszívták az akaraterőt, aki inkább nézője és panaszlója, mint alakítója sorsának. Egy hős, aki nem formál, csak formálódik, , aki nem cselekszik, csak sodortatja magát,

legfeljebb akkor állhat egy valóban nagy és egységes kompozíció közép-pontjában, ha nálánál nagyobb eszmék és erők állítják oda. De a trilógia gondolati szerkezete is bizonytalan; eszméi tétovák, halványak. Reményi szeret bölcsekedni; az élet értelmén becsülettel töprenkedő, művelt, sokoldalú, de hogy mély és nagy bölcselő legyen, ehhez túl erős szellemének nyugtalansága, szívének érzékenysége. Művének tagadhatatlanul nagy értékei nem is a koncepció egészében, hanem a részletekben keresendők. Reményi József az emberi együttérzés írója, a szív embere, a tiszta lelkiismeret s a meleg emberszeretet rajongója. Főerőssége a lírai hévvel átítatott részletrajz. Mindazt, amihez személyes kapcsolatot tud teremteni, elevenen s valami sajátos, intellektuális érdessége ellenére is lágy, meleg és vonzóan tiszta hangulati légkörben állítja elénk. Különösen a „Jó hinni“ gazdag ilyen részletekben; mintha ez is bizonyítaná annak a tételnek igazságát, hogy az Önéletrajzi regények lírai teltsége, atmoszférikus gazdagsága annál inkább csökken, mennél jobban távolodunk a hős ifjúságtól. De a későbbi kötetekben is sok az ilyenféle megkapóan szép részlet; gondoljunk csak a második részben a magyar kivándorlók nyomortanyájának s egy néger istentiszteletnek megdöbbenően eleven leírására, vagy a harmadik részben a nyugalomra lelt bölcs amerikai parasztházaspár szelíd vidéki idilljére.

BIZONYOS, hogy Reményi műveinek egyik legfőbb jellemvonása az a szüntelenül jelentkező líraiság, amely leplezetlenül vagy rejtőzködve, de minden sorát átítatja, összetételét nem egyszerű meghatározni; a Petőfi-szerű tiszta, egynemű költői temperamentumhoz alig fűzi valami s ahhoz a zárkózott, komplex kedélyvilághoz sincs sok kapcsolata, amelynek legjellegzetesebb képviselője a mi irodalmunkban Arany. A modern nagyvárosi polgár sebzett érzékenysége az övé, a magányra kárhoztatott, folyton önmagát ügyelő intellektuelé, aki azért menekül az egyedüllétől a részvét, a honvágy s az emberi szolidaritás élményeihez, hogy csonka létét teljesebbé tegye ezáltal. A szenvedőkkel vagy általában a létezőkkel való együttérzés Reményi első mély lírai témája. Valami áttételezettség, szándékoltság, tervszerűség mindig érezhető lírai kiáradásában; alapja nem az egyensúlyozott, hanem a gyötrődő lélek érzékenysége. Reményi humortalan költő, a modern világvárosi írók aszfaltos kietlenségétől azonban megmenti vonzó érzelmessége, az a meleg, gyermeki áhítat, amit bizonytalannal még a pozsonyi katolikus környezetből vitt magával s amelyhez talán ezért is ragaszkodik Olyan görcsös makacssággal. Amerika nagyvárosi élete — ezt az író művei is újra meg újra bizonyítják — nem kedvező égalj a baráti környezetben termékenyülő szellem emberei számára; Reményi második nagy lírai témája: a lélek társtalan szenvedése, ebből az élménykörből táplálkozik. Az erős önelemző, lelkiismeretvizsgáló hajlamot is ifjúsága világából hozhatta magával. Az egyedüllét éveit, a külső csalódások, az olvasmányok tömege ezt a hajlamot erősen kifejlesztették s az író sziporkázó, nyugtalan intellektusa is felszívta magába a magány lírai élményeit. Lírája rendkívüli mértékben tudatosodott: vigyázó értelme azonnal elkapja a feltörő érzést, megforgatja, játszik

vele egy pillanatra s azonnal, sokszor még túlkorán, formába önti. Gondolatvilága viszont ugyancsak rendkívüli mértékben átítatódott érzelmeivel: a meginduló gondolatsor tagjai közé azonnal beszívódik érzéseinek forró párázata. Innen a léggör, a hangulat fénytörésekkel telt nyugtalansága minden művében. Az író élményvilágának legmélyebb s legtáplálóbb rétege ifjúsága: azok a benyomások, amelyek a Vidéki Város életéhez kötik. Érzelmi magánya ebben az irányban tud elsősorban feloldódni. Szellemi vonzalmi szintén ebbe az irányba mutatnak: intellektusa is azt a hazát szereti, amelyben érzése is otthon érezhetik magukat: a magyar szellem világát. Így jutunk el érzéseinek és műveltségének közös célra mutató vezetése mellett Reményi József harmadik nagy lírai tárgyköréhez: a hazátlan magyar lélek élményrétegéhez.

Nagy regényt csak nyugodtan tervező és zavartalanul mesélő epikus tehetség alkothat. Reményi József egyéniségéből pedig elsősorban éppen ez az epikus nyugalom hiányzik. Ezért látszanak értékesebbnek művének részletei az egésznél. Ezekben a regényrészletekben azonban a műfaj törvénye mégis megkívánja a személytelenség bizonyos mértékét, az ábrázolást is, a líra inkább csak körülengheti az alakokat. A szabadon megszólalni kívánó lírai mondanivaló tehát más nyílások felé terelődik s éveket lefojtva egyszerre kirobban. Pár évvel ezelőtt váratlanul egész sor Reményi-vers jelent meg folyóiratainkban s 1934-ben az „Idegenben“ is elhagyta a sajtót. Ez a lírai kirohanás azonban nem érte el a kívánt hatást; a kötet ismeretlenebb maradt, mint megérdemelné. Vitathatatlan, hogy elsősorban a költő magánügye volt; az ő némaságra kényszerűit és panaszkodni vágyó szíve könnyebbült meg általa. A versek, ha mégoly izzó volt is érzelmi tartalmuk, nem tudtak rokonszíveket gyűjtani, nem tudtak egy nagyobb közösség szavává lenni. Azt, amit Reményi önmagáról közölt bennük, más formában nagyobb hatással mondta el.

S MÉGIS EZ A LÍRA, amely versben nem tudott teljes értékkel kifejezésre jutni, megteremtette a maga formáját az „irodalmi naplójegyzetek“ egészen kötetlen, laza műfajában. Sajnos ezek az elszórtan, szeszélyesen és alkalmyszerűen megjelent forgácsok, ezek a „Jegyzetek egy amerikai író naplójából“ nem jelentek még meg összegyűjtve. Együttesükből a maga teljességében és a leghívebb formában bontakoznék ki Reményi érzelm- és gondolatvilága. Izgatott érzése friss közvetlenséggel találhatnak kifejezésre e sóhajokban, amelyeknek röpkésege nem könnyűséget jelent. Nyugtalan szelleme megszületésük pillanatában rögzítheti meg gondolatait ezekben a pillanatszülte széljegyzetekben, amelyek mozaikszerűségük ellenére is egy egységes gondolatrendszerre állnak össze. S — nem utolsó sorban — az író lebír hatatlan formulázó szenvedélye is szabadon érvényesülhet e cikkázó aforizmákban, amelyeknek zsúfolt rajzása itt egészen helyénvaló. Ez apró jegyzetek indái befutják Reményi egész munkásságát, kapcsolatot teremtenek regényei, novellái s versei között és sűrű, erős-növésű ágakkal kapaszkodnak tanulmányai irányában.

A tanulmány felé ösztöne és hivatása egyaránt terelte Reményit. Tehetsége természetének kitűnően megfelel ez a személyességet és

tárgyilagosságot, ábrázolást és okfejtést, ösztönös beleélést és öntudatos műveltséget egyformán értékesítő műfaj. Sok és sokféle tanulmányt írt, elsősorban mégis irodalmi vonatkozású tárgyokról. Az amerikai közönség előtt előadásokban, cikkekben, kritikákban mindenekelőtt az európai irodalmat ismertette. Ezek az angolnyelvű munkái távolabb állnak tőlünk s minthogy amerikai lapokban jelentek meg, hozzáférhetetlenek s áttekinthetetlenek is számunkra. Ilyen vonatkozásban főképpen a magyar ügy amerikai propagandistáját illeti hála és tisztelet. Reményi József lelkesen ragad meg minden alkalmat arra, hogy szellemi életünknek, amelyben bámulatosan tájékozott, jó hírt s nevet szerezzen az Új hazában. Minket most itt mégis elsősorban magyar nyelven és magyar közönségnek írt tanulmányai érdekelnek. Tárgyuk szerint három csoportba sorolhatók ezek. Egyesekben esztétikai világnézetének alapelveit fejt ki, a másik csoport az amerikai irodalom főjelenségeit s vezéralakjait mutatja be, a harmadiknak tárgya az amerikai magyarság élete. Reményi értékrendszerének két kardinális értéke a szépség s a tiszta emberiesség. E magas és türelmes csillagok sugárzásában sohasem egyoldalú és dogmatikus az író. Tud alkalmazkodni tárgyaihoz, anélkül, hogy teljesen igézetükbe kerülne. Ha érzései s vonzalmi néha meg is tévesztik minőségérzékét, ítéletei mindig helytállóak, biztosak, jó távlatúak. Stílusa ezekben a műveiben a legegyneműbb; mondatai Kosztolányi mondatainak rugékony szabatosságával versenyeznek s ha valamivel dísztelenebbek, pörébbek is, mint azok, hiányzó izeikért kárpótol csillogó élességük.

Kötetbe gyűjtve ezideig csak az „Amerikai írók“-ról szóló esszéinek java jelent meg (Bpest, 1938). Tizenhét jellemző amerikai író arcképét állította itt egymás mellé, olyan sorrendben, hogy egymásutánjukat követve az amerikai irodalmi szellem kibontakozásának útját is nyomon kísérhetjük. A kötet azontúl, hogy szép és értékes írói alkotás, hasznos könyv is; nálunk valóban hézagpótló. Olvasása közben újra és újra fel kell figyelniünk Reményi kitűnő tolmácsoló, közvetítő készségére. Csak az tudja, aki tapasztalta, mily nehézségekkel jár, mennyi érzéket, tapintatot, mennyi leleményességet kíván egy-egy sajátos idegen szellemiség hozzáférhetővé tétele, megkedveltetése, átültetése. Reményi nagy érdemeket szerzett az amerikai irodalom magyarországi népszerűsítése terén; kitűnő novellagyűjteménye (Mai amerikai dekameron, Budapest) is ennek a célnak szolgálatában áll. Így nyer művében az alkotó író mellett mind nagyobb jelentőséget a szellem közvetítője. Reményi esetében e kettő természetesen kiegészíti egymást. Említettük, hogy egyéniségében van valami szabad kötetlenség, ami távolról sem jelent gyökértelenséget. Szíve, ösztöne, emlékei hozzánk fűzik, kötelessége, pályája, életformája Amerikához. Szellemének kétlakisága tehát nem hűtlenség vagy köpönyegforgatás, hanem vállalt élethelyzet, amely nemcsak előnyökkel, de kötelességekkel is jár. Ő azon kevesek közé tartozik, akiknek nem kell magukban az alkotó művészt megtagadniok a magyarázó, a szellemi cicerone kedvéért: szépirodalmi művei s magyarázó tanulmányai egy töről fakadnak és egy cél szolgálatában állnak.

Képesség és szerep az ő esetében valóban szerencsésen találkoztak» csakugyan ő „az“ amerikai magyar író.

„HOGYHA ELMENT VOLNA hetedhétországon túlra, messze, messze, a mese országába s ott is emberi értelemmel és érzéssel kel-lene berendeznie életét, a líra, ez az esküdt ellensége a szürkítő józan-ságnak és alkalmazkodásnak, ráparancsolta volna a nyugtalanságot, a magány szókincsét. A kivándorló sors elsősorban lírai, csak azután drámai“, írta egyik legutóbbi tanulmányában. Mintha e mondatokkal saját magatartását is jellemezné. Az amerikai magyarság kérdése az ő számára mindenekelőtt lírai probléma, e sorsot úgy és addig ábrázolja hitelesen, ahogy s ameddig élményein át tudja a magáévá tenni. Innét van, hogy bár sokat foglalkozott az amerikai s ebben az amerikai magyar lét politikai, társadalmi, gazdasági vonatkozásaival, igazán elevenen és mélyen csak e sors emberi, lírai tartalma érdekelte. Ezt azonban — úgy érezzük — a maga teljes intenzitásában kifejezésre juttatta.

Vannak azonban művének olyan oldalai is, amelyek túlnőnek a pusztán irodalmi szempontokon: az az író, aki modernjeink közül talán legtöbbet panaszkodott a magányról, egy népes közösség repre-zentatív kifejezőjévé vált. A Magyarok Világszövetségének nemrég lezajlott második nagygyűlése újra a külföldi magyarság kérdesei felé fordította a figyelmet. Ma már tudjuk, mennyi magyar érték szóródott szét csak az utolsó század folyamán is a nagyvilágban; azt is látni kezdjük már, mennyi vált ezekből idegen kultúrák cement-jévé és téglájává; azt, hogy mennyi kallódott el nyomtalanul, sejtelmünk is alig tudja felmérni. „Sale étranger“, mondja szerelmesének a családja vonzókörébe visszatért francia leány Márai egyik regé-nyében. Ez a fordulat a való életben sem tartozik a ritkaságok közé. A boldogulás első feltétele mindenütt a beolvadás s hazai példákból is tudjuk, miként szokta a beolvadó megtagadni eredetét. Az amerikai magyar lét is ezernyi példáját szolgáltatja az ilyenféle áruló hűtlen-ségnek; a „hunky“-sorsból sokáig csak az ilyen belső szakítás árán nyílt út a feljebb lépésre. Reményi József példája és műve azt mutatja, hogy erre az árulásra nincs szükség; jó, hű és tiszteletben álló amerikai állampolgár is megőrizheti szíve mélyén tiszta és igaz magyar érzését. Nem kell, hogy vak szolgája legyen, de hóhérjául sem kell szegődnie. „Aki tisztán emberi fogalmak szerint közeledik ehhez a kérdéshez, annak azt a megállapítást kell tennie, hogy a magyar érzés, bármilyen a múlt élménye, olyan mély, hogy élet-ösztönére hallgat, amikor lírai valóság lesz“, halljuk Reményitől s csendes büszkeség tölt el bennünket. Az a magyarság, amelynek vonzása ilyen messzire is ily erővel hat, eleven, életadó valóság.

KERESZTURY DEZSŐ

MAGYAR VÁRKERTEK

ALIG NÉHÁNY ÉVTIZEDDEL ezelőtt a magyar középkor még a mondák világába tartozott, most azonban már szinte poraitól feltámadt élő valóság, annyira alapos és részletes az ismerete. Köszönhetjük ezt egyrészt a pontos és lelkiismeretes szellemtörténeti kutatásoknak, a kútfők komoly tanulmányozásának, és nem utolsó sorban — az ásatásoknak, amelyek szemünk elé tárták a középkor sok eltűntnek hitt művészeti maradványát, néhol olyan meglepő sikerrel, hogy az iskolázott képzelet most már könnyen felépítheti a magyar középkori művészet egész történetét.

Ezt szeretném itt egy szerény fejezettel kiegészíteni, a magyar kertművészet történetének első fejezetével. Az ásatások eddig ebben a tekintetben semmi eredményt sem hoztak. Sokat aligha is várhatunk. Nemcsak azért, mert a figyelem kevésbé irányult rá, hanem azért is, mert a kertművészet alkotásai természettől fogva mulandóbbak. Kertművészetet rekonstruálni csak egykorú, hiteles leírás, alaprajz és részletrajzok alapján lehet.

Sajnos, a magyar középkor első feléből, a kolostori műveltség századaiból semmi ilyesmi nem maradt ránk a kertekről. Csak a magyar nyelvkincs szavai bizonyítják, hogy hozzánk is a bencések hozták kolostori kertjeikben a középkori növényanyagot, a gyümölcsfákat, kerti veteményeket, s azt a gyakorlatot, amely ezek neveléséhez szükséges, szóval a kertészet első elemeit. Nem volna jogos kételkedni abban, hogy, miként másutt, nálunk is válogattak ki a kerengővei körülfogott kolostorudvarra egy-egy gyümölcsfát és egy-egy rózsatövet vagy liliomot, esetleg valamely szagos herbát dísznövénynek. De nagyobb arányú kertművészet a korai magyar kolostorudvarokban nem volt, legalább is semmi nyoma ilyesminek. Nyugatabbra a kolostori irodalom több emlékét hagyta ránk az ébredező virágkultusznak, a kertművészet megújítása első kísérleteinek, nálunk ennek se híre se hamva.

A későbbi időkben, mikor az előkelőbb francia szerzetesrendek telepedtek meg az országban, amelyek hazájukban ekkor már magas fokra fejlesztették udvarkertjeikben a kertművészetet, s a rózsával való csodákat művelték a díszítés terén, bizonyára nálunk is alakult ki valamelyes kertművészet a kolostorok udvarkertjeiben, de értől sincs semmiféle hiteles adatunk. Tudjuk, hogy a XIII. században a Margitszigeten több zárdát építettek. Regényírói képzelet

Szent Margit zárdájának kicsiny udvarát ki is díszítette művészi kertté, sajnos, a történelem mást tanít, még ebben a korban sincs adatunk kertművészetéről.

Csak később és most már a királyi kertekben jelentkeznek első olyan nyomai a kertművészetnek, amelyek feljegyzésekből ismeretesek, s amelyek végül a XV. század pompás magyar várkertjeivel érték el fejlődésük csúcspontját. Ennek a kertművészeti fejlődésnek alapjait a várak és városok szőlőiben és gyümölcsöseiben kell keresnünk, s körülbelül Róbert Károly korára tehetjük kezdeteit. Ismeretes pl., hogy Róbert Károly serege elpusztította a budai szőlőket s erre a jó budai polgárok nemcsak a királyjelölt vitézeit futamították meg, hanem a Róbert Károlyt támogató, s az ellenpártot átok alá helyező pápát is excommunicálták. A kertnek ebben a században már különleges értéke és jelentősége van, s a városi embernek, királynak, főpapnak, polgárnak kezd nyaralója lenni, ahol évről évre többet és szívesebben tartózkodik a nyári hónapokban.

Mikor a XV. században a magyar festészetben felülkerekedik a naturalizmus és az oltárok szárnyaira egyre inkább természet nyomán festett képek kerülnek, a bibliai jelenetet elbeszélő képeken megjelennek a magyar gyümölcsösök is. A Gecsemáné-kertet kellene ugyan megfesteni az Olajfák-hegyén, de a kor naturalizmusa valóságos kertet kíván, s így Krisztus képe magyar modell nyomán készül, a Gecsemáné-kert pedig magyar gyümölcsös nyomán. Így látjuk a magyar gyümölcsöst pl. az esztergomi múzeum egy képén, így a kassai székesegyház főoltárán. Jellegzetes módon vesszőkből font cserény keríti, a gyümölcsfák alatt a pázsitban pitypang és lóhere díszlik, a háttér pedig deszkakerítés zárja le.

A XV. század folyamán egyre kedvesebb lesz a magyarságnak a szőlős és a gyümölcsös kert. Mikor Temesvári Pelbárt nagyhirű prédikációit könyvbe gyűjti, ezt a sajtóságot dmet választja könyve számára: *Pomerium de Sanctis*. És a címlapon most már nyomtatásban is láthatjuk a cserénnyel kerített magyar gyümölcsöst, benne természetesen a tudásfáját jelképező almafa, s alatta asztal, amelyen könyv látható, az asztal előtt pedig szerzetes ül és a könyvet olvassa. A kert nemcsak a haszon, a pihenés, hanem már az elmélkedésnek is helye.

Kertművészet itt még nincs, de ezek a képek őrzik azt a felfogást, amely a királyok és a főpapok kertjeiben megteremtette a művészeti várkerteket, az első olyan magyar díszkerteket, amelyek magukkal ragadták a humanistákat, akik lelkes szavakkal írták le a magyar várkerteket, Mátyás király és Vitéz János érsek kertjeit. Ezek olyan szerény kezdetből nőttek művészi alkotássá, amilyenekkel főntebb megismerkedtünk. A visegrádi várkert megvolt már Róbert Károly és Nagy Lajos korában, de akkor még csak egyszerű szőlős és gyümölcsös volt, amelyben pince és présház épült, majd egyre több és több lakóépület. Látni fogjuk, hogy Mátyás építészé miként varázsolt a pinceboltozatból királyi függőkertet. Nyilván a budai várkert, s az esztergomi érseki kert helyén is volt már előbb is egyszerű gyümölcsös, szintúgy Mátyás pesti és nyéki kertje helyén is valamely gazdasági udvar. Oláh Miklós munkájából tudjuk, hogy a Gellérthegyet s a

Tabánt szőlők és kertek borították és Dózsa lázadásának költője, Taurinus István, lelkes sorokban magasztalja e budai kertek szépségét.

Nem valami idegen és előzménytelen átvétel tehát Mátyás király és Vitéz János várkertje és az a jellegzetes gótikus és renaissance stíluskeverék, amely a magyar várkerteket kitünted, hanem mély talajból és széles környezetből szervesen nőtt ki és fejlődött az első magyar kertművészeti alkotásokká. A kertművészet történetének csúcspontjai mindig és mindenütt boldog és önfeledt aranykorokat jeleznek, ilyen volt Mátyás korának magyar várkertművészete is.

A KERTÉSZET TÖRTÉNETE e kor díszkertjeit várkerteknek nevezi, részben mert többnyire a hegyen épült fellegvár alatt húzódtak meg, részben pedig mert a középkori várépítészetnek elemeit találjuk bennük, pl. a tornyokat, még akkor is, ha egyébként városok környékén terültek el, s villaszerű épülethez tartoztak. A középkori kolostori udvarkertektől nagyon különböztek, más szellem szólt belőlük, a földi szépségekben gyönyörködő ember alkotásai voltak, aki nem zárkózott el a világtól, természettől, hanem szeme kifelé tekintett s lelke gyönyörködött a kilátásban, egészsége megkívánta a kertben is a testmozgást, sétát, tornát, élvezte a tavaszi napsütést, de a forró sugarak elől árnyékba húzódott, élvezte a fák és virágok alaki szépségét, s öröme telt a terített asztalban.

Az áhítat hangulatait szolgálta a várkertben a kerd kápolna. A visegrádi várkert leírásában olvassuk, hogy a függőkért hátsó részén, a hegy tövében kecses kápolna áll, benne ezüstsípokkal ékes orgona, mellette az Úr testének szentélye és három alabástromoitár. A nyéki — mai nevén hűvösvölgyi — vadaskert mellett Remete Szent Pál kolostora volt ezekben az időkben. Későbbi századokban sem hiányoztak ezek az elemek a kertekből, s csakhamar az eremitorium nevet kapták, nálunk is a barokk korban gyakran találkozunk remetelakokkal a villa- és a kastélykertekben. A kolostorok emléke tehát nem tűnt el a kertből, hanem csak a megváltozott korszellemhez alakult.

A várépítészetet, a gótikát képviselte e kor díszkertjeiben a torony. Bonfini részletesen leírja Mátyás budai várkertjének kerek, étkezőhelyiségekkel rendelkező tornyait, s dicséri, hogy semmi sem lehet kellemesebb, mint itt a nyári étkezés. Szintén Bonfini írta le, hogy Vitéz esztergomi várkertjében a közepén egy szikla mellett kerek lakótorny állott. Vitéz érsek annyira szerette, hogy „sosem akarta elhagyni ezt az épületet, szinte állandóan benne lakott, mert kedves kilátást nyújtott a Dunára és a kert szépségeire; valóban a legalkalmasabb hely bölcselkedésre és elmélkedésre.“ Ezek a sorok mutatják, mennyire megváltozott már az ember, íme még az elmélkedésben sem az elzárkózás segíti, mint hajdan, hanem a szép kilátás. A kerti tornyok későbbi utódai a kerti pavillonok és kioszkok.

A renaissanceot, a római szellemet hozta a várkertbe a villa. Itáliában a XV. században már széles körben elterjedt a villa, s elfoglalta a tornyos várak helyét. A négy sarkán ugyan még őrzi némi nyomát a középkori négy saroktoronynak, de már inkább csak dísz és emlék gyanánt. Mátyás király Budán, a vár alatt emelt ilyen villát, Bon-

fini leírásából jól ismerjük ezt a márványvillát s valószínű, hogy Schön Erhard 1541-ben Buda ostromáról készült metszetén a várkert mellett látható négy karcsú torony a királyi márványvilla négy saroktomya. A kertben a kerítésen belül is állott egy villa, ennek meg ezüstösen csillogó mázas cserepű fedele volt a nevezetessége. Villa állott Mátyás pesti kertjében is, valamint nyéki vadasában, bár — úgy látszik — ez csak Ulászló idejében épült fel teljesen, s az óbudai külvárosi kertjében, amely a sóház mellett terült el. Kilátásról ezek leírásában nincs szó, de ha arra gondolunk, hogy ebben az időben a Tabánt pompás díszkertek és szőlők meg gyümölcsösök borították, s Pest környékén is már sok volt a kert, elképzelhetjük e villák egyik fő vonzóerejét.

A visegrádi várkertet két oldalán a királyi paloták szegélyezték. Ezek már korszerű épületek voltak, s Oláh Miklós kiemeli, hogy „minden ablakuk a Duna széles medrének vizére néz; különösen gyönyörű a kilátás a Duna túlsó oldalán elterülő Nagymarosra, amely fölött inkább hosszú, mint magas szőlőhegy emelkedik.“ A Duna és környéke tájképi szépségeit, mint látjuk, ez a kor fedezte fel, s Mátyás humanistái örökítették meg először írásban. Szent Margit korában mindebből még semmit sem láttak meg, a kolostorok külső falai még arra valók voltak, hogy elzárják lakóikat a környéktől. Mátyás korának nagy tájképi felfedezése azonban örök időkre szóló hagyománya a magyarságnak, a legújabb időkig a Duna volt kizárólag a magyar tájképi kilátások ezüstvonala, a magyar kertek kiapadhatatlan szépségű panorámája, csak legújában versenyez vele a Balaton s napjainkban a magaslat.

Renaissance-kori újítás az építkezésben a tornác is. Ez is a kilátás és a séta teremtménye. Bonfini leírásaiban többször találkozunk vele, természetesen latin, ambulacrum néven. Vitéz János az esztergomi várpalota új szárnyát két emeleten vörösmárványból faragott tornácokkal díszítette. Kertjének felső részét is tornáccal fogta körül. A visegrádi várkertben a paloták előtt fehér falborítású tornácok futottak. Kinek ne idéznének kedves hangulatokat, emlékeket e tornácok. Hamarosan elterjedtek az egész országban, s a vidéki házak, a nemesi kúriák legkedvesebb nyári tartózkodási helyei lettek, ahol az oszlopokra futó szőlő lombja fogja fel a tűző napsugarakat, csendesen pipázgat vagy sétál a ház ura, a tornác előtt pedig a kertben ragyognak és illatoznak a virágok.

INDULJUNK EL MOST a várkertben! Az első, ami Bonfini leírásai nyomán feltűnik, a xystus. Vitéz kertjét „xystusokkal ékesítette“, Mátyás budai várkertjében „különféle fákkal körülfogott xystusok“ voltak. Mi volt ez a xystus? Görögországban készültek az elsők a testgyakorló iskolákban, s Vitruvius írta le. De már Vitruvius korában kétféle jelentése volt a szónak. A görögök a testgyakorlásra szolgáló oszlopcsarnokokat értették rajta, a rómaiak a tornacsarnokok mellett húzódó, fákkal szegett szabad gyakorló pályákat, sőt az ifjabb Plinius, aki először használja viilakerti leírásban ezt a szót, az oszlopcsarnok, vagyis a tornác előtt lévő, parterszerű kertrészt is belefoglalja a xystus jelentésébe. A xystus tehát sétára vagy tornára szolgáló oszlopcsarnok,

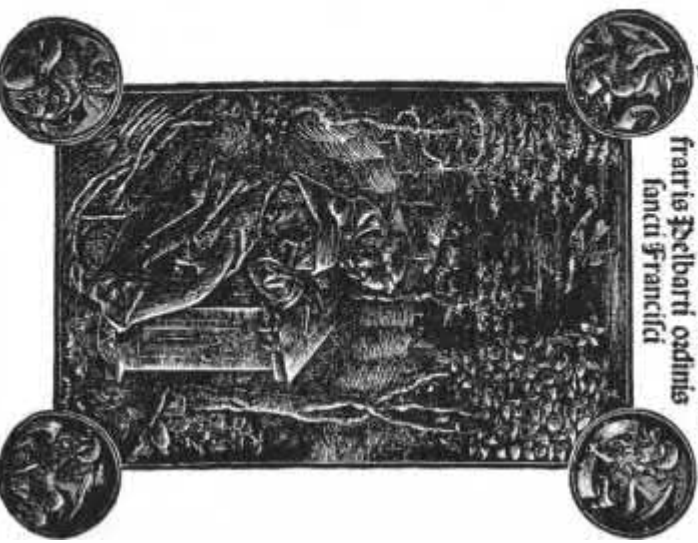
Műveltség és Olvasás a Székelyföldön a Reformkorban

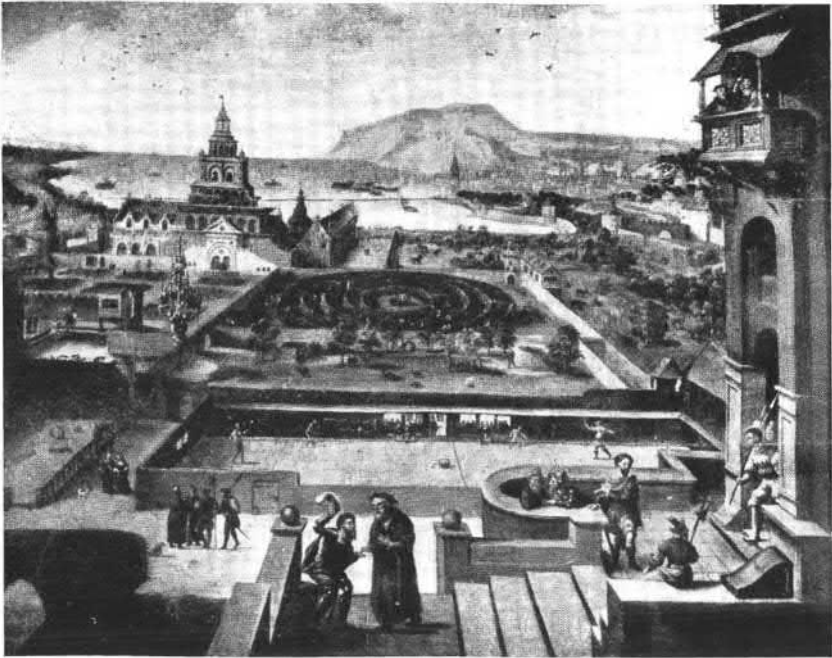
Buda vára. Schöner Erhard metszerén 1541-ben; az előtérben a budai királyi várkert

Pomerium de Sanctis.

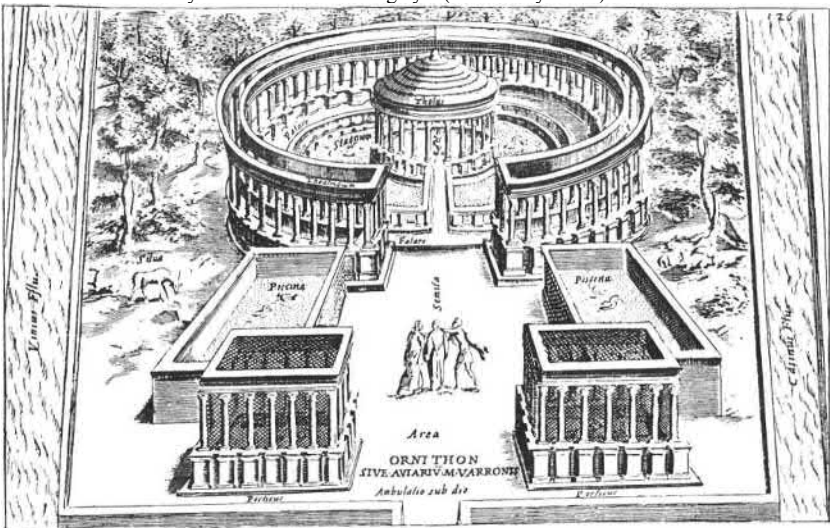
fratris Pelbarti ordinis
fanci Francisci

Renaissance-kori magyar együnlősközt képe Temevár.
Pelbart Pomeriumnak címlapján

KIRÁLYI KERT. Festmény a XVI. századból. A kertben ugyanazok a részletek láthatók, amelyeket Bonfini említ Mátyás budai várkertjében. Elöl sétahely, tornapálya és tornacsarnok (*xystus*), e mögött madaras (*aviarium*) ligettel (*nemus*) és madárházzal, bal sarkában szökőkút, mellette medence (*piscina*), a madaras mögött útvesztő (*labyrinthus*), ettől balra diszkert pázsittáblákkal (*prata*) és kavicsolt utakkal (*lithostrata*), a diszkert mögött villa, az útvesztőtől jobbra vadaskert (*ferarium*), a falakon kerek tornyok (*turris*). Minden ketrész külön kerítéssel, elhelyezésüknek nincs főtengele. (Gothein nyomán.)

VARRÓ VADASKERTJE. *Ambulatio* sétahely, *area* tér, *semia* út, *porticus* sodronnyal bevont madárház, *piscina* halastó, *theatridium* cirkusz, *falare* nézőtér, a *stadium* pálya, *tholus* kerek oszlopcsarnok, *silva* vadaskert. (Laurus rajza.)

amelynek környéke műkertészeti kiképzésben részesült. Taurinusnál, Buda kertjeinek leírásában előfordul a palaestra is, vagyis a testgyakorló kert, ahol bajnokok nagy száma gyakorol. Mátyás budai kertjében tehát részben tornacsarnok is lehetett a xystus, a Vitézében pedig minden bizonnyal sétacsamok volt. A következő században a xystus Fabricius szójegyzéke szerint „mulatózó ház“, a későbbi századokban a játszóterek képviselik, korunkban pl. a kerti tenispályák.

Mátyás budai várkertjében cryptoporticus is volt. Ezzel a kifejezéssel Plinius Tüsei nevű villakertjének leírásában találkozunk. A rómaiak szerették a kertben a hűtőző helyiségeket. Földbe mélyesztett szobák szolgáltak erre a célra, amelyeket csak felülről világított meg halványan derengő fény. Tuséiban több cryptoporticus volt, hosszú, pincyszerű folyosók. Mátyás bizonyára a korábban szőlőnek használt várkert pincéjét képezte ki hűtőző folyosóvá.

A kerti levegő frissítésére készítették a várkertekben a szökőkutakat. Kút természetesen már a kolostorok udvarkertjeiben is volt, s már korán díszesen faragták meg a kútházakat. Nagyon díszesek és már kifejezetten renaissance stílusban készültek a visegrádi várkert szökőkútjai. A többi várkert leírásában nem olvasunk kútról. Ezekben nyilván egyszerű merítő kutak voltak. Visegrádon azonban a vízivár szomszédságában bővizű forrás fakad, amelyet ma is Mátyás forrásának neveznek, s Oláh érsek leírásából tudjuk, hogy ennek vizét vezették a függőkért és az alsókért szökőkútjába. A függőkért szökőkútját sokan emlegették: „Középen — írja Oláh — szökőkút díszlik, veresmárványból készült csodás művészettel. Tetején Cupido alakja ül márványtömlőn, amelyből vizet szorít ki; a víz nem éppen jóízű, de hideg, a szomszéd hegy forrásaiból vezetik ide csatornákon. Kellemes zúgással hull alá csövecskékből egy márványtálba, onnan pedig egy kerek medencébe. A szökőkútból, Hollós Mátyás király parancsára, mikor ünnepet ült, mint az öregektől hallottam, többnyire bor folyt, hol fehér, hol piros, amelyet fent a hegy tövében öntöttek a csatornába.“ Kétségtelen, hogy a függőkért szökőkútja jellegzetes renaissancekori olasz alkotás. Ilyenféle szökőkút volt Franciaországban ezekben az időkben Amboise bíbornok várunderében Gaillonban, erről tudjuk, hogy Genuában készült, képe Du Cerceau egyik metszetén ma is látható. Az alsókért szökőkútja is érdekes. „Itt kis térség közepén alabástromból készült szökőkút áll, sétaút fogja körül, ezt meg márványoszlopok szegélyezik.“ A díszkutak a magyar kertekben nem játszottak olyan fontos szerepet, mint forrásokban, patakokban gazdagabb országokban.

Jellegzetes épületei voltak a várkerteknek a madárházak. Mátyásnak egyik legkedvencebb szórakozása, sportja volt a vadászat, s vadaskertjeinek emléke sokáig élt. A nyéki kert teljes egészében vadaskert volt. Villájának helyét most tárják fel a Hidegkúti-út 42. szám alatt fekvő telken. Pesti kertjében nyúlásokat tartott, nyilván ezért szerepelne Taurinus leírásában a pesti királyi vadások leporaria néven. A budai várkertnek földíszei közé tartoztak a madárházak, Bonfini leírása szerint „külföldi és hazai madarakkal, amelyeket vasrácsok korlátoznak.“ Az ókor madárházairól nagyon részletes leírást olvashatunk Varró ismert

gazdasági munkájában. Laurus a renaissance korában rajzban rekonstruálta Varró vadását a madárházakkal, halastavakkal és vadasligetekkel együtt. Tetőtlen, négyszegletű oszlopcsarnokok ezek a madárházak, sodronyhálóval borítva. Ilyenek voltak minden bizonynal Mátyás madárházai is.

Nagyon egyszerű, négyszegletű medencék Laurus rajzán a halastavak. Ilyeneket már a kolostorok is tartottak, s ilyenek voltak a várkertek halastavai is. De készítettett Mátyás sokkal nagyobb halastavakat is. Tatai várának környékén a források lefolyó vizét gátakkal fogatta fel, s nagy halgazdaságot rendeztetett be, amelynek tavai bővelkedtek nagy pontyokban és csukákban.

Annak a kornak növényzeti kerti alkotásai közt legelőbb az útvesztő tűnik fel. A labirintusnak ez a neve azonban újabb keletű, a régi magyarok tévelyítőnek nevezték. Eredete Minos kréai palotájához fűződő mondában keresendő, de az ókor nem ismerte a kerti útvesztőket, csak a renaissance teremtette meg az ókori monda alapján ezt a jellegzetes kerti elemet, amely ettől kezdve a múlt századig elmaradhatatlan tartozéka volt a kertművészetnek. Magában elfoglalt egy kertrészt, külön kerítették, s vagy négyszögben vagy kereken képezték ki, magas nyírt élősövényvel szegvén az utakat, amelyek részben vakon végződtek. Bonfini említi a budai várkert „ültetett fákból készült“ útvesztőjét. Az útvesztő azonban annyira elmaradhatatlan tartozéka volt a várkerteknek, hogy talán a többiben sem hiányzott. Sajnos, közelebbi leírásuk Mátyás korából nem maradt ránk. Csak sokkal később, Lippai kertészeti könyvében találkozunk útvesztők rajzával.

Nyírott élősövények és fák Mátyás korában már nem hiányzottak a várkertekből, de még sokkal mérsékeltebben alkalmazták, mint később a barokk korban. Az ókori latin szerzők opus topiarium néven említik a kertművészetnek ezeket a sokat magasztalt, majd az újabb időkben sokat gyalázott kertművészeti elemeit. Plinius azt írja természetrajzában, hogy a nyírott sövény Augustus császár barátjának, Matius lovagnak találmánya. Az ifjabb Plinius kertjeiben fontos szerepet játszott az utakat szegélyező nyírott puszpáng és rozmaring. Minthogy Bonfini a budai királyi várkert leírásában külön említi a ligeteket és a gyümölcsfákat, talán az arbusta szó ilyesmit jelent. Bonfininek nem sok érzéke volt a leírásokban a kert növényzeti elemei iránt, ellenben Taurinus valószínűleg tobzódik ezek dicsőítésében; s így nem csodálkozhatunk azon, hogy a gyulafehérvári kanonok leírásában találkozunk először a budai kertekben topiariumokkal. Régi szótáraink egyszerűen lugasnak szabják meg a szó jelentését, de kétségtelen, hogy nálunk is mindenféle nyírott sövényből és alakított fából készült kertészeti elemet jelentett. Bonfini leírásában a budai várkert fákkal körülszegett xystusai bizonyára pergolaszerű alkotások voltak.

A liget sem hiányzott a várkertekben. Ezen nyíratlan fákat keli értenünk. Mikor Bonfini a budai várkert ligetjét említi a nemus szóval, szabályos sorokban ültetett facsoportról van szó, mikor azonban a vadasok ligeteit, akkor természetes ligetről. Fasorok akkor még csak alárendelt szerepet játszottak a kertben. Az egyszerű szőlőkben és

gyümölcsösökben, mint végig a középkorban, sőt nálunk a szőlőkben sok vidéken a szőlőtető pusztításáig, szabálytalanul ültették a szőlőtöveket és a fákat, csak a királyi kertekben és szőlőkben valósították meg a renaissance mértani vívmányait, a szabályos vonalakat az ültetésben is. Mátyás korában már neiúcsak gyümölcsfákat, hanem erdeieket is ültettek a díszkertekben. Visegrádon a királyi kerteket a községtől fűzfákkal beültetett terület választotta el. És a visegrádi kert felső részén, a függőkertben megjelenik az első magyarországi fasor is, „egymástól egyenlő távolságban ültetett hársfák“, a szökőkút után a függőkert földíszei, „tavasszal és nyáron maga a király is ezen a helyen szokta élvezni a napfényt és a szellőt a zöldelő fák alatt, sőt néha itt is ebédelt, vagy itt hallgatta meg a követeket, s itt adta meg válaszait.“ Ettől kezdve a hársfa, amely az Alpoktól északra települt népeknek, a magyarságnak, szlávoknak, germánoknak és franciáknak legkedveltebb fája volt, legfőbb fája a kerteknek, s a hársfasorok a XVIII. században országos dísszé lettek. Csak későn, francia hatásra kelt vele versenyre a vadgesztenye.

És most sor kerülhet a várkertek legjellegzetesebb növényzeti elemére, a rétre. Mi ma el sem tudunk képzelni kertet virágtáblák, virágágyak nélkül. A várkertekben nagyon sok esetben hiányzott mindenféle virágágy, a rét helyettesítette, amelyet e kor szerzői pratum néven említenek. Egykorú festmények és metszetek egész sora bizonyítja, hogy a várkertben a rét olyan rész volt, ahol természetes pázsit borította a talajt, s ebben természetből növő virágok, pl. pitypang, lóhere és ültetett díszesebb virágok díszlettek. Ilyen rétek voltak e kor közkertjeiben is és azok a városi kertek, amelyek a várkertek koráig kimutathatják eredetüket, ma is a pratum nevet viselik, így pl. a Prato della Valle Paduában, a Prado Madridban, a Prater Bécsben és hajdan a Le Prés aux Clercs Párizsban. Az a közkert, amely a liget szót hordja nevében — Városliget, Népliget — a múlt század alkotása.

A magyar várkertek közül Visegrádnak volt a legnagyobb rétje: „A kapun belépve — írja Oláh érsek — szemünk elé azonnal nagy térség tárul, amelynek minden része zöld s mezei virágoktól hímes.“ Tehát a visegrádi várkert alsó része, az alsókert egyetlen rét volt. Oláh a terjedelmét is megadja, száz lépés hosszú volt. A pratum szóval Bonfini leírásában találkozunk a budai várkertben, és pedig többes számú alakjában. Itt tehát több rét volt, s talán ebben az esetben feltehetjük, hogy egy részük pázsittáblák sora volt.

Virágok ismeretében azonban Bonfini is, Oláh is nagyon járatlan lehetett, egyik sem nevez meg egyetlen egyet sem. Annál nagyobb virágkedvelő volt Taurinus, aki Pest környékén is a pipacsot örökíti meg: „itt nő verőfényes mezők körül a vetési pipacs“. A királyi vadások Pest alatt virágtól illatosak s a sáfrány gyöngéd virága nő a díszkertekben. Budán, tehát a mai Tabán helyén ezrével nevet ránk a virág, köztül illatozik a „puha majoránna“, a fehér és piros rózsza, amely „szagos koronákkal borítja a színes (lugasokat és) sövényeket“. A virág ekkor ragadta meg a magyarság lelkét. M. S. mester ekkoriban festette idilliét Mária és Erzsébet találkozásáról a gyönyörű kék-

liliommal, kankalinnal és bazsarózsával s ekkor támadt a szegfűféle kassai-rózsa neve, az első helyi vonatkozású magyar virágnév. Hogy a magyarság virágkultusza a várkertekben született meg, könnyen meggyőző M. S. mester képe, ahol a háttérben magasra tör a fellegvár.

REKONSTRUÁLNI a magyar várkerteket a fentebbi egykorú leírások alapján ismertetett kertészeti és építészeti elemek alapján nem könnyű feladat. E tekintetben ugyanis a leírások nagyon gyengék. Bonfini egyáltalában nem szól a kertrészek elhelyezéséről, rendszeréről. Taurinus csak a virágokat magasztalja. Egyedül Oláh leírása tájékoztat a visegrádi kertben a részek elhelyezéséről, ha nem is olyan pontosan, mint egy alaprajz szemléltethetné.

Legnagyobb és legdíszesebb lehetett Mátyás budai várkertje. Fődíszje volt a pompás márványvilla, valahol ott, ahol ma a Váralja-út húzódik. Kívül volt a kertfalakon. Schön metszete szerint a kerttől délre. Az a kor még minden egyes kerti részt önálló mértani egységnek tekintett és határolt el, a márványvilla és a kert kapcsolatát ugyan a kertre néző tornác tartotta fenn, de ebből nem szabad az egész rendszer valamilyen főtengelyét képzelni. Lapozgassunk csak Du Cerceau metszeteiben, nézegessük a renaissance pompás francia várkertjeinek alaprajzait, sehol sem találunk a rendszerben főtengelyt, ez sokkal későbbi kor vívmánya, csak Le Nötre valósította meg.

Nyilván éppen ez az oka, hogy Bonfini a kert leírásában külön-külön sorolja fel a részeket. A részek, az egyes elkerített kertek azonban a fontiek alapján könnyen rekonstruálhatók, az útvesztő, a madárházak, a gyümölcsös, a sövények, a liget, a séta- és tornacsarnokok rendszere, az ezt kerítő fák, a hűtőző csarnok, a rétek, a halastavak, a kerek tornyok és az ezüstös csillogású téglákkal fedett kerti villa. S végül a köves utak, részben kavicsolt utak, részben kőlapokkal kirakott utak. Sajnos, Bonfini ezeket is egyetlen szóval elintézi: lithostrata. Mindenesetre egyenesek voltak. Ha megírta volna, hogy vonultak, hogy keresztezték egymást, ma is tudnók, miként helyezkedtek el a kertrészletek. Így csak annyit mondhatunk, hogy Mátyás budai várkertje nagyon gazdag és terjedelmes volt, messze elnyúlt a mai tabáni völgyben.

Visegrád királyi nyári udvara a Duna partján húzódott a vízi bástyától és a ma tévesen Salamon tornyának nevezett erődtől, a községig a Dunát szegélyező alsó várfal fölött, a hegy alatt. Sajnos, az ásatások még nem terjedtek annyira, hogy adatokat nyújtanának a rekonstrukcióhoz. De Oláh leírása alapján kétségtelen, hogy a keleti várfal alatt kezdődtek a szőlők és gyümölcsösök s ettől a résztől királyi paloták választották el a diszkertet, amely itt inkább udvarkertszerűleg helyezkedett el. Két része volt, az alsókért mindenestől egyetlen rét, száz lépéssel följebb nyíltak a királyi borpincék kapui hatalmas boltzatok alatt, a pincetetőzetre hét vagy nyolc sing széles kőfokokból épített lépcsőzet vezetett, s a pincetetőzet volt a felsőkert, az úgynevezett függőkért, amelyet négyszegletű kőlapokkal raktak ki, közepén állott a vörös márványból faragott szökőkút, itt állottak a hársfák, hátul pedig a kápolnasor épületei zárták le a hegy felé a kertet.

A függőkért méltán keltett a külföldi látogatókban is bámulatot. Nem volt ugyan ismeretlen Európában sem a függőkért, pl. már II. Frigyes német-római császár épített függőkerteket Nürnbergben vára fokain, de Mátyás függőkertje minden előbbi hasonlótól eltérő alkotás. Egyik különleges sajátága, hogy borpincéken épült. Ebben minden bizonytalán valami egyéniséget, magyarországi helyi vonást kell látnunk. Később is, már a villakertek korában, úgy mint déli, mediterrán tájakon, szőlőkben vagy szőlők helyén épültek a magyar díszkertek. Másik jellegzetessége a hatalmas lépcsőzet. A negyven passus magas és hét vagy nyolc ulna széles lépcsőzet ismeretlen valami nemcsak a gótika, hanem a renaissance kertjeiben is a XV. században. Ez a lépcsőzet előfutára a XVI. században Itáliában elterjedő kerti terraszoknak, de az építészet és a kertészet története szerint ott az első nagyszabású terraszos kerti építkezést Bramante kezdte meg a vatikáni Belvederében. Bocaccio regényeiben és Filarete építészeti regényeiben ugyan szerepelnek kerti terraszok, de történeti adat ebben a korban még egyetlenegy sincs.

A Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében, az egykori Országos Képtár hagyatékában, két rekonstrukciót is találunk a visegrádi királyi várketről. Egyikről sem tudjuk, kitől ered s mindkettő a múlt században készült könyvomat. Az egyik nagyon iskolás mértani stílusú, alján a kor romantikus szellemének megfelelő latin sóhaj: „Inspice natales Visegrádi et funera dices destruxisse homines, sēd posuisse Deos.“ A másik sárgásán alapozott, nagyon romantikus árnyalatú rajz. Egyik sem készülhetett Oláh eredeti leírása nyomán, mindkettőn sok a korszerűtlenség, főként éppen a virágtáblák és a parterszerű kiképzés, amelynek e kertben semmi nyoma sem volt. A virágtáblák csak a XVI. század második felében, vagy csak a XVII. században vették át a vezető helyet a magyar kertekben, mikor Bécs a francia hatást közvetítette hozzánk. Nálunk a várkert kétségtelen olasz hatást tükröz, ellenben a későbbi villákért francia hatást.

Vitéz János esztergomi várkertje kettős kert — hortus duplex — Bonfini szerint. Hogy ez olyan értelemben fogandó-e fel, mint a visegrádi kettős kert és felső része függőkért volt-e, nem tudjuk. Egészben véve Bonfini szűkszavú leírása szerint a visegrádi várkert kisebb és egyszerűbb másának látszik, mindenesetre a visegrádi kert fő ékessége, a hatalmas lépcsőzet, hiányzott benne.

A magyar várkertek jelentősége, mint látjuk, túlterjed a magyar kertészet történetének határain, európai vonatkozásban is fontos az ismeretük. Nálunk eddig inkább csak régi dicsőségünk romantikus emléke gyanánt idézgették, mint már hamarosan a török veszedelem után Oláh, aki a visegrádi kert leírásában a Mátyás királyi fenségétől megbüvölt török követ megzavarodásának mondájával ragyogtatta meg a letűnt aranykorszak egy sugarát. A magyar kertészet története azonban arra tanít, hogy nem mindenben semmisültek meg a magyar várkertek, mert megteremtették a magyar kertművészetet s hatásuk ma is él a vidéki házak, tornácos nemesi kúriák és parasztházak kertjeiben.

FIGYELŐ

EMSzO és KALOT

A GYÖKÉRVERÉS és alapvető szervezeti felépülés csendes évei után — leküzdve az idők és körülmények nyomában támadt feszültségeket —, és túljutva az anyagi eszközök teljes hiányának nehézségein — az utolsó hetekben egyszerre két társadalmi megmozdulás követelt figyelmet a mögötte megmutatkozó eszme minősége és a hozzátapadó tömegek meglepő nagysága jogán. A szegedvidéki KALÓT — Katolikus agrárfjúsági legényegyletek országos titkársága — tizenötezer egyenruhába öltözött tagját vonultatta fel az Eucharisztikus Kongresszus kapcsán szükségessé vált rendtartó szolgálatra, a budapesti EMSzO — egyházközségi munkásszakosztály — pedig május 15-én harmincezer magyar munkás jelenlétében ünnepelte első hivatalos életmegnyilvánulását a Tattersalban tartott nagygyűlésen. A két szervezet célja és rendszere azonos lelki eredőt mutat. A mozgalom szellemisége az Actio Catolica keretem belül fejeződik kis megindulása történeti, valamint lelki feltételeként a katolikus eszme princípiumait bírja. De elve és értelme nem felekezeti: munkája a katolilitás felekezetinél magasabb értelmezését interpretálja, mely nem akadályokat, hanem összhangot keres az idegen, vagy rokonszemléletek erővonalai közt s hivatását nem elkülönülő specifikumok hangsúlyában, hanem a vallás erkölcsi értéktartalmának teljes megélésében találja fel.

A két testvérmozgalom a közös cél egységében kapcsolódik össze. A KÁLÓT és EMSzO közös kiadványban fejezte ki létezése okát és élete értelmét. A kiadvány címe: Magyar cél. Az egyszerű szavak mögött bölcsen talál helyet az átlátható tömörség és közérthetőség erénye. Mindkét szervezet egyképp távol áll érdekcsoportoktól és politikától s ha megvalósítandó terveit programúinak nevezzük is — etikai és morális törekvéseket értenek és értünk alatta s nem „politikájuk“ közvetlen céljait. Programjuk tizenegy pontot tartalmaz s ezek mindegyike oly tiszta kifejezőerővel sugározza vissza a két mozgalom belsejében élő szellem arculatát, hogy röviden ide nem csatolnunk ezeket, a mozgalmakra vonatkozó ismeretanyag egyik leglényegesebb részének elhallgatása volna.

A Magyar cél egész gondolatanyaga szokatlanul praktikus jellegű. A tizenegy cél tengelyében a keresztényalkatú és szociális megfontolásé rendiség képzete pihen a fogalom olyan értelmezésében, mely az agrár- és iparososztályok rendi felépítését ez osztályok Öntudatának visszaadásával, munkájuk szakszerű tökéletesítésével és erkölcsi érzékük ébrentartásával olyan fokon igyekszik megoldani, hogy problematikus életük és sorsuk gyógyultan és átkos mulasztások eredményeit paralizálva emelkedhessen a magyar állameszme ama vonalába, ahol hatóerejük hivatásszerűen érvényesül s értékeik hiánytalanul jutnak a nemzet szervezetébe. A két testvérmozgalom elméleti irányát a Magyar cél szavai mutatják. A kiadvány első pontja „Független ország“ címen tárgyalja a magyarság népréseinek kohéziójától

függő önállóság és öncélúság szükségét. „Csak az a nemzet tudja minden tagjának a lehető legteljesebb jólétet biztosítani, amely szabadon és függetlenül él. A magyarságnak, mint az európai műveltség védőpajzsának, joga van a feltétlen szabadsághoz...” A független ország első feltétele a cél második pontja: „Az erős állam”. A Széchenyiden álmokat félredobva észre kell vennünk, hogy „Istenen és magunkon kívül másra nem támaszkodhatunk.” Az európai egyensúly őrző és biztosító szerepe ma is nagyrészt a magyar állam hivatása. Méltóvá kell lennünk Európa és a kereszténység védelmére: „... azt akarjuk, hogy az állam, mint a nemzet legfőbb hatalmi szervezete, minden tekintetben, gazdasági, szellemi és honvédelmi szempontból egyaránt erős legyen”. Harmadik cél egy olyan államreform végrehajtása, amelyet „nem idegenből másolunk le szolgálai módon, hanem a természetjog törvényei szerint és a nemzet mindenkori igényeinek megfelelően hajtunk végre. Mivel a hatalom van a népért és nem a nép a hatalomért, úgy kell átszervezni a közigazgatást, hogy mindenben gyors és pontos szolgálja legyen a közérdeknek.” A negyedik cél a szabadság és tekintély összhangjára irányul, de meghatározója a kollektív eszme tekintetében történt állásfoglalásnak is. „Nekünk csak olyan alkotmány kell, amely az állami tekintélyt és az egyén szabadságát egyaránt biztosítja, de a közérdek legyen mindig és mindenben az egyéni szabadság határa.” Az ötödik cél az eszme gyakorlati értelmét mutatja. „Mint hogy a nemzet egysége csak akkor szilárd, ha nem csak elismerjük minden magyarnak jogát az élethez, munkához és tulajdonszerzéshez, hanem ennek lehetőségét is megadjuk — egész közgazdaságunkban érvényesíteni fogjuk a szociális igazságosság törvényét. Evégből felépítjük a dolgozók minden osztályát magába foglaló országos gazdasági önkormányzatot, amely gazdasági életünket a közérdeknek megfelelően fogja irányítani és ellenőrizni. A munka jogainak védelmére az egész országban megszervezzük a munkáskamarákat. Ez az érdekképviseleti szervezet, amely a többi osztályokéval teljesen egyenjogú, szabályozza a munkaviszonyt és a bérkérdést nem forradalmi, hanem alkotmányos úton.” Ezekon a kamarákon keresztül kapcsolódna be a munkásság az ország gazdasági önkormányzatának magasabb *egységébe*. Az önkormányzat feladatát az igazságos vagyoni- és jövedelemeloszlás, valamint a reális piaci árak meghatározása és a termelés ütemének egészséges felfokozásában határozza meg a két mozgalom együttes programja. A hatodik pont a család védelmét tűzi ki célul. „Az állam sejtje és életforrása a család. Mivel a családapának több a terhe, mint a családtalan embernek, szükségképpen több a joga is a közösséggel szemben. Ezért kell mindenütt bevezetni a kiegyenlítő pénztár intézményét, hogy minden családapája a gyermekek számának megfelelő arányban bérkiegészítést kapjon. A család jogait beiktatjuk a magyar alkotmányba és annak érvényt szerzünk főleg az adó- és lakáspolitikában.” Ugyanennek a pontnak kiegészítése a hetedik cél, az anyaság védelme. A problémát az elgondolás kétrétűen ítéli meg: a női hivatás és a nők kényszerű elhelyezkedésének szempontjából. A nő műhelye és hivatala az otthon. „Ezért súlyosan elítéljük a mai gazdasági rendszert, mely az anyát kiszorította otthonából és szétrombolta a családi életet. Követeljük, hogy a női munkabér egyenlő legyen a férfiével és semmiféle üzem női munkaerőt a bérek leszorítása végett addig ne alkalmazzon, amíg férfiak tízezrei éveken át hiába keresnek munkát.” A kimondottan női természetű munka és foglalkozás a program szerint is természetszerűleg nők kezén marad, a családfenntartó nő pedig különös támogatásban részesül. A nyolcadik cél a telepítés organikus, de helyzet és lehetőség szerint gyorsütemű végrehajtása, annak az elvnek alapján, hogy a nemzet legnagyobb szegénységben színlődő rétege házhelyet, olcsó kölcsönt és olyan földtulajdont kapjon,

melynek hozadékából emberi módon élhet, illetőleg munkajövedelmét a megélhetés nivójára egészíthesse. „Aki a földnek szolgál, jogos, hogy abból meg is éljen. Mivel a nemzet legfőbb támasza és erőforrása a vagyoniilag független kisbirtokos gazdaosztály, ezt kell a nagybirtokból gyarapítani és főleg földbérlő szövetkezetek által erősíteni. E tekintetben az egyházi birtokot sem kívánjuk megkülönböztetett elbánásban részesíteni.“ A program kilencedik pontja a zsidókérdés megoldásával foglalkozik. „Az a zsidóság, amely nem tette magáévá a történelmi magyarság világnézetét, szellemi életünkben és annak irányításában semmiféle szerepet nem vihet, de ugyanezt az elvet akarjuk érvényesíteni a hozzájuk hasonló nemzsidókkal szemben is. A zsidójellegű romboló szabadelvűséget gazdasági életünkben is letörjük az általános érdekképviselői rendszer által, amely minden tőkét — bárki kezében legyen is az — és főleg a hiteltőkét teljesen a közérdeknek rendeli alá.“ A tizedik pont a kereszténység védelmére vonatkozik. A kereszténység nemzeti művelődésünk és történelmi nagyságunk alapja. E tény felismerése magában hordja a megvalósítás feltételeit. A program tizenegyedik pontja: magyar béke a Kárpát-medencében. „Keressük a Kárpátok medencéjében velünk egy évezreden át együtt élt népekkel a baráti szövetséget, hogy egymást segítve és kiegészítve érdekeink közösségében megteremtsük a békét.“

A Magyar cél szövegében rejlő elgondolások teoretikus jellege a két szociális tárgyú pápai encyklika, valamint a Casti connubii tartalmából nyeri életanyagát. De egy lényeges lépéssel tovább halad: a gondolatot a magyar nemzettestre ölti. Kétségtelen, hogy a két mozgalom közös céljában kifejeződő autochton szellem valóságos helyén érezte meg a magyar élet problematikáját, s ha a probléma néhol még nyitva is marad, mert a gondolati talaj síkosságától, vagy a közvetlen politikum látszatától kell tartani, azokon a vonalakon, ahol elkészítette programja részletes előirányzatát és megvizsgálta az elgondoláshoz és élethez való viszonyát, nem jut ellentétbe a katolicizmus, ennek tágabb formátumú gondolatrendje, a kereszténység és a magyarság etikai törvényrendszerével. Az emberi történet folyamán a mozgalmak kezdeti terminológiája alig fedte valaha is pontosan azt az értelmet, melyet az eredeti fogalom a megvalósulás felé haladtában szerzett. Ha az eszme tisztasága nem is nyújt biztosítékot a megvalósulás feltétlen tisztaságára vonatkozólag, de a megindulás helyességére kétségtelenül utal s lényegesen többet jelent, mint az a priori megtévedett eszme, mely megindulásától hordozza magában elhullása okát.

Érdemes néhány kutató pillantással mérnünk fel a két szervezet életét. Összekapcsoló szellem érvényesülésének mértékét a mozgalmak életében.

A KÁLÓT szervezetének alapjait egy jezsuita szerzetes vetette meg 1934 őszén. Néhány önként jelentkező egyetemi hallgatót rendszeres szociológiai oktatásban részesített. A Szeged környéki tanyavilágban maga végezte el a tereptanulmányokat, majd rendtársait és a kiképzett fiatal intellektueleket szétküldte a tanyavilág családjaihoz, hogy egyénenként ható meggyőzéssel vessék meg a mozgalom alapjait. A mozgalom irányítói Szeged város agrár és iparos fiatalságának jórészt már a problémák iránt fogékony szellemben vonták tanítás alá: a legényegyletek, társas- és olvasókörök fiatalsága könnyebben vette magára tanítóinak bölcselmeit, mint a tanyavilág minden kultúrától távolszakadt parasztja. A szervezés gazdasági kioktatás és a városban összegyűjtött élelem szétosztásával vette kezdetét s mikor lehullott a szivekről az erkölcsi világrend iránt érzett közömbösség kérge, nagyobb és egyetemesebb problémákra is került sor. A sejtiszervezéssel indított munka tömegértéke rohamosan emelkedett és az első hetek néhány meghódítottja pár hónap elmúltával sokszáz társára nézhetett.

A KÁLÓT szervezete 1936-ban annyira kiterjedt, hogy ötezer példányszámban megjelenő, havi értesítőt ad tagjai kezébe. Ez a szám azóta közel tizenhétezerre nőtt. Miután a szervezet nagy tömeganyagot göngyöltett magára, kétrétű munkáselosztás vette kezdetét. A KÁLÓT keretében tovább folytak a hetenkiüt egyszer megtartott kulturális, családi és szórakozó napok, valamint szakmai kiképzés, a régi csoportból új alakulat differenciálódott s a jezsuita páter intenciói alapján kezdetét vette a Hivatásrendi Szervezet megalapozása. A Szervezet csakhamar effektív eredményeket mutat. Célja a szakmacsoporti szervezés és szociális védelem. Munkája megegyezést létesít a szegedi bádogos, kefe-, vas- és kéményseprőiparban, megszerzi a tervbevett bérminimumot. A kárpitosiparban ugyanezt az eredményt háromnapos sztrájkjal éri el. A szakmai tanfolyamok céhekre emlékeztető formát öltenek: a Szervezet inas-, tanonc-, segéd- és szakmunkáskiképzőt létesít. A Szervezet legmagasabb pontja a Hivatásrendi Titkárság s alatta helyezkednek el rangban a munkásosztályok elnökségei. A Szervezet önellátásra törekszik, tagjainak olcsó tüzelőt, olcsó élelmiszert és szórakozási lehetőséget szerez s a tervbe vett szövetkezeti boltok felállítása számításuk szerint még ez év végén valóra válik. A tagok díjtalan orvosi és jogi segélyben részesülnek s művészi teljesítményeikre nem egyszer lett figyelmes Szeged városa. Dolgozó Fiatalok című lapjuk azóta laptársat kapott Forrás ámen, mely az agrárfjúsági legényegyletek vezetőinek közlönye. Érdemes néhány gondolatot kiragadni a Gazdasági Titkárság hatodik jelentéséből. Legfontosabb feladata volt, hogy személyes és helyszíni megbeszélések alapján élethű helyzetrajzot vegyen fel a termelés és értékesítés eddig követett és a jövőben követhető módjairól. Ezért a titkárság szaktanfolyamokat tartott. Tizenhárom alföldi községben, illetőleg tanyaközpontban került műsorra e gazdasági tanfolyamok megrendezése, öt helyen két hónapos előadássorozatban tárgyalták meg a termelés eredményeit és lehetőségeit. Az értékesítés és beszerzés megkönnyítése céljából több alföldi falu, illetőleg tanyaközpont termelőit öt nagy export-import céggel hozta kapcsolatba a titkárság, ezenfelül öt alföldi faluban állította be a szervezet tagjait különböző mezőgazdasági termények (tej, gabona, szőlő, bor) szövetkezeti értékesítése céljából. A szervezet útján sikerült a nagyszékényi borok értékesítése, a mezőkovácsházi tengeri, búza és méz eladása, valamint a sójtőri jégkitermelés hasznosítása.

A KÁLÓT testvérszervezete, az EMSZO, gazdaságpolitikájában, szellemében és eredményeiben párhuzamosan halad a szegedi módszerrel. 1936 tavaszán indult az érseki helynökség kezdeményezésére, de a mozgalom lelke itt is egy jezsuita szerzetes lett. Lapja az Új szociális rend címet hordozza homlokán. Szervezete egyházközségek szerint tagolódik. Az EMSZO szervezetei havonta négy előadáson vesznek részt. Egyik héten propaganda, a másikon szak-, majd családi és beszámoló előadást tartanak. Gazdasági térhódításuk jelentősen nehezebb, mint a szegedi testvérmozgalomé, de az önszegély gondolata itt is tisztán él bennük. Lelkigyakorlatokat tartanak, de titkári jelentéseik nem egy sportsikerről számolnak be.

Mindkét mozgalom felett az idő mondja ki a végső véleményt, annyi azonban ma is megállapítható, hogy tömeghatásuk erős, intenzív és eredményeket hozó.

TIRY LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Horthy Miklós Németországban. — Magyarország fegyverkezést egyenjogúságának elismerése. — A szerb és horvát politika találkozása. — A német hadgyakorlatok. — A francia légi vezérkar főnöke Berlinben. — Amerika és Anglia együttműködése. — Az olasz zsidótörvény. — A cseh válság kiéleződése; Rúnámon egyeztető törekvése. — Anglia és Lengyelország közeledése. — Francia hadi előkészületek. — Hitler nürnbergi beszéde és Csehszlovákia. — Végő szakítás a csehszlovák kormány és a szudétánémetek között. — Chamberlain Hitlernél. — Szudétánémet szabadságtörekvések; csehszlovák védekezés. — A csehszlovákiai kisebbségek helyzete. — Háború vagy béke?

A SZENT ISTVÁN ünnepségek után Horthy Miklós kormányzó eleget tett Hitler vezér és kancellár meghívásának s felesége társaságában, valamint Imrédy Béla miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter és Rátz Jenő hadügyminiszter kíséretében Németországba utazott. A látogatás mindvégig ragyogó külsőségek között folyt le s egész Európa előtt nyilvánvalóvá vált, mekkora súlyt helyez Németország Magyarország barátságára. Kiemelkedő pontja volt az ünnepségeknek a Kidben történt hatalmas flottaszemle, valamint az új német csatahajónak Horthy Miklósné által való megkeresztelése, — mikor is az új csatahajó a Prinz Eugen nevet nyerte, érezhető utalással arra a délkeleti német misszióra, mely a mai német közgondolkodásban sokban kapcsolódik Szavojai Jenő nevéhez s mely ma újult erővel él. A német megnyilatkozások hódolattal emlékeztek meg Horthy Miklós személyéről s benne Németország régi hú barátját s a magyarországi bolsevizmus leküzdőjét ünnepelték. Hitler kancellár berlini üdvözlő pohárköszöntőjében utalt az évezredes baráti német-magyar viszonyra, mely legutoljára a világháború alatt nyilatkozott meg szép formában; kiemelte ennek a német-magyar sorsközösségnek fontosságát akkor, mikor Németország mindenfelé megtalálta végleges határait a történeti események következtében; Horthy Miklós ugyancsak hangoztatta a német-magyar sorsközösséget s kifejezést adott azon reményének, hogy Magyarország és Németország együttműködése Olaszország társaságában egy tartós európai béke és igazságos rend, békés építőmunka záloga. A berlini találkozón Magyarország s Németország között nem történt újabb megegyezés a hivatalos kommentárok szerint; erre nem is volt szükség a német-magyar viszony eddigi alakulása következtében; a találkozó dsősorban is a kölcsönös baráti érzelmek dokumentálására szorítkozott. De ha Magyarország és Németország között ilyen megegyezés nem volt szükséges, annál érthetőbb feltűnést keltett az éppen akkor tanácskozó bledi kisantant-konferencia hosszas vita és főleg csehszlovák akadékoskodás után létrejött határozata, mely elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát s egyben, főképp Jugoszlávia álláspontja következtében, méltányolta azt az elvet, hogy a kisantant államai külön-külön megegyezhetnek Magyarországgal. A kölcsönös békeakarattal létrejött megegyezésnek Magyarország részéről természetesen alapfeltétele az utódállamokban élő magyar népcsoportok helyzetének megváltoztatása, amint ezt a magyar értékelés különösképpen kiemelte. Európaszerte kedvező hatást tett a megegyezés s fontossága teljes valójában csak a közelgő európai válságok valóságainak szemléleténél nyerhet teljes értékelést; mindenesetre nemcsak Magyarország s a kisantant, de Magyarország és Nyugat-Európa, valamint Magyarország és Németország viszonylataira is érezhető jelentős hatást gyakorolt. Ha a magyar-jugoszláv viszony már hosszabb idő óta javuló tendenciát mutat, most ez a javulás kezd bizonyos mértékben érezhetővé lenni a Károly király erős kormánya alatt álló s jelentős angol befolyást érző Románia kisebbségi politikájában is, ha itt még sok is a kívánnivaló. Természetesen a magyar-csehszlovák viszonylatok egészen más módon itélendők meg a mai európai válság következtében. A megegyezés, mely Kánya Kálmán külpolitikájának sikerét

jelent méltán és kellő időben mutatta meg a németországi látogatás idején Magyarország teljes akciószabadságát.

Horthy Miklós kormányzó nagy érdeklődéssel körülvett németországi látogatása mellett augusztus közepén a külpolitikai közvélemény nem ügyelhetett érdektelenül azokat a tárgyalásokat sem, melyeket Macsek Vladimir, a horvát ellenzék vezére folytatott Belgrádban a szerb ellenzék vezetőivel. A jugoszláv kormány nem gördített akadályokat a megbeszélések elé, mert ezekben a teljes horvát-szerb egység kifejezését kellett látnia. Macsek belgrádi útja a demokrácia és a szerb-horvát testvériség jegyében folyt le s a róla kiadott közlemények külön kiemelték a szerb-horvát testvériség fontosságát a mai európai válságos helyzetben; utalások történtek arra is, hogy a szerbek és horvátok helye azon az oldalon van, mely a népek szabadságáért harcolna. Figyelemreméltó volt ezzel a megegyezéssel kapcsolatban a jugoszláv kormány megértő magatartása; figyelemreméltó továbbá az a körülmény is, hogy minél jobban kiéleződik az európai helyzet, a jugoszláv külpolitika, fönntartva nemrég olyan ügyességgel szőtt német és olasz kapcsolatait, természetesen követve érdekeit, átigazodik a demokratikus hatalmak felé; itt is érezhető Anglia hatása, akárcsak Romániában vagy Bulgáriában, illetve a jugoszláv-bolgár viszony megjavulásában.

Augusztus közepén különben úgy a csehszlovák, mint a nyugati közvélemény idegesen kezdett figyelni bizonyos németországi jelenségek felé. Lord Runciman missziója egyre több akadállyal járt; a szudétanémetek egyre több követelést támasztottak és egyre jobban eltértek a csehszlovák állami kötöttség iránti lojalitástól a teljes német nemzetegység irányába. Ezekkel a szudétanémet törekvésekkel párhuzamosnak tetszett az aggódó nyugati és cseh figyelmezők előtt Németország nagy nyári hadgyakorlata. Ez a nagy nyári hadi megmozdulás egyben kapcsolatos volt azokkal a hatalmas védelmi munkálatokkal, melyeket Németország nyugati határvidékén fogantatott és melyek a nyugati határvidékek teljes katonai felügyeletével összhangzásban állanak. Ugyanekkor az egész polgári lakosság próbaként hadi készségbe helyeztetett és sorra hívtak be a legkülönbözőbb korosztályok. Az angol és francia aggodalmakkal szemben a megnyugtató német jelentések utaltak arra, hogy szükséges, hogy Németország időről-időre kipróbálja hadi gépezetét, ez különben is elvitathatatlan joga, mely nem irányul senki ellen. Különben is a teljes hadi gépezet csak szeptember közepén jön működésbe, hangoztatták megnyugtatóul német helyeken, — amely megnyugtató viszont a német megnyugtatókkal szemben olyan érzékeny csehszlovák körökben rendkívül idegesítően hatott. Ezen ideges időszak alatt tartózkodott Berlinben, szívélyes külsőségektől körülvéve, a francia légi vezérkar főnöke, Vuillemin tábornok, a világháború egyik leghősibb francia pilótatisztje; e látogatás, mely semmiképp sem haladta túl egy udvarias bajtársi látogatás kereteit, kétségtelenül megnyugtatón hatott rövid időre. Ügy hírlett, hogy GÖring tábornagy szívesen látná Berlinben az angol légi vezérkar főnökét is; mindezen meghívások kapcsolatosak azzal a sokat hangoztatott, de nyugaton nem teljes megnyugvással fogadott német törekvéssel, mely el akarná különíteni a keleti és nyugati kérdéseket. Anglia és Franciaország (mellyel Olaszország viszonya újra rosszabbodott) kitanak amellet, hogy a keleti és nyugati ügyek oszthatatlanok, amely meggyőződésükben megerősíti őket a cseh és spanyol kérdés összefüggése s az e kérdéseket illető német, illetve olasz magatartás. Vagyis: a jelenlegi európai válság oka abban keresendő, hogy a nyugati hatalmak nem szívesen adnának szabad kezét Németországnak a keleti határokon, mert nincsenek meggyőződve, hogy a keleti német térnyerés okvetlenül kapcsolatos lesz a nyugati és földközitengeri megnyugvással.

A német és olasz viszonylatok különben arra készítetik a nyugati államokat és Amerikát, hogy minél szorosabb kapcsolatba lépjenek egymással s minél nagyobb nyomattal megerősítsék béketörekvéseiket, melyeket azonban szívesen hoznának ma is Olasz- és Németországgal is kapcsolatba. Hull amerikai külügyminiszter, majd meg Roosevelt elnök megnyilatkozásai ma már egyre világosabban mutatják az angol és amerikai politika összefüggéseit, melyeket kiegészít az újra alátámasztott amerikai-francia baráti viszony. Mindehhez járul még VI. György angol király tervbe vett washingtoni útja, mely eddig még soha nem tapasztalt módon dokumentálja éppen ma, a faji gondolat idején, a fölébredt angolszász faji szolidaritást. Roosevelt elnök világosan rámutatott arra, hogy Amerika nem nézheti semlegesen s közönyösen Anglia és domíniumainak veszedelmét; az Egyesült Államok készen állanak veszély esetén Kanada segítségére, valamint a demokrácia védelmére. Külön lelkesedést keltett Roosevelt beszédének azon részlete, ahol arról szólt, hogy Amerika nem veheti közönyösen tudomásul, mint tiporják másutt az ember legegyszerűbb jogait. Amerika kitart a demokrácia mellett. Az angol kormányzat a francia és amerikai baráti viszony ápolása mellett a mai válságos helyzetben fokozottabb mértékben vette igénybe a domíniumok segítségét; Kanada éppen úgy megértette az angol előkészületek fontosságát, mint Dél-Amerika; a domíniumok veszély idején az anyaország segítségére sietnek; s külön fontosságot nyert itt Kanada, mint a világbirodalom légi bázisa. Szükségessé váltak ezek az egyre nagyobb méretű előkészületek, mert Anglia — nem utolsósorban Lord Runciman prágai jelentései nyomán — egyre jobban úgy látta, hogy az európai helyzet súlyosodik. S bár Anglia mindent megtesz a béke érdekében, pozitív békepolitikája mégis megközelíti az előkészületet és az erők összefogását; az angol fegyverek védelmi, de semmiképpen sem támadó fegyverek; az erőszakos eszközök semmiképp nem hozhatnak békét és megoldást: — ez derült ki Sir John Simon kincstári kancellár augusztus végén tartott beszédéből, mely sürgette a csehszlovák kérdés békés és jóakarató megoldását s mely Németországban bizonyos visszatetszést keltett; ugyanez a visszatetszés fogadta Winston Churchill nyilatkozatait is, melyek az angol közvélemény egy jelentős részének a német kérdésben vallott felfogásának adtak hangot.

Szeptember elején Anglia figyelme egy pillanatra a német-csehszlovák ügyektől odafordult újra Olaszország felé. Az angol-olasz viszony az ismételt megegyezések ellenére sem tekinthető kielégítőnek, Olaszország mind erőteljesebben támasztja alá a maga részéről Németország politikáját, másfelől meg a tárgyilagos figyelőnek azt kell látnia, hogy Németország befolyása is egyre nagyobb mértékben alakítja az olasz politikát, mely a német-olasz barátság mértékéhez szabja összes lépéseit. A spanyol kérdésben sem sikerült megnyugvásra jutni s ha a francia és angol független közvélemény ezért szemrehányásokat tesz Olaszországnak, ugyanilyen éllel emeli ki az olasz külpolitika azt a nézetet, hogy Franciaország földközítengeri kikötőiből támogatja a baloldali spanyol ellenállást. Az angol közvélemény viszont szintén nem minden elmeél nélkül utal az egyre növekvő német-olasz kül- és belpolitikai azonosság figyelésekor arra, hogy az abesszíniái pacifikáció még ma is súlyos gondokat okoz az olasz igazgatásnak és hadvezetésnek. A belső viszonyokat is átható rendkívüli meleg német-olasz kapcsolat érvényesült azokban a társadalmi jellegű reformokban, melyek által Olaszország rendezni akarja eddig jelentéktelennek tartott zsidókérdését. Míg pár évvel ezelőtt Olaszország és a fasiszta párt hivatalosan nem akart tudni zsidókérdésről és szívesen látta a menekült német zsidó intellektuális rétegeket, addig most némely zsidó magatartások, hangoztatják olasz körök, arra készítették a fasiszta belpolitikát, hogy a legszigorúbb kizáró rendszabályokat érvényesítse a zsidók-

kal szemben s ne csak a bevándorlott zsidókat utasítsa ki, de egyben a régibb olasz zsidóságtól is megvonja a legkülönbözőbb emberi és polgári szabadságjogokat. Olasz hivatalos kommentárok kiemelik azt, hogy az új Olaszország a faji tisztaság alapjára helyezkedett s hogy a zsidóság gazdasági és politikai összeköttetései révén rendkívül ellenségesen viselkedett a fasizmussal szemben. Úgy tetszik, hogy a zsidóellenes olasz rendelkezések belső és Németország felé tekintő külső jelentőségük mellett egyben még egyéb jelentőséggel is bírnak. Angol szemrehányások utalnak arra, hogy Olaszország egyre jobban a maga kezébe akarja átvenni az „Izlám kardját“ s a németek felé való gesztus mellett gesztust mutat a zsidókérdés rendezése által egyben az arabok felé is; angol figyelők az arab kérdésben újabb fokozottabb olasz rádiópropagandát jelentenek Dél-Itália különböző leadói felől és észrevenn vélik a palesztinai kérdés bonyolódásában is az olasz hatásokat; a kölcsönös zsidó és arab terrorizmus mellett ez a közeli olasz hatás a palesztinai kérdést még jobban bonyolítja.

Közben azonban a középeurópai kérdések további bonyolódással fenyegették a békét s a német hatalmi integrációval szemben immár tehetetlen Csehszlovákia helyett megnőtt Lengyelország keleteurópai jelentősége. Az a nyári találkozás, mely Beck lengyel külügyminiszter és Duff Cooper angol tengerészeti miniszter között utóbbinak nyári balti szemléútja során történt, nyilván nem maradhatott hatástalan. Sajtójelentésekből értesülünk, hogy a nyugati lengyel vidékek lakossága egyre idegesebben figyeli az ő létét is érintő németországi eseményeket; némileg kiéleződött újra a danzigi kérdés is s Lengyelország és Németország eddigi baráti kapcsolataiban, az eddigi eredmények természetzerű ápolása mellett, némi szünet következett. A német és lengyel érdek számos vonatkozásban közös Csehszlovákiát illetően, de Lengyelország nem figyelheti aggodalom nélkül a korridort és Sziléziát illető állítólagos törekvéseket. Az angol kormányzat ki is fejezte a keleteurópai helyzet megvizsgálása során azt a nézetét, hogy Lengyelországnak a legnagyobb fontosságot tulajdonítja. Kapcsolatos Lengyelország ezen nyugati orientációjával az a körülmény is, hogy Moscicki elnök kezdeményezésére a lengyel belpolitika átalakulás előtt áll, nagy kibékülés és egyetértés készül s bevonatnának újra a lengyel politikába a soká távoltartott paraszti és demokratikus erők. Ezen törekvés, a nyugati demokratikus rendszerhez való visszatérés nyer majd kifejezést a novemberben következő választások során. Ami pedig az angol-lengyel külpolitikai viszonylatokat illeti, ezek szoroson kapcsolatosak a lengyel balti politikával, mely Beck külügyminiszter előrelátását dicséri és a közös lengyel, észt, lett, finn és skandináv érdeken épül a német és orosz hatalom között. S itt tudnunk kell, milyen kapcsolatban áll Anglia a skandináv államokkal, elsősorban a vasércben gazdag Svédországgal; ismernünk kell az angol-svéd kapcsolatok értéséhez azt a körülményt, mint szerzett hosszú évekre előre opciót a német piac előtt a svéd vasércre Anglia és mint áll az angol flotta és a skandináv államok flottája a legszorosabb kapcsolatban. Figyelembe kell itt venni azt a körülményt is, mint hatott közre Svédország és általa Anglia Beck külügyminiszter terveinek támogatásában s természetes az is, hogy ezeket a balti és skandináv-angol-lengyel kapcsolatokat, a demokratikus külpolitikának az északkeleteurópai térben való új előretörését a német közgondolkodás nem veheti éppen örömtelin tudomásul, habár a német-lengyel kapcsolatok épségéhez mindkét állam gondosan ragaszkodik.

Augusztus közepén már gyülekezni kezdtek azok a viharfelhők, melyek újra elborították az európai külpolitika eget szeptember közepén. A csehszlovák-szudétanémet ellentét lépésről-lépésre, fokozatosan fejlődött tovább a végső szakításig és kirobbanásig s a benne megnyilvánuló nagynémet

egységakarattól lehetetlen meg nem tagadnia a figyelőnek az átgondolt tervszerűséget és kiszámítottságot. A német belső és külső törekvésekkel szemben a csehszlovák kormányzat meg nem szűnt bizakodni a nyugati hatalmak résztvevő segítségével, meg nem szűnt hangoztatni, hogy Csehszlovákia az új, keleti Belgium. Ézen feltételezést igazolni látszott Rundman kiküldetése is, melynek lényege volt a teljes tárgyilagosság mellett Angliának a középeurópai kérdésekben is elemileg érdekelt hősies békeakarata.

A helyzet a tények egészen sajátos koincidienciájával éppen a német hadgyakorlatoktól kezdődőleg éleződött ki, melyek felől pedig a német közlések többször is kijelentették a békés szándékokat, — viszont a túlfeszült csehszlovák hangulat idegességgel felelt ezen megnyugtatókat. Az idegességre kétségkívül okot adtak az egyes nagyobb arányú szudétánémet demonstrációk, melyek során számos összetűzés történt a békésnek kijelentett, de az új népi pátosztól és német egységakarattól telített lakosság, a velük lévő és, mint német források jelentik, megnyugtatón föllépő szudétánémet politikusok és a csehszlovák hatóságok között. Lord Runcimanhez egyre többször fordultak a szudétánémetek s a népi pátosz magasáig lendülő izgatott német tömegek minden csehszlovák hatósági jelenlét mellett is egyre inkább igyekeztek kiemelni a teljes német egységhez való akaratukat. Lord Runciman hosszasan és többször tárgyalt Benes elnökkel és a többi csehszlovák politikusokkal. Ezek élén különösen sokszor jött össze Hodzsa miniszterelnökkel is, akiről a német megnyilatkozások többször kiemelték, hogy őszintén akarja a meg egyezést, de ebben a csehek, elsősorban Benes elnök és a hadsereg politikája, megakadályozzák. A közelgő válság arra készítette az angol államférfit, hogy többízben összejöjjen Henlein Konraddal is, akinek szimbólummá nőtt személye mellett egyre jobban előtérbe kerültek a reális politika síkján a német egységakarattól áthatott és azt alig leplező Kundt, Frank, Sebekovsky és Rosche képviselők. Ha a szudétánémet politika kezdetben erélyesen és őszintén hangoztatta, hogy a karlsbadi pontok alapján kész a megegyezésre, később megváltoztak már a feltételek. Itt kétségtelenül közrehatott az egyre növekvő német egységakarattal, a német hadgyakorlatok és a közelgő nürnbergi pártgyűlés közvetett hatása és hangulata is. Közben Benes elnök változatlanul bízott a világbékében és a nyugati hatalmak segítségével. A német közvélemény viszont egyre idegesebben figyelte a csehszlovák politika időnyerési kísérleteit, melyekről a tárgyilagos figyelő kénytelen megállapítani, hogy mind nagyobb mértékben spekuláltak egy olyan európai válság sikeres megoldására, hol a nyugati hatalmak maradnának felül. Ugyanekkor azonban a csehszlovák politika bizonyos merészséget és kitartást is mutatott a mind nagyobb német nyomással szemben, ami lehetett kedvező morális hatással a nyugati politika köreibben, de a végtelékig ingerelte a német politikát. Ha a csehszlovák kormány a nagy német nyomás és a nyugati közvetítés hatása alatt utóbb bizonyos engedelményekre (pl. a helyi önkormányzat és a tisztviselőkérdés terén) késznek is mutatkozott, a fokozódó német egységakarattal ez már nem tudhatta lecsendesíteni. Runciman törekvései kettősek voltak: egyfelől minden erejét latbavetette, hogy a csehszlovák-szudétánémet kérdés megoldása békésen történhessék, másfelől meg a lehető legmesszebbmenő szudétánémet önkormányzati igények kielégítése mellett fönn akarta tartani a csehszlovák államiság egységét, — mely utóbbi szempont a nyugati hatalmak szemében nem éppen érzelmi jellegű, mint inkább a német törekvésekkel szemben elsősorban is biztonsági és hatalompolitikai volt.

A szudétánémet igények fokozódására jellemző, hogy a kezdetben maximumként követelt karlsbadi pontokon mindinkább túlhaladtak. Egyben pedig érezhető lett egy bizonyos önállósulás is a szudétánémet politikában, mely a csakhamar jött események világánál nézve egyben a nagynémet

birodalmi politikához való odahajlást jelentett a csehszlovák állami alapról való letérés kíséretében; ezzel egyidejűleg a szudétanémet politika önállósította magát a többi csehszlovákiai kisebbségek politikájától, ami természetes következménye volt a birodalmi kapcsolatok döntően felszínre jutásának. Ha például Hlinka Andrásnak, a szlovák néppárt vezérének halálakor a szudétanémet politika még élénk érdeklődést mutatott a szlovák ügy iránt több okból, főlegmegtévén például Hlinka küzdelmeit a régi magyar államiság ellen s kiélezvén a szudétanémet lapokban a csemovai incidens emlékét és jelentőségét, akkor később ez az érdeklődés mintha elhalkult volna, hiszen minden figyelem most már nyugat felé összpontosult. Ez a nyugati érdeklődés következése volt egyben annak a kudarcnak is, mely ott érte a szudétanémet politikát, mikor a német nyomással együtt nem bírhatta reá Csehszlovákiát orosz, illetve angol-francia-amerikai külpolitikai viszonylatai revideálására, ami együtt járt volna azzal, hogy a köztársaság mai állagában német baráti szférába kerüljön és mintegy Németország közvetítője legyen kelet felé, s különben a maga hosszanti kiterjedésével egyensúlyozza és elválasztja a lengyel-magyar találkozást, melyről nyilvánvalóan némi megfontolásokat táplált a német külpolitikai figyelem. Közben a magyar és lengyel kisebbség is hangoztatta a maga jogos igényeit, bár hangjuknak érthetően korántsem volt olyan messzi visszhangja, mint a német igényeknek.

Augusztus végére úgy alakult a bonyolult helyzet, mintha a csehszlovák kormány hajlandó lett volna elfogadni a szudétanémetek követeléseit. Közben Németország a különféle középeurópai fővárosokban szondirozni igyekezett az előrelátott válság számára a talajt, hangoztatva képviselői által elszánt békeakarátát, — csupán arról van szó, hogy a szudétanémetek netán nagyobb nyomattékkal lennének kénytelenek érvényt szerezni jogaiknak. Lord Runciman kantonális alkotmánytervezete és a csehszlovák kormány által nagyjában elfogadott karlsbadi nyolc pont azonban ekkorra már nem volt elegendő a válság elsimítására. Az angol kormány feltétlenül a békés megoldás mellett foglalt állást, közben azonban a nürnbergi pártgyűlés előtt Németországban egyre nagyobb lett a szudétanémet néptestvérek iránti aggodalom és a csehszlovák közigazgatás némely közegeinek elszett magatartása, a mind nagyobb méretet öltő incidensek bő anyagot szolgáltatnak a német közvéleménynek Csehszlovákia ellen.

A berlini feszült hangulat okot adott Sir Neville Henderson nagykövetnek, hogy Londonba utazzék s innét vitte meg az angol kormány üzenetét Hitlernek. A német közvélemény egyben idegesen vette tudomásul az amerikai külpolitika újabb megnyilatkozásait az angol-francia ügy mellett. Németország mind nagyobb eréllyel és biztonssággal látott hozzá a szudétanémet ügy iránti érdeklődésnek s ennek hatása hamarosan érezhető is lett a határvidéken. Ilyen körülmények között utazott Henlein Lord Runciman javaslataival Hitlerhez, mely utazásról a szűkszavú német híradás csak álláspontjaik teljes azonosságát állapította meg s a figyelők úgy látták, hogy minden attól függ, mit tanácsol Berlin a szudétanémeteknek.

Ezek között az események között Franciaországnak is biztonsági rendszabályokat kellett lebonyolítania s a francia-német határ nagyarányú hadikészületek tanúja volt. Ezek válaszként tekinthetők a nagy német nyugati előkészületekre, melyek viszont biztosítani akarták Németország egyre kézenfekvőbb akciószabadságát a csehszlovák kérdésben. A német közvélemény közben figyelemmel kísérte azokat a mozzanatokat is, melyek arra vonatkoztak: átengedi-e Lengyelország vagy Románia szükség esetén Oroszország hadseregét Csehszlovákia felé.

Mialatt a szudétanémetek és a csehszlovák kormány között a tárgyalások már újra kedvezőbben kezdtek alakulni az elfogadott karlsbadi pontok

alapján, némely sajnálatos csehszlovák túlkapások megzavarták a légkört és jó alkalmat szolgáltatottak a szudétanémeteknek a tárgyalások megszakítására. Ez az időpont a tények újabb sajátos koincidenenciája révén egybeesett a nürnbergi nagy pártgyűlés kezdeteivel. Anglia és Franciaország most még fokozódóbb aggodalommal fordultak Csehszlovákia felé, ahol a helyzet teljesen kiéleződött és Göbbels nagyarányú propagandahadjárata, a minden mozzanatra bőségesen figyelmeztető német helyzetjelentések utaltak is rá, hogy Csehszlovákia közel van ahhoz, hogy — új Spanyolországgá változzék... A csehszlovák kormány ugyan sietett elégtételt szolgáltatni a szudétanémet sérelmeknek s a szudétanémetek is felvették újra a tárgyalásokat, de az álláspontok immár teljesen áthidalhatatlanok bizonyultak. Most már a csehek számára a fokozódó német nyomás közben a helyzet a lét és nemlét nehéz problémájává alakult. Ezért a csehszlovák kormány mindent megtett a határvidékek és az ezeréves cseh történeti jogoknak az új német népi jogokkal szembeni védelmére s a német népi egységmozgalommal szemben elszánta magát az állam egységének minél teljesebb védelmére. A helyzet tehát úgy alakult, hogy a csehszlovák kormányzattal szemben a nemzetiségeknek szabadságküzdelmet kell folytatniuk, — a csehszlovák kormány és a cseh nép pedig úgy érzi, hogy e válságos ponton most néki kell a németekkel szemben megvédeni nehezen szerzett szabadságát.

A szeptember közepe előtt kezdődött nürnbergi gyűlésen mintha a kezdet kedvezőbb lett volna és Göring beszéde, illetve Benes elnök rádióüzenete mintha reményt adtak volna az utolsó percben a megbékélésre. De Hitler Adolf szeptember 12-i beszéde teljes mértékben feltárta újra a német nép és a szudétanémet kérdés nehézségeit. Hatalmas szavakkal festette a nemzeti szocialista rendszer eredményeit. Utalt arra, hogy a német nép a békét akarja, de nem készületlen. Gúnyos szavakkal ostorozta a demokráciák magatartását. S végül kifejtette, hogy a szudétanémetek önrendelkezési jogot akarnak. Ezzel kapcsolatban rendkívül éles szavakkal bélyegezte meg Benes csehszlovák elnök politikai akcióit, egyszerűen hazugnak nevezve az elnököt. A beszéd tanúságot tett arról is, hogy Hitler nem felejtette el a május 21-i csehszlovák magatartást s most kész minden újabb ütésre, úgymond, ütéssel válaszolni. Németország békét akar Angliával és Franciaországgal, de nem tűrheti többé három és fél millió német rettentő elnyomását.

Ebben a fenyegető helyzetben a csehszlovák kormány a szudétanémet vidéken ostromállapotot rendelt el. A szudétanémet lakosság erre hatalmas szabadságtüntetésekkel felelt, — de a esdi nyomás elnémított utóbb minden politikai akciót és a kétségbeesett esdi védem az ezeréves határokért még egyszer, talán utoljára, lefojtotta a szudétanémet törekvéseket. A statárium meggátolta a vezérek érintkezését a néppel s a szudétanémet párt érezvén maga mögött a német birodalmat most már teljes súlyával, hatóság ultimátumot intézett a helyzet megváltoztatására a csehszlovák kormányhoz. E magatartás nem hozott eredményt, de a szudétanémet lakoságnak még fokozottabb mértékben kell éreznie a nehéz napokban a cseh elnyomást. Ezekben a vidékeken polgárháború van kitörőben s a helyzet most már odáig éleződött, hogy a nemrég Lord Rundman előtt hangoztatott önrendelkezési és népszavazási követelés is elévült — a szudétanémetek vissza akarnak térni a birodalomba — mondotta Henlein kiáltványa... A csehszlovák kormány halogató politikája a német nyomással együtt most már a végleges megoldásra érlelte meg a csehszlovák-szudétanémet viszályt. A jelek szerint e megoldás háborús úton készül, mivel a csehek békésen nem hajlandók engedni, Németország viszont ma már nyíltan igényt tart a szudétanémet területekre. Az ostromállapot kimondását tehát nyomon követte az eddig lojalitást hangoztató szudétanémet párt nyílt forradalmi és irredenta lépése. Ez meg magával

vonta az ostromállapot szigorítását s Csehszlovákia nyilvánvaló hadi készülleteit, mélyek méreteiről a német sajtó nap nap után közöl aggodalmas jelentéseket, féltvén Németországot és Európát a válság kirobbanásától. A csehszlovák kormány elfogatóparancsot adott ki a szudétánemet vezérek ellen, akik Németországba menekültek s egyben elszánta magát a teljes védelemre, ami beláthatatlan európai bonyodalomhoz vezethet, ha Németország — mint egyre nyilvánvalóbb — kötelezve érezné magát, hogy a szudétánemet ügybe a német néptársak védelmében tetteleg beleavatkozzék.

A béke nehéz és veszélyeztetett ügye vette reá Chamberlain angol miniszterelnököt, hogy személyesen utazzék Hitlerhez és véle megbeszélje a helyzetet. Erről a tárgyalásról még nem szivárgott ki semmi részletes hír; folytatása következik majd Köln mellett a közeli napokban, melyek már túlterjednek szemlénk zártán. De Chamberlain utolsó kétségbeesett békés erőfeszítése mégis kihúzta kissé a végső veszélythozó döntés dkövetkeztét. Ily körülmények között emlegetik, hogy talán a Köln melletti találkozó Mussolini és Daladier közbejöttével négyes konferenciává bővül, melytől most már a békére vágyó Európa üdve függ. Ugyanezen napokban következett a csehszlovákiai magyar kisebbség határozata, mely a többi nemzetiségek mellett a magyaroknak is teljes önkormányzati jogot követel. Közben azok a csehszlovák intézkedések, melyek feldúlták a szudétánemet vidék békéjét, oktanul kiterjedtek a déli magyar határvidékekre is, ahol súlyos megpróbáltatásokat kell a magyar, szlovák és rutén lakosságnak a cseh katonai uralom alatt kiállania. A magyar kormány pedig tiltakozását jelentette Prágában a magyar határ melletti provokatív hadikészületek miatt.

OBSERVANS

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Megkezdődnek a tárgyalások Prága és a nemzetiségek között. — Az Egyesült Magyar Párt válaszol az első nemzetiségi tervezetre. — A nemzetiségi tárgyalások sikertelenségének okát nemzeti vagy nemzetiségi állam Csehszlovákia? — Runciman lord Prágába érkezik. — Az Egyesült Párt levai értekezlete. — Az Egyesült Párt átadja válaszát a közigazgatási tervezetre nézve. — A nemzetiségi tárgyalások csődjét kiéleződik az ellentét, Runciman lord elhagyja Prágát. — Az Egyesült Párt szeptember 17-iki kiáltványa.

NEHÉZ, szinte lehetetlen feladat a csehszlovákiai magyarság helyzetéről manapság beszámolót írni folyóirat számára. Hisz az események úgy rohannak, a politikai szituáció annyira változik óráról órára, hogy csakugyan kétséges: nem lesz-e mindaz — mire e sorok az olvasó elé kerülnek — idejétmúlta és időszerűtlen, amit most a csehszlovákiai magyarságról mondani szándékozunk.

A csehszlovák kérdés ma Európa legkényesebb és legtöbb veszélyt jelentő problémája. A márciusi osztrák események egyszerre világkérdést csináltak a csehszlovákiai nemzetiségek ügyéből, melyre most már egész Európa feszült figyelemmel reagál. A külföld komolyan sürgette tavasz óta a nemzetiségi kérdés becsületes és végleges megoldását, s Prága ezúttal nem térhetett ki a nyugati szövetségesek erélyes szava elől. A csehszlovák kormány a tavaszi külpolitikai események, tehát: külföldi kényszer hatása alatt, annak a szándékának adott kifejezést, hogy hajlandó a legrövidebb időn belül, az érdekelt nemzetiségek bevonásával és hozzájárulásával mindazokat a kérdéseket tisztázni, melyek a belső megbékélést mindeddig lehetlenné tették. Ám, a kérdésnek ez csak egyik oldala. A nemzetiségi kérdést csak aktuálissá, csak világproblémává tették a márciusi események, a krízis

valódi oka azonban a húszéves csehszlovák politikai rendszerben keresendő. A húsz esztendeje folytatott politikában, mely látszatra demokráciát, emberi szabadságjogokat és felvilágosult humanizmust hirdetett, de valójában húsz éven át megmaradt annak, aminek a forradalom idején készült: imperialista és mindenekelőtt a cseh nép érdekeit és fejlődését szem előtt tartó köztársaságnak. Ez a politikai rendszer húsz éven keresztül a demokratikus szólamok, a nagyhangú ígéretek retorikájával tért ki a határozott és őszinte felelet elől. A tavaszi események azonban keresztülhúzták Prága eddig jól bevált politikai módszereit. A nemzetiségi kérdés, a német szomszédság és a sürgető külföldi hangok következtében, mindjobban előtérbe került, s Prága kénytelen volt most már komolyan megtenni a tényleges lépéseket a nemzetiségi probléma végérvényes rendezése felé.

Mint legutóbbi beszámolómban már jelentettük, Prága június hó folyamán csakugyan elkezdte tárgyalásait a nemzetiségi politikusokkal. Hodzsa miniszterelnök sorra fogadta a németek, lengyelek és a magyar ellenzéki pártok képviselőit s a nemzetiségek kívánságai iránt érdeklődött. Az Egyesült Magyar Párt június 30-án, pozsonyi klubülésén nyíltan leszögezte álláspontját az elkezdődő nemzetiségi tárgyalásokkal kapcsolatban s kijelentette, hogy a párt „minden téren és minden vonalon változatlanul folytatni kívánja a harcot, amelyet két évtizeddel ezelőtt indított az itteni magyar nemzet teljes jogának kivívása érdekében és változatlanul azon az állásponton áll, hogy ennek eredményessége csakis a magyar autonómia alapján biztosítható“.

Július első napjaiban a nemzetiségi tárgyalások előkészítésére és a tárgyalási alap megfogalmazására a kormánypártok képviselőiből egy „hatos tanács“ alakult, az ú. n. „sesztká“. Kiszivárgott hírek szerint az új nemzetiségi tervezet három részből állt volna: a nyelvtörvény módosítását tartalmazó új rendeletről, új közigazgatási törvényről és az ú. n. „statútumból“, mely az összes nemzetiségi jogokat foglalta volna össze.

A tárgyalások azonban elhúzódtak július első felében anélkül, hogy komoly és reális eredményre vezettek volna. Prága húzta-halasztotta a „nemzetiségi statútum“ végleges szövegének átadását, minek következtében a legteljesebb bizonytalanság és informálatlanság kapott lábra. A nemzetiségek tehát, németek, magyarok egyaránt, egyelőre szótlannal, „lábhoz tett fegyverrel“ várták az eseményeket. Közben a szudétanémet párt hivatalos lapja, a Die Zeit, július 20-án ismertette a párt memorandumát, melyet még június 7-én nyújtott át a kormánynak, s mely mindeddig ismeretlen maradt. Az említett emlékirat nagy vonásokban foglalja össze a szudétanémetiség politikai követeléseit: a nemzetiségek jogi személyiségként való szereplését, az állam területi átépítését és a nemzeti egyenjogúság keresztülvitelét. Július 20-án Hodzsa miniszterelnök újból fogadta a magyarság képviselőit és nagy vonásokban ismertette előttük a készülő nemzetiségi javaslatot. A magyar képviselők a készülő javaslatról nem nyilatkoztak Hodzsa előtt, hisz azt még nem ismerték teljes terjedelmében és végső megszövegezésében. Azonban két nappal a találkozás után az Egyesült Magyar Párt képviselői és szenátorai, a pozsonyi klubülésen, kimondták már, hogy a magyar autonómia lehet az egyedüli elv, melyet a magyarság tárgyalási alapul elfogadhat.

Az Egyesült Magyar Párt július 26-án kapta kézhez a kormány új nemzetiségi tervezetét, nevezetesen a „nemzetiségi statútumot“ és a nyelvtörvény módosításáról szóló rendeletet. A magyar képviselők pár napon belül átadták Hodzsa miniszterelnöknek a statútumra vonatkozó észrevételeiket. Az Egyesült Magyar Párt kifejti e válasziratban, hogy a csehszlovákiai magyarság a közeli hónapok folyamán két esetben is körvonalazta álláspontját és megjelölte követeléseit. Tavasszal a magyar törvényhozók

terjedelmes emlékiratot nyújtottak át a miniszterelnöknek, melyben részletesen ismertették a csehszlovákiai magyarság nemzeti kívánságait. Ugyancsak a tavasz folyamán olvasta fel Jaross Andor a parlamentben a magyar nép legfontosabb kívánságait, ahol a teljes egyenjogúságot követelte a magyarság számára a politika, a kulturális és gazdasági élet minden viszonylatában. A hivatalos válasz, melyet a magyar törvényhozók augusztus első napjaiban az első nemzetiségi törvényjavaslatra adtak, ebből az elvi alapból indul ki. A teljes nemzeti egyenjogúság és egyenrangúság gondolatából, mely — miként a válasz megjegyzi — csakis a tökéletes nemzeti önkormányzat formájában nyerhet kellő kifejezést. A statútum-tervezettel kapcsolatban megállapítja a válaszirat, hogy az túlságosan az általános elvi kijelentések területén mozog és a konkrét magyar kívánságokra egyáltalán nem ad feleletet. „Általános alapelveket tartalmaz, amelyek legnagyobb részét vagy az alkotmánylevélben vagy más törvényekben már eddig is kodifikálva voltak, sajnos, anélkül, hogy a gyakorlati életben jobbiztosítókat nyújtottak volna azoknak, akiknek javára törvénybe foglaltattak.“ Az emlékirat kifejti, hogy elsősorban a nemzetiségek egyenjogúságát és egyenrangúságát kellene törvényesen biztosítani és a nemzetiségi önkormányzatok rendszerét kellene életrekelteni, mert e két alapvető tényleges intézkedés nélkül komolytalanná válik a kormány minden további, elvi vonalon mozgó akciója.

Az Egyesült Magyar Párt szakbizottsága ugyanakkor előadta észrevételeit az új nyelvtörvénnyel kapcsolatban is. Sérelmezte elsősorban azt a tényt, hogy az új javaslat lényegében fenntartja az 1920. évi 122. számú nyelvtörvény és annak végrehajtására kiadott 1926. évi 17. számú kormányrendelet alapelveit. Kiemelte a memorandum, hogy lényeges különbség az új tervezet és a gyakorlatban lévő törvény között csupán ott van, hogy a tervezet a nemzetiségi nyelvhasználat terén az eddigi 20 százalékot 15 százalékra szállította le. Ami egyáltalán nem oldja meg a kérdést, hisz még ez esetben is mintegy 200—250.000 magyart fosztana meg a törvény nyelvi jogaitól. Ennyi körülbelül azoknak a száma, akik az ú. n. magyar szórányvidéken élnek s a népszámlálás adatai szerint a 15 százalékos arányszámot sem érik el. Megemlíti az emlékirat azt a körülményt is, hogy a nyelvtörvény megalkotása óta a kormányzat a bírósági járások területét oly módon módosította, hogy azok egységes nemzeti színezetét lehetőleg eltüntesse. Így a nyelvtörvény kihirdetése után kiadott és a bírósági járások területét szabályozó 1921. évi 456. és 1926. évi 51. számú kormányrendeletekkel a pozsonyi, kassai, nyitrai, gálszécsi, rimaszombati, munkácsi járások területét olyként változtatták meg, hogy azokban a magyarság arányszáma 20 százalék alá csökkent.

Az Egyesült Párt emlékirata a továbbiakban az eddigi népszámlálási rendszert és annak kirívó visszaéléseit tette szóvá. Megemlítette azt az áldemokratikus kettős rendszert, mely abban nyilvánult meg, hogy a történeti országokban a lakosság maga töltötte ki a népszámlálási űrlapot, míg Szlovákiában és Kárpátalján a kormány által kinevezett biztosok végezték a népszámlálási összeírásokat, ami, gondolható, hogy rengeteg visszaélésre adott alkalmat. Az emlékirat végül a köztársaságban élő nemzetek nyelvi egyenjogúságát sürgette és a következő megjegyzéssel végződött: „Ha a kormány a nemzetek nyelvi jogait komolyan kívánja biztosítani, a nemzetek egyenjogúsága és az állam demokratikus berendezkedése megköveteli, hogy a nyelvi jogok igazságos szabályozásánál a következő elvek érvényesüljenek:

1. Az állam hivatalos nyelve, az államot alkotó valamennyi nemzet, cseh, szlovák, német, magyar, orosz és a lengyel nemzet nyelve lehet s ezeken a nyelveken kell az állami bankjegyek, valamint az okmány- és postabélyegek

szövegét, úgyszintén az összes állampapír szövegét is fogalmazni. Megjegyezzük, hogy csehszlovák nyelv a valóságban nincs.

A haderónél az egyes csapatrészek ugyanazon nemzet tagjaiból álljanak és a katonák nemzeti hovatartozása állapítsa meg az egyes csapategységek vezényleti és szolgálati nyelvét.

2. A köztársaság minden bírósága, hatósága és minden közege az 1. pont alatt feltüntetett nemzetekhez tartozóktól, tekintet nélkül azok lakóhelyére, az illetők nyelvén írt minden beadványt elfogadni, azt a beadvány nyelvén tárgyalni és az elintézését is ugyanazon a nyelven kiadni kötelező.“

Az Egyesült Magyar Párt válaszirata — mint az ismertetésből kitűnik — elfogadhatatlannak jelölte meg a kormány statútumtervét. S rámutatott — nagyon helyesen - arra a tényre, hogy a köztársaság nemzetiségi kérdéseit nem lehet elasztikus és százféléképpen értelmezhető rendelkezésekkel megoldani. A kérdés végleges rendezése érdekében az állam és kormányzat húsz év óta kiépült rendszerét kell megreformálni. A magyar politikusok számos ízben felhívták a vezető cseh politikai körök figyelmét arra a körülményre, hogy az alapvető tévedés a rendszerben, az állam felépítésében van. Abban a téves és igazságtalan felfogásban, mely a köztársaságot, mint „nemzeti“ államot tekinti még ma is, noha a statisztikai adatok maguk is tarthatatlanná és nevetségessé teszik ezt a ferde politikai szemléletet. Pedig az a helyzet, hogy a csehszlovák köztársaság — megalakulása óta — a „nemzeti“ állam fikciójába ringatta magát. És ezen az alapon épített meg egy oly „demokratikus“ rendszert, mely egyoldalúan és szisztematikusan csak az uralkodó cseh nemzet érdekeit szolgálta s a nemzeti kisebbségeket (akik pedig a szlováksággal együtt a lakosság többségét alkották) a „másodrangú állampolgárok“ politikailag elnyomott, gazdasági és kulturális szempontból kizsákmányolt kategóriájává tette. A „nemzeti“ állam gondolata azonban nem tűnt el a közelmúlt súlyos és kiábrándító történéseinek hatása alatt sem. A cseh sajtó, a cseh politika számos iránya még e kritikus napokban is kitart a húsz év előtti ábránd mellett. Az egyik vezető prágai napilap, a *Ceské Slovo* pl. július 17-én egyik cikkében a következőket írja: „Utolsó lehelletünkig védjük államunk nemzeti jellegét. A csehszlovák köztársaság nemzeti, szláv állam, mely a csehek és szlovákok évszázados nemzeti szabadságtörekvésének az eredménye“. Ugyanez a hang uralkodik úgyszólván az egész csehszlovák sajtóban, nemcsak a könnyűfajtsúlyú pártlapokban, de a komoly cseh napilapok hasábjain is. Gondoljunk csak Jaroslav Stránsky cikkeire a félhivatalos *Lidové Noviny*-ben, vagy a *Právo Lidu*, *Národní Politika*, *Venkov* és a *L'Europe Centrale* hasonlószellemű közleményeire. A cseh sajtóban és a közélet terén lassankint kialakult a naiv és valóságellenes fikció: az nevezetesen, hogy a köztársaság nemzeti állam, mely csak oly mértékben hajlandó a nemzeti kisebbségek számára engedményeket tenni, amennyiben ezek nem veszélyeztetik az állam „nemzeti és szláv“ jellegét. Furcsa és érthetetlen, hogy Prága még e súlyos órákban is, midőn a nemzetiségekkel való megegyezés már külföldről is sürgetett szükségszerűség, az állam csehszlovák nemzeti színezetét akarja mindenen felett megőrizni és éppen ezért a kisebbségekkel való tárgyalások folyamán csak addig a pontig megy el, mely még nem veszélyezteti az elképzelt nemzeti egység politikai uralmát.

Augusztus első napjaiban megérkezett Prágába Runciman lord, az angol közvetítő, aki arra a hálátlan és kényes szerepre vállalkozott, hogy a kormány és a nemzetiségek közötti szakadékot diplomáciai tapintattal hidalja át és ezzel megakadályozza egy esetleges középeurópai viszály kirobbanását. Az angol lord hallatlan szorgalommal és jóakarattal látott munkához, meghallgatta a kormány tervezetét, de külön-külön tárgyalta a nemzetiségi politi-

kusokkal is. Az első hetekben úgy látszott, hogy az angol intervenció csakugyan tisztázza a helyzetet és jobb belátásra kényszeríti Prágát.

Közben a nemzetiségi pártok folytatták politikai harcukat a prágai hivatalos felfogással. Az Egyesült Magyar Párt országos pártvezetősége augusztus 13-án Léván fontos politikai értekezletet tartott, ahol Jaross Andor országos elnök a következőképpen foglalta össze a pillanatnyi helyzetet: „A köztársaság problémakomplexuma ez: 1. hajlandó-e elismerni a kormány, hogy az államhoz tartozó terület nemcsak csehszlovák életter? 2. Hajlandó-e minden ittlakó nemzetnek a saját életterét rendelkezésére bocsátani, hogy ott nemzeti önkormányzat létesülhessen? Hajlandó-e a köztársaság politikáját egy új alkotmánytörvény alkotásával megalapozni? Hajlandó-e az államot új külpolitika bevezetésével az európai viharzónából kiszakítva semlegesíteni?” — Ugyanakkor a magyarság nemzeti céljairól a következőket mondotta: „A célt kitűztük: becsületes, szabad nemzeti életet akarunk, hogy minden ittlakó magyarnak jobb, értékesebb otthona és biztosabb kenyere lehessen.”

Az Egyesült Párt csak augusztus második felében kapta kézhez a kormány új közigazgatási reformtervét, mely a „nemzetiségi statútummal” és a nyelvtörvénnyel együtt a nemzetiségekkel való kiegyezést akarta megteremteni. A párt parlamenti klubja foglalkozott a közigazgatási kormányjavaslattal és hivatalos válaszirát a kormányelnök elé terjesztette. Érdekes elolvasni e válaszirát néhány passzusát. „A csehszlovák köztársasághoz csatolt magyarság — mondja a válaszirát — a nemzeti önrendelkezés elvi álláspontján áll... A népek természetes önrendelkezésének folyamánya a nemzeti szuverénítás elismerése. Az állami szuverénitáson belül tehát az egyes nemzetek nemzeti önkormányzatának szuverénitását kell megvalósítani. Olyan államban, mint a csehszlovák köztársaság, amely több nemzetből tevődik össze, csakis ez teremtheti meg és biztosíthatja a békét és együttműködést az egyes nemzetek között.” A válaszirát a továbbiakban a nemzeti autonómia részleteivel foglalkozik és megemlíti, hogy a nemzeti önkormányzatok rendszerének bevezetése az állam belső konstrukciójának megfelelő átépítését is jelenti. Ami azt eredményezné, hogy a köztársaság egész területén, a köztársaság nemzetgyűlését illetné meg a törvényhozó és a kormányt pedig a végrehajtóhatalom a következő ügyekben: külügy, hadügy, az állampolgárságra vonatkozó törvényhozás, törvényes pénznem (valuta), súly- és mértékügy, vámügy, vasút, hajózás, légi közlekedés, posta, államadóságok kezelése és igazgatása, dohány- és sómonopólium. A többi ügyekben mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom a nemzeti önkormányzatokat illeti meg, amelyet saját önkormányzati gyűlésük és kormányuk által gyakorolnak. „Az itteni magyarság ezen hatalmi jogkörét — mondja a válaszirát — Szlovákia és Kárpátalja keretében a magyarlakta területen gyakorolja.

Rundman lord ezalatt folytatta megbeszéléseit a nemzetiségi politikusokkal. A tárgyalások hétről-hétre húzódtak anélkül, hogy elfogadható, komoly közeledés jött volna létre Prága és a nemzetiségek felfogása között. Közben augusztus utolsó napjaiban bekövetkezett az esemény, melyet hetek óta várni lehetett. A Harmadik Birodalom kezdett türelmetlen lenni a nemzetiségi tárgyalások eredménytelensége miatt és mindinkább sürgető és nyugtalanító magatartást mutatott. Minden jel arra engedett következtetni, hogy a Birodalom nem hajlandó tétlenül túrni a nemzetiségi kérdés megoldásának időtlen időkig való kitolását. A Birodalom határozott fellépése egyszerre megváltoztatta a prágai helyzetet: Prágát még inkább óvatosságra és csökönnyösségre, a nemzetiségeket mind nagyobb bizalmatlanságra és erélyes magatartásra hangolta. A pesszimizmus, mely a nemzetiségeket las-

sankint mindjobban hatalmába kerítette, teljesen érthető. A hónapok óta húzódó tárgyalások — mi tagadás—kudarccal végződtek s a nemzetiségeknek tapasztalnak kellett, hogy a kiegyezés, melyet Prága diktálni szeretne, korántsem hozhatja meg a belső békét és távolról sem mozog az igazságosság és méltányosság síkján. A nemzetiségeknek látniok kellett, hogy Prága csak úgy hajlandó a megegyezésre, ha ez nem jár egyszersmind a „nemzeti állam“ feláldozásával és nem jelenti a cseh hegemonia megszűnését. Augusztus utolsó napjainak eseményei a nemzeti kisebbségekben mindjobban megértették az érzést, hogy nincs, nem lehet becsületes és igazságos kiegyezés a prágai rendszerrel.

Az utolsó hónap eseményei hihetetlenül gyors, szinte filmszerű tempóban peregnek le. Beszámolóink itt már nem is szorítkozhatik másra, mint a történetek rapszódikus feljegyzésére.

Szeptember eleje óta egyszerre mintha megszűnnék a nemzetiségi tárgyalások eddigi tempója. A nemzetiségek mintha beleúntak volna az értelmetlen huzavonába, becsületes és őszinte színvallást követelnek a kormány részéről. E túlfűtött történeti napokban üzeni a londoni Times Prágába: „mindkét részen áldozatokat kell hozni“. Azonban Prága, úgy látszik, nem szívleli meg az angol tanácsot. Közzéteszi a „harmadik“ nemzetiségi tervet, mely csak nagy vonásokban és az általánosság síkján mozogva ismeri el a nemzetiségek egyenjogúságát s az önkormányzat helyett a „nagy-megyerendszert“ akarja bevezetni. A prágai terv úgyszólván visszhang nélkül marad. Igaz, Prága most is azzal érvel, hogy „ha e harmadik tervet nem fogadják el a nemzetiségek, úgy a negyedike kerül a sor“, s került is — ám a nemzetiségeket most már sokkal komolyabb külföldi kérdések érdeklik. Henlein Hitlerhez utazik, hogy a Führertől kapja meg az utasításokat az új politikai magatartásra nézve. Szeptember 8-án Prágában a magyar-német-szlovák-lengyel ellenzéki politikusok közös politikai egységfrontot alkotnak a kormány ellen. A hangulat lassankint elviselhetetlenül feszült lesz. Közben megtörténik a borzalmas máhrisch-ostraui incidens, melyhez rövidesen a verekedések, csendőrösszezapások egész sora járul. És ebben az izzó hangulatban jelenti be Benes elnök szeptember 10-én rádióon keresztül a nagy ígét: „legyünk optimisták!“ Az elnöki szózat azonban már nem csendesíti le a kedélyeket. A feszült várakozás tetőfokát éri el, midőn Hitler kancellár nürnbergi beszédét mondja.

A nürnbergi beszéd után már drámaian peregnek az események. A szudétavidék lázban áll, a kormány kihirdeti az ostromállapotot, s a nemzetiségi tárgyalások megszakadnak. Chamberlain Hitlerhez utazik, pár nappal később Prága felosztatja a szudétanémet pártot, s lord Runciman, a közvetítő, akinek becsületes és szimpatikus munkájától lehetett egyedül várni a kérdés megoldását, egész kíséretével elhagyja a cseh fővárost.

E történeti órákban ül össze az Egyesült Magyar Párt parlamenti klubja szeptember 17-én Pozsonyban. Egy történeti jelentőségű deklarációt fogalmaz meg és tudatja azt a világ népeivel. A magyar élet és jövő kérdései kiáltanak igazságért e deklarációban Európa népeizhez:

„A csehszlovákiai magyar népcsoport, — mondja a kiáltvány — mely a Saint-Germain-en-Layeben 1919 szeptember 10-én kötött békeszerződés végrehajtásaképpen húsz év óta él ez állam területén, sohasem hagyott kétséget aziránt, hogy részese kíván lenni mindazoknak a jogoknak, amelyek minden nemzetet vagy nemzetszót isteni és emberi erkölcsi törvények alapján megilletnek, s amely törvények egyedül alkalmasak arra, hogy a világ népei egymás mellett és ne egymás ellen keressék életérdekeik biztosítását.

A Wilson elnök által oly fenköltlen hirdetett minden demokrácia alapbázisát képező alapelveket, amelyeket az önrendelkezés fogalma foglal magába,

ez a népcsoport nem gyakorolhatta és meg volt fosztva attól a lehetőségtől is, hogy az új államkeret alkotmánytörvényének megalkotásánál a népcsoport különleges érdekeit érvényesíthesse.

Most, húsz év elmúltával, ismét meg kell állapítanunk, hogy az államhatalom birtokosai sohasem mérlegelték kellő gondossággal a különböző népcsoportok, s közöttük az itteni magyarság érdekeit, sőt elhatározásaiknál kizárólag a cseh nemzeti állameszmét szolgálták.

Ez a politika elhibázott volt és ma olyan helyzetet teremtett, hogy a csehszlovák köztársaság belügyei megszűntek belügy lenni és áttolódtak egy olyan síkra, amely az európai politika és a világbéke kérdését jelenti.

Hatalmas törekvés indult el különösen a brit birodalom kezdeményezésére, amely azt célozza, hogy a csehszlovák köztársaság probléma-komplexuma békésen oldassék meg, úgy, hogy a középeurópai nemzetek és államaik békés együttélésének tárgyi és alanyi föltételei új alapokra fektetve megaláttassanak és biztosíttassanak.

A csehszlovákiai magyar népcsoport önmaga kívánja kezébe venni sorsának intézését, e célból szüksége van arra, hogy biztosíttassék részére az a jog, amellyel 1918-ban csak egyes nemzetek élhettek: az önrendelkezés joga.

Adassék meg a lehetőség arra, hogy a magyar népcsoport népszavazással dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a középeurópai térben.

Mi magyarok ellene vagyunk minden olyan megoldásnak, amely az erőszak eszközével kívánja az új, becsületes élet alapjait lerakni.

Meg vagyunk győződve, hogy nemzet és nemzet megértésének vannak más békés eszközei is.

Az önrendelkezési jogot és népszavazást ilyen eszköznek tekintjük.“

Ezt mondja a kiáltvány. És ezt akarja a Felvidék magyar népe. Csak azt a jogot, mely minden népet megillet Isten és emberek előtt, az ősi természetjogot: az önrendelkezés jogát. Azt a jogot, melyre támaszkodva húsz évvel ezelőtt a középeurópai „rendezés“ megtörtént, s melyből annak idején egyszerűen kizárták a „tegyőzött“ nemzeteket. Ezt a jogot kívánja most magának a csehszlovákiai magyarság, s remélhetjük talán, hogy ezúttal meghallja hangját az igazságot és békét akaró európai közvélemény.

ÖLVEDI JÁNOS

A SZLOVENSZKÓI ÚJ MAGYAR REGÉNYIRODALOM

A SZLOVENSZKÓI MAGYARSÁG küzdelmes kisebbségi sorsáról a legújabb időkig alig volt összefoglaló képünk. A beszámolók és ismertetések csak részben jutottak el a közönség szélesebb rétegeihez. Annál feltűnőbb ez a jelenség, mert ugyanekkor az erdélyi magyarság élete eléggé ismert a csonka hazában, ami elsősorban az erdélyi íróknak köszönhető, mert ők ismertették meg itt műveikkel, főképpen újabb társadalmi regényeikkel népüket és annak minden életmegnyilatkozását. A szlovenszki magyarság története és mai állapota főleg azért maradt homályban, mert írói ezt a felvilágosító munkát eddig nem végezték el. A szlovenszki regényírás legújabb fejlődése éppen ezért nemcsak irodalmi, hanem nemzetpolitikai szempontból is figyelemreméltó. Megvan végre a remény arra, hogy a szlovenszki magyar sorsot a magyarországi közvélemény közvetlen forrásból ismerje meg. Mert bármilyen alapos, sokoldalú és szakszerű is egy tájegység társadalmának tudományos leírása, az élet közelségének azt a teljességét, melegségét sohasem tudja megéreztetni, amit a társadalmi regény könnyedén és természetesen áraszt ki magából. Ezért van nekünk oly meleg, színes és eleven köz tudatunk az erdélyi magyarságról, ellenben szürke, hiányos és elmosódó képünk a szlovenszkiiról.

A szlovenszki magyar irodalomnak ezt a hiányosságát nemcsak mi vesszük észre, hanem kezdik meglátni maguk a szlovenszki írók is. Többen is megállapították, hogy a szlovenszki regényírás még nem-igen hozott létre művészi értékű alkotásokat, de most már elérkezett az érettség olyan fokára, hogy maradandóbb műveket is várhatunk tőle.

Mi az oka, hogy a szlovenszki magyar irodalomnak ily hosszú és nehéz a vajúdása s a kisebbségi sorsregény oly sok vergődés után tud csak megszületni?

Az összeomlás után igen jelentős magyar tömegek hagyták el ezt az országrészt. Nagyobbára a középosztályhoz tartoztak s ezért távozásuk a kisebbségi kultúra szempontjából érzékeny veszteséget jelentett. Fokozta a nehézséget, hogy a mai Szlovenszkióban a háború előtt önálló irodalmi élet alig volt, az itteni kultúra a legszorosabb kapcsolatban állott a budapestivel s onnan kapott ihletet és irányítást. Mikor ez a szerves kapcsolat megszakadt, az addig önálló irodalmi élet csak nehezen tudott kibontakozni. Az idősebb helybeli írók az új

feladatok elvégzésére nem voltak elég erősek. A fejlődés menetét és főképp az egységes és nemzeti szellemű irodalmi áramlat kialakulását megzavarták a magyarországi kommunista uralom után idemenekült baloldali emigráns írók is. Ez a másodrendű budapesti írógárda rátelepszik a szlovenszkói szellemi életre s itt egy mind korszerűtlenebbé váló, baloldali irodalmi irányzatot akar gyökeretlenül meglepíteni.

Az emigráns irodalom a maga internacionális-marxista világnézetével és naturalista módszerével egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy a kisebbségi magyarság nemzeti öntudatát kifejezze és fejlessze s a kisebbségi helyzet súlyos problémáival foglalkozzék. Nem is tette, sőt az egész irodalmi érdeklődést elterelte ebből az irányból, annál könnyebben, mert a néhány nemzeti alapon álló idősebb író a maga szintén elavult irodalmi felfogásával a baloldali irodalom hatását nem tudta kellőképpen ellensúlyozni. Így a szlovenszkói irodalom nem tud az igazi nagy és korszerű problémákhoz felemelkedni, gyökeretelensége mindinkább nyilvánvaló lesz s rövid ideig tartó látszatvirágzás után gyorsan hanyatlásnak indul. Ezt a hanyatlást csak sietette, hogy a radikális irodalom szellemében, formájában és kifejező eszközeiben is egyre jobban elmarad a diadalmasan előtörő új európai szellemiség és irodalmi törekvések mögött. A harmincas évek elején a hanyatlás oly nagy mérvű, hogy már a szlovenszkói magyar irodalom teljes csődje fenyeget. Ezt mutatja a könyvtermelés fokozatos csökkenése is. Vajlok Sándor közlése szerint¹ Szlovenszkón 1929-ben összesen 153 magyar könyv, illetőleg önálló nyomtatvány jelent meg, 1930-ban 146, 1931-ben 123, 1932-ben — ez a mélypont — 113, de ebből mindössze 21 az eredeti munka, mégpedig 8 verskötet, 4 színdarab, szép-prózai és kisebb tanulmányokat tartalmazó kötet együtt 9. Egyetlen tudományos könyv sem! Nem csoda, hogy az egészen szélsőbaloldalivá lett sarlós-mozgalom irodalmi vezére már nyíltan hirdeti: „A jelenségek azt mutatják, hogy Szlovenszkón végleg lezárult a polgárság irodalmának az a kora, amikor az még produktív volt... A szlovenszkói magyar középosztály irodalmának a csődje teljes ... A szlovenszkói magyar irodalom annyira befejezett folyamat, hogy szinte történeti távlatból nézhetünk vissza rá”.² Ha ez a megállapítás túlságosan elfogult és sötét is, a helyzet valóban aggasztó és veszedelmes volt.

A szlovenszkói irodalomnak már ez az általános válsága is előidézte, hogy az igazi kisebbségi társadalmi regény csak oly sokára tud kifejlődni. E mellett az írókat a politikai akadályok az anyairodalommal való érintkezésben annyira korlátozzák, főleg az első esztendőben, hogy nem tudnak azzal lépést tartani s kénytelenek a maguk eszközei és lehetőségei szerint irányítani irodalmuk fejlődését.

Legkönnyebben alkalmazkodik az új helyzethez a líra s a legalkalmasabb is ennek a sok heves érzelmi megindulással járó átalakulásnak a kifejezésére. Az epikának hosszabb időre van szüksége, hogy kiérlelje az új viszonyoknak megfelelő kifejező formákat. A régebbi epikusok nem tudnak alkalmazkodni, az emigrációs írók érzéketlenek a

¹ A magyar könyv sorsa Csehszlovákiában. Új Élet. 1936. 8. sz.

² A sarló jegyében. 1932.

kisebbségi problémák iránt s így a kisebbségi sorsban felnövő ifjú írónemzedék sokáig sem megfelelő példát, sem irányítást nem kaphatott. Nem csoda tehát, hogy a türelmetlen közvéleménytől kierőszakolt első szlovenszkói regények oly egyenetlen értékűek s tele vannak a kezdetekkel járó hibákkal. Ez sok esetben magukat a fiatal írókat is megzavarta és elkedvetlenítette. A sikertelen kísérletek után nem is erőszakolták tovább a még korai regényírást, hanem rátértek a kezdő epikusoknak sokkal jobban megfelelő novellaírásra.

Akadályozta a társadalmi regény kifejlődését az is, hogy sokáig váratott magára a szlovenszkói magyarság gazdasági, szociális és művelődési viszonyainak tudományos feldolgozása és megismertetése. Márpedig e nélkül igazi társadalmi regényt írni nem lehet. Ebben látja Kovács Endre is a kisebbségi regény hosszas vajúdasának egyik legfőbb okát: „Teljesen meddő s a kérdés legmélyebb természetét hibásan felismerő magatartás eredménye írókat és műveket sürgetni addig, amíg a társadalmi struktúrának már-már szociologikus ízű és mikroszkopikus adatokkal gazdagított ismerete nincsen adva az író intelligenciájában ... Egyetlen egy író sem mondhat többet a korról és környezetről, mint amennyit tud róla.“¹

A kisebbségi sors nem statikus állapot, hanem dinamikus folyamat s különösen az az első tíz-tizenöt évben. Ebben a vajúdo korszakban a közösségi élmények és állapotok egyetlen igazi kifejezője a líra. A forrongó politikai és társadalmi állapotokat egyidejűleg kifejezni és művészi formában megrögzíteni az epikában igen ritkán sikerül. Hogy az ilyen forrásban lévő és formátlan nyersanyagot mennyire nem lehet a regény zárt és tárgyilagos formájába begyömöszölni, igen kirívóan mutatja két szlovenszkói író óriási méretű kísérletének teljes sikertelensége. (Gömöri—Jaczkó: ítéletidő. 3. köt. kb. 1200 lap.)

A kisebbségi regényírás ideje akkor érkezett el Szlovenszkón, mikor már kialakult egy fiatal írónemzedék, kifejlődött a kisebbségi öntudat, megtörtént a helyzet tudományos megismertetése s az epikai feldolgozáshoz szükséges időbeli távolság is beállott. A szlovenszkói magyar irodalomban az utóbbi években fellendült könyvtermelés, melynek nagyobb része regény, azt mutatja, hogy a kisebbségi regény végleges kialakulására most már komolyan lehet számítani.

Az IRODALMI ÉLET megélénkülésének az eredménye a könyvkiadás örvendetes fellendülése. Alig három év alatt három nagy szlovenszkói magyar könyvsorozat jelent meg, vagy van megjelenőben. Legelőször indult a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság sorozata. Ez a társaság Masaryk néhai elnök alapítványából jött létre s úgy szervezték meg, hogy a hatalom és az irányítás az emigráns és a szélsőbaloldali elemek kezébe került s ennek hatása meglátszik a könyvsorozat összeállításán is. A kiadó tizenegy művet hirdetett. Mi ezek közül hatot ismerünk s nem is tudunk róla, hogy a többi öt megjelent-e azóta.

A könyvsorozat megindulását nagyhangú híradás jelentette be. A megjelent művek azonban nem igazolták az öntelt bejelentést.

¹ Irodalmi realizmusunk feladatai. Nemzeti Kultúra. 1938. 57—58 63. 1.

A sorozat elsőnek megjelent műve Martin Kukucin szlovák írónak „A Pretur-ház“ c. kétkötetes regénye. Helyes törekvés kölcsönösen megismertetni az azonos területen élő népek irodalmi alkotásait. De egyáltalán nem volt szerencsés választás éppen ezzel a művel kezdeni a sorozatot. Kukucin e munkája ugyanis igen közepes értékű s egészen elavult modorú alkotás; még tárgyi jelentősége sincs, mert meséje jóval a világháború előtti időben s nem is Szlovénzskón, hanem Dalmáciában játszódik. Sokkal helyesebb lett volna valamelyik újabb szlovák író idevaló tárgyú regényét lefordítani.

A második könyv Szabó Béla „Ezra elindul“ c. zsidótárgyú regénye. Az a zsidóság, amelyet e regény bemutat, a magyarsággal és a magyar ügygel szemben egészen közömbös. Számára mindegy, hogy melyik fél győz a háborúban, s még a csehek bevonulását is minden felindulás nélkül veszi tudomásul. Csak a kiadótársaság irányzata tette lehetővé, hogy ez a regény magyar írók könyvsorozatában megjelenhetett.

A következő négy regény írói a sarlós mozgalomhoz tartoznak s annak irodalmi elveit követik. A teljesen marxistává lett sarlósok irodalmi programját Peéry Rezső így foglalta össze a sarlós kongresszuson: „dokumentáris irodalom, szocialista világszemléleti irodalom, harcos proletárirodalom, marxista irodalomkritika és szociológia.¹ A cél: az élet naturalista ábrázolása, a tények, a valóság bemutatása, de nem tárgyilagosan, hanem világnézeti — szocialista osztályharcos — szemszögből, beállítással és célzattal. A „magyar“ szó az egész programúiban nem fordul elő, a meghatározó jelző: szlovénzskói vagy szocialista. Nemzeti érzés, eszmevilág, történelmiség, kisebbségi sérelem egyáltalán nem kerülnek szóba. Az embert csak mint egy osztály tagját nézik és ítélik meg, hogy t. i. kapitalista vagy proletár-e? Az osztályon kívül egyéb meghatározó körülményekkel nem törődnek. Az eredmény az, hogy bár ezek az írók a Felvidéken talán legtisztább magyarságú társadalmi rétegből, a népből választják hőseiket s annak életét dolgozzák fel regényeikben, a magyarság kisebbségi helyzetéről úgyszólván semmit sem tudnak mondani.

A négy mű közül tárgyi szempontból is legérdekesebb Morvay Gyula „Emberek a majorban“ c. regénye. Hőse, Igor béres, a marxista eszmével eltelve jön haza orosz fogságból. Erős szociális öntudattal és bátor kiállással lassan megváltoztatja az urasági major elnyomott népének szellemét és helyzetét. Megszervezi bérestársait s ezzel a szervezett erővel szállnak szembe az önző és a munkásnép sorsa iránt érzéketlen intézővel, kiharcolják az emberibb élet feltételeit; a jobb bért, az iskolát, a járdát, s végül mint a boldogabb jövő jelképe felgyullad az apró béresházakban a villany ragyogó, fehér fénye. A regény teljesen a sarlós marxista irodalmi iskola modorában íratott. Az író mindent az osztály harc szempontja szerint néz és ábrázol.

Hasonló szellemben és módszerrel írta meg két kis regényét Sellyéi József is („Elfogyott a föld alóla“, „Pecsétes élet“).

Uku Pál „Lendület“ c. regénye diákregény. Az a kép, amelyet az iskola szelleméről s a tanárság egyeteméről rajzol, komor-

¹A sarló jegyében. 96—97. 1.

ságával, igazságtalan túlzásaival és torzításával messze felülmúlja a leghírhedtebb tanárellenes műveket. Sivár környezetrajza csak sejteti, hogy Szlovenszko az esemény színhelye.

Szucsich Máriát világnézeti és irodalmi elvei és módszerei: a lázadó, szociális szempontú társadalmi kritika, a nyers naturalizmus, a drasztikus leírás szintén a baloldali csoportba fűzik. „Egy lány felszabadul. . . c. regényének sem szellemében, sem tárgyában semmi kisebbségi jelleg nincs. A csitri lánynak a pubertásból kinövő forrongó állapotát nyersen, helyenként bántó kíméletlenséggel, úgynevezett írói bátorsággal rajzolja meg.

A Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság kiadásában megjelent regények azt mutatják, hogy az irodalmat egyoldalú marxista pártfelfogása a tiszta művészi síkból a pártpolitikai propagandacélok szolgálatába helyezte át. Ma már nemcsak vezető eszméi, hanem irodalmi módszerei is korszerűtlenek. E regények gyengéi tehát nemcsak az írók tehetségének, hanem helytelen irodalomszemléletüknek rovására is írandók.

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság könyveivel majdnem egyidőben indul meg itthon a Franklin-Társulat kiadásában a Szlovenszko Magyar írók c. sorozat. Nem lehet azt állítani, hogy a Masaryk-akadémia sorozatával szemben a Frankliné „jobboldali“. Különbözik is ú. n. „jobboldali irodalomról“ Szlovenszkon nem igen lehet beszélni.

A sorozat első kötetében Szvatkó Pál ismerteti a szlovenszko magyar irodalom történetét s a sorozat íróit. Ez a bevezető nem valami szerencsés munka; a szóhoz juttatott írókat túlságosan felértékeli. Többek között azt mondja, hogy ezek az írók „olyan gárdát alkotnak, amely méltán sorakozik az erdélyi mellé“, ami bizony igen merész kijelentés és meglehetősen összehasonlítás, mert a felsorolt írók nagy része csak jószándékú műkedvelő s az erdélyiek színvonalát alig kettő-három éri el; Szenes Piroska nagyon is kétes értékű regényeiről pedig azt állapítja meg, hogy azok „az egyetemes magyar irodalom eszményeivé váltak“. Túlzott és alaptalan dicsérreteivel Szvatkó többet árt, mint használ. Inkább arra kellett volna előkészítenie az olvasót, hogy a sorozatban egy még forrásban lévő és remekművekkel nem rendelkező irodalmat fog megismerni s éppen azért több jóakarattal, mint kritikával fogadja és olvassa ezeket a műveket. Így az olvasó tisztában lett volna, mit várhat és mit nem: örült volna a sorozat néhány jó darabjának, elnézéssel lett volna a gyengék iránt s kiábrándító csalódás nem éri.

A sorozatban egy novellagyűjteményen („Szlovenszko magyar elbeszélők“) s egy útleírás-köteten kívül (Jankovics Marcell: „Hangok a távolból“) csupa regényt találunk. A regények színvonalbeli különbsége rendkívül nagy s a határvonal néhol ijesztően alacsony. Egy szlovenszko kritikus szerint: „a Franklin-Társulat sorozata a kisebbségi mártírium fogása alatt nagyjából szintén alatti munkát adott, még az itteni mértékhez képest is.“¹ Másik gyengéje a sorozatnak,

¹ Vajlok Sándor, Új Élet. 1936. 419. 1.

hogy a műveknek majdnem a fele sem szellemében, sem tartalmában nemcsak, hogy nem szlovenszkói, de magyarnak is alig mondható. Ilyen mindjárt Neubauer Pál: „Mi közöm hozzá?“ c. két-kötetes regénye. A mű szelleme, sőt még a stílusa is oly kevésbé magyaros, hogy az ember inkább fordításnak gondolja s az említett bíráló szerint valóban az is, mert Neubauer először németül írta meg regényét. A regénynek sem tárgya, sem hősei, sem színtere, sem problémái nem magyarok. A híres Moszkva— (akkor még radikális baloldali) Berlin—Róma háromszög között botladozó, talaját vesztett közép-európai lateinerosztály a tulajdonképpeni hős. A mű jószemű és széles látókörű, nagyvárosi újságíró „Zeitromanja“. De Neubauernek nincs elég művészi ereje, hogy ezt a nagy forrongást egységes egészzé fogja össze s az egymással szembenálló világnézeti problémákat elfogulatlanul és a cselekménybe beleépítve ábrázolja. Nem lehet azt kívánni, hogy szlovenszkói író csak hazai és jelenkori tárgyú regényt írjon s műve csupa felvidéki folklore, szociográfia s kisebbségi probléma legyen. De azt joggal elvárhatja a magyar olvasó, hogy egy reprezentatívnek hirdetett szlovenszkói magyar könyvsorozatban legalább az író szelleme, érzésvilága és nyelve legyen magyar s az a lélek, mely e világot átszűri és visszatükrözi, ne legyen szintelenül nemzetközi.

Éppen ennyire kevésbé szlovenszkói Sáfár Katalin „Marsen történt semmi“ c. regénye, a sorozat leggyengébb darabja.

Szenes Piroskának két regénye is megjelent a sorozatban. Nem tudjuk miért, mert művészi értékük semmiképp sem indokolja ezt a többi írónál nagyobb mérvű szerepeltetést. Az egyik regény: „Egyszer élünk“, budapesti tárgyú, a másik: „Csillag a homlokán“, egy kis cselédeány történetét beszéli el. Az írónőt leginkább az erotikus problémák érdeklik, ezeket sokszor igen nyersen adja elő.

A sorozat következő három regénye nemcsak művészi szempontból értékesebb az előbbieknél, hanem kisebbségi jellegük is inkább kidomborodik. A legkevésbé igényes alkotás a három közül Szo mbathy Viktor: „Zöld hegyek balladája“ c. regénye. Nem igazi társadalmi regény, de legalább szlovenszkói környezetet rajzol s meg tudja éreztetni a kisebbségi sorsot. Szórakoztatásra készült, divatos, ú. n. karrier-regény. Hőse a háborúutáni forgatagban a szlovenszkói kisvárosból Amerikába sodródik s itt a magyar alispán fiából világhírű filmrendező lesz. A honvág egyszer hazahozza szülővároskájába. Megjelenése érthető vágyakat és reményeket ébreszt nemcsak a helybeli színtársulat csillagaiban, hanem még a „civil“ fiatalságban is: mindenki Hollywoodba akar jutni a neves filmember segítségével. Ő azonban kitér a kérések elől: csak egy lányt volna hajlandó magával vinni, de ez a világsiker-álmok helyett régi lovagját választja, a jól megrajzolt magyar újságírót. Bármennyire banális a mese s felszínes a társadalmi rajz, az előbbi sivár és nehézkes művek után valósággal üdítőleg hat ez a könyv. Előadása nem elég gondos és művészi, de sok helyen eleven s néha valóban kicsap belőle a zöld hegyek friss levegője. A kisebbségi sorsból is megvillantat egy-egy problémát: így az ifjúság nehéz helyzetét, világnézeti zavarait, a régi magyar urak talaj-

vesztett hányódását, a sorsközösség és az általános elszegényedés demokratizáló hatását.

A Szlovenszkói magyar irodalom egyik legfigyelemreméltóbb Ígérete Darkó István. A Franklin-sorozatban „Égő csipkebokor“ c. művével találkozunk. A regény hőse, Bódi Gyurka, jómódú, fiatal falusi gazda, egy divatos tátrai szanatóriumban megismeri és megszereti a kényelmes, úri életet. Egészségét visszanyerve, egy kis városba költözik, folytatni akarja egykori gimnáziumi tanulmányait, hogy azután belekerülhessen az úri társadalomba. Lassan egészen kivetkőzik régi mivoltából, s már paraszti ruháját is városival cseréli fel. Csakhamar kiábrándító szerelmi csalódások érik. Politikai próbálkozása is kudarcbba fullad, jelentős birtokát esztelen tékozlásával elpazarolja, húga is szerencsétlenül jár miatta. Bódi Gyurkában azonban ekkor felébred egészséges paraszti életösztone, s megalázva és kifosztva visszatér az ősi rőghöz, az elárult és elhagyott faluba, hogy újra kezdje elrontott életét.

A mese nem új lelemény, de új a környezet, amelyben Darkó a történetet lejátszatja. A szerkezet egyenetlen, sok a be nem épített epizód, a főhőst is elrajzolja az író, de talán csak azért, hogy a fordulatot annál meggyőzőbbé tegye. Am az epizódokban s a sikerültebben rajzolt mellékszereplőkben már a kisebbségi magyar életnek változatos képe bontakozik ki. Bemutatja Darkó az állástalan és a kényszernyugdíjazással tétlenségre szorított régi magyar értelmiség életét, céltalan álmodozását, meddő tervezetéseit. Velük szemben megjelenik a keserű és kilátástalan kisebbségi sorsban felnövő új nemzedék nyugtalanságával, az öregektől egészen elütő világnézettel és érzésvilággal. Ennek a nemzedék-ellentétnek ábrázolása Őszinte és reális. Ugyanilyen őszinteséggel mutat rá az író a kisebbségi sorsnak egy másik súlyos problémájára: az asszimilációra, illetőleg disszimilációra. Az asszimiláltak lényük legmélyén magyarok, de külsőleg óvatosan alkalmazkodnak: megalkusznak a kenyérért, az érvényesülésért, a családért. A regényben egy falusi jegyző sorsa példázza ennek a válságnak és meghasonlásnak oly gyakori tragédiáit. Ez az ember fia jövőjéért megtagadta magyar voltát, s amikor fia hirtelen meghal, kétségbeesve kiált föl rettenetes, fajtáját megtagadó áldozatának hiábavalósága miatt: „Mi vagyok én? Múltamban magyar voltam. A prevrátakor a fiam miatt szlovák lettem. Kizárólag csak érette, hogy kiművelhessem. De most... Mit gondoltok, mi vagyok én most, mert mi lehetek, tekintet nélkül hivatalra, ranglistára és erre az egész összedőlt ringyóvilágra?!... Magyar ember vagyok ...“

Itt már Darkó bátran és művészi biztonsággal nyúl a kisebbségi sorsproblémák közé, erőszakolt, patétikus számonkérés nélkül, a vérbeli író lényeglátó tárgyilagosságával. Regényének vannak belső, szervi hibái, de egyúttal olyan értékeket mutat fel, hogy Darkó Istvánt joggal sorozhatjuk mielőbb kisebbségi íróink legjobbjai közé.

A Franklin-Társulat sorozatának legutoljára hagyott kötete Tamás Mihály: „Két part közt fut a víz“ c. regénye. A szlovenszkói magyar regényírásnak nemcsak ebben a sorozatban, de fejlődése mai fokán általában legérettebb alkotása. A regény a kommuniz-

mus bukása utáni időben játszódik le részben Budapesten, részben egy ruténföldi magyar városkában. Az író az átalakulásnak és vajúdásnak ezt a tragikus korszakát kissé vázaltszerűen ábrázolja ugyan, de az átéltség nagy közvetlenségével és elevenességével. Feltárul ebben a kegyetlenül őszinte regényben a hosszú háborúban testileg és lelkileg kimerült emberiségnek kínos vergődése és erkölcsi meghasonlása, összeroppanása az újabb megpróbáltatások elviselhetetlen terhe alatt. Az emberiségnek ebben az általános válságában mint külön tragédia jelenik meg a magyarság összeomlása, szétdarabolása s a kisebbségi helyzet kialakulásával járó sok faji és egyéni veszteség és pusztulás. Tamás Mihály társadalmi kritikája bátor, elfogulatlan és nagyvonalú: bonckés alá veszi a magyarság különböző rétegeinek — arisztokráciának, középosztálynak, zsidóságnak — magatartását s vizsgálatának eredményét kímélet és szépítgetés nélkül, de művészi erővel vetíti vissza a regényben. Ebben a könyvében még érezhető némi felületesség a jellemzésben és a szerkesztésben. De művei a maguk összességében komoly és igazi írói tehetséget és rátermettséget árulnak el s éppen ezért bízunk Tamás Mihály további fejlődésében. Tehetsége teljesebb kibontakozásának még mindig útját állja naturalista módszere és igazán nagyszabású írói feladatokra alkalmatlan materialista világnézete. Meg kell szabadulnia ezektől az ósdi nyűgöktől, egy tisztultabb szellemiségbe kell fölemelkednie s megtalálnia az új szellem kifejező formáit.

HA MOST AZT KÉRDJÜK, mi a jelentősége ennek a két könyvsorozatnak a szlovenszkói magyar irodalom fejlődésében, el kell ismerünk, hogy — bár kevés igazán érett és értékes alkotás volt bennük — komoly haszon származott belőlük.

Bizonyára ösztönzőleg hat a szlovenszkói magyar írókra, ha látják, hogy műveik megfelelő kiadóra és olvasóra találnak. Ez a nagyobb nyilvánosság remélhetőleg nagyobb műgondra és lelkiismeretesebb munkára fogja nevelni őket s emelni fogja az egész irodalom színvonalát.

A szlovenszkói magyar könyvek kiadásának megeléknkülése máris érezteti jótékony hatását. A legújabban meginduló Tatra-könyvsorozat eddig megjelent kiadványai közt találunk két olyan művet, amelyek a fejlődés új állomásait jelentik. Az egyik Tamás Mihály „Sziklán cserje“ c. elbeszélés kötete. Vannak ebben a kötetben olyan elbeszélések, amelyek íróknak két irányú, igen érdekes haladásáról tanúskodnak. Az egyik világnézeti eltávolodása régebbi materialista és hedonista felfogásától egy magasabbrendű szellemiség felé. De fejlődött Tamás írásművészete is: tömörebb, gondosabb, zártabb a szerkezet, tiszta, következetes és határozott vonalú a jellemzés. Tamás Mihálytól joggal remélhetjük a szlovenszkói magyar regényírás igazán nagyszabású alkotásait.

A Tatra-sorozat másik figyelemreméltó kötete Darkó István „Deszkaváros“ c. regénye, amelynek főalakja az első igazi kisebbségi hős a szlovenszkói magyar irodalomban. Kisebbségi figurákkal találkozunk már több szlovenszkói magyar regényben, de valódi hőssel

még nem. Másik komoly értéke e műnek, hogy sikerült benne az írónak a mesét és a szociális környezetrajzot szervesen összeépítenie.

A történet a háború utolsó évében és az új államalakulás első korszakában zajlik le egy nemzetiségi határvárosban. Az író a háború utáni tragikus fordulatra fokozatosan készít elő. Már a háború végefelé érezhető a változás előszele. A magyarság nem veszi észre ezeket a titokzatos jeleket és amikor a sorsfordulat valóban bekövetkezik, valószínűleg megdermed a rázúduló tragikus események előtt, miközben a nemzetiségek megszervezve, kész tervek szerint kerítik hatalmukba a pozíciókat. Sokáig tart, míg a magyarság magához tér kábultságából, s félretelva, kismizmizve, hősi elszántsággal hozzáfog, hogy mentse, ami menthető s a romokból felépítse a kisebbségi sors szegényes, de mégis magyar szükségleteit. Az államfordulat után ugyanis a városka magyar lakosságának nagyrésze elveszti kényelmes polgári otthonát s a város határában épült háborús barakk-kórház faépületeiben húzódik meg. Ez a deszkaváros. Az egyik este egy állásvesztett tisztviselő kis tüzet rak lakása előtt, szalonját sütni. Odajön a másik, majd a harmadik barakklakó vagy tisztviselő, majd jönnek a többiek is: az altisztek, iparosok, munkanélküliek s mind hoz egy darab fát s beleveti a közös tűzbe, úgyhogy végül hatalmas máglya lobog a deszkaváros közepén. Itt, a közösen rakott máglya körül, születik meg a deszkaváros népének első szövetkezése és összefogása.

Az író a regény szimbolikus jeleneteit nem értelmezi, még a figyelmet sem hívja fel külön rájuk. Jelentőségük önmagukban van: az érti meg őket, aki az íróval lelki közösségben él.

Az államfordulat után az elszakított területen élő magyarság a kisebbségi sorsból kétféleképpen szabadulhatott: vagy kivonta magát belőle, vagy fajiságát megtagadva, alkalmazkodott az új viszonyokhoz. A Deszkaváros ifjú hőse egyik kiúthoz sem folyamodik. Úgy érzi, nincs joga kivonni magát azok alól a szenvedések alól, amelyeknek társai mind részesei lesznek; nem repatriál a szüleivel, így kerül a jómódban nevelkedett „úri fiú“ a barakkváros nincstelen magyarjai közé s velük együtt veszi föl a harcot a mindennapi kenyérért. A kisebbségi sorsközösséget vállaló kemény akaratát, mélyen átértett fajszeretét öntudatlanul is megérik a deszkaváros elesett magyarjai: felismerik benne vezetőjüket, célt és jövőt látnak maguk előtt s ez már a kisebbségi nép fennmaradásának biztos záloga.

Nehéz idők könyve ez. Még humora sem a lélek vidám, tiszta derűje, hanem torz és keserű: vér és könny pereg benne. Az író a változás mélységét és szélességét a sok szereplő alakjával és sorsával teszi érzékelhetővé. Ez a rengeteg figura és rengeteg sorstörődék kissé kaleidoszkópszerűvé teszi a regényt. De ezek a kis történetek már nem céltalan epizódok, ezek az alakok nem véletlenül be-bebotorkáló, fölösleges személyek; belőlük adódik össze a változás képe s egy közösség sorsának titokzatos eszmei és érzelmi kihangzása.

Darkó István „Deszkavárosa“ a szlovenszkói magyar irodalom új fejlődésének legértékesebb eredménye.

SEMETKAY JÓZSEF

A FELVIDÉK LELKE

M^{ETTERNICH} HERCEG a veronai kongresszus idejében azt mondta, hogy Itália pusztán földrajzi fogalom. A nagy kancellár nem látta előre azt, hogy félévszázad alatt Itália egyesült, nagyhatalommá vált és a következő fél-század alatt — különböző zökkenők és kitérések után — olyan erő kifejtésre lett képes, amely a császári Róma méltó utódjává teszi.

A Felvidék is ma földrajzi fogalom. Jelenti a szlovákok, magyarok, rutének és németek lakta óriási területet, amelyet a Kárpátok félköre zár be, és alulról a Duna, valamint a Budapesttől Sátoraljaújhelyig és ezen túl Kőrösmezőig húzott vonal határol. A Felvidéknek egyes kis részei Csonka-Magyarországhoz tartoznak; túlnyomó nagy része 1918-ban a csehszlovák köztársaság része lett; kis területeket igénybe vett belőle a lengyel köztársaság és Románia. A Felvidék nagyjából egybeesik a régi Felsőmagyarországgal, de azon túl is terjed: nemcsak a XVII. században Alsó-Magyarországnak nevezett bányavárosokra és a Kis-Alföld rónájának északi részére, hanem a máramarosi bércekre és a Szamos alsó folyására is. Nem tudjuk, hogy a Felvidékből, a földrajzi fogalomból mikor és milyen élő valóság lesz, a rajta élő népek milyen szervezetben és szerkezetben találják meg a jövőben életlehetőségeiket. Bűzünk benne, hogy a szentistváni gondolat, a sok száz éves közös múlt és a közös érdekek olyan megoldást hoznak létre, amely — ha nem is látjuk előre a közjogi formákat, de mindenesetre állami közösségben — lehetővé teszi a Felvidék minden népe számára azt, hogy saját módján — mai szólásmóddal: az önrendelkezési jog alapján — találja meg; boldogulását. Nem látunk a jövőbe és eltérhetünk egymástól abban is, hogy a Felvidék egyes részeit egymással és a trianoni Magyarországgal összekötő anyagi kapcsolatokat hogyan értékeljük. Egyet tudunk biztosan és ez ad nekünk bizalmat, a jövő számára útmutatást: a Felvidéknek olyan külön lelkisége van, amely nemcsak a magyar nemzet számára jelent értéket, a magyar génusz-nak külön megnyilvánulást, hanem egész Európa számára is becses, Közép-Európa számára nélkülözhetetlen elemet. Ennek a külön felvidéki léleknek háttérbeszorítása okozza a csehszlovák köztársaság belső válságát és ennek bármilyen közjogi megoldásában érvényesülése biztosíthat egyedül nyugalmat, rendet és fejlődést a Kárpátok völgyeiben és a Kárpátok övezte síkságon.

A XVIII. század racionalizmusában felnőtt nemzedékek a nép-

lélek rejtelmait nem igen kutatták. A német romantikusok csak irodalmi és művészeti megnyilvánulásaival törődtek; a tudósok a néplélektanból elvont tudományágat formáltak, amely materialista elkorcsosodásában többet törődött a polinéziai benszülöttek lelkivilágával, mint Európa nagy népeivel. A háború utáni évtizedek hozták meg annak felismerését, hogy a népek lelke határozza meg az események irányát és egyszerre az élre kerültek azok a nemzetek, amelyek ennek a felismerésnek gyakorlati következtetéseit először vonták le. Bármennyire elismerjük azt, hogy az anyag és szellem egyaránt szükséges tényező, most mégis azt kell látnunk, hogy a szellem legyűri, formába hajtja és sok esetben pótolja is az anyagot.

A Felvidék lelkének megérzésénél, a felvidéki lelkiség hatásainak vizsgálásánál nem indulhatunk ki egyszerűen Taine környezetelméletéből. Most már a nagy franciával szemben is kicsit bizalmatlannok vagyunk: az ókori görög és az újkor eleji németalföldi élet nem volt annyira egyrétű, mint ahogyan ő ezt feltüntette és az ottani életformák is nagyon sok tényezőnek csiszoló kezét tükröztetik vissza. Az egységes lelkű Felvidékben ott látjuk a Tatra örök-hó-koszorúta gránitbérceit, a Vág völgyet a magyar történelmet visszatükröztető 72 várával és váromával, a Beszkidek fenyeseit, a nagyurak kastélyait, a Tarcavölgy békés lankáit, Kassa és Pozsony gótikáját, Eperjes magyar-lengyel reneszánszát, kitűnő bortermő szőlőhegyeket, Csallóköz aranykertjét, a Kiskárpátok ridegségét. Annyira eltérők ezek a vidékek egymástól tér mékekben, éghajlatban, a táj külső képében, hogy egységes emléket alig hagynak az emberben. A Tübingiai Erdő nevére az ember mindjárt bükk-erdőkre, kis patakokra, a Wartburgra emlékezik; a Felvidéknek ilyen képzetkiváltó hatása nincs és nem is lehet. Mindezeknek a tájékoknak van bizonyos meghatározó jellege a felvidéki lélek változataira: a sárosi kedélyesebb, a tiszaháti szélesebb látókörű, a városi polgár mélyebben gondolkozó, a kisaliforniai szín pompásabb; az egyetemes jellegen azonban ez mitsem változtat.

HA A FELVIDÉKI LÉLEK kialakító tényezőit keressük, vizsgálatainkat más vonatkozásokra kell kiterjesztenünk.

Az egyik kialakító tényező kétségkívül az, hogy a Felvidéket kezdettől több nép lakta. Amennyire a legendák körébe tartozik az, hogy a nyugati részeket kivéve, a Felvidéken rendezett szláv közélet lett volna a magyarok bejövetelkor, annyira tagadhatatlan, hogy már a magyarok bejövetele előtt a Felvidék rendkívül gyér népessége többnyire szláv volt. A magyar szállásbirtokok eleinte csak a Felvidék déli peremén voltak, de csakhamar az északi részek is benépesültek magyarokkal és ez a folyamat az Alföldnek török uralom alá jutása után folytatódott. A XVI. században Sárosban a Tarcavölgye még magyar volt, a középkor óta magyar jellege volt Zólyomban a Garam völgyének is. A magyarokkal egyidejűleg, sok helyen őket megelőzően telepedtek le a Felvidéken a XII. század óta a németek, a keleti részekben a XIV. század óta a ruszinok. Ez a néprajzi tarkaság nem hátrányt, hanem előnyt jelentett; a különböző népek megtanulták egymás jó tulajdonságainak becsülését, átvettek egymástól szokásokat. 1848 előtt a nemes-

ség szerencsésen egyenlítette ki a különböző népek vezetőrétegei között felvetődő ellentéteket és a természetes kiválasztódás útján gondoskodott az elit kialakításáról és utánpótlásáról. A népek nem állottak egymással szemben zárt egységekként: a társas érintkezés ezer kapcsolata, az összeházasodás, az együtt végzett iskolai tanulmányok vagy ipari munka kiegyenlítődést teremtett. A Felvidék társaséletéhez odaadta a magyar közvetlenségét és az előkelő keretet, a szlovák a kedélyességét, a német a komolyságot, a rutén az alkalmazkodást. Alig van felvidéki úri család, amelynek családfáján nagy keveredések nyomát nem látunk: elég arra utalnunk, hogy a nagy Görgey Artur anyja löcsei német lány volt és sok szlovák vezető nagyanyja, dédanyja magyar nemeskisasszony. Sárosban még a század elején idősebb urak ugyanabban a mondatban használták mindhárom nyelvüket, süni a hallgató számára kicsit nevetséges, az ő fülüknek azonban igen kedves volt. A vérkeveredés következtében a fajta megszépült: sehol annyi szép nőt és délceg férfit nem lehetett látni, mint ennek a századnak az elején a pozsonyi és kassai utcákon. A szlovák és német vér tompította és szelídítette a magyar vonásokat, s a magyar vér megacélozta és megkeményítette a másik két népet.

Ezen az élettani tényen felül van még másik fontos kialakító tényezője a felvidéki lélekeknek. Ez a közös küzdelmek századokon át gyakorolt hatása.

A Felvidék lakóinak küzdelmes volt az életük. A szlovák telepesnek elsősorban a természettel kellett küzdenie, amelynek mostoha-ságát le kellett győznie. A gyönyörű Felső-Magyarország szántó-földjei a legtöbb helyen gyenge termést adnak; inkább a rét és legelő-gazdaság, az erdők adják a létalapot. A keleti részekben ugyanilyen küzdelem várt a magyarra is: az Ecsedi-láp, a Szernye-mocsár, a Tisza- és Tóhát, a Bodroghöz hajdan ezernyi tava, a folytonos áradások nehezítették az életet. A ruténak még az erdő vadjaival is kellett küzdenie: e sorok írójának ma is szomorú gyermekkori emléke az, hogy augusztusi estéken hogyan hallgatta a kis tengeri vagy burgonya-termésüket a szarvasok és vaddisznók ellen kiabálással és pásztortüzekkel védő ruszin földművesek panaszos énekét. A német városainak szabadságáért, függetlenségéért küzdött; a magyar felsőosztály, majd utána az egész magyar népesség, végül vele együtt a nem magyar népek is az alkotmányos és a lelkiismereti szabadságért. Ez a föld volt a magyar függetlenségi mozgalmak, a magyar Öncélúság fellegvéra; innen került ki a bujdosók zöme, és egymásután az a két fejedelem, aki a lehetetlenre is vállalkozott: Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc. Ezt a földet tartotta mindig megbízhatatlannak a bécsi kormány és ez horkant fel minden alkotmánytiprásra, akkor is, amikor a nyugodtabb Dunántúl és a másfélszázados álmából nehezen ébredező Alföld ebben a vonatkozásban nehezen, vagy egyáltalában nem mozdult meg. Ezek a véres küzdelmek — amelyeknek során egész völgyek magyarságát egyszerűen kiirtották a császári hadak — kalapálták össze azt a felvidéki lelket, amelynek elemeit mindegyik népnél fellelhetjük és amelynek gyökereit 20 esztendősen idegen és ellenséges uralom még komolyan veszélyeztetni sem tudta.

Nagyon hosszú tanulmány lenne, ha a valamennyi felvidéki nép-nél és azok vezetőinél fellelhető összes közös lelki elemeket felkutatnánk. Arra kell szorítkoznunk, hogy néhány jellemző mozzanatot ragadjunk meg.

Az első ilyen mozzanat az előzmények alapján érthető szabadság-vágy és szabadságérzés. A beregmegyei ruszinok első tudományos leírója kiemeli azt, hogy a magyar földön sohasem mondja a rutén azt, ami köszönési módja a Beszkiden túl északra: padam bonog (lábaihoz borulok); A tarpaiakat visszasülyesztette a szatmári béke a jobbágyi sorba, de azért mindvégig szabad hajdúvárosnak tartották magukat, mint Esze Tamás községe. Sehol olyan élénk önkormányzati életet nem tapasztalhattunk Nagy-Magyarországon, mint a felvidéki vármegyékben és városokban, amelyekben a nem-magyar ajkúak is személyes ügyüknek tekintették a közéletben részvételt, a közügyekkel foglalkozást. A Felvidéken óriási uradalmak terültek el még a közelmúltban is, majd nagy iparvállalatok is keletkeztek. A gazdatiszt, a gazdasági cseléd, a napszámos, az ipari alkalmazott sokkal önállóbban lépett fel, sokkal inkább úrnak érezte magát, mint az ország bármely részében. Más vidékeken például az urasági cseléd arisztokráciát alkot a többi földművessel szemben, de felfelé alázatos; a felvidéki urasági cseléd mindig tisztelet-tudó volt, de önérzetét mindig megtartotta.

A felvidéki lélek másik alkotó eleme a kultúréhség és a kultúra befogadására alkalmasság. Mindnyájunkat, akik felvidékiek vagyunk, meglepett az a különbség, amely ebben a tekintetben szűkebb hazánk és az ország többi részei, nemcsak az Alföld, hanem még a régi Pannónia között is fennáll. Az ország többi részeiben a művelődés inkább egy vékony társadalmi réteget hat át és az sugározza lefelé a művelődési hatásokat. A Felvidéken — nyelvi különbségekre tekintet nélkül — alulról jön a művelődés és a felső réteg csak beteljesedése, szebb megjelenési formája a tájműveltségnek. Ennek a műveltségnek rengeteg különböző eleme van: a népmesék és a népköltészet, a népzene, a kitűnő és régi iskolák működése, a feltűnő nagy számban lévő ú. n. magántudósok tevékenysége összhangzó egységbe forrott össze. Kimutathatjuk a magyar hatást a szlovák és a ruszin népdalokra és népköltészetre és az ő hatásukat a magyarra. A Szepességben és más német-ajkú vidékeken szinte szabály volt az, hogy a kispászda: az ökonom középiskolát végeztetett fiával és az a középiskola elvégzése után fogta meg az eke szarvát. Vasárnapi ünneplőben a Felvidéken épp olyan kevésbé lehet megállapítani az embereknek a foglalkozását, mint Észak-Amerikában: valamennyi művelten viselkedik és minden kérdés iránt érdeklődik. Egészen kis fészekben talál az ember három-négyszáz éves múltra visszatekintő középiskolát, nyomdát. A magántudósok sokszor felesleges munkát végeznek, felvidéki mondás szerint másodszor fedezik fel Amerikát; kétségtelen azonban, hogy sehol magyar hatás alatt álló földön annyi kiművelt emberfő nem volt, annyi komoly könyvet nem olvastak, mint a Felvidéken és ezek a helyi történészek, geneológusok komolyan súlyhoz jutottak volna, ha valamelyik világnyelvet használják. Ez a kultúréhség valamennyi felvidéki nép-nél megvan és megnyilvánul abban is, hogy az otthon csinosságát, a

szerény viszonyok ellenére az életmód színvonalát mindig szem előtt tartották. Felsővágvölgyi szlovák parasztházban is gyönyörű szöttes asztalneműn és mázas cserépen tálták fel a vendégnek a jóízűen elkészített egyszerű étket; a tiszaháti magyar házatája ragyogott a tisztaságtól. Szepességi polgárházakban olyan bútorokat és háztartási cikkeket talált az ember, amelyek a barokk-kor németországi patrícius-családjaira emlékeztettek és még a szerény ruszin faházában is rend, sőt bizonyos fokú kényelem volt, különösen azóta újból, mióta a magyar kormány felvidéki akciója kiszabadította őket a galíciai uzsorások karmaiból. Nemcsak a nagyurak, hanem a polgárság, sőt az egyszerű nép szépérzékét tanúsítja az a sok szép épület és kert, amely a Felvidéket ma is díszíti: a fricsi várkastélynak ma már csaknem világhírű oromdíszei mellett és azok méltó kereteként állnak ott a tarkára festett, rózsaszínű éa kékszínű, előkertes szlovák házak.

A felvidéki ember megértésénél számításba kell venni továbbá egy olyan tulajdonságot, amely a felvidékieket mindig átsegítette az élet nehézségein. Ez a kedélyesség. Nem a bécsiek sokszor az ízléstelenségig fajuló Gemütlichkeitje, hanem a szívből, a lélek mélyéből fakadó jóság és humorérzék. Ebben a kedélyességben benne van az élet nehézségeinek felismerése és fensőséges lenézése is: ezért tipikusan felvidéki író a mindent megértő és mindent megbocsátó Mikszáth. Benne van egy adag könnyelműség is: a Felvidék bizonyos nézőpontból hasonlít Gascogne-hoz, különösen Sáros-vármegyét tartották ilyennek. Bizonyos azonban, hogy Mikszáthnak volt igaza, aki a sárosiakról állapította meg azt, hogy ha tíz lánc földjük van, akkor is urak, míg lent a délvidéken dúsgazdag emberekről sem mondható ez el mindig szerinte. Ez a kedély tette lehetővé azt, hogy az emberek egymás gyengeségeit megismerjék és megbocsássák; ez tette oly végtelen kedves hangulatúvá a felvidéki társaséletet. Az idegen úgy érezte, hogy családi összejövétel közepébe jut és ennek a családnak szívesen látott, fogadott gyermekévé vált. Ebben a tekintetben alig volt különbség a főúri társaság és az egyszerű földművesek között. Az utóbbiak éppen olyan urasan és előkelően tudtak viselkedni, mint a régi urak és nagyon jó fül hallhatta csak ki a tónusbeli különbözöséget. A felvidéki emberben sok van abból, ami az egyesek szerint kiveszőben lévő, nézetünk szerint csupán demokratizálódó angol gentlemannek sajátossága: saját bajairól nem szeretett beszélni, azzal másokat nem untatott, hanem törekedett arra, hogy utolsó percig, utolsó erőfeszítésig titkolja bajait, igyekezzék azokat saját erejéből legyőzni. Végzetes helyzetben lévő családok és emberek is megtalálták helyzetük humoros oldalait és azokból merítettek vigaszt, olykor támaszt.

Ez a humorérzék, a viszonyokon felülemelkedni tudás kétségkívül káros hatásokat is váltott ki. Minden társadalmi osztály és majdnem minden egyén hajlamos volt arra, hogy erején felül költekezzék, közérdekből vagy magánkedvtelésekre aránytalan áldozatokat hozzon. Ez a kedély adta azonban meg a felvidéki léleknek negyedik alapvonását is: a balsorsban kitartást, a csapások elviselésére képességet, a porbasújtottnak az újból felemelkedésre az erőt. A sokat gúnyolt sárosi svihákság mögött igen józan ítélőképesség húzódott meg: a

viszonyokhoz alkalmazkodás készsége és az a képesség, hogy a külszín és valóság közötti ellentét áthidalásával reális alapra helyezkedjék. Éppen Sárosról lehetett pl. elmondani azt, hogy a háború kitörésekor az egész nagy országban talán ott volt a legrendezettebb viszonyok között élő, legjobban kiegyensúlyozott középbirtokos osztály. A Felvidéknek szörnyű vérvesztése volt a nyolcvanas és kilencvenes években a kivándorlás, amelynek csapásait valamennyi nép érezte. A kivándorlás ténye az egyes kisemberekre egyszerűen leszámolás volt a valósággal: az akkori társadalmi és gazdasági viszonyok közepette az illető nem remélhette felemelkedését, sőt emberhez méltó életfolytonosságát sem. Reálpolitikai érzékével megragadta az egyedüli lehetőséget, de azért, hogy családján segítsen és anyagiakban meggyarapodva térjen vissza. A mai napig nem kellően méltatott mozzanat az, hogy az amerikasok pénzküldeményei és a visszavándoroltak földvásárlásai a század elejétől kezdve mily hatalmas lendítő erői voltak a Felvidék közgazdaságának. Hasonló volt a ki nem vándorolt, tönkrement közép- és alsóosztálybeliek sorsa: aránylag igen kevesen morzsolódtak fel az élet küzdelmeiben, váltak osztályokon kívüliekké, a túlnyomó többség változott viszonyok közepett, változott környezetben talpra állott és továbbra is hasznos tagja maradt a társadalomnak.

Ebben azután segítette őket a felvidéki lélek ötödik lényeges eleme: a lokálpatriotizmus.

Lehet élcélni azon, hogy a felvidéki ember ismerkedéskor mindjárt a másinak rokonsága iránt érdeklődik és szinte betegesen ragaszkodik ahhoz a megyéhez vagy faluhoz, amelyből elszármazott. Budapesten ezt alig értik meg és az alföldi vagy dunántúli embernek is meglehetősen idegen ez az érzés, mert a budapesti gyökértelenséggel szemben ott inkább családi hagyományok ereje él a magasabb osztályoknál és személyes élmények emléke az alsóbb osztálybelieknél. A Felvidéken ellenben ez az uralkodó érzés, amelynek voltak rossz következményei is. Lőcse és Igló, Léva és Aranyosmarót, Beregszász és Munkács testvérharcát idegennek alig lehetett megértenie, pedig a tömeglélekből fakadt. Ugyanez az érzés megneimesedve tette és teszi a mai napig lehetővé azt, hogy a megszokottsági mozzanaton felül a tájékhöz és helységhez kapcsolódás reális viszonylatban és ideális emlékként egyaránt tette serkentsen, magatartást meghatározzon.

A BONYOLULT FELVIDÉKI LELKISÉGNEK csupán néhány mozzanatára mutattunk reá. Befejezésül annak szentelünk néhány szót, hogy mit jelent a magyarság és Közép-Európa számára ez a lélek, amelynek elemei különböző adagolásban a Felvidék valamennyi népénél feltalálhatók. Ez az oka annak, hogy ha egyes tárgyalások nem is vezettek vagy vezetnek azonnal eredményre, a felvidéki népek vezetői és tömegei ma is közelebb érzik egymáshoz magukat, mint a régi határokon túl lévő népekhez.

Az alapjellegetében ismerteti felvidéki léleknek ugyanis közös felemelő és az általános emberi nézőpontjából értékes eleme a viszonyokon felülemelkedésre irányuló vágy. Ez az, ami a Rákóczi- és Kossuth-komplexumban megragadó és a magyarságnak, de a magyar-

ságon túlmenő és más népi elemeket is felölelő felvidékiségnek nemzetközi súlyt, külföldi megértőket és bámulókat hozott. Rákóczi és Kossuth az örök felvidékiség megtestesítői, akikben igen sok közös vonás van nemcsak egymással, de a Felvidék mai magyar, szlovák, német és ruszin vezetőivel is. Az eredetnek és helybeliségnek szinte babonás tisztelete: Rákóczi Nagysárosban érzi otthon magát és a zborói száz hárs alá vágyódik vissza, a Zemplénből kiszakadt Kossuth állandóan zemplélinek tartja magát. Közös a magas erkölcsi színvonal: Rákóczinál szublimált, szinte emberfeletti formában, Kossuthnál emberibb vonásokkal tarkított alakjában. Közös az erős szociális érzék: a barokk Európában Rákóczi látja meg először a kisemberek szenvedését és a kisemberek, különösen ruszinok között emléke a mai napig él; Kossuth ismeri fel a legjobban, hogy a társadalmi igazságot a magyar nemzeti érzéssel össze kell kapcsolni, mert ha ezek egymástól eltávolodnak, nincs magyar feltámadás. Mindkettőben megvan a személyi tekintetek háttérbe szorulása a közérdek előtt: a halálveszedelemnek és a száműzetésnek állandó vállalása. Ugyanezeket a mozzanatokat látjuk a különböző felvidéki népek mai vezetői is. Származásuk, nevelésük, társadalmi helyzetük, politikai irányuk különböző és olykor ellentétes; alapjellegük azonos. Ez az a felvidéki szellem, amely a felvidéki kedélyesség mellett olyan véresen komoly egyéniségeket hívott életre, mint aminő a korát messze megelőző Berzeviczy Gergely, vagy a tragikus végű Grünwald Béla.

Végzetes, hogy a trianoni szerződés utáni Magyarországon ennek a felvidéki szellemnek megtermékenyítő és irányító hatása a háttérbe szorult és ezzel Hungária képéről egy jelentős színfolt tűnt el, kialakító tényezők egyik legfontosabbika gyengült meg. A Felvidéknek a mai Magyarországgal újból kapcsolatba hozatala — bármilyen legyen is mérve és megvalósulási módja — ezt a hiányt pótolhatja és a magyar közéletet helyesebb vágányokra terelheti.

WEIS ISTVÁN

A FELVIDÉK: A TÁJ ÉS A TÖRTÉNELEM

AHUSZADIK SZÁZAD túlságos politikai és szellemi centralizációja sorra elmosta az egyes magyar vidékek külön életét. Múltjuk és jellegzetességük mindjobban elhalványodott Budapest tegnapi fénye mögött. Vidékeink, amelyek évszázadokon hordozták a magyar politikai és szellemi gondolatokat, mind „sötétebbekké“ váltak s tudatuk mindjobban elhalványodott egy hagyománytalanul és gyökértelenül felnevelt középponti tudat mögött. A régi, szűkebb táji és emberi közösségek és kötöttségek sorra felbomlottak s talán nem utolsósorban az 1918-ra eljött nagy veszedelmek egyik oka is éppen ez volt: az öntudatlanná vált, túlságosan is a központtól függő vidék önmagában már többé képtelen volt minden ellenállásra, a védelemhez s az új szervezéshez szükséges erők és gondolatok termelésére. Mindent a középponttól vártak e hulló korszak magyarjai és mikor a középpont belülről elrothadt — talán nem utolsó sorban azért is, mert hiányzott belőle minden vidéki egészség, közvetlenség, természetes ösztön és történelmi gyökerezettség —, a magyar peremvidékek, levágatva az ország törzséről, soká ájultan és tehetetlenül feküdtek az idegen önkény, a Kárpátok medencéjébe betörő és a régi történelmi Magyarországot szétbontó, a magyartól merőben eltérő politikai akaratok kész zsákmányaként.

Sehol sem volt ez az ájultság és kiszolgáltatottság nagyobb, mint éppen a Felvidéken s talán éppen azért is volt ez így, mert ennek a tájnak a régi külön közösségi szellemét bontotta meg legerősebben a Budapestről gáttalanul odaömlő központosítás, s egy magyar táj sem fogadta készségesebben naivitással ezt a központosítást, mint éppen a Felvidék. A táj és a történelem kapcsolata ezt a folyamatot kétségtelenül elő is mozdította, szemben Erdéllyel, amely mindig más vidék volt, elkülönültebb, zártabb és befejezettebb önmagában. Erdély külön kisebb közösségét már a hegyek védő és lezáró alkata is mássá formálta s ember és történelem csak követte a külön táji alkat parancsait. Erdély határozott zártságával szemben a Felvidék nyitott táj. A Kárpátok északi pereme többé-kevésbé keményen ellenállott soká az északi lengyel és az északnyugati cseh határoknak, melyeknek mindig meg kellett küzdeniük a hegyek ellenállásával, míg el tudtak érkezni errefelé. De délre annál nyitottabb ez a vidék; a hegyek délre tárnak szelíden és hívogatóan s a gyors és hideg folyók délre futamodnak a megtáruuló völgyek között, az egyre jobban ellágyuló hegyek dél

elé mindjobban elsimuló hullámzásai nyomán, önmagában közép-ponttalan, hosszan elnyúló ez a táj; s ha szinte minden nagyobb folyó völgy, minden völgykatlan kisebb-nagyobb táji, politikai vagy emberi közösséget alkot, ezek a külön közösségek önmagukban mind erőtlenek, mind délről vették erejüket és értelmüket. Ha a hegyvidék természetszerűleg bőségesen teremtette meg védőn és oltalmazón a külön közösségi életet itt is, ez a külön közösségi élet sosem lehetett olyan, mint Erdélyben; hiányzott hozzá a külön táji zártság és az ebből a zártságból eredő öntudat, s mert a Felvidék mindig elsősorban is Magyarország volt politikailag, hiányzott a külön táji tudat és a külön emberséget megerősítő politikai gondolat is.

Ha a huszadik század elejére kiteljesedő központosítás alaposan megingatta is a régi erdélyi történeti és közösségi szellem erejét, úgyhogy Erdélyben is súlyos válságok között kellett a leszakadásnak és új öntudatosodásnak bekövetkeznie, mégis Erdélyben mindig ott volt az emberek fölött és az emberek szívében a régi nagy történeti múlt gondolata. A Felvidék embereiben ez a külön tudat teljességgel hiányzott, aminek magyarázata éppen az, hogy a Felvidék mindig Magyarország volt, — nemcsak olyan értelemben, hogy egy évezreden át e földön sosem támadhatott a középponti Magyarországtól eltérő semmiféle új politikai alakulás, de azért is, mert a Felvidék volt az a táj, amely szinte két nehéz és nagy évszázadon át, a török korban, fenntartotta saját szűk, külön területén az egyetemes, középponti, királyi Magyarországot és a véle kapcsolatos egyetemes magyar gondolatot. A nagy történelmi küzdelem emléke sosem halványodott úgy el teljesen, hogy a Felvidék emberei ne emlékeztek volna halványan erre az egyetemes, önátadó, önfeláldozó hivatásra. A török kor után a békés tizenharmadik század jött el s ekkor még mindig a Felvidék Magyarország legszebb, legműveltebb, legerősebb földje. Csak a tizenkilencedik század halványítja el mindjobban a Felvidék régi nagy szerepét. A felnövekedett, megújult központi magyarság mögött most halkán háttérbe kellett vonulnia a Felvidéknek. A kor nem kedvezett neki többé. A központosítás sorra felbontotta a régi emberi és táji közösségeket s a kor szelleme a magyar nemzetiséget és államiságot azonosította a magyarnyelvűséggel.

A Felvidék mérhetetlen magyar történeti tragédiájának gyökere éppen ez. Olyan föld volt, amelynek egyetemes magyar tudata nem volt népi és nem volt nyelvi jellegű, de elsősorban is eszmei és történeti; a sokban idegen népiségi elem természetesen nem is nyújthatott módot olyan értelmű népi és nyelvi magyarságra, mint amilyen volt a középponti Magyarország, vagy Erdély közvetlen és ősi magyarsága. Nem véletlen, hogy a tizenharmadik század eleji szlovák eredetű nagy tudóstól, Bél Mátyástól kezdve máig éppen a Felvidék a talaja az ú. n. „hungarus“ gondolatnak, amely túl a nyelvi és népi mélységeken a nemzetiségi dilemma megoldására ilyen egyetemes és békéltető megoldásokat keres. De az új népi és nyelvi közösség örök kifejezéséhez, az irodalomhoz a Felvidék keveset adhatott hozzá s kissé hátrányultan kell minden nagy történeti öröksége mellett is hátrápnia az őseredetű, „tősgyökeres“ Erdély vagy az Alföld mögött.

Mikor Babits Mihály egy megrendítő tanulmányában a magyar irodalom európai és emberi jellegzetességeit kutatva, elérkezik addig, hogy tájak szerint mutassa meg irodalmunk szellemi gyökérzetét, a Felvidéket a maga kevert népességével kissé jelentéktelenebb és jellegtelenebb tájnak találja a magyar tájak között, mint az ősi Erdélyt, a mély és termő Alföldet és a szívének olyan kedves, kék Dunántúlt. S ez a felismerés, ha fájdalmas is, a népi-nemzeti ideológia szerint nem is oktan. De még ebben a korban is, mikor a mindenütt a központosítás mellett fölemelkedő népi-nemzeti magyar ideológia nyomán a kevert Felvidéknek szerepe halványabb és sorsa szerényebb, még most is abban találta a Felvidék mint táj és mint emberség a maga hivatását, hogy minél odaadóbban, minél egyetemesebben magyar legyen. Egy magyar táj sem fogadta soha szívesebben és talán kritikátlanabban is a középpont, Budapest, a társadalmi, politikai és szellemi centralizáció törekvéseit, amiben kétségtelenül ott van a nyoma még annak a kornak, mikor a Felvidék és a felvidéki ember hordozta Magyarországot; egy magyar táj sem bontotta le nagyobb bizalommal s a középpontban való nagyobb hittel régi közösségi életének kereteit; egy magyar táj sem volt talán jobb fogyasztója és méltánylója a tizenkilencedik századbeli kultúra és politikai közszellem termékeinek. Itt a régi egyetemességi hivatás mellett kétségtelenül ott volt a hátramaradottság keserű tudata is; a ma már nem egyszer különösen ható, mutogatós és szónokias későbbi felvidéki magyarokodás mögött ott lappangott a táj és az ember szégyene is a többi magyar tájakkal szemben: hogy a Felvidék nem magyar vidék, de idegen népiséggel kevert terület; szükséges volt tehát a magyarság minél teljesebb és mutatósabb bizonyítása. A kor iránya itt is tisztán megfigyelhető; a tizenkilencedik század elejének tisztult és magas eszméi után a nemes történeti környezetben kissé különösen hatnak a hanyatló kor második felének gyökértelen, importált politikai frázisai s még különösebben az öreg, emlékeztető hegyek, komoly régi templomok és nemesházak között a huszadik század talmi, felelőtlen, gyökértelen, magyartalan közszellemének lecsapódásai. Kétségtelenül a szép környezet, a megfoghatatlan varázslatokkal teli történeti és természeti táj még így is megszépítette és meg-nemesítette e hanyatló korszak hatásait. A régi múlt emberi öröksége egészen 1918-ig ingathatlanul állott; széles Magyarországon, úgy találja a mai szemlélő, a Felvidéken uralkodtak a legfinomabb s legszebb társadalmi formák és szokások, amelyek mögött mindig mélységes és méltányos emberi tartalom, öröklött és öntudatlan lelki kultúra állott oltalmazón s óvta őket, hogy gyökértelen és hideg konvencióvá ne váljanak; a Felvidéken volt a legmelegebb és legoda-adóbb a családi élet, amely emberi örök elemeken túl egyben mély tradíciókból is táplálkozott; a felvidéki ember önmagában véve is értékes és szép történeti tradíciók és értékek, jellegzetességek és különös-ségek, különcségek, érdekességek sajátos vegyülete s mindenestre különleges színt és formát jelentett Nagy-Magyarország emberei között; erénye lett legyen akár a szorgalom, a szolidaritás, a munka és a lelkiismeretesség, akár meg a régi úri kedvesség és szelíd léhaság, nem

volt semmiképpen sem a legértéktelebb és legjelentéktelenebb típus Nagy-Magyarország emberei között. 1918 után éppen ezért olyan a Felvidék, mint valami óriási romterület; nem a szó szorosabb értelmében az, de emberi s lelki értelemben feltétlenül. Még állanak a régi városok, amelyek 1918-ig még mindig a legműveltebb és legmagasabb szintű magyar polgári lét otthonai voltak, és még állanak az öreg vidéki házak, kúriák, kastélyok, melyek még pusztulásukban is nem egyszer a környék jobb szellemének és műveltségének voltak tűzhelyei, kiröpitő fészkei. Mégis rommezővé váltak a Felvidék tájai; összetört és meggyötört emberek tanyája ez a föld, éppen mert értelmét és létét a széthullott magyar egyetemességben találta meg s végtelen számára a csalódás, hogy ez a közösség, az egyetemesség széttört. Ez a föld nem volt Erdély, hogy kissé önzően is, ápolt volna valami külön közösséget és külön szellemet; nem: a Felvidék éppen abban lelte hivatását és értelmét, hogy a magyar egyetemességnek adta oda fenn-tartás nélkül önmagát. Ez kétségkívül nagy erénye volt, de egyben veszte is és tragikumának oka. Hiszen a tizenkilencedik században, mikor a népi-nyelvi alapelv lett a nemzetiség és a politikai öntudat lényege, a Felvidék mint magyar táj és a felvidéki ember mint magyar ember ezzel az egyetemes odaadással csak menekülni akart a végzet elől, amely már egyre érezhetőbben rengette, romlasztotta alatta az ősi történeti földet, amely kevert, idegen néppel volt teli. S egyben ez az egyetemességi odaadás, ez a budapesti — középponti — magyar függőség volt aztán az oka annak is, hogy 1918-ban ez az odaadó, önátadó vidék olyan elhagyottan, kifosztottan hevert s teljesen széthullottak csak az egyetemes magyar közösséget ápoló, de saját szűkebb közösségüket elhanyagoló emberei.

Ennek a széthullottságnak okai között kétségtelenül a legnagyobb volt, hogy azok a népi alapok, amelyek Erdélyt az új magyar tudatnak olyan döntő tényezőjévé teheték, itt töredezve voltak jelen. A trianoni rendezés a Magyarország testébe belevágó határokkal teremtett ugyan egy új „szlovenszkói“ magyarságot. De ennek a magyarságnak „szlovenszkói, felvidéki“ léte nagyon is kérdéses. Ezt a peremmagyarságot, mely ott lakott a csehszlovák köztársaság déli peremén a maga sűrű és zárt népi tömegeivel, nem élete, múltja, hagyománya tette „felvidékivé“, „szlovenszkóivá“, hanem a történeti végzet s 1918 tehetetlensége. Ez a peremmagyarság csak mai sorsában lett egységes, de egymáshoz kezdetben kevés közük volt e hosszú csík lakóinak. A régibb magyar tudatban ezek a tájak nem is voltak „Felvidék“. Ha a „Felvidék“ szó használatának nagyon is bizonytalan, körülhatárolatlan nyomait és részleteit keressük, nagyjából azt állapíthatjuk meg, hogy ott kezdődött az igazi „Felvidék“, ahol megkezdődtek a hegyek és ahol a természeti tájon a szlovák népiség jellege lett uralkodó. Ez a külön, szűkebb és természetibb, igazabb értelemben vett „Felvidék“ pedig merőben különbözött a mai dél-csehszlovákiai magyar peremterületektől. Komárom, Érsekújvár csak a mostani viszonyok szerint jelentenek „Szlovenszkót“, „Felvidéket“, de nem a táj alkata és lakóik szükséglete szerint; míg például Rimaszombat, avagy Losonc, Rozsnyó már a természet, történet szerint is sokkal inkább voltak „Fel-

vidék“, mint az előbbi városok és területeik. Kassa már „Felvidék“ volt s régi képek fölött a szép, büszke felírás: „Cassovia, Hungáriáé Superioris Civitas“ már nem csupán a török elleni védelmet teljesítő ú. n. felsőmagyarországi kapitányság székhelyét jelentette (szemben a „bányavárosokat“ jelentő ú. n. alsómagyarországi kapitánysággal, amely két szóhasználat már önmagában is igen világosan enged utalni a „Felvidék“ régi fogalmának ingatagságára), de jelentett egyben egy valóban „felvidéki“ várost is, amelyet már nagy hegyek öveznek s amely mögött sötét, komoly völgyek kezdődnek, északra szép kis városokkal, keletre meg a rutén fatemplomok külön titokzatos, ismeretlen világával. De Pozsonyt illetően már szintén bizonytalan volt a „Felvidék“ szó használata. Ez a város magasan és fényesen lebegett régi fényének és eleganciájának nem szűnő ragyogásában nemcsak Liptóig, Arváig bezárólag a nyugati Felvidék felett (s itt érdekes megemlíteni, Pozsony milyen kevéssé hatott már a keleti Felvidékre, pl. Szepességre, Sárosra, Gömörre, mely sokkal odaadóbban hajlott Budapest hívására, mint a nyugati Felvidék; ez megoszlott Budapest, Pozsony és Bécs vonzása között), de egyben érezte hatását Nyugat-Magyarország, a Dunántúl felé is folytonosan; s ha a mai német közgondolkodás Pozsonyt nem egyszer úgy tekinti, mint amely a német Burgenlandból szakított ki és amely ennek természetes középpontja, így ezzel a maga saját nyelvén csak kifejezést ad Pozsony országokközötti külön, fölényes, túlságosan is felsőbbes helyzetének.

A mai „felvidéki“, „szlovenszkói“ peremmagyarság élete szálai-val nem is annyira a hegyvidék, az igazi, természetes Felvidék felé fogózik, inkább mindenestül a déli, középponti magyarság részese. Az államfordulat közelebb hozta egymáshoz a síkságot és a hegyet s ha már elébb is kétségtelenül hatott itt a hegyek közelsége szellemileg és gazdaságilag, e peremmagyarság élettörvényei és alkatelemei mégsem változtak azóta sem lényegesen. A hegyekről, ahol a szlovák nép lakik, lassan ide, erre a déli magyar peremre szivárogtak alá a cseh-szlovák nacionalista előretörés elől a magyar életnyilvánulások. S így történt az, hogy míg a régi történeti magyar középpontok tompa és tehetetlen süppedtségbe dermedtek s szép utcáikon egyre haldokol a magyar szó s házaikban egyre inkább kihálnak népi utánpótlás nélkül a magyar családok, addig ez a peremvidék a maga magyar népiségében fejlődött, megerősödött, emberileg, nemzetileg és szociálisan öntudatosodott. De egysége és külön alkata így sincsen; ez az egység csak a mesterséges csehszlovák határok által létezik s rögtön széthull, ha újra helyreáll a közösség azzal a magyar középponttal, ahonnan a dél-csehszlovákiai magyar perem kiszakított. Hiszen egy pillantásra is nyilvánvalók a különbségek és az egyes városok, vidékek egymástól különböző, de az egyetemes magyarsággal összefüggő alkata. Komárom a dunai-dunántúli magyar népi lét és kultúrkör részese. Ha valaha kereskedelme, hajózása által messze terjedt is e város hatása, éppen a Felvidék volt az, amellyel aránylag a legkevesebbet érintkezett. Nem is véletlen a kép, amelyet róla Jókai hagyott reánk; ha ez a város mélyen magyar népiségű, mégis hivatása folytán kivált és külön élt, külön

magasságokban a többi környező magyar parasztváros fölött s a Duna útján sok elemet foglalt össze önmagában. Ember és környezet viszonyát keressük? — nos, talán Jókai lebegő fantáziája, gyors röpte és számtalan színe nem is lehetne e messzitekintő, gazdag régi Komárom nélkül. A dunai kéklő párak beszövik a látóhatárt s mintha Jókai is ilyen fátylakon át, ilyen lebegőn látta volna a világot; ilyen szépítő ködök között rándult ki minduntalan a Felvidékre is. Nem oktanul vette észre már idézett tanulmányában Babits Mihály: Jókai milyen kevéssé a Felvidék írója, aki csak a külső színeket, külső vonásokat, a külső ragyogást keresi és szereti. Mégis: ha a felvidéki múlt és föld érintésekor úgy érezzük, Jókai milyen kevéssé is fejezte ki azt a kimondhatatlan mélységet és sorsszerűséget, tragikus problematikát, amelyet a Felvidék kínál és jelent—talán mert idegen is volt ez a dunai ember a sötét hegyek árnyai között —, nevét mégsem lehet hálátlanul említenünk. Mert a Felvidék történetének színeit, gazdagságát, bonyolultságát és szépségét mégis csak Jókai dús megelevenítő, mesélő ereje mutatta meg a szélesebb magyarságnak éppen akkor, midőn az már hajlandó volt elfeledni a Felvidék évszázados áldozatait. A kép, amelyet Jókai a Felvidékről ad, kétségkívül külsőleges és távoli. De mégis közvetíti a Felvidéket az egyetemes magyarság, a közép-ponti magyarság felé, amely Petőfivel gyakran ismételte, kissé könnyelműn is, a nehéz idők, politikai veszedelmek kezdetekor, nem fontolván meg, a Kárpátok birtoka mennyire záloga a magyar létnek és biztonságának: „Mit nekem te, zordon Kárpátoknak—Fenyvesekkel vadregényes tája ...“ Később, a hetvenes években, nem is oktanul vetette szemére Petőfinek egy aggódó és haragos felvidéki magyar, a magyarosítás lázában égő Grünwald Béla, ezt a nemtörődömséget, ahogy a magyar társadalmat a Felvidék problémáinak megvetésére tanította. Külsőleges Felvidék-szemléletükben Jókai és Petőfi természetes kifejezői voltak annak a közszellemnek, amely szerint a magyar társadalom sokáig igazodott e fontos és komoly történelmi és politikai táj felé, ha rajongott is történelmi emlékeiért és természeti bájaiért; Jókai a történelmi csillogást és szépséget hozta, Petőfi meg felvidéki útja közben, bármennyire belefelejtkezik is a szép sárosi és szepesi hegyek, a nehéz gömöri dombok csodálatába öntudatlanul, mégis minduntalan kijelenti: néki a Felvidékhez semmi köze, igazi otthona az Alföld, amelynek lakói büszkén és egyenesen emelik égnek fejüket és nem görnyedeznek, mint a hegyvidék aláztatós népe ...

Mintha ekkorra feledve lettek volna teljesen azok a magyar szabadságküzdelmek, amelyek java részét éppen felvidékiek vívták. De éppen ez bizonyítja a Felvidék magyar odaadását, egyetemességét, önzetlenségét: soha senkinek sem jutott a Felvidéken eszébe, hogy az ott lejátszódó magyar történelmi eseményekből (melyek táji jellege és gyökérzete ma már emberileg és szellemileg nyilvánvaló) valamilyen külön felvidéki táji öntudatot merítsen. Ezzel csak a tizenkilencedik század eleji szlovák romantika kísérletezett, midőn romantikus történelmi vágyait a szlovák hőroszokká formált felvidéki magyar történelmi személyiségek sorsának mesélésében élte ki; a soha nem tudatosult külön magyar felvidékiség viszont rögtön az egyetemes magyarság

oltárára adta legapróbb történeti hagyományát is; szinte túlságosan is önzetlenül fosztotta le róluk a külön felvidéki jelleget. Ez is egyik oka lett azután, hogy a felvidéki magyarság nehezen állhatott ellen, külön történeti tudat híján, a szláv nacionalizmus népi törekvéseinek.

S itt nem is annyira arra a délszlovenszói magyar peremvidékre kell gondolnunk, amelynek a középponti magyarsággal való közössége elvitathatatlan, mint inkább arra a magyarságra, amely már magán a tulajdonképpeni szlovák vidékeken, a hegyek között, az igazi és természetes Felvidéken él. Magától értetődő, hogy Galánta, vagy Érsekújvár magyar agrárvidéke alkalmas az öntudatos népi és gazdasági szervezésre és a magyar néphez annyira illő hallgatag ellenállás kifejtésére a föld és a nép természetes nyomatéka által, de ugyanilyen magától értetődő, hogy nem alkalmas külön felvidéki magyar tudat kialakítására. Ha ezek a vidékek a középső magyar agrárvidék közvetlen részesei és kiegészítői, úgy a keletebbre eső, a hegyek, dombok és síkságok találkozásánál álló Gömör esetében már más a helyzet. Itt már érezhető a felsőtiszai magyar életkör közelsége; érezhető, hogy a gömöri hegyek lábainál már kitárul az Alföld; de érezhető a keleti felvidéki városi és polgári, avagy a valódi felvidéki nemesi kultúra hatása is. Itt megy a legéjszakábbra a magyar népiség, Rozsnyónál, s itt alakult ki egy mély, gyökeres, kispolgári magyar városiasság, egy komoly és nehéz népi-városi kultúra, amelynek Rimaszombat és Rozsnyó ma sem szűnő élete a tanuságtétele. Ember és szellem szélesmozgású, tágasságra hajló, komoly és megfontolt; a magyarrá vált lutheranizmus külön színt ad a tájnak s Rimaszombat, Rozsnyó, Pelsőc és a többi gömöri helyek komoly és tudatos népisége a hegyekkel való érintkezés közben kétségtelenül kialakított évszázadok folyamán egy külön magyar népiségű felvidékiséget, amely minden nyomatékossága mellett sem idegen már a hegyek szellemétől, a közeli Kassa, Eperjes finomságaitól. Átmeneti föld ez s ez az átmeneti jelleg folytatódik aztán Kassáig — Kassáig, amely egyszerre északi, felvidéki város dómjával, palotasorával, finom és előkelő architektúrájával s gyűjtőhelye a szepesi, sárosi, zempléni, ruténföldi szellemi és politikai erőknek és szándékoknak már évszázadok óta, — a távoli, lebegő Pozsony nyugatiasságával szemben egy keleti magyarság őrhelye, amit Erdéllyel s az Alfölddel, a Tiszavidékkel való folytonos érintkezése is mutat; de Kassa egyben alföldies, magyar város is, széles nagy utcája tágasságot, nagy lélekzetet lehel és e túlfinomodott, nyugatiasán városias főutca láttakor is lehetetlen nem gondolnunk Debrecen hatalmas főutcájára és a többi nagy alföldi város hatalmas, hosszú piacutcaira, a magyar városiasság minden német városiasságtól eltérő megnyilvánulásaira. Kassa a kiindulópontja, de egyben örök szimbóluma is az egyetemes magyarság és a Felvidék találkozásának; középkori történetének gazdasági és művészeti részletei, majd meg Bocskay, Bethlen Gábor, Rákóczi György és II. Rákóczi Ferenc politikájában való szerepe mind ezt bizonyítja.

Nyugaton a Duna könyökénél az előreugró honti és nógrádi hegyek bizonyos akadályokat állítottak a magyar népiség és a nyugati Felvidék közvetlen kölcsönhatásai elé és itt a kölcsönösség elsősorban

eszmei s politikai. De keleten a magyar népiség messze felhúzódik az Alföld határvonalain észak felé s Rozsnyó, Rimaszombat, de legfőképpen Kassa a találkozóponatok. A felsőtiszai Kazinczy Ferenc erre felé találkozott az európai szellemmel és Kassáról kezdte a magyar irodalom újjítását. Ha Kassa a múltban politikai találkozóponat volt négy magyar táj, az Alföld, a keleti Felvidék, Erdély és a Ruténföld között, úgy később ellenállhatatlan erővel emelkedik szellemi jelentősége a többi városok fölé. A vidék itt kitárul és szelid átmenetekkel teli, és ha Szepes és Sáros, Gömör és Abaúj vidékeinek a végzetes felvidéki középponttalanság, hosszanti decentralizált táji alkat miatt olyan kevés a közük Pozsonyhoz, Komáromhoz, Érsekújvárhoz, vagy akár Zólyomhoz, Liptóhoz, Árvához, annál több közük van már földrajzi alkatuknál fogva is a középponti magyarsághoz. Történet és táj közösen munkálták azt a keleti felvidéki közszellemet, amely önzetlenül és odaadón volt az egyetemes magyarság részé; történet és táj kölcsönösen hatottak közre abban, hogy Eperjes még ma is a legszebb és legmagyarabb Városok egyike (keleti-szlovák népisége mellett is), és hogy a szepesi német eredetű városok példája szépen mulatja azt a magyar egyetemességet, amely minden más népiség ellenére is a magyar történeti városiaság, művészet és emberség olyan szép jelenségeit mutathatja föl; történelem és táj tették azt is, hogy a keleti szlovák nép teli van a magyar történelem örökével és hagyományaival szellemében, népművészetében egyaránt. Ez a történeti és irodalmi emlékekkel teli vidék más magyarságot mutat, mint például Érsekújvár, Komárom, avagy a közeli Gömör és egyben más felvidékiességet is. Ha rokon vonásai vannak kétségtelenül a nyugati Felvidékkel — amiben elsősorban is a mindent átható, de egyben a magyar történet s államiság hatásaival áthatott — szlovák népiség a részes, ez a keleti felvidékiesség mégsem érthető a déli magyar elemek közbeiktatása s jelentős magyar vérkeveredés, szellemi áthatás nélkül.

Ez a keleti vidék merev és kemény határokkal választódik el a nyugati Felvidéktől s közszelleme, történeti hagyománya, embersége is más, mint a nyugati Felvidék magyarjaié vagy szlovákjaié. Hákelet fölé Szepesig a táj dél felé nyíló, nyugat felől már más a helyzet. Ha keleten a szlovák népiség szellemén és népi kultúráján ma is uralkodik bizonyos magyar hatás, akkor viszont a nyugati Felvidéken a szlovák nép uralkodik korlátlanul. S ha egy pillanatra sem feledhetjük a Felvidék örök magyar voltát és részvételét történetünkben, egyben nem szabad elfelednünk a szlovák nép jelenlétét nemcsak a földön, de a szellemekben is, a magyar történet felvidéki szakaszainak intimebb, mélyebb, tájhoz kötöttebb részleteiben. A Felvidék középponttalan, tagolt, délre nyíló, de kelet-nyugati irányban csak nehezen, lazán összefüggő hegykoszorújának éppen a szlovák nép jelenléte ad egységes jelleget. S ez a jelenlét a felvidéki magyar emberséget, külön felvidéki magyarságot is döntően befolyásolta. Itt elsősorban is, mai szemmel nézve a dolgokat, arra a hatalmas vérkeveredésre kell gondolnunk, amely a Felvidéken végbement. A szlovák nép keleti és nyugati, vagy déli csoportjai sem maradhattak bőséges magyar vérkeveredés nélkül, de ugyan-

így a felvidéki magyar lényeg — amely különben sohasem volt oly határozottan körvonalozott, népileg alátámasztott, mint az erdélyi — szintén bőségesen telt meg szlovák vérrel. A határok itt szétválaszthatatlanok. Ne csak az újabb népmozgalmakra, az egyszerű szlovák nép dél felé vonulásaira, vagy a szlovák elemeknek a magyar középosztályba való újabb átemelődésére gondoljunk most. De gondoljunk arra, hogy a felvidéki eredetű magyar nemesség milyen hatalmas része hord szlovák nevet, s ha a név nem is jelent feltétlenül vérséget, mégis nyilvánvaló, hogy a magyar történetben való aktív szlovák részvétel a szlovák nép igen sok gyermekének a magyar nemesség egyetemességébe való emelkedését jelentette, annál is inkább, mivel ez a régi magyar nemesség nem volt sem ridegen elzárt kaszt, osztály, sem pedig nem volt benne semilyen faji, mai értelemben vett népi, nemzeti, nyelvi elhatároltság. Így a felvidéki nemesség lett a ma annyit emlegetett „hungarus“ gondolat élő példája. A szlovák néphez fűző számai nem szakadtak el s az ősi patriárkális közösséget, amely visszatükrözik akár a régi népi, akár a régi közép- és kismemesi hagyományokban, semmi nemzeti elhatároltság nem korlátozta. Ez a nemesség mintha ösztönösen is érezte volna a magyar nemzettel és állammal s egyben a szlovák néppel szemben fennálló kötelességeit. A vallás- és szabadságháborúk alatt az erdélyi fejedelmeknek, Thököly, II. Rákóczi Ferencnek készséges, bár nem egyszer számító híve volt és egyben készséges segítője a protestáns korszakban, mikor a cuius regio, illius religio a legutolsó kis faluban is érvényesült a szlovák nép vallási és szellemi nevelődése ügyének; nemcsak a nagyurak, élükön az eléggé nem méltányolt, nagyon művelt, okos és dús Thurzó-családdal, de a középnemesség is kész támogatója volt a kezdő szlovák irodalom első lépteinek. Nem véletlenül dicséri e korszak zártakor, a tizennyolcadik század elején, a nagy tudós Bél Mátyás, akiben szlovák népiség, latinos-magyaros-németes műveltség, európai felvilágosodás és magyar történeti érzület és hagyomány egyesült, a magyar nemesség e rendkívüli szerepét a szlovák szellem gondozása területén. A mechanikus szemlélettől óvakodnunk kell itten; mi sem lenne ártalmasabb, ha mai kategóriák szerint mérnénk a régi jelenségeket, ahogy erre főleg csehszlovák oldalról annyi példa van, úgy állítván be a Felvidéken a magyar történet, a magyar nemesség szerepét, mint rideg, kemény, önző faji- és osztályuralmat. Ha ez így lett volna, akkor a felvidéki nemesség hagyománya nem élne olyan mélyen a szlovák népi kultúrában és a szlovák nép sem állított volna Örök emléket népköltészetében akár a török elleni küzdelmeknek, akár pedig főképpen II. Rákóczi Ferenc harcainak. S ha valóban olyan úr lett volna felvidéki nemesség és nép, úr és paraszt között, akkor a legutóbbi időkig is a szét-szórta a szlovákok között élő magyarság nem tudná, nem beszélne szívesen a szlovák táji nyelvet, amelynek sok zamata, régies kedvessége a mai általános cseh hatások között nem egyszer éppen azoknak ajkán él, akik magyar nemzeti és politikai elhatároltságuk következtében idegenül állanak szemben a mai fejlődéssel s a régi, kifosztott úr szemérmességével, néha dacával nézik az új csehszlovák parvenü nacionalista alakulásokat.

A magyar történeti egyetemesség szempontjából tehát csak sajnálni lehet, hogy a múlt finomságai iránt olyan kegyeletlen, érzéketlen tizenkilencedik század nem tudta folytatni a szlovák nép aktív közreműködését a magyar történetben. A régi történeti együttélés, közös magyar-szlovák közszellem és hagyomány helyére kíméletlen nemzeti és nyelvi ellentét következett. Holott, mint elébb láttuk, a továbbfejlődés elemei adottak voltak, csak át kellett volna hangolni azokat az új korszak demokratikus követelményei szerint. Magyar és szlovák részről azonban kölcsönös merevséggel felelt ez a kor a régi közös otthon, a szűk anyaföld szükségleteire és intelmeire. Mindkét fél részéről merev nyelvi és nemzeti elhatárolódás lépett fel. Itt kétségtelenül közrejátszott az is, hogy a magyar történet e szakába egyre erőszakosabban szóltak bele kívülről jött idegen erők és érdekek. A tizenkilencedik század ideológiája a nyelvhez kötötte a nemzetiség fogalmát és mibenlétét; kivételt ez alól talán egyedül a szepesi németység jelenthetett. A felvidéki problematikát természetesen végzetesen összebonyolította ez a szempont; nehéz volt jó magyarnak lenni ezután csupán érzés, de nem nyelv szerint. A felvidéki középnemesség, amely eddig igen sok esetben — mint ez a reformkorban ismételtén kiderült — nem tudott jól magyarul, minden tüzes és ellenzékieskedő magyarsága mellett is, úgy vonta le a helyzet következeit, hogy a magyarosítás ügye mellé állott. A magyarosítást önmagán kezdte és ha nem zárta is el magát teljesen a szlovák nyelvtől és népiségtől, kétségtelenül az eddigi szlovák nyelviség helyett a magyar nyelvnek adott elsőbbséget. Ebben ismét igen közrehatott az az egyetemességi, minden szeparatista, táji és provinciális politikai pártállástól mait szempont, amellyel a felvidéki nemesség, illetve a véle kapcsolatba jutott rétegek a Haza ügye iránt viseltettek. Mihelyt a Haza elsőrendű kelléke a magyar-nyelvűség lett, a felvidéki nemesség, a Haza iránt hűséggel viseltető szlovák műveltebb és jobb rétegek a Nép és a Haza egyre élesebb dilemmájában a Haza javára döntöttek. Viszont kívülről egyre jobban áradt befelé a szláv népi hatás, amely a Nép és a Haza fogalmát ellentétbe állította egymással és a Felvidéken különös erővel élő történeti tradicionalizmus helyére a szláv népi természetjognak a magyar történeti joggal ellentétbe állított fogalmait akarta ültetni. E dilemmák között a felvidéki magyarság, vagyis ez a tizenkilencedik századbeli magyarból, szlovákból, németből kialakult művelt, nagy hagyományú, de népi alapzat nélküli réteg, egyre vágyakozva fordult a mentő magyar egyetemesség felé. A régi egyetemes haza-fogalom bizonyos alábbszállott megnyilvánulásai észlelhetők így azokban a magyarosító törekvésekben, amelyek a szlovák nacionalizmust ellensúlyozni akarták, vagyis jobban mondva idegen, elébb orosz, majd meg cseh hatásokat sejtettek ezen nacionalizmusnak a magyar történeti joggal szembeálló mozgalmában.

Ezek a merev újkori nacionalista kategóriák kétségen kívül hozzájárultak ahhoz, hogy az eddig olyan harmonikus felvidéki földön egyre élesebb lett a határainkon kívüli erők által szított és nekik kedvező hasadás; maga a kor is érzéketlen volt az ilyen finom és bonyolult problémák iránt, és a hanyatló nemzedékek nem vették észre, mennyire

szükséges lett volna e folyamatot megállítani. Ezen kétségtelenül sokat segíthetett volna egy magyart, szlovákot, németet egyesítő szűkebb táji, de azért az egyetemes magyar politikai gondolatba fogózó felvidéki öntudat. De miért is kívánunk ma a közelmúlttól ilyen, ha ez magával a sokkal erősebb erdélyi gondolattal szemben is idegenül állott? Viszont a bomlást kétségtelenül feltartóztathatta volna egy olyan külön felvidéki tudat, amely a szlovák népnek továbbra is megfelelő, a korhoz illő helyet biztosít az egyetemes magyar állami és történeti közösségen belül; a kívülről ható erők jó része így szellemileg semlegesített volna. A szlovák nacionalizmus állandó fájdalma volt, hogy nemesség és felsőbb középosztály nélkül maradt, mivel ez a magyarság javára optált, nemcsak a nagyobb konjunktúra miatt, de inkább a történelmi és a társadalmi hagyományok nyomán s e fájdalommal vannak teli a nagy szlovák regényírók, Szvetozár Hurbán-Vajanskynak regényei. Viszont e váltó kor megtalálja a maga felvidéki magyar hangját is; Mikszáth Kálmán írásaiban utoljára csillan fel ez a csodálatos régi világ, a magyarok, szlovákok, németek közös világa; a társadalom és az emberi élet jelenik meg előttünk, nemcsak csillogásában, de fájdalmaiban és bajaiban, tragikus realizmusában, sokkal több mélységgel és felvidéki talaj szerúséggel, mint Jókainál. Ha ma a Felvidék az ő szellemi sorsán töprengő fájdalommal látja, hogy az új magyar irodalomban Erdély mögött lemaradt, arra kell gondolnia, hogy az a táj már örök érvénnyel jelentkezett a maga mondhatatlan, bontatlan régi varázsával, valóságával és eszményiségével, bővülő emberségével és természetességével Mikszáth írásaiban, azéban a Mikszáthéban, aki nélkül nyilván alig lehetne új népiesség, új felvidéki irodalom...

Ilyen erők munkálták a Felvidék szellemi helyzetét. Ilyen történeti és emberi erők hatottak tovább, minden romlás ellenére is a mai állapotok felé. Így alakult azzá a felvidéki ember is, nagy történeti erők tükrözésében és mégis kissé oldalt állva, ami lett s amivé földje, ez a lágy, átolvadó, önzetlen, becsületes, művelt föld alakította. A kemény föld hátán, a sűrű ég alatt élő felvidéki ember kemény és ellenálló, realista és az élet apró valóságainak értékét sokra értékelő. De mintha nem tudná eléggé munkálni önmagát, mintha lágy lenne egyben s túl könnyen önátadó, érdekeire eléggé nem ügyelő, túlságosan becsületes és túlságosan szolid. Mindenesetre az új történeti kor a régi nemesi-gentry időszak némely visszásságaival szemben kidolgozta a reális vonásokat. A délre tekintő, délről szellemi és politikai indítást váró közműveltség a világháború előtti idők nagy kultúrszomjával szemben mintha kissé elhanyagolt volna, de annál nagyobb helyet foglalt el a mindennapi valóságok munkálata, annál jobban tört előre a népi-szociális gondolat. Mindez azonban világos következménye a Felvidék egyetemes magyar hivatásának, amely a csehszlovák időkben sem szünetelt. E földet alkata hosszanti, nyugat-keleti irányúvá tette és most, hogy a déli hatásoktól erővel elzárattott, annál inkább fordult Európa felé. S ha ez a mostani felvidéki európaiság zavarokkal volt teljes, ebben nem a föld és gyermekei a hibásak, hanem az egyetemes európaiság zavaros helyzete. A Felvidék európaisága mégis töretlen;

ez a föld volt soká Magyarország legműveltebb földje, a magyar európaiság valóságos otthona, amelytől — Kazinczy a példa — annyit tanulhattak a legigazabb és leeurópaibb magyarok. Élénk rezonanciája, felvevő és nevelő készsége évszázadok óta oda emelte ezt a tájat, hogy városai, emlékei, vidékei által a legszebb magyar európaiság tanító-mestere legyen. Egyetemes szándékai, délre való tájulása, elnyújtott nyugat-keleti helyzete már alkatánál fogva azzá teszik. S talán még otthona lehet a rajta élő három nép, magyar, szlovák és német békés összefogása, megértése által egy olyan új magyarságnak is, amelyet népek, nyelvek, nemzetek ellentéte fölött mégis csak a kárpáti népek közössége vezet, s amely, ha nem méltatlan a régi Hungária egyetemes emberi és történeti örökségéhez sem, egyben tudja és munkálja a megváltozott új idők követelményeit is, az egymásra utalt, közös múltú, egy földön élt népek érdekeit, szellemét, szükségleteit. De mindehhez vissza kell találni az ősi földhöz és meg kell fogadnunk intéseit, amelyeket az ott élő népek sorsa, öreg házak, régi templomok, süppedt temetők, szomorú falvak, bölcs hegyek közvetítenek felénk.

GOGOLÁK LAJOS

MAGYAR-SZLOVÁK-RUSZIN SORSKÖZÖSSÉG

M IKOR e sorokat írjuk, még teljesen bizonytalan, hogy miképp fognak kialakulni az új cseh állam határvonalai. Tény az, hogy a szudétanémet földrengés alapjaiban rázta meg az egész köztársaságot és annak minden megoldatlan nemzetiségi problémáját váratlanul bár, de teljesen logikusan a felszínre dobta. Ezek közül a szudétanémet és a lengyel kisebbség sorsa és problémájának megoldása a magyarságot csak közvetve és másodszorban érdekelte és érdekli: annyiban, amennyire ez az európai erőviszonyok eltolódása és átalakulása, illetve Csehország meggyengítése szempontjából jelentős; a csehszlovákiai magyarok, szlovákok és ruszinok sorsának hovaforodulása azonban mindnyájunkat szinte egyenlő mértékben foglalkoztat és feszültségben tart. A müncheni négyhatalmi megegyezés után, amely a szudétanémet kérdést a népek önrendelkezési jogának érvényesítése alapján oldotta meg, alig kétes, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség kérdése is a magyar közvélemény óhajának legalább többé-kevésbé megfelelő mértékben: a magyar elszakított területek visszacsatolása útján fog megoldást nyerni. Amennyire valószínű az ottani magyarságra vonatkozólag ez, annyira kétes jelű pillanatban a szlovákok és ruszinok sorsa. Hogy ezek megmaradnak-e a cseh állam keretében (s ha igen, milyen államjogi helyzetben), vagy lehetővé válik-e a magyarsággal való életközösség visszaállítása, olyan kérdés, amelyre most még lehetetlen válaszolnunk. Némi támpontunk csak a szlovákokat illetően van: az, hogy a szlovák pártok vezetői megelégedni látszanak a csehszlovák állam keretében messzemenő autonómia biztosításával és népük önrendelkezési jogát — illetve annak gyakorlati próbáját: a népszavazást — nem kívánják érvényesíteni. Ezt látszik bizonyítani a zsolnai paktum s annak első gyümölcse a szlovák nép számára: a különböző szlovák pártok vezéreinek öt miniszteri tárca biztosítása. Lehet, hogy a ruszin kérdés megoldására már logikusabb és időtállóbb irányban fog megtörténni a kibontakozás; hiba lenne azonban ezt bizonyosra venni és — mert a belső erők e megoldás felé mutatnak — a Ruténföld visszacsatolására feltétlenül számítani. Annak számára, aki a cseh diplomácia ügyességét ismeri, továbbá tisztában van azokkal a külső erőkkel is, amelyek egy ilyen, Magyar- és Lengyelország szempontjából óriási fontosságú fejleménnyel természetszerűleg mereven szembekerülnek, nem lenne túl nagy meglepetés, ha a ruszin népnek sem adatnék meg a lehetőség arra,

hogy akaratát kinyilvánítsa, vagy — amennyiben ez megakadályozható nem lenne — minden lehető eszköz igénybevételével megakadályoztatnák a Ruténföldnek Magyarországhoz való visszakapcsolása.

Sőt tovább megyünk. Még azt sem tartjuk kizártnak, hogy a csehszlovák államnak organikus okokból elkerülhetetlenül kipattant krízise, amelynek — hacsak a természeti erők logikája érvényesülne — szükségszerűleg a magyar-szlovák-ruszin életközösség helyreállítására kellene vezetnie, nemcsak hogy nem ezt fogja eredményezni, hanem — külső, túlhatalmas erők és ravasz diplomáciai sakkhúzások következtében — az említett három nemzet között átmenetileg még disszonanciát és mesterségesen támasztott ellentéteket is felidézhet. Ilyen sakkhúzásra iskolapélda az, hogy a csehek a szlovák néppárti vezéreket a legteljesebb autonómia ígéretével (1) leszerelvén, őket küldték frontba a magyar követelések tárgyalásánál, nemcsak azért, hogy a külföld felé dokumentálják a szlovákok államhűségét, hanem azért is, mert számítanak arra, hogy a „csehszlovák“ államért egyáltalán semmi lelkesedést nem mutató szlovákok az autonóm Szlovenszko minden talpalatnyi földjéért fiatal nacionalizmusuk teljes hevével és elfogultságával fognak küzdeni s a magyar követeléseket — legyenek azok bár mégoly jogosak és megokoltak is a magyar kisebbség önrendelkezését illetően — a legelkeseredettebben fogják visszautasítani. Amennyiben ez a cseh elgondolás beválik, a felidézett feszültség miatti felelősséget a csehek a nemzetközi közvélemény előtt kézmosva háríthatják át magukról a szlovákokra és magyarokra, mint akik békésen megegyezni nem tudnak és az így taktikailag felidézett szlovák-magyar testvérharc esetleg elmérgesítheti a szlovák-magyar viszonyt is. A cseheknek éppen ez a főcéljuk: a magyar közvélemény előtt kompromittálni és gyűlölné tenni a szlovákokat, akik nemcsak hogy nem térnek vissza Magyarországhoz, hanem még a vitathatatlanul jogos magyar követelések teljesítése elé is akadályokat gördítenek; és viszont: a szlovák közvélemény elé úgy állítani oda a magyarságot, mint amely a fiatal Szlovenszko testéből drága darabokat akar kihalászni. A jólismert cseh propaganda, amely húsz év óta egyébként is állandóan rémítgeti és riogatja a magyar imperializmus meséjével a szlovákokat s amely a magyarbarát „magyaron“ szlovákokat állandóan a hazaárulás vádjával terrorizálta el attól a lehetőségtől, hogy nemcsak a csonkamagyarországi, hanem az ottani magyarokkal is szóbaálljanak és baráti viszonyt teremtsenek, azután már elvégezné a maga feladatát: a szlovák közvélemény fiatal s ezért természetszerűleg túlzó sovinizmusa előtt végleg elrágalmazná és meggyűlöltetné a magyarságot. Ilyen és ehhez hasonló sakkhúzásokra a jövőben is el lehetünk készülve a csehek részéről úgy szlovák, mint ruszin viszonylatban. S ezek ellen a fondorlatok ellen csak egy védekezés van: nem szabad a csapdába beleesni és minden intrika, zavarkeltés és minden látszólagos visszaesés ellenére is kitartani a magyar-szlovák és ruszin sorsközösség mellett, kitartani pedig első-sorban nekünk magyaroknak, kik ezer esztendőn keresztül képviseltük a Dunamedencében az itt élő népek öncélúságának gondolatát s a „Pax Hungarica“ védőszárnya alatt évszázadokon keresztül biztosítottuk is azok boldogulását és népiségük fennmaradását.

Úgy gondoljuk, felesleges munkát végeznénk, ha a magyar közvéleménynek bizonygatni akarnék a magyar-szlovák-ruszin sorsközösség adottságát és megváltozhatatlan végzetszerűségét. Hiszen ezt akár tudatosan, akár ösztönszerűen mindannyian átérezzük és átéljük: százezrekre, talán milliókra rúg azoknak a csonkaországi magyaroknak a száma, akiket a szlovák és ruszin nemzethez vérségi, családi kötelékek fűznek; azok a biológiai, szellemi és történelmi szálak, amelyek e nemzeteket évszázadokon keresztül összekötötték, változatlanul hatnak ma is; geopolitikai szempontból — s erre hűsz esztendő és a mai krízis tanulságai újból biznyságot adnak — végzetszerűleg össze vagyunk kötve: együtt — a Kárpátok gerince által megbízhatóan oltalmazva — erős tényező; külön, egyenként és egymás kezét eleresztve gyengék, elhanyagolhatók és minden nagy- és közép-szerű hatalmi erőnek menthetetlenül kiszolgáltatva, idegen befolyások játékszereként hányatva. Ugyancsak az elmúlt hűsz esztendő mutatta meg legkiáltóbban gazdasági egymásrautaltságunkat; nemcsak mi, magyarok nyomorogtunk a szlovák és ruszin bányák, kohók, ipartelek és fűrészek hiányában, hanem szlovákok és ruszinok is a Nagy-Alföldtől s az ezáltal nyújtott munkaalkalmaktól való elszakadtságuk miatt. Magyarok részére pleonazmus lenne még egyszer felfedezni azt, hogy a Kárpátmedence természettől megszabott egységes és oszt-hatatlan életér, hogy annak hegy- és vízrajzi felépítettsége és ebből következőleg közlekedési lehetőségei centripetális irányúak, hogy következőkép a peremvidékek önálló élete hosszú időn keresztül az ott élő népek gazdasági lehetetlenülése nélkül elképzelhetetlen s hogy ebből kifolyólag a magyarság nem üres agyrémet hajszol vagy imperialista álmok után fut, mikor a kárpáti határ gondolatát hirdeti, hanem ezt cselekedvén, a maga életérdekeivel egyidejűleg a szlovák és ruszin nép életérdekeit, gazdasági jólétét, boldogulását is sürgeti és annak megvalósítását követeli. Ezek a közös érdekek annyira vitálisak és kézenfekvők, hogy a szlovák és ruszin közvéleménynek, hacsak a maga ítéletére s a maga benső ösztönére hallgatna, kétségtelenül habozás nélkül el kellene fogadnia helytálló voltukat s levonni a belőlük folyó logikus politikai következtetést: visszaállítani a régi életközösséget a magyarsággal. Ha ez a mostani kedvező alkalom ellenére sem következne most be, annak magyarázatát a máris több oldalról felvonultatott külső hatalmi erők mesterséges beavatkozása mellett valószínűleg abban kereshetjük, hogy a magyarsággal való természetes egymásrautaltság gondolatát a szlovákokban és a ruszinokban látszólag elhomályosította és egyidőre meggyengítette az évtizedekre visszanyúló, de hűsz év óta igen kedvező pozícióban, birtokon belül folytatott cseh propaganda. Ez a propaganda — látszólag nem minden siker nélkül — minden eszközt felhasználta arra, hogy a szlovák és ruszin nép tekintetét a maga természetes kiegészítő részétől, a magyar Alföldtől elfordítsa s ehelyett újabb mesterséges összeköttetések és kapcsolatok irányában térítse el. A szlovákokat a csehszlovák nemzetegység fikciójának nevében minden eszközzel Prága felé igyekeztek fordítani, a ruszinokat a szláv testvériség jegyében csalogatták ugyanabban az irányban s csak az eredménytelenség láttán iparkodtak előttük időnként Prága

helyett Kievet vagy Moszkvát népszerűsíteni. A sokféle érdek és erő ellenében, amely a szlovákokat és ruszinokat a magyarság felé vonzza, ez a propaganda főleg két érvet vonultatott fel a magyarság ellen: az egyik az a vád volt, hogy Magyarországon még mindig egy feudális oligarchia uralkodik, amely az ismét uralma alá kerülő szlovák és ruszin népet jobbagyként kezelné és brutálisan kizsákmányolná; a másik vád az, hogy Magyarországon még most sem akarnak tudni a népek önrendelkezési jogáról s az „ezeréves elnyomás“ csak még keményebben és bosszúállóbban folya tovább, ha a szlovák és ruszin nép megegyeszer a „magyar csendőr és szolgabíró karmai közé kerülne“.

Struccpolitika lenne és végzetes következményekkel járhatna, ha be nem látnok, hogy e veszedelmes propaganda ellensúlyozására a magyarság részéről jóformán semmi sem történt. A mi propagandánk — az a kevés, ami volt — elsősorban befelé fordult: külsőséges eszközökkel (ünnepek, szónoklatok, zászlóakciók és hasonló) a magyarságot iparkodott meggyőzni a magunk igazáról, legjobb esetben pedig — de nem átgondoltan, nem megszervezve és nem alaposan — a nagy nyugati országok közvéleményét igyekezett a magyarságról és annak céljairól felvilágosítani. Az elszakított magyarság, vagy éppen az elszakított testvérnemzetek felé kapcsolataink szinte teljesen megszakadtak; még csak a lehetőségek minimumát sem tudtuk megteremteni arra nézve, hogy e testvérnemzetekkel közvetlen érintkezést tudjunk létesíteni és magunkat, gondolatainkat, terveinket, szándékainkat, céljainkat, alkotásainkat, munkánkat és mindennapi életünket saját magunk mutathassuk be nekik. Erre a feladatra és kötelességre még csak nem is gondoltunk és irigylésreméltó nyugalommal vettük tudomásul, hogy testvérnemzeteink a nap minden órájában — iskolában, sajtóban, filmen, rádióban és mindenütt, ahol erre alkalom kínálkozott — a magyar múltat, jelent és jövőt egy céltudatos és alaposan átgondolt rágalomhadjárat torzító szemüvegén keresztül szemléljük. A propaganda terén a legfontosabb hadállásokat egyszerűen átadtuk az ellenségnek, amely monopolisztikus helyzetét alaposan kihasználta.

ÍGY TÖRTÉNT, hogy a testvérnemzeteknek fogalmuk sincs arról, hogy nálunk, Magyarországon is forog a föld, hogy itt sem állt meg tegnapelőtt az idő kereke, ők, akik húsz év óta, vagy talán életükben még sohasem jártak nálunk, csak azt tudják rólunk, amit ellenségeink mondanak: hogy Magyarország az új, demokratikus világban egy ittfelejtett reakciós sziget, ahol minden rossz — de csak rossz — megtalálható. Arról, hogy itt is, mint náluk, felnőtt egy újabb generáció, amely tisztában van szociális bajainkkal s amely komoly elhatározással igyekszik ezeken segíteni, olyan mértékben és olyan iramban, ahogyan erre alkalma nyílik, hogy a szociális kiegyenlítő-dés munkája, a nagybirtok fokozatos lebontása és a nagytőke kilengéseinek megfékezése nálunk is megindult, éppen úgy nem tud semmit, mint arról, hogy komoly és súlyos hangok — a legjobbak hangjai — szólalnak meg egymásután egy mintaszerű magyar kisebbségi politika érdekében, hogy pl. hazai német kisebbségünk helyzetének ki-

elégits rendezése ügyében sorozatos kísérletek történnek hivatalos részről is és hogy — különösen az ifjabb intelligencia értékesebb rétegeiben — mind szélesebb köröket hódít meg az a korszerű felfogás, hogy testvérmemzeteink államjogi helyzete, amennyiben velük az életközösséget sikerül helyreállítanunk, teljesen új, a népek önrendelkezési jogának és egyenjogúságának elve által kijelölt keretek közt lesz szabályozandó, számot vetve egyrészt a modern világfelfogással, másrészt azzal a ténnyel, hogy e testvérmemzetek éppen az említett világrámlatok hatása alatt — szemben a régi Nagy-Magyarország nemzeti szempontból még fejletlen nemzetiségeivel — ma már mint kifejlett tudatú, nagykorú nemzetek jelentkeznek, akiknek számára természetsszerűleg el kell ismerni a korlátlan fejlődés jogát, mint alapfeltételét annak, hogy azok jövőjüket a miénkkel önként és szabad elhatározás alapján összekössék. Mert egy kényszertársulás, örökös elégedetlenség és örökös egymás közti harc a nyugodt fejlődést lehetlenné tenné és szükségszerűleg s elkerülhetetlenül újabb — és most már valószínűleg örökké jóvátehetetlen — szakításra vezetne. Egy új, modernebb Magyarországnak ezen felfogása és megnyilatkozásai a szlovák és ruszin nemzetek előtt ismeretlenek maradtak s amennyiben egy-egy „újarcú“ itteni mozgalomnak mégis eljutott a híre odaát, a propagandának volt gondja arra, hogy a beállítás révén a jó is rossz oldalára forduljon. Így történt ez pl. falukutatói fíkönyveivel, ahol nem a gyógyító szándékot és íróik szociális újításvágát látták meg, hanem a könyvekben feltárt nyomorúságot használták fel ellenünk reklámcélokra, a „feudális elmaradottság“ bizonyító anyagául. Kisebbségi gyakorlatunkból is óvatosan elhallgatta ez a propaganda mindazt, ami fejlettebb és haladottabb gondolkodást bizonyított: a modern kisebbségi módszereket sürgető megnyilatkozásokat éppúgy, mint az ilyen intézkedéseket; annál alaposabban és torzítva aknáztta ki azonban a múlt nemzetiségi politikáját (a pozsonyi rádió pl. nemrég külön hangjátékban mutatta be, hogyan dobta ki a magyar főszołgabíró a szegény ügyesbajos tót kisémbert a régi világban) s használta ki a magyar közéletnek azt a sajnálatos jelenségét, amelyről gróf Bethlen István évekkel ezelőtt éppen e folyóirat hasábjain állapította meg, hogy különösen a vidéki intelligencia egy része még mindig nem érti meg az új idők követelményeit a nemzetiségi politika terén és azt hiszi, hogy helyesen és hazafiasán cselekszik, ha rosszul értelmezett nacionalizmusból a kisebbségek érdekében hozott rendeleteket és törvényeket figyelmen kívül hagyja, vagy éppen elgáncsolni igyekszik. Örömmel használt fel ez a propaganda minden olyan esetet, ahol pl. a lakosságnak nemzetiségi nyelvén történő iskoláztatására irányuló szándékát a falusi intelligencia egyik vagy másik tagja befolyásolni igyekezett, kihasználta a nagy port felvert névmagyarosítás! akciót és kéjjel jegyezte fel azokat a — gyűléseken, előadásokon, sokszor még komolyabb helyeken, sajnos, korábban nem ritkán elhangzó — állampolitikai elmefuttatásokat, amelyeknek nemzetiségi elgondolása abban a követelményben csúcsosodott ki, hogy: „magyar kenyeret eszik, tehát magyarul beszéljen!“ A propagandának azután már volt gondja

arra, hogy az elszakított szlovákok és ruszinok eme kisebbségi „axióma” érvényességét magukra is vonatkoztassák és a magyarokkal való egyesülés esetére jövőjüket ezek szerint képzeljék el.

Őszintén meg kell vallanunk, hogy részünkről nemcsak a magunk bemutatását illetően történtek nagy mulasztások, hanem megfordítva is: annak elmulasztásával, hogy a szlovákok és ruszinok fel-fogását, problémáit, nemzeti tudatosodását, a magyarokkal és csehekkel szemben táplált érzelmeit és azokról alkotott nézeteit alaposan megismerjük. Megelégedtünk azzal, amit róluk húsz esztendővel ezelőtt tudtunk s amit nagyritkán valamelyik jól-rosszul informált napilapunkban újabban olvashattunk. Főleg azt tudtuk róluk, hogy gazdaságilag sokkal rosszabb helyzetbe jutottak, mint a háború előtt voltak, hogy az idegen urakat nem szeretik, hogy az idősebb generáció zöme bizonyos nosztalgiával gondol a régi jó magyar időkre» s hogy egyesekből egy-egy nagyobbfajta mulatozás után ki-kitör a Kossuth-nóta, vagy enyhébb-súlyosabb elnökgyalázás — amely tények egyébként az igazságnak mind meg is feleltek — és ezzel szlovákokat és ruszinokat illető ismereteink ki is voltak merítve. Azt hittük, hogy azzal, ha mi szeretettel gondolunk rájuk és visszavárjuk őket, már teljesítettük is velük kapcsolatban minden kötelességünket és természetesnek vettük, hogy az első adandó alkalommal minden akadályon keresztül vissza fognak sietni hozzánk. Pedig — különösen értelmiségük gondolkodásának fejlődését figyelemmel kísérve idején rájöhettünk volna, hogy az egymást-megismerés terén nagy hiányosságok vannak s még jókor kereshettük volna a módokat és eszközöket arra, hogy ezeket kiküszöböljük. Így azonban nyugodtan átadtuk magunkat az illúzióknak s a három testvérnemzet közötti szellemi közvetítést ráhagytuk a cseh propagandára. Csoda-e ilyen körülmények közt, ha az eredmény egy nagy történelmi pillanat elmulasztása és a közvélemény keserű csalódása lett? Nem ismerjük ugyan — és talán sohasem fogjuk tisztán megismerni — azokat a motívumokat, amelyek a szlovák nemzet vezetőit népük megkérdezése nélkül és kétségtelenül igen sokak érzése és akarata ellenére arra indították, hogy autonóm nemzeti életük első kísérletét a cseh-szlovák állam keretei között kezdjék meg, de aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy e motívumok között a magyarsággal szembeni bizalmatlanság, az esetleges elnyomástól való aggodalom is nagy szerepet játszott és ha valószínűnek vesszük, hogy elővigyázatosságunk és szétszakíttatásunk első percétől kezdve folytatott céltudatos közeledési program tervszerű végrehajtása, a szlovák és ruszin nemzetben annak tudatosítása, hogy a magyarság a velük való testvériséget nemcsak csalogató alkalmi szólamnak használja fel, hanem azt komolyan veszi és a szlovák és ruszin nemzetnek bármely pillanatban és bármely körülmények között történő visszacsatolása esetére a legszélesebbkörű fejlődést hajlandó garantálni, a dolgok ilyen szerencsétlen fordulatát megakadályozhatta volna. Viszont túlzás lenne, ha a szlovák-ruszin-magyar életközösség helyreállításának elmulasztott alkalmáért minden felelősséget magunkra vállalnánk; mi, ha erre az alkalomra nem készültünk is fel kellőleg,

de a természetes és logikus megoldásra legalább az adott percben kísérleteket tettünk és egész közvéleményünk spontán elhatározással, habozás nélkül helyes elvi alapra: a testvérnemzetek számára biztosítandó korlátlan önrendelkezés alapjára helyezkedett. Mi, a magyarság, tehát legalább az utolsó pillanatban kinyújtottuk kezünket, hogy a természet követelményeinek megfelelő fejleményeket előmozdítsuk. A szlovák nemzet vezetői azonban ezt még csak meg sem kísérelték (— a ruszinokról e percben még semmi biztosat nem tudunk —) s így őket a 20 év rájuk eső mulasztás-részén felül az a történelmi felelősség is terheli, hogy a döntő pillanatban még csak kísérletet sem tettek a dunai öncélúság jegyében a magyar és ruszin nemzettel egy új, jogegyenlőségi alapon létrejövő életközösség megalapítására.

HIBA LENNE AZONBAN részünkről az is, ha a mostani kedvező lehetőség netáni meghiúsulása esetén a Duna-medence népeinek összetételalkozását és köztük az életközösség helyreállítását most már örökre eltemetettnek tekintenénk. Le Bon mondja valahol, hogy a nemzetek legjobb nevelője és irányítója a tapasztalat. Nos, úgy látszik, a szlovák nemzet vezetői részére nem volt még elég tanulságos húsz év tapasztalata. A szlovák nemzeti politikának húsz éve a pittsburgi egyezmény életbeléptetéséért vívott meddő harc jegyében telt el; aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy — amennyiben a szlovákok továbbra is a cseh állam keretében maradnak — a szlovák politika most kezdődő időszaka nem a szlovák autonómia megvalósításának, hanem a zsolnai egyezmény elismertetésének jegyében fog lezajlani — a végső kiábrándulásig. Legalább is kétes, hogy a csehek hajlandók lesznek-e lemondani a „cseh-szlovák nemzetegység“ és a „cseh-szlovák nyelvi egység“ fikcióiról, melyekre a zsolnai határozatok végrehajtása a halálos ítéletet jelentené. A békés együttélés tehát mindenképpen kérdésesnek ígérkezik. A megelégedett élet pedig? A szlovákok a gazdag cseh államban is szegényedtek, ipartelepeik tönkrementek, alföldi szezonmunkájuk hiányzott, nyomoruk egyre nőtt. Semmi valószínűsége sincs annak, hogy a szegénnyé vált, gazdag peremvidékétől, széntől, vastól, gabonától nagyobbrészt megválni kényszerülő, vagónlakos, menekültes és előre láthatólag devalvációs cseh állam — még ha akarna is — a szlovákoknak éppen ezután tudna már nagyobb jólétet, gazdasági boldogulást nyújtani. Ugyanez vonatkozik a ruszinokra is, csak még fokozottabb mértékben. A ruszin vidékekre Csehország gazdag korszakában is úgy jártak az idegen újságírók, mint Európa legborzalmasabb nyomortanyájára; mi lesz akkor ezzel a szegény néppel a proletár Csehország korszakában?

Lehetetlen, hogy az eddig eltelt húsz esztendő és az ezután következő — még nehezebb — idők tapasztalatai előbb-utóbb meg ne hozzák azt a belátást, hogy a szlovák és ruszin nemzetnek, ha boldogulni akar, vissza kell térnie a magyar-szlovák-ruszin sorsközösség eszméjéhez. Azonban — úgy látszik — a tanulságok lassan érnek és a Le Bon-i tapasztalatok levonásának ideje még nem érkezett el. Nem szabad, hogy a magyar közvélemény e miatt türelmét

veszítse. Még további bonyodalmak, a szlovákoknak esetleg érthetlenebb állásfoglalásai esetén sem szabad a szlovák-ruszin-magyar sorsközösség gondolatát feladnunk, mert ennek az eszmének — mely azonos a Dunamedencében élő népek öncélúságának eszméjével — Szent István óm a magyarság a zászlóvivője és előbarcosa a Duna-völgyében. Sok csalódás ért már bennünket, szemrebbenés nélkül kell tudomásul vennünk ezt az újabbat is, bár fájdalmas lenne. A magyarságnak kötelessége, hogy e gondolatot minden megpróbáltatás közepett tovább ápolja, elkedvetlenedés nélkül lankadatlanul hirdesse és kívárja, míg a testvérm nemzeteknél elérkezik a nagy belátás ideje. Nem könnyű feladat: sok önuralmat, nyugodtságot, kitartást, megértést és idealizmust tételez fel, de nem keresztülvihetetlen. A magyarságnak sok hibája van, de egy erényét nem lehet elvitatni: hallatlan türelmét és szívósságát, amellyel egy gondolat mellett kitartani képes. Nos — mi húsz évig embertelen szenvedéseken mentünk keresztül, azért, mert a Kárpát-medence népei sorsközösségének eszméjét minden kísértés, fenyegetés és nyomás ellenére sem voltunk hajlandók feladni. Közben megszoktuk a nyomort, összehúzódtunk és ha folytonos krízisek árnyékában is, mégis megéltünk és átvészeltük a legsanyarúbb időket a jobb jövő és az általunk képviselt eszme győzelmének hitében. Úgy látszik, a gondolat végső diadalának ideje még nem érkezett el. Várnunk kell tehát továbbra is összeszorított fogakkal, meg nem alkuvón. Nem futunk senki után, nem akarunk senkit akarata ellenére boldogítani. Nem hívjuk a szlovákokat, ruszinokat sem: döntsenek ők saját sorsukról legjobban hitük, meggyőződésük és becsületes elhatározásuk szerint. Mi az ő akarataikat tiszteletben fogjuk tartani. De ugyanakkor kitartunk azon meggyőződésünk mellett, hogy a Duna szavát mi értjük meg legjobban, amikor az itt élő nemzetek egymásrautaltságát valljuk és a boldogságot számukra az együttműködésben, együttélésben, minden idegen befolyás kiküszöbölésében és kirekesztésében keressük. Ezt a gondolatot kitartóan, minden csalódás ellenére is rendíthetetlenül hirdetnünk és képviselnünk kell.

De — a tanulságokat le kell vonnunk magunkra nézve. Először is a propaganda alól ki kell húznunk a talajt, azon elv alapján, hogy a legjobb külpolitika a jó belpolitika. Meg kell már egyszer szüntetnünk azt az állapotot, hogy Magyarországról még az igazságnak némi látzatával is úgy beszélhessenek, mint az ezerholdas oligarchia ittfelejtett szigetéről. A földkérdés alapos megoldásához haladéktalanul hozzá kell fogni és hasonlóképpen többi szociális problémánk felgöngyölítéséhez is. (Ezzel kapcsolatban világosan és félreérthetetlenül ki kell jelentenünk, hogy az utódállamokban végrehajtott földreform kapcsán kis emberek kezébe jutott föld — amennyiben az őslakosok, azaz nem idegen országból bevándoroltak tulajdona lett — jelenlegi tulajdonosai birtokában marad továbbra is és a régi földesúr, amennyiben még nem részesült a magyar állam részéről kártérítésben, más módon fog kártalaníttatni. Általában: a most visszakerülő magyar területeken alkalmunk lesz úgy ezt, mint azt is szemléltetően bebizonyítani, hogy bennünket a bosszúállásnak és megtorlásnak szelleme nem

kísértett meg és hogy tudunk nagylelkűek lenni a megtévedettekkel szemben is. Azonban mindezeket — okulva a múltakon — nem szabad véka alá rejtenünk, hanem gondoskodnunk kell arról, hogy megfelelő úton-módon a szlovák és ruszin népek tudomására jussanak.)

Halaszthatatlan teendők vannak a nemzetiségi politika terén is. A magyar közvélemény közkincsévé kell tenni azt a felfogást, hogy a szlovák és ruszin nemzetnek természetadta joga van nemzetiségének teljes kiéléséhez és a többi nemzettel való egyenrangúságának elismeréséhez. Annak bizonyítására viszont, hogy a magyarság ezt az új nemzetpolitikai felfogást komolyan veszi, csonkaországi nemzetiségeink kínálkoznak, amelyeknek jogos kulturális követeléseit is — gazdasági téren tudvalevőleg teljes mértékben meg vannak elégedve sorsukkal — a legmesszebbmenő mértékben teljesíteniük kell. A magyar közvéleménynek végre le kell ráznia magáról ama kevesek szellemi terrorját, akik csak felejteni, de tanulni nem tudnak és akik kisebbségeink megokolt iskolai követeléseire is „pángermánizmust“ és „hazaárulást“ emlegetnek. A mostani tanulságok alapján végre is minden gondolkodó embernek rá kellett jönnie, hogy mintaszerű, nagyvonalú, haladó nemzetiségi politika nélkül gondolni sem lehet arra, hogy volt nemzetiségeink az életközösség újra felvételére hajlandóságot érezzenek. Haladéktalanul teljes érvényt kell tehát szerezni a magyar kormányzat által dicséretes módon már régebben kiadott kisebbségi iskolarendeleeteknek és általában kisebbségi gyakorlatunkat úgy kell alakítani, hogy az volt nemzetiségeink szemében semmi aggodalomra okot ne szolgáltatthasson. E téren sokat várunk most visszatérő felvidéki magyar véreinktől, akiknek a korszerű kisebbségi politika iránti érzéke és hűsz esztendő tapasztalata bizonyára segítségére lesz azoknak, akik hasonló követeléseket hangoztatnak.

Eme — főleg kormányzati— tennivalóink mellett a magyar társadalomra is nagyfontosságú és nagykiterjedésű munka elvégzése vár. A feladat: a szlovák-ruszin-magyar sorsközösség gondolatának ápolása, a három nemzet közvéleményében való meggyökereztetése, illetve e nemzetek egymás-megismerésének előmozdítása. Meg kell teremteni azon szerveket, amelyek a sorsközösség jegyében e feladat elvégzésére alkalmasak. A munka tudományos részének művelésére már rendelkezünk megfelelő egyesüléssel: a Felvidéki Tudományos Társasággal, amely Budapest székhellyel az egész volt magyar Felvidék problémáival foglalkozik és amelynek vezetősége elég nemzetpolitikai érzékkel rendelkezik ahhoz, hogy tőle a magyar-szlovák-ruszin együttélés tudományos feldolgozását: a sorsközösséget megszabó különböző természeti tényezők alapos vizsgálatát, illetve ezen életközösség történeti mozzanatainak és szintézisének bemutatását várhassuk. A Tudományos Társaság tervszerű munkássága azonban csak akkor fejthet ki széleskörű hatást, ha a Társaság működésének eredményeit nagy körökben terjeszti egy párhuzamos érdeklődésű és működési körű mozgó társadalmi szerv, amelynek fő tevékenysége a propaganda lenne. Tudásunk szerint alakulóban van egy ilyen egyesülés, amely céljaul a három nemzet testvériségének hir-

detését tűzte ki. A mozgalom kezdeményezői az ifjabb generációhoz tartozó jobb nevű írók és publicisták, akiket naggyobbára vérségi kötelek fűznek a volt Felvidékhez, akik tehát mintegy hivatottaknak és kötelezetteknek érzik magukat arra, hogy a három nemzet közeledésének hirdetői s egy új, modern magyar nemzetiségi felfogás forrásai legyenek és mindenkit maguk köré szólítsanak, aki ezt a sorsközösséget velük együtt vallja és annak megvalósítása érdekében cselekedni is hajlandó. Egy ilyen szövetségnek célja elérésére igen sokféle eszközhöz kell majd folyamodnia: előadásokban, brosúrákban, rádióban, sajtóban kell a három nemzet történetét, kultúráját és mindennemű problémáját ismertetnie (egyelőre természetesen itthon, de lehetőség szerint csakhamar a túloldalon is), tanulmányutakat kell rendeznie, tudós- és publicista-cseréket rendszeresítenie, egyetemi tanszékeket kisürgetnie egymás nyelvének és kultúrájának megismerésére. Széleskörű propagandát kell indítania elsősorban egymás nyelvének mind szélesebbkörű elsajátítására, mert az egymást-megismerés alfájának általában a nyelv megtanulása tekinthető.

Nem tudjuk, vajjon ez a szükségesnek látszó szövetség, vagy hasonló szervek létre fognak-e jönni. De azt tudjuk, hogy megalakulásukra égető szükség lenne. Hogy a múltban és jelenben hiányoztak, arra Csehország krízisének napjai hangsúlyozottan rámutattak. Ha tehát a három nemzet államjogi helyzetében a mai forró napokban nem áll be semmi változás, e szervek megalakulása halaszthatatlan teendője a magyar társadalomnak, nehogy egy újabb kedvező alkalommal mulasztásunknak most már végzetes következményei legyenek. Ha pedig a dolgok kedvezőbb irányban fejlődnének és a régi életközösség rövidesen újra helyreállna, ilyen egyesülések és szervezetek működése talán még szükségesebb lesz, mert szerepük csak annyiban változik, hogy most már nem az egyesítés, hanem az együttélés, a baráti testvériesség kimélyítése és fenntartása lesz történelmi fontosságú feladatuk.

MORAVEK ÉNDRE

MIT HOZ A FELVIDÉKI MAGYARSÁG?

AMAGYAR FELVIDÉK sorsa, úgy látszik, ma már elintézett kérdés. A több mint 800.000 lelket számláló csehszlovákiai magyar néprész visszacsatolása az anyaországhoz csak napok, legfeljebb hetek kérdése. A felvidéki probléma rendezése ma már nemcsak magyar követelés, de egyetemes európai érdek, melyet a magyar állam és a nyugati hatalmak egyformán sürgetnek. A müncheni négyhatalmi egyezmény minden félreértést kizáróan szögezte le, hogy teljes megegyezés, békés konszolidáció csak a magyar és lengyel kérdés becsületes és végleges rendezése után jöhet létre. A nyugati négy nagyhatalom csak ez esetben biztosítja az új, nemzeti Csehszlovákia határait és függetlenségét. A lengyel kisebbség ügyét a lengyel állam egyoldalúan és tárgyalás lefolytatása nélkül intézte el. Lehetőséget adott erre egy 32 milliós állam katonai ereje és nem utolsósorban: a miénknél jóval kedvezőbb külpolitikai helyzete. A magyar kormány a müncheni határozatnak megfelelően kétoldalú tárgyalás formájában óhajtotta a kérdést rendezni. A komáromi tárgyalások azonban éppen a csehszlovák delegáció elfogadhatatlan magatartása miatt hiúsultak meg. Ám a kútbaesett komáromi cseh-magyar megegyezés csak kitolta a kérdés rendezésének időpontját, de a helyzeten nem változtatott. A komáromi szakítást követő külföldi sajtóhangok, vezető politikusok kijelentései, Darányi Kálmán és Csáky István gróf berlini és római útja, Beck lengyel külügyminiszter fáradozásai egytől-egyig arról tesznek bizonyosságot, hogy a külföldi közvélemény korántsem veszi elintézettnek a helyzetet, és ha kell, minden politikai erejét és befolyását latba vetve kényszeríteni fogja Prágát, hogy a müncheni alapelvek szerint történő magyar-cseh megegyezés létrejöjjön.

A felvidéki magyar kérdés megoldása tehát Európaszerte egyformán hangoztatott követelés, amely elől Prága ma már nem térhet ki. Nem odázhatja el a magyar igényeket ravasz belpolitikai trükkökkel, a szlovák nacionalizmus és autonómizmus hirtelen felszításával sem. A zsolnai határozattal a nemzeti szabadságát húsz év óta követelő szlovák autonómizmus — látszat szerint — győzelmet aratott. Valójában: még inkább Prága érdekkörébe került, s nemzeti követeléseit Prága csak addig respektálja, míg a szlovák nemzeti aspirációk felszítása a magyar követelések elgáncsolására alkalmas és célravezető. És vitán felül áll, hogy teljében tombolni fog a prágai centralizmus, papírkosárba kerülnek nyomban a zsolnai megállapodás pontjai, mihelyt a

magyar kérdés — bármely formában is — elintéződik. A nemzeti „felszabadulást”, az autonómia kivívását ünneplő mámoros szlovák nép nem veszi észre, hogy örömujjongása a szudétavidékről kivont cseh katonaság asszisztálása mellett történik, s hogy a cseh fegyverek menten a szlovák követelések ellen fordulnak, mihelyt a szlovákságra — a magyar igényekkel szemben — nem lesz már szükség.

A felvidéki magyarság visszacsatolását az anyaországhoz egyformán követeli tehát a nyugati és magyarországi közvélemény, és a felvidéki magyarság is. Jaross Andor és Esterházy János pártelnökök emlékezetes pozsonyi rádiószózatukban a felvidéki magyarság összességének nevében követelték a világ közvéleményétől a magyarlakta területek visszacsatolását Esterházy János gróf október 15-i nyilatkozatában pedig nyíltan bejelenti, hogy a felvidéki magyarság a komáromi tárgyalások megszakadásában csak a megoldás időpontjának kitolását látja és nem hajlandó lemondani a jogról, amely lehetővé teszi számára az anyaország magyarságával való egyesülést.

A magyar Felvidék visszacsatolása tehát komoly valóság. A trianoni Magyarország ennek révén \$00.000 lelket jelentő új állampolgárral gyarapodik. Oly magyar néprésszel, mely húsz esztendeig egy teljesen idegen állami berendezkedés, politikai világ részese volt, s amely az új magyar államkeretbe a húszéves rendszer politikai tapasztalatait és emlékeit hozza magával. A húszesztendő cseh uralom a felvidéki magyarság körében új politikai magatartást, új politikai és társadalmi látást alakított ki, teljesen új magyar lelkiséget, mely — valljuk be őszintén — lényegesen különbözik a magyarországi közgondolkodástól. Mások értékítéletei, más politikai és szociális látással bír, politikai és szociális vonalon igényesebb és öntudatosabb. A magyarlakta Felvidék visszacsatolása tehát két politikai látás, két lelkiség találkozását jelenti, amiből logikusan következik, hogy e két, egymástól eltérő lelkiség összehangolása, egy nevezőre hozása a további magyar fejlődés szempontjából múlhatatlanul szükséges. Ami végül is azt jelenti, hogy a felvidéki magyarság visszacsatolása csak részben zárja le a magyar kibontakozás húsz év óta állandóan nyitva álló, nagy problémáját, és automatikusan esedékessé válik a komoly országépítés, a jelzett különbözőségeket látó és eltüntetni akaró államépítő munka, mely a lehető legrövidebb időn belül kell hogy valóra váltsa országos viszonylatban a húsz év óta húzódozó korszerű átalakulást.

A Magyar Szemle hasábjain már a múltban is számos esetben rámutattunk arra a szembeszökő különbségre, amely a csehszlovákiai és a magyarországi magyarság lelkisége, politikai, társadalmi látása között az elmúlt húsz esztendő alatt kifejlődött. Nem egyszer hangsúlyoztuk, hogy a különbségeket észre nem venni történeti tévedés lenne és azokat elhallgatni minden bizonnyal oktalanság. Hisz aki csak felületesen ismeri is a felvidéki magyar szellem kialakulását, akár kulturális, akár politikai, akár társadalmi vonalon, annak föltétlenül tudnia kell, hogy az odaíti magyarság, az idegen léggör, az új benyomások, friss élmények, a kisebbségi helyzet hatása alatt egy sajátosan új és a magyarországi szellemtől sok irányban elütő közszellemet alakított ki. Ez a „kisebbségi” közgondolkodás minden bizonnyal a

kisebbségi helyzetnek volt természetes folyománya, de korántsem tűnik el a kisebbségi élet megszűnésével. A kisebbségi élet, a nemzeti, politikai leszorítottság tudata és élményszerűsége oly mély lelki változásokat idézett elő a felvidéki magyarság arcán, a politikai elnyomottság oly tisztult és emberi vonásokat is érlelt meg, amelyek elválaszthatatlan élményei és eszméi a felvidéki magyarságnak. A két magyar lelkiség közötti különbséget ismerni, látni viszont történeti szükség-szerűség. Éppen úgy az, mint nemzeti feladat — a legnagyobb nemzeti feladat — kiküszöbölni az okokat, melyek a két magyar nemzetrész között a lelki ellentétet mélyítik.

A felvidéki magyar lelkiség átváltozásának okai elsősorban a rendszerben keresendők. Az új politikai rendszerben, amely azonban nemcsak politikai vonalon érezte hatását, de gazdasági, társadalmi és kulturális viszonylatban is. Az új államkeretek közé került felvidéki magyarság számára az első friss élmény föltétlenül a demokratikus, köztársasági berendezkedés volt, mely egyszerre új távlatokat nyitott meg és új utakat mutatott. Ne essünk azonban tévedésbe: állításunk nem vonja kétségbe a cseh „demokrácia“ jól ismert, minden ízében magyarelles törekvéseit. Midőn tehát a cseh demokráciáról, mint első nagy élményről beszélünk, nem a magyarsággal szemben folytatott prágai politika módszereire kell gondolnunk, hanem arra a föltétlenül demokratikus szellemre, amely az új államban minden áldemokratikus hatalmi elnyomás mögött valamiképp a levegőben van. Tudjuk jól, hogy a csehszlovák demokráciára való hivatkozás könnyen átlátható ürügy volt csupán, amellyel a mindenkori kormányzat a magyar kisebbséget öntudatában, meggyőződésében megtörni és a prágai centralizmushoz láncolni iparkodott. Könnyen kimutatható, hogy a hús esztendő cseh uralom egyetlen célja a magyar nemzetiség felszívása, lassú eltüntetése volt. És ezt a célt szolgálta Prága minden eszközzel, a politikában éppen úgy, mint a gazdasági vagy szellemi élet terén. A „demokratikus“ magatartás, amelyet Prága a magyar kisebbséggel szemben mutatott, vitán felül ellenséges volt és emberinek sem nevezhető. A demokratikus bánásmód csak az uralkodó néppel szemben érvényesült és csak ezek részesültek a demokratikus rendszer előnyeiben. Am tévedés volna azt hinni, hogy az új rendszer hatása nem érvényesült kisebbségi, magyar vonalon. Igaz, a magyarságnak csak elenyésző morzsák jutottak az új demokratikus rendszer „áldásaiból“, de azért, hogy benne élt a rendszerben, mely áldemokratikus valóságot építve ki, éppen a demokráciák leglényegesebb alapelvét tagadta meg: állandó összehasonlítást tudott tenni a parlamenti demokráciák gyakorlata és egy megérett és állandóan követelt tisztes-séges és igazságos berendezkedés között.

Említsünk néhány példát. A csehszlovák alkotmány az általános, titkos és nőkre is kiterjesztett választójogot vezette be. Tudjuk nagyon jól, hogy a közigazgatás ezt az alapjogot a legraffináltabb gyakorlati eszközökkel meghamisította. Ügy osztotta be például a választókerületeket, hogy azokban a szavazók lehetőleg minél több nemzetiség közül kerüljenek ki. Ravasz szavazati kulccsal úgy intézkedett a mandátumok elosztásáról, hogy mindjobban a cseh vagy szlovák választókerületek-

iids kedvezzen, a nemzetiségi kerületek rovására stb. Úgy szervezte meg a közigazgatást, hogy az lehetőleg kizárja és lehetetlenné tegye a kisebb vagy helyi önkormányzatok életét. Oly gazdaságpolitikát, főleg bankpolitikát folytatott, amely eleve halálra ítélte a nemzetiségek önálló és független gazdasági fejlődését és a Prágából irányított, cseh nemzeti érdekeket szolgáló gazdasági fejlődést segítette elő. Oly földreformot alkotott, amely minden kertelés nélkül a szláv elem megerősítését és terjedését szolgálta. Lefektette az új kultúrpolitika alapelveit, komoly kultúrfejlődést helyezett kilátásba, de a nemzetiségek mozgási lehetőségét a közigazgatási apparátus vasgyűrűjével vette körül. Szociálpolitikai törvényeket hozott, — e téren mutatható ki aránylag leginkább a magyar kisebbség részesedése — de e törvények végrehajtását oly szervezetekre bízta, amelyek közvetve vagy közvetlenül állam- és rendszertámogató csehszlovák pártok előírásai és szelleme szerint működtek. A felvidéki magyarság tehát a csehszlovák demokráciának csupán külsőségeiből részesült s állandó harcot volt kénytelen folytatni a hivatalosan demokratikus rendszer elnemzetietlenítő törekvései ellen.

A felvidéki magyarság azonban az éppen élete és megmaradása ellen folytatott politikai harcból súlyos következtetésekkel került ki. Nagyon is jól látja, a saját bőrén érzi a nagyvonalúnak és európainak hirdetett cseh demokratikus rendszer jelentőségét és értékét, de ugyanakkor jól látja egy becsületes, szociális, nemzeti célokat szolgáló politikai rendszer jelentőségét is. A titkos választójogban — az őt ért sérelmek és visszaélések ellenére is, sőt tán éppen ezért — oly állampolgári jogot lát, amelynek jogosultsága felől meg van győződve és annak megadását és gyakorlását természetesnek veszi minden állampolgár számára. Jól látja a mai közigazgatási rendszer centralizáló, tehát magyar érdekeket kijátszó szerepét, de természetesnek tartja minien közigazgatás demokratizálását és észszerűvé tételét. A cseh földreform és telepítés minden vonalon szláv és magyarellenes célokat szolgált. Ezt nagyon jól tudja a felvidéki magyarság is. Nem is a nagybirtok felaprózását ellenezte, de azt a cseh földreformot, amely magyar kézből idegeneknek játszotta át a magyar föld több mint nyolcvan százalékát. Sőt a felvidéki magyarság éppen nagyon jól látja, mit jelent és mennyire múlhatatlan a nagybirtok megszüntetése, a magyar parasztság földhöz juttatása, a komoly telepítés, a magyar nép erejének felfokozása. Hogy a radikális földreform és telepítés mily hatalmas eszköz egy nemzet számára, azt éppen a prágai politika eredményein keresztül vette észre. Az áldemokratikus cseh rendszer megakadályozhatta az önálló magyar kultúrfejlődés kibontakozását, ám a felvidéki magyarságban öntudatosan él a vágy és akarat a gyökeresen magyar népi kultúra felé való felemelkedésre, a széles népi rétegeknek bekapcsolására a magyar kultúrfejlődésbe. És természetesen: minden idegszálával egy becsületes és igazságos szociális berendezkedés vágya hatja át, amely számára már nemcsak elképzelés, de valóság is.

A POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI HELYZET az erőknek egyik része, amelyek a felvidéki magyarságot lelkileg és gondolkodásmódban átalakították. De hasonló hatása volt a további fejlődés folyamán a

belső társadalmi átalakulásnak is, amely forradalmi erővel formálta át a felvidéki magyarság társadalmi képét. E kérdéssel kapcsolatban most csak a főbb vonások ismertetésére szorítkozunk.¹

A cseh politikának egyik legfőbb, eddig figyelemre alig méltított célja az volt, hogy a felvidéki magyarságot társadalmilag proletarizálja. Hogy megfossa középosztályától, értelmiségi vezetőrétegetől. A prágai politika a csehszlovákiai magyar néprészből értelmiségi réteg nélküli paraszt és munkás proletárnemzetet akart csinálni, hogy ezáltal mind könnyebben elérje célját: a magyarság asszimilálását. Ha a magyarsággal szemben folytatott politika irányait nézzük, okvetlenül tételünket látjuk igazolva. A cseh politika első ténykedése a régi magyar hivatalnokosztály kiüldözése és kiutasítása volt s ezzel egy csapásra elérte, hogy a felvidéki magyarságot éppen attól a rétegtől fosztotta meg, amely eddig a politikai, szellemi, gazdasági, társadalmi vezetést kezében tartotta. A cseh uralom első évtizedében hozzávetőlegesen 103.000 ember hagyta el a Felvidéket s a menekült magyarok között elsősorban az értelmiséget, a hivatalnokosztályt találjuk képviselve. A prágai politika minden törekvése oda irányult, hogy a még megmaradt értelmiségi töredék-rétegeket mind jobban leszorítsa a fejlődés vonaláról, proletarizálja, lelkileg megmérgezze és így alkalmatlanná tegye a vezető és szervező szerep vállalására. A cseh kormány kultúrpolitikája csak elősegítette ezt a célt. A gazdaságilag megrokkant, számbelileg megfogyatkozott maradék értelmiségi osztály a kultúrfejlődés vonalán találkozott újabb akadályokkal. És ez a széthulló, pusztuló réteg, az előtte tornyosuló akadályokkal vívott harcban mindjobban erőtlenedett, meggyőződését és nemzeti öntudatát veszítette. A csehszlovákiai magyarság hamarosan ráébredt, hogy irányítást, vezetést e megrokkant, zilált és meggyőződésében is ingatag rétegtől alig várhat. Ugyanakkor pedig a célzatos cseh gazdaságpolitika a magyar parasztságot és munkásságot is mind lejjebb taszította a proletarizálódás lejtőjén, úgyhogy csakugyan előállott a tragikus helyzet: adva volt egy több mint 800.000 lelket számláló nemzeti kisebbség, amelynek azonban társadalmi struktúrája annyira megingott, hogy kétséges volt valóban, egyáltalán képes-e megmaradni a körülötte pezsgő új nacionalizmusok tüzeiben, vagy lassú elhalásra van ítélve \$ az előbb vagy utóbb bekövetkező felszívódás között választhat? Sokszor csakugyan úgy látszott, hogy a cseh politika jól számított. Az asszimilációnak azt a módját választotta, mely föltétlenül ügyesebb és nem annyira szembetűnő. A felszívódást nem külső, erőszakos eszközökkel készítette elő, hanem oly módon, hogy az belülről, a magyar társadalomból induljon ki. A kisebbségi magyarságból, melynek társadalmi szervezete kezdett szétesni és így nemzeti öntudatban, meggyőződésben meggyengülve alkalmas talajt készített elő a lassú lélekhalászás és asszimiláció számára.

A prágai politika azonban elszámította magát. A felvidéki magyar társadalom eddigi struktúrájának szétrobbantása sikerült, de az így

¹ V. ö. e kérdésié nézve a szerző köv. tanulmányait: A szovenszkói új magyar generáció. Magyar Szemle. 1935 május. A csehszlovákiai magyarság társadalmi rajza. Magyar írás, 1937 április. Magyarok Szlovenszkon. Kelet népe, 1937 október.

legyöngített magyarság felszívása nem. Az történt közben ugyanis, hogy a szétdúlt, szinte atomjaira hullott magyar társadalom területén új csoportosulás kezdődött meg. Az alsó rétegek felől, a parasztság, munkásság és lecsúszott hajdani középosztály tájairól indult meg az új értelmiségi gárda kiválasztódása, amely lassanként, évekig tartó fejlődés után újból helyrebillentette a megbolygatott társadalmi egyensúlyt. A paraszti, munkás és kishivatalnoki rétegek kezdenek feltörni és lassanként a régi középosztály helyén e friss és erőktől duzzadó rétegek kerítik kézhez a kisebbségi magyar nemzetrészt életének irányítását. Persze, ez a társadalmi átalakulás nem ment könnyen és zökkenő nélkül. Egy pusztuló és egy most jelentkező világ mérkőzése volt a folyamat, tele forradalmi fordulattal, túlfeszített indulattal és nem egyszer a végletekbe kalandozó kanyarral. A felvidéki magyarság szellemi fejlődése, a fiatalabb generációk forradalmi mozgalmi, az általános forrás és nyugtalan útkeresés: e társadalmi forradalom jellemző vonásai.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy a két évtizedes kisebbségi sorsban újjáformálódó felvidéki magyarság, társadalmi szerkezetét tekintve, folytatója a háborúelőtti felvidéki magyar társadalomnak. Erről szó sincs. A csehszlovákiai magyarság éppen az állandó politikai nyomás és a belső társadalmi változások következtében a társadalmi együttélésnek egészen új formáit építette meg. A belső „társadalmi forradalom“ következtében széthulltak az eddigi osztályfalak, eltűntek a társadalmi különbségek és ellentétek. Az újonnan kialakuló értelmiségi réteg már nem mint külön érdekeket képviselő osztály szerepelt, de mint a nemzeti közösség céljait szolgáló réteg, amely gyökereit a parasztság és munkásság tömegeibe nyújtotta és így a teljes kapcsolatot képezte vezetettek és vezetők, nép és értelmiség között. Az osztályoknak ez a közelebbkerülése nem volt erőltetett törekvés, hanem a politikai és társadalmi adottságok alapján ösztönösen történt, s eredménye egy osztályokon és rétegeken felüli nemzeti közösség megépítése volt. Az eddig leszorított alsó rétegeknek szabad feltörése, mely részben a társadalom új elrendezését, részben a közszellem és közgondolkodás átalakulását hozta magával.

A belső társadalmi átalakulás és a politikai élmény: ez az a két tényező, amely a felvidéki magyar közszellem kialakulását körülhatárolja. Az első arra mutat, hogy a felvidéki magyarság túljutott már az osztálytársadalom merev formáin, haladottabb és magasabb társadalmi képlethez érkezett el. Ebben a képletben eltűntek már az egymással gyürköző, egymás fölé vagy alá rendelt osztályok és a társadalom a szervezett nemzet képében jelenik meg. Eltűntek a társadalmi osztályokkal együtt az osztálygóg, az osztályhelyzet monopolisztikus kihasználása is, teljesen eltűnt a Magyarországon még annyira virágzó „úri“ osztály fogalma és helyét a dolgozó nemzeti kollektívum gondolata foglalta el. E nemzeti közösségben csak egy értékmérő van: a nemzet szempontjából produktív munka. És kinek-kinek helyét és értékét az szabja meg, mennyiben mutat fel több és értékesebb munkát a nemzet érdekében. E társadalmi közszellem legjellemzőbb vonása föltétlenül a szociális érzés és gondolkodás kifinomult formája. Világ-nézet ez, mely egyenesen irtózik az osztálygóg, a társadalmi uralkodni-

akarás minden formájától. Nem tudja azt elképzelni sem születési, sem gazdasági alapon.

A politikai élmény azt jelenti, hogy a felvidéki magyarság természetesen adódó követelményeknek tekinti mindazokat a politikai tényezőket, melyeknek fontosságáról húsz esztendő kisebbségi élete folyamán meggyőződött. Tekintet nélkül arra, hogy e politikai életlehetőségeknek közvetlen részese volt, vagy kirekesztve azokból, azoknak súlyát és jelentőségét éppen saját bőrén érezte. A felvidéki magyarság jól látja, hogy a titkos és általános szavazati jog, a demokratikus közigazgatás, a komoly és radikális földreform, a komoly kultúrpolitika és szociális törvényhozás oly kellékek, melyek nélkül modern államélet elképzelhetetlen. A felvidéki magyarság nagyon jól tudja, mit jelent egy, a nemzet érdekeit szem előtt tartó földreform, mit jelent az összes társadalmi rétegekre kiterjedő szociális biztosítás, a népegészségügy, népnevelés új, központi és radikális rendezése. A felvidéki magyarság jól látja, mi a teendő. Tisztán látja a tennivalókat s ezekhez saját politikai élményét, tapasztalatait adja alapul.

A felvidéki magyarság visszakerülése az anyaországhoz ma már elintézett kérdés. Olyan nemzeti törekvéseink teljesülnek ezzel, melyeket hangoztatni és követelni húsz év alatt nem szüntünk meg. Nem tudom azonban, gondolunk-e majd e nemzeti örömtől áthatott napokban arra, hogy elveszített területeink politikai vagy diplomáciai visszaszerzése még nem zárta le a kérdést. Csak lehetőséget adott a kérdés, az egyetemes magyar kérdés rendezésére. Gondolunk-e vajjon arra, hogy a visszakerülő Felvidék új társadalmi lelkiséget, új politikai és szociális igényeket hoz magával, melyek elől kitérni, melyeket észre nem venni lehetetlen. Gondolunk-e vajjon arra, hogy a hozzánk visszakerülő felvidéki magyarok és a csonkaországi közszellem közötti mélységes űrt minél előbb, ne a szavak szárnyalásával, de komoly tettekkel hidaljuk át? Hogy minél előbb arra a társadalmi összhangra, arra a politikai, gazdasági és szociális berendezésre hozzuk át a csonkamagyarországi magyarokat is, amelyre a felvidéki kisebbségi magyarság már eljutott? Rendkívül komoly és égetően sürgős kérdések ezek, amelyekre minél előbb kell — tettekkel — felelni. A két lelkiség között szembeütő az ellentét. És eltakarhatja ez ellentéteket az első napok vagy hetek lelkesedése, a nemzeti felszabadulás mámorja, de menten kiújulnak, mihelyt múlik az idő és az élet nagy és könyörtelen kérdései állnak elő. E kettősség felismerése pedig egyet követel, de ezt vaskövetkezetességgel és maradék nélkül: a belső magyar országépítést. Kipótolását mindannak a mulasztásnak, korrigálását mindannak a bűnnek, amelyet húsz esztendő megcsonkítottságunk alatt elkövettünk. Azonnali építő politikát, amely a valósággal néz szembe és a valósághoz simulva megalkotja mindazt, ami politikai, gazdasági, kulturális és szociális vonalon szükséges. Ha ezt elmulasztjuk, a lelki és meggyőződésbeli kettősség szörnyű következményeivel kell számolnunk, ha valóra váltjuk: nemesalt a 800.000 felvidéki magyart szereztük vissza, de a tízmilliós magyar népet mentjük meg a jövő számára.

A SZUDÉTANÉMET KÉRDÉS TANULSÁGAI

A LONDONI „TIMES“ október ötödiki számának egyik vezércikke az európai krízissel foglalkozva azt írta, hogy annak szembeötlő és sürgősen követendő, „plain and urgent“ tanulságai vannak. Első — a lap szerint — az, hogy „a népek összefogásával erőltetni kell a nemzetközi kiengesztelődést, melyet, maguk a népek megmutatták, hogy kívánnak, mert életük függ tőle.“ A másik tanulság „de“-vel kezdődik: „de — írja a lap — ezzel az erőfeszítéssel kapcsolatosan folytatni kell az előkészületeket, nem annyira a háborúra, mint a háború ellen, „mivel egy nemzet sem engedheti meg magának, hogy védelem nélkül maradjon, mikor más nemzetek hatalmasan fegyverkeznek.“

Ezek a megállapítások kétségkívül megfelelnek a mindennapi, évezredes frázisoknak: békét akarunk s ha békét akarunk, fegyverkezzünk.

Mi azonban, akik nemzeti kisebbséghez tartozunk, a krízisnek még más tanulságát is fel tudjuk fedezni, mint azt, amely végül is csak háborúhoz vezet: azt a tanulságát, hogy kiengesztelődés akkor következik be, ha az azt akadályozó okokat eltávolítjuk.

A most folyó válságot egy nemzeti kisebbségnek, a szudétanémeteknek a sorsa idézte elő s az európai, vagy világháborút e kisebbség helyzetének megoldása akadályozta meg. De ilyen kisebbségi sors számtalan van Európában, s ha a nemzetközi kiengesztelődést el akarjuk érni, akkor a mostani krízisnek a fegyverkezés sürgetésénél elébbvaló tanulsága az, hogy ezt a krízisokozót, egyet a sok közül, a kisebbségi sorsok mostohaságát, kell eltüntetni s ha ezt akarjuk cselekedni, az első, amit tudnunk kell, az: hogyan jutottunk idáig?

A VILÁGHÁBORÚ KEZDETÉN a nemzetiségi kérdés megoldása nem szerepelt mint a hadviselő felek háborús célja. Európa politikai és nemzetiségi tagoltsága folytán a hadviselő felek ugyan hamar észre vették, hogy a tizenkilencedik századból örökölt nemzetiségi törekvések bomlasztó természete alkalmas eszköz az ellenfél gyengítésére, de megoldásának, az önrendelkezési jognak az emlegetése az antant hatalmáknál — amelyek szemet hunytak az előtt, hogy maguk is inficiálva vannak megoldatlan nemzetiségi kérdésekkel, — inkább csak a központi hatalmak gyengítését célzó propagandául szolgák. Azok-

ban a szerződésekben, amelyeket az antant-hatalmak Oroszországgal, Olaszországgal és Romániával kötöttek, az átcsatolandó népek önrendelkezéséről, megkérdezéséről nincsen szó.

Az önrendelkezési jog elfogadása területváltozás esetén az antant-hatalmak részéről, nyilvánvalóan amerikai befolyásra, az amerikai intervenció megnyerésének megkönnyítése végett történt. Mikor 1917 elején Wilson a hadviselő felek háborús céljai felől tudakozódott, az antant hatalmak óvatosan azt felelték, hogy céljuk Európa területének reorganizációja, „alapítva a nemzetiségek tiszteletben tartására, hogy kis és nagy nemzetek egyaránt fejlődhessenek gazdaságilag“, de kapcsolatosan olyan nemzetközi megegyezésekkel, amelyek a szárazföldi és vízi határokat jogosulatlan támadások ellen megvédik.

Ezen az alapon történtek később az antant-hatalmak államférfiainak deklarációi 1918 folyamán az önrendelkezési jog elismerését illetően. Lloyd George, Anglia akkori miniszterelnöke kijelentette, hogy az igazságos és állandó béke egyik alapfeltétele a területek olyan megszervezése, amely „az alattvalók önrendelkezési jogán, azaz beleegyezésén nyugszik“, annyira tág értelemben, hogy az megilleti az afrikai bennszülötteket is.

Csaknem szóról-szóra így nyilatkozott Pichon, francia külügyminiszter, aki azonban beszéde folyamán elvesztette a fonalat és a népszavazásról mint „népbolondításról“ beszélt.

Legkomolyabban Wilson vette a dolgot, aki január végén nyilatkozott. „A nemzeti törekvéseket tiszteletben kell tartani,“—mondta—,/lépek felett uralkodni és őket kormányozni csak beleegyezésükkel szabad; az önrendelkezés nem frázis, hanem parancsoló elv, amelyet államférfiak“ — jósolta — „csak saját veszélyükkel hagyhatnak figyelmen kívül.“ Aztán folytatta: „Minden jogos nemzeti törekvést ki kell, amennyire lehet elégíteni, anélkül, hogy ellentétek és viszályok olyan új vagy régi elemeit tartanók fenn, amelyek Európa s következőleg a világ békéjét megzavarnák“.

Ezeknek az autoritativ kijelentéseknek az alapján voltak hajlandók a központi hatalmak béketárgyalásba bocsátkozni s jelentette ki a német kormány, hogy elfogadja „Wilson január nyolcadiki kongresszusi üzenetében foglalt feltételeket egy igazságos és állandó béke alapjaként“. Ezt tudomásul vették az antant-hatalmak s 1919 júniusában maga a békekonferencia erősítette ezt meg, mikor a német békedelegáció tudomására hozta, hogy a békeszerződések a Wilson tizennégy pontján és kongresszusi üzenetein alapulnak.

A fentiekhez két megjegyzést kell, hogy fűzzünk. Egyik az, hogy az az általánosan elterjedt hit, mintha a wilsoni tizennégy pontban benne volna az önrendelkezési jog követelése: téves, a tizennégy pontban nincs említés önrendelkezésről. A tizennégy pont egy előző stádiumában van: az osztrák-magyar monarchia fenntartása mellett népeinek nem önrendelkezési jogot, hanem „autonóm fejlődési lehetőséget“ helyez kilátásba. A másik megjegyzés az, hogy bár a felelős államférfiak hivatalos nyilatkozatai több alkalommal említik az önrendelkezési jogot, annak megvalósítási formájáról, a népszavazásról nem történt említés.

De azért mindenesetre úgy látszott, hogy az önrendelkezési jog olyan szilárd alapra van helyezve, hogy érvényesülése minden vonalon kétségtelen: a győztes hatalmak proklamálták s a leggyőzöttek elfogadták abban a hitben, hogy Európa új térképe és békéje annak alapján fog létrejönni.

Nagy tévedés volt. Felső-Szilézián kívül, amely politikailag és gazdaságilag elég fontos terület, népszavazás történt összesen négy, aránylag igénytelen területen: Schleswigben, Allenstein — Mariénwerderben, Klagenfurt és Sopron vidékén; de népszavazás nélkül mentek át idegen szuverenitás alá Ausztria és Magyarország hatalmas területei. Hiába követelt népszavazást a magyar béke delegáció. „A társult hatalmak“ — írta fölényesen a Millerand-féle kísérőlevél — „feleslegesnek tartják a lakosság megkérdezését, mert abban a meggyőződésben vannak, hogy az eredmény nem lenne más, mint az, amelyet a konferencia a néprajzi viszonyok és a nemzeti aspirációk tanulmányozása alapján megállapított.“

Ide zsugorodott össze az önrendelkezési elv.

Headlam-Morley azt írja, hogy az antantnak nem állt elég katonaság rendelkezésére, hogy népszavazási területeket a befolyásolással szemben biztosítson, azért nem rendelt el több népszavazást. Ez is ok, hogy emberek milliói ellenséges idegen uralom alá jussanak.

HOGY AZ ÖNRENDELKEZÉSI JOG egymagában nem oldja meg mindenütt Közép- és Kelet-Európa nemzetiségi kérdését, arra lassanként rájött a békekonferencia. Ahogy a béketárgyalások 1919 tavaszán előrehaladtak, vette észre, hogy az új rendezés keretében is megmarad a nemzetiségi kérdés, maradnak nemzetiségek, amelyeket elnevezett — elég rosszul — kisebbségeknek.

Abban a jegyzékben, amelyet a lengyel kisebbségi szerződés aláírásakor támadt vita alkalmával június 24-én Paderewszki lengyel köztársasági elnökhöz intézett Clémenceau, ezt írta: „Azokon a területeken, amelyeket Lengyelországhoz, vagy a többi új államhoz csatolunk, nagyszámú lakosság van, amely másíájú nép nyelvét beszéli, mint azt, amelynek uralma alá jutni fog. E népeket hosszú évek ellenségessége választotta el egymástól. Mi azt reméljük, hogy e népek könnyebben megbékélnek új helyzetükkel, ha tudják, hogy minden jogtalan bánásmód és elnyomás veszélyével szemben kellő védelemben fognak részesülni; sőt reméljük, hogy e garanciák létezésének már tudata hozzá fog járulni a mindenki által óhajtott kibéküléshez.“ A kibékülést a békekonferencia a kisebbségek védelme útján akarta elérni, melynek alapját az úgynevezett kisebbségi szerződések, garanciáját és végrehajtóját a népszövetség alkotta volna.

Az önrendelkezési jogról senki sem mondta volt, hogy azt nem fogják mint elvet alkalmazni; hihette akárki, hogy általános alkalmazást nyer. A kisebbségvédelem az első pillanattól kezdve nem úgy volt szánva, hogy elvi alapon nyugodjék és általános legyen. Itt csak arról volt szó, — fejtette ki a Clémenceau-jegyzék — hogy „valahányszor új állam létesül Európában, vagy régi állam nevezetes területi gyarapodáshoz jut“, a nagyhatalmak mindig megkövetelte:

tőlük, hogy „bizonyos kormányzati elvek“ tiszteletbentartását vállalják. így volt a múltban s így kell, hogy legyen a jelenben. Régen — a berlini konferencia idejére menve vissza — ez a kormányzati elv a vallásszabadság és felekezeti egyenjogúság tiszteletbentartása volt; ma — 1919-ben — a faji, nyelvi és vallási kisebbségek egyenjogúságának védelme. Csakhogy — s ez ami megjegyzésünk, —» míg a berlini kongresszus idejében nem volt szükséges a felekezeti egyenjogúságot általánossá, Európa minden államára kötelezően deklarálni, mert, kivéve éppen azokat a területeket, a Balkánt, amelyre vonatkozóan a berlini szerződés intézkedett, Európa többi részén teljes volt a vallásszabadság, — addig a párizsi békekonferencia idejében, a nemzetiségi kérdés nem szorítkozott egyedül a legyőzött hatalmakra, hanem a nyugati hatalmaknak is voltak és a békeszerződések által lettek kisebbségei, amelyekre ráfért volna a védelem. De a kisebbségvédelem egyetemessé tételét hiába követelte a békekonferencián Bratianu és hiába proponálta 1925-ben a litván Galvanaukas a Népszövetségben: mai napig nincs róla szó, a Népszövetség mindig megtagadta. Jouvenel francia megbízott 1925-ben kijelentette, hogy Franciaországban nem lehet komolyan kisebbségvédelemről beszélni, mert Franciaországban nincsenek kisebbségek: „Hogy Franciaországban kisebbségeket találjon valaki, fel kell hogy találja őket“. S a népszövetségi megbízottak elhitték, hogy Franciaországban nincs breton és flamand és Elzászban német kisebbség, amely védelemre szorul.

Hogy a békekonferenciának ez a területileg határolt kisebbségvédelme mit ér, az ismeretes. Tudjuk, hogy a kötelezett államok nem respektálják a kisebbségi szerződéseket és a Népszövetség nem tesz eleget kötelezettségének, a kisebbségi panaszokat nem orvosolja, nem veszi tudomásul. Hogy csak egy időszzerű példát említsünk: 1920 és 1931 között a csehszlovákiai németiség huszonkét panaszt adott be a Népszövetséghez és közülük a Népszövetség egyetlen egyet sem intézett el érdemben.

Az ezen a nyáron Stockholmban tartott kisebbségi kongresszus megállapította, hogy „a kisebbségi népcsoportok helyzete egész Európában elrettentő módon megromlott; mindet hármassal veszedelem fenyegeti: politikai érvényesülhetőségüknek végleges elvesztése 3 közgazdasági tönkremenetel és asszimiláció, és kényszerű kivándorlás útján való számbeli megfogyatkozás s annak megakadályozása, hogy képzett nemzeti hivatásos réteget teremtsenek“.

MI E CIKK KERETÉBEN nem akarunk a napi politikával foglalkozni, de rá kell mutassunk arra, hogy miként érvényesül a Clémenceau-jegyzéknek az az elvi kijelentése, amely azt kívánja, hogy jövőben a kisebbségi kérdések emelkedjenek ki a politika légköréből, s ne adjanak módot, hogy egyes hatalmak politikai célok elérésében eszközül használják őket. Tulajdonképpen az egész kisebbségvédelem elsődleges célja ez: hogy ne legyenek elégedetlen kisebbségek, amelybe elégedetlensége intervencióra adhasson alkalmat.

Annak illusztrálása végett, hogy ez miképpen érvényesül, elő-

veszek egy cikket, amely összefügg a jelenlegi krízissel, a szudétánémetkérdéssel, s a leghitelesebben tükrözi vissza a csehszlovák állam és a szudétánémetek viszonyát. A cikk Seton-Watsonnak, a londoni egyetem Masaryk professzorának „Slavonic Review“ című folyóirata ezévi júliusi számában jelent meg, származik egy Hubert Ripka nevű író tollából, aki, írásai után ítélve, úgy látszik a folyóirat cseh politikai szakértője.

A cikk felveti a csehszlovákiai német területek Németország-hoz való kapcsolásának lehetőségét — de ennek az egyszerű kisebbségi kérdésnek, ami a szudétánémet kérdés, megoldását akár egyszerű annexió, akár népszavazás útján azért tartja lehetetlennek, mert az a csehszlovák állam teljes megsemmisülésével járna, ami viszont a német befolyás keleti terjeszkedését tenné lehetővé. „A csehszlovák kérdés“ — írja Ripka — „a szó szoros értelmében európai probléma; nem a szudétánémetek helyi kérdése, hanem a Duna-völgy kulcsának problémája.“

A békekonferencia — újra és újra hangsúlyozzuk — önrendelkezési jogot helyezett kilátásba. A „Times“ ez év május 16-i száma „Európa és a csehek“ címen azt írja, hogy a szudétánémetek önrendelkezési jogának elismerése kétségtelenül azzal járna, hogy a csehszlovákiai németek mint egy ember szavaznának a német Anschluss mellett. Ha pedig a németeknek megadjuk az önrendelkezési jogot, meg kell adni a többi kisebbségnek is és az eredmény —állapította meg a „Times“, előbb, mint a „Slavonic Review“ — a csehszlovák állam vége, vége annak az államnak, amelyet a csehek, Benes és a békekonferencia „tradícióra és stratégiai tekintetekre, az ország ipari struktúrájára épített fel“. Csehország határai — folytatja a lap — hétszáz éven keresztül álltak fenn s a múlt nagyságának emléke hatalmas tényezője volt a modern Csehország (?) megeremtésének s amellet — risum teneatis — a hegyeket, amelyek az ország természetes földrajzi határait alkotják, hatalmasan megerősítették, ami súlyosan igénybe vette a kis állam jövedelmi forrásait.

Megvallom, azért idéztem ezt, hogy szemmel látható legyen, mekkora különbség volt Csehország és a trianoni Magyarország megalkotása között: ami jó és helyes volt az egyiknél, rossz és elvetendő volt a másiknál. Az egyiknél országalapító hétszázéves üres, másiknál semmit sem érő ezeréves dicsőséges múlt; Csehszlovákiára érvényes a tradíció, stratégia, gazdasági és földrajzi egység, mi hiába hivatkoztunk ugyanarra.

Itt van a nagy ellentét elvi és a politikai helyzet között.

A szudétánémetiség nem élhetett önrendelkezési jogával, vállalnia kellett a csehszlovák uralmat, — ami húsz éven keresztül elnyomást jelentett számára — azért, hogy fenntartható legyen a mesterségesen létrehozott csehszlovák állam kulcspozíciója a Duna-medence felé.

E két idézet azt jelenti, hogy úgy a cseh kül-, mint belpolitika megkívánja, hogy a németek cseh kisebbség maradjanak. És ebben a helyzetben nem egy, hanem számtalan kisebbség van Európában, amelynek területét gazdasági vagy stratégiai okból csatolták idegen szuverenitás alá.

ABBÓL, AMIT EDDIG ELMONDOTTUNK, talán jogosan meríthetjük azt a benyomást, hogyha a világháború után megvalósult volna az a két elv, amely a békekonferencia háttérében lebegett: a népek önrendelkezési joga és a kisebbségek politikamentes — akár népszövetségi — védelme, a kisebbségi kérdés nem szolgálhatott volna intervenció okául és nemzetközi megegyezések akadályául. Amint viszont megfordítva, ahogyan védelem nélkül elnyomásban hagyták a kisebbségeket, az megakadályozza a megbékülést és intervencióra vezet.

Hogy az önrendelkezési jog milyen mértékben érvényesült a világháború után: azt láttuk.

Hogy a kisebbségek milyen mértékben részesültek védelemben: azt tudjuk. És ma már tisztában vagyunk azzal is, hogy kisebbségvédelem nemcsak azért nincs, mert védelmi fórumuk, a Népszövetség megtagadja a segédkezést, hanem azért sincs, mert nincsen Népszövetség. Hol van ma az a kisebbség, amely pirulás nélkül venné igénybe ezt a testületet! Egyetlen védelmi fóruma megszűnt a kisebbségeknek. Hova forduljanak?

A szudétanémet kisebbségi helyzet szülte európai krízisnek a tanulsága nem az, hogy fegyverkezés útján keressük a békét, hanem egyfelől az a negatívum, hogy a párizsi békekonferencia által teremtett kisebbségi védelem értéktelen és veszéllyel jár; másfelől az a pozitívum, hogy ha nem akarjuk, hogy az európai politikának ez a mérges sebe még jobban elüszkösödjék, oldjuk meg a kisebbségi kérdést úgy, hogy ne szolgálhasson intervenciók alkalmául.

A megoldásra van mód.

SZÁSZ ZSOMBOR

A CSEHEK ES AZ AUTONÓMIA

A KI MEGSZOKTA, hogy cseh részről csak a csehszlovákiai autonómista törekvések elutasító kritikáját vegye tudomásul, különös tünődéssel fogja lapozni a háborúelőtti cseh politikai műveket, melyek szerzői kisebb-nagyobb eréllyel, de egyforma meggyőződéssel hirdették, hogy a monarchia nemzetiségi problémáit csak a szigorú önkormányzati elvekkel lehet megoldani. Különös változások játszódhatnak le a nemzeti gondolkodásban, ha közben megváltoznak a viszonyok s körülmények, amelyek az eszméket útnak indítják.

A világháború előtt a cseh nép a monarchia mostohagyermekének érezte magát, szenvedett a nemzeti háttérbeszoritottság miatt és egyre erősebb vágygal áhítozott a háromszáz éve megszűnt cseh államiság feltámasztása után. Ezek a vágyak különösen akkor váltak szenvedélyessé, amikor a cseh politikusok irigykedve és sértődötten vették tudomásul, hogy a magyar, a monarchia harmadik nagy politikai nemzete, 1867-ben az osztrák-magyar kiegyezéssel kivívta a magyar államiság elismertetését s ezzel a monarchia keretén belül ugyan, de önállónak érzett, öncélú nemzeti életet kezdetett. Nem így a csehek, akik hiába törekedtek saját nemzeti jogaik egyidejű elismertetésére. A magyar példa azonban vonzólag és csábítóan hatott és az 1867 utáni századvég a kiegyezési párhuzam után sóvárgó cseh törekvésekkel teli.

Ezzel magyarázható, hogy a csehek politikai célkitűzéseiben a világháború kezdetéig egyáltalán nem, vagy csak alig szerepel a monarchia szétrobbantásának gondolata. Ma már a propaganda úgy nevelte át a cseh köztudatot, mintha a legújabbkori cseh, sőt szlovák történelem egyedüli értelme a nemzetek ellen bűnöző Osztrák-magyar monarchia elsöprése lett volna. A valóságban azonban a monarchia könnyű és gyors halálára senki sem számított és a cseh tervek is mindenkor a monarchia keretén belül mozogtak, — ami végeredményben csöppet sem különös, mert a monarchia oly gyorsan elbukott hatalma távolról sem tűnhetett föl a kortársak előtt — ha még politikai ellenfelek voltak is — oly súlytalannak, hogy szertefoszlásával reálisan számolni lehetett volna. Igaz, azóta a kis Ausztria, a nagy monarchia utolsó maradványa is eltűnt az élő hatalmak sorából, a csehek is háromszázéves nélkülözés után visszanyerték államuk függetlenségét, sőt a csehszlovák nemzetegység megeremtésével viszonyaik közt még tán

sokkal nagyobb hódítással dicsekedhetnek, mint akár Hitler Adolf, aki az osztrákokat és szudétanémeteket kebelezte be a germán öntudatra ébredt nagynémet birodalomba.

Persze ebben a kedvezően alakult helyzetben más irányban kezdett fejlődni a cseh politikai gondolkodás is, mint még alig néhány esztendővel előtte, amikor a nagy és elmozdíthatatlannak látszó monarchiával szemben kellett számonkérni a cseh nemzet jogait. A nemzeti autonómia cseh ideológusai hamar elfeledték a nemzeti önkormányzatról kidolgozott szép elméleteket is. A csehszlovák köztársaság alapítói és későbbi vezetői, akik a monarchia nemzetiségi összetételéből vonták le alig egy negyedszázaddal előbb a szigorú konzekvenciákat és a föderalizálás, a nemzetiségi állam harcos hívei voltak, gyorsan revízió alá vették állampolitikai koncepciójukat, amikor merően elzárkóztak azok elől, akik a köztársaságban a nemzetiségi állam elveit akarták érvényre juttatni. Viszont történelmi tény marad, hogy a háború előtt a csehek voltak a nemzeti önkormányzat leglelkesebb hívei: Masaryk még a tökéletes önkormányzatot hirdette a demokrácia alapjának és Benes Ausztriában csak úgy tudta elképzelni a csehnémet kérdés békés rendezését, ha a két népet teljes autonómia választja el egymástól. De a köztársaság alatt még a cseh Rádl Emánuel is destruktívnak számított, amikor a nemzetiségi önkormányzatot propagálta, — s ha Benes a békekonferencia kisebbségi bizottságához intézett jegyzékében még azt ígérte, hogy az új állam nemzetiségi törvényeiben a „svájci elv“ — tehát nyilván az önkormányzati elv — fog érvényre jutni, alig húsz évvel később olyan cseh hangok hallatszottak, hogy Csehszlovákiában a „svájci megoldásra“ még az előfeltételek is hiányoznak. Végül pedig se szeri, se száma azoknak a politikai fejtegetéseknek, amelyek azt bizonygatták, hogy a csehszlovák köztársaság merőben más nemzetiségi összetételű, mint a régi monarchia. A monarchiában még a csehek által számonkért nemzetiségi elvek, az államfordulat után, mintha kényelmetlenné váltak volna. Az elvek és álláspontok azonban ma is érdekesekek, különösen ami az önkormányzatról vallott cseh felfogást illeti. Így hát amikor az autonómiáról tartott cseh véleményeket gyűjtögetjük, elsősorban a múltba térünk vissza, nem is olyan régi múltba: csak a háborúelőtti korba, amikor sokszor a csehek követelték a monarchiától ugyanazt, amit később mi követeltünk hiába a csehszlovák köztársaságtól: a nemzeti jogokat és ezeknek egyik teljességét, az önkormányzatot.

MÉG MIELŐTT MEGSZÜLETET volna a világháború cseh jelszava: „Détruisez L’Autriche-Hongrie“, a csehek a monarchia keretén belül keresték problémáik megoldását. A monarchia szétrobbantásának gondolata szinte csak improvizációnak látszik amellet a rendszeres elméleti és gyakorlati munka mellett, amelyet a cseh politikai pártok és vezérek a monarchia alapján állva kifejtettek. Maga Benes Eduárd volt az, aki Palacky nyomán nem sokkal a háborúelőtt kijelentette, hogy az erős Ausztriában a csehek is védelmet találhatnak Németországgal szemben. Nem is szólva egy Kramár politikai felfogásáról, aki nagyszláv eszméit egyenesen Ausztria elszlávosításá-

val szerette volna megvalósítani. Kramár szerint a szláv túlsúllyal bíró Ausztria tudta volna csak legyőzni a pángermán keleti törekvéseket. S maga Masaryk Tamás, ha nem is volt oly hangos szószólója a monarchián belül érvényesíthető cseh államjognak, mint például a cseh nemzeti-szocialisták, nem is utasította el magától — és pártjától, a realistáktól — ezt a gondolatot. De ha az összes háborúelőtti cseh pártok az államjog alapján álltak is és Ausztria kebelén belül keresték a cseh kérdés megoldását, ennek a politikának igazi ideológusa és teoretikusa Benes Eduárd lehet. „Le problème autrichien et la question tchéque, étude sur les luttes politiques des nationalités slaves en Autriche“ című, 1908-ban Párizsban megjelent művében — amely doktori értekezése volt — aprólékosan kifejtette, miként képzei el a cseh nép existenciáját a monarchiában. A fejtegetésekben — tíz évvel a monarchia teljes bukása előtt — szó sincsen olyan lehetőségekről, hogy a cseh kérdést esetleg a monarchia elleni éllel kellene megoldani. Sőt Benes művének történelmi részében sem található Habsburg-ellenesség. Benes könyve teljesen abban a szellemben íródott, amelyben a csehek annakidején éltek: többnyire békességben a monarchiával, sőt nem is olyan elvétve, jó viszonyban az udvarral, dinasztiával és miniszterekkel, ahogy jó osztrák hazafiakhoz illett. Sem az állam, sem a Habsburgok elleni harcot Benes művében nem lehet fölfedezni: szó van benne az osztrák állam átépítésének tervéről, ellenben a monarchia szétesésének gondolatát, hivatkozással az egyes nemzeteket összekötő történelmi és gazdasági kötelekekre, Benes egyenesen elveti. Benes még a cseh államjog németellenes hitvallóit is figyelmeztette, mily abszurd dolog lenne a lakosság egyharmadának akarata és tiltakozása ellen államot alapítani. Viszont a nemzeti béke alapjául iaz 1848-as alaphoz való visszatérést követelte, tehát a nemzeti önkormányzatot. Ezzel Benes szinte közelebb volt az akkori német, mint cseh állásponthez, mert német részről mindig több hajlandóság mutatkozott a nemzeti alapon történő kettéosztás iránt. A csehek többnyire az ország egységének megbontása ellen voltak.

Benes Eduárd disszertációjában a realizmusért rajong s a cseh politikai pártok közül is Masaryk realistáit érzi magához legközelebb. A realisták pedig — Benes dicsérő szavai szerint — elutasítanak maguktól minden nemzeti romantizmust és számot tudnak vetni Csehország és Ausztria konkrét helyzetével. A realisták a természeti jog alapján állnak — írja Benes — s így kimondottan föderalisták. ők az osztrák problémát és a cseh kérdést decentralizációval, az alkotmányok föderalista és önkormányzati szellemben való átépítésével akarják megoldani. Az önkormányzati egységek alapját az egyes osztrák tartományok képeznék, úgy ahogy a történelem folyamán kialakultak. A tartománygyűlések illetékességét kibővítenék, a községi önkormányzatokat pedig az igazi demokrácia szellemében szerveznék újjá. A vegyes nemzetiségű vidékeken a cseh-német harcokat egy kerületi rendszer felállításával akarták a realisták megszüntetni. Benes maga pedig ehhez a programhoz a következőket jegyzi meg: Valóban a két nép megbékülése Csehországban csak úgy lehetséges, ha a két nép teljes autonómiát élvez. El kell választani egyiket a másik-

tól. Ahhoz, hogy két vagy három nép — mint Svájcban például — együtt és békességben éljen, hosszú történelmi fejlődésre van szükség, Ausztriában viszont nincsenek ilyen hagyományok, s ha voltak, elpusztították őket. Évszázados harcok állanak mögöttünk, s a harcok nem hogy szünnének, de napról-napra élesebbé válnak. Így nem marad más hátra, mint a kerületek bevezetése, ahol a nemzetiségek többé-kevésbé saját uraik lennének. Természetesen ez sem szüntetné meg teljesen a harcokat, de számos konfliktus-lehetőséget küszöbölne ki. Az állam a nemzetek feladatává tenné, hogy kedvük szerint igazgassák magukat. Az állam csak arra szorítkoznék, hogy rendet tartson és biztosítsa a közélet zavartalan menetét: így minden nemzet erejéhez mérten fejlődhetne és senki sem vádolhatná az államot, hogy ezt vagy azt előnyben részesíti. A bírósági és közigazgatási beosztás is természetesen a nemzetiségi határoknak felelne meg. A realisták éppúgy üdvözlik a nemzetiségi megosztást a községekben, naint az országos hivatalokban vagy a tartománygyűlésen, ahol nemzetiségi kúriákat szeretnének látni. Végül külön kisebbségi védelmet vezetnének be olyan esetekben, ahol a települési viszonyok miatt a nemzetiségi határokat nem lehet maradéktalanul meghúzni. Ilyen szellemben képzelte el Benes harminc évvel ezelőtt Ausztria nemzetiségi föderalizálását. És a sors úgy akarta, hogy 1938-ban ugyanezek a problémák foglalkoztassák Benes Eduárdot, azzal a különbséggel, hogy az államhatalmat és a centralizmust a csehek, a nemzetiségi föderalizálás követelményét a németek képviselték. És igen könnyű felfedezni, hogy 1938-ban Benes Eduárd ugyanazzal a terminológiával szövegezte meg ellenjavaslatait a szudétánémet követelésekre, mint amilyenel 1908-ban disszertációját írta. Az is figyelemreméltó, hogy Benes könyve élénken különbséget tesz a csehek és a szlovákok között. A javaslatok akkor és most sem váltak valósággá.

BENES FÖDERALISTA TERVEIT és általában a cseh politikai pártok államjogi programját 1914-ben a nyílt monarchia-ellenesség váltotta föl. Ennek gyümölcse lett 1918, a monarchia halála és a csehszlovák köztársaság születése. A föderalista tervek ugyanazon a földön csak húsz év után, 1938-ban váltak újra aktuálissá, amikor a köztársaság nemzetiségi ellenzéke a csehszlovák centralizmussal szemben teljes erővel az autonómiát kezdte követelni. De akik harminc évvel ezelőtt az autonómiáért harcoltak, rég revízió alá vették meggyőződésüket. Ennek tudható be, hogy 1918 óta a háborúelőtti cseh autonomista és föderalista ideológusok vezetésével a csehszlovák köztársaság egyenesen haladt a centralizmus útján. Csak amikor a köztársaság huszadik évében a nemzetiségek — különösen a Harmadik Birodalom és az osztrák csatlakozás hatása alatt a szudétánémetek — annyira megerősödtek, hogy követeléseik fölött többé nem lehetett napirendre térni, — csak akkor vetődtek fel újra az autonómia és a nemzetiségi föderalizmus eszméi. A csehszlovák kormány utolsó ellenjavaslata a szudétánémet-párt úgynevezett karlsbadi pontjaira 1938 szeptember 10-én látott napvilágot. Ugyanaznap Benes köztársasági elnök rádióbeszédében indokolta meg a kormány javaslatát, amely

nagy általánosságban a nemzetiségi egyenjogúság elvét szögezte le. Az 1908-ban megjelent doktori értekezés hangja nagyon emlékeztet erre az 1938 szeptemberében elhangzott beszédre és javaslatra. Csak Benes 1938-ban elfelejtette 1908-ban megjelent művének lényegét, azt, amit harminc évvel ezelőtt így fogalmazott meg: „Valóban a két nép megbékélése Csehországban csak úgy lehetséges, ha a két nép teljes autonómiát élvez. El kell választani egyiket a másiktól.“

A csehszlovák kormány az állam egységére és oszthatatlanságára való hivatkozással utasította el a területi autonómia követelését. A szudétánémetek viszont keveselték a csehszlovák javaslatot és amikor Hitler 1938 szeptember 12-i nürnbergi beszéde után a szudétánémet-ség forrongani kezdett, a békés megegyezést lehetővé tevő tárgyalások végleg megszakadtak. Henlein Komád szeptember 15-én már a német-birodalmi rádió útján szól a szudétánémet-séghez és a szudétánémet vidékeknek a birodalomhoz csatolásában jelöli meg mozgalmának célját. A szudétánémet párt úgy változtatta meg politikai programját, mint maguk a csehek a világháború kitörésekor: az autonómia és föderalizálás helyébe a független elszakadás lépett. A szudétánémetek is az önrendelkezés jogára hivatkoztak, akárcsak a csehek 1918-ban. A párhuzamok és az ismétlések szinte kísértetiesek.

De ahogy a föderalizálásra és az autonómiára vonatkozó cseh vélemények is másképpen hangzottak, amikor a csehek követeltek, és másképpen, amikor a csehektől követeltek — éppen olyan célzatos különbség jelentkezett az úgynevezett önrendelkezési jog magyarázatában is. Érdekes dokumentum erre a nemzeti szocialista — Benes-párti — Ceské Slovo 1938 szeptember 14-i fejtegetése az önrendelkezésről. Eszerint a németek 1918-ban sem értették meg a wilsoni önrendelkezési jogokat és 1938-ban sem értelmezik őket helyesen. Mert az önrendelkezési jog csak idegen uralom alatt élő nemzeti egységeket illet meg, nem pedig nemzetek töredékeit. Ezért a mai Csehszlovákia területén kizárólag a cseh, illetve a csehszlovák nemzetnek volt önrendelkezési joga, mivel az egész nemzet idegen uralom alatt élt. De a legérdekesebb, hogy a cseh nemzeti szocialista sajtó ideológiája szerint az úgynevezett nemzeti kisebbségek azért kerültek a mai Csehszlovákiához, mert az 1918-ban létrejött csehszlovák állam ezeréves határain belül éltek. A mai status quo változtathatatlanságát tehát két csehszlovák előjoggal indokolja: az egyik az önrendelkezés előjoga, a másik a történelmi határok előjoga. Mert senki előtt sem lehet kétséges, hogy akármelyik középeurópai nemzet az önrendelkezési jogok és a történelmi határok hasonló elméletével egészen más eredményekre jutna, mint a Ceské Slovo ideológusa. Csak kuriózumként említjük, hogy ezek szerint a világháború előtt a lengyeleknek egyáltalán nem lett volna önrendelkezési joguk a németekkel, osztrákokkal és oroszokkal szemben, mert Németországban, Ausztriában és Oroszországban csak lengyel „néptöredékek“ éltek. És problematikussá válik az is, vajjon a cseh elmélet szerint a szlovákságnak volt-e önrendelkezési joga a régi Magyarországon, mivel a csehszlovák nemzetegység szempontjából a szlovákság csak Magyarországon élő „néptöredék“ volt. A történelmi határok elmélete pedig különösen kényessé válik,

ha arra gondolunk, hogy ilyen többfajta van. De a csehek görcsösen ragaszkodtak előjogaikhoz, mert felfogások szerint Csehszlovákia csak teljes nagyságában volt életképes. Anglia és Franciaország felé különös hangsúllyal említették azt is, hogy Csehszlovákia csak eredeti formájában, illetve „természetes és történeti“ határai birtokában töltheti be szövetségi funkcióját. De cseh koncepció szerint az említett önrendelkezési jog, történelmi határok és a stratégiai szempontok nemcsak mindennemű területi változást zárnak ki, hanem az úgynevezett területi autonómiát is. Cseh vélemény szerint ugyanis a területi autonómia csak átmenet az önkormányzatot élvező nemzetiségek teljes elszakadásához.

1938 szeptemberében azonban minden álláspont hamar túlhaladottá vált. Így a területi autonómia mellett vagy ellene szóló állásfoglalások is. Henlein rádiószózata szeptember 15-én már az önrendelkezésre hivatkozik és csatlakozást kér; az önkormányzatot nem is említi. Szeptember 17-én pedig az Egyesült Magyar Párt is határozatot hoz Pozsonyban, melyben számonkéri a magyarság önrendelkezési jogát és ennek kifejezőjét — a népszavazást. A pusztai autonómia nem program többé a németek és magyarok számára. De Program maradhatott-e az eredetileg elgondolt autonómia, mikor a kormánytöbbség merev elutasítása megghiúsította e program valóra-váltását? Igen, lehet, hogy sok minden másképp történt volna, ha a mérvadó és illetékes cseh vélemények oly megértéssel kezelték volna a nemzetiségi autonómia kérdését, mint például a gyakorlati politikától távolálló szociológus, Rádl Emánuel. Rádl különös érdeme, hogy nem 1908-ban volt az autonómia híve, mint Benes, hanem 1928-ban, amikor megjelentette „A csehek és németek harcáról“ szóló könyvét. Rádl fejtegetéseit az elfogult cseh nacionalizmus felhördüléssel fogadta, de az idő részben Rádlt igazolta, mert tíz évvel könyve megjelenése után éppen az autonómia megtagadása váltotta ki Csehszlovákia bukását. Rádl az autonómia alapján képzelte el a csehszlovákiai nemzetiségek együttélését, e nemzetiségek együttélését, mert Rádl 1928-ban még nem tudhatta, hogy 1938-ban a nemzetiségek az autonómiát azért fogják követelni, mert a békés együttélés megghiúsult és Benes 1908-ban kimondott igazsága válik be: az autonómia arra kell, hogy a két népet elválassza egymástól. Rádl tanai megmaradtak elméletnek, ideáknak, amelyet senki sem követett: legkevésbé az események, amelyek ahelyett hogy Rádl elméleteinek gyakorlati alkalmazásával elsimították volna a csehek és németek harcát, még jobban kiélezték a két nép viszonyát. Igaz, Rádl eszméinek teljes sutbadobásával. De kérdés az is, vajjon Rádl tárgyilagosságra törekvő tanai tényleg beválnak-e, — ha akadt volna, aki alkalmazza őket... Vagy azoknak volt igazuk, akik szépités nélkül látták a cseh-német viszonyt és általában a köztársaság nemzetiségi helyzetét s úgy gondolták, hogy a szép szó helyett hasznosabb az erős kéz? Rádl elméletei ugyanoda vezettek volna, ahová Benes gyakorlata? Ha pedig így van, akkor ez az adott helyzet meddő voltában lelhet csak magyarázatot.

Rádl nemzetiségi szemlélete azonban mindig az eszményi magasságot fogja jelenteni a háború utáni cseh politikai gondolatvilágban.

RÁDL EMANUEL RÖL mindenekelőtt azt kell tudni, hogy erendően elismeri a nemzetiségek kollektív jogait, ezt a sokat vitatott természetes jogot, amelyet sem a párizskömyéki békeszerzödések, sem a csehszlovák alkotmány nem vettek tudomásul. Rádlnak a középEurópai szokástól teljesen eltérő fogalmai vannak az államról, a demokráciáról, így természetes, hogy más következtetésekre jut a nemzetiségi kérdés szemléleténél is. Rákinál az igazságos állam alapja az úgynevezett „szerzödések demokrácia“, melyben a nemzetiségek mint kollektívumok nem majorizálhatók. Eszménye az angolszász demokrácia — közbevetöleg: Masaryk is ezt vallotta ideáljának, mégis mennyire más konzekvenciákat vont le ebből Rádl! Rádlnál az állami szervezet az autonómiákon nyugszik, akárcsak Angliában, ahol az államhatalom nem tesz mást, csak összegezi a különféle társadalmi alakulatok, országok, nyelvek, ipari vállalatok, iskolák, munkásszervezetek és kereskedelmi vállalatok autonómiáját, illetve privilégiumait. A privilégiumot — írja Rádl — a kontinensen a demokrácia ellenlábasának tekintik, Angliában viszont ez volt a demokrácia kiindulópontja. Rádl Csehszlovákiában is csak az egyes nemzetiségek egyenjogú privilégiumainak, autonómiáinak alapján tudta elképzelni a demokráciát. Mert minél több az autonómia az államban, annál demokratikusabb az ország... Ilyen szellemben Rádl Masaryk demokráciáját sem fogadhatja el, mert elismeri ugyan, hogy Masaryk a demokrácia követelményének tartotta az autonómiát, de hibásan értelmezte ezt a nemzetiségekkel szemben. Masaryk — mondja Rádl — a nemzetiségeket csak politikai pártoknak tekintette és demokratikusnak tartotta azt is, ha más pártok — amelyek nem viselik szívükön a nemzetiségek érdekeit — a többség jogán felülkerekednek. Pedig a nemzetiség kollektív jogát eleve biztosítani kell, ez nem lehet a politikai hatalom játékszere.

Rádl egyáltalán nem hisz a csehek öszinte autonomista hajlamai-ban. Szerinte a csehek ugyan a háború előtt a cseh autonómia hívei voltak, de ebben kezdettől fogva lehetett valami egésszegtelen, másképp mivel magyarázható, hogy a világháború egyszerre elfojtotta a csehek minden érzékét az autonómia iránt! Az államfordulat 1918-ban hasonló volt a fehérhegyi-csata utáni fordulathoz: ahogy akkor Ferdxnánd császár a dinasztia érdekében eltörlötte az öszses privilégiumokat, ugyanúgy a csehek a háború után az uralkodó cseh nemzet érdekében megszüntették az öszses autonómiákat. Meglepő — írja tovább—, hogy mily könnyen és tiltakozás nélkül tagadták meg a csehek az elmúlt században ápolt ideáljaikat: kritika és minden indokolás nélkül; a nemzetgyűlés hatalmi szóval megszüntette a cseh korona országainak államjogi helyzetét, feloszlatták a tartománygyűléseket, a községi képviselőtestületeket, államosították a községi rendörséget és az egésszégügyet, a nemzetiségileg megosztott mérnöki kamarákat is egyesítették, Szlovákiát alávetették a prágai centralizmusnak és a nemzetiségi jogokat csak annyiban ismerték el, amennyire ezt a nemzetközi szerzödések követelték; kísérletek történtek az egyházi autonómiák elpusztítására is, egyedül Kárpátaljának engedélyeztek olyanamolyan autonómiát, mert ezt előzetes szerzödések kötötte ki, de még ezt sem hajtották végre. Különösen jellemzőnek találja Rádl a régi

cseh és morva országgyűlés megszüntetését. Ezek az autonómia gyümölcsei voltak, § hogy indokolták a törvényhozók abszolutisztikus lépésüket? A törvény referense így beszélt: „Az országgyűlések törvényhozói és közigazgatási hatalmának megszüntetése nehéz viták tárgyát képezte. Örvendetes, hogy azok maradtak felül, akik a tartománygyűlés eltávolítását követelték. Mert megtartásukra nem voltak meggyőző érvek. A régi koronaországok nem lehettek alkalmas közigazgatási egységek. Ausztriában a tartományi autonómia, ott ahol többségben voltunk, nemzetiségünk védelméül szolgált, de ma már ezek a szempontok hiányoznak, így ideje, hogy más országokban bevált modern alapokon szervezzük újjá közigazgatásunkat.“ Amint látható — fűzi hozzá ehhez a jellemző törvényindokoláshoz Rádl — a törvényhozók egyáltalán nem gondoltak arra, vajjon az autonómia demokratikus-e vagy sem: az abszolutizmus ideológiájából vett érvel — „régén hasznunkra volt, most nem“ — megszüntették az autonómiát. Pszichológiailag ez a fordulat nagyon érdekes, s csak azt bizonyítja, milyen gyöngék voltak az autonómizmus gyökerei és milyen erősek a centralizmuséi...

A helyzet tehát az — szögezi le Rádl —, hogy a csehek, akik a háború előtt autonomisták voltak, most a centralizmust védik. A többi nemzetiségek viszont: a szlovákok, németek, magyarok, ruszinok az autonómia mellett vannak. Sóira senki élesebb kritikát nem írhatott volna a cseh centralizmusról. Cseh ember írta, aki élesen látta nemzete évszázados problémáit, a csehek és németek harcát, s a világháború cseheknek kedvező vége sem homályosította el tekintetét Józán, emelkedett tanáccsal akart szolgálni, amikor arra merte figyelmeztetni a szabadság örömeiben tobzódó nemzetét, hogy „ennek az államnak a jövője attól függ, mennyire valósítja meg a nemzetiségek autonómiáit.“ A nemzetiségi autonómia, szerinte, azon az elven alapszik, hogy „adjátok meg a nemzetiségnek, ami az övé, és az államnak, ami az államé!“ Úgy gondolta, csak az autonómiával biztosított szabadság teheti kívánatosná a köztársaság egyes nemzetiségei számára, hogy az államhoz akarjanak tartozni. Hiszen jól tudta, hogy ezen múlik minden, mert a nemzetiségeket akaratauk nélkül kebelezték be az államba. Célja tehát ugyanaz volt, mint Benes vagy Masaryk nemzetiségi elveinek, csak ajánlott módszerei különböztek, ő is — akárcsak Masaryk — a köztársaság szeretetére akarta nevelni az állampolgárokat, nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül. De az erőszakos centralizmus helyett a szabad autonómiákkal képzelte ezt elérhetőnek. Terveiben volt igazi humanizmus és demokrácia, de azzal persze ő sem számolt, hogy az önrendelkezési joguktól megfosztott nemzetekből csak évszázados erőszakos vagy önkéntes asszimilációval ölhető ki a meglévő nemzeti érzés, hogy helyet adjon az újnak.

Rádl gondolkodása is „svájci“ volt, olyan vegyes nemzetiségű államnak szerette volna látni Csehszlovákiát, ahol az állam közönszeretete összetartja a különféle nemzetekhez tartozó polgárokat, ő sem látta a Svájc és Csehszlovákia közti lényeges különbséget: Svájcban csak nemzetek töredékei élnek — franciák, németek, olaszok —, de nincs jelen olyan nemzet, melynek valamennyi elérhető tagja csak

Svájcban él — mint a csehek vagy szlovákok Csehszlovákiában. Csehszlovákia csak nemzeti állammá fejlődhetett, mert keletkezési célja és létének hivatása az volt, hogy a csehek és szlovákok országa legyen. Ezért hiúsult meg természetes törvényszerűséggel minden kísérlet is, amely nemzetiségi államot akart csinálni Csehszlovákiából. Ezt különben az 1938 szeptemberében kialakult helyzet is bizonyítja. Ezért nem merjük azt az állítást sem megkockáztatni, hogy esetleg másképp fejlődhetek volna a köztársaság nemzetiségi viszonyai, ha Rádl elvei jutottak volna érvényre. Rádl elvei mindenesetre használtak volna a németeknek, szlovákoknak, magyaroknak, ruszinoknak, lengyeleknek — és mérsékelték volna a cseheket, de nem hisszük, hogy végérvényesen megoldották volna a köztársaság nemzetiségi szerkezetéből adódó összes problémákat. Rádl szellemében egyet mindenesetre elértünk volna: hogy a „harcot.% amelyről könyvét írta — béke válthatta volna föl. Mert békességes légkörben vetődhetek volna föl ugyanazok a problémák, amelyek 1938 folyamán háborús rettegésbe kergették nemcsak Csehszlovákiát, hanem az egész világot.

KÜLÖN LAPRA TARTOZIK a szlovák és a ruszin autonómia kérdése. Igaz, csak részben, mert az ellenerők lényege itt is ugyanaz, mint akár a megtagadott szudétanémet területi önkormányzatnál: az állam félti egységét és integritását. Tragikus válságot jelenthet egy annyira öntudatos demokráciának, mint a csehszlovák demokrácia, hogy az állam területi épsége miatt kénytelen ellenezni minden demokrácia lényegét: az autonómiát. Ellenezni kénytelen még a szlovák és ruszin autonómiát is, pedig a szerződések be nem tartásának vádjá éri ezért. A szlovák és ruszin autonómiák pedig éppen ebben különböznek minden más csehszlovákiai autonómia-törekvéstől: akik követelik — szerződésekre támaszkodnak. Az idevonatkozó cseh vélemények is erre való tekintettel módosulnak, de ismétljük: az erők, amelyek a két autonómiát eddig megakadályozták, az ismertett körülményekben nyerne magyarázatot.

Míg a szudétanémeteknek és a magyaroknak soha senki sem ígért autonómiát Csehszlovákiában, addig a szlovákok és ruszinok szerződésekre hivatkozva követelheték a területi önkormányzatot. A szlovák autonómia-követelés az 1918 május 30-án Pittsburgban kötött szerződésre támaszkodik. Ezt a szerződést a csehek csak egyszer ismerték el — amikor aláírták. Azóta húsz év szívós politikai küzdelme sem tudta a szlovák autonómiát megteremteni. A csehek húsz év alatt általában a cseh-szlovák nemzetegységre hivatkoztak és a csehszlovák nemzeti állam programját látták keresztezve Hlinka néppártjának követeléséből, hogy az autonómiával Csehszlovákiát cseh-szlovák föderatív állammá változtassák. Érdekes Sobota Emil „Nemzetiségi autonómiák Csehszlovákiában?“ című szélsőségesen autonomistaellenes könyvének az a megállapítása, hogy a csehek és szlovákok legalább annyira egy nemzetet jelentenek, mint a „dunamenti“ és „erdélyi“ magyarok — amely körülmény szerinte nyilván szintén az autonómia ellen szól... Bár tekintetbe véve, hogy az

„erdélyi“ magyarok ma nemhogy autonómiát nem élveznek a magyar államban, de idegen állam lakói, Sobota megjegyzése esetleg érvnek is számíthatna Magyarország revíziós törekvései mellett... Mert ha oly szoros a csehszlovák nemzet egység, hogy a csehek — a pittsburgi szerződés dacára — még a szlovák autonómia megadását sem tartották szükségesnek, mennyivel lenne kevésbé jogos az a magyar követelés, hogy a „dunamenti“ és „erdélyi“ magyarok egy országban közösen osszák meg sorsukat...

Tárgyilagosságra törekvő esdi hangot a szlovák autonómia dolgában is csak Rádltól hallhatunk, aki elismeri, hogy a „csehszlovák“ fogalmat mesterségesen alkották „praktikus politikai szükségből“. A csehszlovák szó — írja Rádl — első ízben talán 1917 január 12-én a nyugati hatalmak nyilatkozatában szerepel a világ előtt és Masaryk memoárjai szerint ezt az elnevezést Benessel, Stefánikkal és Osuskával közösen fogadták el. Rádl szerint pedig: a csehszlovák köztársaság a háború alatt programmszerűen keletkezett, e programért agitálni kellett; a köztársaság részben hatalommal jött létre, részben tárgyalásokkal, szerződésekkel és ami a cseheket és szlovákokat illeti két — egymástól egy évezredig elválasztott — kultúra tudatos összekapcsolásával, ami nem magától jött létre, hanem amit a külföldi vezérek teremtettek meg. A cseheket és szlovákokat az alkotmány, a törvények, a kormány és hivatalok tartják össze, nem pedig az ösztönök — írja tovább Rádl — és a romantikus nemzetfogalom követői lázadoznak az ész eme uralma ellen. Csehországban hamar legyőzték a nemzet törzsi felfogását, legalábbis ebben a tekintetben; rámutatnak arra, hogy a „csehszlovák nemzet“ nemcsak ösztön, hanem ideál, a jövőnek szánt program, s hogy ezt a nemzetet még csak a csehek és szlovákok céltudatos együttműködésével kell megteremteni. A szlovákok viszont ezt a céltudatosságot erőszaknak tartják; a herderi nemzetfogalomhoz ragaszkodnak; követelik a külön szlovák nemzet és a cseh nemzet megkülönböztetését; rámutatnak a nagy nyelvi, kulturális, vallási különbségekre csehek és szlovákok közt és harcolnak a szlovák autonómiáért. Rádl ezek után pedig megjegyzi, hogy a „szlovák autonómia, kétségkívül, értelmes politikai program“. Tudja azt is, hogy a szlovák autonómia (aminek nem is kell egyet jelentenie Szlovákia autonómiájával) a „csehszlovák nemzetegység“ gyöngülését jelentené, s hogy ez a németek természetes erősödését is maga után vonná — de mindezek ellenére az autonómia mellett beszél. Igen, csakhogy akiktől függ a szlovák autonómia, azok távolról sem találták oly csekélységnek a csehszlovák nemzeti egység gyengítését mint Rádl — és nem is egyeztek bele a szlovák autonómiába. Inkább vették magukra a pittsburgi szerződés megszegésének vádját, vagy igyekeztek kétségbevonni e szerződés érvényét, vagy, ami még gyakoribb volt: ígéretekkel halmozták, el Hlinka Andrást.

A cseh-szlovák feszültség mindig kellemetlenül érintette a prágai kormányt, hiszen az állam ideológiai alapjait támadta a szlovák autonomisták nyakassága. A csehek szívük szerint a pittsburgi szerződés önkényes revíziójára hajlottak, viszont a Hlinka-pártba tömörült

szlovákság tömegeit sem látták szívesen az ellenzék táborában, különösen az utóbbi időben nem, amikor a szlovák néppárt autonomista frontba tömörült az erős szudétanémetekkel és magyarokkal. De a esdi politika a szlovák autonomistákkal szemben inkább a „leszerelés“ módszerét űzte, mintsem hajlandó lett volna e követeléseket egyszer is komoly mérlegelés tárgyává tenni. A cél az volt, hogy az autonoxnistákat megnyerjék a kormánykoalíciónak. Ilyen irányban indultak meg 1938 szeptember derekán is a tárgyalások.

Viszont vannak olyan tapasztalataink is, hogy egy autonómia alkotmányba iktatása nem is jelent oly sokat... A ruszin területi önkormányzatra gondolunk. Aki nem ismeri a csehszlovák alkotmányjogot, hanem csak Kárpátalját, az nem is sejtené, hogy ez az ország-rész mily nagyarányú önkormányzattal rendelkezik. Kárpátalja tulajdonképpen mint önkormányzati terület önként csatlakozott Csehszlovákiához és a fő- és társult hatalmak és a csehszlovák köztársaság között 1919 szeptember 10-én Saint Germain-en-Laye-ben kötött nemzetközi szerződés legszélesebb területi autonómiát kötött ki részére. A csehszlovák alkotmánylevel is mindjárt harmadik szakaszában emelte legmagasabb törvénnyé Kárpátalja autonómiáját. így tehát a ruszin autonómia nagy nemzetközi-jogi és alkotmányjogi múlttal bír, de annál kisebb Önkormányzattal a valóságban és jelenben. Ha a centralizmus a morva földek tőszomszédságában sem tudta az állam egységének és oszthatatlanságának veszélye nélkül elképzelni a szlovák autonómiát, még kevésbé tudta rászanni magát az állam keleti csücskében a kárpátaljai autonómia megvalósítására. Még ha az autonómiát alkotmánytörvény és nemzetközi szerződés írta is elő, amiről nem lehet azt mondani — amit Hodzsa Milán mondott egyszer a pittsburgi szerződésről — hogy jogilag nem, hanem csak erkölcsileg kötelez. A csehek nem is a kárpátaljai autonómia jogi alapjait vonták kétségbe, hanem a ruszin nép érettségét az önkormányzat gyakorlására. A ruszin nép érettségének elismerése azonban lassan már halad előre és Zadina miniszter 1938 szeptember 14-én Ungvárott kijelentette, hogy a kárpátaljai lakosság és a föld húsz év alatt oly fejlődésen ment keresztül, hogy most már megvannak a területi önkormányzat előfeltételei; 1939 május 8-ra meg is ígérte a kárpátaljai országgyűlés összehívását.

Azóta már a csehek kénytelenek voltak elfogadni a szlovák és ruszin autonómiának ma még világosan nem körvonalozott formáit. A fenti történeti tények bizonyára segítik a gondolkodó olvasót annak elképzelésében, minő jelentőséget lehet tulajdonítani ezen legújabb cseh gesztusoknak a jövőt illetőleg.

BORSODY ISTVÁN

A FÉLSZÁZADOS RUSZIN NACIONALIZMUS

Az 1910. évi népszámlálás szerint a Máramarosban 44.65 Beregben 42.6, Ungban 38.1, Ugocsában 37.5, Sárosban 22, Zemplénben 11.4, Szepesben 7.1% arányt kitevő ruszin népről régóta helyesen hitték, hogy csak egyháztörténete van s nemzetiségi életének egyetlen gyújtópontja a cirillbetűs ószláv szertartás. Minden más kultúrjavaról megállapítható, hogy magyar kölcsönzés, sőt már a szórványosan beszéllingöző népcsoportoknak néppé alakulása is a csaknem évezredes magyar vér- és kenyérgközösség érdeme volt. Így támadt az a sajátságos szláv-magyar kettősség, amely René Martel szavaival élve ma is „a helyi elkülönülés mélyen gyökerező tudatát” ékeli a Kárpátokon innen és túl lakó oroszok közé.

A százados érintkezés alatt szláv és magyar vonások kölcsönösen hatottak egymásra. Egyrészt a szláv környezet és istentisztelet színmagyarok megrutenedésével járt, s ezért találkozunk ma is bőven Hegyeseekkel, Hámosiakkal, Szentpálokkal, Szilvaiakkal, Tomcsányiakkal, akik magyarul már egy szót sem értenek, — de még a máramrosi ruténpör vádlottainak névsorában is minduntalan ilyen nevekre bukkanunk: Házi, Kemény, Vakaró. Valóban, az a nép, amelynek magyargyűlölő tagjai is magyar vezetéknevűek, nem állhat messze a magyarságtól!

Másfelől a hosszú együttélés ruszinok megmagyarosodását is eredményezte. Főleg a liberális korszak magyar iskolái érték el e tekintetben nagy sikert, bár nem akkorát, mint a cseh és oláh propagandától befolyásolt nyugati közvélemény hiszi. A magyar iskola azért sem hódíthatott jelentősebben, mert a ruszin nép nagy tömegei írástudatlanok maradván, ősi anyanyelvüket érintetlenül megőrizhették — sokkal jobban, mint később a cseh megszállás húsz esztendejének bábeli nyelvzavarában. Aki tanult, az kétségtelenül rálépett a magyarosodás útjára, de az ilyen ember műveltsége nem valaminő ősi orosz kultúra romjaira épült, hanem a csupasz talajra. Jól állapítja meg Fenczik István, a jelenlegi ruszin miniszter, hogy a köznépből kiemelkedő ruszin „nem azért lett magyar, mert nógatták: légy magyar, hanem azért, mert haladni kezdett a magyar kultúrával és önkéntelenül elfeledte, mi volt.”¹

E tényezők alakították ki a századforduló ruszin társadalmát, amelyből kutatásunk kiindul. Már a hazai nemzetiségek analógiájára

¹ Görögkat. Szemle, 1918. VII. 21.

öntudatos ruszin értelmiséget hiába keresnénk. Jórészt magyaros alkatú egyéneket látunk, akik vagy más országrészekbe költöztek \$ elszakadtak a kárpátalji néptől; vagy mint helyi népvezetők paposkodnak, tanítószkodnak, de magyaros érzésük tiltakozik az ellen, hogy oláh pópákkal, dászkálokkal azonosítsák őket. Van néhány tollforgató ember, aki ószláv könyveket olvas és lelkesedik az ősi hagyományokért: ezek ébresztik majd föl az idők teljében a ruszin nacionalizmust. Végül ott van a köznép közönyös milliós tömege, amelyet még a frontok összeomlása után is elsősorban megélhetési gondok foglalkoztatnak.

A világháborút megelőző két évtized azonban fontos változásokat hoz: az értelmiséget megéri a kultúrnacionalizmus áramlata; a köznép közt pedig terjedni kezd az orosz nacionalizmussal sűrített pravoszláv schisma.

A kultúrnacionalizmust, szabatosabban a cirillbetűs szláv hagyományokhoz való ragaszkodást az a törekvés szította föl, amely épp ellenkezőleg mindent ki akart küszöbölni a rutén közéletről, ami az orosz birodalom intézményeire emlékeztet, Farkas Lajos szavait használva: aminek „szentpétervári büze“ van. Tekintettel arra, hogy az orosz irredenta ezidőben már fenyegető valóság volt, a keleti szerződésű országalakóknak Kievtől és Moszkvától való teljes elszigetelése fontos államérdeknek látszott. Bánfiy a kezdeményezés érdeme, aki egy 1896-ban becsempészett könyvszállítmány révén megtudta, hogy a szegény rutén templomok könyveik egy részét anyagi okból schizmatikus orosz nyomdákban kénytelenek beszerezni. Ez adott idővel ösztönzést bizonyos reformtervek fölvetésére: hogy a templomi könyveket hazai nyomdában állítsák elő; hogy a cirill betűt latin írás váltsa föl; hogy a magyarországi görög katolikusok ünnepeiket ne a cári egyházzal egy időben, vagyis ne Julián-naptár szerint ünnepeljék; hogy végül a határmenti felekezeti iskolák erősebb állami felügyelet alá kerüljenek.

Azt a törekvést, hogy az ószláv istentiszteleti nyelv csak a szláv anyanyelvűekre korlátozódjék, ami a magyar görög katolikusok 60 és nem több százalékát¹ kiszakító hajdudorogi püspökség felállításával valósult meg, éppen csak érintjük, mert a magyarság belső ügye volt.

A főnti tervek közül csak igen kevés valósult meg. A magyar állam egész főnállása alatt nem sikerült a schizmatikus könyveket kicserélni; a cirill betű is megmaradt a hivatalos szerkönyvekben az 1916-os kompromisszum értelmében. A naptár-reformot még a munkácsi papság 1899-es kongresszusa elfogadta, mégis csak 1916 június 24-én léptették életbe. Nagyobb súrlódásokra csak az 1907-es iskola-törvény s a latin betűnek az iskolai könyvekbe való bevezetése adott alkalmat. Szenvedélyes cikkek hangoztatták, hogy: „nem volna józan dolog a magyar nyelv tanítása ellen protestálni, de következetesen félni, lenézni, gyűlölni népünk nyelvét, mint mi tesszük, igazán nem kisebb hiba.“² A ruszin nacionalizmus most érkezett oda, ahová a korosabb magyar száz évvel előbb: s önálló hazai „rusznyák“ iro-

¹ Ezt Seton-Watsonnal szemben kell hangsúlyozni!

² Görögkat. Szemle, 1914. II. z.

dalmi nyelv megteremtését, egy kárpátalji közművelődési egyesületnek, mondjuk akadémiának fölállítását szorgalmazta. A mármarosi papság 1912-es emlékirata kívánta az anyanyelv és rítus erősebb tanítását; kívánta, hogy „népünk szokásai, nyelve, egész erkölcsi világa megismerés tárgyává lehessen“. Az új kultúr náci onalizmusra serkentő hatással volt a pánorosz-ellenes galíciai ukrán irodalom: ez a körülmény, valamint a klérus hagyományos hazaűsága okozta, hogy a borsos-paprikás sajtópolémiaik soha nem sértették meg az államhűséget s nem tüntettek a cári birodalom mellett. „Mi lehetünk jó rutének — írta a tüzes Dolinay Péter —, de a magyar hazának nem kevésbé hű és hasznos polgárai. Faji és nemzeti kultúra nem zárja ki egymást.“¹ De az új nacionalizmus nem is hatott még széles körben, néhány reverendás vagy kabátos embert hevített, A munkácsi egyházmegye néhány kanonokja irányította pl. a betűharcot, emelt óvást a bécsi nunciushoz s hangoztatta büszkén Csemoch hercegprímás előtt, hogy „liturgikus ószláv nyelvünk az Apostoli Szentszék által oltárnyelvé emeltetett, cirill betűinket pedig ezer év óta használjuk.“⁸

Míg az értelmiséget foglalkoztató betű- és nyelvi harcok a magyar állameszmét nem sértették, a köznépet inficiáló orosz schisma irredentatüneteket is mutat. Ismeretes, hogy az orosz társadalomnak konzervatív része a Ruténföldre nemcsak általános pánszláv érdekből, hanem ősi jogon is igényt tartott, mert regényes történelmi tudása szerint „a ruszinok époly oroszok, mint a pszkoviak, kieviek s Szent Vladimir korában még Oroszország elszakíthatatlan részét alkották“.⁵ Az orosz agitáció a kárpátalji nincstelen és babonás emberekhez főleg a zsebükön és hitükön keresztül tudott hozzáférni s ez alapon kezdett működni a századfordulón az a titokzatos térítőakció, amely kimondott céljával a görög katolikus ruténségnek görögkeletivé tételét hangoztatta, távolabbra nézve azonban a cártól való egyházi függést politikai annexióvá készült érlelni. A schisma spóráit részben Amerikából visszatérő emigránsok hurcolták be a Felvidékre, főleg Tóth Elek aposztata eperjesi papnak 1899-ben, New-Yorkban kibocsátott röpiratával; részben a három Gerovszkij-fivér csemovici agitációközpontja hintette szét Oroszországba utazó búcsúsok között, szoros együttműködésben Bobrinszkij Vladimírnek, egy befolyásos orosz mágnásnak galíciai egyesületével. A szóval, írásban felbujtott ruszinok katolikusellenes filippikákon túlmenően nekitámadtak a magyar iskolának, jegyzőnek, uniált papnak; várták babonás hittelt a minden oroszok cáriját, aki majd kiosztja közöttük a kincstári és Schönbom-földeket; elvetették a rutén elnevezést s magukat igazhitű oroszoknak nevezték.

Az a két pör azonban — az 1904. évi izai és 1913. évi már maroszigeti — amely e mozgalmat leleplezte, világosan bizonyítja, hogy a schisma a nép túlnyomó részét nem érintette s csak egyes beregi, mármarosai völgyekben, Lucskán, Huszton, Izán, Talaborfalván stb. öltött fenyegető méreteket. A perbefogott 94 vádlott közül a bíróság

¹ Ugyanott: 1913. évf., 51. szám.

² Munkácsi egyházm., 1915. III. 30-i emlékirata. (Kézirat.)

³ Menyikov cikke a Novoje Vrexnja, 1914. III. 4. számában.

csak a harmadát marasztalta el — csekély szám ez, ha egy félmillió nép méreteihez mérjük. Vegyük ehhez, hogy a schisma csaknem a világháború küszöbéig megfelelő ellensúly nélkül agitálhatott, mert a liberális magyar hatóságok sokáig közönyösen nézték: „mint imádják Istenüket a hazafiasságban kipróbált oroszok“, — sőt a szigeti pör alatt az egész radikális közvélemény, élén Jászi Oszkárral, a vádlottak védelmére kelt.

A schisma-pörök történeti tanulsága az volt, hogy a kifelé szító, nagyorosz politikai nacionalizmus gyökértelenségét kimutatta, mint ahogy évtizedekkel előbb a Szent Bazil Társulat által terjesztett nagyorosz kultúmacipnalizmus is megbukott Kárpátalján. Ezt az igazságot pecsételte meg a világháború, melyet magyar és ruszin szoros fegyverbarátságban harcolt végig: a hegyeken túli tömeges dezertálás, kémkedés nálunk ismeretlen fogalom volt. Folytatódott azonban a ruszin értelmiség öntudatosulása s kivált a papság összefogását kovácsolták acélossá azok a támadások, melyek a galíciai árulások óta mindenütt ruszofilizmust gyanító katonai hatóságok, más tájról és felekezetből Kárpátaljára szakadt közigazgatási tisztviselők, vagy a szövetkezeti eszmétől üzletüket féltő zsidó korcsmárosok részéről érték. „Szorosabban csatlakozni a köznéphez!“ — adta ki a jelszót 1918 őszén Dolinay Péter. Akkor már a világi értelmiség köréből is mind többen érdeklődtek azon nép iránt, amelyben családfájuk egykor gyökerezett. Kutkafalvy Miklós reformtervezetében főteendőül a köznép és „kabátosok“ közti bizalom kifejlesztését jelölte meg. Sürgette ez okból, hogy a közigazgatási és bírói hivatalokba elsősorban kárpátalji származású görögkatolikus egyéneket ültessenek. Baj az is — mondotta —, hogy a világi intelligencia támadások alkalmával nem áll zárt sorokban a megvádolt klérus mellé, mert vannak, „csakis — ők — a magyarok“, akik felvidéki atyafiságukat cserbenhagyják. Mire a világháború véget ért, az „újkor géniusza mintegy varázsütésre életre galvanizálta a rutén világi intelligenciát“.¹

Ruszin nacionalizmusnak és magyar államhűségnek szerencsés szintézisét hozta meg az 1918. év fordulója, mikor megszületett a politikai ruszin nemzet az integer Magyarország ölén. Tekintettel e nép egyes szláv-magyar jellegére, méltán tarthatjuk e fordulatot tetőpontnak a ruszinok történetében. Az új alkotmány a Károlyi-kormány ösztönzésére jött létre, igazi megalkotói azonban az Illések, Jaczkovitsok, Kutkafalvyak, Prodánok, Szabók, Bonkálók és más hivatott vezetői Kárpátaljának. Előjátéku szolgált az ungvári néptanács 1918 október 9-i gyűlése, amelyen a mostani ruszin kormány tagja? Volosin tiltakozott „azon külföldről irányított törekvések ellen, amelyek a ruszin népet el akarják szakítani ősi hazájától“. Követte ezt a december 10-i budapesti kongresszus, amely szintén a területi integritás és önkormányzat kettős jegyében zajlott le. Ilyen előzmények után lépett életbe az 1918 december 21-i X. számú törvény, amely megteremtette az autonóm Ruszinszókótnyelvre, vallásra, iskolára, bírói és

¹ Lásd Budai László nagybereznai ügyvéd levelét. Görögkat. Szemle, 1918 XII. 15.

beligazgatási ügyekre kiterjedő önkormányzattal; s annak szerveit, a ruszin minisztériumot, kormányzóságot és országgyűlést. Midőn a következő esztendő elején megejtették a választásokat az általános titkos választójog alapján, a ruszin nép az önrendelkezésnek sem azelőtt, sem azóta nem tapasztalt mértékét élvezte.

Mint kisebbségi tényező jelenik meg a frontok összeomlása körül az ukrán nacionalizmus, vagyis a galíciai és déloroszországi fajrokokkal való egyesülés vágya. Azokban a határmenti községekben, ahol a világháború előtt schismatikus forrongás volt tapasztalható, most kibontották az ukrán irredenta zászlaját és frontot ástak Ungvár ellen. Kőrösmező, a mármarosi pör fővádoltjának, Kabalyuknak hazája volt legtovább az ukrán eszme fellegvára. Az ukrán töredékcsoportok a huszti néptanácsba tömörültek, amely január 21-én kimondta a csatlakozást a nagyukrán államhoz. A mozgalom méreteire vonatkozólag eligazít Benes megjegyzése a 6. számú csehszlovák emlékiratban: „A magyarországi ruszinok közt van egy mozgalom, amely a galíciai csatlakozást óhajtja, de a nép többsége közönyös ez iránt/. Tudjuk, hogy az ukrán eszme húsz év óta, cseh kormánytámogatással sem tudott többségi törekvéssé válni, aminek egyik természetes okára mutat rá Volosin miniszter grammatikája: „A hazai kis-oroszok alig egyötödükben beszélnek a galíciai nyelvjárást, amelynek jellemző betűje az „i“.

Az ukrán irányt még meg lehet magyarázni a ruszin nacionalizmus fejlődéséből, de lehetetlen szerves összefüggésbe hozni ez utóbbival azokat az egyéni akciókat, amelyek a cseh-ruszin egyességet tető alá hozták. Kárpátalja annektálása Dvorsky és Krofta megjegyzése szerint annyira „váratlan osztlék“ volt, hogy magukat a cseheket is meglepte. A csehbarát ruszin vezérek egészen kapuzárásig magyar vagy ukrán meggyőződésűek voltak s mi sem tanulságosabb e tekintetben, mint a cseh paktum hazájában, Amerikában élő ruszinok nacionalizmusának grafikonját megrajzolni. Az újvilági ruszinok még a múlt évszázadban schismatikus pánorosz izgatás alá jutottak, majd első püspökük, a galíciai Ortuiszkij, ukranizálásba fogott, de a nagy többség nem vetette magát bele a politikába s ragaszkodott az óházához. A cseh csatlakozás első népszerűsítőinek egyike, Hatalák, emlékirataiban bevallja, hogy az amerikai ruszinok 99%-a már csak otthonhagyott kedvesei miatt sem akart elszakadni Magyarországtól. A Narodna Rada, mely a csehekkel lepaktált, eredetileg erősen csehellenes alakulat volt, úgyhogy a konkurrens Narodna Obrana elnöke egy Beneshez írt pittsburghi levelében „magyarón-papi bandának“ nevezte.¹ A Ráda nevében 1918 október 21-én Wilsonhoz eljuttatott emlékirat még szót sem ejtett csehszlovák csatlakozásról, hanem vagy a teljes függetlenség, vagy a galíciai csatlakozás, vagy egy más állam keretein belül megadott önkormányzat hármass lehetőségére mutatott rá. Hatalák hozzáteszi, hogy a Ráda többsége szíve mélyén Magyarországhoz húzott s a „más állam“ alatt ezt az országot értette.

¹ A levél teljes szövegét I. A ruténföld elszakításának előzményei című könyvem függelékében.

Az ÁLLAMFORDULAT ismét fordulópontot jelentett a ruszin nacionalizmus történetében. A cseh uszályba kapaszkodó ruszinok nemzeti önérzete az első napokban szélső paroxizmusig fokozódott, s némi naiv imperializmust is mutatott. A csatlakozást kimondó május 8-i ungvári gyűlésen ruszin vezényszót, tisztikart, sőt egyetemet követeltek a szónokok, s hangoztatták, hogy: „mi oroszok akarunk maradni a cseh államban is“. A kicsi üllőből is lehet kalapács: ezt bizonyítja az a beszéd, amely a ruszin nemzethez való tartozást nemcsak néprajzi, hanem történelmi és más szempontok bevonásával is kívánta meghatározni. Ki gondolta volna, hogy az államfenntartó magyar faj e területen valaha is defenzívába szorul vissza? Pedig erre is sor került a Drugethek által román kat. magyar jellegűnek alapított ungvári főgimnázium esetében, ahol viszályok támadtak román kat. vallású tanulók ruszin nyelvtanulása körül, s fegyelmet indítottak Vargha Géza és két tanártársa ellen, akik „nem akartak segédkezet nyújtani szintiszta magyarok elruszinosításához.“¹

Ámde a cseh imperializmus csakhamar őslakó ruszint és magyart arra készítetett, hogy egymás helyett a betolakodott idegenek ellen köszörüljék fegyverüket. Nagy-Ruszinszko eszméje, amely minden görögkatolikus szlávot, sőt magyart is tekintélyes számban magába zárt volna, nagy ütést szenvedett a belső határok ideiglenes megvonásával, mert Ruszinszko határa egyelőre az Ung folyó lett, s az attól nyugatra lakó ruszinok erős szlovákosítás övébe kerültek. „Szlovákiában nincsenek ruszinok — hirdette Szlávik zempléni zsupán. — Ezt csak a magyarok találták ki azon célból, hogy a keleti szlovákokat elszakíthassák a középső szlovákoktól s könnyebben elmagyarosíthassák őket.“ E fölfogás alapjára helyezkedve: „jöttek az új tanfelügyelők, akik nemcsak a ruszinul való tanítást, hanem a ruszin nyelv tanítását is megtiltották Sárosban, Zemplénben. Egy szóval: nem engedték meg azt, amit a sovíniszta magyarok is megengedtek“.² Persze a régi eszményi állapotot, mikor az összes kárpátalji rutének a boldog, szabad Nagy-Magyarország határai között egyesülhettek, senki sem állíthatta többé vissza. A cseh uralom az Ungtól jobbra lakó 250.000 görögkatolikus közül alig százezret ismert el ruszinnak, s már 1921-ben három járásban 20% alá szorította a ruténség létszámát.

Mentül magasabbra csapott a ruszin nacionalisták vágya a nemzeti egység után, annál megosztóbb politikát kezdeményezett Prága a Ruténföldön. Első megfigyelésünk: az őslakó népnek emigráns oroszokkal és csehekkel való feltöltése. A csehek száma már a megszállás harmadik évében meghaladta a 20.000-t, holott a prevrát előtt alig egy-két cseh lakott Kárpátalján; a többségében magyar Ungvári annyira ellepték, hogy csakhamar 6000 csehről beszélt a statisztika, \ Most már nem arról volt szó, hogy a keletiszlovén ruszinok hova tartozzanak, hanem arról, hogy az autonómnak minősített rutén terület lakossága ruszin maradjon-e vagy sem. Az ősi jelleget nemcsak a cseh invázió rontotta két évtized óta, hanem egy másik

¹ Ung, 1919. II. 16.

² Kondratovics: Ruszta skoly na Szlovenszkom. Ungvár, 1925.

beköltözés is: a galíciái vagy oroszbirodalmi emigránsok tömeges beözönlése. A vérmérsékletek, világnézetek tarka ellentéte beteges politizáló szenvedélyben oldódott föl; ez pedig növelte ugyan a nemzeti problémák iránt érdeklődők számát, de erejüket szétforgácsolta, elfecsérelte. Az emigráns oroszok hatása alatt az őslakosság ukránbarát és ukránellenes pártra hullott szét, amely egymással körömszakadtáig való harcba kezdett. A két tábor arányát mutatja, hogy 1930 és 1936 között az ukránellenes Duchnovics-Társaság olvasóköreinek száma 230-ról 334-re, az ukránofil Proszvita olvasóköreie 77-ről 233-ra növekedett. Az emigráns oroszok nemcsak belső meghasonlást okozott a ruszin társadalomban, hanem kifelé tendáló mérges erőket is oltott beléje, ami cseh és magyar szempontból egyaránt irredenta-veszéllyel kapcsolatos. Így az ukrán-érzelműek jelentékeny része marxista, s a szovjethez való csatlakozáson fáradozik. Nagyoroszok, csehek és szerbek szították föl a mármarosai pörrel kissé visszaszorított pravoszláviát, úgyhogy ma Podkarpatszka Ruszban ismét 140.000 schismatikus él.

Az emigráció egyik legkárosabb következménye a nyelvi megoszlás. A magyar-ruszinok mindig sokféle tájszólást beszéltek, de a századeleji kultúmacionális forrongásból kialakulhatott volna olyan irodalmi nyelv, amely honi földben gyökerezik s nem importcikk. Ezt a fejlődést állította meg az államfordulat után két fejlett irodalmi nyelvnek, az ukránnak és nagyoroszoknak Kárpátaljára való importálása. A sokféle orosz beszédhez szegődött konkurensnek a cseh nyelv, amely a prágai kormány 1926 február 3-1 rendelete alapján, a békeszerződés ír. pontjának nyílt megsértésével mindmáig Ruszinszko hivatalos nyelve volt. A cseh nyelvet nemcsak a csehektől hemzsegő hivatalok terjesztették, hanem a nagyszámú cseh iskola is. Tíz évvel az államfordulat után, mint a Kurtyák-émlékirat panasolja, a népiskolák 21.9%-a volt cseh tannyelvű, holott 18 cseh iskolának nem is akadt cseh nemzetiségű növendéke. Ha hisszük, hogy minden nemzeti élet legfontosabb eszköze az egységes irodalmi nyelv, akkor a ruszin nacionalizmus híjával van a legszükségesebb, legnélkülözhetetlenebb építőeszköznek.

A tatóngó űr a de iure és de facto állapot között éles ellenzékiséget vitt bele a rutén közéletbe, sokkal élesebbet, mint aminő a hajdani magyar érában a kultúrnacionális küzdelmek nyomán támadt. Az ellenzékiség voltaképpen erős antagonizmust jelent őslakók és jövevények közt: s benne csupán az a ruszin nem vesz részt, akit anyagi helyzete a cseh kormány zsoldjába szegődtetett. Az ellenzéki támadásoknak leg jogosabb célpontja mindig a központosító, csehítő, megosztó prágai politika volt, amely sohasem engedte, hogy a Ruténföld a saint-germaini szerződés 10—12. pontjaiban biztosított önkormányzatát megkapja. A központosítás mindjárt 1919-ben megindult a cseh Brejchának adminisztrátorrá való kinevezésével. Utódai akár alkormányzónak, akár országos főnöknek nevezték őket, mind csehek voltak, s mind teljhatalmú irányítók: mellettük a ruszin születésű kormányzók — Klofac szavait idézve — „papírosméltóságok“ és „tartalom nélküli jelképek“ maradtak. Az 1937. évi 172. számú

törvény is csak látszatönkormányzatot teremtett, mert Ruszinszónak a cseh uralom egész húsz éves tartama alatt nem volt szabadon választott országgyűlése, s annak felelős kormányzója.

Hrabar Konstantin, a volt kormányzó tizenhét év távlatából visszatekintve állapította meg, hogy a ruszin nacionalizmust a csehekkel folytatott két évtizedes harcok teljesen megérlelték: „Ami törekvésünk az önkormányzat fele teljesen érthető, s a mi nemzeti és polgári öntudatunk érettségéről tanúskodik, hisz az elmúlt tizenhét év folyamán a kérdések egész sora, köztük a sarkalatos iskolakérdés nem nyert végleges döntést, ami persze állandó panaszokra vezetett, nagyon is áldástalanul mind államunkra, mind földünkre, mind népünkre nézve.”¹ Ez még hűvös, lojális nyilatkozat, a racionális fejlődésnek mintegy legalacsonyabb pontját mutatja. A másik végpont az amerikai ruszinoknak 1928 október 28-tól december 31-ig tartó kongresszusa, s ennek folytatásaként Juhász Mihálynak, az amerikai görögkatolikus egyesületi únió elnökének „Wilson's Principles in Czechoslovak Practice” c. könyve, amely már fölveti a Csehszlovákiával kötött egyezség revíziójának gondolatát. „Csehszlovákia megsértette a békeszerződést... A nemzeti és nemzetközi jog szerint nincs többé szerződés, amely Ruszinszót Csehszlovákiához fűzné. Ennélfogva Ruszinszónak szabadságában áll magát Csehszlovákiától függetlennek nyilvánítania.”

íme, végigjártuk a ruszin nacionalizmus félszázados fejlődésének útját, amelynek végpontja — ki tudja? — nincs is nagyon messze a hajdani kiindulóponttól. Mielőtt e nép vezetői tovább haladnának, jusson eszükbe egyik miniszter társuknak húsz év előtti nyilatkozata: „A rutén nemzet saját jól felfogott érdekében sem tér el ezer esztendő hagyományaitól!”

DARÁS GÁBOR

¹ Lásd Podkarp. Ruszj, 1919—1936. című gyűjteményes ungvári mű előszavában.

JUGOSZLÁVIA ÚJ VÁLASZTÁSOK KÜSZÖBÉN

Stojadinovic miniszterelnökségének harmadik évfordulója. — A Stojadinović-kormány három éves működésének politikai és gazdasági mérlege. — A horvát-szerb ellentét gazdasági téren is jelentkezik. — Bomlási tünetek a horvát parasztpárt és a parasztdemokrata koalíció (SDK) frontján. — Matek belgrádi útja. — A szerb egyesült ellenzékkel folytatott tárgyalásainak szerb visszhangja. — A Skupština feloszlátása és az új képviselőválasztások kiírása.

JÚNIUS 24-én múlt három éve annak, hogy Stojadinovic Milan, Paciénak ez a kétségtelenül letehetségesebb tanítványa és volt pénzügyminisztere megalakította kormányát és azóta, néhány egyébként jelentéktelen kormányrekonstrukciótól eltekintve, zavartalanul és biztos kézzel vezeti az ország ügyeit.

Három évi megszakítás nélküli kormányelnökség külföldi példák szerint voltaképpen nem nagy idő, ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy Jugoszláviának az állam megalakulása óta eltelt húsz esztendő alatt félszáznál több kormánya volt, s hogy pl. Uzunović 1926 április 8-tól 1927 április 17-ig, tehát egyetlen év alatt hatszor alakított kormányt, akkor megérthetjük a kormány és párthíveinek azt a lelkes buzgólkodását, amellyel ezt a jugoszláv viszonylatban tényleg rekordszámba menő évfordulót a hírverés összes eszközeinek bőséges felhasználásával megünnepezték. A miniszterelnökség és a külügyminisztérium sajtóosztályának gondja volt arra is, hogy ennek a zajos ünneplésnek nemcsak a jugoszláv, hanem a külföldi sajtóban is megfelelő visszhangja legyen. Nem tudok példát arra, hogy egy alapjában kis állam miniszterelnökének egy ilyen házi ünnepélyét a külföldi sajtó valaha is ilyen megleghangú és a legteljesebb mértékben elismerő megemlékezésben részesítette volna. Ez nemcsak azt bizonyítja, hogy a kormányelnök személye és rendszere melletti propagandának a megrendezése meglepően ügyes és leleményes volt, hanem az ilyenkor szokásos külsőségeken és dicshimnuszokon túlmenően azt is, hogy Stojadinovic az átlagon jóval felülálló politikai, diplomáciai és taktikai érzékkel remekül tudta kihasználni a nagyhatalmak politikai játszmájában Jugoszlávia javára mutakozó esélyeket és ezzel hazáját nagyoktól és kicsinyektől egyaránt körüludvarolt országgá tenni.

A szinte tökéletes rendezés csúcsteljesítménye azonban az október 2-án Belgrádban megnyílt kiállítás volt, amely térképeken, festményeken, fényképekkel, grafikonokkal, hangzatos felírásokkal, statisztikai kimutatásokkal, modellekkel, stb. mutatta be Stojadinovic három évi kormányzásának gazdasági, pénzügyi, szociális és kulturális, valamint bel- és külpolitikai téren elért eredményeit. Ezek között a legfontosabbak a következők: a gazdaadóságok rendezése, a minimális munkabér megállapítása és bevezetése, a kollektív szerződések általánossá tétele, a munkásbiztosítás jelentékeny kiszélesítése, a gazdaadóságok rendezése folytán bajba jutott pénzintézetek szanálása, a mezőgazdasági

minőségi termelés messzemenő támogatása, nagyobb arányú fásítás több mint 13 millió ingyen kiosztott facsemetével az ország gyors-ütemű iparosítása, ami a többi közt pl. a textiliparnál azt eredményezte, hogy ez immár az ország belszükségletének 75%-át képes fedezni, a „Jugoszlávia Acél R. T.“ hatalmas bányá- és kohóvállalat alapítása Serajevo székhellyel és 600 millió dinár alaptőkével, amelynek főrésztulajdonosa maga az állam s amelynek az a rendeltetése, hogy a honvédelem nehézipari szükségleteinek fedezését a külföldi piacoktól függetlenül, közraktárak építése 220 millió dinár költséggel, 540 km-nyi új utak építése és további 445 km-nyi országutak folyamatban levő építése, másfél milliárdos útalap létesítése évi 80 millió biztosított bevétellel a tervezett 8.000 km állami és a legalább 24.000 km bányászati utak fokozatos kiépítésére, a vasúti hálózatnak az egyre fokozódó követelményeknek megfelelő kiépítése s ezzel kapcsolatban 300 km-nyi új vasútvonal üzembehelyezése és további 900 km-nyi vasúti vonalnak kiegészítése, az államháztartás egyensúlyának biztosítása, ami a többi közt abban is jelentkezik, hogy a pénzügyminiszter október eleji kimutatása szerint az idei költségvetési év első öt hónapjában a bevételek 5187 millió dinárral haladták meg a kiadásokat, a Nemzeti Bank aranykészletének állandó növekedése, a külkereskedelmi forgalom kedvező és egyre emelkedő, aktívumot felmutató alakulása, 4 milliárdos belső kölcsön felvétele nagyobb beruházásokra, mely összegből másfél milliárdot önvédelmi célokra, ugyancsak másfél milliárdot vasútépítésekre, 500 milliót közutak építésére, 250 milliót középületekre és gazdasági intézményekre, 250 milliót pedig talajjavításokra, lecsapolási és ármentesítési munkálatokra és közegészségügyi berendezésekre fognak fordítani (Sluzbene „Novine“ május 10). A talaj javítási és ármentesítési munkálatok céljára, amelyek sikeres befejezésével kb. 700.000 hektár (1,218.000 katasztrális hold) előntött, mocsaras vagy gyengén termő föld beható termelésre alkalmassá tételét akarják elérni, külön talajjavítási alap létesítését és ennek évi legkevesebb 30 millió dínárnyi bevétele terhére 500 millió dinár belső kölcsön felvételét határozták el.

Ezeknek a céltudatos rendelkezéseknek és a gazdasági élet valamennyi fontosabb ágazatára kiterjedő tervszerű irányításnak köszönhető, hogy a nemzeti jövedelem a külkereskedelmi intézet adatai szerint az 1935. évi 37.585 millió dinárról az 1937. évben 44.221 millió dinárra emelkedett, mely összegben a belgrádi tőzsde kimutatása szerint a mezőgazdaság, állattenyésztés, halászat és a házimunka %-e 22.052 millió (49.9%), az erdészet, bányászat, gyári és kisipar, valamint a házimunka $\frac{7}{10}$ része 14-288 millió dinárral (32.3%) szerepel. De hivatalos beállítás szerint a kormány bel- és külpolitikájának üdvös eredményeként könyvelendő el az is, hogy — amint azt Dragiša Cvetković népjóléti és közegészségügyi miniszter a szerb vezetés alatt álló „Jugoslovenski Radnički Savez“ (Jugoszláv Munkásszövetség), röviden „Jugoras“, Dubrovnikben (Ragusa) augusztus hó 21-én megtartott ülésén kifejtette — a kifizetett munkabérek összege a korábbi 3.02 milliárd dinárról az 1937/38. gazdasági évben 5 milliárd és néhány száz millió dinárra emelkedett.

A kulturális téren elért fejlődést nem jelzik ugyan a fentiekhez hasonló nagy számok, de azért itt is elismerésreméltó eredményekről tud a kormány beszámolni. Á három év alatt 28 gimnáziumi épületét emeltetett, 1083 új népiskolát építtetett s főleg a belgrádi és ljubljanai tudományos és művészeti intézmények működését és korszerű fejlődését tetemes összegekkel támogatta.

Ha aránylag nagyobb teret adtam a több szempontból rendkívül tanulságos fenti adatok ismertetésének, ezt főleg azért tettem, mert ezekkel a hivatalos kimutatásokból vett adatokkal mintegy illusztrálni akartam Jugoszláviának az utóbbi évek során elért igen jelentékeny gazdasági, pénzügyi, szociális és kulturális fellendülését, okulásul különösen azoknak a magyar olvasóknak, akik inkább az ottani politikai események iránt érdeklődnek és legalább eddigelé vajmi kevés figyelmet szenteltek a jugoszláv gazdasági élet sok vonatkozásában bennünket is közelről érintő fejleményeinek.

Ami a Stojadinović-kormány bel- és külpolitikai működését illeti, ezzel röviden végezhetek, már csak azért is, mert annak egyes nevezetesebb fordulatait és eredményeit a magyar közvélemény a napilapokban amúgy is figyelemmel kísérhette.

Belpolitikai téren Stojadinović legmesteribb teljesítménye bizonyára az volt, hogy KoroSec bekapcsolásával a szlovének zömét, Spaho személyén keresztül pedig a boszniai és hercegovinál muzulmánok tekintélyes részét a maga politikája: az állami és nemzeti egység nagyszerb elve, vagy ami ezzel egyértelmű: az integrális jugoszlavizmus fikciója mellé tudta állítani s ezzel a horvátok óriási többségével szembehelyezni. Egy másik mesterfogása pedig az volt, hogy sikerült a Jevtié miniszterelnöksége alatt 1935 május 5-én megválasztott képviselőház eleinte vele szembenálló többségét fokozatosan a maga megbízható többségévé átgyúrnia, amiben kétségtelenül nagy segítségére voltak a mesterétől, PaSictól annakidején ellesett eszközök és módszerek.

Abból a tényből, hogy Stojadinović az ország gazdasági erőinek kellő megszervezését és nagyarányú kifejlesztését tette meg belpolitikája tengelyévé, szinte önként folyik az a realitásokkal mindig okosan számító külpolitikai vonalvezetés is, amely a szomszédokkal való megbékülést és ezzel kapcsolatban a jugoszláv termékek és termények számára lehetőleg biztos piacok megszerzését tűzte ki főfeladatául. Ebben a törekvésében Stojadinovićot egyáltalán nem fenyelezték a kollektív biztonság jegyében megkötött szerződésekről szóló kötelezettségek és megkötöttségek. Következésképpen kitarzott azon álláspontja mellett, hogy a jugoszláv külpolitikának bizonyos fokú függetlenségre és akciószabadságra van szüksége. „A Stojadinović-kormány elérte azt — írta a belgrádi külügyminisztérium főlhivatalosa, a „Vreme“ június 24-i számában —, hogy nem vagyunk többé egyszerű ladik. Hajó lettünk, amely párhuzamosan halad a többi hajóval, még azokkal is, amelyekkel azelőtt mi kicsinyek, mint gyöngé, sajka össze voltunk kötve.“ Stojadinović tagadhatatlan külpolitikai sikereit talán legtalálóbban az október 2-án megnyílt belgrádi kiállítás két színes rajza szemlélteti. Az egyik a drótsövénnyel és állig felfegyverkezett szomszédokkal körülvett 1935. évi Jugoszláviát ábrázolja, a másik pedig az

1938. év Jugoszláviáját, amelynek békés munkáját a szomszédos országok határőrei fegyvertelenül és rokonszenvesen nézik.

A bel- és külpolitikai téren elért sikerek és jelentős eredmények adják a mérleg aktív tételeit, amelyekkel mint passzív tételek szemben állanak a kormánynak a konkordátum kérdésében szenvedett csúfos veresége, a kisebbségi kérdés intézményes rendezésének teljes hiánya és az ország végleges megszilárdulása szempontjából a legfontosabb, sőt egyenesen sorsdöntő horvát kérdés megoldatlansága.

A HORVÁT-SZERB ELLENTÉT frontján júniusi cikkünk óta Maóék belgrádi útján kívül semmi jelentősebb esemény nem történt. Akár miniszterek nyilatkoztak időközben a két testvémp egymáshoz való viszonyáról, akár vezető szerb vagy horvát politikusok nyilvánítottak véleményt erről a kényes és egyre jobban elmérgesedő kérdésről, új szempontokat egyikük sem vetett fel. Az egyik oldalon továbbra is azok állanak, akik az állami és nemzeti egység elve alapján a centralisztikus berendezkedés és ennek a keretében a többé-kevésbé nyílt szerb hegemonia hívei. Ezek a szerb nacionalisták, túlzók és mérsékeltek, ellenzékiek vagy kormánypártiak egyaránt, a nagyszerb eszme meg nem álkuvó előharcosai, akikhez mint valóságos martalóc segédcsoportok a szlovének és muzulmánok Spaho vezetése alá került része csatlakoztak. A másik oldalon állanak Macek és követői, vagyis a horvát nemzet ma még nagy többsége és az 1937 október 8-i egyezmény óta több-kevesebb meggyőződéssel a szerb Egyesült Ellenzék vezetői és párhívei, akik az államnak az egyenjogúság szellemében való föderációs átszervezésével akarják a jogos horvát igényeket kielégíteni s ezzel az ország igazi konszolidációját megteremteni.

A két tábor és irányzatot egymással szembeállító alkotmány- és államjogi ellentéteken kívül azonban minduntalan más jellegű kérdések is akadnak, amelyekkel a horvát nemzet jogállományán újabb rést akarnak törni, amivel viszont új viszályoknak a magvát hintik el. Ezek közé tartozik pl. a színházi nyelv egyesítésének Belie, a szerb királyi akadémia elnöke által felvetett kérdése is. Ennek megoldását természetesen úgy képzeli el, hogy a kiejtés és hangsúly szempontjából is egységes nyelvül a belgrádi értelmiségi osztály nyelvét kellene elfogadni, tekintet nélkül arra, hogy a horvátoknak sokkal régibb és jóval fejlettebb színházi kultúrájuk van. Egy másik, ugyancsak szenvedélyes sajtóvitára okot szolgáltató kérdés a ljubljanaei „Slovenska Akadémija“ alapításával kapcsolatban vetődött fel. Amidőn ugyanis a „Hrvatskij Rodoljub“ (Horvát Hazafi) c. lap azt indítványozta, hogy a belgrádi szerb és a szervezés alatt álló ljubljanaei szlovén akadémia mintájára az egyenjogúság elve alapján a Strossmayer alapította zagrebi „Jugoslavenska Akadémija“-t (Jugoszláv Akadémiát) „Hrvatska Akadémija“ (Horvát Akadémia) névre átkereszteljék, a belgrádi sajtó egy része és — ami a legjellegzetesebb — a jugoszláv nemzeti párt szlovéniai csoportja nevében és ennek „Jütro“ című lapjában Kramer, a Zivković-kabinet volt helyettes miniszterelnöke azonnal tiltakozott a mindenkép logikus és jogos indítvány elfogadása és végrehajtása ellen, ami viszont a horvátoknál keltett érthető felháborodást.

Hasonlóképpen nem alkalmasak a kölcsönös viszony javulásának előmozdítására a gazdasági élet terén a horvátság rovására kezdettől fogva fennálló egyenlőtlenségek: aránytalan túladóztatás, mostoha elbánás az állami beruházásoknál és a horvát intézmények támogatásánál. így pl. a horvátbarátnak éppenséggel nem mondható „Jugoslovenski Lloyd“ június 26-i számában összehasonlítván Belgrád és Zagreb gazdasági és pénzügyi helyzetét, kimutatja, hogy „amíg Zagreb-ben az árut 65%-os pótagó, és pedig 25%-os bánási és 40%-os városi pótagó terheli, addig azt Belgrádban mindössze 20%-os pótagóval sújtják, mert a belgrádi közigazgatási területen a közigazgatási teendők java részét az egyes minisztériumok végzik s így nincs szükség külön bánási pótagóra. Ezenkívül vannak más adónemek is, amelyeket a horvátiakta területeken fizetni kell, Belgrádban ellenben nem. Belgrád városa 74.126 négyzetméter városi lelket engedett át az államnak, amely a várost 7,349.946 négyzetméternyi terület átengedésével kárpótolta. Ezzel szemben Zagreb rendszerint minden ellenszolgáltatás nélkül engedte át különböző telkeit az államnak. A kereskedelmi- és iparkamarának Zagreb-ben szeptember 12-én tartott gyűlése viszont a beszédett forgalmi-, bizonyos fogyasztási- és egyéb adókban való részesedésnek az egyes bánások közötti kirívóan aránytalan felosztását sérelmezte, kimutatván, hogy míg a Szávabánóság, vagyis a volt Horvát-Szlavonország a bánóság 214.5 millió dínárnyi ilyen adóbevételéből részesedés címén mindössze 29.3 millió dínárnyi (9.5%), a Dunabánóság pedig a 184.1 millió dinár költségvetés szerinti adóbevételből csupán 25.8 millió dinár (14%) térítést kap, addig a többi bánások — a Drávabánóság kivételével — 31.5—61%-os térítésben részesülnek. Horvát körökben azt is sérelmezik, hogy míg Belgrádban egyetlenegy rakpart építésére évi 250 millió dinárt költöttek, addig Dalmácia és a horvát tenger mellék összes kikötőinek és rakodópartjainak a kiépítésére 20 év alatt mindössze 70 millió dinárt fordítottak (?) („Croatia-press“ IV. 15. No. 4.). Felhívja a horvát nemzetet az az, igazságtalan és felette mostoha elbánás is, amelyben az állam a horvát tudományos intézeteket részesíti. így pl. a zagrebi horvát egyetem részére a háború óta csak egyetlenegy új épületet emeltek: a fizikai intézetet, de ennek a felépítése és kellő felszerelése is tíz évig tartott. Ezzel szemben a belgrádi szerb egyetem, amelynek a háború előtt csak egy épülete volt, azóta 40 új épülettel gyarapodott. Az 1931/38. évi költségvetésben több mint 100 millió dinárt irányoztak elő belgrádi közintézetek felépítésére, a horvát területeknek ellenben csupán 2.5 millió dinárt juttattak a spliti (spalatói) törvényszék új székháza részére, Ljubljánának (Laibach) különböző intézetek felállítására pedig 13.5 millió dinárt, míg Zagrebért mindössze azt tették, hogy a múlt évi költségvetésben a zagrebi egyetem rozoga épületének alapos rendbehozatalához előirányozták, de „fedezet hiányában“ (!) ki nem utalt 25 millió dinárt Magarasevic közoktatásügyi miniszter határozott ígérete szerint a folyó évben fogják rendelkezésre bocsátani.

A TÖBBSÉGI NÉPTŐL ELÜTŐ népcsoportoknak gazdasági téren történő tervszerű megnyomorítása a háború után a kettős monarchia

romjain alakult utódállamok találmánya és módszere, amelyet Jugoszláviában nemcsak a tulajdonképpeni nemzeti kisebbségekkel, hanem amint a sok közül taláalomra kiragadott néhány példa is mutatja, a horvát testvérnéppel szemben is egyforma kíméletlenséggel alkalmaznak. Ilyen körülmények között tehát a horvát nemzeti egységnek, amely a Zivković—Srskić—Jevtić-féle parancsuralom alatt állotta ki a tűzpróbát és pl. az 1935. évi általános képviselőválasztások idején olyan megbonthatatlan látszott, hogy maga Pavelić Ante dr., az ustaša-mozgalom feje, torinói fogságából azt üzenete híveinek, hogy fenntartás nélkül támogassák Maceket és mindenütt az ő listájára szavazzanak, a gazdasági kizsákmányolás veszélyének hatása alatt még szorosabbra és szilárdabbá kellene összekovácsolódnia. Bizonyos jelek szerint azonban éppen az ellenkezője történik. A bomlási folyamat már az 1937 október 8-i egyezmény megkötésekor indult meg, amelyben a horvátság radikális rétegei a Staróević—Frank—Pavelić-féle államjogi követelés, vagyis az önálló és független Horvátország kivívására irányuló nemzeti törekvés elejtését látták és most már nyíltan szembefordultak Macekkel és a vezetése alatt álló horvát parasztpárttal. A legvitásabb kérdések egyike a „parasztdemokrácia“ fogalma és tartalma. Így pl. a „Hrvatski Dnevnik“ szerint a horvát népnek már azért is „parasztdemokrácia kell, mert a horvátok nagy többsége paraszt s ha egy nemzetnek a többsége paraszt s ha ez egyúttal a gazdasági főerőt is képviseli és a nemzeti törekvések hordozója, akkor erről a népről a pars pro toto alapján úgy lehet beszélni, mint parasztnemzetről“. Ezzel szemben az „Obzor“ (május 22-i száma) azzal érvel, hogy „külön parasztdemokrácia egyszerűen nem létezik. Nincs és nem is lehet külön paraszt-, munkás-, polgári vagy iparosdemokrácia, hanem csak általános, az összes nemzeti rétegekre kiterjedő és azokat felölelő demokrácia van“. A horvát „paraszállam“ eszméjének túlságos kihangsúlyozása és az a körülmény, hogy a passzivitás politikája meddőnek bizonyult módszerével eddig nem sikerült a horvát kérdés megoldását előbbre vinni, a horvát értelmiség s általában a horvátság polgári rétegeiben mindenesetre súlyos aggályokat keltett, sőt bizonyos fokú ellenkezést is, amely azonban még nem jelenti a nyílt szakadásra való készséget. A horvát polgári lapok a leghatározottabban óvást emelnek az osztályuralomra berendezett paraszállam eszméje ellen, mert a horvát nemzet nemcsak parasztokból áll. Súlyosbítja némileg a helyzetet az a körülmény is, hogy Stepinac Alojzije dr., az új zagrebi r. kat. érsek úgy látszik nem hajlandó elődjének, Bauer érseknek a példáját követni és száz százalékos közöséget vállalni a horvát parasztpárttal és ennek politikai irányával. Nyílt szembefordulást jelent Macek politikájával a Košutić Milan ügyvéd vezetése alatt álló „Hrvatski Narodni Pokret“ (Horvát nemzeti mozgalom), amely „elveti az elvi és önfejű politikát és arra törekszik, hogy a politikai aktivizmus terén fokozatosan kiküzdje mindazt, ami a horvátoknak az állam összes tételes törvényei szerint jár“. („Novosti“ augusztus 21.) Ez egyáltalán nem új út, sem új módszer s amint az „Obzor“ augusztus 23-i számában mintegy válaszul találóan megjegyzi, már azelőtt is nemcsak egyesek, hanem egész csoportok

sőt maga Radic Stjepan és pártja is kísérletet tettek az aktivizmussal, eredményt azonban nem tudtak elérni. Ez az újabb keletű mozgalom egyelőre csak az elégedetlenkedő törtetők külön akciója, akik abban új érvényesülési lehetőségeket látnak. Nem sokkal komolyabb Radic Vlatko, a vértanúhalált halt horvát népvezér fiának akciója sem, aki az atyja alapította „Narodni Val“-ban atyja halálának tizedik évfordulója napján, augusztus 8-án megjelent cikkében zászlót bontott és csatlakozásra hívta fel mindazokat, akik „becsületesek és tisztességesek ebben az államban“. A bomlási folyamat kikezdte egyébként az SDK-t, a parasztdemokrata koalíciót is, legalább annyiból, hogy az SDK (Samostalna Demokratska Stranka — Független Demokrata-párt) és a HSS (Hrvatska Seljacka Stranka — Horvát Parasztpárt) egyes helyi csoportjai között, így pl. Splitban (Spalato), ahol Leontić Ljubo dr., a független demokratapárt tagja keveri a kártyát, egy idő óta úgyszólván napirenden vannak a viszálykodások, sőt az össze-tűzések is.

Mindezeknek a mozgolódásoknak eddigéle nem volt semmiféle átütő erejük s most, az általános képviselőválasztások kiírása után, valószínűleg az egész vonalon meg fog indulni a tisztulási folyamat, amely majd véget vet a jelentéktelen párttöredékek és a könnyű fajsúlyú akarnokok pártbontási kísérleteinek, mivel a választási törvény és rend csak a nagy országos pártok indulását teszi lehetővé. A párt-ütődít játszó lesipuskásoknak most már csak két választásuk van: vagy megmaradnak bűnbánóan az eddigi pártok: az SDS és a HSS keretében, vagy pedig — ami pillanatnyilag előnyösebbnek látszik — menedéket keresnek a JRZ, a kormánypárt táborában.

MACEKNEK, A HORVÁT NÉP VEZÉRÉNEK régóta esedékes belgrádi látogatása augusztus 14-én végre megtörtént. Az eredetileg tervezett három nap helyett Maček azonban csak két napot töltött Belgrádban s elmaradt a kragujeváci és pancsovai látogatása is. A szerb ellenzék vezéreivel, Stanojević Acaval, Davidović Ljubával és Jovanović Jocalival Macek és kíséretársai kétízben tartottak beható tanácskozást, amelyen Macek a szerb és horvát nemzet kibékülésének szükségességét hangoztatta, aminek az 1937 október 8-án, a horvát parasztpárt és a független szerb demokraták koalíciójának a szerbiai egyesült ellenzékkel megkötött *egyezménye* alapján kell létrejönnie. A szerbiai egyesült ellenzékkel két napon át folytatott tanácskozások során határozatot hoztak, amely megerősíti az október 8-i egyezményt, bírálja a kormány munkáját s követeli a diktatúrahozta alkotmány hatályonkívül helyezését és az alkotmányozó nemzetgyűlés mielőbbi összehívását. A nagyjelentőségű találkozóról és az értekezleten elhangzott beszédekről és magáról a fenti határozatról még a horvát lapok sem közöltek részletesebb tudósításokat, azon egyszerű oknál fogva, mert azok közlését a cenzúra lehetetlenné tette.

Ha Macek látogatása és a szerb egyesült ellenzék vezetőivel folytatott tárgyalásai nem is hozták meg a tőlük várt szenzációkat, a szerb sajtóban és egyes kormánypárti politikusok nyilatkozatában annál élénkebb visszhangot keltettek. Ezek a nyilatkozatok lekicsinyléssel

és merész rágalmazással intézik el Maceket és a szerb egyesült ellenzék, ami annál könnyebben ment, mert a megtámadottak védekezése az előzetes sajtócenzúra jóvoltából egyetlenegy lapban sem kapott helyet. Így aztán érthető, hogy pl. KoroSec belügyminiszter a szávai bánág kormánypártjához tartozó és Belgrádba rendelt néhány száz főnyi ifjúsági csoportja előtt a következő kijelentést kockáztatta meg: „Macek megint hamis vágányra tévedt, mikor tegnap a szabadságról beszélt és szabadságot követelt. Az merre ezt mondani, akinek pártja Jugoszláviában tipikus képviselője az alulról jövő terrornak.“ („Vreme“, augusztus 16.) A „Samouprava“, a kormánypárt lapja (VIII. 14), így ékelődik látogatásáról: „Macek útja holtvágányra vezet és ott akár száz esztendeig is elácsoroghat és vesztegetheti az egyébként drága időt.“ Augusztus 22-i számában viszont az ősz Stanojevic Acát, PaSicnak leghűségesebb barátját és az egykor teljhatalmú radikális párt volt elnökét bírálgatja, azt állítván róla, hogy egy általa rosszul elhelyezett bankbetét miatt a radikális pártot régente 2 millió dínárnyi veszteség érte, ami miatt — ha ezt történetesen mint hivatalnok követi el — már régóta börtönben ülne. Maceket, a „hírhedt rezolúció“ negyedik aláíróját meg a következőképpen figurázza ki: „Macek dr. az a férfiú, akiről a szlovének azt állítják, hogy szlovén, a horvátok viszont, hogy horvát, ő maga pedig azt tartja, hogy a horvátok többsége nevében beszél.“ Az ilyen olcsó szellemeskedés és durva tekintélyrombolás egyáltalán nem alkalmas arra, hogy lerontsa Macek ma még majdnem érintetlen népszerűségét, de még kevésbé arra, hogy levétesse a napirendről azt a horvát kérdést, amelynek dinamikus ereje éppen mostanában, a csehszlovákiai események hatása alatt, egész rendkívüli mértékben hatványozódott.

HA MACEK ÉS A HORVÁT nemzet még nem fáradtak el az immár húsz esztendősz küzdelem sok keserves csalódásában és súlyos megpróbáltatásaiban, akkor a horvát állameszme az utóbbi világtörténelmi események hatása alatt tetemesen felfokozódott dinamikus erejének a horvátlakta összes területeken az október 11-én kiírt általános képviselőválasztásoknál is érvényesülnie kell, melyeken összesen 371 képviselőt fognak választani. Most, ennél a választásnál fog elválni, hogy Macek igazi és hivatott vezére-e nemzetének, vagy csak egyszerű néptribun? Ha most, a választás eredményével meg tudja mutatni, hogy méltó ellenfele Stojadinovicnak, akkor ezzel a horvát nemzet ügyét is előre lendítheti a mindkét félre megnyugtató és igazságos megoldás felé.

Stojadinovic a választás kiírásának időpontját mindenesetre igen helyes érzéssel választotta meg. A miniszterelnök és kormánya most állanak bel- és külpolitikai sikereik tetőpontján, ami a szokásos választási praktikák előreláthatóan alapos igénybevétele és a nyílt szavazás nyújtotta nagy előnyök mellett óriási mértékben növeli győzelmi esélyeiket. Itt számításba kell venni Stojadinovicnak július hó utolsó hetében a jugoszláv tengerpart mentén, Susaktól egészen Kotorig (Cattaro) tett szemleútját is, amely már a választásoknak a túlnyomóan horvátok lakta dalmát-partvidéken való alapos előkészítését

célozta. Mint kiváló taktikus Stojadinovic a Skupstina feloszlásával egyidejűleg még azzal is igyekezett helyzeti előnyét megjavítani, hogy tárcanélküli miniszterként bevette kormányába Hodjera Svetislavot, a borbasok, vagyis a jugoszláv néppárt vezetőjét s hogy továbbra is biztosítani tudta magának a Gyorgyevic Voja vezetése alatt álló szerb földművesek támogatását.

Az, hogy a kormány nem teljesítette az 1931. évi választási törvénynek megfelelő módosítására több ízben tett ígéretét, legfeljebb olyan szépséghiba, amelynek a Balkánon egyáltalán nincs jelentősége. A december 1 i-ére kitűzött választások kimenetelét illetően a kormány-
nsk tehát nincsenek és nem is lehetnek komoly aggályai. A nagy többséget — ha más nem, hát maga a választási törvény már eleve biztosítja számára és e mellett legfeljebb arról lehet még szó, hogy Macek és hívei meg tudják-e tartani a legutóbbi választásoknál elért eredményt? Ha nem, akkor ez egyúttal Macek népszerűségének teljes leáldozását és egész politikájának csődjét is jelentheti.

PROKOPY IMRE

NÉPMESE, NÉPDAL — NÉPRAJZI HANGLEMEZ

ÉPPEN KÉT ESZTENDEJE ANNAK, hogy somogy megyei feketébe öltözött gazdák és asszonyok énekeit hanglemezekre vette a Rádió. Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László vezetésével négy hanglemezre 26 énekelt és 2 hosszú furulyán előadott dallam került, egyik szebb, mint a másik. Erről a négy hanglemezről annakidején részletes ismertetés jelent meg a Magyar Szemle-ben.¹ Mint a világháború előtti kezdemény, ez a népzenei hanglemez-felvételezés is megakadt részint anyagi megalapozatlansága, részint bizonyosfokú szervezetlensége miatt is. Holott magyarságunk önérvényű értékei közé tartozik minden bizonnyal népi kultúránk is s ennek a népi kultúrának minél maradandóbb s minél hívebb megőrzése legjelentősebb tudományos és nemzeti feladataink egyike. Ezeket a szempontokat a Magyar Rádió minden vonatkozásában átlátta és Kozma Miklós elnökgazgató elhatározásából a Rádió több évre szóló munkaterv elkészítésével bízott meg e területen s megadta arra is a lehetőséget, hogy a munkához nyomban hozzá is kezdhessünk. Ez a munka már másfél éve folyik s az 1938. esztendőre tervbe vett feladatainkat meg is valósítottuk. Munkánkról az elmúlt hónapokban egyre-másra jelentek meg cikkek, szinte a legutóbbi napokig, de az ezekben közölt számadatok önkénye és zűrzavara is indokoltá tehetné, hogy erről az olyannyira fontos munkáról hiteles beszámolót nyújtsak. Emellett a hiteles adatokat tartalmazó beszámolás mellett azonban minden bizonnyal önmagában is értelme van ezt a néprajzi gyűjtőmunkát ismertetni, mert eredményei és további célkitűzései hivatkozás nélkül is érdekessé teszik erre.

Mielőtt munkánk eredményeit, további terveinket s a felvételezés szerkezetét ismertetném, nem lesz hiábavaló röviden végigtekinteni néprajzi gyűjtőmunkánk történeti előzményem. Erre a futó áttekintésre nemcsak azért van szükség, hogy helyes perspektívába állíthassuk be munkánkat, hanem azért is, mert maga ez a történeti vázlat megfelel fölvetődött ellenvetésekre. A felvételek kezdetén sokan kérdezték ugyanis: nem elegendő változatot közöltek már a népköltési gyűjtemények, folyóiratok? Hiszen még ezeket a gyűjteményeket is alig lapozhatjuk bizonyos bosszankodás nélkül, mondták, mert ezek is tele vannak ismétlésekkel: egy mesét, egy dallamot a legkülön-

¹ Bartha Dénes: Magyar népzene gramofonlemezekon, Magyar Szemle, 1937, 2.

bőzőbb, de végül is alig eltérő változatokban közölgették egyre-másra a gyűjtők. Mi értelme van most ugyané szövegeket, dallamokat költéses eljárással hanglemezen is megörökíteni? Ráadásul azok a paraszti énekesek nem is tudnak „művészien“ énekelni, nincs jó hangjuk s hosszú, tekergős meséik megörökítésére tán nincs is elegendő lemez. Mindezekre a felszínes érvekre az alábbiak válaszolnak.

A néprajztudománynak kezdettől fogva két alapfeladata volt: a minél tökéletesebb gyűjtés és a lehető legigazabb magyarázat. (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a néprajzi hanglemezekről szólva csak az úgynevezett szellemi néprajzról, a folklóre-ról beszélek). A két munka, gyűjtés és magyarázat, szorosabb összefüggésben van itt egymással mint más tudománynál; minél jobb és teljesebb a gyűjtött néprajzi anyag, annál tisztább és igazabb lehet a magyarázat; valójában a sértetlen és teljes anyag engedi meg a népi kultúra jelenségeinek magyarázatát. Erre pedig jó sokáig nem volt mód. Amíg ugyanis a többi tudományok eléggé kényelmes helyzetben vannak a gyűjtést illetően (hiszen pl. az irodalomtörténetnek a könyvnyomtatás után lényegesen megkönnyebbedett a helyzete), addig a folklóre munkásainak a mai napig sem kisebbedtek a gondjai. Jól tudjuk, hogy a paraszti kultúra szép hagyományai, balladák, mesék, népdalok, szokások az állandó változásnak, alakulásnak kitett szájhagyományozás és gyakorlat útján terjednek tova és öröklődnek századokról századokra. Természetesen ennek a szájhagyományozásnak, gyakorlatnak is megvannak a maga belső törvényei (a „nagy emlékezet“!) s ezek a törvények öröködték a fölött, hogy a hagyomány épsége lehetőleg ne csorbíttassék. Ez azonban még önmagában nem tette könnyűvé a hűséges gyűjtés munkáját. Az európai s a magyar népköltési gyűjtemények története épp azt a szakadatlan erőfeszítést mutatja, amely az első hézagos, bizonytalan, majd az átjavított, stilizált gyűjteményektől a pozitív hűségre, az egyszeri, szinte megragadhatatlan vonásokat is tükröző gyűjtésre vezetett.

Ha most nem gondolunk egyes szórványokra, a pár helyen megőrződött, véletlenül fennmaradt népi hagyományra, mesenyomra, daltöredékre a magyar múlt régibb századaiból, a magyar népköltési gyűjtés első tudatosabb jeleivel a XVIII. század végén találkozunk. Révainak, a nagy nyelvésznek, Ráth Istvánnak a buzdításai ebből a századból valók s ebből a századból valók Faludi, Csokonai, Pálóczi Horváth s Dugonics András gyűjtőgetései is. Természetesen még távolról sem a tudomány szigorú igényeivel. Ezek a gyűjtőgetések, mint ezt Horváth János kitűnően elemezte, még nem tudják kellő szigorral elválasztani a népi alkotásokat, népi hagyományokat a maguk irodalmi törekvéseiktől, sokszor csak ürügy, formai alkalom vezetik jegyzőírónjukat. Ugyanez a hiba jellemzi még a XIX. század hatvanas éveit nagy gyűjteményeinket, Erdélyi Jánosét, részben Krizaét is és a sok apróbb-nagyobb publikációt. Kriza ugyan már külön rovatban, ha ugyanegy kötetben is, de elkülönítve közli az íróktól való népies dalokat és az eredeti népdalokat. A gyűjtői tudatosság kezdetleges mivoltát kedvesen példázza első népmese-gyűjteményünk keletkezése; Solymossy Sándor eleveníti fel egyik kitűnő összefoglalásában.

Gaál György Bécsben föllekesedik a külföldi példákon s maga is meséket akar gyűjteni. Minthogy ez a szándék Bécsben kissé nehezen vihető ki, úgy segített magán, hogy megkérte ottani óbester ismerősét, aki a Bécsben állomásozó kún huszárok parancsnoka, hogy a legényeivel írassa össze a meséket, mind, amit tudnak. Az óbester azután napi-parancsba is adta huszárjainak a meseírást. A katonás parancs következtében, amint a Tudományos Akadémia kéziratárában látható is, nem egy mese így kezdődött: „Vitéz Óbester úrnak Kovács János közhuszár alázatosan jelenti, hogy hol volt, hol nem volt...” így keletkezett első jelentősebb népmese-gyűjteményünk. (Mondanunk sem kell, a gyűjtemény kitűnő anyagot tartalmazhat a motívum-történeti kutatásokhoz, de az élő mesének igaz vonásait nem örökíthette meg. Azt sem szükséges külön hangsúlyozni, hogy ezek a stilizáló, bizonytalan vonások Európában mindenütt jellemezték a népköltési gyűjtéseket — kivétel nélkül.) Csak a XIX. század második felében, a századforduló idején kezdődik meg a szöveghű lejegyzés, azonban a népi dallamok lejegyzésmódja még tovább, szinte Bartókék fellépéséig (Seprédi a tiszteletreméltó kivétel), nagy bizonytalanságot és alakító önkényt mutat.

De ha eltekintünk is a mind hűségesebbé váló szöveg- s dallam-lejegyzések e problémájától, változatlanul fennmarad minden komoly gyűjtőben bizonyos elégtelenség, ha ezeket a szövegkiadásokat lapozgatja. Tudja, hogy a leghívebb leírás sem hű mása a valóságnak, nem mutatja a ballada, mese, szokás legigazibb vonásait. Röviden: a szájhagyományozás stílusát, legbensőbb vonásait nem lehet az írásos irodalom eszközeivel hiánytalanul megörökíteni. Valami, szinte a legdöntőbb mozzanat, mindig kimarad, jelezhetetlen. Különösen érezhető ez a hiány a régibb gyűjteményekben. Ma már a hangról-hangra ügyelő fonetikus lejegyzésmód s a dallamoknak minden cifrázatát, csúszását feltüntető bartóki zenei írásmód a szakember számára majdnem elegendő eligazítást nyújt, de a laikusnak ez a lejegyzés érthetetlen; viszont bőséggel marad megoldatlan kérdés a szakembernek is. A tárgyilagosságra törő tudományos belátás azt diktálta, hogy írásos irodalmunk eszközei elégtelenek a szájhagyományozás teljességének megragadására. Ma már ez a tény senki előtt sem kétséges.

Ezen a döntő hibán jó ideig nem lehetett segíteni. Magyar tudós fedezte fel először Edison akkoriban még kezdetleges találmányának folklorisztikus jelentőségét: Vikár Béla 1896-ban kezdi fonográf-hengerre venni parasztságunk dallamait s ezzel a világon elsőnek Magyarország dicsekedhetik e metódus alkalmazásával. A fontiek után nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy ez a metódus volt a döntő lépés a szájhagyományozó stílus lényegének megértése felé. 1905-ben Vikár nyomán indul Bartók Béla és Kodály Zoltán fonográf-felvételek első népköltési gyűjtőútjára s ezzel vetik meg alapját a komoly magyar zenefolklord tudományának, s eredményeikkel a magyarságnak e területen is európai rangot szereznek. Hatásuk egész Európára kisugárzik. Vikár, Bartókék és az utánuk következő gyűjtők fonográf-hengerei mentették meg a magyar népdal értékes anyagát, nem egy ízben talán pótolhatatlan kincseket.

Mindez azonban csak az első lépés volt, s ma már nem tagadhatni a fonográf felvételek súlyos hibáit sem. Különösen a régebbi típusú felvevőgépek (Magyarországon, sajnos, legtöbb ilyen volt) nem a legtisztábban adják vissza a hangot. A mellett a fonográf viaszhengerei is túlságosan érzékenyek és rövidéletűek: megőrzésük nehéz, idővel a leggondosabb muzeális kezelés mellett is beszáradnak, tehát használhatatlannak válnak. S ha idejében nem jegyzik le a hengerek anyagát, nyomtalanul elvész a rajtuk lévő dallam. Egy-egy ilyen viaszhengert nem is lehet valami sokszor lejátszatni, tehát a lejegyzés és megfigyelés munkájának is szabott korlátai vannak. E jelentős hibák mellett még egy igen súlyos hibájára kell rámutatnunk a fonográf felvételeknek, A felvétel közben ugyanis a fonográf a dallam mellett úgynevezett mellézkörejekeket, parazitazörejekeket is felvesz a hengerre, ami a dallam visszaadásakor erősen zavar. Laikus számára a fonográf henger néha bizony egészen ferde és bántó élményt ad akár a legszebb dallamról is. A mellett az ügyetlen szerkezetű fonográf tölcserébe való éneklés nem egy ízben akadályozza a paraszti énekest (magam is megfigyeltem jópárszor) természetes tartásában, meghamisítja előadásmódját. Ma már egyre határozottabb meggyőződés, hogy a fonográf felvételei inkább a hanglemezeire való felvétel előtti, az előzetes kutatás és válogatás céljait szolgálják.

Mindezt a hibát tökéletesen kiküszöböli a néprajzi hanglemez felvétel. A hanglemez nem oly érzékeny, nem pusztul oly könnyen, múzeális kezelése is egyszerűbb a viaszhengerekénél. A különböző présmatricákról tetszés szerinti számban azonos értékű lemezek préselhetők s az elpusztult présmatricákat is pótolhatjuk akármelyik kész lemez nyomán. Tehát a hanglemez a megőrkítés céljaira mindenképp alkalmas. Alkalmas amellet akárhányszor! ellenőrző lehallgatásra, tehát a tudományos megfigyelésnek szinte laboratóriumi alkalmat kínál: az élő hagyomány megfigyelésének eszményi kiegészítője lehet. (Mert az élő anyag megfigyeléséről, minél többszöri megfigyeléséről a legtökéletesebb hangfelvétel, hangosfilm birtokában sem mondhat le soha a komoly kutató, erről pillanatra sem feledkezünk el. Túláságosan is technikus szemlélet lenne ez. Csak annyit akarunk megállapítani, hogy a hanglemez minden bizonnyal a legkitűnőbb s legmegbízhatóbb segédeszközünk lehet a folklórban. Jobb mint a hangosfilm, amelynek képei sokkal inkább elválaszthatatlanok a felvevő technikus egyéni képességeitől, sőt stilizálásaitól is!) A technikai fejlettség mai fokán nem kell attól tartani, hogy a hanglemez az élő beszéden, dallamon a legkevesebbet is torzít: személytelen hűség jellemzi a hanglemezt, még a gépiség sajátos vonásai is itt a legártatlanabbak. Később részletezendő okok miatt nagy értéke a hanglemez felvételnek az is, hogy a nagyközönség számára, a laikusok számára is teljes mértékben megközelíthetővé, érthetővé és élvezhetővé teszi a paraszti kultúra alkotásának ezt a területét. Ma már hanglemezeiről mindenki megtudhatja, hogyan is mesélt a magyar parasztság századokon át s megértheti egyben a paraszti mese természetét, epikai stílusuk természetét is. Az is lényeges előnye e felvételeknek, hogy az énekes, mesélő, a játszó s daloló gyermekek nem kényszerülnek semilyen természetellenes

pózza: nyugodtan állhatnak, üldögélhetnek, sőt táncolhatnak is, a mikrofonfelvétel minősége nem változik. (Itt felelhetünk zárójelben röviden arra az ellenvetésre, hogy a rádió helyiségei kizökkentik a paraszti előadókat természetes magatartásukból s ennek következtében valami kis mesterkélttség előadásukba is belekerülhet. Ez az aggodalom azonban az egész néprajzi gyűjtőmunkára vonatkozhatik kezdettől fogva s a filmfelvétel sem küszöbölhetné ki. Akár ceruzával jegyzem is a meséket, dallamokat, már közbeiktattam magával a gyűjtés tényével egy zavaró mozzanatot, így mindig fenyegethet a mesterkélttség, a hamisság veszedelme. Azonban a jó gyűjtő sohasem az első félóránban gyűjt, mindig meg kell barátkoznia a mesélővel, énekesel s meg kell szüntetnie a mesterkélttség légkörét. Ugyanígy a Rádiónál is az előzetes éneklések, barátkozások teljesen feloldják az esetleges feszességet s például a vitnyédi kislányok minden zavar nélkül játszottak, énekelgettek s az öreg Fedics Mihály is az első kántáló, illetődött hangok után éppúgy mesélt, mint odahaza a „pu jaknak“.) A hanglemezek tehát az eddigiek szerint a folklóre anyagának megörökítésére mostanáig a legtökéletesebb eszköznek bizonyult.

Amíg a magyar néprajztudomány a fonográfra való felvételezés terén az első volt Európában, jó ideig ugyancsak elmaradt a hanglemezekre való néprajzi felvételekben. A világháború előtti kísérletek érthető okokból veszték el szinte nyomtalanul. Mint írtam is, a két évvel ezelőtt megkezdett s abbamaradt népzenei felvétel is csak négy lemezre jutott ezen anyagi és szervezésbeli nehézségek miatt. Azonkívül az egyetemes etnológiai szemlélet előtt kissé szűkösnek bizonyultak a felvett csak népzenei keretek. Bár igaz, hogy parasztságunk szellemi kultúrájának legjava értékei közé tartoznak a népi dallamok, azonban az is igaz, hogy legalább azonos értékű, ha sokszor még nem bonyolultabb alkotásait is ismerjük népünknek, s ezek az alkotások éppen úgy megörökíthetők hanglemezeken, mint a dallamok. (Meg kell jegyeznünk, hogy majd mindenütt a világon elsősorban csak dallamok felvételére gondoltak eddig, az ír mesefelvételek mellett alig hivatkozhatunk más érdemes eredményekre. A dialektusok felvételei is inkább fonográflemezre kerültek, ami érthető is, ha a nagy költségekre gondolunk, amivel a hanglemezfelvelelés jár.) így elsősorban a népmese gazdag és bonyolult területe, a dramatikus és játékszerű szokások s maga a nyelv! változatos nyelvjárásaival s tiszta formáival: nemzeti s nyelvi tudatunknak oly értékes kincsei. Tehát első lényeges lépésünk az kellett legyen, hogy a népzenei kereteket kibővítettük és kutatásainkat a magyar paraszti kultúra tágasabb területeire is kiterjesztettük.

Ugyanis az abbamaradt munkát a Magyar Rádió folytatta és folytatja mindaddig, amíg egy teljesnek és részleteiben is egésznek bizonyuló hanglemezugyűjtemény nem áll az egész magyarság: tudományunk és nemzeti tudatunk szolgálatára. Kozma Miklós elnökgazgató elhatározásából és kezdeményezésére ugyanis a Rádió minden anyagi és technikai vonatkozásában magáravállalta e munkával járó igen jelentős áldozatokat. E néprajzi felvételezések részletes munkatervének és végrehajtási tervének elkészítésével, s magának az egész szer-

vezetnek a vezetésével a Rádió engem bízott meg. Azzal a kikötéssel természetesen, hogy munkámban a magyar néprajztudomány e területein dolgozó kutatóinak tanácsait és támogatását nyerjem meg s ez a munka ne csajt egyéni erőfeszítés, hanem a magyar folklórának közös munkája legyen. Bizonyos is, hogy e tanácsadás és közös munka nélkül ezek a hanglemezek el nem készülhettek volna s a néprajzi hanglemezek tárgyi értéke mellett munkánknak ez a közös erőfeszítés és szinte személytelen áldozatkészség is jelentős eredménye, így a Néprajzi Múzeum kitűnő fiatal kutatói (mint például Bálla Péter, Veress Sándor, Volly István) Bartucz Lajos irányításával végezték népzenei vonatkozásban az előzetes kutatómunkát. Ebből a népzenei anyagból Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László válogatták ki a hanglemezekre kerülő anyagot (a vallásos népi énekek anyagát Bárdos Lajos bírálja el) és ennek a kiválasztott népzenei anyagnak felvételeit is irányítják. A népmese- és szokásanyagnak a gyűjtése és rostálása az én feladatomban, valamint a felvételek irányítása is. Munkánkba a magyar nyelvtudomány nemrégiben kapcsolódott be és Melich János, Laziczius Gyula, Zsirai Miklós, Csűrű Bálint és mások vezetésével és munkája mellett a fiatal nyelvész kutatók is részt vesznek munkánkban. Tervezetünk szerint (1.: Magyar Nyelv, 34: 196—172) minden felvételnél jegyzik a nyelvi anyagot, hiszen ez a munka, mint látni fogjuk, az egész Magyarországra kiterjed. A mellett külön nyelvészeti kutatások elbírált anyaga kerül hanglemezre a legkülönbözőbb dialektusok területéről — természetesen ez is, mint a mese, dallam, szokások, a kiválasztott alkalmas paraszti előadók előadásában. Nyelvészek ellenőrzik majd a hanglemezek publikálásra kerülő anyagának szövegeit a fonetikai hűség és egyöntetűség kívánalmainak megfelelően. (Ugyanis a hanglemezek anyagát az előadó fényképével és részletes egyéni „szociográfiájával“ együtt szándékunk több kötetben ki is adni, a hanglemezekkel együtt így alkotnák a magyar népköltési gyűjtésnek új, az eddiginél hívebb korpuszát.) Röviden ennyiben vázolhatom a munka szervezetét és folyamatát.

Másfél esztendeje dolgozunk így. Egyszerűen ismertetem pár számmal munkaeredményeinket. 42 lemezen dallamok vannak, 30 lemezen mesék, 5 lemezen vallásos népi énekek, 2 lemezen pedig gyermekjátékok. Hibastatisztikánk aránylag eléggé kedvező: alig pár lemezünk pusztult el a technikai kivitelezés közben, — sajnos, épp nagyon szépek, — de reményünk van arra, hogy ez az egy-két lemez újabb főlhozattal pótolható ugyanazzal az énekessel. A 47, dallamokat tartalmazó lemezen összesen 211 énekelt, 9 furulyán, 14 dudán előadott dallam és 7 hegedűn előadott dallam található. Persze ez utóbbi nem cigányos előadásban, hanem amint be is mondta, „magyar hegedűs“ játszotta e dallamokat. Ezekben a' számokban már bennfoglaltatnak a vallásos népi énekek dallamai s pár olyan dallam, amelynek lemeze forgalomba nem kerülhet, de tudományos kutatás céljaira alkalmas. (Ilyen esetek okozója lehet pl. illetlenebb szöveg, stb.) A gyermekjátékokat tartalmazó 2 lemezen 6 szebbnél-szebb játék hallható, köztük az igen ritka s ebben

a formában teljes bölcsöske játék. Pár ritkább s egészükben már csak az öregektől tudott gyermekjátékot karádi és törökkoppányi öregasszonyok is énekeltek, ezeket a fönnebb említett 211 dallam közé soroltuk. Ugyanide soroltuk a siratókat is: 8 sirató dallamunk általános etnológiai szempontból is ritka s becses felvétel. Ugyancsak e dallamok között foglalnak helyet a különböző szokások értékes, sokhelyütt kipusztuló dallamai. Így épp legutóbbi felvételeink során a nyitra-megyei zoborvölgyi dallamfelvételek között egy lakodalomnak törvényszerű sorrendben meghatározott egész dallamanyagát vettük fel, s ilyen módon is sokat megismerhettünk az alkalomhoz kötött dallamok természetéből és a paraszti élet mindenén eluralkodó rendjéből. E felsőmagyarországi felvételek között Szent Iván-túzi énekeket, balázsjarást, gergelyjarást, farsangjarást, a villőzés, a kiszebábu üzésének dallamait s ily módon szokásait is hanglemezeire vettük. Értéküket külön hangsúlyozni fölösleges. A 30 népmese-lemezen 12 mese található, néhány rövidebb, de mellettük például az öreg Fedics Mihálynak egy 64 perces meséje 11 lemezeire fért el csak. (Összehasonlításként nem lesz érdekesség nélkül való elmondani, hogy az egész Ember tragédiája nagy zenekísérettel, a legteljesebb színpadi szöveggel 33 lemezeire elfért.) Egyik mesénk, dunántúli, a dallamokkal átszótt mesecsoporthoz tartozik.

Felvételi területünk az egész ország. Még pedig nem a mai csonkított, hanem a régi teljes magyar területek magyar etnikumú anyagát igyekszünk megmenteni e hanglemezfelvételekkel. Az eddigi felvételek is szinte kivétel nélkül sorra vették a magyar etnikai tájakat: Dunántúl, Duna-Tisza köze, Tiszántúl különböző területeiről van anyagunk, nógrád—borsodi, palóc, nyitrai, kalotaszegi s közelebről itt meg nem határozható székely felvételeink is vannak, sőt sikerült a régi Nagy-Magyarország területéről századok óta kivándorolt csángók egyik etnikai csoportjától is dallamokat, meséket hanglemezeire vennünk. Tehát már az eddigi hanglemezekről is szinte valamennyi magyar táj hangja szólal hozzánk, dallamai zengenek. Ez a tény önmagában is rámutat hanglemezeink magyar hivatására, nevelői, az egységes magyar tudatot élesztő és ébren tartó misszójára.

Úgy gondolom, hogy beszámolómmal nem lenne teljes, ha legalább pár rövidke szemelvényben e különböző tájakat, műfajokat röviden be nem mutatnám. Bár ezeket a hanglemezeket bárki megszerezheti magának, mégis érdemesnek tartom legalább futó bemutatásukat egyik-két kiragadott példán keresztül. Természetesen pusztán a szövegek bemutatására szorítkozhatom, a dallamok elemzésétől el kell tekintenem: azokat valóban csak a lemezek maguk interpretálják. Így elsőnek Fedics Mihály egyik rövid vallásos meséjét mutatom be. Fedics Mihály ma 87 éves, ő már Szabolcs megyében született, az apja jött le fiatal legény korában Ung megyéből Szabolcsba. Így hát ruszin származás s itt közölt meséje, amelyben az ószövetség, újszövetség s a pogány mágia elemei keverednek bűbajos módon, egy kurtább s kevésbé szép változatában ismeretes a ruszin meseanyagban is. Előadásában azonban teljességgel magyarrá lett ez a mese. Így szól:

Vót, ahun nem vót, még az Óperenciás tengeren is túl, vót bű Magyarországon egy tetülépéssel, egy bolhaugrással a falu végén egy ficfe. Annak van hetvenhét ága. Hetvenhetedik ágán van egy ringyos-rongyos szoknya. Akit én akarok mondám, azt a verset, annak a ringyos-rongyos szoknyának a ráncábul szedem ki.

Nóét késérgette a gonosz. De hozzá nem férhetett, mer a Jó Atya nem engette. Hanem a feleségét mindig noszongatta, hogy kérdené tülle, hova jár? Az csak azt felelte: „Aggy vacsorát, semmi gondod rá!“ Majd aztán a gonosz mit gondolt: mibűi, mibűl nem, itókat csinált és pipát szerzett, bele dohányt. „Na majd ha hazajön az urad, ezt a kis itókat add oda néki, mikor megvacsorált, add a pipát. Tegyé rá szenet,, gyúccsonrá.“

De mán a pipa egészen szükségtelen vót, mán akkor az itóka kibeszélte mindet. Mer az ember, ha megkóstolta, fűt-fát kibeszél. A gonosz meg ott hallgatta egér képibe az ajtó sarkánál. Alig várta, hogy megmagyarázza, mán ű tutta, az itóka megmagyarázta az úttját. Aló, a nyomán! Akkor nekiesett a bárkának, össze-vissza szaggatta, összetörte.

Reggel felkél Nóé, ment mán nagy örömmel, az ű bárkája mán rendbe lesz. Hát mikor kimenygen, mán messziről láttya a bárkát,, hogy hibás. „Istenem, mi történt evvel?“ Odament, körűjárkalta sírva.. „Micsinájak mosmán, hova tekereggyek?“ Arra szóra odaliépett az Ur Jézus Krisztus. „Nóé, hát mi van veled?“ Sírt. „Nem tudom, hogy mi történt véllem. Mán rövid az üdő.“ „Na de ne búsujj. Fogj hozzá csak, rakjad odafelé a deszkát, én is rakom a másik ódalát. Ne töröggy vele, ha rosszabb, rövidebbnek válik, ha rövid, kinyúlik.“ Egyik ódalrul ű rakta, a másik ódalrul az Ur Jézus Krisztus. Csakhogy így összerakták,, nem lett semmi hiba. Nóénak oszt meg lett az az öröme.

Hát tutta az Ur Jézus Krisztus, hogy megint összetöri a gonosz. Lehúzta a kesztyűt a kezéről, odaaggya néki. „Na nesze. Mikor hazafele menszi hajicsd vissza a bárkába, de ne nézz utánna, csak csukd be a bárkat.“ U osztán ment hazafele. Hogy behajította, becsukta a bárkát nagy búsulva, hogy majd ojan reggelre virrad fel, mint akkor reggelre. Még a nyugodalom se fogta. Csakhogy felviratt! Elkészült, ment oszt kifele nagy búsulva, hogy vájjon hogy talájja a bárkát? Láttya messziről, szemlélj. De csak gondolkozik, míg csak oda nem ér, nem hiit neki, míg körül nem ment rajta. Akkor meg lett az öröme, hogy nincs semmi hibája. Kinyittya a bárkát nagy örömmel, betekint a bárkába. Láttya, az egér ott van a bárka közepin megdögölve. Kesztyűből macska lett, megfogta a gonoszt, meg is ölte. Így nyugott meg tülle Nóé.

Eddig a mese, s bár nem adhatja vissza a közlésnek ez az Írásos formája az elbeszélő készségnek a bőségét, dramatizáló elevenségét, ami a hanglemezeről teljes egészében érzékelhető, mégis valami ízelítőt nyújthat. Igazi formája természetesen hosszú nagy meséiben bontakozik, ki. Fedicsnek: két ilyen meséjét vettük fel.

Érdemes lesz a dallamok szövegei közül is egynéhányat bemutatni, így először az egyik Kalotaszeg vidékéről való siratónak néhány részletét. (A néprajzi hanglemezfelvételek közben derült ki, hogy a szinte teljesen kipszultnak vélt siratok több típusát lehet még megtalálni az ország legkülönbözőbb vidékein.) Ezek a siratószövegek szinte kivétel nélkül szabad improvizációk, egynémelyikük dallamtörténete a vogul-osztják közösség koráig mutat.

Édesanyám, édesanyám, mért indult el olyan hosszú útra, ahunnet vissza nem várhassuk többet soha, drága jó édesanyám!

Merre menjünk, hogy féltaláljuk, hová menjünk, hová légyünk,, kedves drága jó édesanyám?

Mért nem sajnált kedves jó édesanyám tizenötéves koromba fekete gyászba béborítani?

Sírjatok, kedvés drága jó testvérjeim, mer nincsen nekünk már jó édesanyánk. Mert az csak égy van a világon, de nekünk már as sincsen,, drága jó édesanyánk.

Térjen vissza, kedves jó anyánk. Szójjon csak egyet hozzám, mert én vagyok a legnagyobbik köztük, hogy kicsinájjak az én négy testvéremmel, mikor min kisebbek, mint én vagyok!

Jöjjön, mongya, hogy hogy nevejem fél őket, drága jó édesanyám!

Bezárta minden boldogságunkat. Nem fogjuk tudni többé, hogy mi ja boldogság. Elzárta tőlünk, kedves jó édesanyánk.

Ó, be nagy a bánatunk! Pedig még nem is kéne, hogy ismerjem, hogy mi ja bánat. De úgy körülfogta a szívemet, hogy nem tudom, hová légyek, kedvés jó édesanyám...¹

Versformák, prózaritmus, recitatív előadásmód történetéhez, analíziséhez igen értékes anyagot nyújtanak ezek a siratok, akár a zártabb szerkezetűek, akár a törökkoppányi siratok is, amelyekben az elemi erejű fájdalom szétszaggatta a formákat és sokszor szinte tagolatlan jajongássá válik zokogó kántálásuk.

Most pedig egyik legszebb balladánkat, amelyet Kriza gyűjtésében mint Budai Ilona balladáját, a gyermekeit elhagyó anya balladáját ismerhettünk meg, mutatom be egyik csángó lemezünkről. (Lejegyzése Veress Sándortól való.) A ballada csángó formája igazolja régiségét, mely feltételezhetően egész a török időkig, a XVI. századig nyúlik vissza, vagyis a magyar népballada legrégebbi korába, amint ezt már régebben is vallottam.² Csak első részét közlöm itt:

Ud menen, ud menen szegién árva asszony,
Se nagy hosszú jutón, se nagy régi jutón.
Jobbodalán viszi vala síró fíjecskáját,
Balódalán viszi vala síró lányecskáját.
Istenem, Istenem, szerelmes Istenem,
Melyiket tegyem le, melyiket vegyem föl?
Üli le lányom, üli le se rózsamezőbe,
Se rózsamezőbe rózsavirág szedni.
Jáma meleg esüők, kik megferesztenek,
Jáma meleg szelek, kik megrengessenek.
Istenem, Istenem, szerelmes Istenem.
Ud menen, ud menen szegién árva asszony,
Se nagy hosszú jutón, se nagy régi jutón.
Csak elő találja edj baromállatot,
Jobbodalán viszi vala edj esztendősz borját,
Balódalán viszi vala kicsi borjecskáját.
Istenem, Istenem, szerelmes Istenem,
Sz'ez edj baromáUat, sz'én edj lelkész állat!
Há jén hód tevém le szíró lányecskámat!?
Sz'ő jes visszatére, sz'ő jes visszamene...

A példák sorát a felsőmagyarországi felvételek anyagából kitagadottakkal fejezzük be. Tudjuk, hogy Zoborvidék egyik legősibb településünk s az ott élő folklore számunkra különösen becses, ezt bárki előtt is könnyen bizonyíthatják Kodálnak értékes régibb gyűjtései is. Előbb a lakodalmi dalok egyikét adom a lehető hű fonetikus jelöléssel. (Ezek a zoborvidéki szövegek Dincser Oszkár lejegyzései.)

1. Haj révész, révész, mágyár ifjú Uramró márádt egy vékony pejló,	
révész	Azt is neked adom.
Vigy át a nágy hajón!	Nem kell kedvemnek, szép szerel-
Sötét az idő, homály a fejhő,	mémnek,
Én fielek egyedő.	Bánat a szívemnek.

¹ Lejegyezte Pálóczi Horváth Lajos.

² L. Ortutay: Székely népballadák, Buday György fametszeteivel. Budapest. [1935] 284 lap.

2. Haj, révész
Vigy át a nagy hajón.
Uramról maradt egy láda kincsem.
Azt is neked adom.
Nem kell kedvemnek, etc.

3. Haj, révész
Vigy át a nagy hajón!
Uramró maradt héjádön lyányom
Azt is néked ádom.

4. Gyűj be anyám, gyűj be,
Fond béja héjámát
Ötösbé-hátosbá, ötösbé-hátosbá,

5. Ha most bé ném fonod
Többé bé ném fonod
Ötösbé-hátosbá, ötösbé-hátosbá,
Arány hájfonóba, arány hájfonóba.

Végül a tavaszkezdet nagy pogány ünnepének — Európában oly sokhelyt megmaradt szokása déltől északig — a kiszebábu kivitelének dalát mutatom be, szintén Zoborvidékről:

Kice-vice, villő,
Majd kivisszük, kice-vice, te villő,
Majd béhozzuk a zöld ágat, villő,
A lányokrá jószerencsét, villő.
Ez ki házá, ki házá,
Jámbor Kovács Bélájé, villő, villő,
Válj meg kereszt válj meg
Mind rúzsás pallagon, villő, villő,
Hagy fonnyám bé sárhájám,
Hagy végyem rám gyócsingem, villő, villő.

Talán sikerült rövid szemlével bemutatnom eddigi munkánknak nemcsak számszerű eredményeit, nemcsak földrajzi, etnikai irányvonalait, hanem a műfajokat s azt a paraszti kultúrát, amely ezeket a műfajokat s ezt a gazdag változatosságot megteremtette és őrizte, formálta századokon át. Csak pár szót további terveinkről: tervekről részletesen szólni valóban nem érdemes. A Rádió azonban lehetővé teszi a hosszúlejárátú terveket is, ha — külső események mindezt meg nem zavarják. Több évre szóló munkatervezetünk szerint valamennyi magyar tájnak ma még élő népi hagyományait, műfajuk legszebb típusait s a magyar tájnyelvek anyagát hanglemezekre vesszük. 500 hanglemezzre e legszebb típusok számításaink szerint elférnének: 200 lemezre népmesék, 200-ra különböző dallamok, siratok, énekelt szokások, vallásos népi énekek, a megmaradt 100 lemezre részint tájnyelvi anyag kerülne (ne feledjük el, hogy a 200 népmese-lemez használható nyelvészeti kutatásokra is) és nagyobb dramatikus hagyományok: betlehemes játékok, stb. Ezzel néprajzi hanglemez-gyűjteményünk etnológiai teljesség és számszerűség tekintetében is Európa példaadó népköltési gyűjteménye lehet, ezt minden oktalán kérdés nélkül állíthatom.

Ezek után bárki is könnyen megfelelhethetne a kérdésre: mi a jelentősége és szerepe nemzeti művelődésünkben ezeknek a néprajzi hanglemezeknek? Tudományos értékét eléggé ismertettem. De a nemzet színe előtt tán ma még a pusztán tudományos érték önmagában való jelentősége nem bír elég érdemmel s szükséges, hogy néprajzi lemezeinknek egyéb szerepére is nyomatékkai utaljunk. Csak magukat a tényeket kívánom felsorakoztatni. Mindinkább sürgető követelése nemzeti létünknek a hatalmas európai nacionalizmusok propagandával

s fegyverrel jól ellátott nemzetei közepette, hogy nemzeti tudatunk a magyarság valódi értékeire épüljön, legyenek ezek az értékek akár urbánus hagyományok, akár népi eredetűek. Nem hiszem ugyanis, hogy a múlt század nagy magyar klasszicizmusát, Széchenyi, Vörösmarty, Arany, Eötvös, Petőfi urbánus kultúráját s magyar nemzeti magatartását bárki is elválaszthatná magyar népi tradícióink szellemétől. Vagy gondoljunk Kölcsey önemésztő vívódására, de minden nagy magyarok örök dilemmájára s az örök magyar megoldásra: az európai fejlődés és a magyar tradíció szintézisére. Ezek a néprajzi hanglemezek végre a népi kultúra közvetlen s kendőzetlen hangjait szólaltatják meg, hozzáférhetően az egész magyarság számára. Nemcsak néprajzi kuriozitásokat jelentenek ezek a lemezek, hanem magyar magatartásunk alaprétegének vonásait is őrzik. Csak egyetlen részletkérdésre mutatok rá: Kodály Zoltán jelentős agitációja nyomán a nemzet jobb része ráébredt arra, hogy nemcsak szavaink, mondatfordulataink közé lopakodott be a környező idegen idióma, de még hanglejtésformáinkat, kiejtésünk magyarosságát is megtámadta az alattomos idegenszerű kiejtémód, azaz nyelvünk alapszövetét. Nos, ezek a hanglemezek a gazdag népi tájnyelv szókészletét, mondatfordulatait, színeit, de az igazi magyar hanglejtésformát is újra megtaníthatják a nemzetnek. Ez az egy példa is mutatja, hogy néprajzi hanglemezeinknek mennyire szervesen bele kell kapcsolódnok a középiskolai, tanítóképzői és bölcsészeti-kari egyetemi oktatásba. Valóban, ha a helyes német, angol kiejtést hanglemezekről tanítják buzgó pedagógusaink, a magyar nyelv védelme is megérdemel ennyi gondosságot és szeretetet. És végre azokat a halovány fogalmakat is, amelyeket a népmeséről, balladáról, népdalról tudunk, eleven élettel, tartalommal töltenék meg e lemezek. Egész népi kultúránk életre kél e fekete lemezeknek forgása nyomán, hogy egyik fáradhatatlan s őszinte nevelője legyen a magyar nemzeti tudatnak s egyben kifogyhatatlan kincstára az elmúló népi kultúrának.

ORTUTAY GYULA

A KIEGYEZÉSI KORSZAK ÚJABB FELDOLGOZÁSAI

OTTO ZAREK, HEGEDŰS LÓRÁNT ÉS GRATZ GUSZTÁV KÖNYVEI

KÖZHELYI MEGÁLLAPÍTÁS immár, hogy a világháború egy korszakot zárt le, amely — mihelyt leváltak róla a földi nyűg kötelékei — repesve, mint a szabadult lélek, végérvényesen bevonult a történelembe.

Milyen volt ez a korszak, míg millió és millió emberi törekvés, láz és szenvedély életerős sejtjei töltötték ki a vázat? — talán azok ismerik legkevésbé, akik benne éltek és vele együtt sodródtak át arra a partra, amely a hétköznapi valóságot örökre elválasztja a történeti valóságtól. Bizonyos az, hogy e három nemzedéknyi korszak körvonalait most már határozottan látjuk. Megjelölhetjük születési évét, megismerhetjük életrekelésének körülményeit, megmérhetjük növekedésének szakaszait. Arca mind élesebb vonalakkal rajzolódik elénk. Tetteiből, papírra vetett gondolataiból s mindabból, amit akarva-akaratlan elárult, megvallott magáról, következtethetünk azokra az eszmékre, érzelmekre, amelyek eszét és szívét betöltötték. Ez az arc nem gyermek arca többé, nem az ifjúé — idővel új vonásokkal módosuló, hanem hirtelen érett arc és fáradt: egy háború idegdrámája szakította ki a fejlődés kezdeti feltételei közül s törölte le hamvaságát.

Két forradalom tűzfuggönye övezi ezt a korszakot. Az egyik forradalom, amely a világosi összeomlásban lobbant ki: ábrándozókat és kiábrándultakat hagyott hátra. A másik pedig, amely a világháború örvényéből kelt, szkeptikusnak vagy reménytelennek nevelt egy nemzedéket. Az a jó futamatnyi idő, amely 1848-tól a világháború befejezéséig eltelt, a korán érett fiatal Magyarország tragédiájának lejátsszára volt fenntartva. Ennek a tragédiának tanulságait mind a kontemporális publicisztikai, mind pedig az oknyomozó történet valóban levonni igyekezett. Grünwald Béla egyedülálló, genialis kísérlete és Beöthy Ákosé, hogy a mélyén és fénypontján lezárult liberális korszak eredendő hibáit feltárja, a kortársaknak nem jelentett tanulságot, még hőköltetést sem a hanyatlás lejtőjén. Annál több támogatást adott azonban az utókornak, hogy belőle széles alapokra ágyazott, új történetiszemléletet alakítson ki. Az új történetiszemlélet kibontakozásának ez a vonala jelentőségében csak akkor lett korszakhatároló, amikor a tények kényszerű logikája igazolta a kortársi Kasszandrák intuitív sejtelseit. A jövőre irányuló történelmi valószínűségi számítás helyét ekkor foglalja el az elmúlt kornak valószínű realitását megállá-

pítani igyekvő, történeti oknyomozás. Amíg a magatartásnak ez a gyökeres helycseréje bekövetkezett s míg a szemléleti módszerek kicserélődése végbemehetett, a legkegyetlenebb valóságnak kellett leperegnie, amelynek hősei, bukottjai, bűnösei és áldozatai egyforma számmal bőven voltak. A történelemnek ezek a letűnt aktorai mostanában egyenként lépnek az utókor elé s mögöttük zúg a kórus, mögöttük várakozó csönd nyugtalanít: de mindnyájan, külön-külön és összesen az utókor igazolásáért esengenek. Cselekedeteik rádiusza egyéni kiválóságuk, szuggesztivitásuk telítettsége szerint védhetetlenül kihat az utókorra is. Ügyeik és életük elintézetlen problémái nyugtalanítják napjaink történetíróját éppúgy, mint publicisztáját.

Az ő ügyekben, tetteik felett ítélkezvén, az utókor nem egykönnyen játszhatja a pártatlan bíró szerepét. Hiszen e bírák közül egyik-másik szülötte és meghatározottja annak a korszaknak, amelyet vizsgálniok kell \$ amelynek szereplőin törvényt kell ülniök. Még nehezebb a pártatlan bíró szerepében tetszelegnie annak, aki a történetírás új módszereinek ismerete hiányában nyúl az eseményekhez, vagy aki — éppen mert szubjektív élménye volt a múlt és fantáziája erősebb a rigorozitásnál — vállalkozni akar arra, hogy tisztára mosson, akár befektítsen szereplő személyeket. A magyar közelmúlt történeti átértékelése terén azonban mégis történtek elhatározó lépések. Történeti világképünk, öntudatunk gyökeresen átalakult. Ennek az új szemléleti módnak alapformáit Szekfű „Három nemzedék“-ében kapta meg a háború utáni korszak nemzedéke.

A múlt felszámolása és helyes értékszemléletének kialakulása bár ezekből az alapformákból indult ki és folytatódik a szellemtörténeti irány módszereinek tudományos alkalmazásával a tudomány műhelyeiben s az egyetemeken, — ez az új szemlélet a történelem iránt érdeklődő közönségnek nagy tömegeit mégsem hatotta át. Innen magyarázható, hogy jelennek meg könyvek, sőt nagy közönségsikerre számítok is, amelyek nemcsak hogy nem módosítják a két forradalom között lezajlott történések összképét, hanem inkább igyekeznek megrögzíteni a dédelgetett, kedvesebb és hagyományosabb képet.

Ehhez a körhöz tartozik Otto Zarek két könyve, a Kossuth Lajosról szóló éppúgy, mint nemrégén megjelent magyar története, amely sallangos magyarsága ellenére szerzőjének személye szerint is egyképpen idegen az új magyar történet szemlélettől. Igaz, hogy ez a szerző nem tart igényt a szaktudomány elismerésére, arra sem törekszik — bár a történelmi igazság tekintélyi elvére hivatkozva fedezi szubjektív megnyilatkozásainak túlzásait, természetyszerű tévedéseit —, hogy valami világosan áttekinthető rendszert adjon arról az eseménysorról, amelynek demonstrálására költői kedvvel vagy geniális intuícióból vállalkozott. Többé-kevésbé, bár gyenge, költő lévői, a költői hitel és igazság kérdése nagyobb súllyal esik latba, mint a tudományos igazság, amelynek igazolására csak annyiból vállalkozik, amennyire a számára kedvesebb költői igazságot amazzal még inkább kihangsúlyozhatja. Ilyen nagy becsben a költői hitel kérdése természetesen csak azoknál a historiába ki-kiruccanó szépíróknál van, akik a történeti igazságot valami szakszerű igazságnak érzik

s nem az igazságnak egyáltalán. Holott a történés s a történelem, mint minden emberi szerves együttműködés látványa, nem nélkülözheti az igazság s a hitel egyetlen elemét sem. Kettéválasztani ily módon az igazságot nem válik díszére a historikusnak, akinek a képzelőerő s a kifejezésben való árnyalatosság éppúgy eszközei közé kell hogy tartozzék, mint a tudományos módszeresség. Az olvasó, akit a történelemben is az összetett élet érdekel, az igazság dolgában nem ismer különbségeket: számára közömbös az a vita, amelyet írók és historikusok a hitelesség mivoltáról egymással folytatnak. A regényes történeti életrajzok mai nagy divatjában éppen az olvasónak az az álláspontja látszik igazoltnak, hogy a költői igazság szervesen keveredjék a történetivel, helyesebben: a közönség elvárja, hogy érdeklődése minden vonatkozásban kielégíttessék. Konkrét esetünkben a korábban dramaturg Zareket illetőleg fontos kérdés, hogy az olvasónak e teljességre törekvő érdeklődése kielégítést talál-e? A mai olvasó multszemlélete távol áll minden doktrínától s még távolabb a módszerességtől. Az olvasó nem tételek igazolását, hanem konkrét cselekmények okadatolását várja a historikustól s e tekintetben egyszerű lélektani okból előnyben részesíti az íróművészt, aki gyönyörködtetve oktatja és előtte a teljes értékű életet tárja fel. S méginkább feléje hajlik rokonszenvével, ha az író nem követeli tőle, hogy feladja dédelgetett vagy megszokott véleményét a múltról és személyekről, hanem meghagyja begyakorolt képletei és történelmi illúziói közt. A tudományosan nem művelt olvasótól oktalanság lenne várnunk, hogy a múltira irányuló érdeklődésében a jóhiszeműségen és ízlésen kívül egyéb, a kriticismusnak legkisebb jelenléte is, irányítsa olvasás közben.

Ilyen feltételek között az olvasó igényei sohasem a tudományos igényekkel függenek össze — és az író, aki ezeket a primér igényeket a tudományosság látszatával kielégítheti, különbeccsben áll: ráadásul a tisztelőknek oly seregét verbuválja maga köré, amely esküszik megállapításainak a tudomány előtt is helytálló igazságára.

A művészi önkény, amellyel az író tudósi presztízst pótol és pótolja az adatgyűjtés munkájának sok fáradságát, igen erősen Otto Zarekben jelentkezik. Magyar története „egy nemzet regénye“. E felülbélyegzés ellenére műve a nemzetközi ízlésnek azon a síkján mozog, amelyet a történeti regény divatos műfajával Emil Ludwig és Maurois teremtettek meg. Az egyébként jóhiszemű író már előbbi könyvében, Kossuth Lajosról hálás témát talált, mert hiszen a liberáloromantikus korszaknak egy nép szerelmével övezett vezére korától meghatározottan is olyan regényes személyiség, aki szinte szükség-szerűen kívánczik bele e műfaj keretébe. Hogy azután a szerző ennek a keretnek kissé giccyszerű, álmagyaros kiképzést adott s hogy stílusának retorikus csillogásával a külföld számára ugyanazokat a magyar történeti alakokat festette meg s állította elénk, akiket szobraink és történeti színyomataink fejeznek ki, ennek két, de nem egészen a szerző kvalitásából és tájékozatlanságából függő oka van. Az a közönség ugyanis, amely ennek a műfajnak még mindig lelkes elfogadója, megelégszik néhány odavetett szimbólummal, frázissal, amilyenekkel a mi világnézetmentes pesti közönségünk is beéri, ha valami „gyökere-

sen magyar“ megnyilatkozásról akar fogalmat alkotni. Ezt a közön-
séget nem érdekli — és Zarek is tudta, hogy untatná — az az elmélyült
multábrázolás, amely a magyar lelkeség egész problematikájára vetne
világosságot. A maga szempontjából tehát ökonomikusan járt el a szerző,
amikor az irodalmi globetrotter-ízlésnek megfelelően egy szellemi ide-
genforgalmi mértékkel mért Kossuthot és Rákóczit rajzolt meg. Ehhez
az idegenforgalmi használatra szánt hősábrázoláshoz azonban nekünk
is van egy kis közünk. Még pedig olyan formában — s ez a másik
említett ok —, hogy romantikus rajongásaink közepett éppen mi
magunk akadályoztuk meg, hogy e stereotíp hősábrázolás helyett végre
egy magyar Rákóczit és Kossuthot alakítsunk ki. Hősöket, akiket ne
a jelszavas pártpolitika bengáli-tüze világítson meg. E helyett magunk
is valósággal Jókai-regénybe kívánczó, romantikus tulajdonságokkal
rendelkező hősszemléletben éltük ki történeti érdeklődésünket. Zarek
tehát, amikor ennek a hagyományos s éppen ezért gyökeresen magyar-
nak hitt szemléletnek csalóka tükrébe pillantott, ezeknek az idealizált
alakoknak sokaságát látta meg, a liberális-romantikus korszak felfogá-
sának megfelelő színekben. Ebben a képsorozatban Szent István egy-
szer szinte angyalian libbenő, vértelen alak, majd minden indok-
lás nélkül sötét és kegyetlen kényúr: az életszentségre törekvésnek
ennyi belső vívódással szegélyezett útja, amelyet a király megjárt,
Zareknél elvész a szép szavak bozótjában s nincs fogása ahhoz, hogy
megértesse, hogy az egyéni megváltódás s a keresztényi tökéletesedés
eszméjének egyéni átélése miként szélesül számára köteles, kollektív
parancsá, amely szerint nemzetét és országát ugyanígy át kell
vezetnie az üdvösség s a keresztényi tökéletesedés útjára. Hogy Szent
István nemcsak a keresztény Európát nyitotta meg népe számára,
midőn országát beleillesztette a középkori teokratikus rendbe, hanem
az eget is, erről Zarek éppen úgy nem nyilatkozik, mint ahogy törté-
nelmünk egyéb alakjainak elemzésénél sem tér le arról a kitesztolt
útról, amelyen a hivatalos magyar történetírás nemrégén járt. Tetszetős
ellentétek színes kihangsúlyozásával korról-korra a maradiság és a hala-
dás ördög-angyal harcában látja lezajlónak az egész magyarság „élet-
regényét“.

Az élettelen szkematizálás és ellentéthalmozás után, ami Zarek
kompozíciója, Hegedüs Lóránt két Andrásyja és két Tiszája a törté-
neti élet mélyében kialakult ellentéteket rajzol, művészi, kérlelhet-
etlen logikával. Ez az ellentét emeli ki a történeti előadás szintjéről
a könyvet, amelynek különben nem hiányzik a kútfői alapja sem,
szorgos levéltári és autopsziás kutatások eredményeként. Benne
jelentékeny helyet foglal el ennek az ellentéteségnek messzire nyúló,
érdekes történetfilozófiai magyarázata is. Hegedüs ábrázolásában
az idősebb Andrásy — anélkül hogy a szerző figyelembe venné,
hogy a család keletmagyarországi eredetű — úgy áll előttünk, mint
a katolikus és nyugati szövetű magyar léleknek kifejezője;
mindenekelőtt művész, a művész zsenijének minden rapszodikus
voltával. Egész sereg kedves és jellemző anekdotával, amelyeket
a szerző a Kecskeméti Aurél politikai krokijaiból és más kortársak-
tól merít, tűzdeli, fűszerezi előadását, hogy igazolja: ez a

bajos, zseniálisan slendrián és örökifjú magyar gróf milyen sport-szerű könnyedséggel old meg belső és külső politikai problémákat. Mozgása csupa cikázás, mindenütt ott van, megjelenésével ellenállhatatlan hatást gyakorol és dönt bravúrosan, mint a legjókább regény hőse sem különbül s ebben a játékos politikai tevékenységben szívesen alkalmaz könnyű intrikát, furfangosságot, női befolyást, stb, Andrassy számára felismerni a korabeli Európa egyensúlyi helyzetét: pusztán a művész intuíciójával történik. Az idősebb Andrassy a bismarcki Európába látja jól beleillőnek az egykorú Monarchiát s ennek keretén belül a magyarságot, amely a 67-es kiegyezéssel most készül az új helyzet lehetőségeinek teljes kiélvezésére. Jól látja, hogy a monarchia az általános európai helyzet miatt, de belső problémái miatt is: mindenekelőtt csak mint erős katonai hatalom jöhet tekintetbe. Ezért ellenzi a belső magyar szisztéma sajátos kialakulásában a szélsőséges függetlenségi gondolatnak bizonyos attribútumait. A szerző szerint ezeken a pontokon leplezhető le Andrassy politikai magatartásának több, sokáig nem értett pontja, mint amilyen például az önálló magyar hadsereg felállításának kérdésében az udvar elutasító szándékaival egyetértő magatartása.

Az idősebb Tiszában viszont a vármegyei élet évszázados gyakorlatában nagyszerű kormányzói talentumra szert tett ellenzéki, protestáns vezetőt látja, aki egész beállítottsága ellenére mégis megérti az Andrassy-koncepció jelentőségét s vállalkozik ennek nemcsak belpolitikai fedezésére, hanem megvalósítására is. Hegedűs szerint ez a racionális belátásból vagy heroikus dacból vállalt szerep, hogy az ellenzéki Tisza önmagának lesz ellenzéke, adja meg az öreg bihari vezér politikai magatartásának kulcsát. A belső handicap és „elfojtás“ ellenére ennek a két ellentétes lelki alkatú embernek közéleti találkozása és politikai együttjárása roppant termékeny: bennük a magyarság két, egymást kiegészítő ellentétes fele remek összhangban találkozik.

A fiúkban a szerző szerint — ennek az ellenkezője történik meg. A két fiú, anélkül hogy észrevenné: egymással és az apával ellentétes pólusra sodródik, tehát tragikus szerepcsere következik be, amelynek következtében a dualista szisztémának s a monarchiának meg kell buknia. Ha mindez nem gyökerezne a történeti talajban, az olvasó gyanakodhatnék, hogy a két apa szerepének egymást kiegészítő ábrázolása pusztá lépcsőfok és alapvetés ahhoz, hogy a szerző kirobantsa azt a kétségtelenül szellemes ellentétpárhuzamot, amely miatt a kettős monarchiának megbuknia nem volt éppen dicstelen.

A tragikus szerepcsere következtében a keleti, kálvinista lelkületű Tisza István kell hogy folytassa az idősebb Andrassy nyugati koncepcióját s a puhább, művészi intuíciójú, nyugati beállítottságú ifjú Andrassy kell hogy vesződjék azokkal a súlyos magyar problémákkal, amelyek erőt és annyi érdességet követelnek meg. Mindkettő más szerepet folytat, mint az apja, de személyes féltékenységük — ráadásul — egymással kibékíthetetlen, ellentétes pólusokra is ragadja őket egymással szemben. Hegedűs nagy vonásokat rajzol, s mögöttük a végzetet: mindaz, ami végzetszerűen, szinte predesztinációs keserőséggel átítatva végbemegy, semmi egyéb, mint a magyar

sors szörnyű démoniája, amelynek nyomása alatt lassan megtörnek az erők és megbomlanak a finom lelkek. Mindaz, ami a fiatalabb Andrássyval és Tiszával történik: róluk, nélkülük elhatározottan történik s az események a szerző szerint valami misztikus sorsszerűség ködében peregnek le. Általában Hegedűs négy alakja, bár önmagában éppen mert nagyon mélyen és nagyszerűen voltak emberek, tragikus alakja az utolsó korszak magyar történetének, de a szerző még erősebb, még kízóbb fátummal sújtja őket, s ez a pont az, amelynél a szerző a történetírásból átmegy a művészi jellegű szépirodalomba, korábbi Széchenyi- és Kossuth-könyvéhez hasonlóan.

A kiegyezés korát teljességre törekvő hűséggel és tudományos készültséggel Gratz Gusztáv háromkötetes műve foglalja össze első ízben legnagyobb részletességgel, amelynek előadásában a szerző nem mulasztja el az új magyar történetiszemlélet eredményeit és megállapításait átvenni. (A dualizmus kora I—II. és A forradalmak kora. „A Magyar Szemle Könyvei“.) Hegedűs Lorántban nagy a hajlandóság s erre bevallottan törekszik is, hogy hőskultuszt üzzön, mitológiát gyártson Széchenyi, Kossuth s a hatvanhetes világ urainak személye köré. Teszi ezt abból az elméleti megfontolásból, amit különben nyíltan ki is mond, hogy a ma emberének, aki csalódott napjainak hőseiben, új hősöket keres s azokat a gyűlölt jelentől távolabb eső múltban szeretné megtalálni. Gratz Gusztávnál nyoma sincs már ennek a mitológiának, földöntúli erők, kálvinista végzetek, betegségek és örületek, a néphatalmak játékának. Tiszta és nagyvonalú kép, gondos munkával készített, amely mögött az író szerényen meghúzódik. Hegedűs romantikus tájai után messziről világos, egyszerű mezőnek tetszik s amint halad benne az ember, érzi, hogy a mező tulajdonképpen roppant fenszík. honnan belátható az egész 67-es világ, az az időköz. amely forradalomtól forradalomig eltelt és amelyben nemcsak egy birodalom, hanem egy világ is összeomlott. Gratz Gusztáv nyíltan meg meri mondani és nem is fukarkodik, nem is kendőzi az igazságot, amikor felvázolja a kiegyezés fennállásának feltételeit s bukásának okait. Tényekkel néz szembe, amikor rámutat arra, hogy Magyarország a kiegyezés korában nem nemzeti, Iranern nemzetiségi állam volt, amelynek nemzeti igényei összeütköztek a nemzetiségi igényekkel. Az általános történelmi közvélemény felfogásával ellentétben állapítja meg azt is, hogy abban a helyzetben Magyarország nem adhatta fel az osztrák sorsközösség szabta életkeretet, de rámutat arra is, hogy ennek az osztrák-magyar sorsközösségnek közjogi gyökere lévén, forrása lett a dualizmust megtörő belső harcoknak is. Elismeri, hogy a magyar közjog fejlesztéséért folyó, nem mindig elsőrendű fontosságú harcok túlságosan lekötötték az általános figyelmet és nem engedtek elég teret és időt arra, hogy a nemzet komolyan foglalkozzék más problémákkal is. Ezzel a súlyos ítélettel tulajdonképpen el is dönti állásfoglalása irányát, anélkül azonban, hogy az egyoldalúság útjára tévedne, mert kifejezi azt is, hogy ennek az áldatlan közjogi harcnak mégis volt valami előnye s haszna a nemzeti önérték kifejlesztése szempontjából. Arról pedig Gratz Gusztáv nem tehet, ha — minthogy a nemzetnevelésre s a nem-

zeti öntudat ápolására szükség van — a nemzetnevelés munkájának feladatát nem a korabeli iskola, hanem a parlament és pártsajtó látta el.

Gratz könyve foglalkozik elsősorban behatóan a korszak gazdasági törekvéseivel s ezeknek ismeretében valóban kiszélesíti a politizált magyar történelmi köztudatot olyan irányban, amely felé még szűz a terület: tudatlanság, romantika még nem hatolt el sehová, a tudós szerzőnek bevonulása garancia arra, hogy a 67-es korszakról kialakuló gazdaságtörténeti kép legalább világos, szakszerű és teljes lesz, amit, sajnos, nem mondhatunk el történeti köztudatunk politikai részére vonatkozólag. Előadásán végigvonul a közjogi politizálás elítélése és bomlasztó jelentőségének kiemelése, egy helyütt mégis azt mondja, hogy ha a 67-es parlament pártjai világnézeti különbségek, gazdasági érdekek vagy osztályok szerint alakultak volna ki a közjogi helyett, a magyarság nemzeti érzése kevésbé erősödött volna meg, nem fejlődhetett volna egységesen és a világháború után bekövetkezett súlyos megpróbáltatások talán egy nemzetileg kevésbé öntudatos népet értek volna. Érdekes, de vajjon nem téves gondolat-e ez?

Felfogásának másik kardinális tétele a nemzetiségi probléma, amely előadásában újszerű megállapítást nyer azáltal, hogy a nemzetiségi politika terén elkövetett hibákért, mulasztásokért nemcsak a hivatalos magyarságot vonja felelősségre, hanem felelősségre vonja a nemzetiségi vezetőket is, akik a nemzetiségi törvényben nyert pozitív jogokkal nem éltek; sőt ellenük obstruáltak s értük csak akkor szálltak síkra vagy hangoztattak sérelmet, amidőn valaki hivatalos oldalról beleütközött. Egyébként a nemzetiségi vezetők vakon bíztak a 67-es közjogi helyzet tarthatatlanságában s abban, hogy a magyarság hegemóniája csakhamar összeomlik. E téves politikának — mutat rá a szerző — csak egy eredménye lehetett: bizalmatlanságot keltett a magyarságban és erjesztő je lett a sovinizta szellemnek, amely a nemzetiségi kérdés szabadelvű kezelése lehetetlenségének következményeit levonta. A nemzetiségi kérdéskomplexus egyik külön fejezete a sorsdöntő erejű horvát kérdés is, amelynek elmérgesedése és megoldatlansága bukásunk egyik oka lett. A szerző rámutat arra, hogy a magyarság az 1868-ban létrejött horvát kiegyezést véglegesnek tartotta, amelyet továbbfejleszteni nem lehet (pedig ugyanezt a továbbfejlesztést követeltük osztrák vonatkozásban a magunk számára), viszont a horvát politikusoknak az új kiegyezésre vagy a közjogi viszony tágítására vonatkozó minden kísérlete belőlünk idegességet váltott ki. A horvát politika ugyanabban a kettős szélmalomharcban vérzett el, mint a mienk: küzdöttek ellenünk jogaik kiszélesítéséért s a szerbek ellen a részük-ről fenyegető elnemzetlenítő kísérletek ellen. Éppen azok a horvát nemzeti elemek tehát, melyek éles ellenlábasai voltak a szerb törekvéseknek, voltak egyúttal a magyar befolyás legádázabb ellenségei is.

Tisza Kálmánt kiragadja a mitológia színes ködeiből s meglepőszik azzal, hogy ebben a végzettszerű bihari „ősöregben“ szimpla taktikust lásson, aki az államszervezet aprólékos javítgatásával, toldozgatásával bibelődött s legfeljebb a viszonyok konszolidálását írja hosszú vezérségének javára. Tisza Kálmán a magyar közéletben is

azóta több-kevesebb sikerrel jelentkező „erős kéz“ politika prototípusa volt, akihez később még sokan jártak iskolába. A közjogi kérdésben vállalt kiegyenlítő szerepe miatt engednie kellett másutt: nemzetiségi, bankügyi és gazdasági téren a magyar közvélemény nyomásának. Népszerűtlen kormányzati rendszere ezen a téren igyekezett a maga számára némi népszerűséget biztosítani, nem éppen javára az egyetemes magyar érdekeknek. Ragaszkodását a hatvanhetes alaphoz, amelyet a külpolitikai helyzet s az osztrák belpolitikai viszonyok alakulása indokolt, a magyar közvélemény nem értette meg. Az utána következő kormányok jól látták, hogy a közjogi kérdés háttérbe szorítása, a közérdeklődésnek újabb problémák felé terelése lenne az a módszer, amellyel a 67-es alap megvédhető s léte biztosítható lenne. Sajnos, ezek a kormányok már elkésve és sietve olyan kérdéseket dobtak be a közvéleménybe (egyházpolitikai kérdések, közigazgatási, pénzügyi reform), amelyekre a közvélemény előkészítve nem volt. Viszont annál nagyobb erővel ragadta meg a társadalom képzeletét Nagymagyarország fantomja, amely egyszerre két front felé küzdő szenvedéllyel vitte harcba a kedélyeket: Bécs és a nemzetiségek ellen. A sovíniszta lángok felcsapódásának e forró légkörében idegesen reagált a közvélemény a kormányzat minden pozitív akciójára. Obstrukció volt az általánosan ki nem mondott, de esetről esetre követett jelszó, ha a véderő kérdéséről, vagy az újoncjavaslatról került szó. Ennek az obstrukciónak, amely már több volt, mint egyszerű parlamenti harcieszköz, leszerelésére vállalkozik több ízben Tisza István is. Ő ismeri fel, hogy a romboló ellenzékiesség nemcsak a 67-es alapot akarja megingatni, hanem végveszélybe dönti a parlamentarizmus intézményét is, amely az ország létének, függetlenségének biztosítója is Béccsel és a nemzetiségekkel szemben. A monarchia másik felében jelentkező centralista, majd trialista törekvések ellen csak a 67-es alaphoz hű parlamenti többség nyújthatott biztos ellensúlyt. Ugyanígy a nemzetiségekkel szemben is csak egy parlamenti többségi akarat biztosíthatta a hazában a magyarság szupremáciáját, Tiszában ekkor már több mint sejtelem: felismerés, hogy a külső-belső veszélyek mellett közelről fenyeget immár egy európai konfliktáció veszélye. Erre céloz, amikor egyik vitairatában így kiált fel: — „Nem nemzeti politika akcióképtelenné tenni a magyar nemzetet azzal a helyzettel szemben, amely a Balkán-félszigeten előállhat.“ Ettől kezdve a magyar nemzet akcióképességének ő marad letéteményese, akkumulátora: ez magyarázza a szerző szerint is határtalan munkabírást, szinte fanatikus elszántságát minden bomlasztó törekvessel szemben csak azért, hogy az előre látott sorsforduló pillanata ne érje leromlottan és készületlenül nemzetét. Gratz könyvének legremekőbb fejezetei valóban azok, amelyek e póztalan, de mégis heroikus küzdelem száguldó változatait elemzik és demonstrálják és amelyekben a nagy összeomlás egész problematikája kitérül a riadt olvasó előtt.

A századelő két nagy magyar egyéniség: Tisza István és Andrássy Gyula antagonizmusának jegyében áll. Andrássy az értelem, Tisza a tett embere. Amaz szívesen sodródik a közvéleménnyel és

hajlik a kompromisszumokra, emez nem riad vissza az erőszaktól sem, ha eszméinek megvalósításáról van szó. Andrássy diplomata, Tisza lényegében ennek az igazi ellentéte. Az események sodra azonban mindjobban az ellenzéki közhangulatnak kedvez: a 67-es rendszert harmadszor viszi új változás elé a koalíciós kormány megalkulása, amelyben a függetlenségi pártnak szinte azt kellett megkísérelnie, hogy gyakorlatban fenntartsa ugyan a kiegyezési rendszert, ugyanakkor elveit változatlanul érvényesítse újabb és újabb közjogi engedmények érdekében. Ez a kétértelmű helyzet azonban, ahelyett, hogy enyhítette volna az ellentéteket, a közvéleményre a radikalizálódás szélsőségéig hatott, úgyhogy a világháborút megelőző évek két merev ellenséges táborban állva találják már a magyarságot, éppen abban az időszakban, amikor a nemzetiségek aktivitása új erőre kapott minden oldalon. Ennek a feléledt nemzetiségi aktivitásnak tragikus jelenségei mutatkoznak: létrejön a szerb-horvát koalíció és megbukik az alkotmányhű unionista párt, ugyanakkor az elhibázott annexiók politika súlyosan megmérgezi a légkört a Monarchia irányában külpolitikai területen is.

A világháború, az összeomlás s a forradalmak korának rajza az egész korszak nagy tanulságainak összefoglalása és levonása. Ettől függetlenül a magyar történetnek ezek az egészen közeli eseménysorai elsőízben találnak szerves és tárgyi részleteiben is bőséges beleillesztést az egyetemes magyar történetbe. A szerző higgadt és tárgyilagos előadási modora messzire kiemeli a művet a forradalomra vonatkozó emlékiratok pártos megnyilatkozásai fölé. A védő- és támadóiratok nagy tömegében fölényesen tájékozódik a szerző, aki személy szerint is tanúja volt az általa érintett eseményeknek, sőt aktív részese is.

Gratz Gusztáv könyveit mind a magyar publicisztika, mind a politikai és történelmi érdeklődéstől áthatott nagyközönség, továbbépítendő és kifejlesztendő alapul pedig a szaktudomány is azzal a bizalommal forgathatja, amely az írónak, a gazdaságtudósoknak s a politikusoknak egyaránt kijár.

KÉZAI BÉLA

IFJÚSÁG ÉS RÁDIÓ

A MŰSORSZÓRÓ RÁDIÓ még fiatalabb, mint az ifjúság, mindössze tizenöt éves. E másfél évtized azonban már elég volt ahhoz, hogy az ifjúság leghatásosabb lelki alakítója legyen. A rádió rövid élete alatt a legközvetlenebb és legtöbb eredményt biztosító népirányító eszközzé nőtte ki magát, az államvezetés mindennapi szerszáma lett, politikai rendszerek előszeretettel használt szócsöve. A különböző európai politikai rendszerek elsősorban a rádió útján akarják népeik lelkét tartósan megnyerni; e megnyerésben pedig nem annyira a már kialakult gondolkozású idősebb nemzedékkel törődnek, hanem az uralmukat meghosszabbító, jövőjüket biztosító ifjúsággal. Ez a magyarázata annak, hogy az európai rádióműsorok annyira tele vannak az ifjúságnak szóló propagandaszámokkal, annyi helyet adnak ifjúsági szereplőknek, oly aránytalanul sokat foglalkoznak az ifjúság minden irányú érvényesülésének kérdéseivel. Hozzátehetjük, hogy az új politikai rendszereknek ez az idősebbek felé való bizalmatlansága, a fiatalok felé mutatott bizalma az oka az egymás mellett élő nemzedékek annyira megrosszabbodott, úgy kiéleződött viszonyának is. Parancsuralmi országokban a rádió gyakran egyenesen hízeleg az ifjúságnak. Valami furcsa tragikum van abban, hogy az emberi haladás e legfrissebb hajtása a diktatúrák kezében az ifjú emberi lélek egyéniségnyirbáló eszköze lett; nyájember-alakító tényező és így lényegében minden ifjúságtömjénezés mellett is ifjúságellenes, hiszen az ifjúság az egyéniség, a személyiség szabad kibontakozásának természetadta kora. Szerencsére nem minden országban ilyen az ifjúság és a rádió kapcsolata, noha a példák általában csillogóak és ragadósak, más csomagolásban az úgynevezett demokratikus országokban is kövételre találunk.

Egyetlen országnak sincs arról statisztikája, hogy az ifjúság milyen arányban vesz részt a rádióhallgatásban. Az előfizetők nem az ifjúságból kerülnek ki, a fiatalság csak mint családtag szerepel. Olyan országokban azonban, ahol a rádióhallgatóknak kiterjedt szervezeteik vannak, ahol rádiókörök alakultak a rendszeres rádióhallgatásra és műsorigények érvényesítésére, már következtetni lehet. A következtetés az ifjúságnál is az általános európai rádiószabályt adja: az északi országokban az ifjúság is lelkesebb rádióhallgató, mint a déliekben; germán és szláv országok ifjúsága rádiókedvelőbb a latin országokénál; a város rádiósabb a falunál, az iparos a földművesnél.

Míg nálunk — nem ugyan a rádióban, hanem általában a közéletben — ifjúsági kérdésen csaknem kizárólag az értelmiségi ifjúság, ezen belül is a diplomás ifjúság dolgait értik, a külföldi rádióműsorok elsősorban a földműves- és munkásifjúságot tartják fontosnak. A politikai rendszert biztosító ifjúsági nevelő műsorszámokon túl csaknem minden igyekezet a földműves- és munkásfiatalságnak szól. A német rádió közép- vagy főiskolai tanulmányi versenyekről nem emlékezik meg soha, de az iparosifjúság birodalomszerte rendezett foglalkozási versenyéről mindig a legnagyobb részletességgel. Ugyanilyen módon ad számot a mindkét nembeli földművesifjúság mindenféle életjelenségéről, noha a mezőgazdasági foglalkozású rádióelőfizetők arányszáma ott is csekély, sokáig makacsul 8% volt s csak a nagy nemzetiszocialista rádiópropaganda vitte a népvevővel valamelyest feljebb (nálunk a mezőgazdasági foglalkozásúak mindössze 6 2%-kal szerepelnek a rádióelőfizetők között!). A német rádió nem ismer ifjúsági kasztokat, a „Burschenschaft“-romantikának alig-alig ad helyet; annál többet szerepelnek a munkaszolgálatos osztagok helyszíni közvetítés alakjában, mindig dallal és zenével, tréfákkal. A „diák“ mint az ifjúság megtettesítője nem kap műsorszámot a németeknél, a „Student“-ről és intézményeiről, még a jólétekről is, hallgatnak. A „Werkstudent“ és „Werkstudentin“ már szóhoz jut olykor, de rendszerint csak egyféle ifjúságot ismer a német rádiózás: a Hitler-ifjakat meg a német leányszövetség tagjait, vagyis a két nem nemzetiszocialista ifjúsági szervezeteit. Ezek ének, zene, rádiójáték, irodalom, képzőművészet, műszak és sport tekintetében rendkívül tág műsorteret kapnak állandó szereplési lehetőségekkel; immár külön íróik, zeneszerzőik és előadóművészeik is vannak. Az írók, alkotóművészek, előadóművészek utánpótlásának ez ma az általános német útja, a Hitler-ifjúság és a leányszövetség megfelelő osztályaiban való feltűnés; nyilvánosságot a rádió ad a legjobbaknak. Rendkívül érdekes és merőben újszerű a birodalmi véderőnek, a Reichswehnek, ifjúsági szervezetként való rádiószerepeltetése; a katonaság a nemzet virága és a férfiu fiatalság teljessége, ezért a rádióműsorokban sűrűn szerepel együtt a Hitler-ifjúsággal. Ilyenkor a fiatal katonák bajtársi együttesben beszélgetnek, dalolnak és muzsikálnak a Hitler-ifjakkal. Az ifjak kérdezősködéseire sohasem a tisztek, hanem az alig egy-két évvel idősebb közkatonák, legfeljebb fiatal tisztések felelnek. Az igen jól megcsinált, lebilincselően érdekes pályaválasztási tanácsadóknak mindig a termelő foglalkozásokat ajánlják az ifjúságnak, a hivatalnoki pályákat harmad- negyedrangúnak tüntetik fel. A földműves, a mesterember, a munkás az igazi nemzeti érték, övéké elsősorban a megbecsülés és az államfenntartói érdem. Rendkívül sok időt szentel a német rádió a sportnak. Az ifjúsági szervezetek sportolása kiemelkedő gondja minden műsorszerkesztésnek; a különböző birodalmi sportjelvények megszerzése mint ifjúsági feladat úgyszólván minden nap műsorra kerül. Egyébként az egész német rádió a vidám, gondtalan ifjúság jegyében működik; mindjobban kiküszöbölik a mélyebben elgondolkoztató, az amúgy is tépelődő német lelket terhelő komoly és nehéz műsorszámokat. Legújabbán a rádiódramák, a hangjátékok

számát is annyira csökkentették, hogy egy-egy rádióállomás mindössze kettőt adhat belőlük havonta. Helyükbe dalos-zenés vidám esteket tesznek. A kifejezetten ifjúsági műsorszámok közül sok a németeknél a népgondozási és műszaki jellegű.

A weimari Németország szociáldemokrata világa nagyon sokra értékelte az „iskolai rádió“ című műsorszámot, mely mindig az iskolai idő alatt adott igen ügyes oktató előadásokat, helyszíni közvetítéseket. Még külön műfaja is kialakult az úgynevezett oktatójáték (Lehrspiel) formájában. A nemzetiszocialista rádió az iskolai rádiót elejtette, a Hitler-ifjak és a leányszövetség műsorszámai mindig délután és a koraesti órákban vannak, midőn az ifjúság a Heim-ekben tartózkodik. Annál élénkebb és fejlettebb az iskolai rádió azokban az országokban, hol a szociáldemokratáknak erős szavuk van, így elsősorban a skandináv államokban és Csehszlovákiában. A csehszlovák rádió arányosan megosztja ifjúsági műsorszámait a különböző nemzetiségek között, az elemi és középiskolai tanulóknak három különbözőfokú iskolai rádiót is tart mindig a tanulási idő tartama alatt; egyformán gondja van a földműves-, munkás- és értelmiségi ifjúságra. Minthogy azonban a külön „munkás rádióműsor“ meglehetősen nagy időt kap s a munkásrádió összeállítói szerfelett bőven foglalkoznak a munkásifjúsággal, egészben véve túlnyomóan a munkásfiatalságnak szóló műsorszámokat kapja a hallgatóság. Ezek a műsorszámok társadalompolitikai, közgazdasági és politikai jellegűek, legújabbán sűrűn szerepelnek a honvédelem ifjúságot illető ügyei is. Sokat törődnek a munkanélküli ifjúság rádióbeli gondozásával, ez a műsorszám a dán rádióban is gyakori. A dán rádió külön hírszolgálatot tart majdnem mindennap az ifjúságnak. Nálunk a közvéleményt alig érdekli a tanonckérdés; a német, csehszlovák, svájci rádióban nem múlhat el hét ilyenirányú műsorszámok nélkül, természetesen kézművesdalokkal és vidám történetekkel tarkítva. Az egész európai rádiózásban egyedülállók azok az ifjúsági vitaesték, amelyeket a dán egyetemek és főiskolák hallgatói rendeznek korunk állam- és társadalomvezetési kérdéseiről. Az ilyen vitaesteket az egyetemekről, illetőleg főiskolákról közvetítik és különös érdekességük, hogy résztvesznek rajtuk a miniszterek, egyetemi tanárok s az ifjúság által meghívott szakemberek is. Jellemző e vitaesték népszerűségére, hogy bár 2—3 óra hosszáig eltartanak, a rádió közönség szívesen hallgatja valamennyit, pedig más hosszú műsorszámot nem tűr el (egész operát például soha nem szabad a rádióban adni). Megemlítésre méltó az is, hogy az ifjúsági műsorszámokon a kormány tagjai közül legsűrűbben a népjóléti miniszter szerepel, csak azután a közoktatási. A miniszterek gyakori szereplése jellemezte a csehszlovák iskolai rádiót is, minden fontosabb kérdésben a szakminiszterek szóltak az ifjúsághoz nemcsak a csehszlovák, hanem a németnyelvű iskolai rádióban is. (Az új honvédelmi törvényjavaslatok alkalmából például szinte rendszeresek voltak Machnik honvédelmi miniszter ifjúsági előadásai.) Az állami ünnepeken Benes elnök szólt a fiatalsághoz, ezt Masaryk is mindig megtette.

Korábban a f r a n c i a állami rádióhálózat (a P. T. T. állomások

sora) csak irodalmi és művészeti jellegű ifjúsági órákat adott. Az idei évvel Párizsból központilag irányított ifjúsági műsorszámokat is kezdtek (Radio éducative [enseignement secondaire] mindennap 9 óra 30 perckor; Emission post-scolaire 19 órakor); érdekes, hogy a 19 órakor adott ifjúsági továbbképző műsor túlnyomó többségében közgazdasági tartalmú. Az ifjúság elhelyezkedési és érvényesülési lehetőségeivel a francia rádióműsorok egyáltalában nem foglalkoznak, mindezt elintézi maga az élet. Általában az ifjúságot nem emelik ki, az ifjúsági műsorokat nem hangsúlyozzák a franciák; hiányzanak náluk az ilyenfajta német típusú műsorszámok: «ifjú művészek először a mikrofon előtt», „fiatalok rádiószínpadá. . (ez nálunk a volt bécsi Jugendbühne mása), „ifjú tehetségek a drámaírásban“, stb. A francia rádió elsősorban művészeti, másodsorban hírszolgálati intézmény, nem uralmon levő vagy uralomra törekvő politikai rendszerek lélekformáló szócsöve. Ezért az ifjúság meghódítására, az ifjúság előtt való népszerűség megszerzésére nem is törekszik benne senki. Katonai előkészítésről szó sincs benne soha. A belső hódítás lelkisége, amely oly jellemző más rádiókra, a franciából hiányzik; aminthogy nincs a műsorban semmi nyoma az ifjúság osztálykülönbségeinek, a nem ifjúsági nemzettagok ellen küzdő benső forradalmiságnak. Egy szóval: az „ifjúság“ nem kérdés és nem feladat a francia rádióműsorokban.

Az angol rádió kimerítő sorozatokban foglalkozik a közélet fontos kérdéseivel. Ha valamely kérdés csoportra kerül, lelkiismeretesen és lehető szólásszabadsággal megtárgyalják. A „Youth“, az „ifjúság“ az elmúlt esztendőben kapta meg ezt a kimerítő és sokoldalú megvitatást. Az igen alapos délelőtti és délutáni iskolai rádió tervét már egy évvel előbb elkészítik, sőt nyomtatásban ki is adják. Nagyjában a középiskolák anyagát dolgozza fel ez az angol iskolai rádió, mégpedig egyes prózai előadások között rendszeres közzenével; szerdán 2-től 4-ig ifjúsági hangversenyt ad. Mint az iskolai rádióknál szokásos, külön központi tanács intézi a műsorok ügyeit és a rádióknak külön körzeti iskolarádiós tisztviselői vannak, akik a tanítók és tanárok rendszeres látogatásával minden szükséges útbaigazítást megadnak. Az iskolai rádió ilyenformán a rendszeres elemi és középiskolai oktatás kiegészítő része, amelyet beleillesztenek az előre elkészített tanmenetbe. Tisztán szórakoztató jellegű ifjúsági műsorszám, amelyben az idősebb nemzedéknek is sok öröme telik, az angol diákdalok gyakori éneklése. A brit világbirodalom ifjúságának olyan átfogó rádióműsorral ellátása, aminő a német rádióban mindennapos a külföldi német fiatalság számára, az angol rádióban még nem alakult ki.

A lengyel rádió, amely igen jelentékeny erőfeszítéseket tesz a földművelésügyi rádiózásnak való megnyerésére, elsősorban a földművesifjúsággal foglalkozik, csak azután jön a diák. „A falusi ifjúságnak“ című állandó lengyel műsorszám igen ügyes, mindig zenével tarkított összeállítás. Tavasszal rendszeres az „érettségizőknek“ szánt műsorszám-sorozat. Minden délelőtt 11 óra után iskolai rádió van, jó hangversennyel. Gyakoriak a külön ifjúsági szimfonikus hangversenyek is.

Az olaszoknál az erőteljesebb ifjúsági műsort az egyetemek és főiskolák fasiszta-diákszövetségének helyi alakulatai adják. Művészi és írói hajlandóságú diákok szerepelnek ezeken, igen jó műsoridőben. Az iskolai rádió itt is eléggé bő keretben működik.

Hatalmas arányú a szovjet ifjúsági rádiózása, melyben természetesen a politikai nevelés áll első helyen. Sok az ifjúság köréből való művészi szereplő is.

Az ELŐBBIEKBEN bőven volt szó az iskolai rádióról, amely ma már túl van fénykorán. Keretei alig fejlődnek többé, új lehetőségei nincsenek. A helyszíni közvetítéses, hangjátékos és dalos-zenés műsor-számok valóban alkalmasak arra, hogy a rendes iskolai tanításba beleillesztve, értékesen hassanak a tanulókra. Az egyszerű ismeretközlő előadások azonban sem érnek többet, mint a tanító vagy tanár tanítása, amelynek szemléltető részét a csak fülnek szóló rádió nem tudja megadni. A rádió a nagy tömegekhez szól. E tömegek értelmi színvonala nem magasabb a középiskola alsó vagy mondjuk középső osztályaiba járó átlagos tanulóénál. Az általános rádióelőadások tehát a szórakoztatva tanítás könnyedebb szempontjait kell hogy kövessék, ha hallgatóságot akarnak; így pedig az ifjúságnak is jól érthetők, sőt szívesebben fogadottak, mint az iskolai hangú, tankönyv-stílusú ifjúsági előadások. Számos rádióműsor-szakember ezért azon a nézeten van, hogy az általános érdekű, valóban rádiószerű előadás egyaránt szól az ifjúságnak és idősebbeknek, nagyon hangsúlyozni valamely oktató előadás ifjúsági jellegét magának az ifjúsági szempontnak sem hasznos. Sokkal több szükség van az ifjúság életével foglalkozó műsorszámokra, amelyekből tanácstalan fiatalok valóban eligazítást nyerhetnek, amelyekből valóban tanulnak. A filmközvetítéses televíziós előadások természetesen más elbírálás alá esnek s az iskolai rádió jövőjét mutatják.

A rádió mint kultúrintézmény csak az egyetemes nemzeté lehet, nem pedig csupán a városiaké, csupán az értelmiségé, vagy ami a legnagyobb baj, csak a túlon túl művelteké. Ezért minden ország a lehető legnagyobb erővel szorgalmazza a földműves-, kisiparos- és munkáslakosságnak a rádiózásba való lehető legteljesebb bevonását. Tetszetős és érdeklődést keltő műsorszámokkal meg kell nyerni a még nem rádiós néprétegek ifjúságát, hogy a rádiózás életszükségletévé váljon, mire felnő. Nemcsak a diák a jövő nemzet, hanem a tanonc, a fiatal iparossegéd, az ifjú munkás és az ifjú földműves is. A rádiótelítettséget csak az egyetemes nemzeti társadalom egyensúlyozott kiszolgálása érheti el, nem is szólva arról, hogy a különböző származású és foglalkozástípusú ifjúság egymás életét így jobban megismeri és jobban értékeli.

Az ifjúság nemzeti megtartása szempontjából mind nagyobb fontosságra jutnak a rövidhullámú műsorok, amelyek irányított sugárzással adják a hazai műveltséget, művészetet más világrészekbe származott honfitársaknak. A messzi idegenben született ifjúság eddig rendszerint az óhaza ismerete és hatásai nélkül nőtt fel, teljesen az új haza nyelvében és kultúrájában. A rövidhullámú műsor mindennapos nyelvi,

érzelmi és művészeti, sőt hírszolgálati kapcsolatot teremtett az idegenben élő honfitársakkal, ifjúsági műsorszámait már kisdédóvós kortól kezdve gondozzák gyermekeiket. Az elszármazottak ifjúsága így benne él az óhazai ifjúságban, megismeri annak minden szokását, baját és örömét. E szempontból az olasz, de különösen a német rövidhullámú műsorok adnak kitűnő példákat.

KILIÁN ZOLTÁN

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szende zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerinty az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájthatók könyvkereskedői forgalomba.

A MAGYARSÁG ÖRÖMÜNNEPE

KÉT ÉVTIZED ÓTA a balsors tépte magyar nép rendíthetetlen hittel énekelve a Himnuszt, nem hiába könyörgött az Úrhoz: „Hozz rá víg esztendő.” Végre a jó esztendő eljött s fontos dátumként illeszkedett bele a magyar történet folytonosságába.

Honvédeink öt napon keresztül örömtől repeső szívvel meneteltek, hogy megszállják azt a földet, amely több, mint ezer esztendő óta a miénk, de amelyet az igazságtalan erőszak húsz évvel ezelőtt elrabolt tőlünk. Ujjong a nemzet a határon innen s reménykedik a határon túl. Az, amire a magyar biztos reménnyel vágyakozott, amire törhetetlen hittel sóvárgott, hirtelen valósággá szilárdult: a Trianonban szétmarcangolt és elevenen eltemetett magyarság koporsó-fedele fölpattant s a nemzet egyik része éppen halottak napján föltámadott. Két évtized sötét éjszakája után végre megvirradt: a nemzetek legfőbb Ura megengedte, hogy az igazság napja ránk ragyogjon. A halhatatlan magyar nemzet örökkévalóságának történeti lehelletét most melegen, élményszerűen, örömtől kipirultan érezzük orcánkon. A világtörténet természetes logikája győzött: egy nemzet testét nem lehet örökre erőszakkal szétdarabolni, tagjai a történelem sokszoros tanúsága szerint előbb-utóbb újra egyesülnek.

Most a nemzettest egyik tagja visszailleszkedett a magyarság szervezetébe. Ez a nagyszerű történeti aktus újra igazolja a magyarságnak itt a Duna medencéjében szerzett örök jogát és ideig-óráig megbénítható, de azért végül mindig diadalmaskodó történeti hivatását. A Felvidék magyarságának rabsága nemzetünk történetének hősi eposzában csak rövid idejű epizóddá törpült. A népi önrendelkezés húsz évvel ezelőtt fennen hangoztatott, de mindjárt eltemetett igazságának közép-európai földrengése kidobta az ősi magyar rögből a Trianonban faragott bitorló határokévek egész sorát. Nem hiába hordoztuk körül szerte az országban a csonka határokig Szent István esztendejében az országépítő nagy királynak soha el nem porladó jobbját: hálás nemzetére még ebben az évben áldást árasztott s palástját újra ráborította a szent koronájától elszakított földre.

Milliónyi, a balsors által tőlünk elsodort, a szenvedések tüzeiben megedzett, magyarabbá acélosodott magyart Ölelünk most keblünkre, akinek lelke erős, a nemzethez hűséges és minden áldozatra kész maradt. Egységes örömmámorban olvad most össze a felszabaduló és

felszabadító, a visszacsatolt és a visszacsatoló magyarság szíve. Az előbbi magával hozza két évtizedes fájalmának és szívós önfenntartási küzdelmének sok-sok termékeny tapasztalatát és tanulságát, hogy ezekkel meggazdagítsa és fölfrissítse a magyar életet; az utóbbi pedig tárt karokkal és testvéri szeretettel fogadja a visszatértet, hogy megerősödött magyar öntudata újra bekapcsolja a régi szellemi és állami közösségbe. Milliányi magyar, ezer esztendő múltunk minden örömének és fájalmának hú részese, most ismét a Szent Korona tagja. Az ősi magyar állami erő történeti gravitációjának, a magyar Szent Korona titokzatos vonzóerejének, az egységes magyar összetartozás soha ki nem irtható tudatának ünnepét üljük.

Ennek az ünnepnek egyik forrása kétségkívül a nemzetközi igazságosságnak Európa látóhatárán fölpirkadó eszméje is. Az igazságosságnak húsz hosszú esztendő óta hiába követelt gondolata azonban most sem diadalmaskodott volna Hitler Adolf akaratszénije és a német nemzet újjászervezett hatalmas ereje, másrészt Mussolini Benito csodálatos diplomáciai bölcsesége és komoly elszántsága nélkül: a népi igazságosság eszményének az ő történeti felelősségérzésük szerzett érvényt. A Német- és Olaszbirodalom igaz barátsága és jóindulata el nem múló hálára kötelezi nemzetünket. Lengyelország megható testvéri támogatása méltó volt ahhoz a sokszázados mély lelki közösséghez, amely a két népet egymással jó- és balsorsban mindig egybefűzte.

A nemzet szívét őszinte hálaérzés tölti el államéletünk mindazon vezetői iránt, akik nemzeti létünknek ezt a nagy történeti fordulatát szívós munkával, államférfíui bölcseséggel és céltudatos erővel előkészítették, elsősorban az ország Kormányzója, vitéz Horthy Miklós Ő Főméltósága iránt, akinek személyiségében a magyar heroikus embereszmény a legszebb formában öltött testet, akinek rendületlen hivatástudata, a legsúlyosabb helyzetben is a nemzetbe mindig hitet sugalló ereje az agyon csonkított országot nemcsak újjáépítette a romokból, hanem most nemzetközi tekintélyével és kitaró munkájával az ország jókora darabját vissza is szerezte. A nemzet pedig a leomlott határon innen és túl a hosszas idegfeszítő diplomáciai küzdelem közepette, amelyben hadseregünk felvonuló ereje büszke elszántságunk biztosítéka volt, kemény fegyelmezettségről, méltóságteljes türelemről és hősies önmegtagadásról tett tanúságot.

Az UJJONGÓ KÖZÖRÖM közepette illik egy kissé megállanunk, hogy szemügyre vegyük, mit kellett a Felvidék magyarságának szenvednie két évtized alatt nemzeti művelődésük és gazdasági életük szempontjából?

Az erdélyi magyarságnak az egyetemes magyar hagyományon túl van külön önálló színezetű történeti hagyománya, mert a mohácsi vész óta századokon keresztül saját szerű történeti feltételek között külön élte a maga életét. Mégis nehéz Erdélyben is a mai viszonyok között a magyarság életprogramját kitűzni. Hát még a Szlovenszónak nevezett Felvidéken! Ennek nem volt a múltban külön árnyalatú egységes kulturális hagyománya. A magyarlakta Felvidék a Dunántúlra és az Alföldre irányult: Budapest volt a kiegyezés óta a központ, ahová minden művelődési és gazdasági szervezeti szál vezetett. Ezek meg-

szakadása után nem volt összetartó erő, valamiféle egységes központ Nyugat és Kelet között, legfeljebb ha az elipszisalakú Felvidék két gócpontjára, Pozsonyra és Kassára gondolunk. A magyarság hirtelen leszakadva, magára hagyatva amorf állapotba jutott s csak később, felocsúdva az aléltságból, kezdett igazi centrumok híján szervezkedni.

A művelt tisztviselői réteg nagyrészt az anyaországba távozott. A szabad foglalkozású értelmiség igen vékony kis rétege maradt meg. Az új magyar középosztály nehezen alakult ki: a magyar lakosságnak 90.5 %-a csak elemi népiskolai műveltségre szorítkozott. Azoknak, akik az alsóbb rétegekből a középosztályba emelkedtek, nem volt meg a kellő történeti hagyománytökéjük. A részben asszimilált, kétnyelvű réteg, amelyet érdekei már-már magyarrá formáltak, egyhamar levetette a magyar mázat; egy ideig még ingadozott, aztán az új államhoz lélekben is csatlakozott s a szorongatott harmadrendű állampolgárrá süllyedt magyarság testéről rideg közönnyel levált. Újra az államalkotó többség tagja lett, de most már nem a magyaré, hanem a csehszlováké. Azok, akik a felvidéki magyar társadalomnak szervező és vezető tényezőivé emelkedtek, túlnyomóan a független birtokos réteg tagjaiból kerültek ki. De így is nagy hiány mutatkozott megbízható, odaadóan dolgozó szellemi vezetőrétegben. A magyarság ezért erősen szétszóródott, kollektív erő kifejtésre viszonylag kevésbé volt képes. A gazdasági viszonyok úgy leromlottak a céltudatosan elnyomó cseh gazdasági politika következtében, hogy a mindennapi gondok az emberek legtöbbszörét egészen lefoglalták. Így kevésbé jutott idejük a közdolgokra, a magyar nemzeti öfenntartás és önkifejtés közös eszményeinek szolgálatára. Az újfent imperialista cseh állam túlságosan tevékeny és hódítani vágyó munkaláza, a csehek minden téren érezhető erőszakos előretörése, a Felvidéknek gazdasági gyarmattá süllyesztése, a magyarpusztító földreform és adórendszer állandó nyomása volt a magyar lélekre s lefokozta — főképp az első évtizedben — életörömét, magabizását és lendületét. A régebben jómódú magyar kispolgárság elproletarizálódott; a súlyos gazdasági válság közepette számos magyar átterelődött az osztályharcos szocialista és kommunista pártokba, amelyek szemében a nemzeti eszme, történeti jog, népi öntudat csak elavult és értéktelen lim-lom.

Ez a társadalmi légkör vette körül az összeomlás óta felnövekvő magyar ifjúságot. A cseh művelődéspolitikája minden törekvése möhön oda irányult, hogy minél több magyar gyermekből ölje ki a magyar nemzeti történeti tudatot, a művelődésbeli hagyományközösség értékérzését, ezt az igazi nemzetfenntartó szellemi hajtóerőt. A magyar nyelvnek, nemzeti irodalomnak és történelemnek az iskolákban kieroszakolt háttérbe szorításával, eltorzításával vagy teljes eltörlésével a csehek fokozatosan meg akarták fosztani a magyarságot a nemzeti összetartozás, sorsközösség és történeti hivatás tudatától.

A kb. 800.000 lélekre tehető magyarságnak Szlovenszón 736 magyar népiskolája volt (csak 74 belőle állami) 88.104 tanulóval, Kárpátalján pedig 101 magyar népiskolája 16.515 tanulóval. A magyar tanítók száma kb. 1900. A csehek teleszörták a magyarlakta területeket is szlovák elemi iskolákkal, amelyeket bőségesen szereltek fel. Tizen-

négyezer magyar tanuló volt kénytelen nem-magyar népiskolába járni. Volt ugyan 15 magyar polgári iskola, de a magyar polgári iskolásoknak 35%-a nem-magyar nyelvű iskolát kényszerült látogatni.

A magyar tanítási nyelvű középiskolák száma 8 volt, 96 osztállyal, kb. 4000 magyar tanulóval. Az utóbbi öt év alatt majdnem ezerrel szaporodott a magyar középiskolai tanulók száma. 1935-ben 240 magyar tanuló tett érettségi vizsgálatot. A magyar középiskolai tanulóknak 25%-a volt kénytelen idegen nyelvű és szellemű iskolában végezni tanulmányait. A csehszlovák és magyar tagozatú, vegyes középiskolák a csehszlovák állam szellemi-politikai tarkaságát miniatűr-képpen szemléltették: vegyes a tanári kar, vegyes az ifjúság. Ezért egységes világnézetű nevelésről szó sem lehetett. „A mi középiskoláink — így jellemzi belső életüket és szellemüket az egyik tanár — nem tudnak nevelni, mert a neveléshez egységes világnézet, lelki egyneműség kell, ez pedig nincs meg a tanári karokban. Az egyik tanár vallásos, a másik ateista, a harmadik konzervatív, a negyedik haladó, az ötödik faj magyar, a hatodik csehszlovák, a hetedik nemzetközi, a nyolcadik polgár, a kilencedik kommunista, a tizedik, tizenegyetik és végig mind más világnézetű. Milyen világnézet ragad ebből a zűrzavarból a szegény fiatal lélekre? És milyen ideál alakul ki a szegény fiatal magyar előtt, aki fajtája nagyjait vagy nem ismeri, vagy torzítva ismeri. Új hazája nagyjai még idegenebbek, mint hogy ideáljai lehetnének. Ez az ideáltalanság a legnagyobb átka a kisebbségi magyar ifjúságnak.“

Ezekből a zavaros, a magyar ifjúság értékfelfogását egységesen ki nem formáló középiskolákból jutott az ifjú az egyetemekre. A kb. 1200 magyar egyetemi vagy főiskolai hallgató magyar egyetem híján a cseh és a német egyetemekre vagy főiskolákra iratkozott be, ahol világnézeti szempontból a középiskolák kaosza folytatódott, nemzeti szempontból pedig természetesen a magyar kultúrába való behatolás lehetősége merőben hiányzott. A prágai és a pozsonyi egyetemen magyar tanszék volt ugyan szervezve, de az első tanárok halála óta betöltetlenül maradt. A magyar egyetemi hallgató a tudományokba cseh vagy német nyelven mélyedhetett el. Így csehszlovák társaival szemben többszörös szellemi munka árán szerezhette meg diplomáját. A fiatal magyar ügyvédnek, mérnöknek, tanárnak nem volt alkalma megismerni a magyar tudományos műnyelvet, foglalkozásának elméleti és gyakorlati szakkifejezéseit. Szakműveltsége merőben cseh vagy német volt. A magyar szellemi életnek majdan vezetésre hivatott fiatal adeptusait a tragikus sors úgy küldte Prágába vagy Brünnebe, mint a szenvedések iskolájába. Itt, idegen talajon, kezdett fölgerjedni az ellentét hatása alatt sok ifjú magyarságának dacos öntudata, amely arra serkentette, hogy összevetve a sivár felvidéki magyar viszonyokat a csehek föllendült kulturális és gazdasági életével, a jobbítás, a reform útjain törje a fejét.

A Felvidéken, elszakadva Budapesttől, a magyar irodalmi központtól, fokozatosan elhomályosult a magyar irodalmi közösség tudata. Az irodalmi szükségletet érző művelt magyarok nagy része a trianoni Magyarországra távozott s így nem fejlődhetett ki autochton irodalom,

mert alig volt közönsége. De a falusi nép lelki szükségleteihez szabott magyar irodalom sem tudott kibontakozni: a nép szellemi fölemelkedésének eszközei hiányoztak. Magyarország irodalmi termelésétől a cseh politika a Felvidéket kínai fallal zárta el. Szörnyű lélekpusztítást vitt végbe, különösen az ifjúságban, az anyaországból a kommunizmus bukása után kiszökött marxista „emigránsok“ bosszúja, amely nem ismert határt a Csonka-Magyarország elleni izgatásban és befekettetésben. Szennyes dühüknek a cseh kormány korlátlan szabadságot engedett, magyar lapjait velük íratta, hogy a magyarság lelkét minél jobban szétporlassza.

A magyarság vezetői látva látták, hogy nincsen a felvidéki magyar kultúrának olyan szerve, amely szellemileg kellő színvonalon és vonzó erővel nemzeti irányban táplálni tudná s amelyre mint tekintélyes és méltó szellemű gópontra föltekinthetne. 1931-ben alakult a „Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság“, az ú. n. Masaryk-Akadémia, amelynek anyagi alapját a köztársaság elnökének egymillió csehkoronányi alapítványa vetette meg. Alapszabályszerű célja lett volna a felvidéki magyar tudósok, írók és művészek együttműködése és érdekvédelme. Túlnyomóan marxista tagokból állott: a jóérzésű magyar tudósok vagy művészek joggal megtagadták belépésüket. A látszat-akadémiának nem volt vonzóereje sem az öregekre, sem a fiatalokra, mert már politikai célú alakulásakor sem volt magyar nemzeti hitele. A magyar szellemi akciónak új forrásból kellett előbuggyannia. Elő is buggyant, de a magyar kisebbségi kultúra életnek nem új, hanem régi forrásaiból: a pozsonyi Toldy-körből, a kassai Kazinczy-társaságból s a komáromi Jókai-egyesületből „Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség“ címen, hogy egyengesse az utat az egységes szellemű magyar kultúra fejlesztésére s az új magyar nemzedék folytonos felszívására. Most rövidesen helyre fog állni a magyar művelődés közössége, amelynek szövetébe új színű szálak fognak északi határaink felől beleszövődni.

A CSEH MŰVELŐDÉSPOLITIKA arra törekedett, hogy a magyarságot az iskolázás útján nemzeti öntudatától s nyelvétől megfossza és fokozatosan beolvassza. A cseh gazdaságpolitika céltudatos és tervszerű munkája pedig arra irányult, hogy a magyarság anyagi erejét megtörje és gazdasági fölemelkedését meggátolja. Először a földreform útján a magyarság birtokállományát a csehszlovák nép számára iparkodott alaposan megrabolni. Az elvett magyar földvagyonnak csak 20%-át adták a magyarságnak, 80%-át idegen kézre juttatták. A földreform céljára 325.852 hektárt, a magyarlakta területek 35%-át vették el, aminek csak egyötöde maradt más magyar kézen. A nagybirtokokat sújtó földreform ezerszám tette földönfutóvá a mezőgazdasági tisztviselőket, cselédeket és munkásokat. A magyarság testébe 94 cseh földművelő kolóniát ékeltek a tőlünk elvett földön. Magyar gazdasági szervezetek megalakulását lehetőleg meggátolták vagy tűrhetetlen ellenőrzés alá helyezték.

Nagy szerencsénk volt, hogy a magyarságnak mintegy 90%-a a Felvidéken zárt egységben lakik s így hatalmas tömegével ellen tudott

állni a csehek fondorlatos művelődési és gazdasági politikájának. Csak a felső, vegyesnyelvű széleken vesztettünk a cseh statisztika szerint 47 községet mintegy 720 km²-nyi területtel. Ugyancsak a cseh statisztika szerint 1921-től 1930-ig a magyarság lélekszáma 52.698 fővel fogyott, noha a magyarságnak természetes szaporodási indexe az állam többi nemzetiségéhez viszonyítva a legmagasabb volt. Ez utóbbi adat a magyarság nemzetbiológiai erejének és szívósságának fényes tanúsága, annál is inkább, mert a magyar falvak egészségügyileg nagyon elmaradtak. Viszont a halálozások száma, főképp tüdőgümőkór következtében, viszonylag igen magas. Az egészségügyi népnevelés komoly feladatokat ró ránk ezen a téren.

A magyarság fájdalmas elnyomásának intézményszerű adatait tovább sorolhatnánk el. Csak kettőt emelünk ki. Amely járásban a magyarság száma 20%-on felül volt, onnan a magyar községeket más járáshoz kapcsolták, hogy a magyarságot 20% alá nyomják és nyelvi jogától az állami és községi fórumok előtt megfosszák. Magyarokat hivatalokban alig alkalmaztak. Csak 295 magyar nyert alkalmazást a postán és 1434 a vasútnál: az előbbi az összes postás alkalmazottak 1%-a, az utóbbi a vasutasok 2%-a volt, noha a magyarság a lakosságnak 6%-át tette ki. Testvéreink minden téren keservesen érezhették, hogy idegen állami életformákba vannak gyömöszölve, hogy a régi nemzetállam fogalma most ketté vált: más a nemzet és más, idegen az állam, mint hatalmi szervezet.

De felre a húszéves álom rémképeivel! Most ismét egyesültünk a magyar Szent Korona abroncsa alatt, amely összhangban fogja egybe a nemzetet és az államot. A balsors sokszor választotta szét a kettőt. Volt idő, amikor százötven esztendeig az országnak kétharmada a török félhold szarván függött; volt idő, amikor a Felvidékből és egy darabka Dunántúlból állott a királyi Magyarország, Erdélyben külön magyar fejedelem országolt, a többi magyar föld ozmán rabigában görnyedt. S a három rész újra egyesült Szent István koronája alatt. Volt idő, amikor a vüágosi katasztrófa után az országot tartományokra vagdalták, de tizennyolc esztendő múlása után a szétdaraboló kéz maga illesztette Össze újra egységes egészbe a magyar birodalmat (1867). Most a Történet gényusa megint ugyancsak tizennyolc esztendő múltán kezdte meg nagyszerű reintegráló munkáját. A Felvidék visszacsatolása nemcsak azért jelentős, mert több, mint 12.000 km²-nyi területet és egymülió magyart adott vissza, hanem azért a lelki hatásért, hogy az egész magyarságnak, a most szétszórva élt nemzet corpus mysticum-ának egyesülési lehetőségébe vetett hitünket megerősítette, reményünket felfokozta.

Hálát adva az Egek Urának, hogy annyi szenvedés és megalázás után felénk fordította tekintetét, ezeréves múltunkból fakadó mély áhítattal kérjük őt, hogy most tágasabb határok között kilenc helyett tíz millió magyar minél hatékonyabban tölthesse be történeti küldetését s területben és erőben egyre gyarapodva minél szilárdabban alapozhassa meg a szebb és boldogabb jövőndőt!

KORNIS GYULA

MUSSOLINI

NEVÉT BEÍRTA a magyar történelembe és minden magyar szívébe. Nélküle nem ünnepelhettük volna a Felvidék felszabadulását. Bármennyire értékeljük is német szomszédaink és fegyvertársaink támogatását, Hitler kancellár erélyes helyállását, lengyel barátaink lelkes, valóban testvéri együttérzését és nagyon értékes diplomáciai segítségét, a délszláv királyság korrekt magatartását, sőt — amiről szó nem esett, de szintén a mérlegbe helyezendő — a müncheni egyezményt aláíró két másik nagyhatalom, Anglia és Franciaország jóindulatú passzivitását: a Duce nélkül meg nem értük volna, vagy nem ily korán ezeket az örömteli napokat.

A nemzet kimondhatatlan, örök hálája övezi azokat a történelemben növő jelenkori nagy magyarokat, akik húsz év fáradhatatlan és előrelátó, soha nem csüggedő munkájával előkészítették a felszabadulást s kivívták annak első nagy győzelmét. A Gondviseléstől küldött, éppoly bölcs mint erélyes, testben és lélekben magyar Államfő vezérletével, az ő ihletével és akaratából folyt ez a munka. Külpolitikailag gróf Bethlen István indította el azt az irányt s vetette meg az olasz barátsággal azt az alapot, amelyen a sikerhez, a nemzeti vágyak teljesítésének első részéhez jutottunk. Ezen az úton lassan, de következetesen, nyílegyenesen haladtunk s Bethlennek a kormányon egyik utóda sem tért le róla. Szerencséje volt a nemzetnek, hogy a folytonosságot a diplomáciai lebonyolításban egy oly kiváló és tapasztalt férfi képviselte, mint Kánya Kálmán, Európa egyik legelső diplomata-művésze. S a modern tudomány minden eszközével felvértezten, szívósan, zajtalanul, retorika nélkül, de a tények terén annál alaposabban gyűjtötte a lezárolás adatait egy másik európai mértékű magyar: Teleki Pál gróf. Gömbös Gyula tüzes magyarsága szötte tovább az olasz-magyar barátságot és kovácsolta, magyar vonatkozásban, a róma-berlini tengelyt. Méltatnunk kell Bethlen tíz éven át volt első munkatársának, mondhatnék politikai tanítványának, Darányi Kálmánnak érdemeit, aki tiszta szándékaival, bő kormányzati tapasztalataival, nyugodtságával és hűségével mindkét tengelyhatalom bizalmát meg tudta nyerni. Rendkívüli felkészültséggel, a politikai hivatás és felelősségtudat eszményi felfogásával fogta meg a kormány kerekét s az aszkéta önfeláldozásával, ingadozás nélkül vezette a hajót a komáromi révbe Imrédy Béla, az ország jelenlegi miniszterelnöke. A sikeres

külpolitika mellett nem szabad megfedkezünk a gróf Klebelsberg Kunótól oly zseniálisan kezdeményezett magyar kulturális külpolitikáról, melyet, különösen a kultúregyezmények megkötésével, a tudomány és a művészetek istápolásával, nem utolsó sorban pedig a maga nagy tudományos tekintélyével és vonzó emberi kvalitásaival, fejlesztett tovább Hóman Bálint. Minden mást megelőz azonban a most visszatért testvéreinknek és méltó vezéreiknek érdeme, meg nem torpant kitartása, szenvedésektől edzett elszántsága. Hősi küzdelmük új mithoszt teremtett, új érzést fakasztott a magyar lélekben, a magyar hazaüsnagnak új értelmet adott, amelyre régen vártunk és vágytunk. Megtisztult magyarságuktól várjuk belső sebeink gyógyulását, ami magunknak nem sikerült.

De mind ez a szent akarat nem lett volna elég a győzelemhez, ha Mussolini, több mint tíz esztendeje világgá nem kiáltja a magyar igazságot, amelyért azóta sem szűnt meg küzdeni. Nem értünk volna célt, ha a legutóbbi hónapok nemzetközi tárgyalásai során, a legnagyobb eréllyel és a legnagyobb súllyal szőnyegre nem vetette volna a magyar kérdést. Nem ismerjük a müncheni tárgyalások, sem a döntőbírósi megbeszélések részleteit, vagy — ha ilyenek egyáltalán készültek — titkos jegyzőkönyveit, mégis a magyar közvélemény a zárt ajtók mögül kiérezte nagy pártfogónk, Mussolini meleg, őszinte és különleges támogatását. A magyar nép előtt szinte mithikus alakká nőtt a Duce. Azok a bátor és félre nem érhető, a diplomácia hagyományos körmönfont stílusától eltérően megfogalmazott szavak és mondatok, melyekkel a magyar igazságért síkra szállt, a magyar revíziós küzdelmeknek szinte jelmondataivá lettek, a magyar köztudatba mélyen belevésődtek. Senki, idehaza sem, politikus, közíró vagy költő nem tudta oly megkapóan, hatásosan, annyira mai nyelven kifejezni a rajtunk esett igazságtalanságot, mint ő. Es nem is egyszer. Ezek a kijelentései közszájon forognak, beszédeinek magyar fordításában összegyűjtve is megjelentek. Nem alkalmilag tett, udvariassági kijelentések, hanem egy átgondolt külpolitikai program kifejezői, amelyért több mint tíz éven át szívósan küzdött, s amelynek első, nehezebb részét meg is valósította. Nem egész egy évvel kormányra lépte után, 1924 szeptember 26-án jelentette ki a magyar képviselők küldöttsége előtt, bogy „külpolitikájának egyik tengelye a magyarok iránti aktív szimpátia“. 1928 március 28-án a Daily Mail közölte Magyarországgal kapcsolatban nevezetes kijelentését: „... a békeszerződés nem lehet egy nép sírja.“ 1936 novemberében mondotta a milánói dóm előtt tartott beszédében: „Mindaddig, amíg Magyarországnak nem szolgáltatnak igazságot, a Dunamedencében békéről beszélni nem lehet... Talán kínálkozik a közeljövőben olyan ünnepélyes alkalom, amely lehetővé teszi majd Olaszországnak, hogy ezekről a Magyarországgal iránti igaz érzelmeiről komoly tettekkel tegyen bizonyosságot“. 1936 november 27-én, Horthy Miklós kormányzó olaszországi útja alkalmából így szólt a nápolyiakhoz: „Nápolyiak! Egy harcban meg-edzett, munkában kipróbált, régi, dicsőséges hagyományait ápoló nemzet vezére jön közetek! Fogadjátok méltón, forró lelkesedéssel. Annyi szenvedés után ez a nemzet megérdemli a jobb jövőt, súlyos

sebeinek meggyógyítását... Éljen Horthy Miklós, Magyarország kormányzója! Éljen Magyarország!”

Mussolini kijelentései, nyílt és határozott állásfoglalása nemcsak a külföldön tettek nagy szolgálatot a magyar ügynek, hanem nagyban hozzájárultak, hogy a magyarság ne csüggedjen, ne veszítse el hitét, ne rögződjék bele, minden legyengülése ellenére a trianoni állapotba. Nagyban segítette morális talpraállásunkat és bizakodásunkat. Nem is szólva arról, hogy állásfoglalása a saját hazájában milyen meleg, baráti, testvéri légkört teremtett Magyarország számára. Bár Mussolini kormányraléptét rövid néhány évvel előzte meg a világháború, amelyben mint ellenfelek állottunk Olaszországgal szemben, s bár a régi osztrák-magyar külpolitika nem tudott, talán nem is akart felmelegedni déli szövetségese iránt: Mussolini Itáliájában otthon éreztük és érezzük magunkat, minden oldalról megértést, megbecsülést, szeretetet tapasztalunk. A magánosokat, akár az egyszerű turistát is épp oly melegséggel fogadják, mint a hivatalos személyeket. Jól esett és jól esik, hogy megbecsülik képességeinket, nemzeti karakterünket és igyekvéseinket, megértik fájdalunkat, amelyet hosszú időn keresztül ők maguk is átéltek és nagy történeti lendülettel legyőztek. Az olasz irredentizmus emléke megértette a mi törekvéseinket.

Sehol másutt szellemi életünk, irodalmunk és művészetünk nem talált oly meleg fogadtatásra és méltánylásra, mint Olaszországban, az olasz sajtóban, színpadaikon és nagytekintélyű képzőművészeti kiállításainkon. Mily jól esett látnunk ezt a megértő, szinte tüntető támogatást, amiben a világművészet nagy fórumain, Rómában és Velencében, Firenzében és Milánóban, a Biennálékon és a Triennálékon részesültünk, még ajkban a nehéz években, amidőn Európa nagy része idegenül állott törekvéseinkkel, nem egyszer ellenségesen kultúránkkal szemben. Mussolini maga járt elöl íróink és különösen művészeink méltánylásában, kiállításainkon buzdításaival és valóban bőkezű támogatásával; nem volt az a kitüntetés és babér, — pedig ilyeneket bőven arattak művészeink Olaszországban — amely felért volna a Duce elismerő szavával.

Mussolini nemcsak szavakkal volt a magyar ügy szószólója, hanem tettekkel is bebizonyította barátságát. Tizenöt esztendőn keresztül nemzetközi tárgyalásokon, az országunkat érdeklő legkülönbözőbb, politikai, gazdasági, kulturális vonatkozásokban mindig éreztük az ő kormányának vagy kiküldötteinek baráti támogatását, ami nélkül legtöbb esetben nem tudtunk volna helyt állni és sikert elérni. Erről mindnyájan hitet tehetünk, akik sokszor igen nehéz körülmények közt ilyeneken részt vettünk. Ha több ellenféllel álltunk is szemben, egy barátra, Olaszországra mindig és minden feltétel nélkül számíthattunk.

A tett és az akarat embere nem áll meg az üres retorikánál, bár a szónak is művésze. Új szónoki stílust honosított meg, amely nem köntörfalaz, hanem nyílegyenesen talál célba s gránitba faragott, tömör szavakkal fogalmazza meg meglepő, újszerű, bátor mondani-valóját. Soha egy banális mondatot ki nem ejt, ezért hisznek neki, s tudják, amit mond, komolyan mondja és bármily merésznek látszik,

meg is valósítja. Bármennyire is az akarat embere, nem megy fejjele a falnak. Azzal a csudálatos adománnyal bír, hogy tudja, mikor kell cselekedni. Sportnyelven szólva: hallatlanul biztos tempóérzéke van, s mikor támad, kivédhetetlenül talál. A helyes diplomáciai ritmusérzék hozta meg fellépésének döntő sikerét München előtt és a müncheni tárgyalásokon, s mentette meg az utolsó pillanatban az európai békét és Európa sorsát, amely már-már megpecsételtnek látszott.

Különös, egészen sajátos, nem utánozt és nem ismételt világjelenség az ő hatalmas egyénisége. Századunknak kétségkívül legnagyobb embere. Nagy, tüzes szemei élesen néznek a mai zavaros világképbe; meglátják a sötét foltokat, de a fényeket is. Tekintete, akarata, szelleme szuggerálni tudja nemcsak népét, hanem a káoszból kiszabadulni vágyó egész Európát. Nem tartozik azon álpróféták közé, akiket zavaros szándékú impresszáriók végig mutogatnak Európának, vagy akik hamis álarc alatt szónokoltak hűs éven keresztül különböző nemzetközi fórumok elbódult közönsége előtt. Nem a Gandhink, Tagorék, Coudenhove-Kalergiek, de nem is a Stresemannok és Litvinovok fajából való. Korunk hiteles hőse, aki a világ békéjét — de csak az igazság békéjét — őszintén akarja.

Gigantikus méretű alakja bármennyire is a világhorizont fölé emelkedik, mélyen az olasz talajban gyökerezik. Nagy ősök utóda és egyenes szellemi leszármazottja: Augustusé és Julius Caesaré, Dantéé és Macchiavellié, Giobertié és Mazzinié. Nagyszerű szintézise a klasszikus Rómának és az újabbkori Itáliának: ezért szereti és érti meg népe. Az antik Róma eszméjét és eszményét támasztotta fel, innen meríti erejét s vetíti ki népe új nagyságának programját. A római hivatástudat hatja át. Reformjai az olasz talajból sarjadnak, régi olasz intézmények korszerű megújításai. A korporatív állam az olasz középkori város szervezetéből nőtt ki, a hierarchikus kormányzat a reneszánsz zseni-uralmából. Római gondolat magának Rómának és több más városnak nagyléptékű urbanisztikus rendszere és fejlődése, valamint a hatalmas útépitő program. A Trecentóba, Giottóhoz, s a reneszánsz nagy kezdeményezőihez, Pier della Francescához, Ucellóhoz, Castagnohoz nyúlik vissza az olasz művészet és esztétikai gondolkodás megújítása a Novecento jegyében s felszabadulása a párizsi irányítás alól. A risorgimento vezető szellemének, Mazzini-nak felfogását követte, midőn a jogot szoros kapcsolatba hozta a kötelességgel, a haladást az izzó nacionalista érzéssel. Mussolini mindent a népnek adott, a népért tett és tesz, amelyből maga is származott, s amelynek legnagyobb megtestesítője. A vezetésként azonban a szelekció alapjára helyezte, az arra hivatottak és felkészültek kezébe adta, s a demagógiától végleg megszabadította az olasz politikai életet. Hallatlanul felfokozta népe munkaerejét, bizalmát önmagában és jövőjében. Ujjongó optimizmust öntött belé, s megszabadította attól, hogy a háború után, más népek elbágyadását követve, erőt vegyen rajta a huszas évek spengleri pánik-hangulata.

Mussolini nemcsak politikai Ducéja Olaszországnak, hanem az szellemileg is. Népe nagy vezetője, s kicsiholta belőle legjobb tulajdonságait, egész zsenialitását, mellyel már annyi nagy értéket

ajándékozott az emberiségnek, annyi szellemi világáramlatot indított el. Összhangba hozta a nemzeti élet legkülönbözőbb megnyilatkozásait, kielégítette, egyensúlyba hozta a lélek minden igényét. Megteremtette a békét az Egyházzal, egy több mint félszázados szabaddóművesuralom bizalmatlansága és méltatlan helyzete után. Legelső kormányzati tettei közé tartozott, hogy a Keresztet kítűzette az iskolákban, mielőtt még intézményesen biztosíthatta volna az Egyház jogait az oktatásban, ami szintén nem várható magára sokáig. Visszaállította Itáliában az Egyház tekintélyét és tiszteletét. Olaszország ebben is példát adott.

Csodálatos Mussolininak az az intuíciója, amellyel az állami igazgatás, a gazdasági élet legkülönbözőbb ágaiban, a legbonyolultabb szakkérdésekben el tud igazodni. Csodálatraméltó az a harc, amelyet az olasz gabonatermés fokozásáért folytatott (*battaglia del grano*) és az a szívós és céltudatos munka, melyet az európai politika sötét genfi korszakában bojkott alá helyezett Olaszország gazdasági és ipari ön-ellátásáért páratlan sikerrel végzett és végez ma is. A legnehezebb feladatokban is győzedelmeskedik s a látszólag legmerészebb elgondolásai is igazat adnak neki. Nem hiába lett szállóigévé Olaszországban: „Mussolini ha sempre ragione“, — Mussolininek mindig igaza van.

Népe méltán bálványozza, mert mindent érte tesz. Mindenről tud, legegyszerűbb honfitársa gondját, baját is magáévá teszi. S van még egy nép, a magyar, amely úgy rajong érte, mintha a saját vezére volna, mert ő annak a sorsát annyira szívén viseli, mintha a saját népe volna, önzetlen, nagylelkű, tevékeny barátságával örök hálára kötelezte Magyarországot. Barátsága nem politikai számítás, hanem tényleg benső, őszinte rokonszenv megnyilatkozása. Mit érhetett Olaszország számára pozitíve Magyarország barátsága az európai helyzet súlyviszonyaiban, midőn először kért számunkra igazságot, hiszen hadseregünk akkor alig volt, a nemzetközi politikában el voltunk szigetelve s ellenségeink hatalmuk tetőpontján állottak.

Ez az önzetlenség is római vonás. Az ókori Róma, az első római világbirodalom nemes öröksége, hogy Mussolini Olaszországa a barátságért nem kér árat, a védelem fejében nem kívánja függetlenségünket, vagy nemzeti egyéniségünk gyengülését.

Ismeretes, hogy az olasz egység kivívásában, a közös eszmények szent tüzeiben a magyar katonák is segítségére siettek Itáliának. Tudjuk, hogy ezt a testvéri segítséget a Monti báró alatt küzdő olaszok már a szabadságharc idejében viszonzták, s vérükkel pecsételték meg a közös magyar-olasz sorsot. S a fasiszta Olaszországtól ezekben a hónapokban kamatos kamatokkal kapunk vissza minden segítséget az olaszok iránt érzett lelkesedésünkért. Mussolini és hű munkatársa Ciano busásan viszonzta, amit a marsalai hősök, amit Türr, vagy Tüköry tettek. Ezt tudja és érzi minden magyar, s ezért hangzott a bécsi döntés felejthetetlen napján, a komáromi és kassai napok meghatott forró légkörében a hálás magyar ajkáról épp oly erővel, akár a Piazza Venezián, Rómában, az ütemes kiáltás: *Du-ce, Du-ce, Du-ce!*

AZ ÚJ HATÁR

A HARMADIK BIRODALOM erőteljes, expanzív, nemzeti politikája összeroppantotta a csehszlovák nagyhatalmi ábrándot és világosan megmutatta a cseh és szlovák népi egység fikciójának lehetetlenségét is. A népi önrendelkezés jegyében megszületett szeptemberi müncheni egyezmény nemcsak a szudétánémetség és a sziléziai lengyelség számára jelentett rég óhajtott szabadulást, hanem az ezeréves múlt, közös történelem, a kultúraközösség és hazát teremtő magyar munka jogán mindig magyarnak vallott Felvidék déli, magyarlakta részét is visszajuttatta — egyhónapi cseh diplomáciai taktikázás után — Maradékmagyarországnak.

Amikor ezeket a sorokat írjuk, derék honvédségünk már birtokba vette a visszacsatolt terület húsz évi rabságot szenvedett városait és falvait, rádióban és napisajtóban ezer módon nyilvánul meg a magyar öröm és, bár nem kétséges, hogy a magyarság az egyenlő elbánás elvének érvényesítéséért a fegyveres beavatkozástól sem riadt volna vissza, minden magyar őszintén boldog, hogy a magyar-cseh diplomáciai háborút kormányunknak az amúgy is gyéren csordogáló magyarvér kockáztatása nélkül sikerült megnyernie.

Az öröm és boldogság napjaira még soká emlékezni fogunk, mert a visszacsatolt, magyarlakta terület véreink hazatérését, erőgyarapodásunkat és nem utolsó sorban a trianoni békeparancs érvénytelenségét, a békés revízió diadalrajutását jelenti, de sokáig emlékezünk arra is, hogy magyar lelkiségünk és szertelenségre gyakran hajló vérmérsékletünk ezekben a bizakodó, örömteljes napokban is bőven megnyilatkozott. Túlfűtött és nem egészen alaptalanul, vérmesebb reményekkel telt egyének elégedetlenkedő hangokat pendítenek meg. Keveslik a visszacapott területet, lakost, gabonát, fát, bányát. Másik oldalról bizakodó hangok hallatszanak: Magyarország dunamedencei vezérszerpét íme, a békés revízióval a külföld is elismerte, tehát nincs már tovább szükségünk eddig gyakorolt és eddig jól be is vált óvatos, tartózkodó politikánk folytatására. Ennek a disszonanciának a feloldása céljából kér magának néhány szót a magyar geográfus.

Mikor a geográfus földrajzot ír, nem politizálhat, de fejtegetéseivel olvasóját földrajzi gondolkodásra akarja nevelni. Ez azt jelenti, hogy eredményeinek, vizsgálatainak és a belőlük levont földrajzi következtetéseknek a gyakorlati élet is hasznát láthatja. Mi tehát a geográfus feladata most, amikor a vérmérséklete szerint örvendező és

lobogva lelkesedő, vagy szomorúan elégedetlenkedő olvasója előtt szeretné megjelenítem az anyaországhoz húsz év után újra visszacsatolt hazai földet? Nem lehet más, mint az, hogy a földrajztudomány igazságos mérőléce segítségével megállapítsa azt az értéktöbbletet, amely ezekben a mozgalmas politikai hetekben maradékszámgunk számára erőgyarapodást eredményezett.

Egyik napilapunk túlfűtött, de érthető lelkesültséggel írta, hogy hazakerült véreinket és földjüket akkor is nagy szeretettel ölelnék magunkhoz, ha ez a hazatért föld sivár és terméketlen volna. Szerencsére sem sivárságról, sem értéktelenségről nem beszélhetünk, hanem csak erőgyarapodásról, területi, népi és gazdasági tekintetben egyaránt.

A bécsi döntőbírótság által nekünk ítélt terület szeszélyesen kanyargó határvonalán belül kerekén 12.000 km²-rel növelte meg a független Maradékmagyarország területét. Ez a területgyarapodás az eddigi 93.000 km² területű Magyarországot a kisállamok sorából kerekén 105.000 km² területével a középállamok rangsorába emelte, tehát a független magyarság élettere területének egynolcadával gyarapodott meg. Napisajtóban, közbeszédben lépten-nyomon a magyarokta Felvidék hazatéréséről olvasunk és hallunk. Hazafias tömegeink naív földrajzi elképzelése Kassa, Losonc, Rozsnyó, Rimaszombat és Jolsva mellett Lévát, Érsekújvárt, Komáromot, Ungvárt, Beregszászt és Munkácsot is megtette felvidéki városnak és e nagymultú települések történelmi levegőjében az Északi Kárpátok bükk- és fenyveserdeinek illatát vélte érezni. Ezt a romantikus hiedelmet el kell oszlatnunk. Az említett városok és környezetük értékéből semmit sem von le, ha tudjuk, hogy valamennyien kezdettől fogva a nagy magyar medencét megülő és a hegyvidéket, a „sötéteredőt“ kerülő magyarság síksági települései és nevük mellé a „felvidéki“ jelző csak úgy került, hogy a honi földet nem ismerő közvélemény pusztá kényelemszeretettől is hajlandó volt minden, cseh megszállás alatt sýnylódó magyar területet a Felvidék fogalmának tartalmi jegye alá vonni. Sajnos, közvéleményünknek tisztába kell jönnie azzal a ténnyel, hogy a bécsi döntőbírótság ítélete nem a Felvidéket, sőt elsősorban nem is hegyvidékeket, hanem kisalföldi és alföldi síkságokat és a Magyar medence peremterületi dombvidékeit juttatta vissza Csonkamagyarországhoz. Magyarország hegy- és vízrajzi térképe minderről igen pontos felvilágosítást adhat. Megmutatja ez a térkép, hogy a visszacsatolt terület nyugati, legterjedelmesebb, legzömökebb része, a Kisalföld északi fele, de még ez sem teljesen, mert a Kiskárpátok keleti lejtőjéhez támaszkodó, termékeny lösztábla a Csallóköz nyugati csücskével és a hegyvidékről a síkságra kikerkező Vág kiszélesedő, termékeny völgymedencéjével, a Mátyusföld nagyobbik felével Szlovákia birtokában maradt. Fialat sülyyedékterület ez; szívet a Duna hatalmas törmelékkúpja, a Csallóköz, Magyarország „Aranykertje“ foglalja el. Ez a nagy törmelékkúp térid ki a Dudvágot és Vágót ereded irányából annyira, hogy a Dudvág csak Komárom megye határán, a Vág pedig csak Guta mellett ömölhet bele a Kisdunába. A Csallóköz és az említett folyók között nedves, fekete televényföldek terülnek el; itt folyik a kisalföldi nagyarányú cukorrépatermelés.

A Duna törmelékkipúpjának, a Dudvág és a Vág alluviumainak tökéletes síkságát északkeleten Tardoskedd, Tótmegyer, Érsekújvár környékén pannóniai korú anyagok löszborította, termékeny, gabona-, bor- és gyümölcsstermő halomvidéke szegélyezi. Ez már nem alföldies jellegű vidék. A tájkép a Dunántúl zala-somogyi dombvidékéhez hasonló külső megjelenésformájában, sőt termelésében is. Ugyanezek a tájvonások jellemzik még jobban kihangsúlyozottan a Nyitra és Garam közötti, északról dél felé lejtő, harmadkori halomvidéket is. Középkori krónikáink Törzsökerdő néven ismerik ezt a vidéket, mely a hozzácsatlakozó és a magyar földrajzi irodalomban Radosna dombság néven ismert területtel együtt a Magyar-medence peremi, hajdani tarkaerdő (tölgyes) zónájának tartozéka és Kniezsa kutatásai szerint már a honfoglaló magyarságnak eredeti szállásterülete volt. Magyarsága azóta is ezer éven át állandóan erősödött és csak a néprajzi elv sutbadobásával került a katonai határokat és termőföldet kereső, falánk cseh állam határai közé. A Nyitra és Duna szögében terjedelmes homokterületeket halmozott fel a jégkorszak folyamán a Kis-Alföld agyagos, kavicsos, homokos rétegeit bontogató, heves nyugati szél. A pusztá nomokterületeket Hetény, Izsa, Dunaradvány, Madar, Kurtakeszi magyar népe évszázadok verejtékes munkájával művelt területté változtatta.

A Zsitva folyótól keletre elhagyjuk a Kis-Alföld és a kisalföldi peremvidék területét. Az eddigiektől merőben különböző, újabb táj vonások fogadnak bennünket. Más a felszín domborzata, mások a táj-életlehetőségei. Egyfelől a Magyar-medence peremi vulkanikus vonulata, a Magyar Érchegység, a Börzsöny, az Osztrovski, a Mátra, a Bükk és az Eperjes-Tokaji hegység tömegei által, másfelől a Vepor és a Szepes-Gömöri Érchegység variszkuszi kristályos rögei által közrefogott medencék sorozata ez a hosszú, keskeny táj. Nyugatról északkeletre egymás mellett sorakozik a Honti, Nógrádi, Gömöri, Tornai és Kassai medence; az Ipoly, a Rima, a Sajó, a Hernád és a Bódva medencéje. Bennük minden más magyarulta tájtól különböző élet lüktet Ipolyságtól Kassáig. Ez a terület már a Felvidék tartozéka; azt mondhatnák, a Felvidék alsó lépcsője. A magyar földrajztudományban Prinz nyomán Dél-Felvidék a neve ennek a vízben szegény, mediterrán rétegekkel kitöltött és helyenként lösszel borított mező- és erdőgazdálkodó tájnak. Ezekből a medencékből alakította ki a középkor magyar közigazgatása Hont, Nógrád, Gömör és Torna vármegyét; területüknek a trianoni „békeszerződés“ rendelkezései szerint csak a déli része maradt Csonka-Magyarország birtokában, az Osztrovski, a Vepor és a Szepes-Gömöri Érchegység erdős lejtői és a régi kristályos kőzetekből felépített tönkjének tájképi szépségekben gazdag pereme, a pelsőci, tornai mészkőplatók, Magyarország új, legmagasabb (1228 m) hegyével, a Bódva-medence magyar településtere csak a bécsi döntőbíráóság ítélő szavára egyesülhettek politikailag ismét déli, természetes kiegészítésükkel. Ennyi és nem több, ami a Felvidékből ismét visszakerült Szent István koronájának uralma alá. Csonka országunk határait éppen csak hogy feltolhattuk a magyar Kárpátok lábáig, a Felvidék felső emelete, a kristályos maghegységek, a Tátrák és Fátrák, az erdőborította homokkövonulatok, a hegyvonulatok közt megbújó medencék egyelőre még a cseh és szlovák „testvérállam“ birtokában várják egyesülésüket természetes életterükkel, a nagy Magyar-medencével.

MI AZ OKA ANNAK, hogy ebben a medencék sorozataiból álló, keskeny, hosszú tájban, a Délfelvidéken a magyar életnek nagy változatossága, sokrétűsége tudott kialakulni, hogy a medencékben Ipolyságtól, Losoncon, Füleken, Rimaszombaton, Pelsőcön, Jolsván és Rozsnyón át Kassáig minden városban a dicsőséges magyar múlt és munkás jelen emlékei, eredményei halmozódnak? Rövid erre a geográfus felelete. Ez a táj élelmiszertermelésében mindig önellátó volt, sőt a Kisalfölddel együtt a cseh-tót felvidék éléskamrájának szerepét is be kellett töltenie; a medencék fenekén rejtőző barnaszene és kristályos kőzetekből felépített peremeinek vasérctelepei segítségével pedig változatos és sokrétű ipart tudott fejleszteni. Ásványi nyersanyagok-

ban és iparos tevékenységben szűkölködő csonka országunknak igen nagy nyeresége a Gömör-Szepesi Érchegység déli peremi lej tő vidékének hozzánk visszajuttatott bánya- és iparvidéke, rá a csonka hazában sok feladat, de eredményes jövő is vár.

Ez a vulkánikus hegyvonulatokkal és ősi kristályos masszívumokkal körülszegett, folyókkal, domb- és halomvidékké felárkolt medencetáj, a Délfelvidék, Kassa táján véget ér. Magyarország új „bécsi“ határa Sátoraljaújhely felett elhagyja az Eperjes-Tokaji hegységet és kikerkezik az Alföld északkeleti szegélyterületére. A magyar Alföld jól ismert tájvonásait találjuk meg ezen a vidéken. Délen a teljesen felszabadult Bodroγκöz, északkeleten és keleten az Ung, Latorca és a Borsava törmelékújjaival elegyengetett, helyenkint lösszel borított termékeny síkság ez a magyar róna; húsz éven keresztül ez táplálta kenyerével a cseh-tót állam kebelében ma még ideig-óráig erővel visszatartott „autonóm“ Ruténföldet, Rákóczi becsületes rutén népét. Az új magyar határ ott kanyarog Ungvárt és Munkácsot védelmezőn körülölelve a Vihorlát, Szinyák, Borló, Gyil és Nagyszőlősi hegység vulkánikus hegysorainak lábánál, elvágva a ruténokat a tápláló és életet adó magyar Alföldtől. Sorsuk egy pillanatig sem lehet kétséges! A Ruténföld a cseh-tót állam keretein belül életképtelen; a nyomortól és lezülléstől, a politikai nyugtalanságoktól csak a Magyarországgal való egyesülés mentheti meg. A magyar-rutén egyesülés ideje talán nincs is messze. A földrajz vas érvényű törvényeinek erején alapuló népi önrendelkezés megvalósulásának, az életnek, útjába egyes politikai tényezők parancsszava csak ideig-óráig tartó akadályt emelhet.

Ez az északkeletalföldi, kárpátalji fiatal, akkumulációs síkság — teljes egészében őstermelő, földművelő terület — az a harmadik tájdarab, amellyel Maradékmagyarország területe Bécsben kiegészülést nyert. A Kisalföld fiatal süllyedésterületének északi része és peremterülete, a Délfelvidék geológiai harmadkorú rétegekkel kitöltött medencesorozata és az északkeletalföldi síkságdarab, íme, természetiségi szempontból Magyarország gyarapodása. Három geográfiai nagytájból, helyesebben három nagytáj darabjaiból tevődik össze. Közülük felszíni képeinek kialakulása, formái és élete alapján csak egyetlen egy, a Délfelvidék tarthat igényt a „felvidéki“ jelzőre, szerkezetileg ez sem, a másik kettő Alacsony-Magyarország legalsó és legfiatalabb emeletének és tájának, a Kisalföldnek és a nagy Magyar-Alföldnek kiegészítő része; tehát mindhárom tájdarab a Magyar medence tartozéka. Valóban kevés joggal beszélhetünk a Felvidék — inkább csak a honti, nógrádi és gömöri medencében erdős-hegyes felvidéki tájvonások — hazatéréséről.

Arról már több joggal beszélhetünk, hogy Maradékmagyarországunknak többé-kevésbé sikerült elérnie az ősi magyar szállásterület északi határait. Csak többé-kevésbé, mert az etnikai elv szigorú, hiánytalan érvényesítése Bécsben sem sikerült. A sárosi és szepesi ősi magyar településekről nem is szólva, jelentékeny magyar tömegek maradtak az új határon kívül, továbbra is a cseh-tót állam fennhatósága alatt.

És itt kell most a magyar földrajztudománynak, nyelvészetnek és településtörténetnek sokáig megoldatlanul álló, a közelmúltban mégis kielégítő magyarázatot kapott problémájára néhány szóval a figyelmet felhívunk. A bécsi döntést megelőző, egyhónapos cseh diplomáciai taktikázás idején komoly rádióháború tárgya volt a most visszanyert terület népiségének kialakulása. A cseh rádió azt igyekezett — hasztalanul — világgá kürtölni, hogy ez a terület sohasem volt magyar településtér; eredeti szláv lakossága a magyarosító törekvések következtében veszítette el szláv (tót) népiségét. A magyar tudomány erre az alaptalan és későn hangoztatott vádra már korábban megadta a feleletet. A magyar földrajztudomány már régóta hirdette, de nyelvészeti és telepítéstörténeti kutatáseredmények híján földrajzi módszerekkel teljesen természetesen nem igazolhatta azt aényt, hogy a honfoglaló magyarság a Kárpátmedencében való megtelepedésekor mindazokat a területeket megszállta, amelyek felszíni formáik, éghajlatuk és életlehetőségeik következtében alkalmasnak bizonyultak az ősi magyar életforma, a vadászattal, halászattal és földműveléssel színezett sátoros-pásztorokodó állattenyésztés folytatására és fejlesztésére. Birtokába vette és megszállta az alföldek és dombvidékek löszpusztáit (vagyis a Kisalföldet és a Nagyalföld északkeleti szegélyterületeit is), a medenceperemek középhegység- és combvidékeinek vadászatra és állattenyésztésre, makkoltatásra kiválóan alkalmas tarka erdeit és középhegységeink száraz éghajlatú kismedencéit (vagyis a mi esetünkben az Ipoly, Rima, Sajó és Hernád völgymedencéit is), de megszállatlanul hagyta, ha névleg birtokba vette is a magas hegysek „fekete erdeit“, a fenyveseket és bükkösöket, beléjük nem települt. A tény igazolásának perdöntő bizonyítékait a nyelvészet és településtörténet a közelmúltban szolgáltatatta. Ha valaki Kniezsának a XI. századi Magyarország népeiről írt tanulmányát¹ és a benne közölt térképet kezébe veszi, megtalálja az itt mondottak legteljesebb igazolását, világosan láthatja, hogy a nekünk most visszajuttatott terület mindenkor eredeti magyar településtér volt.

Ezt az ősi magyar településteret a bécsi határozat teljes egészében nem is juttatta vissza az anyaországnak. Stratégiai és gazdasági megfontolások következtében igen értékes magyar területekről kellett lemondanunk. Annyi bizonyos, hogy a „bécsi“ határt lényegében a néprajzi elveknek megfelelően jelölték ki, mégis sajnálkozva vagyunk kénytelenek nélkülözni Nyitra, Aranyosmarót, Nagyrőce, Nagymihály, Töketerebes, Nagyszöllős és környékük kisebbségi sorsban maradt magyarságát. Különösen fájdalmas a veszteség Nyitra, Töketerebes és Nagyszöllős esetében. Ezeken a területeken az új határ magyarlakta vidékeket vág ketté. Az etnikai elv túlságosan szigorú alkalmazása mellett gazdasági és hatalmi indokok fosztottak meg bennünket a pozsonyi, sárosi és szepesi magyarságtól is.

A visszacsatolt terület teljesen magyar jellegű. Legnagyobbrészt színmagyar, de még a nemzetiségi peremvidékeken is (Tótmegyer, Tardoskéd, Jolsva vidékén és Kassa távolabbi környékén) ősi magyar

¹ Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században. Szent István-Emlékkönyv. 1938.

szállásterületen járunk és a magyarsággal hozzánk csatolt kisszámú szlovákság és ruténség államunk magyar voltát a legcsekélyebb mértékben sem fenyegeti.

A statisztika számadatai a következő módon igazolják a mondatokat:¹

A felszabadult terület katonai demarkációs vonalon belül eső részének nagysága 11.915 km². Ezen a területsávon az 1910. évi népszámlálás szerint 862.747 ember lakott, a népsűrűség 72-4 volt km.-ként, tehát a vidék a történelmi Magyarország sűrűbben lakott területei közé tartozott. A népesség anyanyelv szerint a következőképpen oszlott meg:

magyar	746.912	86.6%
német	17.341	2.0%
tót	83.428	9.7%
oláh	309	—
rutén	8.941	10%
horvát	231	—
szerb	93	—
egyéb	5492	0.7%
összesen	862.747	100%

Tehát a visszacsatolt területsávnak, mint az ősi magyar településter tartozékának magyar jellege kétségtelen.

A hamisításokkal és statisztikai zsonglörködésekkel szívesen dolgozó cseh statisztika 1930. évi adatai szerint a népesség 862.747 főről 1,029.629-re emelkedett, a népsűrűség pedig 86'3-ra. Húsz év alatt a népesség tehát 166.882 emberrel gyarapodott, de, mint a cseh statisztika „tárgyilagos“ adatai mutatják, úgy látszik, csak a „csehszlovák nemzet“ erősödött számszerűleg is, az odaát maradt több, mint 800.000 főnyi magyarság pedig csodálatosképpen katasztrófális fogyásnak, sorvadásnak indult. 1930-ban ugyanis a cseh népszámlálás a most visszacsatolt területen már csak 588.703 magyart olvasott össze, ellenben „talált“, helyesebben „sikerült“ kimutatnia 289.873 „csehszlovákot“. Részletesen: 1930-ban az összlakosság 1,029.629 fő volt, a népsűrűség 86.3/km².

Ebből magyar	588.703,	az összes	57.2%,	a belföldi	59.2%-a
német	13.501,	népesség	1.3%,	népesség	1.4%
cseh-szlovák	289.873,	„	28.2%,	„	29.1%
orosz	35.262	„	3.4%,	„	3.5%
zsidó	51.628,	„	5.0%,	„	5.2%
egyéb	15.616,	„	1.5%,	„	1.6%
külföldi honos	35.046,	„	3.4%,	„	—
összesen	1,029.629,	„	100%/o,	„	100%

Ezek a számok érthetően beszélnek. Megmondják, hogyan sikerült az őslakó magyarság százalékszámát 86-6-ról 59.2-« lenyomni, bár még így is a magyarság maradt ezen a területen abszolút többségben. A válás- és névelemzések mellett a zsidóság külön nemzetiségként szerepeltetése és az állampolgárságért hiába könyörgő 35.000 magyarnak „külföldi honos“-ként való feltüntetése, a 13 falnyi cseh légionista telepítésekkel együtt eredményezte a magyarság számának mesterséges, de minden tekintetben természetesen így is koholt, fiktív kevesbedését. Ez a rugalmas cseh statisztikai módszer a legnagyobb könnyedséggel tudta a világ művelt közvéleményének tudomására hozni, hogy Kassán, Ungvárott, Munkácson és még számos más településben nem éri el azt a százalékszámot sem, hogy ősi településterén joga lenne a hivatalos- és közéletben anyanyelvének használatára.

Mindaz, amit a cseh „demokrácia“ két évtizeden keresztül a legváltozatosabb formában kiagyalt az egymilliós magyarság elsorvasztására a cseh statisztika szemfényvesztő, hamis játékával együtt ma már a bécsi döntés óta a múlté. Az igazságos, pártatlan és a magyarság számszerű

¹A statisztikai adatéért Rónai Andrásnak, az Államtudományi Intézet helyettes vezetőjének tartozom köszönettel.

² Ez az adat a határmegállapító bizottság döntése alapján lényegtelen módosulásokat szenvedhet.

és erkölcsi erejének tudatában levő magyar statisztikai tudomány feladata a visszacsatolt terület népi, népiségi, megbízható mozgalmi adataink pontos feldolgozása. Ilyen pontos, megbízható adataink ma még nincsenek csak egészen általánosságban mozgó, megközelítő érvénnyel mondhatjuk, hogy a 104.998 km²-re (kerekén 105.000 km²-re) növekedett Magyarország jelenlegi népessége 10,020.300 lehet; a magyarság 92%-os többségben van, mellette a németiség és tótság is megtartotta korábbi (1930-as) arányszámát (5.5%, illetve 2%), tehát a bécsi döntés után az 1938. év Magyarországa is megmaradt több mint 9 milliónyi magyarságával Európa egyik legegységesebb népiségű és nyelvű országának. Mivel a visszacsatolt területek sűrűn lakott vidékek, hazánk népsűrűsége is változatlan maradt, 92 km²-ként.

KÉTSÉGTELEN, hogy Magyarország tájképébe a bécsi döntés felvidékiek tájvonásokat is hozott; ezek a tájvonások azonban az ország gazdasági szerkezetét nemcsak hogy meg nem változtatták, de még csak átszinezni is alig tudják. A részletes és pontos gazdasági és foglalkozási statisztika meg fogja mutatni, hogy az ország mezőgazdasági jellege nem változott lényegesen.

De ez nem is lehet másképpen. Amikor a visszacsatolt terület tájrajzi képét igyekeztünk néhány nagy vonással felvázolni, kiemeltük, hogy legnagyobb részében Alacsony-Magyarország, a Kisalföld és az Alföld fiatal, pleisztocén akkumulációs, 100—150 m-nél nem magasabb síksága és csak a középső része a Délfelvidék alsó lépcsőjének harmadkori medencesorozata, de ez a vidék is túlnyomóan agrár jellegű. Ezek a tisztán földrajzi természetű megállapítások mindaddig, míg pontos gazdaságstatisztikai adatok nem állanak rendelkezésünkre, a visszacsatolt terület gazdasági szerkezetére és a magyar gazdasági élet erőgyarodására vonatkozólag csak általános, inkább tájékoztató jellegű felvilágosításokat tesznek lehetővé.

A Kisalföld északi felének folyóhordalékkal feltöltött, helyenkint vastag lösztakaróval borított felszíne Fodor gazdaságföldrajzi térképeinek és a gazdag tartalmú, szép kiállítású cseh atlasz¹ térképeinek és grafikonjainak tanúsága szerint a síksági, részben külterjes mezőgazdálkodás területe, melyet nagy kenyérmagfőlösleg, de építő- és fűtőanyaghiány jellemez. A Nagyalföldnél kiegyenlítettebb éghajlatú, nem annyira szeszélyes csapadékeloszlású, kötöttebb talajú Kisalföld mindig sokkal magasabb termésátlagokat tüntetett fel mint a Nagyalföld. Búzából 15—20 mázsás hektáronkinti termésátlagok jellemzőek a Csallóközre és a Mátyusföldre, kukoricából 25 mázsa. Kenyérmagnóvényeink (búza, rozs, árpa², zab) termésfőlösege a Szlovákföld élelmezésében főszerepet játszott; a Dunáig törekvő cseh-szlovák államban az éléskamra szerepét kellett betöltenie a színmagyar Kisalföldnek és peremi dombvidékeinek. Ipari növényei közül a cukorrépa és len igen fontos. A cukorrépatermelés hívta életre a virágzó kisalföldi cukoripart, melynek három nagy központja, a nagy teljesítőképességű surányi (évi termelés 135.000 q), a kisebb oroszai és magyardiószegi (évi termelése 87.000 q) cukorgyár került most magyar kézre. A lentermelés a komáromi textilgyártást látta el nagyrésztben ipari nyersanyaggal.

¹ Atlas der tschechoslowakischen Republik. Prag, 1936.

² Jóminőségű sörárpa.

A cseh-szlovák államterület a szőlő elterjedésének északi határán kívül esik, csak a most visszakapcsolt területen és a közvetlen szomszédságában levő dombvidékeken volt a gazdasági tájra kisebb mértékben jellemző a bor- és szőlőtermelés. Ezeknek az észak-kisalföldi és kárpátalji (beregszászi) borvidékeknek több, mint 60%-a került most ismét a magyar állam birtokába. Jelentős nyereségünk a gyümölcs-termelésben is.

A magyar gazdasági élet erőgyarapodását és a cseh-szlovák állam állattenyésztésének érzékeny veszteségét jelenti a sertés-, ló- és szarvasmarhatenyésztő Csallóköz és északkeletalföldi peremterület és a jó minőségű gyapjút szolgáltatató Érsekújvár, Losonc és Gács szövőiparát nyersanyaggal részben ellátó ógyallai, losonci, Ipolysági, feledi, tornajai, rimaszombati és rozsnói járások juhtenyésztő területeinek visszacsatolása.

A gazdasági földrajz a Kisalföldön hasonlóan gabonafelesleggel rendelkező, síksági, külterjes mezőgazdasági területnek jelzi az Északkeletalföld kárpátalji részét is. Ez a kb. 1600 km² nagyságú terület a kb. 700.000 főnyi lakosságú Ruténföldnek volt a tápláló, életgyűjtő medencéje. Nemcsak kenyérrrel látta el az Északkeleti Felvidéket, de a Ruténfeld gazdasági életének vérkeringése, közlekedéshálózata, útjai, vasútjai is ezen az alföldi peremterületen keresztül kapcsolódtak a cseh-tót államhoz. Gazdasági és ezzel együtt politikai hatásaiban is végtelen fontosságú, ránk előnyös, a cseh-tót államra rendkívül veszélyes és hátrányos, hogy a Ruténföld tápláló terület nélkül és a Szlovákfölddel kényelmes és gyors összeköttetés nélkül maradt.

Mondottuk, hogy a Garamtól a Hernádig minden más magyarországi tájától különböző magyar élet a jellemző. A Délfelvidéken, az északalföldi vulkánikus vonulat és a Szepes-Gömöri Érchegység ősi kristályos tönkjei közé befoglalt 300—400 m magas harmadkori medencékben és peremi hegylejtőiken a síkságokétól eltérő a szerkezet, a táj felépítése és domborzata hűvösebb, de kiegyenlítettebb az éghajlat, más a vízrajzi kép, más a növénytakaró, más tehát a nyerstájt alakító emberi munka következményeként a táj élete, tehát képe is. A kiterjedt, sík gabona-, kukorica- és répaföldeket hiába keressük. A terraszos völgyekben kanyargó Garamot, Ipolyt, Rimát, Sajót, Bodvát alluviális vizes rétek kísérik. A folyami terraszonokon falvak ülnek, a halomvidékké szabdalta alacsonyabb hátságokat és lejtőket gabona-, burgonya- és répaföldek szalagozzák, de a főtermény nem búza, hanem inkább rozs, zab és árpa. A kukorica majdnem teljesen eltűnik a szőlővel és a dohánnyal együtt. A nagyobb magaslatokat és a medenceperemek lejtőit tölgyesek, 7—800 m-en felül bükkösök borítják. Dombvidéki típusú termelőterületek ezek, elegendő kenyérmagtermeléssel, de már felesleg, tehát kivitel nélkül, jelentékeny gyümölcsstermeléssel, elégséges erdőterületekkel. Mezőgazdasági önellátás jellemzi ezeket a medencéket és hátságokat. A magyar gazdasági élet szempontjából különösen tarkaerdeik, tölgyeseik és bükköseik fontosak. Ezek az erdők tűzifaszükségletünk hiányait nagy mértékben fogják pótolni. Sajnos, puhafa-, épületfaszükségletünk hiányai továbbra is kielégítenek maradnak, mert fenyveserdőket jelentősebb kiterjedésben nem kaptunk vissza.

Bár a medencék egymással a folyóvölgyek mentén és az alacsony hátságokon át könnyen tudnak érintkezni, ezek a felvidéki típusú, kisebb-nagyobb völgy-medencék egymástól jól elkülönülő életkamrák, életegységek. Mint földrajzi területegységekből belőlük a magyar középkor közigazgatási területegységeket teremtett, a honti medencéből, a Nógrádvidékből, a Rima gömöri medencéjéből és a Bódva tornai medencéjéből a hasonló nevű vármegyéket. A medencék főhelyei, nagyobb települései, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Torna, Kassa a közigazgatás és gazdasági élet több-kevesebb energiájú központjai.

Ahol ez a harmadkori medencesorozat a legkeskenyebbre szorul össze, a Bükk-fennsík és a Szepes-Gömöri Érchegeység között, közvetlen északi szomszédságában terül el a Felvidék leggazdagabb vasércvidéke. Sajnos, az új magyar határ éppen hogy csak egy kis darabon kapaszkodik fel a vasércet rejtő kristályos tönk karsztos mészkő-táblákkal borított platóperemére, így aztán a vasércvidéknek csak déli, jelentéktlenebb szegélyterülete került Magyarország birtokába; Mecenzéf, Szomolnok, Dobsina vidékének és a Gölnic völgyének vasércei — legalább is egy időre — a cseh-tót állam birtokában maradtak. Ásványi nyersanyagokban való nagy szegénységünkben azonban az a kevés bányakincs is sokat jelent, amit visszakaptunk. A rozsnói vasércbányák évi termelése meghaladja a 200.000 tonnát, a Rozsnyó közelében levő dernői bánya már csak 50.000 tonna vasércet termel. Csúcsomon vasérc és antimónérc (évi termelés 2.000 vágón), Jolsván vasérc és magnezit került birtokunkba. Említést érdemelnek Jolsva és Zsarnó márványbányászata, a mész- és építőköbányászat, Klenóc zsirkőbányászata, Beregszász timföldje és tőzege, Léva travertinója és Somodi barnaszéntelegei, Csíz jódos hévizei, Szántó és Szalatnya savanyú vizei.

A szén és vasérc közeli előfordulása különféle iparokat keltett életre a Délfelvidék városaiban. Egyre jobban izmosodó iparunknak örvendetes erősödését jelenti Losonc, Gács, Rozsnyó, Rimaszombat és Kassa változatos ipara, melyhez kiegészítőként járul a kisalföldi városok (Komárom, Érsekújvár, Léva, Nagysurány) élelmiszeripara és Ungvár, Munkács ipari tevékenysége. A nehézipart Komárom hajógyára, Kassa gépgyártása és a rozsnói vasérckohászat képviselik. Losoncon, Érsekújváron: és Komáromban kisüzemi mezőgazdasági gépgyárak, Munkácson és Ungvárott vaseszközgyárak dolgoznak. A füleki szerszámárugyár 2000 munkást foglalkoztat. Megemlíthetjük Érsekújvár vasbútorgyártását.

Az üvegyártásnak Losonc, a kokszt- és gázgyártásnak Kassa és Komárom, a textiliparnak Érsekújvár, Losonc és Perbenyik a központja. Jolsva tűzálló anyagokat termel, Kassán, Ungvárott, Pelsőcön, Losoncon és Rimaszombatban évi 5.000 tonna termelőképességű mészégetőkemencék dolgoznak; a papírgyártásnak Rimaszombat, Ungvár és Munkács a főhelye. Gyári jellegű nyomda- és könyvnyomtató üzemek Kassán és Ungvárott vannak, faipari üzemek (bútorgyárak, fafeldolgozás, parkettgyártás) Kassán, Pelsőcön, Ungvárott, Munkácson, Rozsnyón, Léván, Rimaszombatban dolgoznak. Vegyi iparunk és gyógyszergyártásunk Kassa, Munkács, Beregszász és Ung-

vár gyári üzemével gyarapodott, a sörgyártásnak Kassa, az élelmiszer- és konzervgyártásnak Kassa, Ungvár, Rimaszombat, Léva, Losonc, a csokoládé- és cukorkagyártásnak Kassa és Ungvár, a cukorgyártásnak Nagysurány, Oroszka és Magyaridszeg, a malomiparnak Somorja, Dunaszerdahely, Komárom, Érsekújvár, Kassa, Ungvár, Munkács és Beregszász a központja. Kisebb-nagyobb szeszgyárak a visszacsatolt terület számos településében találhatók.

Ez a felsorolás már így magában is Csonkamagyarország iparának komoly erősödését igazolja. Különösen örvendetes ez az erősödés a mezőgazdasággal kapcsolatos iparokban (cukor- és malomipar), tehát hazai nyersanyagot feldolgozó, feltétlenül rentábilis ipari tevékenységben. A visszacsatolt terület iparvállalatainak térbeli megoszlása némileg enyhíteni fogja Magyarország iparának túlzott és egészségtelen budapesti centralizációját is. A kisalföldi malmok és cukorgyárak, a Délfelvidék üveg-, vas-, fa- és textilipartelepei, Kassa, Munkács, Ungvár gyárjai, a karcsú gyárkérmények, az iparművek épületcsoportjai némi szint és változatosságot, új tájrajzi vonásokat visznek a túlnyomóan mezőgazdasági magyar tájalföldies egyhangúságába.

A magyar gazdasági élet nyereségeként kell elkönyvelnünk kül- és belföldi idegenforgalmunk várható emelkedését vendégvonzó földrajzi „szép helyeink” meggyarapodásával is. A magyar táj legnagyobb vonzóerejét a külföldiekre Balatonunkon és fővárosunkon kívül medenceperemi középhegység- és dombvidékeink ligetes, napfényes, vadban gazdag tölgyesei jelentik. Ezekben eddig Magyarország meglehetősen szegény volt. A Dél-Felvidék medencéi és erdős domb- és halomvidékei, az újra birtokunkba került pelsőci és tornai karsztvidék, a Szepes-Gömöri Érchegeység erdős vonulatainak tájképi szépségei, a teljesen magyar kézbe került aggteleki barlangrendszer a természetjárók túrálehetőségeinek fokozódását és a hazai föld jobb megismerését és megbecsülését fogják eredményezni. Vendégforgalmi szervezeteinknek mindent el kell követniük, hogy a visszacsatolt terület tájképi szépségeit és rajtuk keresztül a magyar életet a bel- és külföldi utazni vágyó tömegei minél jobban megismerhessék, mert csak szervezett munka teheti lassan fejlődő idegenforgalmunkat a magyar gazdasági élet számottevő tényezőjévé.

Idegenforgalmunk várható emelkedésének szolgálatában tevékeny szerepet kell játszaniok a hazatért terület nagy múltú városainak is. Az azonban távol áll tőlünk, hogy Komárom, Érsekújvár, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Jolsva, Kassa, Ungvár, Beregszász és Munkács hazatérésének elsősorban azért örvendezzünk, mert velük idegenforgalmi vonzóhelyeinknek száma hatalmasan megnövekedett. Ez csak másod- és harmadrangú szempont lehet. Velük a nagy Kárpát-medencében megülő magyarság változatos élettörténetének egy-egy fejezete tért vissza, annak az ezerarcú életnek, amelynek egyik megnyilvánulása volt, hogy a pusztázó, vadász, halász, pásztorkodó magyarságból letelepedett földművelőt, majd városlakót alakított. Ezek a hazatért magyar városok a magyar föld középkori polgárosodásának legbeszédesebb tanubizonyítékai. Ott ülnek sorban egymás mellett azon, a Bécsi-medencéből a Kis-Alföldön át és a Felvidék déli pereme mentén Erdélybe vezető útvonalon, amelyen Pozsonytól Brassóig a nyugat- és közép-európai polgárosodás és városiasodás hullámai a Magyar-medence területére beáramlottak és itt tova haladtak, hogy a Keleti-Kárpátok bástyáján megtörve, teljesen hatástalanul elcsendesedjenek. Valóban, amit a földrajztudomány középeurópai városi településnek nevez, ennek a rendszertani alaknak utolsó képviselőit nálunk Magyarországon, a Nyugat-Dunántúlnál, a Felvidékek és Erdély török fel nem dülta városaiban találjuk meg. Azonban ne higgyük, hogy ezek az alaprajzukban és házaik formáiban is erős nyugati hatásokat mutató, középkorias külsejű, de különösen és elsősorban a barokk építészet stílusát megőrző városaink, közöttük első helyen Kassa, a középeurópai, főként pedig a német városok szolgai

utánzásai lennének. Bennük az ezeréves magyar élet magyar módon jutott kifejezésre. Történelmük, kultúrájuk magyar, kapcsolatuk a magyar földdel, amelyből kinőttek, annyira erős, hogy a most véget érő húszéves idegen uralom sem tudott magyartalan tájvonásokat arcukba csempészni. Trianoni csonka országunk éppen ilyen nyugati típusú városokban volt nagyon szegény. A visszacsatolt Kassa, Rozsnyó, Rimaszombat, Jolsva, Ungvár, Munkács, Komárom, Losonc, Érsekújvár, Léva Maradék-Magyarország városföldrajzi, végeredményben tájrajzi képének igen nagy gazdagodását jelenti. A 70.000 lakosú Kassa nagyvárosaink számát gyarapítja, de városi lakosságunk jelentős növekedését jelzi Ungvár (26.665 lakos), Munkács (26.102 lakos), Érsekújvár (22.457 lakos), Komárom (21.158 lakos), Beregszász (19.000 lakos), Losonc 15.459 lakos), Léva 12.576 lakos), Rimaszombat (6814 lakos), Rozsnyó (6668 lakos), Ipoly-ság (5804 lakos) és Jolsva (3493 lakos) népessége is. Ez a növekedés elsősorban magyar városi lakosságunk erőgyarodása, mert a visszacsatolt városok között egy sincs, amelyben ne a magyarság lenne 70—80%-os többségben. 10.000 lakosnál népesebb településeink számát növeli a színmagyar Guta (10.822 lakos) nagyközség.

FÖLDRAJZI VIZSGÁLÓDÁSOK ALAPJÁN igyekeztünk vázlatosan megmutatni azt az erőgyarodást, amelyet a bécsi döntőbírósg ítélete Magyarország számára területben, népességben és a gazdasági élet terén jelent. Nép- és terményiségi gyarapodásunk azonban nem jelenti azt, hogy a magyar, német és lengyel peremterületeitől igazságosan megfosztott Cseh-Szlovákiánál nagyobb kiterjedésű Magyarországnak az etnikai elv alapján megvont új, északi határa az államterület védelme szempontjából erőttöbbletet jelentene, jobb lenne a régi trianoni határnál. Az új határ megvonásának az volt az alapelve, hogy a néprajzi szempontok mellett sem stratégiai, sem gazdasági, sem közlekedési elveket és megfontolásokat nem szabad figyelembe venni. Így aztán, bár az etnikai elv hiánytalan megvalósítása sem sikerült, hiszen a nyugati Csallóköz, Nyitra, Nagyrőce, Nagyszöllős magyarságáról tisztán a cseh-tót állam javára érvényesített hatalom-, gazdaság- és közlekedéspolitikai okokból kellett lemondanunk, az új határ politikai földrajzi szempontból jó államhatár tulajdonságait csak alig, a rosszét ellenben annál ékesszólóbban mutatja. Morfológiai tekintetben teljesen önkényesen, a térszíni viszonyok tökéletes mellőzésével meghúzott vonal; szerkezetileg és alaktanilag egységes területeket vág ketté, következésképpen az államterület biztonságát éppen olyan kevéssé szavatolja, mint a régebbi trianoni határ. Véges-végig a Magyar medencében, legfeljebb annak peremi középhegység- és dombvidékén fut s mindössze csak Rozsnyó és Krasznahorka környékén sikerült a Szepes-Gömöri Érchegység peremére felkapaszkodnia. Az által, hogy életgyűjtő medenceterületeket vág ketté, gazdaságilag legszorosabban egymásra utalt területek életét bénítja meg és súlyosan megnehezíti a forgalom és közlekedés zavartalanságát. Bár az új határ megállapításának következtében körülbelül 1.000 km vasútvonal, több forgalmas gócpont és körülbelül 5 600 km kiépített út (900 km állami, 2.500 km törvényhatósági és 2.200 km vicinális út) került Magyarország birtokába, a számszerű gyarapodással egyáltalán nincsen arányban a közlekedéspolitikai szempontokat teljesen mellőző határmegvonás következtében a visszacsatolt terület vasút- és úthálózatának forgalmi értéke. Néhány példa világosan mutatja ezt. A még cseh-tót felvidék felé vezető vasútvonalakat olyan bőven szabdalja az új határ,

hogy az eddigi vasúti határállomások száma (n) a duplájára emelkedett. A kassa-sátoraljaújhelyi, ungvár-munkácsi és munkács-bátyui közvetlen vonalat úgy vágja derékban az új határ, hogy a vonalak középső része a cseh-tót állam, két szélső része Magyarország birtoka lett. Sátoraljaújhelyről Kassa magyar területen csak Miskolcon át érhető el, Munkácsra pedig egyáltalán nem vezet ép, sértetlen magyar vasútvonal. Nem közelíthető meg magyar vasúton az ugocsamegyei Feketeerdő sem, mert itt meg a Szatmárnémeti—Halmi—Huszt—Máramarossziget vasútvonalat szeli derékban a határ. Annyi előnye azonban mindenesetre van ennek a feketeerdői metszésnek, hogy megszüntette a közvetlen vasúti összeköttetést Románia és Csehszlovákia között. A sátoraljaújhely-beregszászi vonal és a kassa-ungvár-munkácsi országút magyar uralom alá jutása pedig Szlovákia és a Ruténföld összeköttetését vágta ketté. Különben is a Ruténföld birtokában csak csonka, összeköttetésben még egymással sem álló vasútvonalдарabok állottak. Ennek a ténynek, karöltve azzal, hogy a kárpátjai síkság és a három nagyváros: Ungvár, Munkács és Beregszász Magyarországhoz való visszakapcsolásával a Ruténföld tápláló medencéjét vesztette el, magyar szempontból előnyös geopolitikai következményei lesznek. A csonka Ruténföld sem a cseh-tót állam keretein belül, sem esetleges függetlenségében meg nem találhatja a zavartalan fejlődés lehetőségét. Ez a terület másként, mint Magyarország autonóm tartozékként meg nem élhet. Magyarországhoz való csatlakozása, hisszük és reméljük, igen rövid idő kérdése.

Magyarország biztonságérzetének növekedését északi szomszédja felé és dunamedencei hatalmi súlyának erősödését tehát egyedül az új határ, mint védelmi vonal nem jelenti. Nem népválasztó és közlekedésriasztó, magas hegységeken halad, mint a történelmi Magyarország kárpáti határa, hanem továbbra is a földrajzi tényezők nagy-szerű szimbiózisából megszületett nagy életegységet, az egymásra utalt népeket gyűjtő Magyar medencét szeldeli. Bár nagyjából a magyarság és tótság, illetve ruténség településterületét keretezi, a földrajz törvényszerűségeit mellőző kijelölése tartós életet éppen úgy nem biztosít ennek az új határnak sem, mint ahogyan kérészetűnek bizonyult Trianonban rajzolt elődje is.

És a csonka ország területi és népi erőgyarapodásán kívül ennek a ténynek felismerésén és legalább részleges elismerésén alapul a bécsi döntés nagy erkölcsi jelentősége. E döntés óta Magyarország az értékes peremterületeitől megfosztott, cseh, tót, rutén ellentétekkel bajlódó cseh állammal szemben az európai közvélemény által is elismert anyagi és erkölcsi erőfölényben áll. Münchenben és Bécsben nemcsak anyagi veszteség, hanem nagy és jogos megszegyenyítés érte a cseh államot, de egyben a párizskörnyéki bosszúbékék megalkotóit is. Nemcsak a geográfus, hanem a földrajzilag gondolkodni tudó és akaró közvélemény is világosan láthatja, hogy a földrajz, az élet törvényszerűségeinek érvényrejutását hatalmi szóval csak ideig-óráig lehet megakadályozni.

A LENGYEL EGYSÉGÁLLAM

AZ EGÉSZ KÜLPOLITIKAI HELYZET, a mai sorsnak minden nehezebb problémája és feladata fordítja figyelmünket a lengyel állam felé, amelynek belső élete annyira ismeretlen a magyar közönség előtt, amennyire felületes a napi sajtó beszámolója a lengyel állam belső változásairól és a közelmúltban végbement hatalmas átalakulásáról. A most lefolyt választások eredményei is alig kaptak hangot a magyar napilapokban, pedig azoknak kihatása az egész lengyel állam vonalvezetésében is kifejezésre fog jutni és a magyar-lengyel külpolitikai viszony alakulására nagy befolyást gyakorolhat.

Egészen az elmúlt esztendőig Lengyelország belső életének irányítása annak a rendszernek jegyében történt, amelyet még Pilsudski tábornagy épített fel az 1930-ban megejtett és 1935-ben újból megismételt választások alkalmával. E választások eredményeként vonultak be a parlamentbe a nagy vezér palástja mögött azok a személyek, akik Lengyelország függetlenségét megteremtették, az állam jövő fejlődését megalapozták, a hatalmat kezükben tartották s csak a legújabb fejlemények következtében voltak kénytelenek róla lemondani. Hibáznék az a szemlélő, aki kedvezőtlen ítéletet akarna mondani ezen egyéniségek kormányzásáról. Mert az ő tehertételük nem a tájékozatlanság, a lelkiismeretlenség, a könnyelmű gazdálkodás volt s nem az ő bűnük az sem, hogy a nemzet kritikus helyzetbe került. Talán egyedüli vétkük az volt, hogy nem alkalmazkodtak az idő követeléséhez és a kormányzati elveknek azokat a szempontjait akarták a legújabb időkben is érvényesíteni, melyek fölött már elszuhant a történelmi idő; nem ismerték fel az örök változás törvényeit s az ezekkel együttjáró életköveteléseket. Még a világháború idején vagy azelőtt kijegecesedett állam- és társadalomszemléletüket akarták érvényrejuttatni a mai körülmények között is s ezért sodorta el őket az élet és adott helyet új embereknek, megváltozott eszmevilágnak és gyakorlati célkitűzéseknek. Az élet kicserélte az embereket annak a folyamatnak hatásaképpen, amely már Pilsudski halála után megindult és rohanással tört utat magának egészen a múlt hónapban lefolyt választásokig.

Eddig a politika előterében irányító személyek a lengyel legionista szövetség tagjai sorából kerültek ki. (Zwiazek Legionistów Polskich) Ez a keret a megváltozott körülmények között nem felelt meg a célnak, mert csak a frontharcosokat foglalta magában s a társadalom legszélesebb rétegei, azok a parasztok, akiket a világháború idején idegen

zászlók alá erőszakkal elhurcoltak, teljesen kimaradtak a vezetőréteg soraiból. De nem jutottak szóhoz egyes nemzedékek sem, akik a felszabadító háborúban koruk miatt nem vehettek részt, azóta azonban már felnőttek, együtt fejlődtek az új időkkel, ismerik azok feladatait és a megoldások eszközeit s éppen ezért hivatottak arra, hogy véleményüket nyilvánítsák a sorsdöntő kérdések elbírálásánál. Pilsudski tábornagy félreértett szellemi öröksége ezeket az embereket kizárta az államélet tevékeny vezetéséből és csak a legionista szervezeteknek adott alkalmat tehetségük kifejtésére. Így hát nagy volt a feszültség a kormánytámogató oldalon éppen úgy, mint az ellenzéken. A társadalom hangját kifejező sajtó mindjárt a marsall halála után követelte a változást s úgy vélte, hogy a vezér halálával együtt kell eltávoznia annak a rendszernek is, amelyet az ő követői oly féltékenyen őriztek s mindenképpen fenn akartak tartani. Ezek a „pilsudczycy“-k (P. követői) vitték keresztül az új választási törvénynek 1935-ben bekövetkezett kiadását, minek alapján 1935 őszén az új választásokat megajtották. Az eredmény az volt, hogy az ellenzéki pártok a törvényhozótestületből teljesen kimaradtak s a kormány munkáját lehetőleg bojkottálták. Ez a választási törvény nem felelt meg a lengyel gondolkodásmódnak, mert ki akarta küszöbölni a politizálást, a parlamenti vitákat, a pártok rendszerét s ehelyett érdekképviselőt akart meghonosítani. Következésképpen azonban nem tudta érvényesíten az érdekképviselő elvét s így előállott az a helyzet, hogy a képviselőválasztások alkalmával a különféle gazdasági, társadalmi, kulturális és közigazgatási közületek jelöltek állítottak, kiket azután a választóknak meg kellett választárnok. A választás technikáját bonyolultabbá tette még az is, hogy az 500—500 aláírással kiküldött jelölt (delegátus) a maga köréből választott ú. n. kandidátusokat s a nép maga csak ezeket, vagy ha többen voltak jelölve egy-egy helyre, közülük egyet küldhetett a parlamentbe. Természetes, hogy a szívesen politizáló lengyel népnek ez a választási rendszer nem felelt meg, mert egész lelki berendezkedésétől idegen volt s éppen e miatt a politizálási hajlam miatt következett be az is, hogy a kormány szándékai ellenére az 1935-ben megválasztott sejm-ben három év alatt (1936—1938) minden egységelgondolás mellett is huszonöt (!) párt alakult ki. A parlamenten kívül, a társadalom nyílt színpadán pedig tovább folyt a régi politikai pártok működése, megtörve és egymással is ellentétben, de mégis bizonyos erővel. Az új választói törvény tehát nem közelítette meg a kitűzött feladatot, mert nem nyújtott lehetőséget a régi értelmezésű parlamentarizmus és az új célok felé fordított érdekképviselői rendszer átmenetének kiépítésére. Nem valósította meg sem a korporációs elvet, sem a népképviselőt, minek következtében a kettő egészen különös keverékét hozta létre. ¹ Az élet sejm hiányában bizonyos fokig megmerevedett, nem volt semmiféle irányvonal, amelyhez az események megítélésének igazodnia lehetett volna, hanem az egész politikai kormányzás a mindennapi feladatok megoldásában merült ki. E megmerevedés jellemzésére idézzük az új lengyel mozgalom vezéralakjának, Adam Koc ezredesnek

¹ Lásd erről a kérdéstről a Magyar Szemle 1935. I. 17—26. lapjain írt cikket és Rády Elemér ügyes ismertetését: Magyar Lapok, 1938. ápr. 23.

szavait, amelyekkel programját zárta be: „Most van az utolsó ideje annak, hogy kitartóan fogjuk össze küldetésünk tudatából származó erőinket s észszerűen használjuk fel azokat. Időt nem szabad vesztegetnünk, mert másutt már régen fű nőtt be a doktrinér „sobiepan“-ok (azok, akik maguk fölött nem ismernek el urat) útját és ösvényét s helyettük mindinkább erősödik azoknak a fegyelmezett és hatalmas seregeknek lépése, akiket egy akarat vezet egyetlen cél felé.“ (1937 február 21.) Ezzel az új célkitűzéssel indult meg a lengyel társadalom beszerzése a „polonizmus“ gyűjtőfogalom alá foglalt szervezetbe. A mozgalom eszmei hátterét maga a hadsereg főparancsnoka, Rydz-Smigly tábornagy festette meg, felvázolva a lengyel társadalom legfontosabb feladatait: az egységes összefogás szükségét, a katonai szellemű államvezetést. Az ő célkitűzései és elődjének: Pilsudski tábornagnak munkája között a végrehajtás módozataiban nincs sok különbség, de a szellemben, a gondolati tartalomban határozott ellentétek jelentkeznek. Pilsudski csak a legionistákra támaszkodott, Rydz-Smigly pedig az egész társadalmat be akarja vonni az országépítés munkájába s kezet nyújt a parasztság nagy tömegeinek éppen úgy, mint a fiatalság tehetségesebb elemeinek. Egyébként a részletes programot nem ő fejtette ki, mert ő a napi politika eseményeibe nem szól bele. Talán éppen az a körülmény, hogy ő a napi politikától távol tartja magát és valójában csak a hadseregnek szenteli életét, magyarázza meg, hogy általánosabb tekintélyt és elismerést vívott ki, mint nagy elődje és vezére: Pilsudski, aki mint az állam megalapítója természetesen az államvezetés gyakorlati megoldásait is irányította s annak feladatait a legapróbb részletekig kidolgozta. Rydz-Smigly mindezekkel látszat szerint nem törődik, ő a politikai életnek külső jelekből történő megítélése szerint nem is tartozik a diktátorok közé, nem politikai tényező, politikai hatalmat nem is tart a kezében. Szavát csak akkor emeli föl, ha a lengyel életben valami új változás várható, ilyenkor ő adja meg a vezérfonalat, amelyet feltétlen tekintélye miatt nem is ejtenek el. Különbösen alacsony sorsból származott, családjá nem tartozott a történelmi múlt nagy családjai közé s éppen ezért már a szülői házban megtanulta a nincstelenség imakönyvét, megismerte a kívül maradtok életfeltételeit. Így feladatának tekinti, hogy ezeket felemelje s ha valamilyen befolyását érvényesíteni akarja, akkor a hadseregvezetésen kívül éppen a parasztság sorsának a javítása az. 1936 május 24-én fejtette ki a lengyel társadalom feladatait s fejtegetései nyomán lépett fel az ő kezdeményezésére 1937 február 21-én Koc ezredes a magyar sajtóból nagyjában ismeretes programjával, amelyben meghatározta a legfontosabb tennivalókat gazdasági, társadalmi, nemzetiségpolitikai és kulturális téren. Ebből a programból az állam hangsúlyja emelkedik ki, az állam, mely a nemzet fölött áll, bár a nemzet egészének összefogója, de céljai sokszor ellentétesek egyes nemzeti elemek céljaival. Az állami mindenhatóságnak másutt is megtalálható elmélete erős alátámasztást talál a kommunistaellenes küzdelmekben és a hadseregpolitikában, amely vezérmotívuma az egész lengyel életnek. „A kommunista Lengyelország nem lehet lengyel“ — hangoztatja Koc, ami azt jelenti, hogy még törvényes pártkeretekben sem élhet

tovább a kommunista ideológia; „Lengyelországot nem a forradalom vezeti a célhoz, hanem a fokozatos tökéletesedés; az állam erőszakos megrázkódtatás nélkül kell hogy kifejlődjék, mert az erőszak mindenkor keserű helyzetbe vezette a nemzetet.“ A magántulajdont, a további program szerint, fenn kell tartani, de a közösség érdekében kell összhangba hozni, azaz adott esetben az állam befolyása alá kell helyezni. A lengyel állam társadalmi szervezetének alapja a lengyel paraszt- és munkástömegek közössége. Azok kulturális fokától és etikai megbízhatóságától függ a lengyel állam további léte. Ezzel mindenképpen számolni kell a lengyel jövő felépítésében. Nagyon fontos ezenkívül a kölcsönös munkamegbecsülés is, mert e nélkül nincs rendes államigazgatás, összhangba kell hozni a munkaadó és munkás viszonyát és meg kell őket tanítani arra, hogy egy asztalnál üljenek. Javítani kell a falvak jelenlegi állapotát: át kell alakítani a mezőgazdasági termelési rendszert, emelni kell az értelmi színvonalat, ésszerűen kell értékesíteni a termésfelesleget, meggátolni a parasztbirtokok fokozatos elaprózódását, céltudatos módon kell hitelt nyújtani a parasztosztálynak, s mindezek révén egy falusi polgárosztályt kell kialakítani. De e mellett nem szabad elhanyagolni a városi polgárságot sem, hanem igyekezni kell nevelés útján a nemzeti társadalom hasznos rétegévé tenni. Kisebbségi téren Koc a testvéri viszonyt akarja ápolni, a zsidókérdésben pedig elítéli ugyan az egyéni kezdeményezésem alapuló antiszemitizmust, de mindenképpen megérti, hogy az állam, mint a közösség érdekeinek a képviselője, összhangba igyekszik hozni a gazdasági termelést és meg akarja szüntetni a zsidóság gazdasági egyedulalmát. Nem tartja helyesnek a kulturális összeolvadást sem. Ezzel a célkitűzéssel alapította meg Koc a Nemzeti Egyesülés Táborát (Obóz Zjednoczenia Narodowego, röviden OZN, illetve OZON) s annak 1937 március i-én határozott pártszervezetet adott, hármastagozatot állítva fel: a városi, falusi és munkásosztály alapján. A szervezet megalkotása után mindjárt vissza is vonult a politikai élettől s pártjában a vezéri tisztet munkatársá: Skwarczynski tábornok vette át, aki a mostani választások alkalmával irányította a párt tevékenységét. Koc a szellemi vezér szerepét tölti be, távol a mindennap zajától, miközben személyesen igyekszik meggyőződni az országban uralkodó bajokról, megismerni a tennivalókat és elsősorban a kisebbségi kérdés megoldásának lehetőségeit, amelyekről a gyermekkor élményei kapcsán is nem egy tapasztalatot szerzett. Minthogy kisebbségi vidéken született, már gyermekkorában látta a zsidó gettók és az ukrán falvak nagy kérdőjeleit s már akkor megtanulta, hogy az államra mily súlyosan nehezednek ezek a széthúzó erők, melyek az orosz cári rendszer elnyomásának fájalmát és centrifugális ideológiáját áthozták az új lengyel állam testébe is.

Mindezen megfontolások jegyében oszlatták fel szeptemberben a sejmeket, két évvel a megbízás lejártá előtt s annyira váratlanul, hogy maga a házelnök, a régi rendszer egyik megalkotója s a választási törvény életbeléptetője: Slawek volt miniszterelnök csak egy órával a ház ülése előtt szerzett tudomást a bekövetkezett tényről. A kormány programja tökéletesen fedi a Koc-féle polonizmus előbb vázolt

célkitűzéseit s ez a megegyezés mutatja legvilágosabban a sejm feloszlás mögött rejlő személyek szerepét. Hozzávetőlegesen a következő pontokban lehetne meghatározni a kormány választási programját: választói törvény megváltoztatása, az önkormányzatok erősítése, a működő és erős — tehát társadalomban szerepet játszó — politikai pártok lehető összefogása, az időleges pártok megsemmisítése, a baloldali akció kiküszöbölése, az államellenes, elsősorban kommunista támadások letörése, a fiatalság felszínre hozása s így a független Lengyelország életében felnőtt nemzedékek hatalomhoz juttatása, a parasztrétegek kiemelése. Ebből a programból élesen emelkedik ki a lengyel színezet s teljesen eltűnni látszik az a kódos szláv eszmeiség, amely még az utolsó években is áthatotta a lengyel társadalmat s politikai fogalmazást is nyert az ND (Nemzeti Demokrácia) szervezeteiben. Ma már arról beszél az OZON hivatalos lapja, a Gazeta Polska, hogy Lengyelországban „az ifjú, törekvő és a nemzet ösztöneiben élő elemek győzedelmeskedjenek, ne a régi, háború előtti eszmevilágban felnőtt nacionalizmus legyen előtérben, hanem diadalt arasson az új alkotás, amely a mai valóságállamból fakad és alkalmas arra, hogy a lengyel életet messze előre vigye“ (1938 október 28.) Ez a programra a lengyel egyéni élet érdekében élesen szembeszáll a pártkultúrával, — elfelejtve, hogy maga is ilyet akar — amikor kritikát gyakorol az „örökös pesszimizmák és doktrínerek“ fölött s követeli az alkotó típus uralmát, mely nem elméletet ír, hanem az életben valósítja meg a követeléseket.

Ilyen körülmények között indult meg a választási harc s fejeződött be november 6-án a kormány, illetve a vele azonos OZON teljes, kb. 80 százalékos többségű győzelmével. Az ellenzéki pártok közül azok, amelyek a jelölések alkalmával sem kaptak megfelelő szavazatot, mint a Néppárt, Nemzeti Radikálisok kiestek, de bekerültek többen a régi ukrán képviselők közül, sőt az erősen szélsőséges UNDO három szavazattöbbséget nyert. (Összesen kilenc ukrán képviselő ül jelenleg a sejmben.) Teljesen visszavonultak a régi kormányzópartok, maga Slawek is kibukott s helyette a vilnai kerületben új emberként Pilsudski nagy ellenfele: Zeligowski tábornok került be a Házba.

Ilyen körülmények között indul meg az új parlament működése, amelyre a politikai feladatokon kívül hatalmas gazdasági és társadalmi problémák megoldása is vár. Éppen ezek miatt szeretnők a mai társadalomgazdasági helyzetet néhány szóval vázolni, hadd lássuk mi valósult meg eddig és mi vár ezután a lengyel sejmre, s mik a lehetőségei a polonizmusnak?

A mai lengyel államnak, amely a polonizmus programjában az élet legkisebb részletének irányítását is kezébe akarja venni, nagyon nagy feladatai vannak a társadalmi élet egyensúlyának megteremtése körül. Az utóbbi évek nagyszámú parasztmegmozdulása, sőt az 1937 augusztus 16—25. között lefolyt parasztsztrájk rádöbentette a kormányt és a társadalmat arra, hogy a parasztság és a mezőgazdasági elemek helyzetének tökéletes megjavítása nélkül a lengyel nemzet sebeinek begyógyítása elképzelhetetlen. Attól az időtől kezdve fokozatosan jelentkezik egy-egy gyógyszer s a megoldások útján nem szabad lebecsülnünk azt az intézkedést, melynek következtében 1937 őszén

hatóságilag emelték a mezőgazdasági munkások bérét, átlagosan tíz százalékkal. Természetesen a mezőgazdasági munkások, napibéresek munkadíja még így is nagyon csekély, mert a középlengyel vajdaságokban csak napi 50 garas, a keleti vajdaságokban pedig napi 90 garas - 1 zloty. De még ez az emelkedés is megelégedést szült, mert vele együttjárt bizonyos más irányú kedvezés is, így az adómérséklés, sőt a csak bérükből élő munkások adójának teljes elengedése. 1937 novemberében a közigazgatás azzal is segítségére sietett a parasztságnak, hogy felállították a sad pracy-t (munkabíróság), amely egy a kormány által kinevezett bíró elnöke alatt, munkaadó és munkavállaló által választott esküdt közreműködésével mond első fokon ítéletet a mezőgazdasági munkások és birtokosok közötti perekben. Természetesen mindez nem oldja meg a lengyel parasztság egyetemes bajait s nehéz is rövid idő alatt végrehajtható politikát gyakorolni ott, ahol a lakosság 61 százaléka a kisgazdák és a gazdasági cselédek rétegébe tartozik. De meg akarják oldani céltudatos földreformmal, melynek kapcsán felszantanák a lengyel nagybirtokot. Hogy milyen fokban állapítanak meg a birtoknagyság maximumát, erre vonatkozólag még nincsenek részletesen kidolgozott tervek. Közvetett úton nyújtott segítséget jelent az is, hogy azok a családok, melyek esetleg nagyszámú gyermekeiket nem tudják eltartani s melyekben a született és életben maradt gyermekek száma meghaladja a hármat, gyermekeiket állami menhelyre adhatják s azokat az állam teljesen díjtalanul neveli föl. Természetes, hogy ezeknél a kérdéseknél elsősorban a nincstelenekekről van szó, akik a legnagyobb gyermekáldással tűnnek ki. Ilyeneknél felbecsülhetetlen segítséget jelent ez az állami beavatkozás, másrésről pedig elviselhető az a gondolat, hogy a gyermeket befolyásuk alól kiengedik s a nevelésbe nem szólhatnak bele. A lengyel állam pedig mindenképpen nyer ezzel az intézménnyel, mert meggátolja bizonyos fokig a gyermekszületés mesterséges korlátozását, amely az utóbbi évek bűnügyi statisztikája szerint nagy mérvet öltött. Egyébként is a népesség visszafejlődése, illetve a természetes szaporodás fokozatos csökkenése az utóbbi években már veszedelmes tüneteket mutatott. Jellemző, hogy amíg 1921—1925 között a természetes szaporodás ezer lakosra eső arányszáma 16.2, addig 1926—1930 között már csak 15.5 és 1931—1935 között pedig csupán 13 volt. Ez abszolút számokban kifejezve azt jelenti, hogy egy évi átlagban az utolsó öt év folyamán Lengyelország lakosainak száma legalább 100.000 lakossal kisebb arányban szaporodik, mint szaporodott az állammá alakulás első öt esztendejében. Még félelmetesebbé teszi ezt a számot az a körülmény, hogy a kivándorlás aránya is folytonosan emelkedik, mert amíg 1935-ben 29.846 személy vándorolt ki, addig 1936-ban már 44.042 és 1937 első felében 54.628. E magas szám jelentőségéből nem veszít azzal, hogy a kivándorlók között sok volt a zsidó vallású és nemzetiségű, akinek az eltávozását a mai lengyel mozgalom non tartja veszteségnek a köz számára. A zsidó kivándorlási statisztika ugyanis fokozatosan csökken; így 1935-ben Palesztinába költözött végleges megtelepedés céljából 24.758 zsidó, 1936-ban már csak 10.605 és 1937 első felében csupán 584. Az sem valószínű, hogy ez az arányszám fokozatosan

emelkedni fog, mert azok az orthodox zsidók, akik számára a rituális vágás eltiltása vallási kényszerként parancsolta a kivándorlást, már eltávoztak a lengyel földről, viszont akik ott maradtak, más módon nem látják biztosítva életüket és vagyonukat, mint a lengyel földön, s ezért nem is fognak észrevehető tömegben kivándorolni.¹ És a lengyel lakosság szaporodásának csökkenésével szemben észrevehetően jelentkezik a nemzetiségi területeken élő népesség szaporodásának emelkedése. Pl. 1931—1935 között a lengyel lakosság lassú szaporodásával szemben az ukrán nemzetiségű népesség 16 ezrelékben szaporodott. Említésre méltó, hogy a születési arányszám is ezen a vidéken sokkal kedvezőbb, de ugyanakkor nagyobb a gyermekhalandóság és ezért a természetes szaporodás aránya bizonyos fokig alacsony. A német vidékeken még kedvezőtlenebb a természetes szaporodás, mert csak 5 ezrelékes; a zsidóké 9. A lengyel népiség e szerint a második helyen áll. Ezek a kérdések is kényszerítik a polonizmus mozgalmát arra, hogy a megélhetés általános színvonalát emeljék s az állam vonzóerejét fokozatos munkásvédelemmel kiépítsék és a családi életet biztonságosabbá tegyék. Az utolsó két évben több pontot meg is valósítottak a kitzüött programból s ezek között első helyen kell említenünk a fizetéses szabadság, az ifjúság- és növédelem, az általános, mezőgazdasági elemekre is kiterjedő biztosítás kérdéseit. A munkásvédelem tekintetében, amelynek gazdasági, társadalmi és egészségügyi kihatása ismeretes, mindenütt érvényre juttatták a 42 órás munkaidőt; az ifjúság- és növédelem szempontjából pedig kiemelendő, hogy e vonatkozásban megtiltották az éjjeli munkát, valamint a 15. életévüket be nem töltött munkásoknak gyárakban való alkalmazását. A munkanélküliség érzésén pedig állandó segélyekkel könnyítenek; a Fundusz pracy (munkaalap) pénztárából erre a célra költségvetésileg biztosított összeg áll rendelkezésre. Időleges segélyek nem tartoznak ebbe az összegbe s ilyen címen 1937-ben több mint 70.000 zlt fizettek ki, míg a munkanélküliek részére az alapból kiutalt segély összege ugyanakkor 27 millió zl-ra emelkedett. Ha ezt az összeget elosztjuk a nyilvántartott 940.000 munkanélküli számával, akkor kiderül, hogy kb. 386 zl jut egy-egy személyre egy esztendőben. Ez a szám azonban nem mértékadó, mert a munkanélküli személyek folytonos hullámozásban élnek, máról holnapra álláshoz juthatnak s akkor csökken az abszolút szám.

De ezek a jelenségek minden állam életében egyforma nehézségeket okoznak s nemcsak a lengyel állam betegségének jelei. Lengyelországnak különös gondot inkább a kisebbségek jelentenek, amelyek kielégítése a legtökéletesebb politikával sem lehetséges, mert gazdasági okok mellett inkább lélektani jelenségek teszik a megoldást csaknem lehetetlenné. Kétségtelen, hogy a lengyel alkotmány (1921:109 és ii 8) Európában nem ismert jogokat nyújt a kisebbségeknek s a polonizmus céljai között a kisebbségekkel való testvéri együttélés is fontos helyet foglal el. A lengyel hivatalos kimutatások szerint ma a lengyelek teljes száma 21,993.400, akikkel szemben áll 3,222.000 ukrán,

¹ Statisztikai adatainkat a Rocznik gospodarczy i polityczny 1938, című hivatalos lengyel kiadványból merítettük; de a legújabb anyag még ebben sincs feldolgozva. Így 1938. évre nem tudunk összehasonlító anyagot találni. A zsidókérdésre nézve l. Liebman Hersch: Le Juif délinquant c. munkat. Paris, Alcan, 1938.

1,219.600 ruszin (azok az ukránok, akik a lengyel állami gondolatot elismerik, csak a faji különállást hangsúlyozzák), 989.900 fehérorosz, 338.700 orosz, 741.000 német, 3,100.000 zsidó és 878.600 egyéb kisebbség. Százalékos arányban kifejezve a lengyel nemzet száma 68,9, míg a legnagyobb kisebbségé csak 10,1. Ez a szám nem is jelentene semmi veszélyt a lengyel államra; a helyzetet csak az nehezíti, hogy az ukrán és ruszin elemek egy helyen összpontosulnak. Így Volhíniában 68,4, a stanislawóvi vajdaságban 66, a tarnopoli vajdaságban 45,5 és a lembergi vajdaságban 34,1 az ukránok és ruszinok arányszáma. Könnyen fogalmat alkothatunk arról, hogy mit jelent ez az arány akkor, ha a nevezett nemzetiségek követeléseiket területi igények formájában is érvényesíteni akarják. Ma az a helyzet, hogy azok az ukránok, akik a tábortüzek mellett beszéltek meg a nagyukrán álmok megvalósítását, ma sem akarnak a lengyel állammal együtt működni. Ezek nemzedékrendi fogalmazásban a kb. 1903 előtt született egyének. Az azóta felnőtt ifjúság már valamivel józanabb, megszokta a lengyel államiság gondolatát, kevés kivétellel lemondott a megvalósíthatatlan álmokról és együtt akar működni a konstruktív lengyel államalkotó politikával. Belsőleg teljes autonómiát akarnak, résztvesznek a törvényhozásban s legutóbb is kilenc képviselőt küldöttek a sejmbe. Külpolitikai céljuk azonos a lengyel állam céljaival, azzal a feltétellel, hogy teljes önállóságot érnek el a népiségi területeken a közigazgatásban éppen úgy, mint a művelődéspolitikában. Az állam mai vezetői nagyon jól tudják, hogy az ukrán követeléseket minden vonatkozásban ki kell elégíteni s Rydz-Smigly már hatalomhoz jutásának első hónapjaiban érezte befolyását annak érdekében, hogy az ukrán vidékeken a közigazgatás a legmesszebbmenő engedékenységet tanúsítsa a lakossággal szemben. A német kisebbség nem oly veszélyes a lengyel államra, mert még a legsűrűbben lakott területen is csak 9,8 százalékos a németeknek a lengyelekhez viszonyított aránya (Pomorze) s az utána következő poznanai vajdaságban 9,2. Szilámban 7 s a többi területeken (Lódz, Varsó, Volhínia) 2—5 százalékos a német arány. Ebben a tekintetben inkább a külpolitikai helyzet okoz nehézséget, valamint az a körülmény, hogy a németek által kis mértékben bár, de mégis lakott vidékek egybeesnek a nyugatról jövő politikai és területi nyomás zónájával. A német elemek annyira meg vannak elégedve a mai helyzettel, hogy a választások alkalmával nem is léptek föl kisebbségi programmal, hanem mindnyájan a kormány mellé állottak. Belsőpolitikai tekintetben semmi zavaró körülmény nem jelentkezik s ha a külpolitikai helyzet nem változik, a lengyel államnak nem fog nehézséget okozni az elenyésző német nemzetiség, nem is szólva arról, hogy kb. másfél millió lengyel lakik német területen. Más a helyzet a zsidó kérdésben s elsősorban azért, mert a zsidó elemek a városokban egy tömegben élnek s az Európában mindenütt jelentkező antiszemita hullám a lengyel társadalmat sem hagyta érintetlenül. A hivatalos OZON-nyilatkozatok ugyan ellene vannak, mint láttuk, mindenféle radikális megmozdulásnak, de a sajtó (Gazeta Polska, Robotnik miejski, Wies Polska, mindhárom az OZON hivatalos lapja) sohasem felejt el a nyilvánosság előtt hangoztatni azt a tényt, hogy a zsidóság 86 szá-

zaléka város lakó s azt sem, hogy a foglalkozási statisztikában a zsidó kereskedők 62.6 százalékot foglalnak el, míg a földművesek csak 0.9-et. Körülbelül 500.000 azoknak a zsidóknak a száma, akik anyanyelvüket lengyelnek tüntették föl, a többi, tehát két és fél millió, zsidónak vallotta magát faj és vallás szerint egyformán. Ez nehezíti helyzetüket.

A zsidókérdés szorosan kapcsolatos azzal a radikális gazdaságpolitikával, amelyet az új lengyel mozgalom képvisel, amikor a gazdasági életből ki akarja küszöbölni azokat az elemeket, melyek nem államalkotó tényezők. (Gazeta Polska, 1938 október 18.) Hangoztatja ez a célkitűzés, hogy a hatalmas magánvagyon csak megfelelő állami kézben válik a köz hasznává s a gazdasági liberalizmust valló háboiuelőtti nemzedékek befolyását gazdasági téren is le kell törni, hogy szóhoz jussanak a lengyel népelemek. Az egész államéletnek gazdasági szempontok szerint való irányítását tartják szükségesnek, a közgazdasági nevelést s a lengyel népnek mindenütt való elhelyezését, az összes magánvállalatoknál a lengyel fiatalság alkalmazását a nem fajlengyelekkel szemben. Ezen a téren a szövetkezeteknek és korporációknak maguknak is le kell számolniok a zsidósággal, amely a nemzeti élet egységét zavarja. Ha másképpen nem, szinte elviselhetetlen adókkal kell kézbevenni a magántőkét s a köz szolgálatába állítani — írja ennek a mozgalomnak a sajtója, nem is célozva arra, hogy az esetleges káros következményeket hogyan kellene elhárítani és az átmenet nehézségeinek megoldásáról gondoskodni. De eltekintve ettől az elméleti értékű politikai iránytól, a lengyel gazdaságpolitika nagyon előrehaladt az utolsó évben, különösen az eladás megszervezése terén s ennek kapcsán elérte azt, hogy az egész országot behálózó Belkereskedelmi Bizottság (Komisja Handlu Wewnetrznego) kezdte meg működését, amely összegyűjti a parasztok termésközlőségét és a piacot megszervezve értékesíti a mezőgazdasági terméket. Azonkívül vizsgálja a termelés elveit, feladatait és felvilágosításokkal mozdítja elő olyan termények termesztését, amelyek jobban elhelyezhetők a piacon s kiegyensúlyozza az ellentéteket az egyes mezőgazdasági övezetek között. Az ipari termelés tekintetében a polonizmus korporációkat és szindikátusokat hozott létre s elérte az ipari áraknak a világpolitikai konjunktúra mostani növekedésével kapcsolatban jelentkező általános emelkedését, de ugyanakkor a mezőgazdasági árak növekedését is azzal arányosan. A szellemi és fizikai munkások háztartási arányszáma ezzel egyidejűleg természetesen szintén növekedett, de ugyanakkor javultak a kereseti viszonyok is és ezáltal kiegyensúlyozódott a termelő és fogyasztó érdeke. Növekedett közvetlenül az állam bevétele is előnyös külkereskedelmi szerződések révén. A lengyel gazdaságpolitikának különben egyik legégetőbb kérdése a nyugaton elhelyezkedő nehézipar biztosítása. Ezt oly módon kísérlik meg, hogy Katowice környékéről Közép-Lengyelországba helyezik át a feldolgozás központjait. Az Ipar Központi Szervezete (Centralny Organ Przemyslu=COP.), amelynek központja Kielce és Sandomierz közötti terület lenne — maga is vasérc-termelő vidék — egyesitené az ipari feldolgozást egész Lengyelországban. Ennek a célnak elérésére természetesen tökéletes úthálózatra van

szükség. E terv értelmében Lengyel-Szilézia és Cieszin (Teschen) Krakkón keresztül össze lenne kötve a COP-vel. Ugyanakkor pedig a Visztula- és Odera-csatornát szeretnék kiépíteni s ezen keresztül tökéletesen biztosítani a szállítást nyugat felé. Ez a terv már a megvalósulás felé közeledik, az előmunkálatok legnagyobb része megtörtént, nehézséget egyelőre a hatalmas gyártelepek áttelepítése okoz. Nyilvánvaló, hogy e munkaprogramm tényezői között nem kis szerepet játszik az ipari telepek földrajzi helyzete is, amely háború esetén könnyű támadásnak teszi ki a legfontosabb hadianyaggyárakat és erőműveket. Háborúra a lengyel nép ugyan egyelőre nem számít, de a védelemre tökéletesen felkészül. A lengyel társadalom katonai nevelése annyira hangsúlyozott, hogy Rydz-Smigly egyik beszédében így jelölte meg a célt: a lengyel gyermeknek a Miatyánk szavaival együtt kell magába szívnia a lengyel hadsereg megbecsülésének és harci szellemének gondolatát. A háború esetén felkészült védelemnek kiépítését bizonyítja az is, hogy 1937 december 7-én a sejm megszavazta az általános hadkötelezettség kibővítéséről szóló törvényjavaslatot, amelynek keretében a nők általános hadkötelezettségének elve jutott kifejezésre. Így bár Lengyelország határsávja Németország felé több mint kétezer km, mégis valószínű, hogy védelmi háborúban ellent tud állani bármiféle nyomásnak. Ezt a védelmet igyekszik alátámasztani a motorizálás is, valamint a vasúti hálózat nagyobb fokú kifejlesztése nyugat és északnyugat felé. Minden háborús lehetőséget azonban megelőz a lengyel diplomácia ügyessége és fordulatossága. Lengyelország ebben a tekintetben felismerte a helyzet követeléseit s igyekszik hatalmi pontjait Közép-Európában tökéletesen kiépíteni ugyanakkor, amikor Németországgal is a baráti egyetértés szálait erősíti. Ennek a jele az 1937 október 5-én kötött német-lengyel tranzitöszerződés is, amely az ú. n. korridoron keresztül minden vámellenőrzés nélkül teszi lehetővé német vonatok átfutását, természetesen csukott kocsikkal és zárt ablakokkal. A német állammal való kapcsolatok megerősítésére irányulnak a francia befolyás csökkenését eredményező egyéb szerződések is, amelyek mind a lengyel külpolitikai öncélúság kifejezői. Mint folyóiratunk hasábjain Pongrácz Kálmán megállapítja: a lengyel politika ruganyosabbá és reálisabbá vált, s egyre inkább annak a belátásnak jegyében formálódott, hogy Lengyelországnak, mint két nagyhatalom közé beékelte harmadik államnak, elvi merevségektől és előítéletektől függetlenül mindig csak saját érdekét kell mérvadónak tekintenie.¹ Ennek az érdeknek szolgálatát jelenti a középeurópai államok iránti érdeklődés is, amelyekkel Lengyelország mindezekig csak gazdaságilag működött együtt. A jövőben külpolitikai irányvonalának megváltozásában a horizontot is talán ezek a dunai államok fogják meghatározni.

KOMORÓCZY GYÖRGY

¹ Magyar Szemle, 1938. október.

LENGYELORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA

AZZAL, hogy Bogumin (Oderberg) és a jablunkai hágó birtokával a lengyelek kezére jutott a Felvidék északnyugati kapuja, ahonnan a Vág völgyén, de a morva síkságon át is nyitva áll délnek az út, Lengyelország dunai hatalommá vált s általános európai súlya is megnőtt, mert ha a cseh-morva medence a kontinens egyik kulcsa, ennek fontos együtthatója Bogumin és Jablunka. Ha tehát 1935 február elsején a szejm külügyi bizottságában Beck külügyminiszter azt mondta, hogy „a dunai államok úgyszólván szomszédosak velünk, mindenesetre a mi hagyományos és valóságos kapcsolataink szférájához tartoznak“, néhány hét óta ez a szomszédság még közelebbi s a magyar-lengyel kapcsolat is szorosabbá vált. Ez a mozgás, a nemzetközi helyzet átalakulása pedig úgy látszik, tovább tart, miért is érdemes szemügyre venni a lengyel külpolitika útját.

A lengyel külpolitika alapproblémájában is hasonló a magyarságéhoz azzal a különbséggel, hogy a lengyelek nemzetközi feladata még a miénknél is bonyolultabb. Ők is két néptenger közt élnek, de közvetlenebb szomszédságban, és bár mind a magyarság, mind a lengyel-ség birodalmi határai egyformán nem felelnek meg az etnográfiai kiterjedésnek, az ő helyzetük annyival nehezebb, hogy nem is tehetnek szert természetes határookra. Történelmük során egyedül a Kárpátok gerincén volt természetes határuk és a tengerparton, amelyért azonban folyton küzdeniük kellett.

A történelemben először fellépő lengyel fejedelemség a tizedik században az Oderán innen és a Visztulán túl terjedt, később a Kárpátoknál összeért Magyarországgal, de a porosz sziget épp úgy az útjában állott a Keleti-tenger felé, mint a mai Kelet-Poroszország. A XVI., XVII. és XVIII. században a Dnyeperen is túl terjedt, le majdnem a Fekete-tengerig, magában foglalván az egész mai ukránlakta területet. A harmincéves háború idején a helyzet sokban hasonló volt a maihoz: a danzigi folyosó is megvolt, a birodalomhoz tartozott a mai Ausztria és a Szudétavidék, igaz, hogy egész Csehország és Morvaország is s a Kárpátoknak egy rövid darabján összeért Lengyelország a törököktől szabadon maradt Csonka-Magyarországgal. A XVIII. században Nagy Frigyes megszerzi Sziléziát és a Visztula és Odera közti keleti tengeri lengyel kijárót, tehát a mai danzigi korridor egyik elődjét, ekkor osztják fel először Lengyelországot, 1772-ben.

Az akkori Lengyelország területének közel hatvan százalékát kapta vissza a világháború után feltámadt lengyel állam, természetes határa azonban most is csak a danzigi folyosó tengerpartján és a Kárpatoknál van. Minthogy pedig határai igen hosszúak, katonai helyzete nehéz. A lengyel-orosz határ 1412 kilométer, a lengyel-német pedig 1912 kilométer hosszúságban húzódik, s ha Oroszországgal szemben a határ nehezen védhető is, de legalább nehezen járható. Németország felől a folyók bevezetnek Lengyelországba. Ezenfelül Kelet-Poroszország csupán száz kilométerre esik Varsótól, úgyhogy onnan a lengyel főváros a német ágyúk lőtávolaiba esik, nem is szólva arról, hogy a danzigi folyosót Németország könnyűszerrel átvághatja s hogy a lengyel ipari és bányavidék a német repülőterek tözsomszéd-ságában van. Világos, hogy ezeket a hosszú és nem természetes határokat a harminckét milliós nemzet akkor sem tudná a maga erejéből megvédeni, ha a világ leggazdagabb és legiparosodottabb, tehát hadi szempontból legfölszereltebb népe lenne. Ehhez járul, hogy nemzeti-ségi szempontból nem teljesen homogén: 1931-ben a lengyel statisztika a görög-katolikusok számát 10,4, a görög-keletiekét 11,8, a zsidó-két 9,8, a protestánsokét pedig 3,1 százalékban mutatja ki, így tehát a túlnyomórészt egyesült és ortodox ukránok és fehér-oroszok és a többnyire protestáns németek a zsidókkal együtt a lakosság harmad-résznél többet tesznek ki.

Ennyi külpolitikai és katonai hátrányt csak kétféle módon lehet kiegyenlíteni: a szokottnál nagyobb és jobban felszerelt hadsereggel és olyan külpolitikai helyezkedéssel, melynek révén Lengyelország elkerülhet minden háborút akár Németországgal, akár Oroszországgal. Arra is gondolnia kell, hogy két nagy szomszédja háborúba ne keveredjék egymással, mert akkor a hadszíntér sorsa vár rá. Ez a magyarázata annak, hogy a lengyel külpolitikának első, sőt eleinte kizárólagos célja a status quo fenntartása volt, lehetőleg egész Európában. Háború esetén ugyanis Lengyelországnak, ha nem válik is csatátérré, esedeg kizárólag egyik nagy szomszédjára kellene támaszkodnia, amit Lengyelország mindig el akart kerülni. Ez a rögzítő törekvés tette a lengyel külpolitika alapjává a francia szövetséget addig, amíg Lengyelország remélhette, hogy a kollektív biztonság jelszavával a francia katonai túlsúly kizártta tesz minden háborút a kontinensen. Amint azonban látta, hogy Franciaország pusztán fegyvereinek fenyegetésével nem képes többé a status quot fenntartani, hogy tehát az együttes biztonság diplomáciájából könnyen oszthatadan háborút támadhat, Lengyelország azon nyomban hátrat fordított a kollektív módszernek és a háborúkat elszigetelő kétoldalú szerződések rendszerét tette magáévá.

De más szempontból is fejlődésen ment át a lengyel diplomácia. Kezdetben, amíg a katonailag gyöngé weimari Németország és a mainál kevésbé felfegyverzett szovjet között élhetett, Lengyelország megmaradhatott a negatív status quo politikánál. Németország megerősödése és a szovjet külpolitikájában megjelenő pánszláv vonás azonban új politikát kívánt meg.

A helyzet ugyanis a húszas évek során az volt, hogy nyugaton és keleten egy-egy nagy, de külpolitikájában aránylag passzív hatalom

állott. északon szabad kijárata volt a danzigi folyosón a Keleti-tengerre, délen pedig Románia, az egyetlen se nem germán, se nem szláv szomszéd felé. Később azonban nemcsak a nyugati és keleti határon nőtt meg a szomszédok hatalma, hanem az a veszély is fenyegette Lengyelországot, hogy északon Németország állja el a kijáratot a Keleti-tenger felé, délen pedig az orosz-cseh szövetség teremt közvetlen területi összefüggést Szovjet-Ukrajna és a Ruténföld között azzal, hogy Lengyelországtól elszakítja az ukránlakta Kelet-Galíciát. Mind a két irányban fölvenni a küzdelmet, északon kivédeni a danzigi folyosón a német irredenta-nyomást és ugyanakkor délen megakadályozni az orosz-cseh kézfogást, túl nagy feladat lett volna. Ekkor a katonai és politikai okok egyaránt azt tanácsolták Lengyelországnak, hogy a németekkel béküljön ki és a pánszláv mozgolódás ellen kezdje meg már idejekorán a harcot. Stratégiaileg azért volt ez a helyesebb út, mert a Kelet-Galíciába betörő oroszokkal szemben Lengyelország számíthat idejekorán érkező és hatékony idegen segítségre, ha ugyan a lengyel hadsereg egymaga nem volna elegendő, ami ma már valószínűnek mondható, viszont a danzigi folyosón a világ semilyen hadserege sem állhatna ellent a kétoldalú német nyomásnak.

Csehországban mindig volt talaja a pánszlávizmusnak, viszont a lengyelek gyakran hivatkoznak arra, hogy ha vérük szláv is, gondolkozásuk, politikai életformájuk nem szláv, hiszen legtöbb háborújukat szlávokkal vívták meg s élénken emlékezetükben maradt, hogy 1920 júliusában és augusztusában a csehek akadályozták meg a szovjet-hadsereg ellen felajánlott 20—30.000 főnyi magyar lovasság Lengyelországba küldését s nyilvántartották, hogy Masaryk 1920-ban GiUersonnak, a Vöröskereszt nála járó képviselőjének kijelentette: „Kárpátalji Oroszországban bizonyos ideig tartó orosz kölcsönt látunk, amelyet a tulajdonosnak az első alkalommal vissza fogunk adni.“ Amihez Kramarz 1925 április 12-én az Orosz Társaság pozsonyi ülésén hozzátette: „Felhívom figyelmüket, hogy én és Benes a békeértekezleten ... a mi érdekeink mellett Nagy-Oroszország érdekeit is szem előtt tartottuk. Ez egyelőre olyan módon sikerült, hogy keresztülvittük a Kárpátalji-Oroszországnak a mi köztársaságunkhoz való csatolását, hogy később összeérhessen Csehszlovákia a nagy egyesült Oroszországgal.“

Mindez sok más jellel együtt azt a meggyőződést ébresztette a lengyelekben, hogy lengyel-orosz háború esetén a csehek hátba támadnák Lengyelországot. És mert látták, hogy a pánszlávizmus előbb-utóbb Kelet-Galíciának Lengyelországtól való elszakításával igyekszik majd megvalósítani a lengyeleket délről bekerítő szláv korridort, Lengyelországban többen is úgy jellemezték a lengyel-cseh kérdést, hogy a két államnak a világháború utáni formában való egymás mellett élése ellentmondás, mert vagy a csehek segítségével fogják amputálni Lengyelországról az ukránlakta Kelet-Galíciát, vagy pedig a lengyelek segítségévél Csehszlovákiáról a Ruténföldet.

Így tolódtott el a lengyel külpolitika súlypontja a húszas évek eleje óta a harmincas évek derekáig a lengyel-német kisebbségi és irredenta-vitáról a Ruténföldre, a status quo-tól a revízió felé. S talán

nem érdektelen ennek az alapvonalaiban megrajzolt útnak egyes állomásait is sorra venni.

1920 nyarán Pilsudski, oldalán a francia Weygand-nal, veri meg a szovjethadsereget Varsó külvárosában, Prágában. Ekkor fenyegeti meg Lloyd George ultimátummal a szovjetet Lengyelország védelmében s ezután a lengyel politika mindent nyugatról vár. A napóleoni háborúk óta hagyományos franciabarátság zavartalan; 1921 február 19-én létrejön a francia-lengyel politikai, 22-én pedig a katonai szerződés. 1925 október 16-án azonban a nyugati hatalmak garantálják Franciaországnak Belgiumra, de nem garantálják Lengyelországnak Németországra néző határát. Ennek biztosítását az ugyanakkor megkötött német-lengyel döntőbírósi egyezményre bízzák, Franciaország pedig azzal kárpótolja Lengyelországot, hogy kölcsönös segélynyújtási szerződést köt vele. Ez azonban a lengyeleket nem elégíti ki. Az az érzésük, hogy a nagyhatalmak a danzigi korridor felé akarják levezetni a német irredentizmust s azt mondják, hogy ha ezek után lengyel-német háború esetén Franciaország szerződéses kötelezettségéhez híven hátra akarná támadni Németországot, ezt csak úgy tehetné meg, ha a két locarnoi jótálló, Anglia és Olaszország ebbe beleegyeznék. Hogy pedig a lengyelek okoskodása helyes volt, az bizonyult a cseh kérdésben, amikor is kiderült, hogy Franciaország külpolitikai tekintetben valóban csupán brit domínium. Beck később, 1935-ben a bevezetésben már említett beszédében a lengyelek kellemtelen élményének mondta Locarnot. Ekkor ingott meg Lengyelország bizodalma a nyugati nagyhatalmakban és így keresett közelebbi támaszt Locarno után egy évvel, amikor 1926 szeptember 18-án barátsági és együttműködési egyezményt kötött Jugoszláviával, amelyet 1930 december 13-án megújított.

Azóta is távoli, de állandó együttműködés és néha részleteiben is meglepő összhang áll fenn Varsó és Belgrád között, s ma meg lehet állapítani, hogy akkoriban ez a két állam volt a status quo legerősebb híve Kelet-Közép-Európában valószínűleg azért, mert nekik volt a legtöbb vesztenivalójuk egy esetleges háborúban. Később mind a kettő egyre jobban távolodott a nyugati nagyhatalmaktól és közeledett a középeurópaiakhoz. A lengyel külpolitikának déli elemei megerősödnek 1929-ben, amikor október 24-én Lengyelország és Románia egyeztető és döntőbírósi, 1931 január 15-én pedig szövetségi szerződést kötött. Ezután merül fel a német-osztrák vámunió terve 1931 tavaszán s indul meg 1932-ben a közeledés Franciaország és Szovjet-Oroszország között. A lengyelek megütközve látják, hogy Franciaország, amely Locarnoban Németország felé kötötte meg a kezét, most a másik nagy szomszédal, Oroszországgal kezd barátkozni. A franciák, hogy a lengyeleket megnyugtassák, előbb létrehozzák a lengyel-orosz megnehtámadási szerződést (1932 július 25-én). Ebben az időben még Zaleski a lengyel külügyminiszter és Beck az államtitkár, október 3-án azonban már Beck a miniszter s november 29-én aláírják a francia-orosz megnehtámadási egyezményt is. A franciák ugyan azt bizonygatták, hogy orosz támadás esetén Franciaországnak módjában lesz megvédeni Lengyelországot, a lengyelek azonban a szerződésnek nem

csupán a betűit, hanem a szellemét is számba vették és Locamo után most már a második csalódásukat kezdték nyilvántartani Franciaországgal szemben. Két hét múlva sor került a harmadikra is, amikor 1932 december 11-én az emlékezetes öthatalmi nyilatkozatban Amerika, Anglia, Franciaország és Olaszország elismeri Németország fegyverkezési egyenjogúságát és Németországgal együtt kimondják, hogy a leszerelési értekezleten a fegyverkezést lényegesen korlátozni akarják. Erre Beck 1933 február 16-án kijelenti, hogy a leszerelési értekezletnek szerény eredményekkel meg kell elégednie, különben felbomlik, Lengyelország pedig nem játéklabdája a többi hatalomnak, még szövetségeseinek sem. Varsóban tehát rossz néven veszik Franciaországtól, hogy le akar szerelni, s hogy erre Lengyelországot is rá akarja bírni.

A franciaellenes hangulat első nagy fellobbanására kerül azután a sor 1933 nyarán. Július 15-én Rómában aláírják a négyes paktumot, amely a két nyugati és két közép-európai nagyhatalom direktóriumára alátalozza Európát, amit Lengyelország a maga mellőzésének tekint, ezenfelül azonban a négyhatalmi szerződés előzményei szerint Mussolini ebből akarta megteremteni a revízió eszközét, ami ismét azt az aggodalmat kelti Lengyelországban, hogy a nagyhatalmak a német revíziós szándékokat a danzigi folyosón akarják kielégíteni. Voltaképpen ekkor szakadnak el a lelki szálak Varsó és Párizs között. Október 13-án vámháború tör ki Franciaország és Lengyelország között s negyedév múlva, 1934 január 26-án, néhány nappal Hitler uralomra jutásának első évfordulója előtt, aláírják a német-lengyel tíz évre szóló megnehtámadási szerződést, amely után vége szakad a német-lengyel vámháborúnak, ennek későbbi következtéképpen Lengyelország tudomásul veszi Danzig nemzeti-szocialista megszerveztését, a németek pedig ettől fogva ritkábban és megértőbb hangon írnak a lengyelországi német kisebbség helyzetéről. De ha Varsó kikapcsolta is az ellentéteket és odáig elképzelhetetlen mértékben megjavította a lengyel-német viszonyt, ugyanakkor a másik nagy szomszéd felé is tett csillapító gesztust. Beck februárban Moszkvába utazott és május 5-én meghosszabbította 1945 végéig az 1932-ben kötött lengyel-orosz megnehtámadási egyezményt. Állítólag a szovjet bejelentette ekkor a vilnai kérdésre vonatkozó érdektelenségét is. Áprilisban Barthou francia külügyminiszter Varsóban jár s ekkor már nyüválnaló, hogy a francia-lengyel szövetség, a katonai szerződés még érvényben van, de békeidőben a két állam diplomáciája külön utakon halad. Májusban Prága és Bukarest elismeri a szovjetkormányt s lassankint kialakul a keleti paktum terve, amelynek alapján Lengyelország egész környékén megszerveztetnék az együttes biztonság, vagyis a résztvevő államok automatikus katonai segélynyújtása a megtámadott állam javára. Ekkor mutatkozik meg elsősíben a német-lengyel együttműködés. A tervet Németország tudvalevőleg azzal hártja el, hogy nincs fölfegyverkezve s így nem ígérhet segélynyújtást; ezenkívül nem engedheti meg a mások segítségére küldött idegen seregek átvonulását német területen. Végül pedig elutasítja a biztonsági hálózatot, mert a háborúkat szerinte nem általános mérkőztésé tenni, hanem elszigetelni kell, tehát kétoldalú szerződést kell kötni. Lengyelország

hasonló álláspontot foglal el s ha nem utasítja is el a tervet, elfogadását három feltételhez fűzi: 1. Németország is járuljon hozzá, 2. Litvánia normalizálja viszonyát Lengyelországgal, 3. a paktum ne biztosítsa a résztvevő államoknak más irányba néző határát. Ezt a pontot úgy értelmezték, hogy Lengyelország nem hajlandó garantálni Csehszlovákia déli határát. Varsónak legfontosabb oka azonban kétségkívül az volt, hogy attól tartott, a keleti paktum könnyen hadszíntérré tehetné Lengyelországot éppen a németek és oroszok harcában.

Az elgondolás Németország bekerítését szolgálta s érdekes, hogy Barthounak ezt a tervét milyen erősen támogatta az akkori angol külügyminiszter, aki pedig nem volt más, mint Sir John Simon. 1934 októberében a szovjetet fölveszik a Népszövetségbe, 1935 március 16-án Hitler kihirdeti a német általános hadkötelezettséget, ezután kerül sor áprilisban Stresára, majd május 2-án Flandin miniszterelnök és Laval külügyminiszter megkötí a francia-orosz segítségnyújtó szerződést, ezt követi május 16-án a hasonló cseh-orosz egyezmény. Érdekes, hogy az európai válság legerősebb méreganyaga, Németországnak az az érzése, hogy ellene preventív háborút terveznek, abból a keleti paktumból és maradványából, a francia-orosz és cseh-orosz szerződésből született meg, amelyet annakidején Flandin és Simon egész erejéből támogatott. Ma éppen ők ketten ítélik el a legjobban saját politikájukat, aminthogy a francia-orosz egyezmény ratifikációs vitájában a parlamentben az ellenzék azt vetette ellene az egyezménynek, amit ma Flandin állít, csakhogy akkor Flandin a szónoki emelvényről vitázott mai érveivel a Párizs-Moszkva tengely védelmében. S Beck érdeme éppen abban van, hogy ha Simon és Flandin csak később gondolta meg magát, Beck már 1933 őszétől fogva számba vette ennek valószínűségét. Ennek ellenére 1936 márciusában, amikor Németország megszállta a Rajnavidéket, a lengyel és a jugoszláv követ közölte a francia kormánnyal, hogy Lengyelország és Jugoszlávia állja szerződési kötelezettségét. Franciaország ekkor a locarno-i szerződés adta felhatalmazás és a benne foglalt angol és olasz kötelezettség ellenére sem mozdul, hanem Londonba megy tanácsért és engedélyért, minek következtében Németország felépíthette nyugati határán a franciáktól Siegfried-vonalnak nevezett erődítményét. Ez a fordulat Beck politikáját, az ő Németországgal való kibékülését igazolta. Őt igazolta az Anschluss is, ami után megindult a cseh kérdés fokozatos elintézése, minek során a német és lengyel eljárás párhuzamos volt. Azonban a müncheni négyhatalmi értekezlet színhelyére — Varsóban rossz csengése van ennek a szónak — a lengyel kormány megfigyelőt sem küldött, mint mások erejére nem szoruló nagyhatalom, hanem ultimátumot intézett Prágához, amely azután tíz napon belül átadta azokat a területeket, amelyek valóban nagyhatalmi állást biztosítanak Lengyelországnak. A most megszerzett gazdag bányá- és iparvidék ugyanis gazdaságilag függetlenebbé teszi Lengyelországot s így külső segítség nélkül is tudja tovább fejleszteni haderejét, másrészt az új lengyel területek Morvaország és a Felvidék felé és ezen keresztül az egész Dunamedencében, sőt talán egész Közép-Európában is közvetlenebbül éreztetetik Varsó súlyát.

Ez a legközelebbi időben kétségkívül abban az irányban fog hatni, hogy a Ruténföldből ne válják se Macedóniája a középeurópai államoknak, sem pedig Piemontja annak az ukránságnak, amely innen Volhíniáig, Besszarábiáig és a Fekete-tenger mellett egészen a Kaukázusig terjed. Minthogy pedig ezt a macedóniai és piemonti szerepet kizárni és a Ruténföldet semlegesíteni egyedül Magyarország hivatott történelmi és földrajzi hagyományainál és jogainál fogva, Lengyelország ilyen megoldást óhajt, amint hogy erre törekszik azért is, mert így jöhetne létre a magyar-lengyel határ, amely a pánszlávizmustól legjobban fenyegetett két nemzet kézfogásával elszigetelné a pánszlávizmust s erősebbé tenné Lengyelország és Magyarország katonai és diplomáciai helyzetét s növelné a két nemzet forgalmi és kereskedelmi lehetőségeit is.

Mindezt lengyel szemszögből mondtuk el, nem terjeszkedve ki a magyar-lengyel kapcsolatokra, a közös uralkodókra, sem pedig azoknak a magyar államférfiaknak cikkeire és beszédeire, akik mint Deák Ferenc, a két Andrássy, Tisza, Wekerle, Apponyi, Lengyelország feltámasztásában fontos magyar érdeket láttak. Befejezésül csupán arra a közös magyar-lengyel érdekre utalunk, hogy előbb etnográfiai alapon szerezzünk érvényt a népek önrendelkezési jogának, hogy ennek alapján a népek megtalálhassák együttélésüknek azt a formáját, amelynek kialakításában oly nagy a szerepe a múltnak és a földrajznak is.

FREY ANDRÁS

A PARASZTÉLETFORMA CSŐDJE

— GYOMA —

A FALUKUTATÁS keserves útján az ember egyszeresek hazaér.

Nem szándékosan, — mert valahogy fél saját faluja problémáival szembenézni — hanem akaratlanul: egyéni sorsa, vágyai, egész emberi élete abban a közösségben talál feloldást, amelyből vétetett s amely, bárhova kerüljön is, nem engedi, örökké fogva tartja és egyszer vallomásra készíti. Mert ha csukott szemmel jár is falujában, észre kell vennie a bajokat, eléje ágaskodnak a problémák és kérdően tekintenek feléje az arcok; hiszen finom idegszálak fűzik életéhez, küzdelmeihez, ezernyi bajához-gondjához és lassan kiformalódik a szülőföld képe. Eleinte ugyan nem akarja tudomásul venni, hogy már átszűrte magán a kis társadalmat kétségeivel és reményeivel együtt, próbálja is tagadni, hogy már mindennel tisztában van, a megírásához is legfeljebb csak erőt gyűjt és minden alkalmat megragad, hogy elhalássa, de egyszer váratlanul és könyörtelenül rácsap az idő: most már nem menekülhetsz; a nemezis utóíért és vallanod kell!

Így voltam én mindig Gyoméval. Ez a tiszántúli nagyközség ugyan nem tekinthető szorosabb értelemben vett hazámnak, mert egy dunántúli uradalomban születtem, ahová apám került el innen az Alföldről: de ide köt származásom, széles parasztkonságom és küzdelmes ifjúságom legtöbb emléke. Itt szélesedett ki a dunántúli uradalom reménytelenül zárt világa az alföldi társadalom végtelen méreteire és itt eszméltem rá, hogy mit is jelent parasztnak lenni ebben az országban. Közvetlen környezetem emlékeztetett időnkint, — ha a társadalmi hierarchia néhány fokozatát már áthágva elfelejtettem — hogy hova is tartozom és minden esetben velem szemben is érvényesítette a parasztéletforma rideg törvényeit. Sokszor — amikor együtt volt a nagy család, s balladaszerű vallomások hangzottak el a parasztélet kibírhatalanságáról és a menekülés gondolatáról — kimondották a legnagyobb igazságot: nekünk és a földnek mindent el kell bírni. Ilyenkor múlt és jövő találkozott és én büszkén gondoltam arra, hogy közibük tartozom. S mégsem mertem eddig vállalni sorsuk megírását: mindjárt félszeg lettem, vagy elfogult, amint tollat vettem a kezembe, olyan közelről érzem lélekzésüket. Az elmúlt nyáron azonban utólért a „falukutató nemezis“ és vallomásra kényszerített. Ennek az alföldi társadalomnak az életében ugyanis olyan mélyreható változások vannak folyamatban, amelyek már a parasztéletforma csődjét jelentik és hatásuk ma még szinte kiszámíthatatlan.

GYOMA múltja szervesen illeszkedik bele az Alföld történetébe és mindenben követi annak végzetes alakulását. A török háborúk előtt a jelenlegi negyvenezerholdas határ, kívülre még három község: Ege, Póhalom és Nyárszeg birtokában volt. A török seregek, de különösen a tatár segédcapatok a XVII. század második felében teljesen elpusztították ezt a hajdan virágzó területet és lakosai 1685-ben valamennyien elmenekültek. Amikor a kincstári tiszttartó a század végén, 1698-ban bejárta Békés megyét, Gyomán csak 20 házhely nyomát számolhatta meg. A helyzet valamelyes javulásával azonban elfutott lakosai közül néhányan visszatértek és megülték a régi faluhelyet. Az épen maradt templom csábította őket: a másik három község ellenben véglegesen elpusztult. De a visszatért gyomai jobbágyok sem maradhattak sokáig békében, mert 1703-ban a rácok támadtak rájuk, akik a Rákóczi-felkelést használták fel rablásra és fosztogatásra s ismét menekülniök kellett. 1708-ban újból visszajöttek, de a következő évben megint eltűntek és Gyoma 1709-től 1718-ig lakatlanul állott.

Régi lakosai a sok zaklatás és üldözés közben teljesen szétszóródtak és 1718-ban, amikor elkezdődött Gyoma újabbkori élete, csak egy ember jött vissza: a többiek evangélikus és református vallású jobbágy-szökevények voltak, akik itt reméltek békét és menedéket találni üldözőik elől. Ezek a szerencsétlen futóparasztkok huszonhét földbeásott veremben laktak, s olyan szegények voltak, hogy istentiszteleteiket is csak egy nádból font és sárral betapasztott viskóban — a kőtemplom közben szintén elpusztult — tarthatták meg. Ilyen állapotban kapta Harruckern János császári és királyi hadiélélmzési főigazgató már az első adománylevélben, amelyet 1723 május 23-án állítottak ki számára. Az új földesúr rögtön nagy kedvezményeket biztosított a minden pillanatban szökésre kész jobbágyoknak és azok — maradtak, így lett Gyoma újra földesúri község és sorsának alakulása jó egy százzal kereszttül földesurairól akaratától függött.

Harruckern János báró (1729-től) — közigazdasági tudással és érzékkel megáldott ember lévén — nagyon jól tudta, hogy ez a sivattagga vadult terület csak kitartó és szorgalmas munkával hozható helyre, ezért jobbágyait megbecsülte. Azok nem is panaszkodhattak ellene és mégis 1735-ben egész Békés lángba borult: a megye akkori tizenkilenc községe közül tizennégy, köztük Gyoma, csatlakozott a Péro-féle lázadáshoz. Hogy mi készítette az alig megtelepedett parasztságot fegyverfogásra, az eléggé homályos. Szociális helyzetük aligha, mert az javulóban volt, hiszen Harruckern mindenben segítette és támogatta őket. Vezérük, Szegedinác Péter — történelmi és népi néven Péro, a jegyzőkönyv tanúsága szerint — „Pécska, Maros mellett lévő helységbeli rác kapitány“ valami misztikus megbízatást emlegetve szervezte az embereket, s magát és seregét „kuruc“-nak hirdette, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy a mezőtúri vásárra siető kereskedőket ki ne fossza. Alvezérei, Vértesi Mihály, Sebestyén János, Papp Gáspár és Matula Pál azzal hiteltették a parasztságot, hogy Rákóczi számára toborozzák a népet és az egész rácság Péroval az élén a magyarok mellett fog harcolni, ezért a rácokat ne bántsák; ellenben az urakat, kereskedőket, örményeket és a németeket

nyugodtan irthatják. Természetesen ezt is — mint minden parasztforradalmat — leverték és a Gyoméról hadba állt kilenc jobbágyból csak négy tért vissza: a többi meghalt a nagy Fejedelem iránti kései hűségének, habár primitív és félrevezetett, de kétségtelenül jóhiszemű dokumentálásáért...

Sokkal több áldozatot követelt az 1739. évi nagy pestisjárvány, amelyből majdnem megint forradalom lett, de Harruckern báró tapintatos fellépése megakadályozta: Gyomén 485-én haltak meg benne. Mindamellett a lakosság annyira szaporodott, hogy az eredeti határ szűknek bizonyult és lassan megszállották a szomszédos, elpusztult községek területét. Ebben a nagy telepítő halála után fia, Harruckern Ferenc báró is támogatta őket. Lényegesebb változás Harruckern Ferenc halála után következett el. Az örökösök ugyanis megegyeztek 1776-ban Mária Terézia előtt olyképpen, hogy a fiatal báró özvegyének, Dirring Antóniának 25.000 forint évjáradékot biztosítanak, az egész Békés megyére kiterjedő nagy uradalmat pedig felosztják maguk között: az összeírások elkészültéig, legfeljebb 3 évig, azonban közösen gazdálkodnak. A három évből huszonkettő lett, mert csak 1798-ban történt meg Bécsben az osztozkodás: a nagy uradalmat öt részre — rátára — osztották. Gyoma a szarvasi rátához került, amelyet Harruckern Mária Annának, férjzett gróf Stockhammer Ferencné gyermekei: Ferenc, Ignác, Antónia (gróf Bolza Pétemé) és Rozália (báró Schröfl Ignácé) kaptak meg.

1806-ban már Stockhammer Ferenc fiáé, Ferdinándé Gyoma, akinek vagyonát 1829-ben zárlat alá vették, de amint 1836-ban felszabadult, haszonbérbe, majd 1839-ben örökáron eladta Szitányi Ullmann Franciskának, Wodiáner Móric pesti nagykereskedő nejének. Stockhammer gróf annak idején kastélyt és uradalmi házakat építtetett Gyomán, amikor pedig Ullmann Franciska fia, báró Wodiáner Sámuel 1836-ban véglegesen leköltözött a birtokra, a községet uradalmi központtá fejlesztette és ezzel megkezdődött Gyoma új élete a nagybirtok tövében.

A földesúri gazdaság az Alföld újrászervezése korában már nem az a patriarchális szervezet, mint volt a török háborúk előtt. A korai kapitalizmus a jobbágy robotmunkáját nem sokra értékelte és szívesebben dolgozott bérmunkásokkal. Harruckern János és Ferenc Békés-megyét ilyen értelemben igyekeztek berendezni és a jobbágyoktól lehetőleg kevés természetbeni, de annál több pénzbeli szolgáltatást követeltek. Szigorúan elválasztották allódiális földjeiket a jobbágyok telkeitől és a robotot csak extenzívebb jellegű munkáknál használták fel. Ebben az új szervezetben tehát a jobbágy már majdnem birtokosa földjének: földesúrhoz laza kapcsolat, bizonyos összegben megállapított úrbéresi teher és a közös legelő-érdek fűzte. Ez utóbbi volt a legfontosabb, mert a szántóföldi gazdálkodás nehezen terjedt: az állattenyésztésnek sokkal nagyobb jelentősége volt. A mocsaras, gázos síkság mindenben annak kedvezett.

Gyoma első telepesei a határból annyit foglaltak maguknak, amennyivel meg tudtak birkózni. Az urbáriális összeírások a jobbágytelket — sessiót — 34 hold szántóból és 22 hold kaszálóból állónak tüntetik fel,

amihez természetesen még legeltetési jog is járult. A nagy osztást megelőző összeírás szerint a gyomai határból 1788-ban szántóföldnek 14.0009 legelőnek 14.560 hold volt használható: a nádas és a mocsár 6328 holdat foglalt el. Nagyon valószínű, hogy a szántónak feltüntetett 14.000 hold a kaszálót is magában foglalta, mert a lakosság bajosan művelhetett meg ennyi földet, még az allódiomot is beleértve: erre csak később, a Wodiáner bárók korában került sor.

A jobbágytársadalomban a birtokos elemek mellett, nincstelének — zsellérek — is nagy számban éltek, akiknek helyzete sokáig nem volt problematikus. A gyomai társadalom ugyan sohasem tudott annyira közösség lenni, mint a fölötte elterülő Nagykunság vagy Hajdúság, de a zsellérek helyzete a földesúri gazdaság új keretein belül szintén rendeződött: a legeltetési jog fontos anyagi bázisnak bizonyult és a közösen vállalt sors hatalmas összetartó erő volt. A XVIII. században a szociális kérdés még nem választotta el az egyes rétegeket; a társadalmi differenciálódás csak a feudális keretek szétbomlásakor ölt veszedelmesebb méreteket. Jobbágyok, zsellérek, cselédek és szabadbérmunkások egyelőre megegyeztek abban, hogy rengeteget dolgoztak és semmi kedvük nem volt a zsörtölődésre. Az átalakulóban lévő mezőgazdasági termelést még az akkori idők értelmezésében sem racionalizálták, mint ezt a kútfők olvasásakor láthatjuk. Palugyay Imre császári és királyi tanácsos, s tudós társasági levelező tag „Magyarország legújabb leírása“ című nagy, a múlt század közepén megjelent munkájában a Gyoma-környéki népet jellemezve az alábbi megdöbbenő sorokat írja: „... a mezei munkában túlságosan része van, s főleg nyárszakon, takarás és nyomtatás idején baromhoz való túlterheléssel öli magát, s oly helyeken, hol a tanyák nyomtató és lerakó helyek, s a kaszálók és szántóföldek pedig mértföldekre vannak, hordás idején egy pár hétig éjjel sem ismeri máskép a lefekvést, mintha felváltva egyszer egyik, másszor másik a ki- és bejövétel alatt az üres vagy terhelt szekéren nyugalmat aluszik; — egyébként éjjel-nappal munkában van barom és ember, az evés és etetés is csak úgy, mint mondani szokták, futtában történik. De oly helyeken is, hol a tanyák a szántóföldekkel együtt vannak, nemcsak nappal, hanem főleg holdas éjjeleken is forr a munka: a kévekötés, keresztrakás, vontatás, szénahordás, s szerencse, ha három-négy óra jut a huszonnégy órából csendes álomra, főleg a cselédnek, kinek kasza és villaroncsolta tagjai azalatt sem pihenhetnek, örködni kelvén a vontatómarhákra, nehogy kárba menjenek, vagy valami kőszabetyár Tisza vizet ne itasson meg reggelre a nyomtatólóval.“

Ebben az elmaradt munkarendszerben a társadalmi és szociális differenciák a közösségen belül nem éleződhettek ki: a lakosság örült, hogy élhetett és megpróbált belenyugodni sorsába. Változás csak akkor jött, amikor problémáik elkülönültek és mindegyik társadalmi rétegnek más és más magatartást diktáltak érdekei. Mire a reformidők hangulata szétáradt az országban, már szemben álltak egymással és soha többé azután nem lehetett összeegyeztetni érdekeiket. A telkes jobbágy birtokának örökös ura akart lenni, a zsellér szintén földhöz szeretett volna jutni, de az akkori gazdasági és társadalmi berendez-

kedés ezt lehetetlenné tette. Ezen a ponton váltak el útjaik és súlyosan robbant ki az érdekelletét, mindjárt a legelőelkülönítések alkalmával. 1832-ben, amikor Gyomán — Békés megyében először — elkülönítették a földesúri legelőtől a közbirtokosság legelőjét, zavargásokra került a sor: a jegyző és a bíró belebukott az ügybe és olyan nagy per keletkezett belőle, hogy annak végét a Tekintetes Vármegye már meg sem érthette.

A negyvennyolcas időket megelőzően az egész Alföld lázongott; mindenütt a legelőelkülönítések tüzelték fel a lakosságot. A földesúri gazdasági rendszerben a legelő közös volt, ami az úrbéresi szolgáltatások ellenében jobbágnak és zsellérnek egyformán kijárt. Most a zsellérek remek történelmi ösztönrel megéreztek, hogy a magántulajdon bevezetése évszázadokra dönti el sorsukat és ők is részesedni akartak belőle. Nagy marakodás kezdődött: zsellérek, jobbágyok, földesurak harcoltak egymással, hogy minél többet megmenthessenek, vagy megszerezhessenek. A gyomai zendülés után 1834-ben Békésen; 1835-ben Szarvason; 1837-ben és 1840-ben Orosházán, Endrődön, Füzesgyarmaton és Öcsődön; 1845-ben ismét Békésen; 1847-ben pedig már az egész megyében forrongott a nép, jelezve, hogy a földesúri gazdasági rendszer végnapjait éli.

EZERNYOLCSÁZNEGYVENNYOLC voltaképpen csak egy történelmi folyamat szentesített: a birtokmegváltást és jobbágyfelszabadítást Békés megyében elvégezte az idő. Egész egyszerűen a jobbágy megkapta egész-, fél-, vagy negyed-telkét: a zsellérek nem kaptak semmit, Palugyay Imre már említett munkájában a gyomai birtokmegoszlást a következőkben tünteti föl: A lakosság birtokában 252 egész és kétnyolcad jobbágytelek volt összesen; telkek szerint 34 hold szántóval, 22 hold kaszálóval és az 1832-ben elkülönített 7106 hold legelő. Ebből a legelőből 1850-ben — per útján — a házas zselléreknek 2890 holdat kihalásítottak. Ezek a számok a 48-as reformok végeredményét is jelentik. A birtokossá előlépett jobbágyok kis része, számszerint 18, egy sessionál nagyobb földdel bírt; 31 volt az egy sessionál; 69 a háromnegyedtelkes; 183 a féltelkes; 196 a negyedtelkes gazda; a többi 16 ennél is kisebb földet mondhatott csak a magáénak. 570 keresztény és két zsidó zsellér pedig egyáltalán nem kapott földet. Ily helytelen birtokmegváltás osztotta ketté a gyomai társadalmat és határozta meg útját a továbbiakban.

A saját földjén gazdálkodó és többé senkitől nem függő birtokosrétegen belül a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveire éles elkülönülés ment végbe. Az ügyesebb gazdák lassan felvásárolták az eladó birtokokat: a Wodiáner-uradalom is szétesett és abból is nagy területeket szereztek meg maguknak, úgyhogy a század végére kialakult a nagy-paraszti réteg, amelynek érdekei pontosan megegyeztek a nagybirtokoséval. Negyvennyolc után sokáig a gazdák munkaközösségei alkották az új helyzetnek megfelelő munkarendszert. A szomszédos tanyák parasztjai összejártak dolgozni: közösen végezték az aratást, cséplést, szénakaszálást, kukoricatörést és általában azokat a munkákat, amelyek meghaladták az egyes gazda erejét. Ezek a kollektív munkaközösségek

a századfordulóig fennállottak. Szétesésüket a nagyparasztság kiválása idézte elő. A 100—200 holdas gazdák többé nem álltak be a 10—15 holdasokkal egy sorba dolgozni: meggazdagodásuk így hamarosan felborította az új munkarendszert, ők a nagybirtokon kialakult munkástartást vezették be és mivel még emlékeztek a „régii jó idők“ munkateljesítményeire; a kora hajnaltól késő estig, sokszor az éjszakákba is belenyúló munkanapokra, amelyeket ők is végig dolgoztak: alkalmazottaiktól minden emberi és szociális szempontra való tekintet nélkül ugyanazt a munkateljesítményt követelték meg.

A nagybirtokon és a nagyparasztnál dolgozó munkás tehát nem ismerte a szabályozott munkaidőt: dolgoznia kellett, vagy éhen halt. A kisparasztság soraiból pedig állandóan kapott utánpótlást ez az egyre szélesedő társadalmi osztály és könnyen érthető, hogy az éppen akkor meginduló agrárszocialista szervezkedés Gyomán is talajra talált és elsősorban ennek az embertelen munkarendszernek a megszüntetését tűzte ki céljául. Az agrárproletariátus önálló társadalmi osztály lett, a szakadék egyre mélyült, s mindezek az egész társadalom bomlását indították meg. Mert a parasztság életformája itt indult bomlásnak. A földesúri gazdasági rendszeren belül vagy a kollektív munkaközösségek idején még közös törvények határozták meg az élet rendjét: amint egyesek kiváltak és mentesítették magukat a fizikai munka alól, más irányt vett érdeklődésük és akarva-akaratlanul az intelligencia felé sodródtak. A gyomai úgynevezett művelt középosztály a gyarmati életnek megfelelően rendezkedett be. Kényelmessé varázsolta környezetét; tenispályákkal, stranddal, vadásztársaságok alakításával, stb. próbálta elviselhetőbbé tenni az alföldi sivatagi életet: a parasztsággal nem sokat törődött. Ha egyesek érintkeztek is a néppel, azt hivatali kötelességük írta elő vagy egyéni karrierjük tette szükségessé. Feljűk csak a gazdag parasztság tudott tért nyerni és a második generációval soraikba férközni. Jegyző, orvos, pap, ügyvéd, stb. került ki a parasztságból, aki vékony szálakkal fűzte össze a két társadalmi osztály életét. De mivel a gyomai intelligencia sem volt egységes, hanem legalább három vagy négy rétegre szakadva játszotta kisdud játékait és a soraiba kerülő új elemeket rögtön felszívta: a gazdagabb parasztságnak egyelőre meg kellett elégednie azzal, hogy külsőségekben utánozta az „úri“ életet és készütségben várta az első kedvező alkalmat a betörésre.

Az alsó társadalmi rétegek életformája, a szabad bér munka sohasem kellően értékelt anyagi bázisán szintén csak külsőségek tekintetében változott az időnek megfelelő módon. Odáig sohasem tudott eljutni az agrárproletariátus, hogy belső társadalmi és szociális megerősődéssel fejlődő, határozott és céltudatos életformát alakítson ki. A szociális bizonytalanság útvesztőjében a teljes lezűllés és a pillanatnyi fölemelkedés kétségei között tévelygett; készen mindenkor arra, hogy bármilyen irányzat vagy mozgalom mögé felsorakozzon, amely valamelyes javulást ígér helyzetében vagy változást sorsában.

A HÁBORÚ UTÁN Gyoma már nagyközség. A társadalom felépítésében a parasztság mellett jelentős mértékben vesznek részt az értelmiségi és az ipar-kereskedelem-forgalom foglalkozási főcsoportba tar-

tozó lakosok is. Az 1930. évi népszámlálás 12.244 lelket említ; közülük csak 7663 tartozik az Östermelökhöz: a többi a nem-agrár foglalkozásúak nagy csoportját alkotja. A társadalom most már ténylegesen osztályokra tagozódik. A határban néhány nagybirtokos és közép-birtokos rezidenciája áll, majorjaikból azonban Gyoma felé nincsenek társadalmi kapcsolataik: Budapest vonzásában élnek. A gyomai társadalom felső rétegét így a közigazgatás és a szabadfoglalkozású intellektüelek adják. Ha őszintén vizsgáljuk ennek a rétegnek az életét, akkor könyörtelenül meg kell állapítanunk, hogy nem tartoznak a gyomai közösséghez. Fölötte és belőle élnek: más közülük nincs egymáshoz, annak ellenére, hogy a nagyparasztság folytatja a hozzájuk való igazodást. Ha az ember vasárnap végigmegy a községen, a férfiak félig paraszti, félig úri, csizmás viseletén kívül más nem emlékezteti arra, hogy paraszttársadalomban van, mert az asszonyok, de még inkább a leányok a legújabb divat szerint öltözködnek és még a legszegényebbek is a karton-viselet élénk színeivel pompáznak a délutáni vagy az esti korzón, a mozi előtt. A parasztságot kifelé már semmiféle különbözteti meg a várostól: befelé azonban sokkal tragikusabb a helyzet. Életformája, amely most van összeomlóban, nem cserélhető fel semmilyen más életformával. A középosztály nem nyújthat segélykezet, mert befelé az ő élete is színtelen, sivár és belefullad a reprezentálás, az örökös orientálódás és a hatalomnak megfelelő magatartás kátyújába. Szerepe ma csak arra a kétes értékű vállalkozásra szorítkozik, hogy közvetíti a parasztság felé a város folyton alakuló és számukra ma még elérhetetlennek látszó „mondén“ életét.

Máshonnan pedig nem várhatnak biztatást, ezért a parasztság arca befelé aggódó és várakozó. Megdöbbenő az a szakadék, amely generációk között tátong. A nagyszülők még résztvettek a kollektív munkákban, az unokák már polgári iskolába járnak, vasárnap angol-szabású öltönybe vagy kosztümbe öltöznek és minél távolabb szeretnének kerülni a paraszti élettől. Menekülnek, de riadtan veszik észre, ha átlépték a szülői ház küszöbét, hogy légüres térbe kerültek. Útálják a földművelést és inkább ingyen, vagy havi 30—40 pengőért dolgoznak a község házában, mint szellemi szükségmunkások, hogy urak legyenek, vagy legalábbis annak látszassanak. A leányok a háztartástól, a konyhától, a baromfiudvartól jobban irtóznak, mint a kishivatalnoki élet sivár szegénységétől. Valamennyien „úri“ embert akarnak férjül: a parasztleányt megvetik, lenézik. Gyomán egy nyugdíjképes vasúti segédtisztnek nagyobbak az esélyei, mint egy 100 holdas paraszdegénynek, aki csizmában jár és történetesen megmarad a földje mellett. A nyugdíj a parasztléte beteljesülése. A 30-as népszámlálás 645 nyugdíjasról tud, akik külön kaszinót alapítottak és a parasztek szemében a legtökéletesebb és a legboldogabb embertípust jelentik. Féktelenül gyűlölik őket és mondják, hogy elsején a postahivatalban nem lehet semmit elintézni, mert a nyugdíjasok sorfala elállja az utat, amint várják havi járandóságuk kiutalását. Tehetetlen dühükben átkozódnak és — utánozzák őket. Gyomán a „nyugdíjas“ paraszt ma már fogalom. Életerős, munkaképes emberek kiadják bérbe a földjeiket és kaszinóznak. Az 1935. évi birtokösszeírás szerint 1.179 birtok, főleg

a 10—100 holdas kategóriákból, 12.294 hold terjedelemben bérbé van adva. A nyugdíjas paraszt nem dolgozik, kiül a háza elé vagy elmegy a gazdakörbe és politizál. A mezőgazdasági termelés pedig óriási károkat szenved. Bérőjének, aki rendszerint feltörekvő nincstelen és aki szeretne intenzíven gazdálkodni, hogy minél többet ki tudjon hozni a földből, búza- és kukoricatermelést ír elő, mert azt könnyen piacra viheti és eladhatja, de a takarmánnyal és általában azokkal a növényekkel, amelyek csak közvetve, állatok tartásával értékesíthetők, nem tudna mit csinálni. Parasztkonzervativizmusa akadályozza a fejlődést, éppen úgy, mint a még gazdálkodó kisbirtokos tudatlansága, aki messze elmaradva a kor színvonalán álló mezőgazdasági termelés követelményeitől, feudális munkástartással és az anyagi leromlás állandóan kísértő rémével viaskodik. Szorult helyzetét a szomszédos Endrőd község használja ki és sorra veszi bérbé vagy vásárolja meg a gyomai határnak feléje eső tanyáit. A kényelmes, polgárisodó parasztság már régóta az egyke híve és a rendkívül szapora Endrőd készül teljesen kiszorítani őket földjeikből.

Ezzel a bomló paraszti közösséggel vívja harcát az agrárproletariátus. (A 7663 östermelőből 1732 a mezőgazdasági munkás és 959 a gazdasági cseléd. Természetesen mindig a családtagokkal együtt értendők a társadalmi tagozódásra vonatkozó számok.) Benne tudatosul, hogy a jelenlegi munkarendszer nem méltó az emberhez és fenntartása ma már anakronizmusként hat Európában. Az első meglepetés a tavaszi cselédfogadásoknál érte a gazdákat. A legnagyobb áldozatok árán sem tudtak cselédet szerezni. Gyoma már régóta nem képes saját maga fedezni cselédszükségletét: a birtokosok jórészt Endrődről szerződtetik a béreseket. Az elmúlt tavaszon is vagy negyven gazda átment Endrődre, de eredménytelenül tért vissza. Sem Gyomán, sem a környéken nem áll be cselédnek a zsellérek ivadéka, mert szabad bér munkás akar lenni. Hogy mi váltotta ki az agrárproletariátusból ezt a merész és radikális állásfoglalást, az egész világosan megállapítható. Az agrártársadalomban ez a legérdeklődőbb elem: mindent elolvas, ami a kezébe kerül. Így a nagy port felvert falukutató munkák is eljutottak hozzá s a téli hónapok alatt, a munkáskörökben egy ember olvasta a „Viharsarok“, vagy „A néma forradalom“ című könyveket, a többi hallgatta és — a maga részéről levonta a konzekvenciákat. Ugyanilyen hatással volt rájuk a németországi munkásexport is. Eddig azt hitték, hogy a kora hajnaltól késő estig tartó 16—18 órás munkanapok és az 1 pengős napszám, vagy a szűkre szabott konvenció természetes valami: a falukutatók könyvei és a németországi 10 órás munkanapok és 5 pengős napszámok azonban meggyőzték őket arról, hogy másként is lehet.

Hatásában az előbbi kettő mögött semmiben sem marad el az ipari munkások szociális védelme és — talán furcsán hangzik, de így van — a mozi szerepe. Gyomán a Kner-nyomda, néhány malom és a legtöbb kisiparos szabályozott munkaidővel dolgozik. Előfordul például, hogy ugyanabból a családból az egyik fiú hajnali 3 órakor kel és este 8 óráig robotol valamelyik tanyán vagy nagybirtokon; a másik pedig csak reggel 7 órára megy a műhelybe és délután 3—4

órákor már szabad s azt tehet idejével, amit akar. Itt a szabad és szabályozott bér munka összeütközésbe került a feudális munkarendszerrel és diadalmaskodott felette. Rokonságomban van egy 60 holdas gazda, aki malomtulajdonos is egyúttal és akinek öt fia közül egyik sem akar paraszt lenni, mert éjjel-nappal a gazdaság rendelkezésére kellene állniok: valamennyien ipart választottak. A legnagyobb például a malomban dolgozik és a 8 órás munkanap egyik legnagyobb propagálója. A gazdasági cseléd szemében a szabad bér munka jelenti az emberi élet előfeltételét. A tanyán vagy a majorban örökös és reménytelen szolgálatban telnek napjai, még vasárnapja sincs; ettől a munkarendszertől akar szabadulni. S hiába minden erőlködés: öt többé nem lehet a mai agrármunkarendszer keretében visszatartani.

A tudatosítás egyik legfőbb tényezője a mozi is. Olesó, alig 20—30 filléres helyáiraival vonzza a „Párizs“, „London“, „Bánóinkért“, stb. pokolian gúnyos, de találó elnevezésű munkáskülvárosok népét, mely azzal menti a szombat- vagy vasárnapesti, egy napi keresetet is fölemészítő családi mozilátogatást, hogy azalatt nem égeti a lámpát és nem fogy a petróleum. A mozi vásznan keresztül azután kiszélesedik előttük a szűk gyomai perspektíva az egész világ méreteire és többet nincsenek titkok. Eddig csak az orvosi rendelőig vagy az ügyvédi irodáig jutottak el az „urak“ világában, most mindent látnak. Feltárul a zárt világ: ott áll előttük kiszolgáltatva az úriember és az úri társadalom, hogy kendőzetlen vágyaival, érzéseivel, bűneivel és gyarlóságaival felborítsa a róla alkotott eddigi véleményt. Meghökkenve figyelik, hogy azok is olyan emberek, mint ők; ugyanúgy élnek, szeretnek, gyűlölnék vagy vétkeznek, s vége a tekintélytiszteletnek. A társadalmi drámák így a társadalmat destruálják: a gengszter-filmek viszont az izgalmat, a forradalmi hajlandóságot táplálják. A mozi rideg üzleti számításal és minden művészi szempont mellőzésével arra törekszik, hogy játszó napokon tele legyen a nagyterem és — szállítja a narkotikumot. A plakátok élén már messziről hangosan kiabál a szenzációt jelentő felhívás: „Kalandorest“ és hogy biztosabb legyen a hatás, alatta magyarázatként: „Izgalmak műsora“. A műveletlen, soha komoly kultúráról és művészi szempontokról felvilágosítást nem kapó — kitől és honnan is kapott volna? — proletariátus várakozással néz a vasárnapi mozilátogatás elé és amikor helyet foglal a nézőtéren, hangosan ad kifejezést helyeslésének például akkor, ha Jacknek történetesen sikerül New-York rengetegében a rendőrök elől meglépnie, de lábdobogással és fütyüléssel fejezi ki rosszaságát, ha a rendőrség lelövi vagy elfogja az amerikai banditát. Komoly művész-film ritkán jut el Gyomára; az intelligenciának szánt — mert azokat is ki kell elégíteni — magyar filmekben pedig boldogan, minden gondjától megfélekedve röhög az agrárproletariátus is, sőt még a parasztság is, és utána felvillanyozva megy haza: a mozi ismét gondoskodott életformájának züllesztéséről.

A BŰN ÉS BŰNHÖDÉS biblikusán mély és örökérvényű törvénye teljesedett be a gyomai paraszttársadalom felett. Soha nem próbált sorsán olyan értelemben változtatni, hogy a politikai harcok mellett

gazdasági, szociális, társadalmi és kulturális vonatkozásban is emelkedjék: a hatalmon lévők pedig maguktól nem siettek támogatására. Néhány „lázadó“ paraszt kísérleteitől eltekintve — aki ember akart lenni az embertelenségben — az egész társadalom feltartóztathatatlanul sodródik a teljes elproletarizálódás felé. És ebben a parasztság sem kivétel. Polgáriasodás helyett ők is proletarizálódnak, mert hiába mentesíti őket anyagi függetlenségük a fizikai lét gondjaitól, üres, sivár és reménytelen sors vár rájuk. Benső riadalmukat néha egy-egy őszinte vallomás elárulja. Közbirtokossági üléseken, gazdakörökben, vasárnap délelőtti publikációknál mind többet hallani tömör véleményüket a helyzetről: „Tavasza óta megváltozott a világ.“ Kifelé a cselédek magatartását értik ez alatt; befelé azonban nagyon jól tudják, hogy az ő világuk is megváltozott. Néha szinte megdöbbentő világossággal mutatnak rá a mulasztásokra: „Motorizálni kellett volna a termelést és rendezni a gép és az ember viszonyát a mezőgazdaságban is, főleg pedig egészen másként kellett volna berendezni életünket“.

„Tavasza óta megváltozott a világ.“ — Igen: cselédet nem kapni többé, csak szabad bérmunkást. Évszázados probléma ért el ezzel a végső kifejezéshez. Most is diadalmaskodott a régi igazság: az élet nem tűri a rendellenes folyamatokat, közbelép, ha már veszélyben az egyetemesség elve. Később volna most azon keseregni, hogy miért nem 50—100 évvel ezelőtt jelentkezett a válság, hogy azóta rendbehozhattuk volna a mezőgazdasági munkáskérdést. A válság jelentkezett, csak nem vette észre senki. Ha az ember most utólag végigkíséri útján az agrárproletariátust, rengeteg kísérletet lát éppen az ő részükről modern mezőgazdasági szociálpolitikai kezdeményezésekre, de mindnek megtorlás lett a vége. Az agrárszocializmus forradalmi bukducsolásai mindennél jobban jelezték, hogy lent nagy bajok vannak. A bajok most időben és térben komprimálódnak; tavasszal még cselédnek nem akart beállni a mezőgazdasági munkás, nyáron már az aratást sem vállalta részért, csak meghatározott összegért: 80 kg búzát és 1 kg szalonnát kért egy hold lekaszálásáért. 16—18 pengőt keresett így naponta. Aratás-cséplés után jött az újabb meglepetés: amikor a gazdák kimentek a piacra, hogy napszámot fogadjanak, a munkások kijelentették, csak órabéres díjazással hajlandók munkába állni. Nem dolgoznak egyikét pengős napszámért napkeltétől napnyugtáig. 40 fillért kérnek óránként és ilyen alapon nem bánják, ha 14—16 óra is a munkaidő.

1848-ban sok minden más mellett a földesúri gazdasági rendszer csődje hozta meg a jobbágyfelszabadítást: most a feudális agrármunkarendszer csődje fogja kikényszeríteni a mezőgazdasági szociálpolitikai reformokat és a parasztéletforma csődje a társadalmi reformokat. Ha van elég bátorság a hatalmon lévőkben ahhoz, hogy radikálisan rendezzék a birtokmegoszlás, a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági szociálpolitika oly régóta vajúdo kérdéskomplexumát, akkor meg-
rázkódtatás nélkül lesz átmenthető a parasztság egy új életforma számára. Ez volna kívánatos magyar nemzeti szempontból. A másik lehetőségről, ha az elsőt nem tudjuk idejében megvalósítani, jobb nem beszélünk...

KOVÁCS IMRE

A KATONAI HAGYOMÁNYOK TISZTELETE SVÁJCBAN

A MAGYAR TÁRSADALOM, azt hiszem, Európának kevés országát ismeri annyira, mint Svájcot. Égbe meredő hegycsúcsait, gleccsermezőit, gyönyörű tavait, vízeséseit, hegyszorosait a múlt század közepe óta igen sok magyar turista, utazó, nyaraló kereste fel és a világháború után következő néhány zavaros év után ma is újból szívesen üdül Európának e legváltozatosabb, s talán leggyönyörűbb országában. De nemcsak a természetimádó és természetjáró, nyaraló ember talál Svájcban sok szépet és okulni valót. A múzeumlátogatók sokat tanulhatnak Zürich és Bern hihetetlenül gazdag történeti és néprajzi múzeumaiban. Pestalozzi, a nagy pedagógus, Tschudi, Bodmer, Escher, Gottfried Keller, Conrad Ferdinand Meyer és sok más történetíró és irodalomtörténész működését Magyarországon is méltányolják. Ismerjük a svájci történet nevezetesebb szabadságharcainak eseményeit, Teli Vilmos, Winkelried legendás hazafiasságát, Calvin és Zwingli reformatori tevékenységét, szóval a svájci múltnak és jelennek igen sok mozzanatát és kimagasló személyiségét. Azt is tudjuk a svájciakról, hogy rendkívül tisztességes, becsületos gondolkozású, vallásos, hazájához lelkesen ragaszkodó nép. Sohasem felejtjük el azt sem, hogy a világháború utáni elesettségünk idejében mennyi magyar gyermek részesült a jószívű svájciak vendégszeretetében. Szóval ismerjük nagyjában Svájc történetét, földrajzát, a svájci ember lelkiségét, de egy kiváló erényét alig ismerjük: a katonai hagyományok tiszteletének és a katonai erények megbecsülésének és ápolásának kifejlett kultuszát.

Ez év augusztus végén a VIII. Nemzetközi Történettudományi Kongresszuson vettem részt s alkalmam volt gyakran beszélgetni Zürichben, Bemben, Luzemben svájci emberekkel; nemcsak történettudósokkal, de a társadalmi érintkezés során sok más foglalkozású és hivatású egyénnel is. Akárkivel beszéltem, — férfival vagy nővel egyaránt, — az eszmecsere rövid idő múlva a világháborúra terelődött. Mindnyájan arra kértek, hogy beszéljek minél többet harctéri tapasztalataimról, mert ez őket, akik a háborút csak elméletből ismerik, különösen érdekli. Amikor pedig a világháborúról a régi történet mezejére tértünk át s én kezdtem tőlük kérdezni a svájci történet, közelebbről a hadtörténet néhány engem érdeklő részletét, kezdetben csodálkozva, majd mindinkább növekvő tisztelettel tapasztalhattam azt, hogy a svájci ember, legyen az szövetségi államának bármilyen hiva-

tali állású, rendű vagy rangú polgára, lelke mélyén katona. A katonai tudományok iránti érdeklődés, a katonai hagyományok iránt érzett őszinte tisztelet és azok ápolása Svájcban nem üresen kongó szólam, hanem mélyen begyökerezett lelki szükséglet.

Tudjuk azt, hogy Svájcnak nincs állandó hivatásos, reguláris hadserege, nincsenek évszázadok óta fennálló ezredei, amelyekben a hagyománytisztelet nemzedékről nemzedékre szállhat és erősödhet, s így annál jobban csodálkozhatunk azon, hogy ilyen viszonyok között a katonai hagyománytiszteletet állandóan ébrentartani és fokozni lehetett.

Mielőtt e téren szerzett megfigyeléseimről beszámolnék, ismertetnem kell a svájci szövetségi állam jelenlegi véderendszerét. Svájc milichadsereget tart, azaz csupán egy kis hivatásos tényleges keretet, amelyet mozgósítás esetén a véderendszerben meghatározott népfelkelés, azaz az egész fegyverfogható svájci lakosság hadbaszólítása révén összeállt hadsereg tölt meg. A védkötelezettség általános. Minden svájci polgár ujonckiképzésen esik át, azután korosztályának megfelelő fegyvergyakorlatokon vesz részt. A haderő kérdéseiben legfelsőbb fokon a szövetségi tanács dönt és mozgósítás esetén az nevezi ki a haderők főparancsnokait. Az összes parancsnoki helyeket, — dandárparancsnokig bezárólag, — tartalékos tisztek töltik be. Békében ezredesnél magasabb rendfokozatú tiszt nincs. A hadsereget 1938 január elsejével újjászervezték, fegyverzetét korszerűvé tették, úgyhogy a svájci milichadsereg, e nekünk szokatlan véderendszer ellenére is, hazájának értékes és megbízható védelmi eszköze. Természetes határait és korszerűen kiépített erődítményeire támaszkodva védelmezi határait és semlegességét, ha arra kerül a sor. A csapatok tevékenysége békében ujonckiképzésből, keretiskolákból (parancsnoki kiképzés a rajtól az ezredig), a tisztek és csapatok továbbképzéséből és a magasabb parancsnokságok törzseinek elméleti kiképzéséből, alkalmazó megbeszélésekből áll. A szolgálati nyelv német, francia, olasz és reto-román.

A tényleges keret létszáma 300 és egynehány tiszt és altiszt. Ezek alkotják a behívandó hadsereg voltaképpen magvát. Ide tartoznak a magasabb parancsnokságok törzsei, a vezérkar és a szükséges állandó kiképzőkeretek. Az ezredek egy év alatt rendszeren csak három hónapig vannak együtt. A kiképzést a tartalékos tisztek végzik, a hivatásos tisztek irányításával. Alantas tisztté kinevezik azt, aki megfelelő, lehetőleg főiskolai iskolázottság után legalább négy fegyvergyakorlatot teljesített és arra egyénileg alkalmas. Századossá azt a hadnagyot, aki újonc- vagy altisztképző iskolát vezetett és egy elsőfokú tisztképző tanfolyamot végzett, őrnaggyá azt, aki legalább négy hétig mint zászlóalj- vagy osztályparancsnok működött és a 2. osztályú tisztképző tanfolyamot elvégezte. Alezredessé azt, aki mint zászlóaljparancsnok négy fegyvergyakorlatot vezetett. Az ezredesi és ezredparancsnoki kinevezéshez szükséges ezenkívül egy 18 napos harcászati tanfolyam elvégzése. A hivatásos tisztikart Svájc egyetlen katonai akadémiájában nevelik. Kiképzése rendkívül alapos és minden vonatkozásban igen magas színvonalú.

Nekünk, akik középeurópai reguláris hadsereg hivatásos tisztikarában nőttünk fel, de talán a velünk békében és háborúban együtt szolgáló és annyira bevált kitűnő tartalékos tiszt bajtársainknak is, hihetetlennek látszik, hogy egy hadsereg, amelynek ezredei évenként csak néhány hónapra gyűlnek össze és legénysége ezalatt is állandóan cserélődik, mégis elérhesse azt a valóban magas színvonalat, amelyen a mai svájci hadsereg áll. De ha megismerjük a svájci ember lelkeségét és életének berendezését, akkor megtaláljuk ennek a magyarázatát is. A katonai szolgálat tulajdonképpen csak szerves része az egész nemzet katonás nevelésének, amely már a középiskolák legalsóbb osztályaiban kezdődik és mondhatnám, csak a svájci ember halálával ér véget. A katonai előképzés a 16—19. életév között elvégzendő tanfolyamból áll, mégpedig az iskolában és a „Schweizerischer Schützenverein“ kötelékében. Ezenfelül minden ifjúnak még egy külön lövésztanfolyamot is kell elvégeznie. A rendszeres katonai újonckiképzés előtt minden ifjú gyakorlati és elméleti újoncvizsgát tesz, s ha ott nem felel meg, az állam költségén tovább oktatják. Az egyetemen és főiskolákon folyik azután a felsőbb fokú katonai előképzés a tisztikar pótlására. A hadtörténet ismertetésére minden főiskolán nagy súlyt vernek. Az előadó egyetemi tanárok, természetesen a svájci hadsereg tisztjei, előadásukat tele padosorok előtt tartják. A lövészegyesületek a haderők kiegészítését képezik. Minden svájci polgár katonai szolgálatától függetlenül is köteles a lakóhelyén levő lövészegyesületbe belépni és annak lögyakorlatain résztvenni. Lőszert, fegyvert, lőtérberendezést az államkincstár ad. Ugyanilyen alaposan van megszervezve a légi-ós gázvédelem is.

Mozgósítás esetén a véderőrendszer szerint megállapított korhatárhoz és kiképzési csoporthoz tartozókat behívják. A hadsereg felruházása, felszerelése nagyon egyszerű, mert minden hadköteles katonai ruházatát, fegyverét, felszerelését, lovasságnál lovát is békében otthon tartja és gondozza. A csapat egyéb felszerelése (hadigépek, motorok stb.) a gyülekező helyek közelében levő raktárakban van s így a mozgósított csapatok egy-két nap alatt menetkész állapotban gyülekeznek és az ezredek minden sűrűlódás nélkül hamar összeállnak.

Ezek után még inkább kérdezhetjük azt, mi a magyarázata annak, hogy egy ilyen, nem hivatásos hadsereg tisztikarában a katonai éretnyek és hagyományok olyan nagyfokú tisztelete él és virágzik, mint amilyenről nekem is alkalmam volt meggyőződni. Hogy ezt jobban megérthessük, néhány szót kell szólnom a katonai hagyománytisztelet lényegéről és forrásairól.

A katonai hagyományok tisztelete két forrásból táplálkozik. Az egyik az ezredek, a csapattestek vitézi múltja, vagyis egy-egy ezred évszázados története, amelynek ismerete, ápolása megszakítás nélkül tovább öröklődik az ezred soraiban. Minden újabb háború tovább fejleszti ezt a megbecsülhetetlen szellemi tőkét. Minél régibb egy ezred és minél több dicsőséges haditett tudott ezredtörténetének lapjaira jegyezni, annál büszkébbek az ezredbe lépő tisztnek arra, hogy egy hősi múlttal bíró, hagyománytisztelő ezred tagjai lehetnek.

A reguláris hadsereg körében, hagyományos vitézi légkörben élő ezredek tehát önmagukból fejlesztik ki a hagyománytiszteletet. A milichadseregek (népfelkelés vagy ehhez hasonló alakulatok) azonban ebből a forrásból nem meríthetnek, mert állandó, hivatásos csapattesteik nincsenek, tehát ezredtörténeteik, ezredhagyományaik sem lehetnek.

Ezért egy másik, mélyebb forráshoz kell visszatérniük, még pedig a nemzet, a nép történetének dicsőséges eseményeihez. Ezek a hadiesemények nem rögződnek egy-egy ezred történetéhez, hanem az egész nemzet közös katonai múltjának és katonai erényeinek szellemi tőkéjét alkotják.

A katonai hagyománytisztelet hordozói és hivatott terjesztői azonban mind a reguláris, mind a milichadseregekben mindenkor a tiszték voltak. Nagyon igaza volt Nagy Frigyesnek, mikor azt mondta: „Der Geist einer Armee hängt von denen Offiziers ab!“ Hogy a svájci hadseregben — jobban mondva az egész svájci lakosságban — a katonai hagyományok tisztelete ilyen fejlett és ma már szinte magától értetődő, az a svájci tisztikar érdeme.

„Tisztikar“ elnevezésen azonban nemcsak azt a néhány hivatásos vezérkari, kiképző- és oktató tisztet kell értenünk, akik a hadseregszervezés gerincét alkotják, hanem azt a sokezer svájci polgárt, aki békés polgári foglalkozása mellett is mindig katonának érzi magát és évenként hosszabb-rövidebb időre otthagyja az íróasztalt, a katedrát, az ipari és kereskedelmi vállalatok irodáit, rábízva erdejének, földbirtokának, bányáinak, üzletének sorsát helyettesére és örömmel vonul be fegyvergyakorlatra. Sőt még deresedő fővel sem idegenkedik attól, hogy a parancsnokképző- és harcászati tanfolyamok iskolapadjaiba üljön s ezzel a törzstiszti vagy ezredparancsnoki rangot elnyerje.

Ezeket hallva már megértettem azt, hogy ahány svájci úrral a kongresszus hivatalos ülésein, tanácskozásain, vagy a délutáni és esti társas összejöveteleken találkoztam, amikor egymásnak bemutatkoztunk, s megtudták rólam azt, hogy tényleges tiszt, hadtörténetkutató és író vagyok, a beszélgetést azonnal a hadtörténetre terelték. Amikor viszont én kezdtem érdeklődni az ő katonai mivoltuk felől és csodálkoztam a régi és a hadtörténet és a korszerű katonai szakirodalom terén való bámulatos jártasságukon, szerényen csak azt mondták, hogy ez náluk természetes. A mérnök tüzérezredes, a könyvtárigazgató százados, a földbirtokos vagy kereskedő gyalogos ezredes, a műegyetemi tanár műszaki őrnagy stb. katonai kötelességét éppen olyan komolyan fogja fel, mint polgári hivatását. Ezért nemcsak fegyvergyakorlata alatt foglalkozik katonai szakkérdésekkel, hanem könyvtárának tekintélyes részét katonai és hadtörténeti könyvek alkotják, amelyeket sokszor és szívesen vesz kezébe.

Figyelni kezdtem a zürichi könyvkereskedések kirakatait és alig találtam olyat, amelynek polcán ne lett volna egy-két német, francia vagy olasz katonai könyv. Néhány könyvkereskedés kirakatában ki volt függesztve a svájci hadsereg hadrendi beosztása, a világszerte ismert és használt egyezményes grafikon (csapatokat jelző fekete négyszögek, parancsnoksági zászlójelek stb.) alakjában. Ismételten láttam e kirakatok előtt néhány embert, — kis diákot, felnőtt férfit,

törődött aggastyánt — amint ezt a laikusoknak száraz és unalmas táblázatot érdeklődéssel tanulmányoztak és megvitaták.

A zürichi és berni Landesmuseum katonai része, fegyvergyűjteménye rendkívül gazdag és minden nemzet hadtörténetének tanulmányos anyagot nyújt. Jellemző a svájci szakemberek és közönség általános történeti érdeklődésére, hogy például a berni múzeum „Pestalozzi-gyűjteményé”-ben 10—12, Mária Terézia korabeli magyar huszáróbestér és generális egykorú színes lovasképét fedeztem fel, pedig ezeknek semmi kapcsolata sem volt Svájc történetével.

Bemben jártamkor Wirz János egyetemi magántanárral, aki a berni egyetemen a hadtörténet előadója, hosszabb eszmecsere-t folytattam a svájci nép hagyománytiszteletéről. Maga is lelkes katona, több jeles hadtörténeti munka írója és szerkesztője. Amikor a múzeumból lakására mentünk, rámutatott Bem egyik terén álló régi lovaszoborra: „Íme, ehhez a szoborhoz kapcsolva megmagyarázhatom — mondta — hogy mi a lényege a svájci népbe és a hadsereg tisztikarába begyökerezett katonai hagyománytiszteletnek. ‘ ‘ Avaspáncélos, középkori lovagot ábrázoló emlékmű, Rudolf von Erlachnak, az 1339-ben vívott egyik svájci szabadságharc legendás hőisének szobra. Közvetlen leszármazottja, Erlach ezredes szerkesztette a XVII. században az egyik legelső svájci katonai szabályzatot. Késői közvetlen utódja pedig ma, a svájci hadsereg tagja, ugyancsak a katonai szabályzatszerkesztő iroda kiváló munkatársa. De közben nem volt Svájc-nak olyan háborúja, amelyben az Erlach-család tagjai ne harcoltak volna mint fő- és alvezérek vagy tisztek.

Ha pedig otthon békeesség volt, találkozunk az Erlach-név viselőivel más országok hadseregeiben. Erlach János a 30 éves háborúban Gusztáv Adolf oldalán harcolt, azután mint tábornok Weimari Bernát seregében szolgált, azzal együtt francia fennhatóság alá került s a francia hadseregben elérte a „Franciaország marsallja” rangot. Erlach Jeromos pedig Savoyai Jenő seregében szerzett dicsőséget szülővárosának, Bemnek. Ilyen katonaoősökkel azonban nemcsak az Erlach-, hanem igen sok más svájci család dicsekedhetik.

Minden Luzernben járó külföldi első útja a híres „Löwendenkmal”-hoz vezet. E csodálatosan szép és nemcsak elrendezésében, méreteiben, de a benne kifejezett magasztos eszmény — a vitézséggel párosult hűség — érzékítésében is hatalmas emlékmű, annak a 40 svájci tisztnak és ezernél több hős svájci katonának emlékét őrzi, akik a „Fides Helvetica” örök példáiként a francia forradalom kitörésekor, mint XVI. Lajos testőrsége, királyuk védelmében, 1792 augusztus 10-én, szeptember 2. és 3-án haltak hősi halált. A Thorwaldsen gondolatát sziklába véső művész nem véletlenül írhatta az elesett tisztek névsorába a többiek közt az Erlach, Reding, Salis-Zizers, Zimmerman, Maillardoz, Forestier, Diesbach stb. neveket. Valamennyien már évszázados katonai hagyományokkal bíró családok tagjai voltak. De ugyanilyen hősi hagyományokra büszke katonanemzedékeket találhatunk pl. a Sprecher von Bemegg, Salis-Soglio, Wille és sok más ma is tekintélyes, főleg a nyugati Svájc és Bem környékén otthonos családok soraiban is.

A svájci katonákat, különösen a svájci testőröket, más államok uralkodói is szívesen fogadták zsoldjukba. A pápák a XVI. század eleje óta állandóan tartottak svájci zsoldosokat. Ezek maradványa a mai vatikáni svájci gárda. A kettős Szicília királyai 1520-tól 1860-ig szintén svájciakkal őriztették magukat Nápolyban háborgó népeik ellen.

Svájcban tehát éppen úgy, mint Európa más állandó hadsereggel bíró államaiban, mint pl. nálunk, Német-, Francia-, Angol- vagy Svédországban, szintén vannak katonatiszti nemzedékek, családok, amelyek körében egészen természetes az, hogy harcos őseikhez hasonlóan a katonatiszti hivatást családi hagyománynak és szinte kötelességnek tekintsék. Míg azonban itt a katonai hivatástudat rendszerint csak a valóban katonai hivatást vállaló tagokban folytatódik, Svájcban ez a tiszteletreméltó, hadsereget és nemzetet éltető eszmény a régi családok összes tagjaira kiterjed, hiszen minden svájci polgár egyúttal katona is. Ha ehhez hozzávesszük a svájci nép szabadságszeretetét, fegyverhasználatban öröklött készségét, fáradságot nem ismerő, sok helyen zord éghajlati viszonyok, magas hegyek közt, egészséges, szívós szervezetet megkívánó életmódját, kitartását, akkor azt kell megállapítanunk — bármilyen furcsán hangzik is — hogy a nemzetközi politikában semlegességet vállaló, legbékésebb Svájc Európának voltaképpen a lelkileg legjobban felkészült katonanemzete.

AMIKOR A WIRZ PROFESSZORRAL Bemben folytatott rendkívül érdekes és tanulságos eszmecsere után vonatra ültem, az éjjeli utazás csendjében gondolataim haza szálltak.

Mi magyarok szeretjük magunkat katonanemzetnek nevezni. Az is vagyunk, mert a harc téren, támadásban, védelemben a magyar katona vitézségével, kitartásával, ötletességével bebizonyította azt, hogy — Zrínyi Miklós szavait idézem: — „egy nemzetnél sem vagyunk alább valók!“ Őszintén be kell ismernünk azonban azt, hogy hősi magyar múltunk hadtörténeti eseményeivel csak felületesen foglalkozunk. Megelégszünk a különböző folyóiratokban, napilapokban megjelenő és unalomig ismételt hazafias szólamok hangoztatásával és a magyar katona vitézségét magasztaló lelkes szónoklatokkal. Tudománygyeteminken eddig csak a korszerű honvédelmi kérdéseknek van már megbízott szakember előadója. Az előadások hallgatása kötelező, tehát népes tanteremben tarthatják azokat. De a régi magyar hősi múltat ismertető hadtörténeti előadások tartására négy egyetemünk közül csupán kettőnél van egy-egy egyetemi magántanárunk. Előadásaik hallgatása nem kötelező, tehát úgyszólván üres termekben beszélnek. Hadtörténelmi és történelmi folyóiratainknak (Századok, Hadtörténelmi Közlemények), sőt Hadilevéltárunk kiadásában megjelenő világháborús munkáinknak is csak nagyon kevés előfizetője és olvasója van. Nagyközönségünk még ma is túlnyomó részben megelégszik a nemzeti hiúságot legyező, felületes történelmi cikkek olvasásával. Pedig mennyi értékes, a magyar vitézséget és a katonai hagyományokat példákban is bemutató gyönyörű adatot találunk a világháború óta megjelent komoly hadtörténeti munkákban és a régi

és új ezredtörténetekben. Igazán nem kellene messze menni azért, hogy a katonai hagyományok ápolására és fejlesztésére alkalmas anyagot megtaláljunk.

Ezzel szemben örvendetes, hogy néhány hónap óta a magyar sajtó időszaki és napilapjaiban most már állandó rovata van a magyar katonai élet minden megnyilvánulásának és a rádió műsorában is sűrűn szerepelnek katonai tárgyú előadások és hadtörténeti előadássorozatok. Magyar honvédségünk újjászületésének és hatalmas fellendülésének gyönyörű korszakát éli ezekben a hónapokban, örömmel látjuk éppen az említett közleményekből, hogy a magyar közönség ebben velünk együtt érez. Hisszük és reméljük, hogy országunk katonai újjászülete magával fogja hozni a katonai hagyományok mélyebb, szélesebb körű tiszteletét és mindenek előtt komolyabb ápolásának korszakát. Nekünk magyaroknak, legelsősorban és mindig Zrínyi Miklóshoz kell visszatérnünk, aki leplezetlen őszinteséggel tárja eléink nemzeti hibáinkat és megmutatja erényeinket. Vessük szívünkbe ezt a bölcs mondását: „Az emberi elme mind vitézi mesterségre, mind más minden dologra sehonnán annyi segítséget nem vészen, mint a tanulásból és a história olvasásból... Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk vagy on ez ellen, hogy nem jó papirosból hadakozni. De mennyi igazsága legyen ennek a mondásnak, lássa meg az, aki okos.“

Ha ezt megszívleljük, talán lekerülnek a magyar családok könyvespolcairól a pengős és félpengős fércregények és helyüket a magyar hadtörténet eseményeivel komolyan foglalkozó könyvek foglalják el. Akkor talán elkövetkezik az az idő is, amikor honvédségünk jövődőtartalekos tisztikarának tagjai a svájci tisztekhez hasonlóan szeretettel és büszkeséggel fognak foglalkozni őseik, a magyar katonák történetével. Rajtuk keresztül pedig áradjon szét a katonai erények és hagyományok tisztelete a magyar társadalom minden rétegébe. A mai hadseregek — tehát a mi honvédségünk is — már nem alkotnak a régi dinasztikus hadseregek módjára külön államot az államban, hanem az egész nemzet egyetemes életének szerves részei és értékes munkásaiként dolgoznak a nemzet boldogulásán és biztosítják fejlődését. És mivel ma a nemzet egyetemét átfogó háborús berendezkedések korszakában élünk,¹ a polgári társadalmat át kell hogy járja a katonai szellem, be kell kapcsolódnia annak eszmekörébe s ebben nagy segítségére lesz régi hősi múltunk ismerete és a magyar katonai hagyományok állandó tisztelete.

Új magyar társadalmunk kialakulásánál gondoljunk erre. Legyen mindig szemünk előtt a svájci nemzet példája. Ha a katonai hivatástudat minden magyar ember lelkében, gondolatvilágában élő eszménnyé edződik, akkor valóban méltók leszünk arra, hogy magunkat minden vonatkozásban „katonanemzetnek“^{4E} tartsuk.

MARKÓ ÁRPÁD

¹ Utalok vitéz Magyarosy Sándor vezérkari ezredes ezzel foglalkozó értekezésére (Magyar Szemle 1937. okt. sz.)

AZ OKLEVÉLTUDOMÁNY MESTERE

— SZENTPÉTERY IMRE —

VANNAK TUDOMÁNYOK, amelyek a nagyközönség érdeklődésétől messze távol eső területeken dolgoznak; eredményeik nem is valók szélesebb rétegek számára. Művelőiket úgyszólván csak a szakemberek, csak a tudóstársak ismerik. Nem illeti őket az életközelségben dolgozó nagy tudósoknak kijáró népszerűség vagy gyűlölet sem. Kutató munkára pusztán a tárgyszeretet, önnön lelkük belső alkata ösztönzi őket, valami belső kényszer, Munkásságuk így nem csupán tudományos jellegű; bizonyos etikai verete is van. Tudósműhelyük csöndes magányában sohasem számíthatnak zajos sikerre, pedig tudják, hogy amit csinálnak, alapvető jelentőségű; aprólékos, szívós gonddal folytatott elemző munkájuk eredményem más népszerűbb tudományágak sokszor hatalmas ünnepi épületeket emelnek.

Ezekhez az alapvető fontosságú szaktanulmányokhoz tartoznak az írásbeliség tudományai vagy — amint általánosan nevezni szokás őket — a történelmi segédtudományok: az oklevéltan, a pecséttan, a paleográfia, a kronológia. Feladatuk, hogy az írásban fennmaradt történelmi forrásanyagot megvizsgálják, földolgozzák, a magasabb történelmi szintézis számára fölhasználhatóvá tegyék, de kutatják és tisztázzák az egyszerű oklevélkritikán túlhaladva az írás, az íráskultúra, az írásbeliség történelmi és társadalmi szerepének elterjedését és hatását is. Mindez természetesen javarészt elemző munka. Már pedig újabban a szellemtörténet és általában a modern szellemtudományi irányzatok erősen szintetikus szelleme miatt az elemző munkának egyre kevesebb megértés és méltánylás jut osztályrészül, mint azelőtt. Pedig akármilyen történetfilozófiai vagy módszertani irányzat van uralmon, akárhogyan fogalmazzuk is meg a történetírás feladatát és céljait, a történelem alapjaiban mégis csak empirikus tudomány, a forráskutatást nem hanyagolhatja el. Lelkiismeretes rendszeres elemzés, az anyag tökéletes átkutatása és megrostálása nélkül, egyszóval megbízható adatok híján semmiféle szintézis sem lehet szilárd, maradandó, igaz. Hiszen sohasem szabad elfelejtenünk, hogy csupán azóta van modern történettudomány, amióta módszeres, kritikai forráskutatás és forrásföldolgozás is van. Ezeket a szellemtörténeti módszer sem tette fölöslegessé. A történeti segédtudományok épp oly nagyjelentőségűek ma is, mint bármikor.

Ezeken az alapelveken nyugodott a magyar történettudomány is már a XVIII. században történt felújulása óta, mert Magyarországon a segédtudományoknak már ezóta van története. A modern magyar diplomatika azonban Fejérpataky László működése nyomán csak a múlt század végén kezdődik, ő alkalmazta először nálunk azokat a szigorú, biztonságot adó elveket és módszereket, amelyek segítségével mesterének, Sickel Tivadarnak bécsi történetkutató intézete vagy a berlini Monumenta Germaniae Historiae és a párizsi École des Chartes az írásbeliségtudományokat s velük az egész történelmet oly magas színvonalra emelték. Fejérpataky néhány nagyfontosságú, úttörő értekezéssel lépett föl, jelentősége azonban főleg abban állt, hogy programot adott, tanítványokat nevelt. Neki még csaknem töretlen vagy legalább is sok gazzal telenőtt talajon kellett dolgoznia; ily körülmények között a feladatokat inkább csak megjelölni tudta, a megoldás tanítványaira hárult. Az általa megindított fejlődés érett gyümölcsei tanítványának és a budapesti egyetemen tanszéki utódának, Szentpétery Imrének munkásságában jelentkeztek igazán. Az ő műveiben érte el a magyar diplomatika az eredmények szempontjából is azt a magas színvonalat, melyet a nyugati, elsősorban az új német diplomatika jelentett.

Szentpétery Imre történetírói pályája az ezerkilencszázas években kezdődött. Mindjárt első föllépése idején erős valóságérzés, pozitívumkeresés, óvatos, tökéletes bizonyosságra törő kritikai szellem és hűvös tárgyilagosság jellemezte. Mind olyan tulajdonságok, amelyek később a hazai diplomatika nagymesterévé avatták. Igen jellemző, hogy első nagyobb tanulmánya „A történettudomány objektivitásának kritikájáról” szövegezt. Ekkoriban inkább még történetfilozófiával, sőt művészettörténettel és szociológiával is foglalkozott. Pályája szempontjából azonban német- és franciaországi tanulmányútja döntő jellegű fordulópontot jelentett. Különösen nagy hatással volt rá a strassburgi egyetemen működő Bresslau Harry, a modern diplomatika egyik vezető kiválósága. A mellette eltöltött esztendő után szentelte magát végleg a segédtudományok vagy — mint ő szereti nevezni — résztudományok művelésének. Első célul az Árpád-kori királyi oklevelek diplomatikai vizsgálatát tűzte maga elé.

1913-ban bízta meg a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága, hogy az általa kidolgozott és megvitatott munkaterv alapján készítse el Árpád-kori okleveleink rövid tartalmi kivonatait, az ú. n. Árpád-kori regesztagyűjteményt. E mű megszerkesztése már régi adóssága volt a magyar történettudománynak. Fejérpataky még az 1885-iki történetírói kongresszuson hangoztatta előadói jelentésében sürgős szükségét annak, hogy a különböző oklevéltárakban, apró adattárakban, folyóiratokban szétszórva kiadott, vagy még ki sem adott Árpád-kori okleveleink regesztáit a német császári oklevelek és a pápai diplomák hasonló gyűjteményeinek mintájára egységes kiadásban kellene összefoglalni. Fejérpataky elgondolása azonban hosszú ideig csak sűrűn emlegetett kívánság maradt, senki sem akadt, aki a hatalmas munka elvégzésére vállalkozott volna. Négy évtizednek kellett eltelnie, míg Szentpétery Imre személyében egy mindenképpen

arra hivatott, képzett diplomatikus hozzálátott a régi óhajtás valóra váltásához.

Hogy milyen alapvető fontosságú ez a mű a magyar tudományosság számára, azt csak középkori történelmünk kutatói tudják teljes mértékben fölfogni és méltányolni. Szentpétery munkájának megjelenése előtt állandóan szinte leküzdhetetlen nehézséget jelentett egy-egy középkori probléma megoldásánál a szanaszét heverő okleveles anyag összegyűjtése és főként a felhasználás szempontjából való értékelése. Rengeteg energia ment veszendőbe az összefoglaló magyar codex diplomaticus, oklevélgyűjtemény hiánya miatt, de még inkább a sokféle kiadás javarészenek kritikátlan volta, az okleveles anyag módszeres diplomatikai vizsgálatának elégtelensége miatt. A kutató maga kényszerült diplomatikai vizsgálatra, maga volt kénytelen dönteni az oklevél használhatósága felett, mielőtt még tulajdonképpeni tárgyának kidolgozásához hozzáfoghatott volna. Az ilymódon elvégzett oklevélkritikai előmunkálatok nem állottak a megkövetelt színvonalon, nem szolgáltattak biztos alapot akármilyen probléma megoldásához. A kutató legtöbbször nem is nézte meg az eredeti oklevelet s a rengeteg hibás kiadás nyomán nagyon sok hibás következtetésre jutott. Lára kapott továbbá a szóbanforgó tárgy szempontjaiból kiinduló és éppen emiatt elfogult oklevélvizsgálat. Már pedig biztos eredményekre vezető oklevélkritika csak akkor lehetséges, ha az magából az oklevélből indul ki, ha visszatér az eredeti példányhoz, sorra veszi az oklevél külső formájának, írásának, pecsételésmódjának, belső szerkezetének, stílusának, nyelvének jellemző sajátosságait, összehasonlítja e szempontok szerint az egyazon helyről származó egykorú okleveleket s mindezek alapján mond ítéletet. Ilyen diplomatikai oklevélkritika azonban igen ritka jelenség, háború előtti történetirodalmunkban. Így történt azután, hogy Árpád-kori történelmünk legfontosabb művelődéstörténeti problémái sokszor évekig húzódó diplomatikai jellegű viták során is megoldatlanok maradtak.

E sajátos magyar viszonyok miatt Szentpéterynek igen sok hiányt kellett pótolnia. Feladata sokkal bonyolultabb és nehezebb, de egyben sokkal nagyobb jelentőségű volt, mint a hasonló külföldi gyűjtemények elkészítőié. Külföldön kitűnő kritikai kiadások szolgáltatták az anyagot s mindenütt, ahol kellett, megfelelő diplomatikai monográfiák állottak rendelkezésre. Nálunk ezzel szemben igen kevés kritikai szempontból kifogástalan kiadás akadt és diplomatikai földolgozásban legfőljebb egy-egy oklevélcsoport részesült, az is csak a XI—XII. századra vonatkozólag; a XIII. századi anyagot csak a kor történetírói vagy egyes nagyobb összefoglaló történelmi kérdések tanulmányozói vették kritikai vizsgálat alá és bár így is igen sok kitűnő megállapítás merült föl, ez a kritika, mivel tárgyi szempontokból indult ki, egyoldalú maradt, semmikép sem volt kielégítő. Ilyen körülmények között a magyar regesztagyűjtemény szerkesztőjének főfeladata nem lehetett csupán a gyűjtő és rendszerező munka, hanem elsősorban az összehordott anyag kritikája. Az általános történeti kutatók elé nemcsak az Árpád-kori oklevelek rendszeres gyűjteményét

kellett odanyújtani, hanem meg is kellett mutatni, hogy melyik oklevél mennyire megbízható és használható.

Roppant nagy munka volt ez. Sorra kellett venni az egyes okleveleket, mindegyiknél visszatérni az eredeti példányhoz, fölkatatni az esetleges későbbi átírásokat, átvizsgálni az oklevél összes kiadásait, összehasonlítani az eredetivel, megállapítani a kiadás hibáit, összegyűjteni az oklevélre vonatkozó irodalmi utalásokat. Csak ezek után jöhetett a tulajdonképpeni diplomatikai munka, az okleveleknek összetartozó csoportonként való kritikai vizsgálata. S mindennek eredménye az oklevél regesztájának és a hozzáfűzött szűkszavú kritikai megjegyzések rövid összefoglalása. Szemre persze nem sok ez, s e néhány tömör fogalmazású sor alapján igazán csak a szakember tud a szerző fáradságos munkájáról helyes képet alkotni. Az eredmények részletes indokolását Szentpétery, ahol erre szükség volt, külön tanulmányokban végezte el, hogy a jegyzék tömörségét ne veszélyeztesse. Ezek közül különösen a Szent István okleveleire vonatkozók jelentősek, ezekben jutottak végre nyugvópontra Szent István-kori okleveles gyakorlatunknak régóta vitatott problémái. (A többi között pl. az eredetinek látszó pannonhalmi alapító oklevél két évszázadon át támasztott valódiságának kérdése.)

A nagy regesztamű a hazai és részben külföldi levéltárakban folytatott másfél évtizedes kutatások nyomán készült el. Szentpétery jóformán segítség nélkül, egymaga végezte el a hatalmas munkát, amelyhez hasonlóan külföldön bizottságok szoktak végezni hosszabb idő alatt. 1923-ban jelent meg az első füzet „Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékéből és 1930-ban adták ki a IV. Béla király haláláig terjedő I. kötet utolsó füzetét. Javarészt együtt van már a II. kötet anyaga is, amelyet az Árpád-kor még hátralévő időszakából való oklevelek jegyzéke tenne ki. Hogy a munka méreteiről némi fogalmunk legyen, elég talán annyit megemlítenünk, hogy a mű első kötetében, tehát az 1270-ig terjedő időre vonatkozólag összesen 1750 oklevelet kellett feldolgozni.

A teljesség kedvéért a királyi oklevelek jegyzékéhez kellene még járulnia a nem királyi oklevelek gyűjteményének is. Erre azonban egyelőre még várnia kell a magyar tudományosságnak. Amúgy is mind köztörténeti, mind diplomatikai szempontból ezek az oklevelek sokkal kevésbé jelentősek.

A kritikai jegyzék valóra váltotta a hazai történettudomány reményeit: az Árpád-kor okleveles anyagáról a lehető legmegbízhatóbb, leghűbb képet adta. A modern diplomatika biztonságot adó fegyverzetében megteremtette azt a biztos alapot, amelyre mindig bátran építhet a magyar középkor-tudomány. A háború utáni történelmi irodalmunkban nincs egyetlen középkorral foglalkozó munka sem, amely a Kritikai jegyzékben foglalt eredményeket nélkülözni tudta volna. Fontos alapköve volt a magyar história legújabb nagy épületének Hóman és Szekfű Magyar Történetének Árpád-kori részeiben is. De alig van a középkorral foglalkozó tudományoknak olyan ága, amely a Kritikai jegyzékből értékes és gazdag anyagot ne merített volna. így a jegyzékben földolgozott rengeteg helynév és személynév

például a nyelvtörténetnek, vagy az újabban egyre fejlődő népiség-kutatásnak szolgált ezernyi megbecsülhetetlen és biztos adatot.

Az Árpád-kori oklevelek kritikai jegyzékének elkészítésével majdnem egyenlő jelentőségű feladat volt az Árpád-kori elbeszélő kútfők kritikai kiadása. Itt ugyan kétségtelenül jobb volt a helyzet, mint az okleveleknél. Az anyag javarésze már ki volt adva, elég használható kiadásokban. De ezek egyike sem foglalta magában a teljes anyagot és megjelenésük óta sok olyan kitűnő forráskritikai tanulmány látott napvilágot, amely egészen új megvilágításba helyezte az illető forrásokat. A források fölhasználásának szempontjából oly fontos magyarázó jegyzetek anyaga nagyon sok tekintetben megváltozott és tetemesen kibővült. Az Árpád-kori elbeszélő forrásanyag mindenképpen megérett egy új kritikai kiadásra: ezt már a magyar történettudomány nemzetközi tekintélye is megkövetelte. Szentpétery Imre javaslatára a Tudományos Akadémia történelmi bizottsága és a Történelmi Társulat közösen határozta el a gyűjtemény kiadását és pedig kevés különbséggel a világszerte mintaképül szolgáló Monumenta Germaniae Historica kiadási elvei alapján. A magyar középkor-tudomány legkiválóbb művelőiből, történészekből és filológusokból alakult meg a szerkesztő-bizottság. A szerkesztés nagy körültekintést igénylő, nehéz feladata, mint a történelmi segédtudományok kétségtelenül elismert legnagyobb hazai tekintélyére, Szentpéteryre hárult, ő azonban a szerkesztésen felül is résztvett a bizottság munkájában. Elvállalta egy kisebb krónikának, a közös eredetű, nagyjában azonos szövegű Zágrábi, illetve Nagyvárad-i krónikának kiadását. Így az ő odaadó munkásságának is nagy része van abban, hogy a „Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum“ első kötete nem egészen négy évi munka után az 1937. év legelején már megjelenhetett s még hozzá oly formában, amely minden tekintetben méltó a hasonló természetű nyugati forráskiadványokhoz. A nagy mű második, befejező kötete valószínűleg még ebben az évben elhagyja a sajtót.

A forrás- és oklevélkritika nem egyedüli főadata a modern írásbeliség-tudománynak, hiszen akkor csakugyan jogos volna a hagyományos „segédtudomány“ elnevezés. Az írásnak nem csupán eszközértéké van a múlt megismerése szempontjából. Az írás s minden, ami vele összefügg, az oklevelek összesége, a nem irodalmi célzatú, jogügyi, gyakorlati írásbeliség maga is egyik fontos tényezője a történelmi életnek és műveltségnek. Az írásbeliség történetének számai mindenütt szorosan tekerednek a művelődéstörténet minden ágára, az írásbeliség történetének változásai egyben nagy kulturális változásokat is jelentenek. Valamely társadalom vagy kultúra megértése szempontjából tehát semmiképpen sem hanyagolható el a hozzátartozó írásbeliség szerkezetének, történeti változásainak megismerése. Ugyanezt mondhatjuk természetesen a magyar művelődéssel, különösképp a középkori magyar élettel kapcsolatban.

A magyar írásbeliség történetének egyes részleteiről itt-ott már állottak rendelkezésünkre kitűnő monográfiák. Csak a legjelentékenyebbeket soroljuk föl: Fejérfpataký az Árpádok kancelláriájáról érte-

kezett, Hajnik Imre jogtörténeti tanulmányaiban az igazságszolgáltatás írásbeliségének problémáit oldotta meg sok tekintetben, Eckhart Ferenc a magyar jogügyi írásbeliség legsajátosabb képződményének, a hiteles helyekül szolgáló egyházi testületeknek középkori történetét írta meg, Hajnal István XII—XIII. századbéli írástörténetünk fontos fejezeteit dolgozta ki. Ezenfelül akadtak még a XVIII. századból és a XIX. század első feléből származó elavult oklevéltani összefoglalások, amelyek bizony inkább már csak tudománytörténeti érdekességek voltak.

Ilyen előzmények után fogott hozzá Szentpétery a magyar diplomatika nagy összefoglaló művének megírásához. Már a Kritikai jegyzék készítésekor oklevélkritikai tevékenység közben ki kellett dolgoznia az Árpád-kori királyi diplomatikát, mert enélkül az oklevélbírálathoz eredménye nem lehetett volna bizonyos. Ez volt az elindulási alap. Az előbb felsorolt néhány értekezéssel kívül azonban alig állott rendelkezésre egy-két használható cikk, rengeteg önálló kutatásra volt tehát szükség, hogy a tétovázó hézagokat be lehessen tölteni, hogy a középkori magyar oklevéltannak legalább vázlatát meg lehessen rajzolni. Szentpétery az adott körülmények között egyelőre nem is akart sokkal többet adni; munkája mégis sokkal több lett, mint egyszerű vezérkönyv. Az 1930-ban megjelent Magyar Oklevéltannak alapvető fontossága van ugyan, mint az eljövendő diplomatikai kutatásnak szempontokat adó, irányt és főladatokat kijelölő munkának, a főproblémákat azonban már maga is megoldotta, maga is hozt alig kiegészítésre szoruló, kész eredményeket. Kivált az Árpád-kori rész mondható e szempontból is befejezett egésznek. De általában az egészet nézve Szentpétery hűvös objektivitással írt soraiból élesen rajzolódik ki az egész középkori magyar írásbeliség szerkezete és jellege. A hazai okleveles gyakorlat az első időktől kezdve csaknem az egész középkoron át erősen a királyi udvarba mint központba helyeződött és egyházi jellegét sohasem veszítette el. Ezzel járt, hogy igen magas színvonalú, szervezett kancelláriai írásbeliség volt s a nyugateurópai kancelláriákéval mindenben egy fejlődési fokon állott. A vidék magyar világi tömegei között azonban nem tudott terebélyesebb szervezetlen magánírási jellegű kifejlődni. S ez a megállapítás újabb oldalról világítja meg középkori társadalom- és művelődéstörténetünk jólismert sajátságait: rámutat arra, hogy mekkora ürtét okozott a királyi udvar nyugateurópai színvonala és a műveletlen vidék között és hogy az egész középkori magyar kultúrát regionalizmus nélküli centripetális egyszínűség jellemezte.

A Magyar Oklevéltan hatalmas mű, jelentőségben és értékben méltán sorakozik a Kritikai jegyzék és a Scriptorum mellé. Jelentőségére jellemző, hogy a közel jövőben németnyelvű kiadása is megjelenik.

A történelmi segéd tudományok közül az oklevéltanon kívül a kronológiával foglalkozott még behatóan Szentpétery. Több kisebb cikkben és egy gyakorlati szempontból igen fontos oklevéltani naptáron kívül megírta az egész kronológia összefoglalását a Magyar Történettudomány Kézikönyve című nagyjelentőségű sorozat számára.

Szentpétery Imre azok közé tartozik, akik nemcsak azért lettek nagy tudósokká, mert tudományuk egész területét a legutolsó kis

zugolyig jól ismerik és tudományuk eszközein biztonsággal uralkodnak, hanem azért is, mert a tárgy maga, amelynek munkásságukat szentelték, életük egy darabja lett. Szentpétery elindulása óta állandóan dolgozik. Mihelyt teheti, elvonul a világ zaja elől tudósműhelyébe, vagy a levéltárak csendjébe, hogy tudománya problémáinak élhessen. A tudományos munkát mindig felelőssége teljes tudatában végezte, sohasem tekintette játékos Penelopé-szövést, sohasem volt szüksége arra, hogy amit egyszer kimondott, azt mint elhamarkodott állítást vissza kelljen vonnia. Sokszor hangoztatta alapelvét, hogy „a biztos ítéletnek egészen biztos alapokon, vagy legalább is igen nagyfokú valószínűségen kell nyugodnia“. Ahol valamit nem látott föltétlenül kétségtelennek, ott sohasem állított határozottan, hanem felsorolta a feltehető lehetőségeket, vagy felhívta a figyelmet a további kutatás szükségességére.

Ilyen módszer mellett eredményei aere perennius alapköveként szolgálnak. A Szentpétery által kiadott Kritikai jegyzék és az ő szerkesztésében megjelent *Scriptores* századok múlva is nélkülözhetetlen segédkönyve lesz bármilyen magyar középkori kutatásnak. Ezekben a művekben érte el a magyar történettudomány a nagy nyugati forrás földolgozó történelmi iskolák színvonalát.

Az elemző oklevélkritikával egyenlő jelentőségű Szentpétery szintetikus munkássága is. Magyar Oklevéltana a magyar diplomatika rendszerének első önálló összefoglalása. Ezzel a művével mutatta meg az utat a jövő felé. Hatalmas oklevélkritikai munkái hosszú időre befejezték az oklevelek valódisága és fölhasználhatósága körül keletkezett kritikai irodalmat, az újabb diplomatikai irodalom egyre inkább a szintézis felé tolódik el, Szentpétery tanítványai a Magyar Oklevéltan ki nem dolgozott fejezeteit igyeksenek megírni vagy folytatni.

Ezek szerint megjelölhetjük Szentpétery helyét és jelentőségét a magyar írásbeliség-tudományok történetében: befejezte az analízis, az oklevélkritika korszakát és megnyitotta a szintézis új korszakát, rátette a zárókövet a történelmi segédtudományokra és újtukra indította az önálló történelmi részstudományokat.

ISTVÁNYI GÉZA

ROMÁNIA KISEBBSÉGI POLITIKÁJA

AZ UTOLSÓ IDŐK ESEMÉNYEI azt a benyomást keltik, mintha Románia kisebbségi politikájában változás állana be s a kisebbségek sorsa, amely eddig — bármit mondjanak is a román politikusok — nem volt kielégítő, jobbra fordulna.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐTT Románia Európa egyik legerősebb nemzeti állama volt: pár százezer zsidón kívül számbavehető kisebbségei nem voltak. E helyzetét megváltoztatták a békeszerződések: az állam területe kétszeresénél is nagyobb lett, lakossága csaknem háromszorozódott, de a tiszta román elem hetven százalékra süllyedt és a többi harminc százalékot különböző kisebbségek töltik ki. E nagy területi és népességi gyarapodás túlnyomóan hazánk rovására történt, melynek földjéből 103.093 km² területet és népéből 5,257.467 lelket, közöttük 1,700.000 magyart csatoltak Romániához a békeszerződések.

Románia nemzeti államból nemzetiségi, kisebbségi állammá lett.

Fontos e hatalmas számok ismerete, mert ezen fordul meg Románia kisebbségvédelmi kötelezettsége. Mint 1878-ban a berlini kongresszus a román állam függetlenségének elismerését a zsidók egyenjogúságának megadásához kötötte, úgy a kisebbségi szerződés eredeti bevezetése szerint a világháború után újonnan alkotott vagy területi nagyobbodást élvező államoknak, közöttük Romániának is függetlenségét és területi nagyobbodásának elismerését a békeszerződések a kisebbségek jogának tiszteletben tartásától tették függővé.

Abban a jegyzékben, amelyet a konferencia elnöke, Clemenceau 1919 június 24-én, az első kisebbségi szerződés kötésekor intézett Paderewskihez, az újonnan szervezett lengyel köztársaság elnökéhez, ezt írta: Lengyelország — itt természetesen erről az államról volt szó — azokon a területeken nagyszámú lakost nyert, „kik más fajú nép nyelvét beszélnek, mint azok, kiknek uralma alá jutottak; de e népeket hosszú évek ellenségessége választotta el egymástól. Mi (a békekonferencia) azt reméljük, hogy e népek könnyebben megbékélnek új helyzetükkel, ha tudják, hogy minden jogtalan bánásmód és elnyomás veszélyével szemben kellő védelemben fognak részesülni; sőt e garanciák tudata már egymagában hozzájárul majd a mindenki által óhajtott kiengesztelődéshez“. Ezek az általános, elvi kijelentések Romániára vonatkozólag a román kisebbségi szerződés bevezetésében úgy hangzottak, hogy tekintettel Románia nagy területi nagyobbására, továbbá

arra, hogy Románia saját jószántából, „de sa propre volonté“ vállalta, hogy úgy régi, mint új területeinek lakossága számára faji, nyelvi és vallási különbség nélkül biztosítja a „szabadságot és igazságosságot“, tekintve ezt a „jósándékot“, mégis kötelezte a békekonferencia, hogy szerződésileg is vállalja kisebbségeinek védelmét.

A romániai kisebbségek védelmének nemzetközi alapját ez a területi nagyobbodás és kisebbségi védelem kölcsönösségén alapuló kötelezettség alkotja.

De mielőtt a kisebbségi szerződés létrejött volna, egy másik kisebbségvédelmi kötelezettséget vállalt az új állam románságának az a része, amely a legnagyobb terület és legnagyobb kisebbség unióját mondta volt ki a régi kis román királysággal: az erdélyi románság gyulafehérvári határozatai voltak ezek, melyeknek harmadik szakaszában ez állt:

„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenük népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzatához saját anyanyelvén, saját igazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.

Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság illeti meg az állam összes egyházait.“

Ami az írott betűt illeti, úgy látszott, mintha a romániai kisebbségek jogai és azok védelme biztos alapokon nyugodnának. A valóságban azonban mindez, szerződés és határozatok nem nyújtottak semilyen védelmet számukra. A gyulafehérvári határozatok egyáltalában nem statuálnak jogot, azok egy forradalmi népgyűlés kívánságai, amelyek egy jogalkotás irányát szabhatnák meg és kötniök kellett volna erkölcsileg azokat, akik csinálták, az erdélyi román nemzeti pártot s annak utódát, a nemzeti parasztpártot; de mikor e pártok 1928-ban kormányra kerültek, nem tettek semmit a kívánságok megvalósításának érdekében. A kisebbségi szerződés rendelkezései viszont keretet képezhetnek egy jogalkotás számára, amelyet a hazai törvényhozásnak kellett volna kitöltenie. Egy nemzetközi szerződés csak azokat köti, akik kötötték, a szerződő feleket, a szerződő államokat; a kisebbségek a szerződéseknek nem jogalanyai, hanem tárgyai, róluk szó van bennük s a népszövetségi eljárásban nem panaszosok, hanem csak informátorok.

Arra, hogy a kisebbségek jogvédelemben részesülhessenek, jogaik statuálására van szükség, de ezt Románia eddig nein tette meg, a Kisebbségi Szerződés által nyújtott keretet nem töltötte ki, a kisebbségek jogát nem kodifikálta. „A politikai pártok keserű küzdelmei“ — írta pár héttel ezelőtt a „Times“-ben Silviu Dragomir professzor, az újonnan kinevezett kisebbségi főköormánybiztos — „nem engedtek alkalmat és időt, hogy alkotmányos rendelkezésekkel biztosítsuk a kisebbségek jogait.“ A valóság azonban az, hogy az új román állam megalakulása óta két alkotmányt szerkesztettek. Az elsőt 1923-ban, mikor a kisebbségek heves küzdelmet folytattak jogaik elismerése végett, de csak ígéretet kaptak, hogy nyelvhasználati jogukat szabályozni fogják. Persze ez sohasem történt meg. Egy másik alkotmány jött létre ez év kora telén, most már a törvényhozás mellőzésével:

ez is hallgat a kisebbségekről. Emellett nincs Európában egy másik állam, amely oly tömegesen gyártotta volna a törvényeket, mint Románia, melyek a románok minden életviszonyát szabályozták. Csak a kisebbségi jog kodifikálására nem ért rá a parlament. Egyedül a Kisebbségi Szerződésben formulázott jogegyenlőséget iktatták mindkét alkotmányba, melynek a maga általánosságában semmi értéke nincs, ellenben hoztak törvényt közoktatásról, egyházakról, nemzeti munkavédelemről, amelyek mind tele vannak a kisebbségeket sértő jogegyenlőtlenséggel.

A jogi rendezés e hiányának megfelelt a kisebbségek tényleges helyzete. „Ilyenformán“ — írja angol cikkében Silviu Dragomir, az új kisebbségi fő kormánybiztos s öneki tudnia kell — „évről évre új és új problémák halmozódtak fel a kisebbségekkel és jogos igényeikkel szemben. Megoldásuk folyton késett, részben a kisebbségi politika egységes felfogása, részben bátorság hiánya és választási pártérdekek miatt.“

Most, húsz év múlva, úgy látszik, változás készül Romániában.

Ez ÉV AUGUSZTUS ELSŐ NAPJAIBAN az európai sajtó egy Bukarestből eredett „nemzetiségi státútumot“ közölt. A londoni „Times“ bő kivonatban ismertette annak szerinte „nagyon liberális“ rendelkezéseit, melyek eredete, a lap tudomása szerint, még a Goga-kormány idejére nyúlik vissza. Viszont a magyar „Pester Lloyd“ óvatosan megjegyezte, hogy a „státútumot“ nem a hivatalos román távirati ügynökség ismertette s azt felelősség és kommentárok nélkül közölte.

A „státútummal“ kapcsolatosan csakugyan sajtóságos jelenségek vetődtek fel a román sajtóban. A hivatalos lap, a „Monitorul Oficial“ augusztus 4-1 számában két kisebbségi vonatkozású közlemény jelent meg: a lap első oldalán egy királyi rendelet, egy „decret regal“, amely egy kisebbségi fő kormánybiztosság működési szabályzatát tartalmazza; a lap vége felé járó egyik oldalon pedig egy minisztertanácsi jegyzőkönyvet találunk, amely azt a 28 paragrafust foglalja magában, amelyet Bukarest az európai sajtóval mint „kisebbségi státútumot“ közölt.

Az előbbi, a kormánybiztosság szabályzatát, közlés végett pár nap múlva átadták a romániai sajtónak is, de a minisztertanácsi jegyzőkönyv kisebbségi rendelkezéseit, amelyek — mint mondom — külföldön mint kodifikált kisebbségi törvények szerepeltek, a romániai sajtó a katonai cenzúra tilalma folytán heteken, sőt hónapokon át nem közölhette, úgyhogy azokról a nagyközönség, amelynek csak kis része olvassa a hivatalos lapot, tudomással nem bírt. Október végén aztán imitt-amott felbukkant s a „Magyar Kisebbség“ egész terjedelmében közölte.

Mégis e pillanatban végeredményképpen e két sajtóságos közlésen nyugszik a romániai kisebbségek jogának belső állami rendezése és védelme.

A FŐKORMÁNYBIZTOSSÁG SZERVEZÉSE nem új esemény a román politikai életben. A múltban liberális, nemzeti parasztpárti és

Iorga-kormányok állítottak fel hasonló szerveket államtitkárság neve alatt, anélkül hogy hatáskörüket részletesen megállapították volna és hogy valamelyikük eredményt is mutatott volna fel. A nemzeti paraszt-párti államtitkársághoz annak idején, a húszas évek végén sok reménység fűződött, mert azt a látszatot keltette, mintha Pop Ghitának szándéka lett volna a kisebbségi jog kodifikációja. De semmi sem történt.

A magyarság az egész államtitkárságot nem nagy bizalommal nézte. Mikor 1932-ben a Iorga-kormány Brandsch Rudolfot, a hírhedt magyarfaló szászt, akit azóta a szászok is mint nemzetárulót kiközösítettek és aki azóta eltűnt az erdélyi közéletből, kinevezte kisebbségi államtitkárnak, a magyar párt, valami román sajtópletykával foglalkozva, nyilatkozatot tett közzé, amelyben ezt írta:

„A magyar pártban olyan nézet alakult ki, hogy a kisebbségi államtitkárság, mint politikai és parlamenti felelősséggel bíró megbízatás több mint egy évi fennállása alatt a kisebbségi kérdésnek még csak részleges megoldását sem segítette elő. Minthogy a kisebbségi államtitkárságnak már csak pusztá létezése is úgy belföldön, mint a külföldön ezzel ellenkező látszatot keltett, megfontolandó, hogy annak jelenlegi formájában való fenntartása nem árt-e többet, mint használ a kisebbségi problémának.“

E kijelentéshez még hozzáfűzte, hogy „a magyar közvélemény amellet az állás jelenlegi viselőjével szemben eddigi politikai magatartása miatt indokolt bizalmatlansággal is viseltetik.“

A jelenlegi szervezetnek — nem szólva az állás mai viselőjéről — nincsenek nagy ambíciói, a kodifikálást — már amilyet — elvégezte a minisztertanács huszonnyolc pontja. De az új főkormánybiztosság nem is adminisztratív, hanem csak felügyeleti hatóság, amely, mint a szabályzat mondja, „felügyel a törvényhozási és közigazgatási intézkedéseknek a kisebbségekkel szemben történő pontos, egységes és méltányos alkalmazására“; amellet tanulmányozza a kisebbségek életével kapcsolatos kérdéseket és illetékes helyeken előterjesztéseket tesz a szükséges megoldásokat illetőleg, maga azonban, úgy látszik, semmit sem old meg.

Hogy e működésében milyen irányelvek vezessék a kormánybiztosságot, arra vonatkozólag a szervezeti szabályzat tartalmaz bizonyos rendelkezéseket, amelyeket a kormánybiztosság „szem előtt kell, hogy tartson“ s itt kapcsolódik a kisebbségi rendezésbe az a bizonyos „statútum“, miniszteri jegyzőkönyv, amelynek huszonnyolc szakasza „normákat“ sorol fel, amelyek — mint a jegyzőkönyv mondja — „irányítani fogják a minisztériumoknak, hatóságoknak és közszolgálati ágaknak azokat az intézkedéseit, amelyek a kisebbségekkel függenek össze“ s amelyek a szabályzat mellett irányítóul szolgálnak a kormánybiztosság számára is.

A szabályzat erre vonatkozó pár szakasza — a többi a kormánybiztosság szervezéséről szól — már meglévő jogszabályokat, a kisebbségi szerződés, az alkotmány és néhány érvényben lévő törvény paragrafusát ismétli meg kritikátlanul, anélkül hogy szerzői utána gondoltak volna, hogy azok életképeseknek bizonyultak-e és egyáltalában van-e értelmük vagy nincs? A jegyzőkönyv huszonnyolc szakasza hasonló

tartalmú, de magába foglal néhány olyan rendelkezést is, amely valóban értékes, ha megvalósítják.

A szabályzat első két szakasza a tizenkilencedik század írott, liberális alkotmányainak semmi praktikus jelentőséggel nem bíró kijelentéseit tartalmazza.

Az első szakasz azt rendeli, hogy a kormánybiztosságnak gondja legyen arra, hogy „az összes románok etnikai származására és vallásra való tekintet nélkül legyenek kötelesek a hazát életük értelmének legértékesebb alapjául felfogni.“ Az új, 1938-i alkotmány fellengős és elég értelmetlen követelménye ez. Mit jelent ez egy jogrendszerben? Hogyan lehet „az élet értelmének“ ezt az „alapját“ az egyes polgárban felfedezni és ellenőrizni s mit csinál a kormánybiztos, ha felfedezi, de nem találja elég értékesnek? Érdekes, hogy az utasításból hiányzik az alkotmány illető szakaszának az a további rendelkezése, amely megkívánja, hogy minden állampolgár „köteles magát a haza területi épségének, függetlenségének és méltóságának védelmében feláldozni“.

Az utasítás második szakasza a polgárok jogegyenlőségét mondja ki. Kimondta ezt a kisebbségi szerződés is. Húsz éven keresztül volt ez a rendelkezés Romániának nemzetközi szerződésbe és saját alkotmányába foglalt félremagyarázott kötelezettsége. Félremagyarázták azzal, hogy a kisebbségeknek adott jogok privilégiumot képeznének a jogegyenlőség sérelmére; hogy privilégium az, ha a kisebbségi személy saját nyelvét akarja használni a hatóságok előtt, mikor minden állampolgár egyenlően beszélhet az állam hivatalos nyelvén és privüégium, ha kisebbségi iskolába akarja járatni gyermekét, holott járathatja állami román iskolába, amelybe a román gyermek is jár. Nem vettek a kormányok saját jogtudósukról, Dascovici egyetemi tanárról tudomást, aki megírta, hogy „a kisebbségi szerződés kivételes uralmat állapít meg a kisebbségek érdekében, amely túlmegy és kiegészíti azokat az egyéni jogokat, amelyek egyformán és egyenlően vannak elismerve minden állampolgár számára a modern alkotmányokban“.

A szabályzat némiképp erre az álláspontra helyezkedett. Harmadik szakasza szerint „az érvényben lévő törvények nyelvre, fajra és vallásra való tekintet nélkül az összes román állampolgároknak azonos polgári és politikai jogokat, ugyanazon bánásmódot és ugyanazon garanciákat biztosítják“ s ennek folyományaként — „drept consetinja“ — pontokban sorolja fel azokat a sajátos jogokat, amelyek külön jogállást biztosítanak a kisebbségek számára, amelyekre csak nekik, a kisebbségeknek van szükségük. Ezt mindenütt kiegészítik a minisztertanácsi jegyzőkönyv paragrafusai.

A szabályzat első intézkedése az anyanyelv használatáról szól, úgy amint a kisebbségi szerződés azt megállapította: román állampolgár nem korlátozható magán- vagy közgazdasági viszonyaiban, vallás-gyakorlása közben, sajtóban és nyilvános gyűléseken anyanyelvének szabad használatában; a törvényhozás megállapíthatja az állam hivatalos nyelvét, de a hatóságok előtt a kisebbségeknek könnyítésben kell részesülniök.

Érvényes jog kellett volna, hogy ez legyen Romániában az elmúlt húsz év alatt, melyet azonban a hatóságok akkor vettek tekintetbe,

mikor jól esett nekik. A kisebbségek legtöbbször nemcsak a hatóságok előtt, nemcsak a nyilvánosság színterén voltak korlátozva anyanyelvük használatában. Erdélyben megszámlálhatatlan sok rendelet jelent meg, amely eltiltotta a hivatalokban megjelent feleknek, iskolásgyermkeknek a tanórák közötti szünet alatt az anyanyelven történő beszélgetést. Hogy milyen volt a hatóságok felfogása, legjobban illusztrálja Dobrescu Aurél erdélyi tartományi főnöknek egy 1930 április 7-én kiadott rendeleté, amelyben azt mondja: „Tekintettel arra, hogy ezideig nincs olyan törvény, amely a megyei és községi tanácsok tanácskozásai alatt megengedné a kisebbségi nyelvek használatát, elrendelem, hogy a jövőben ezeknek a testületeknek a tanácskozásai csak román nyelven folyhatnak; tehát semmi indokolással sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, bizottsági tagok felvilágosítást kérjenek vagy adjanak, avagy az ülésről jegyzőkönyvet vegyenek fel“.

E tekintetben a mostani, új rendelkezések folytán zavaros helyzet állhat be. A miniszteri jegyzőkönyv 13. szakasza szerint a községi tanácsok kisebbségi tagjai használhatják anyanyelvüket, de az 1938 augusztus 14-én, tehát később megjelent közigazgatási törvény ezt megszorítva, csak azokban a községekben engedi meg, amelyekben az illető kisebbségi nemzet többségben van s ezekben is a kisebbségi nyelven történő felszólalást azonnal románul kell tolmácsolni. Melyik rendelkezés fog érvényesülni: a kisebbségi szabályzaté vagy a közigazgatási törvényé?

Elrendeli a jegyzőkönyv, hogy a kisebbségi területeken működő tisztviselők kötelesek az illető kisebbségi nyelvet ismerni s azon járásokban, amelyekben faji, sőt vallási kisebbségek „tekintélyes számban“ élnek, a „primär“ vagy helyettese a kisebbségek közül fog kineveztetni. Persze az, hogy a „tekintélyes szám“ mennyi, az a hatóságok önkényétől függ. Nincs jogegyenlőség a községi tanácsok jegyzőkönyveinek nyelve tekintetében, amelyeket egyedül román nyelven kell vezetni, holott a háború előtti magyar nemzetiségi törvény szerint — amelyet az első román kormányzat, a „consiliu dirigent“ Erdélyben érvényben tartott — az ilyen jegyzőkönyveket hasábosán magyar és nemzetiségi nyelven kellett írni. A hatóságok levelezése szintén kizárólag román lesz; kisebbségi felek nyújthatnak be kérvényeket a hatóságokhoz anyanyelvükön, de e jogot illuzóriussá teszi az, hogy a beadvány hitelesített fordítását mellékelni kell. Honnan vegyen a szegény magyar falusi ember fordítót a faluban s honnan vegye a pénzt a fordításhoz és hitelesítéshez?

Ezzel kapcsolatban felvetődik egy kérdés: nincs féléve, hogy az augusztusi rendeletek megjelenése előtt, február 23-án, mindjárt a diktatórikus kormányzat életbeléptekor, az erdélyi hatodik hadtestparancsnokság, amely Erdély kormányzatával bízott meg, rendeletet adott ki, amely közvetlenül az ostromállapot kiterjesztéséről szólt, de nagy részében a kisebbségi jogok használatáról intézkedett. Ezt a rendeletet azóta sem vonta vissza senki, érvényben van ma is. Ennek a rendeletnek három szakasza így szól:

„11. §. Hivatalos és közzintézményeknél tilos a köztisztviselők részéről a hivatalos nyelven kívül más nyelv használata.

12. §. Társas gépkocsikon, vagy villamosokon az állomások bejelentése csak a hivatalos nyelven történhetik.

13. §. Kikiáltók és árusok nyilvános helyen csakis a román nyelvet használhatják) hasonlóképpen mindenféle kiragasztott reklám csak román nyelvű lehet.“

Melyik rendelet van most érvényben, melyikhez tartsa magát a magyar?

A jegyzőkönyv 18. szakasza engedélyt ad, hogy az újságok és időszaki nyomtatványok a helység vagy város nevét, ahol megjelennek, a román elnevezés mellett a kisebbségi nyelven is megjelöljék s a közlemények szövegében egyedül a kisebbségi elnevezést használják a földrajzi neveknél. E rendelkezés magyarázata az az ismert tény, hogy a román kormányok fokozatosan eltiltották a földrajzi megjelölések kisebbségi nyelven való használatát s néha teljesen eltorzított és idegenül hangzó, máskor alig megkülönböztethető román nevek használatát tették kötelezővé.

A minisztertanácsi jegyzőkönyvnek még egy szakasza, a 25-ik, foglalkozik a nyelvhasználattal, amely elrendeli, hogy „a kereskedelmi cégtáblákat román nyelven kell megszövegezni; a kisebbségek saját nyelvükön is írhatják, de csak azonos betűkkel és terjedelemben“. E kicsinyes rendelkezés magyarázata az, hogy Romániában a címtáblák után illeték fizetendő; régebben a tiszta román és vegyes nyelven szövegezett címtábla után egyszeres, a kisebbségi nyelvűek után nyolcszoros illeték. Ezt az állapotot megváltoztatta a fentebb idézett hadtestparancsnoki rendelet, amely szerint „az összes kereskedelmi cégek, bankok, iparvállalatok, más vállalkozások és szabadfoglalkozásúak cégtáblái román nyelvre és pedig helyes román nyelvre írandók át.“ Hogy ebben az összevisszaságban melyik rendelkezés fog érvényesülni, azt a jövő fogja megmutatni.

A szabályzat második pontja elismeri a kisebbségek jogát, hogy vallásos, jótékonyági és szociális intézményeket létesíthessenek és mindenféle tan- és nevelőintézetet tarthassanak fenn, amelyekben „saját nyelvüket szabadon használhatják“. Ez a rendelkezés a kultusz- és a magánoktatási törvényekre utal, ami bizonytalanná teszi hatályát. E két törvény ugyanis a kisebbségi nyelvek használatát erős korlátok közé szorítja azáltal, hogy elrendeli, hogy a kisebbségi elemi és középiskolákban és teológiai intézetekben az úgynevezett „nemzeti tárgyakat“, a román nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot és alkotmánytant román nyelven kell tanítani, ami az iskolákban annyi óraszámot vesz igénybe, hogy az anyanyelven tanítandó tárgyakra alig marad idő.

Elasztikus rendelkezés az is, amelyik azt mondja, hogy „a nagy mértékben kisebbségek által lakott helységeken“ a kormány „minden könnyítést meg fog tenni, hogy a gyermekek az állami elemi iskolákban saját nyelvükön tanulhassanak“. Hogy ez mennyire valósul meg, azt a jövő dönti el. Eddig éppen az ellenkezője történt. Nemcsak következetesen helyeztek csak románul tudó tanítókat a kisebbségi vidékek, különösen a székelyföld iskoláiba és sorvasztották el a párhuzamos kisebbségi osztályokat, hanem megszervezték az úgynevezett „kultúrzónákat“, amelyek célja egyenesen a kisebbségi gyermekek

elrománosítása. Ezek most is fennállanak és kétséges, hogy egyáltalában megszűnnek-e, mert állítólag rendeltetésük az, hogy — mint annak idején a törvény indokolása mondta — „a nehezebb kulturális és nemzeti munkát végezzék“ s ehhez képest részesülnek a zónabeli tanítók magasabb fizetésben is.

A közoktatással kapcsolatosan két, a kisebbségek életébe csakugyan mélyen belevágó rendelkezést kell, hogy megemlítsünk; mindkettő olyan, hogy egyúttal mutatja, milyen igazságtalanságokat kell a kisebbségeknek elviselniök.

Az állami elemi oktatásról szóló törvény értelmében, „román eredetű szülők, akik elvesztették román anyanyelvüket, csak román iskolába vagy olyan magániskolába adhatják gyermekeiket, amelynek tanítási nyelve román“. Az etnikai eredet hírhedt kutatásának és a névelemzésnek alapja ez a szakasz, amelynek nyomán a magyar gyermekek ezreit kényszerítették román iskolákba. Elég, ha egy gyermekről kimutatják, hogy neve román hangzású, hogy valamelyik szülője, vagy nagyszülője román származású volt, hogy a családot románnak minősítsék s a gyermeket eltítva a kisebbségi iskolától, román állami iskolába kényszerítsék. Egy abszurd elmélet szerint (Iorga) a székelyek román eredetű elmagyarosodott nép, amely visszaramánosítandó s az elmélet nem maradt elméletnek: kultúrzóna, etnikai eredet kutatása, névelemzés a székelyföldön viszi véghez a legnagyobb pusztítást.

S ezt még súlyosbítja a magánoktatásról szóló törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a felekezeti, tehát kisebbségi iskolákba csak az illető felekezethez tartozó és ugyanazon nemzetiségű növendék iratható be. A nemzetiségi korlát mellé felállította a felekezeti ellentétet is.

Ennek a sajnálatos, igazságtalan helyzetnek talán véget vet a minisztertanácsi jegyzőkönyv, a statútum 5. szakasza, amely elrendeli, hogy „egyedül azoknak, akik törvény szerint felelősek a gyermek neveléséért (szülő és gyám), van joguk, hogy a gyermek nemzeti hovatartozandóságát megállapítsák és a gyermeket állami, vagy bármilyen felekezeti iskolába beírassák“. Megismétli e szakasz az érvényét veszített felsősziléziai német-lengyel egyezés hasonló rendelkezését, azzal a minden esetre gyanút keltő különbséggel, hogy a román szakaszból elmaradt, ami a felsősziléziaiban benne van, hogy „a szülők nyilatkozatát a hatóság sem kétségbe nem vonhatja, sem felül nem bírálhatja“.

Sajnos, ez az intézkedés csak iskolai térre vonatkozik s nem általános, úgyhogy esetleg nem érvényesül a nemzetiség megállapításánál más fontos alkalmakkor, például népszámláláskor.

Egy közoktatási intézkedés, amelyről még szólni akarunk, az amely elrendeli, hogy az érettségi vizsgát tévő tanulók olyan tanárok előtt vizsgáznak, akik a vizsgázók nyelvét értik. Bizonyítja ez, hogy eddig az a pedagógiai szörnyőség állt fenn, hogy kisebbségi tanulókat idegen intézetekből kirendelt tanárok vizsgáztatták, akik a feleleteket nem is értették s jól-rosszul tolmácsolt, de nem közvetlenül megértett feleletek alapján ítélték. Ez a rettenetes állapot volt az oka annak a töménytelen bukásnak, amelyet évről-évre láthattunk a kisebbségi érettségizők között.

Korrekt intézkedéseket foglalnak magukban, de végrehajtásukat illetőleg kétséges értékűek azok a rendelkezések, amelyek a kisebbségi személyek alkalmazásáról szólnak. A szabályzat harmadik pontja azt mondja, hogy kisebbségi állampolgárok „ugyanazon feltételekkel“ gyakorolhatják a különböző foglalkozásokat, mint a többi polgárok és a miniszteri jegyzőkönyv 12. szakasza szerint állami, megyei vagy községi hivatalokra való alkalmazásnál faji, nyelvi vagy vallási különbözőség akadályt nem képez. Ez világos; nehézség akkor támad, ha összehasonlítjuk az alkotmánnyal, amelynek 27. paragrafusa elrendeli, hogy polgári és katonai hivatalokban román állampolgárok alkalmazhatók, „tekintetbe véve a román nemzet többségi és államalkotó jellegét“, míg a 67. szakasz kimondja, hogy „miniszter csak az lehet, aki már három nemzedék óta román“, ami kizárja, hogy kisebbségi kormánybiztos kisebbségi személy lehessen, lévén az — ha jól tudom — miniszteri rangban. Hogy fogja a gyakorlat mindezt összeegyeztetni! Gondot a jelenben csak azért nem okoz, mert ma a közalkalmazottak között alig található magyar ember.

A szabad foglalkozások terén talán még nagyobb nehézségekhez van és lesz a jövőben is kötvé a jogegyenlőség. A kisebbségeknek e foglalkozási terekről a „nemzeti munkavédelem“, a „numerus valachicus“ és „numerus nullus“ által szándékolt kizárása mind arra irányul, hogy a román fajt a kisebbségek félretolásával előnyben részesítse. A Hivatalos Lap szeptember 27-i száma a nemzetgazdasági miniszter rendelkezését közölte, amellyel 106 vállalatot büntetett meg a román személyzet alkalmazásáról szóló törvény meg nem tartása miatt. Szerepelnek a megbüntetett vállalatok között székelyföldi favállalat, székely paraszti malom, kolozsvári, nagyvárad kerkesedők, kisiparosok, fodrászok, akik vétettek, mert magyar alkalmazottaik voltak.

Elismerő megjegyzéssel kísérhetnők a dokumentumok azon rendelkezéseit, amelyek felmentik a tisztviselőket a bosszantó és igazságtalan nyelvvizsgák alól; hisz ezeknek nem volt más célja, mint a kisebbségi tisztviselőknek a szolgálatból való eltávolítása és az állami költségvetés mentesítése a jogtalanul megtagadott nyugdíjak fizetése alól. Sajnos, ennek ma már kevés praktikus jelentősége van, mert a magyar tisztviselőket, nagyobb részben nyugdíjuk megvonásával eltávolították s a román államról alig tétélezhető fel a jogérzéknek az a megnyilvánulása, hogy a már elbocsátott tisztviselőket akár visszavegye, akár nyugdíjban részesítse.

Megdicsérhetjük, hogy az új rend biztosítja a kisebbségi istentiszteletek zavartalanságát, amely tekintetben a román uralom első éveinek elmúlása után nem volt komoly panasz és elkönnyelhetjük az államsegélyek jövőben való pontos kiutalására vonatkozó ígéretet.

Ez nagyjában, amit az új rend a kisebbségek számára ígér.

De van még néhány megjegyzésünk.

Kerestük, de nem találtuk semmi nyomát a kisebbségi szerződésben a székelyek és szászok számára kilátásba helyezett egyházi és iskolai autonómia megvalósítására vonatkozó rendelkezésnek. Húsz éven át egy szó sem esett Romániának e nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségéről s most a „statútum“ is agyonhallgatja.

Próbáltuk, de nem sikerült szabatosan megállapítanunk a szóban forgó okmányok jogi természetét és a kisebbségekre vonatkozó értékét.

A főkormánybiztosságot felállító „decret regal“ a jelenlegi totális, törvényhozás nélküli román államban kétségkívül törvényerővel bír, jogforrás, csakhogy a hivatal szervezésén kívül tartalma nem jogot statuál, hanem megismétli azokat az elveket, amelyek a kisebbségi szerződést alkotják s egy későbbi jogalkotásnak, egy valódi kisebbségi „statútumnak“ keretét képezhetik. Jogszabályszerű rendelkezések vannak a minisztertanácsi jegyzőkönyvben, amelyet Bukarest megtevéstőően „kisebbségi statútum“ gyanánt terjesztett volt Európa sajtójában, de otthon csak mint „jurnale ale consiliului de ministri“-t szerepeltet, amelynek nincs jogalkotó jellege, következésképp nem helyezheti hatályon kívül az érvényben lévő törvények annyi ellentétes, kisebbségellenes rendelkezését. Minisztertanácsi jegyzőkönyvre a kisebbségek nem alapíthatnak jogokat és nem hivatkozhatnak mint jogforrásra; ha pedig azt nem tehetik, hol keressék anyagi jogukat és mire hivatkozzanak? Fordulhatnak hazai bírósághoz, vagy, amire ma már talán senki sem gondol, menjenek a Népszövetség elé?

Fentebb idéztem Silviu Dragomirnak, az újonnan kinevezett kisebbségi főkormánybiztosnak a „Times“-ba, angolok számára írott cikkét. Elmondja abban azt is, hogy Romániának tényleg van kisebbségi problémája, amelyet húsz éven keresztül elhanyagolt, de most egy „új politika“ korszaka nyílt meg, amely meg fogja valósítani a román állam alapvető elvét, tehát valószínűleg a kisebbségek védelmét is. Időre lesz szükség, de az állam haladni fog „eszményeinek megvalósítása felé“.

A kérdésnek ez a magasröptű beállítása a külföldnek szól. Az otthoni sajtóban nem ilyen magasztos a felfogás.

Az a pár román lap, amely érdemesnek tartotta, hogy a kérdéssel foglalkozzék, bagatellizálja a dolgot. Ismétli: hogy a román nép türelmes, természetével nem fér össze az elnyomás gondolata, a kisebbségekkel mindig jól bánt, tehát kisebbségi probléma nincs is. Húsz éven át — írja a kormányhoz közel álló „Curentul“ augusztus 13-i számában — a román állam nemesen bánt kisebbségeivel s ha volt körükben elégedetlenség, az külső bujtogatás eredménye és eredménye a gyalázatosan rossz, korrupt közigazgatásnak, amely nem tesz különbséget román és kisebbségi között, hanem árt mindkettőnek egyformán. „A kisebbségi probléma“ — írja Panphil Seicaru — „nem kiegyenlítődést keres román imperializmus és a kisebbségek fennmaradási törekvése között; a probléma románok és kisebbségek számára ugyanaz: az állami szervekhez való viszonyuk kérdése.“

Ahogy az európai sajtóval közölt „kisebbségi statútum“ Romániában közönséges miniszteriális jegyzőkönyv formájában jelentkezik, úgy zsugorodik a kisebbségek nagy, európai kérdése egyszerű közgazgatási problémává.

Mi nem tudjuk, hogy az a légkör, amelyet a kisebbségi rendelkezések megteremteni hivatva lennének, milyenné fog alakulni? Vannak jelenségek, amelyek enyhülésre mutatnak: a kisebbségi területeken lévő tanítóképzőkben elrendelték a kisebbségi nyelvek tanítását; a

kultuszminiszter elrendelte, hogy az iskoláknál fennálló magyar tagozatokban — különösen hangzik — olyan tanítókat alkalmazzanak, akik tudnak magyarul; megkönnyítette a kisebbségi tanulóknak a felekezeti iskolákba való behatását; engedélyezte a kormány a szatmári Kölcsey-kör és az Erdélyi Gazdasági Egyesület temesi fiókjainak működését s a bihari prefektus huszonkilenc magyar községbe magyar bírót nevezett ki.

Ezzel szemben vannak, sajnos, események, amelyek nyugtalanságot és bizalmatlanságot keltenek. Ok nélkül bezárták a nyomáti unitárius, az állam számára lefoglalták a ditrói római katolikus elemi iskolát; a római kat. egyházmegye tanácsa panaszolja, hogy nem adják meg iskoláinak a nyilvánossági jogot és az állami iskolákban még mindig nem alkalmaznak magyarul tudó tanítókat a magyar párhuzamos osztályokban, stb. stb.

Semmiesetre sem szabad elveszítenünk bizalmunkat. A közzétett kisebbségi okiratok jóakarattal talán segíthetnek valamit azon a helyzeten, amelybe húsz esztendő türelmetlensége juttatta a romániai kisebbségeket.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

SZÜLLŐ GÉZA

A TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI folyamatok ma még korántsem elég befejezettek ahhoz, hogy a felvidéki magyarság elmúlt húsz esztendeje sorsának történetét megírhassuk. A nagy örömen túl, melyet minden magyar érzett a bomló csehszlovák köztársaság magyarlakta peremvidékének visszatértén, egyre izgatóbban jelentkezik máris a jogos törekvés, hogy a Kárpátok medencéjéből végtére kuszóltessenek ki mindazok az idegen erők, amelyek gátolják ma is e föld természeti és történeti törvényszerűségeit. Csak ha a Kárpátok nehéz problematikája megoldódott, csak akkor érkezik el majd a lehetősége, hogy a tárgyilagos és megtisztult történetírói tekintet visszapillantson a felvidéki magyarok húsz nagy és nehéz esztendejére, hiszen a néprajzi elv érvényesítésével még korántsem oldattak meg a felvidéki magyarság és Magyarország, avagy a kárpáti népek kérdései.

Magának a felvidéki magyarság politikai küzdelmének is ennél jóval több és jóval nagyobb volt a lényege. Ha majd a következő korok történetírója e korszakokra visszatekint, nem egyszer úgy találja, hogy az úgynevezett „nagy magyar gondolat“ az anyaország egyes jelenségeivel szemben leginkább éppen a felvidéki magyarok politikájában élt. Ez az elmúlt húsz felvidéki esztendő igen sok válsággal, zavarral, belső forrongással és külső hatással volt teli; az egyetemes magyarság legújabb történetének egyik legfontosabb és legnehezebb fejezete ez, benne a tisztánlátás ma még éppen ezen bonyolultság, összetettség miatt olyan nehéz. De ha a szellemi, szociális és politikai áramlatok változatossága, amely a felvidéki magyarságot érte, a mai tekintet számára olyan nehézzé teszi is az ítéletet — most nem is beszélünk a magyar-csehszlovák viszonylatok nem ismert részleteiről —, azért éppen a kisebbségi politika vonatkozásaiban a tiszta vonalvezetés és a fejlődés iránya világosan látható s a jövő felvidéki magyar történetnézetének feladatát már eleve megkönnyíti.

A mostani öröm és felszabadultság színeiből és a múlt árnyaiból alakulnak majd ki ezen új felvidéki történet körvonalai. Ott lesznek nyilván közöttük azok az elemek, amelyek elősegítették a csehszlovák köztársaság bomlását és a déli magyar peremvidék visszatértét az anyaországhoz. De a külpolitikai adottságok és mozgalmak, a népi gondolat, a táji tényezők úgy a politikai gyakorlat, mint pedig a történeti tekintet előtt csak hallgatag erők, amelyeket az élő embernek és az emberi cselekvésnek kell tartalommal megtöltenie és mozgatnia, hogy a fejlődés részesei lehessenek, így találja majd ott a kései korok történetírója és figyelője a felvidéki magyarság sorsának legfontosabb alakító tényezői között Szüllő Géza alakját. A mostani ünneplések között hallgatagon és szerényen vonult félre ez a férfit, aki nemrég még annyi mindent mozgatott s olyan nagy volt a merev csehszlovákiai kényszerhelyzet meglazításában. A tömegek, a felszabadult

tájak dobbanása és a nép öröme mögött mind ott van az ő munkásságának és erejének ihletése. De az ünneplések között nevét a kor gyermekei keveset említik s azoknak a fiatalabb felvidéki vezetőknek nevét tiszteljük a nagy fordulatkor, akik Szüllő Géza irányán haladva érték el a mostani alakulást és akik az ő politikája és kezdeményezése nélkül nem hozhatták volna vissza az anyaország ölelésébe a felvidéki magyarokat. Illendő tehát, hogy hűséggel és hódolattal említettessék meg e mostani nagy öröm közepette az ő neve; hiszen munkássága is odatartozik gróf Bethlen István, Kánya Kálmán és gróf Teleki Pál erő kifejtései közé s mintegy kiegészíti, alátámasztja az anyaországi vezető politikusok munkáját, sőt nem egyszer éppen ő ad nekik ihletést és irányt világos helyzetismeretével, tapintatával és mindig az egészre irányzott pillantásával. Abban a gesztusban, ahogy az ünneplés és a tömeg örömei elől Szüllő Géza visszavonult, sok van Deák Ferenc magatartásából, ahogy 1867-ben elzárkózott magánya csöndjébe az örömrivalgás elől, egyedül a végzett munka önértetében lelvén minden jutalmát; s most, a felvidéki magyarság nagy öröme idején ugyanez a nemes, tiszta, független emberi magatartás, ez a szerény visszavonultság jellemzi Szüllő Gézát is, aki a kor és a körülmények változott helyzetei között sem méltatlan a ma egyre kevésbé tisztelt régi nemes magyar politikai és emberi hagyományokhoz.

Történeti és politikai szerepének jelentősége éppen ez volt: ébrentartani és őrizni a felvidéki magyarságban a magyar folytonosság és közvetlenség tudatát. Egyéniségében meg is voltak ennek a hivatásnak a kellékei. A régi magyar középnemességből eredt, családjá hosszú évszázadok alatt összenőtt Pozsony megyével és különösképpen a Csallóköz földjével s később, mikor kisebbségvédelmi politikája Prágában, Genfben vagy Európa egyéb fővárosaiban európai magasságokra és jelentőségre tett szert, nem méltatlan öntudattal tölthette be az új Európa tegnapi alakulásával, parvenú politikusaival szemben ez a mély, ősi eredet, a magyar földdel való közvetlen kapcsolatnak a gondolata. Politikai pályája a 67-es korszak fényes és gondtalan Magyarországnak viszonyai között kezdődött el s később nagy előnyére vált a régi magyar parlamentben szerzett nagy gyakorlata. Ha az új Európa számos jelenségével szemben kemény ellenzékként állott, ez a történeti tudat, ez a bonyolult, ügyes, ötletes politikai gyakorlat mégis arra képesítette, hogy tökéletes fegyverzetel vállalja 1918 után a felvidéki magyarság vezetését és képviselését. Tekintete mindig az egészre volt irányozva és sohasem felejtette el a régi Magyarországot; egész lényével ebben gyökerezett és keményen, kérlelhetetlenül állott szemben az 1918 utáni politika adottságaival. Ez a sérelmi kisebbségi politika a pillanatnyi konjunkturális avagy szociális adottságok között semmikép sem volt „reálpolitikának“ nevezhető. Szüllő Gézának befelé is jelentős frontot kellett tartania s a maga erejével és kérlelhetlenségével szembezállania minden olyan „reálpolitikai“ kísérlettel, amely bizonyos „aktivista“ magyar részvételt sürgetett a csehszlovák kormányzatban, az ezelőtti szudétánemet aktivista politika mintájára; sok kritikában is volt része nemcsak az „aktivista“ hajlamokkal kacérkodó idősebb magyarok, de az új viszonyok között felnőtt, a régi Magyarországot már nem ismerő fiatalok részéről is, akik nála bizonyos „szociális“ hajlamot hiányoltak, feledvén nem egyszer, mint volt igen sok esetben, a „szociális“ és „humanista“ jelszó csak a csehszlovák centralista nacionalizmusnak a kisebbségi frontot bomlasztó eszköze. Az idő bebizonyította, hogy Szüllő Géza kitartó és negativista politikája volt az igazi „reálpolitika“; éppen azért, hogy mereven tagadta a csehszlovák köztársaság kényszerét és adottságait, lett Szüllő Géza a legfontosabb új magyar építők egyike. Negativizmusa, kíméletlen gunyora, a nehézkes

tegnapi csehszlovák parlamentarizmusban fölényes régi magyar gyakorlata, szellemessége, könnyedsége és ügyes, ötletes szónoki készsége: mindezek a „negatív“ tulajdonságok igen lényeges kellékei voltak a bomlasztás mellett az új magyar építésnek is.

Politikájában Szüllő Géza nem is arra törekedett, hogy úgynevezett „építő“ politikus legyen; mi sem állott tőle távolabb, mint éppen ez a szándék a csehszlovák viszonyok között; hiszen negatívizmusa volt az igazi építés és magyar szolgálat. A politikáról nem voltak olyan fogalmai, amelyek napjainkban túlzottan divatosak; politikája nem volt „világnézeti“, avagy „szociális“ politika; tudta jól, hogy a ma politikusának mestersége nem az „ideológiai“ irányítás, hanem a pillanatnyi adottságok mérlegelése és az azok szerint való cselekvés; tudta jól, hogy a politikus csak ritkán látja a csillagokat, de annál többet kell a felhők járására ügyelnie. Éppen ez a realista, közvetlen magatartása tette Szüllő Gézát olyan kitűnő és sikeres politikussá; a legapróbb tény sem kerülte el figyelmét s semmi mást nem nézett, csak a valóságot önmagát; irtózott minden ködösségtől és divatos „ideológiától“. Politikájának ez a realizmusa a maga teljességében csupán az utókor előtt nyer majd méltó igazolást, hiszen ennek a politikának, ennek a következetes és tiszta vonalvezetésnek csupán egyetlen célja volt: a magyarság megmentése, föntartása, fölszabadítása, — ahogy napjaink nagy eseményei mind-mind igazolták is Szüllő Géza politikáját, mely különös következetességgel és körültekintéssel romlasztotta a csehszlovák kormányzat munkáját a Felvidék magyar területein. Minden reálpolitikai magatartás fölött — s most a reálpolitikát abban az értelemben vesszük, ahogy Szüllő Géza élt vele és semmiképpen sem csehszlovák-aktivista értelemben — ott uralkodott az egyetlen, nagy és igaz eszmény, amely áthatotta ennek a kitartó és hősi, bátor és erős férfúnak az életét: a régi, a nagy Magyarország ...

Történeti talajába kapaszkodva, egyforma kitartással és egyforma tagadással dacolva az új korszakok konjunkturális lehetőségeivel állott szemben Szüllő Géza húsz év alatt Csehszlovákiával s éppen e teljesebb Magyarország kedvéért tagadott meg mindent, amit az új köztársaság akart; tudta jól ezeknek a „szociális“ és „humanista“ mezben jelentkező csehszlovák akarásoknak magyar vonatkozása mennyire hamis és erőszakos. Szüllő Géza tisztán látta, hogy a csehszlovák „demokrácia“ mit jelent: a legteljesebb fejlődési lehetőséget, gazdagodást, szabadságot a csehek és mindennek ellenkezőjét a kisebbségek számára. Tudta jól, hogy a csehszlovák kisebbségi és szociális politika ürügyei is milyen hamisak s egy magyar nyelvű, de idegen szellemű csehszlovák „kisebbségpolitika“ felé nem szűnt meg hangoztatni az ő teljesebb magyarságának sérelmi jelszavát: a felvidéki magyarság nem kisebbség, de leszakított többség... A csehszlovák imperializmussal szemben Szüllő Géza a régi történeti és emberi jogok alapjára állt s kezdettől fogva kitartott a magyar történeti jog és folytonosság mellett s ha politikájának belülről némelyek szemére is vetették, hogy ez nem „szociális“ vagy „népi“, csak „sérelmi“ politika, feledték ekkor azt, hogy a maga történeti jogú politikájával, a magyar népnek a magyar földhöz való jogának hangoztatásával éppen a történeti gyökérzetű és a régi, úri Magyarországból kinőtt Szüllő Géza alapozta meg többek között a Felvidéken és kihatásaiban a megkisebbedett Magyarországon is egy új népi politika lehetőségeit. Mindehhez szükség volt a történeti jog és az őslakos jog hangoztatására; az idegen imperializmus begyökeresedése ellen kellett hogy megszólaljon az anyaföld igézete, amely a Jog és az Igazság követését szabta elő a kisebbségi magyarságnak, hiszen ennek nem is lehetett más fegyvere, mint a tiszta Jog és a mezítlén Igazság.

A Jog és Igazság fénye előtt az idegen és gyökértelen imperializmus fokozatosan hátrálni kényszerült s a mai felvidéki magyar egység láttán lehetetlen, hogy a szemlélő megilletődve el ne ismerje Szüllő Géza nagy munkáját a Jagon és Igazságon alapuló nagy magyar tömegmozgalomban. A csehszlovákiai belpolitikában vallott sérelmi politikája és ellenzékiisége ugyanilyen jelentős eredményeket érlelt a kisebbségi külpolitika területén is. Szüllő Géza méltó és nagyszerű külképviselője volt Európa nyilvánossága előtt a magyar kisebbségek ügyének; alig volt nemzetközi konferencia, európai kisebbségi és parlamenti találkozás, ahol meg ne jelent volna s ne hitta volna fel a hallgatóság figyelmét a csehszlovákiai állapotokra. Itt ugyanaz a rendszeres és következetes negativizmus jellemezte tevékenységét, mint a belpolitikában. Személyi képességei erre a kisebbségi külpolitikai munkára kiválóan alkalmassá is tették; kitűnően ismeri a nyugati nyelveket és a nyelvismereten túl fölényes és tapasztalt ismerője Európa nagy és művelt nemzeteinek, otthon van Európa összes nagyvárosaiban, kitűnő és kész debatter, szellemes szónok, a legteljesebb magyar diplomaták egyike. Ha egyénisége mélyen benne gyökerezik a Csallóköz ősi magyar települési talajában, akkor európai kisebbségpolitikai szerepe lényé másik oldalával ismertet meg. Szüllő Géza napjaink egyik legtökéletesebb európai magyarja, aki olvasottságával, műveltségével, a francia és angol nagyvilági életben és főleg a nagyvilági szellemen való jártasságával olyan régi nagyúri embertípust jelenít meg, amely gyakori és becsült volt a tizenharmadik századi Magyarországon és részben a tizenkilencedik századi Magyarország egy részén is, de amely napjainkban olyan sajnálatosan egyre ritkább tünetmény. Mozgékony és ötletes egyénisége rokon a francia társas szellem hagyományos formáival s egész magatartásán, politikai szereplésén érezni lehet e könnyed, emberi, a valóságban élő és a valóságot megszépítő szellem hatásait. Negativista politikájában mindenestre óriási szerepet játszik az éle, az egyetlen szóval gyilkolni tudó szellemesség, könnyed ötlet és bravúros vágás.

Így alakult annak a férfiúnak szellemi és politikai arca, aki a maga csehszlovákiai belpolitikai és kisebbségi külpolitikai munkásságával annyit tett, hogy a magyarság ottani helyzete teljesen megfordult. Napjaink még nem értékelhetik eléggé Szüllő Géza szerepét; hiszen az ő vezérsége és vezetése sosem volt erőszakos, kellető, mutogató; szerepe természetes volt, közvetlen és a szellem, az értelem erején és következetességén alapult. De az elkövetkező politikai és történeti vizsgálódás eddig még nem ismert dolgok és okmányok birtokában nyilván majd napjaink legjelesebb magyarja között említi őt s már ma sem gondolhatunk a felvidéki felszabadulásra a nélkül, hogy ez az emlékezés ne kapcsolódna össze Szüllő Géza iránti hálnkkal és köszönetünkkel. Húsz nehéz év munkájában az Ő élete, melyet a fiatal felvidéki politikus nemzedéknek, a folytatás és folytonosság biztosítékának felnevelésére fordított, történeti jelentőségűvé és értékűvé növekedett.

A RUTÉN FÖLD

A Z ERDŐS KÁRPÁTOK hegyeit lakó ruténekről sokszor leírták a múltban, hogy e szelíd és hallgató népnek — s talán egyedül ennek — nincs története. A szemlélet, mely a történelmet a ruténektől ily könnyen megtagadta, nyilvánvalóan politikai síkon mozgott s a népek történetében is a politikai lét és az állami életforma feltételeit kereste. Napjaink győzelmes népi szemléletében azonban, mely a népiségről levonta a politikai gondolat köntösét s a felszínre hozta a népi múltnak eddig történelem alatt maradt jelenségeit, a rutén nép múltja is más népek múltjával egyenlő történelemként, e történelem pedig a ma döntő tényezőjeként lépett elő. A rutén földön történelmi távolságokból feltörő erők működnek s a rutének szemünk előtt elfolyó sorsa teljes mélységében csak történelmi életének tükrében világosodik meg.

E történelmi élet kezdetei nem a Kárpátok déli oldalain, hanem a rutének rajait ide elbocsátó kisorosz népi medencében keresendők. A magyarországi rutének történetének hosszú időn keresztül sarkproblémája az a kérdés volt, hogy a rutének ide a magyar honfoglalás előtt vagy után szálltak-e. Az elsőbbség kérdésének nemzetiségpolitikai szempontok kölcsönöztek nyomatókat, s szláv oldalról szívesen védelmezték a rutén ősfoglalás elméletét. Ma már ez a kérdés tisztázott és lezárt; a magyar történelmi álláspont, mely a rutén föld honfoglaláskori néptelenségét s a rutének későbbi fokozatos beszivárgását bizonyította, minden oldalon elfogadásra talált. Elismerte ez álláspont jogosultságát a csehszlovák köztársaság volt külügyminisztere, majd elnöke, az érdektelennek egyáltalában nem tekinthető Benes is, mikor a rutén múlt jeles kutatóját, A. Petrovot, a korábbi szentpétervári, majd prágai egyetemi tanárt úgy említi, mint aki a rutén nép „múltjára vonatkozó összes tudósításokat megtisztította a mitikus hipotézisektől és hamisításoktól és bebizonyította, hogy e földnek politikai története legenda“. Benes szerint is „a mai kárpáti orosz-szláv lakosság békésen és fokozatosan szivárgott be a XII. század végétől kezdve a XVIII. századig, mint pásztor és földműves népség“. A kései és fokozatos beszüremlés felismerésével szétfoszlottak mind a ruténségnek a honfoglalást megelőző meglepedésének, mind a honfoglaláskori orosz hercegségnek és az ily korai munkácsi püspököknek ködbevesző legendái is.

A terület tehát, melyen ma a kárpátalji rutén nép él, a magyar honfoglalás idejében lakatlan s hatalmas és egybefüggő erdőséggel a Felső-Tisza vidékére helyezett, de már az Árpádok századaiban fokozatosan feljebb tolt országos gyepű előtt az ország védelmi rendszerének része, az északkeleti „gyepüelve“ volt. Ez a gyepüelve az ország területéhez tartozott s rajta a magyar uralom joga már vitatlanul élt, mikor a Kárpátok túlsó oldaláról a hegyláncon keresztül a XII—XIII. századok fordulója körül megindult ide a ruténség lassú beszivárgása.

A Kárpátok déli magyar oldalára hullámzó rutén rajzást nem valamely céltudatos hatalmi akarat taszította vagy hívta át. A hegyek határgerincit nem telepítésre megszervezett népcsoport lépte át, hanem új egyéni életlehetőségeket kereső szervezetlen egyeseké, akiknek századokon át egybefolyó hosszú sorát az otthoni kemény sors küldte és a lakatlan üres föld ígérete vonta ide. A benépesülésnek induló hegyvidéken a szinte észrevétlenül folyó lassú népi áramlás politikai kereteket nem hozott létre s e vidéken is az ország más vármegyéihez hasonló megyék alakultak, melyeknek a Tiszaig lenyúló déli sík részein a szétrajzó magyarság ekkor már lerakta településeit és megépítette a társadalmi és gazdasági élet alapjait.

A hegylánc határvonalait átlépő ruténeknek csak egy része települt be mindjárt községekbe, főleg a hegyeknek a síkhoz közelebb eső déli lejtőin. Ezek kis falvaik községi kereteit többnyire a szintén közülök való kenézek vezetése alatt alakították ki, akik a földesúr megbízása alapján a megépítendő felvak lakóit egybegyűjtötték s e falvak kiváltságos falusi bírói tisztségeit viselték. Mások távol maradtak a községektől s a hegyi pásztomépek „vlach” jogának birtokában kötetlen életmódot éltek s nyájaikkal ide-oda barangoltak a hegyeken. Okleveles forrásaink a XIII—XVI. századokban sokszor emlegetik még rutén földön e vlachokat, akiket a szó eredeti jelentése alapján a múltban tévesen oláhoknak volt szokás tekinteni.

A hozzánk szakadt ruténség sorait egészen a XVIII. század közepéig folyton újabb és újabb testvérelemek gyarapították, melyek ráakódtak az előbb érkezettek felvaira és felduzzasztották azokat, vagy az erdőkbe és hegyekbe egyre beljebb hatolva, új falvakat alapítottak. A vidék feltöltődése azonban nemcsak a folytonosan tartó s olykor észrevehetőig meggyorsuló beüzemelés révén haladt előre az idők folyamán, hanem a bő természetes szaporodás útján is. A rutén nép természetes gyarapodását ugyanis ez aránylag csendes vidéken alig zavarták meg erőszakos külső tényezők s ide nem érkeztek el ama hatalmas rázkódtatások rengései sem, melyek a délre eső síkföld magyarságában olyannyira tragikus pusztítást végeztek. A felduzzadt hegyi felvak népi feleslegeiket a XVII—XVIII. századokban a hegyeik lábainál húzódó elpusztult vagy megfogyatkozott magyar helységekre bocsátották s így a magyar-rutén nyelvhatár ekkor számos helyen elmozdult a hegy és sík érintkező vonalától.

A félezer éven át tartó és széles vonalon keresztül folyó szívgás természetes következménye lett, hogy az Erdős Kárpátok ruténsége a nagytömegű kisorosz nép különböző népi árnyalataiból szűrődött össze. A magyarországi ruténség nyelvileg, néprajziig és ethnikailag ma sem egységes nép s a különböző eredet a nyelvben és népi sajátságokban ma is felismerhető. A rutén népiség azonban e belső árnyalatok felett elvált az anyatómb népiségétől is: ezt kikerülhetetlenül létrehozta a hosszú különélés, ami a múltban a Kárpátok szigetelő gerincei révén szinte tökéletes volt. Az idők során így fejlődtek ki a kárpáti rutén és az oroszöldi ukrán között nyelvre és népi jegyekre jelentékeny különbségek.

Az átköltöző ruténség nem hozott magával vagyonos réteget, mint-hogy az új otthont kereső elemek a nehéz sorsú jobbágy- és zsellérosztályból szakadoztak ki. A megtelepültek tehát egész zömükkel a magyarországi jobbágyság nagy tömegét gyarapították s elsősorban azoknak a határvidéki nagy uradalmaknak a kötelékeibe kerültek, melyek rendszerint a síkra is lenyúlva, nagyobb gazdasági egységükkel a korabeli gazdasági életnek nem kis mértékben egyensúlyozó tényezői voltak. Uraiknak a hegyi gazdálkodás természetének megfelelő s a síkvidéki jobbágyságénál, mely természetesen dúsabb termést takaríthatott be, enyhébb szolgáltatásokkal adóztak s egyházi tizedet nem fizettek, de a síkvidéki jobbágyság szolgáltatásrendszerét kellett

vállalniok, ha a hegyekről lejjebb ereszkedve, ennek körébe jutottak. Itt tehát osztoztak a magyar jobbágság jó- és balsorsában, vele népileg elkeveredtek s magukévá tették a földművelő gazdálkodás formáit. A hegyvidéki rutének gazdasága elsősorban az állattenyésztésen nyugodott s gazdag állatállományaik révén sokáig egyenlő erejű, sőt esetenként magasabb szintre jutott osztályos társai voltak a korábban felaprózódó síkföldi jobbágytelkeket szántóvető parasztoknak. A XVI—XVII. századokban egyes rutén családok birtokában 4—6—8 ökör-tehén volt, disznókat hizlaltak s falka juhokat legeltettek a hegyi legelőkön.

A rutén parasztság gazdasági romlása földjének a kor gazdasági lehetőségeihez képest túlnépesedése következtében a XVII. században indult meg s fokozódott a XVIII—XIX. századokban az iparosodás és a kapitalista termelési rendszer felvirágzása nyomán. Ezt a területet ugyanis, mely az ország keleti szélén távol esett a gazdasági élet lüktető központjaitól, a modern gazdasági élet áramlatai nem érintették s a rutén népi területnek nem voltak nagyobb városai sem, ahol a tömött falvak kiszoruló feleslege lerakódhatott volna. A rutén élet problémáját a XVIII—XIX. századok óta súlyosbította a keleti zsidóságnak tömeges rátelepedése a kis rutén falvakra. A szegény falusi mtenség a kazár boltosokkal és pálinkamérőkkel szemben az eladósodás függő helyzetébe jutott, jó része az amerikai kivándorlás útjára lépett, az itthoniak pedig nyaranta az Alföldre igyekeztek, hogy mezőgazdasági bérmunkával keressék meg a mostoha krajnai és verhovinai földeken hiába keresett kenyeret. A rutén nép gazdasági süllyedése ugyanannak a folyamatnak volt a része, mely az Alföldön is hatalmas zsellértömegeket vert össze és ejtett a reménytelen sors mélyeire, s a történelmi felelősség is egyformán terheli értük a magyar múltat.

A magyarországi ruténség történelmi útjának megértéséhez tekintetbe kell venni azt is, hogy a ruténségnek itteni megtelepedése kezdetén és még századokon keresztül azután nem volt értelmisége. Az értelmiséget a múltban elsősorban az arisztokrácia, a birtokos középosztály és a városi polgárság szolgáltatta minden társadalomban, a ruténségnek pedig csak küszködő parasztsága volt. A népek művelődésének a múlt századokban — s a távolabbinkban egyre inkább — elsősorban a papság volt hordozója és kovásza, a görög keleti rítus híveként érkező rutén nép életéből azonban századokon keresztül jóformán teljesen hiányzott ez a tényező is. A munkácsi görög keleti püspökségnek a XV. század derekán történt felállításáig a schizmatikus ruténség a valóságban egyházi pásztoria nélkül élt. A nép tömegének művelődése tekintetében azonban a püspökség felállítása s a néhány kárpátalji bazilita kolostor alapítása sem volt határjelző fordulat, mivel a papnevelés szervezetlen volta miatt a kis hegyi falvak papi teendőit a „batykó“-knak nevezett, többnyire egyszerű írástudatlan parasztok látták el, akik maguk is jobbágyok voltak s a papi hivatásra semmi különösebb felkészülést nem nyertek. A rutén nép papságának színvonalát csak a vallási únió, tehát a nép katolikus vallásra történt áttérése s a görög katolikus egyház megszervezése emelte fel, s a rutén értelmiség azóta született meg, elsősorban e papságból, majd pedig a XVIII—XIX. századi iskoláztatási törekvések hatásaként egyre terebélyesedő tanítói és kishivatalnoki rétegből. A késői és szerény kezdetekből bontakozó rutén művelődés csak ez értelmiségi réteg kiválása óta alakult ki abban az időben, amikor maga a nép zöme a gazdasági romlás útjára jutott.

A rutén művelődés és ennek bölcsője, az egyházi élet gócai a rutén népi terület szélére, de már a népi vonalon kívül eső Munkács és Ungvár városok lettek. Az egyházi élet és a művelődés városi életkereteket keresett központokul, s ezeket, minthogy a rutén népnek csak falvai voltak, magyar

eredetű városokban találták meg. E városok lényegükben a rutén egyházi szervek és művelődési intézmények megtelepedése után is magyar népiségük maradtak s közvetítői lettek a magyar-rutén népi és kulturális érintkezésnek és kapcsolatnak.

Ez az érintkezés és kapcsolat mindig békés volt az idők folyamán. A történelmi Magyarország nemzetiségei között leginkább a ruténség volt az, melynek a magyarsághoz való viszonyára nem borult gyűlölség árnyéka. A ruténséget a szabadságharc nemzetiségi meghasonlásai sem mozdították a magyarság ellen s a nép Kossuth alakját éppúgy búsongó dalaiba foglalta, mint a kurucokét és a fejedelemét, II. Rákóczi Ferencét, akinek seregében nagy számmal harcoltak rutének s akinek visszatéréséért a rutén nép emberöltő múlva is imádkozott.

Íme a ruténség történelmi képe: a ma már közel 40 milliót számoló kisorosz népcsaládról félezer éven át letöredezett népi csoport, mely anyatömegétől történt elszakadása óta tőle elszigetelten, attól immár görög katolikus vallása által is elhatároltan él a népi fejlődés eltérő útjain, annak idején önkéntesen a magyar uralom alá helyezkedve és a magyarsággal békés közösségben maradva olyan területen, mely gazdaságilag önállóságra képtelen s földrajzilag a magyar Alföld felsőtiszai síkjához tartozik, s amely saját határai között a kései rutén művelődésnek nem tudott városi központokat felajánlani.

Az összeomlást követő új elrendezések során a csehszlovák köztársaságba kebelezett ruténség az önrendelkezés igazolásául tartományi szervezetet kapott, de ez az önrendelkezés valósága nélkül az állami kormányzat területi szerve volt, s határai a népi elvet két irányban is súlyosan meg-sértették. Ezen az újkeletű rutén tartományon kívül maradt ugyanis a nyugat-ungri, zempléni, sárosi és szepesi rutének jelentékeny tömege, de a tartomány része lett az ungvár—munkács—nagyszőlősi vonal alatt élő felsőtiszai magyarság, melyet a trianoni szerződés hatalmi és stratégiai okokból az új csehszlovák államnak juttatott.

Diadalmas napjainkban, amikor egymilliónyi testvérünk visszatért a magyar hazába, sötét árnyak borultak a kárpátaljai rutén földre. Ez a föld az igazságos népi rendezés következtében elvesztette a tápláló felsőtiszai vidéket, elvesztette művelődési központjait, nyugat felé tartó s a csehszlovák államhoz fűző közlekedési kapcsolatait, de megtartotta a magyar alföldre lejtő hegyláncot, melyet a folyók völgyei keresztben rovátkásan szelnek darabokra, s megtartotta a folyók felső folyásait, melyek a Tisza felé sietnek. A rutén föld gazdaságilag megszervezhetetlen, politikailag tarthatatlan és művelődésileg béna csonk lett, mely idétlen nyúlványként lóg le a népi elv keretei közé szorított csehszlovák állam testéről.

Vájjon merre forduljon a szenvedő föld népe? Vájjon hol keresse az új idők parancsaként többé el nem vitatható népi Önkormányzat mellett a megélhetés és gazdasági boldogulás lehetőségeit? Hajszolja a nagy-ukrán álmokat, melyek csak egyes nagy hatalmak teljes elbukása árán teljesedhetnének be, s amelyek beteljesedése sem sodorhatná el helyeikről a Kárpátok elválasztó láncait? Vagy húzódjon a megtört csehszlovák állam szárnyai alá imperialista törekvések ide-oda tologatható bábjaként?

A választ magának a rutén népnek kell megadni. Vájjon a nagyhatalmi törekvések kereszthúzásaiban s a Kárpátok fölé kerekedett félelmes viharban megtalálja-e az utat, mely hozzánk vezet s amelyet ősei, életet éa nyugalmat keresve, történelmi rendeltetésként egyszer már megtaláltak?...

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Hitler és Chamberlain berchtesgadeni találkozása után. — Godesberg. — München. — Németország igényei. — A lengyel föllépés. — Magyarország és Csehszlovákia. — A csehek utolsó erőfeszítései. — Általános európai mozgósítás. — Háború, vagy béke? — A Szudétavidék német megszállása. — Teschen. — Magyar-csehszlovák tárgyalások. — A rutén kérdés. — Mussolini a magyar igények mellett. — Benes lemondása; új cseh rendszer. — A bécsi döntőbíráóság. — A magyarlakta Felvidék visszatérése.

AZ ELMÚLT KÉT HÓNAP óriási változásokat hozott egész Európára a tisztánlátás teljesen lehetetlen volt ekkor s nem is olyan véletlen tehát, hogy ez időre Külpolitikai szemlénk az átláthatatlan események s lehetőségek között hallgatásra kényszerült. Csak nagysokára lehetett áttekinteni a válság részleteit s a veszedelmek méreteit, melyek az európai emberiséget fenyegették; de e válságból végül is egy új Európa bontakozott elő s éppen húsz évre 1918 után véglegesen megváltozott az a helyzet, melyet éppen 1918 teremtett. S mintahogy 1918-ban is a csehszlovák probléma volt a változások kulcsa, úgy most, húsz évre rá, hasonlóképpen a csehszlovák kérdésen fordult meg Európa sorsa és újjárendezése.

Visszatekintve a csehszlovák kérdés lényegére, azt kellett látnunk, hogy az 1918-as hagyományokkal dolgozó csehszlovák külpolitika Nyugat-Európa előtt úgy igyekezett feltüntetni saját helyzetét, mintha keleteurópai és német vonatkozásban Csehszlovákia azonos sorsú lenne Belgiummal; Csehszlovákián fordul meg a béke sorsa és Csehszlovákia érintetlensége az európai béke legfontosabb záloga. Kétségtelenül a rendkívül zárt és természeti-történelmi határokkal rendelkező történelmi Csehország a nyugati-francia szövetségi rendszernek mindenképpen fontos pozíciója volt, első-sorban is a német élettérbe átnyúló geopolitikai helyzete, másfelől meg az Oroszországgal való közeli kapcsolatok miatt, most nem beszélve e stratégiai helyzet ipari vonatkozásairól. Természetes tehát, hogy a szudétanémet népi területek kérdését egyre nagyobb eréllyel hangoztató német politika széttöréssel fenyegette a Szudéták medencéjének zárt történelmi, természeti és hadászati jelentőségét akkor, mikor az egységes német hatalom át készült lépni az eddig oly biztosnak hitt cseh határokat, aminek a francia és az orosz szövetség szempontjából egyformán óriási volt a jelentősége. Különösen figyelemreméltó itt, hogy a Szudéták hegyei közé nyomuló német hatalom nemcsak a régi történelmi német-cseh kötöttségeket újítja föl végzetes pontossággal, de egyben eddig nem látott nagyralátással is, hanem egyben nagy kihatással bír Közép-Európa egyéb részeinek, nevezetesen a Kárpátok medencéjének sorsára is. A Szudéták zárt hegynégy-szőge 1918 óta meggyarapodott politikailag a Kárpátok északi gerincével s nem érdektelenek azok a feltételezések itt, amelyek szerint a német külpolitikának a maga Oroszország, illetőleg Ukrajna felé nyúló, sokat emlegetett akcióiban erre a kelet felé nyúló területsávra igen nagy szüksége van. A szlovák kérdésben, valamint a rutén kérdésben való német érdeklődésnek talán ez is magyarázata lehet. De a Kárpátok kérdése nem közömbös Lengyelország számára sem, melynek életérdeke a Magyarország felé való átjárás, hiszen a danzigi korridor kérdése elég soká nyugtalanította s Németország újabban mintha érdeklődne a Lengyelországot érintő

ukrán mozgalmak iránt is. Midőn tehát Lengyelország a maga nehéz geopolitikai helyzetében dél felé is utat keres, mintegy ki akarja zárni annak a lehetőségét, hogy a baráti Németország szomszédsága reá nézve túlságosan is elhatározó legyen; hiszen Csehszlovákiának, még megkisebbedett alkotmányában is, a német érdekszférába való bevonásával Lengyelország már nemcsak észak (Kelet-Poroszország) és nyugat, de egyben valójában dél felől is érintkezik — ha közvetve is — a német érdekszférával. Ezek a nagyon is valószínű megfontolások vetődnek fel Kelet-Európa sorsával kapcsolatban akkor, mikor az eddigi francia szövetségi rendszer Közép-Európában véglegesen összeomlott és még az angol érdeklődés és segítség sem tudta életben tartani. Viszont Csehszlovákia hanyatlása és gyors végzete éppen azt mutatta, mennyire alaptalan és gyökértelen volt ez a rendszer Közép-Európa földjén.

Nyomában azonban újabb nagy erők ütközése következik. Itt már túlságosan is messzi távlatok nyílnak meg, olyan távlatok mégis, melyekkel a közép- és keleteurópai külpolitika figyelőjének nagyon is számolnia kell akkor, amikor Csehszlovákia megnyirbálásával a Szudéták hegyei közé beült német hatalom elhatározó jelentőségre tett szert s a francia szövetségi rendszer helyére a saját különleges elgondolásait állítja oda a kelet- és középeurópai népek elé. Ha a német külpolitika jövő iránya egyre határozottabban tekint majd nyilvánvalóan északkelet felé az ukrán problémán át, úgy ugyanilyen érdeklődéssel nézi a Balkán ügyeit és igyekszik úgy beszervezni e területet, hogy az Németország termelő területe, illetve piaca legyen. A német politikát eléggé nyugtalanítják azok az angol tervezetek, amelyek a keleteurópai gazdasági helyzettel foglalkoznak s már-már úgy tekint az elgondolásokat, mintha ezzel saját érdekszférája sértetnék meg. Funk német gazdasági miniszter őszi balkáni útja már nyilvánvalóan e keleti gazdasági és politikai tervekkel állott összefüggésben s hogy a balkáni államok nem minden fontolgatás nélkül tekintenek e tervek valószínűsítésére, mutatja ezt Pál jugoszláv régensherceg és Károly román király találkozója a német gazdaságpolitikus látogatása után; e találkozóval kapcsolatban a kommentárok megjegyezték, hogy mindkét államfő az angol kapcsolat híve, aminek Románia szempontjából való nagy szükségét jól mutatja Károly király novemberi londoni útja s ennek anyagi jelentősége, de e mellett óvatosan ápolni kívánják a német gazdasági kapcsolatokat is. A kisantant volt másik két tagállama most már közös balkáni politikát csinál és nincsen terhelve Csehszlovákia túlságos nyugateurópai ambícióitól és német gátlásaitól.

Anglia mindenesetre jóval kevesebbet szerepel most már a közepes keleteurópai ügyekben, mint azt tette eddig; sőt óvatosságának most már éppen a csehszlovák ügyben való kudarc is az oka, mikor is Anglia túlságos érdekeltséget vállalt, látszólag a cseh ügy mellett, valójában a béke reánézve olyan fontos fönntartásáért. Első pillanatra úgy tetszik, mintha a francia-csehszlovák politikának sikerült volna meggyőznie Angliát arról, hogy Csehszlovákia „integritása“ és előbbi állományában való fönntartása a béke és a biztonság ügye s Csehszlovákia valóban „új Belgium“. A német diplomáciának nem utolsósorban éppen az volt az egyik fő erőfeszítése, hogy a francia és angol külpolitika előtt bebizonyítsa, mennyire mellékes körülmény a nagy nemzetek szempontjából a csehszlovák „integritás“ és mennyire nem függ össze a béke és az ő saját biztonságuk ügyével. Anglia és vele Franciaország e német bizonyítások között nyilvánvalóan tisztában volt azonban azzal is, Németország számára mekkora nyereséget és presztízsnövekedést jelent a csehszlovák kérdés lebonyolítása s a csehszlovák-szudétanémet viszályban utóbb már nem is Csehszlovákia veszett

sorsa volt a fontos nekik, mint inkább az egyre messzibb tekintő német hatalom fékezése. A német külpolitika viszont a csehszlovák válság során nem oktanul számolt Oroszország nagy belső válságával, nevezetesen azzal a körülménnyel, hogy a legutóbbi időben Sztálin kiirtani kényszerült a Szovjet egész vezetőrétegét, melyet — ma már nyilvánvaló, hogy nem oktanul — német rokonszenvezéssel gyanúsított; a vezetőrétegtől megfosztott s belül ingatag Oroszország most minden külpolitikai akcióra képtelen s elég gondja van belső ügyeivel; ez a külpolitikai passzivitás az oka viszont a közben újra feléledett japán elöretörésnek is, ami igen erősen aggasztja Angliát, melynek Ausztráliára is kell tekintenie.

A szeptember közepén újra kiélesedett csehszlovák válság során tehát Anglia nem oktanul igyekezett minden eszközt megragadni a béke érdekében. Lord Runciman békítő akciója meghíusulván, Chamberlain maga ment Hitlerhez, hogy tisztázza a német álláspontot és megismerkedjék a német követelésekkel; erős volt ugyanis az a látszat, hogy a szudétánémet kérdés megfelelő megoldása érdekében Németország fegyverhez is hajlandó nyúlni. A szudétánémet területeken a helyzet igen kiélesedett s gyakran került sor véres összetűzésekre a nagy német népi Öntudattal teli tömegek és a csehszlovák rendőrség között. Csehszlovákia összes határai mentén erős katonai intézkedéseket foganatosított s a békés szándékú, szudétánémet testvérei sorsán aggódó Németországot ez láthatóan idegesítette. A szudétánémet kisebbség is fokról-fokra önmaga kezébe vette sorsa intézését és ugyanezt tették a köztársaság többi kisebbségei is. Természetesen mégis a legnagyobb nyomatókai a német kisebbség léphetett föl. Most már többé nem volt szó bármely formájú szudétánémet autonómiáról Csehszlovákián belül; a szudétánémet népmozgalom szinte láthatatlanul, egyik napról a másikra átállott a nagynémet birodalmi-népi politika oldalára, ahogy eddig is nyilvánvalóak voltak ezzel való összefüggései s most már Németország magának követtele azonnal és közvetlenül az összes németlakta csehszlovákiai peremterületeket. Az európai diplomácia tárgyalásait ezalatt a folytonos huzavona, taktikázás jellemezte, ami első-sorban is a csehszlovák kormányzat eddig is teljesen elhibázott, most már végzetes, időt húzó politikájának volt az eredménye; de eredménye volt másfelől annak is, hogy Németország csupán most formulázta meg döntően összes követeléseit. Anglia és a nyugati külpolitika ezen nyilvánvalóan igen meglepődött, mivel nem számolt azzal, hogy Németország területileg is magába akarja olvasztani a szudétánémet vidékeket; másfelől meg Németország minduntalan reá mutatott arra, hogy a cseh terrorizmus lehetelenné teszi a csehek és németek további együttélését s közben a cseh idegesség és védekezés a nagy német népi áradattal szemben újabb eseteket szállított bizonyságul a német diplomáciának. Chamberlain mint a béke küldötte ment Berchtesgadenbe s rövidesen háttérbe szorult voltaképpen maga a csehszlovák kérdés; Németország dönteni akaró elszántsága és a szudétánémet ügyben tanúsított elszánt érdeklődése mellett most már csakis a béke ügyéről volt szó. A berchtesgadeni találkozót nyomon követte az angol és francia államférfiak londoni találkozója, melyen már egészen nyilvánvalóvá lett, mint hátrált meg a nyugati politika a nagy eréllyel hangoztatott német követelések előtt s mint tért el fokról-fokra Csehszlovákia védelme mellől; a nyugati államok most már csakis saját biztonságukról beszéltek, mivel nyilvánvalóvá lett előttük, hogy Csehszlovákiáért hadba szállaniok kedvezőtlen körülmények között semmiképpen sem érdekük. Itt tehát megbukott az a csehszlovák elgondolás, amely a köztársaság sorsát a nyugati államok biztonságához akarta kapcsolni s az eredmény mélységes lehangoltságot és csüggedést okozott a most már

csak Nyugat-Európában bízó csehek között. Németországnak itt sikerült áttörnie a kollektív biztonság annyit hangoztatott elvét, melyet előbb a francia külpolitika kapott föl, majd meg az Eden politikája útján hozzácsatlakozott angol diplomácia is.

A berchtesgadeni és londoni megbeszélések után nem sokkal Hitler és Chamberlain újra találkozik a rajnai Godesbergben; ekkorra már az angol diplomáciának teljes mértékben módja volt megismerni a német igényeket. Közben egyre erősebben volt hallható a csehszlovákiai németek mellett a magyarok és lengyelek szava is s a vezető magyar államférfiak Hitler kancellárnál tett látogatásuk során, de más módon is megtették a megfelelő lépéseket a magyar népcsoport, illetőleg Magyarország érdekeinek védelmére. A kibontakozást jelentős módon elősegítette Mussolini többszörös megnyilatkozása is, mikor külön kiemelte Magyarország jogait és népszavazást követelt a vitás területi kérdések elintézésére. Németország maga már vita nélküli területátengedést követelt s a még mindig vonakodó, egyre bizonytalanabb csehszlovák kormányzatot most már az angol-francia közbelépés szorította reá a meghajlásra, amihez hozzájárult a Szovjet vonakodása is, mely arra hivatkozott, hogy hiszen Franciaország sem teljesíti a katonai szövetségből folyó kötelezettségeit. A godesbergi találkozót kezdetben kudarc fenyegette s Anglia most újólág felkészült minden háborús eshetőségre. Nyilvánvalóan a helyzet enyhítése érdekében hatott ekkor közre Olaszország, melynek viszont jelentős szempontjai fűződtek az angol-olasz viszony megjavításához. Az általános háborús feszültség közepette jött a müncheni négyhatalmi konferencia, mikor Franciaország, Anglia, Németország és Olaszország vezető államférfiai találkoztak és véglegesen megbeszélték a csehszlovák ügy rendezését és a német megszállás módozatait, valamint a magyar és a lengyel kérdés későbbi rendezését. Még előzőleg hozzájárultak a válság megoldásához Hitler igen erélyes hangú megnyilatkozásai, melyekben a csehszlovák kormányzattól határozott választ követelt s több ízben hazugnak nevezte Eenes elnököt, utalással régebbi és újabb diplomáciai tevékenységének némely részleteire. Közben nemcsak német, de lengyel és magyar vonatkozásban is folytatódott a csehszlovák kormány halogató és ki nem elégítő magatartása s ha sikerült is a csehszlovák kormányzatnak ezzel elérnie, hogy a lengyel és a magyar ügy elkülöníttessék a német kérdés rendezésétől, most már ez mit sem változtatott a helyzeten. A müncheni konferencia megállapodott a szudétanémet területek átadásának módozataiban; később ezek a területek egyre újabb részletekkel bővültek a csehekhez már közvetlenül intézett óhajtsók következtében s a német kormányzat e területeken eltekintett a népszavazástól is, hogy a feszültséget minél előbb levezesse. A német katonai megszállás nagy rendben és kitörő lelkesedés között ment végbe; de ezzel még nem fejeződött be Csehszlovákia válságának megoldása; nemcsak a lengyel és a magyar kérdés volt hátra, de rövid időn belül érezhető lett a német hatás a csehszlovák belpolitikában is. A müncheni egyezményt követő nagy európai felszabadulás Csehszlovákiában természetesen csak szomorúságot és lhangoltságot keltett; egyre nagyobb erővel támadtak fel a csehszlovák politika eddig lefajtott „jobboldali“ erői; nemcsak az agrárpárt jobb szárnya, amely eddig is megegyezést sürgetett Németországgal, de az eddig németellenes többi cseh nacionalista pártok is erőre kaptak a „nemzetközi nacionalizmus“ fuvallatának érintésére; Benes elnök egyideig még tartja magát, majd távoznia kell és nem sokkal utóbb külföldre költözik, Londonba megy, ahonnan aztán a chicagói egyetemre készül, ahol tanszéket ajánlanak fel neki; emlegetik a Nobel-béked jelöltjeként is ...

A szudétanémet területek német megszállása során már érezhető lett az a fordulat, ahogy az eddigi német kisebbségi politika teljesen birodalmi jellegű és öncélú lett; már előbb is a szudétanémet párt megszakította, elköltöztvén az ostromállapotok alatt Prágából, a többi kisebbségekkel való kapcsolatát, most meg a német külpolitika legfőbb gondja elsősorban önmagának s nem némely romantikus elkötelezettségeknek szólt. A lengyel külpolitika hamar felismerte e változást és sietve cselekedett s megszállotta Teschent és Oderberget, ezeket a fontos kelet-középeurópai vasúti csomópontokat, melyek a német politikát is annyira érdekelték; majd meg egyre határozottabban fordult érdeklődése a magyar-lengyel közös határ ügye felé. A bomlási folyamatot, mely most Csehszlovákiában elkezdődött, az új külügyminiszter, a berlini és római körökben nem ellenszenves Chvalkovsky igyekezett föltartóztatni és világosan felismervén a csehszlovák külpolitika új szükségleteit, azt teljesen átállította Berlin irányába, aminek viszont érdekes kihatásai készülődtek a lengyel-német és a német-ukrán viszonylatok terén, megkapván a Szudéták medencéjével és a Kárpátok keleti tendenciájának könnyű befolyásolásával együtt Németország Csehszlovákiától örökül az ukrán ügyek iránti érdekeltséget is. A lengyel kormány akciói most együtt haladtak Magyarország fokozott diplomáciai tevékenységével, Magyarország már eddig is ismételten törekedett érintkezést találni a müncheni megegyezés alapelvei értelmében Csehszlovákiával, de az ismételt jegyzék-váltások nem vezettek kielégítő eredményre. Nyilvánvaló volt azonban már akkor is, hogy Csehszlovákia nem térhet ki a magyarlakta területek átengedése elől.

A csehszlovák kormányzat most Magyarországgal szemben is folytatta halogató és akadályozó taktikáját. Magyarországgal szemben még külön eszközhöz is folyamodott. Közben ugyanis megtörténtek az előkészületek a köztársaság federalizálására s megalakult az önálló szlovák és ruszin kormány, melynek azonban eddig még semmi külön hatalma nem volt és mely teljesen Prágától függött. A Sirovy tábornok, volt légionárius vezér, a német lapokban „szibériai rablóvezér“-nek nevezgetett új miniszterelnök vezetése alatt álló központi csehszlovák kormány azzal vélte a magyar kérdést elodázni, hogy a bizonytalan alakulású és jogkörű szlovák, illetve ruszin kormányzatokat állította szembe Magyarországgal. A magyar kormány a tárgyalások biztosítékaként két helység átengedését követelte leelőbb; így engedtetett át Ipolyság és Sátoraljaújhely cseh kézen lévő része. Így kezdődtek meg október elején a magyar-csehszlovák tárgyalások Komáromban, melyeket azonban a magyar kormány a csehszlovák delegáció taktikázása és értetlensége miatt kénytelen volt félbeszakítani. A magyar álláspont a müncheni értekezleten hangoztatott néprajzi alapelvekre helyezkedett és így követelte vissza a csehszlovák köztársaság magyarlakta peremvidékeit, amely álláspont számunkra így is sok önmegtartóztatással járt, elhallgatván a Felvidékkel kapcsolatos történelmi igényeinket; viszont a csehszlovák delegáció stratégiai és gazdasági szempontokra hivatkozva vonakodott számos terület, vasútvonal és város visszabocsátásától. A csehszlovák nyomás nagy erővel nehezedett ezalatt a magyarlakta területekre s közben bizonyos csehszlovák katonai oldalról jövő fenyegetések is súlyosbították a helyzetet. Különösképpen kiélesedett közben a ruszin kérdés is; az itteni nép szabadságvágya elemi erővel éledt föl és éles ellenállásban jelentkezett. A magyar álláspont így számolt a ruszin nép szabadságtörekvéseivel is, melyek szorosan belekapcsolódnak a közös lengyel-magyar határ problematikájába és követelte a népszavazást a ruszin nép számára; viszont Prága közben váltakozva vonultatta föl a magyar-ruszin-lengyel törekvések ellen a tőle függő árnyék-kormányzatokat. A prágai álláspont a ruszin kérdésben mintha számolni

látszanék az Ukrajnát illető német szándékokkal s innen származnak azok a feltételezések, melyek szerint Németország így óhajtana átnyúlni Oroszország felé; Magyarország, Lengyelország és Olaszország közben joggal hivatkozhat arra, hogy a közös lengyel-magyar határ, mely magában foglalná a ruszin nép nemzeti igényeinek méltánylását, igen fontos záloga az európai békének és egyben védelem Oroszország ellen. Ilyen szempont vezette Beck lengyel külügyminiszter romániai útját is, mikor Károly román királlyal megvitatta a ruszin problémát. A tárgyalás eredménnyel is biztatott, mivel a felek életérdekei minden idegen hatástól mentesen nyilvánulhattak; ismeretes, milyen fontos Lengyelország számára orosz, német, ukrán s csehszlovák szempontokból egyaránt az ukrán-ruszin kérdés elintézése s ugyanez áll az orosz-ukrán szomszédságban élő, jelentős ukrán kisebbséggel rendelkező Romániára is — most nem is beszélve azokról a történeti, gazdasági és érzelmi szempontokról, melyek a Ruszinfölaet Magyarországhoz kötik.

Közben a magyar és a csehszlovák kormányzat között, a komáromi tárgyalások megszakadása után, folytatódtak a megegyezési törekvések; Magyarország népszavazást javasolt bizonyos vitás területeken, viszont a belülről megroppant köztársaság, akárcsak keletkezésekor, most is tartózkodott a népszavazás veszedelmes gyakorlatától és inkább olasz-német döntőbíróshoz folyamodott, mely lehetőséget a magyar álláspont is említette a közvetlen elintézés megghiúsulásának esetére. A magyar kormány az első esetben is felajánlott területek azonnali átadását követelte, a csehszlovák álláspont viszont ezt is a döntőbíróstól tette függővé. E folytonos huzavona közben, amit elsősorban a magyar kisebbségi lakosság szenvedett meg, került a sor a csehszlovákok által javasolt bécsi döntőbíráskodásra, melyre november elején került sor Bécsben. Közben olyan ellenőrizhetetlen és nyilván tendenciózus hírek kaptak szárnyra a nyugati sajtóban, melyek az olasz és népiét álláspontnak a magyar kérdésekben, de főleg a ruszin-csehszlovák kérdésben való összeütközéséről beszéltek. Kétségtelennek látszott, hogy Németország a megkisebbedett és reá szoruló, a régi német-cseh hűbériséget modem formában felújító új Csehszlovákiát bizonyos oltalmazó magatartással kezeli és jóformán sajátjának tekinti; e szempontból nem érdektelenek azok a folytonos tárgyalások, melyek a német-csehszlovák vámúnió körül folynak. Az sem érdektelen, mint ajánlott fel hír szerint a német kormányzat nagyszámú munkaerőt a Ruszinföld újjáépítésére; valamint igen érdekesek azok a kapcsolatok, melyek a komáromi tárgyalások során szövődtek német vezető körök és az új szlovák politikus réteg között, mikor némely szlovák politikusok időnként Hitlerhez vagy környezetéhez repültek s általában figyelemreméltó, mint hangoztatták német gazdasági körök, mennyire fontos kiegészítő területe sok szempontból Szlovenszko az új Németországnak; közben a szlovák politika sokban veszi alapul új berendezkedése során a német példát s a csehekkal szembeni szlovák magatartásban nem egyszer ismerhetők fel német ösztönzések és hatások. Így érdekes háttere volt a bécsi tanácskozások előestéjén Ribbentrop Joachim német külügyminiszter sokat vitatott római útjának, melynek végén újra konstatalták a berlin-római tengely szilárdságát, miközben Olaszország jelentős mértékben előrehaladt az Angliával való megbékélésben, miközben viszont a német-angol viszony sajnálatosan csak negatívumokat mutathat fel. Hitler ismételten haragjának adott kifejezést Winston Churchill, a volt tengerészeti miniszter Duff Cooper s az angol közvélemény németellenes, fegyverkezést sürgető és önvédelmet emlegető magatartása fölött, holott Németország, úgymond, csak békét akar. Érdekes az álláspontok ütközése is, hiszen Anglia is a békét akarja. A bécsi döntőbíróshoz Magyarország fölényes győzelmével végződött, ha Pozsonyt, Nyitrát és Nagyszöllöst nem

ítélték is nekünk s ha a rutén kérdésben sem történt rendezés s ha Ribbentrop Joachim ismételen hangoztatta is a rendezés végleges és döntő jellegét.

A bécsi Belvedere-palotában lefolyt döntőbíróági ítélet ragyogó külsőségei és a német megnyilatkozások arra utaltak, hogy Németország újra döntő súllyal bír Közép-Európában s maga a rendezés kidomborította, hogy a mai német külpolitika Savoyai Jenő hagyományaihoz kapcsolódik, mikor a német politika döntött Közép-Délkelet-Európa sorsáról. Ez az utalás Savoyai Jenő hagyományaira, valamint Funk gazdasági miniszter balkáni utazásai szorosán összefüggenek és egy szervesen átgondolt német nacionalista-népi program részesei. Magyarország, a határokon innét és a határokon túl élő magyar nép hálásan fogadta a baráti hatalmak döntését s egy kedvező korszak előjeleként ünnepelte Komárom, Kassa s a többi városok és területek visszatértét. A cseh kiürítés a visszanyert területeken sok veszteséget okozott, de mindent feledtetett a nagy öröm és felszabadulás, ahogy Horthy Miklós kormányzó a nemzet hálájától és szeretetétől követve bevonult Komáromba és Kassára. A nemzet nem feledhette, mennyire lehetővé tette a kormányzó szilárdsága, kitartása azt a felszabadító, nehéz munkát, ahogy Kánya Kálmán és Teleki Pál gróf képviselte bonyolult és kínos fordulatok között a magyar igényeket. A megnagyobbodott Magyarország építő és fontos tényezője lesz az új Közép-Európának, melynek a középeurópai népek saját élettörvényei és nem idegen, külső érdekek szerint kell alakulnia; erre az öntörvényűségre vallanak azok a megegyezési kísérletek, melyek a magyar és a szlovák nép testvéri viszonyát akarják visszaállítani. A kárpáti és dunai népek önrendelkezési jogának érvényesítése azonban még korántsem lezárt fejezet: hiszen még elintézésre vár a rutén kérdés, melynek izgatott, bonyolult állapota s a ruszin földdel olyan szoros közösségben élő Magyarországtól való kényszerű elszakíttósága új fejleményeket ígér.

OBSERVANS

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A kisebbségi szellem útja a kikristályosodás felé. A Közművelődési Tanács munkája. A Keresztyén Egyház 1937. évi jelentése. A bácstopolyai magyar iparosok kiállítása. A közművelődési egyesületek munkája. A magyar délszláv kultúrközlekedés. A magyar oktatásügy. Sajtó és irodalom.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYARSÁG aránylag távol esik a zajos közép-európai eseményektől, s így csupán a maga szűkebb értelemben vett kulturális állásainak kiépítésén dolgozik. Ez a munka nem is a pillanatnyilag felmutatható és kézzelfogható eredményekben, mint inkább a magyar vezetőférfiaknak a vajdasági lapokba írott cikkeinek kihatásában mutatkozik meg. Az erdélyi és felvidéki magyar népcsoportnál kisebb műveltségű és gyengébb szervezetségű jugoszláviai magyar népcsoport kisebbségi helyzetében ma van azon a fokon, hogy tudományosan is számot vessen helyzeti adottságaival, illetve eszmei alapon szabjon irányt kisebbségi magatartásának. A jugoszláviai magyar népcsoport helyzetével a folyóiratok és napilapok hasábjain több cikk foglalkozott és ezek végső eredményét összegezi az újvidéki Reggeli Újság szeptember 18-i számában Reök Andor, a jugoszláviai magyar értelmiség egyik jeles tagja. A cikk szerint a délvidéki magyarság kis számánál fogva sem engedheti meg magának a világnézeti alapon való széthúzást. A jugoszláviai magyarságnak anyagi és szellemi erejét egyaránt az egység megteremtésére kell felhasználnia és egységének tudatában kisebbségi jogainak kivívását kell szorgalmaznia.

A legnagyobb jugoszláviai magyar művelődési egyesület, a szabadkai Magyar Olvasókör ezidei tisztújító közgyűlése indította el a délvidéki magyarság ez eszmei tisztulásának folyamatát, amelyhez a délvidéki magyar ifjúság és a főiskolai hallgatók, mint az Olvasókör ifjúsági szakosztálya, testületileg csatlakoztak és június 3-i közgyűlésükben leszögezték: „Szükségesnek látjuk, hogy kisebbségi életünk minden terén és minden munkájában az építő szándék érvényesüljön, a széles magyar népi rétegek beszerzése, kulturális felkarolása és egységének létrehozása érdekében. Ezért a leghatározottabban elítélünk minden olyan törekvést, amely faji, vallási és osztályalapon való ellentétek támasztásával az egységet veszélyezteti“.

A jugoszláviai magyar művelődés munkaterületéről az alábbi feljegyzésre érdemes eseményeket idézhetjük. Az újvidéki Reggeli Újság szerkesztőiből és munkatársaiból az egész Vajdaságra kiható munkakörrel „Közművelődési Tanács“ alakult, amely az 1937/38. évben végzett munkájáról jelentést adott ki. E szerint 55 délvidéki magyar művelődési egyesület a Közművelődési Tanács által kiadott előadási anyagból 419 előadást tartott, amelyen 47.215 hallgató vett részt.

A zombori Magyar Közművelődési Egyesület augusztus 3-án évi rendes közgyűlést tartott, amelyen Magasi Antal elnöki beszámolója után Deák Imre felolvasta az Egyesület múlt évi működéséről szóló jelentést. A beszámoló szerint a kör az elmúlt évben analfabéta-tanfolyamot, több irodalmi estet, népegészségügyi előadást és három magyar nótáestet, valamint több műkedvelő előadást tartott.

A fentieknél kevésbé megnyugtató jelenség az, ami a jugoszláviai Keresztyén Egyház 1937. évi jelentésében szerepel: a délvidéki református

magyar falvak egyre néptelenebbé válnak. E végzetszerűen elhatalmasodó és az egész jugoszláviai magyarságra is kiható veszedelemnek különösen a jugoszláviai nyugati református egyházmegye a központja. Ezért az egyházmegye Rétfalun megtartott esperesi gyűlésén határozatot hoztak a református magyar falvak elnéptelenedésének megakadályozására, mert amint az egyházmegyei beszámoló mondja: „... a járványszerűen fellépő egyke azzal fenyeget, hogy ha valamilyen csoda nem segít, református egyházaink és a jugoszláviai református magyar községek teljesen elnéptelenednek.“

A BÁCSTOPOLYAI MAGYAR iparostársadalom kétnapos kiállítást rendezett, amely megrendezésénél, valamint a kiállított ipari készítmények értékénél fogva beszédes bizonyossága volt a délvidéki magyar iparos ügyességének és élniakarásának. A 72 topolyai iparos kezemunkája olyan érdeklődést tudott kelteni, hogy már az első napon több mint 1000 látogató nézte végig a kiállítást. Zentán az 50 éves ipartestület ünnepségeit ugyancsak ipari bemutatóval kezdték s az iparos kultúrház alapkövetélt ünnepségével folytatták, majd a helyi szerb iparossággal együtt rendezett kultúrelőadással végezték.

Petőfi Sándor emlékezetének szentelt előadást tartott augusztus 10-én az újvidéki Polgári Magyar Daloskor. A Petőfi-emlékest előadója Kende Ferenc hírlapíró volt, aki a halhatatlan magyar géniusz előadásában példaképpül állította oda a délvidéki magyar ifjúságnak, mely szavalatokból és megzenésített dalokból ismerhette itt meg a nagy magyar költő műveit.

Arany János költői emlékének a gombosiak rendeztek nagyvonalú ünnepélyt, amelynek előadója Hajdú András tanító volt. Értékes tanulmányában Arany emberi és költői nagyságát mutatta be nagyszámú hallgatósága előtt. Barna Pál szavaltta Arany János Toldiját és a Hamis tanút. Érdekes megjegyezni, hogy Arany János költészetével másfél óráig tudták együtt tartani a falu egyszerű földműves népét.

Az újvidéki Polgári Magyar Daloskor ifjúsági osztálya Vörösmarty-emlékestet rendezett. Értekezést Blazsek Ferenc hírlapíró olvasott fel, majd többen a költő legjelesebb verseiből szavaltak. Az ifjúsági művelődési osztály szeptember 21-én népegészségügyi előadást tartott, melynek keretében Bauer József a tuberkulózisról és a turisztikáról, mint a tüdővész elleni védekezés hathatós eszközéről beszélt. Az újvidéki Darányi-telepi Olvasó- és Gazdakör keretében pedig megalakult Újvidék harmadik magyar ifjúsági kultúregyesülete.

A napi politikai helyzet alakulásától függetlenül, a délszláv-magyar szellemi közeledés egyik jeleként említi a Reggeli Újság, hogy a budapesti Szent Angelina szerb nőegylet Újvidékre szándékozik költözni. Az egyesület elnöke Dungyerszky Olga Újvidékre közgyűlést hívott össze, amelyen az az óhajtás hangzott el, hogy a magyar kormány beleegyezésével áttelepítendő nőegyesület 5 millió dínáros vagyonát is át kellene juttatni Újvidékre.

A dunabánsági Nemzeti Színház Madách Ember tragédiáját a belgrádi színházakat is megelőzve, Zomborban akarja bemutatni Jankulov Vladimir püspöki helynök fordításában. A színház dramaturgia, a kitűnő magyar tudású Vasiljevics Zsarkó most dolgozta át színpadra a munkát, amelyet a báni Nemzeti Színház zombori vendégszereplésén október hónapban készültek bemutatni.

A KÖZOKTATÁSÜGY TERÜLETÉN az elmúlt negyedévben feljegyzésre érdemes eseményként említjük meg, hogy a névelemzés megszüntetésének céljából és a népiskolai magyar tanosztályoknak magyar tanerőkkel való ellátása kérdésében Deák Leó és Vámos János zentai tanár szeptember

27-én kihallgatáson jelent meg Belgrádban Magarasevics közoktatásügyi miniszternél, aki az előterjesztett sérelmek „gyors orvoslását” megígérte. A közismerten nagyon rosszul szerkesztett jugoszláviai magyar tankönyvek hibáira mintha a jugoszláv tanügyi kormányzat is rájött volna, mert a magyar tannyelvű népiskolák részére most új ABC-t és olvasókönyvet engedélyezett. Egy régi hibát azonban nem orvosoltak: a magyar tankönyvet most sem magyar tanférfit, hanem Radojevics Szvetiszláv nyug. min. tanácsos állította össze, ábrázoló képeit viszont a szabadkai Oláh Sándor festőművész rajzolta.

A zentai magyar-szerb párhuzamos tannyelvű állami reálgimnázium beiratási rendjét ismerteti az újvidéki Reggeli Újság augusztus zi. száma. A közlemény szerint a kérdéses tanintézetbe kizárólag a zentai és törökkanizsai iskolai körzetből lehet beiratkozni. A más járásból, illetve iskolai körzetből jelentkező növendékek csak külön báni engedéllyel vehetők fel, ami súlyos sérelem a közép-bácskai magyarságra nézve, mert az itt élő több százezer főnyi magyar lakosság erre az egy tanintézetre van utalva. Akik pedig e jelentős számú magyar néptömbből nem élnek az éppen fent idézett iskolai körzetben, nyilvánvalóan a többségi szerb tanítási nyelvű középiskolákba kényszerítettek.

A jugoszláv miniszter az iskolai év elején rendeletben írta elő a középiskolák VII. és VIII. osztályai részére a nemzeti tantárgyak (mint a szerb-horvát nyelv és irodalom, történelem, stb.) szemináriumi oktatását. Sajnos a tanügynek ilyen értelmű nacionalizálása csak újabb sérelem a magyar kisebbségre, egyrészt mert a középiskola nyolc osztályában, a rendes oktatás keretén belül is éppen elegendő mód nyílik e nemzeti tantárgyak elsajátítására, másrészt mert e tárgyak idegen voltuknál fogva éppen a kisebbségi növendékekre a legmegérőltetőbbek.

Várady Imre és Vámos János volt középiskolai tanár közbenjárására a közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki, melynek értelmében a belgrádi állami szerb tanítóképzőben a párhuzamos magyar tagozaton ezidén újabb első osztályt nyitottak. A tanítóképző magyar osztályába a szeptemberben megkezdett beiratások eredményeként 23 magyar növendéket vettek fel, míg a második osztályba 19-en iratkoztak be.

A jugoszláviai magyar egyetemi hallgatókról a Kalangya című irodalmi folyóirat ezévi júliusi számában Somorja Sándor egyetemi hallgató cikket írt. A cikk, amely a kérdésnek adatszerűen is alapos ismeretében íródott, igen figyelemre méltó. A szerző cikkét a következőkkel kezdi: „... A jugoszláviai magyarság húsz éves kisebbségi élete alatt sem tudott a helyi viszonyoknak megfelelő iskolaprogramot megvalósítani. Igen enyhén vigasztalódhatunk tehát abban, hogy rengeteg idő után a délvidéki magyar sajtó most kezdi felkelteni a figyelmet oktatásügyünk iránt.” A hivatalos kimutatás adatai szerint — folytatja a cikk — a magyar és — az összehasonlítás kedvéért — a német nemzetiségű jugoszláviai egyetemi hallgatók számának alakulását az 1923. és 1935. évek között az alábbiakban közöljük:

Évszám	Magyar nemzetiségű egyetemi hallgató	Német hallgató
1923	105	83
1924	125	77
1925	113	102
1926	224	169
1927	223	154
1928	269	187
1929	263	191
1930	342	336
1931	384	371

Évszám	Magyar nemzetiségű	Német egyetemi hallgató
1932	395	366
1933	409	390
1934	371	379
1935	328	392

A kimutatásból látjuk — így szól a cikk —, hogy a magyar főiskolai hallgatók száma 1933-ban volt a legnagyobb s azóta érzékeny esést mutat, míg ugyanekkor a németeké állandóan emelkedik és ma már jóval meghaladja a magyarok számát is, jóllehet a magyar főiskolások száma 1934-ig állandóan több volt a németekénél. Ennek okát elsősorban az egyre nehezebb életviszonyokban és elhelyezkedési nehézségekben kell keresni, de nagyban hozzájárult diákságunk számbeli csökkenéséhez az is, hogy a gondoskodás a magyar egyetemi hallgatókról egyre mostohább.

A magyar főiskolások 1935. évi 328 főnyi számát illetően felteszi a kérdést a cikkíró, vajjon a magyar főiskolások száma a magyar főiskolai végzettségű értelmiség utánpótlását elláthatja-e? Az alábbi rövid összehasonlítás választ ad erre is:

Jugoszláviában kerekén 1000 lakosra jut 1 főiskolai hallgató.

Ugyanekkor 930 szerb-horvát-szlovén lakosra jut 1 főisk. hallgató

1660 német nemzetiségű „ „ 1 „ „

1830 magyar „ „ „ 1 „ „

Tehát a magyar főiskolai hallgatók száma mélyen az országos átlag alatt van, amely átlagot véve alapul, a jugoszláviai magyarság száma után 475—500 magyar főiskolásnak kellene lennie.

A jugoszláviai magyar főiskolai hallgatók Zágrábban, Belgrádon és Szabadkán folytatják tanulmányaikat. A délvidéki magyar főiskolások a következő százalékarányban oszlanak el a három főiskolai városban:

	1935 %	1933 %	1928 %
Zágráb	50	54	65
Belgrád	25	25	14
Szabadka	25	21	21

Tehát amíg a Belgrádban és Szabadkán tanuló diákjaink száma növekszik, addig a Zágrábban tanulók száma 65%-ról 50%-ra esett. A magyar főiskolások fele még így is a zágrábi egyetemet látogatja; főoka ennek a jól szervezett zágrábi diákotthon és a menza. Míg a szabadkai növekedés főleg a viszonylagosan olcsóbb létfenntartás következménye, addig a belgrádi növekedésnek — párhuzamosan a zágrábi diákság számának csökkenésével — több oka van. Az idézett cikk szerint: „A Bolyai Farkas Kör működése, amely sokban segíti elő a magyar diákság belgrádi tanulását, másrészt a vajdasági elhelyezkedésnél jóval előnyösebb belgrádi diploma szerepe, végül pedig „az a megértő, baráti, mondhatnék, testvéri szellem“, amely a belgrádi egyetemen uralkodik, az oka, hogy a belgrádi diákok száma emelkedik — állapítja meg a cikk. Sajnos a „megértő, baráti, testvéri szellem“, mint ismeretes, igen közel jár a baloldaliság olyan megnyilvánulásához, amely miatt a belgrádi egyetemet kommunista diákmozgolóadásokért nem egyszer bezárták. A délvidéki magyarság szempontjából azonban mégis csak értékesebb a nyugodt tanmenetű zágrábi egyetem, amelynek végzett diákjai öntudatosabb művelői a délvidéki magyar szellemi törekvéseknek.

Igen figyelemre méltó, de nem megnyugtató a cikknek a jugoszláviai egyetemi hallgatók megoszlásáról szóló kimutatása az egyes karokon. E kimu-

tatás szerint a magyar főiskolai diákság még nem ismerte fel kellően az egyes pályák, illetve működési terek fontosságát, amelyeken legjobban szolgálhat a délvidéki magyarságnak. Amilyen örvendetes a jogászok számának csökkenése és a többi szakon tanuló diákok számának emelkedése, olyan sajnálatos a bölcsészhallgatók számának esése; a magyarul tudó és magyarul érző középiskolai tanárok majdnem teljes hiányát a délvidéki magyarság nagy mértékben érzi. Míg az amúgy is kisszámú főiskolai diákságnak több mint a harmada ügyvédnek készül, tanár csak egynyolcada akar lenni.

A vajdasági irodalom nagy halottja iránti kegyeleti aktus szép példája, hogy mint minden esztendőben, az idén is augusztus 22-én Szenteleky Koméinak, a vajdasági magyar irodalom egykori kitűnő művelőjének emlékére Ószivácon gyászistentiszteletet tartottak a vajdasági magyarság vezetőinek részvételeivel. A Szenteleky sírjához kivonult ünneplők kegyelettel emlékeztek meg a vajdasági irodalom korán dhúnyt vezéréről.

Való igaz, hogy a legmostohább sorsú vajdasági irodalom a kegyeleten kívül nem sokat adhat művelőinek.

FEKETE LAJOS

SZERKESZTŐVÁLTOZÁS

FOLYÓIRATUNK CÍMLAPJÁN eddigi szerkesztőnk, Szekfű Gyula nevét más helyen és más minőségben találja az olvasó. Új szerkesztő jegyzi a lapot.

Mit jelent ez a változás? — kérdi a Magyar Szemle baráti szövetségének tábora azzal a közvetlen érdeklődéssel, amelynek folyóiratunk fennállása óta annyiszor adta tanújelét. És mi, a Magyar Szemle Társaság részéről ugyanilyen közvetlenül kívánjuk olvasóinkat tájékoztatni, amint arra bennünket munkatársi közösségünk szoros együvértartozása is kötelez.

Amikor 1927-ben Társaságunk alapítói elhatározták e folyóirat létesítését abból a célból, hogy a magyar nemzeti gondolatot kimélyítsék, választásuk egyértelműleg esett a budapesti tudományegyetem újabkori magyar történelmi tanszékének akkor nemrég meghívott tudós tanárára, Szekfű Gyulára. A legszerencsésebb, de egyúttal legtermészetesebb elhatározás volt, hogy a nagy feladatokra hivatott folyóiratot annak a férfúnak közvetlen szellemi gondozására bízzák, akit európai látóköre, tudományos képességei, komoly magyar felelősségtudata, ragyogó írói készsége és ritka emberi értékei mintegy predesztináltak arra, hogy új fejezetet nyisson nemzetnevelésünk terén.

Szekfű Gyula javaférfikorban, alkotó erejének teljességében vállalta ezt a terhes, rendkívüli munkát és aszkétikus odaadással misszióként töltötte is be. Mint programadó beköszöntőjében írta, a magyar értelmiség keskeny rétegét folyóirata révén ki akarta terjeszteni a történelmi osztályokon túl a szabad pályán működő, kereskedő és iparos társadalomra, el akart jutni az ifjúsághoz, el a falu népéhez is, egyszerűen tervbe vette összefogni mindazon tényezőket, amelyek a nemzeti műveltség gondolatának értékes hordozói lehetnek.

E merész feladatok megközelítéséhez nem voltak minták, sem biztató kezdetek. A Magyar Szemle szerkesztőjének magának kellett gondoskodnia olyan munkatársakról, akiknek írásai révén az elképzelt olvasótábor is megteremthető. Szekfű Gyula eleitől fogva következetesen megvalósította szerkesztői alapelvét, hogy folyóiratában minden kérdéstről a legjobb szakemberektől kapjon az olvasó tájékoztatást. Nem részletekbe vesző szobatudósokat, hanem az élettel eleven kapcsolatot tartó, éles szemű és világos fejű szakembereket keresett, akikben a tudós felkészültség művészi kifejezőkészséggel párosul. Sikerült is a politikai, tudományos, művészeti és gazdasági élet képviselőiből, valamint a hozzá mindig otthonos közelségben álló ifjúságból, névtelen pályakezdőkből és egyetemi hallgatókból, egyszerűen az „öregek” díszes gárdájából és a fiatalok seregéből egy sajátosan homogén dolgozó-

társi együtttest kialakítania, amelynek tábora évről-évre nőtt, jóllehet nagyrészt belőle rajzott ki az utóbbi évek minden értékesebb mozgalmának derékhada.

A Magyar Szemle Társaság nemzetpolitikai irányelveit gyakorlatilag Szekfű Gyula dolgozta ki és céltudatosan érvényesítette folyóiratában. Olvasóink jól ismerik ez irányelveket: külpolitikai érdeklődést, tájékozódási készséget teremteni, kitekintést nyírni a környező országok felé; megismertetni helyünket, hivatásunkat, nemzeti kötelességeinket; a külső adottságokat reálisan mérlegelve szabni meg belső fejlődésünk törvényeit. Míg a külpolitikai tárgyú tanulmányok és szemlék útján általános európai helyzetünkről és követendő magatartásunkról kívánta tájékoztatni a közvéleményt, addig az erdélyi, felvidéki és délvidéki, továbbá az amerikai és egyéb külföldi magyarságról szóló beszámolók rendszeres közlésével egy eddiginél elevenebb, szolidárisabb nemzeti egység közösségi érzését igyekezett megteremteni. Valósággal körülhordoztatta tekintetünket az öt világrész magyarságán, hogy ébrentartsa a nemzet lelkiismeretét és egyszersmind lekötött energialehetőségeink számontartásával önbizalmunkat is növelje. Az elszakított magyarság helyzetének rendszeres ismertetésével az ő Magyar Szemléje más lapoknak is ösztönző például szolgált.

A nemzeti önvizsgálat tekintetében nem ismert mellékszempontokat, kényes vagy népszerűtlen kérdéseket. Szekfű Gyula sohasem kereste, sőt mindenképpen kerüli és védekezőleg elhárítja magáról a népszerűséget. Az igazságot és emberiséget, a krisztusi gondolatot kereste mindig és mindenben. Céltudatos, bátor törekvéseinek legszebb bizonyítéka, hogy a magyar földbirtok- és társadalompolitika égető kérdéseinek legelőször éppen az ő Magyar Szemléje adott őszinte hangot; állásfoglalása a magyar fejlődés szempontjából korszakos jelentőségű.

Ha az ember átlapozza a Magyar Szemlének Szekfű Gyula által szerkesztett 135 vaskos kötetét, ezt a kisebbfajta könyvtárt kitevő opuszt, a cikkek rengetegében lehetetlen föl nem ismerni bizonyos harmóniát, amely a témák változatait határozott szerkezeti egységbe foglalja. Egy életmű összhangja ez, egy egyénileg átélt és művészi módon megfogalmazott nemzetgondolat csodálatos kisugárzása.

Olvasóink Szekfű Gyula szerkesztői tevékenységének csupán kész eredményeit ismerik, a friss folyóiratszámokat, amelyeket minden hónap elsején pontosan kézhez loptak. De nem ismerik az egyes számok mögött rejlő hatalmas műhelymunkát. Mindennapi robotmik neveznök, ha nem tiltakoznék ellene az emelkedett felfogás, amellyel Szekfű Gyula a maga szerkesztői tisztét betöltötte. Szinte elképzelhetetlen, mennyi türelmet, tapintatot, törődést jelent a szerkesztőségi napi munka: tárgyalást órákon keresztül munkatársakkal, olvasókkal és érdeklődőkkel; lelkiismeretes végigolvasását minden beérkező kéziratnak, stb. A kéziratok garmadájának feldolgozása azonban csak kiegészítő része volt Szekfű Gyula szerkesztői tevékenységének. A munkatársak százainak segítőkészségére támaszkodva, többnyire ő maga vetette föl a kidolgozandó problémákat, fáradhatatlanul keresve a témákhoz a leginkább megfelelő szakembereket. Ösztönző ereje, lényének szuggesztív varázsa igen sok tétova szándékot s tétlen tehet-

séget állított munkába. És mindezen a szervező szerkesztői munkán kívül, amely elsősorban jelenti a folyóirat szellemi gondozását, Szekfű Gyula, a tudós professzor, mindvégig gondosan elvégezte a technikai részletmunkákat is, mert a folyóirat közleményeinek hibátlan külső megjelenése éppúgy szívében feküdt, mint a tartalmi színvonal.

E roppant elfoglaltság egymagában képes volna lekötni bárkinek egész napi munkaidejét. De Szekfű Gyula szerkesztői tevékenysége csak egyetemi tanári teendőinek ellátása mellett végzett különmunka volt; az alkotás és pihenés óráitól elvont szabadidő feláldozása. Hogy azután az egyetemi előadások és egyéb hivatalos kötelezettségek, valamint a szerkesztői tevékenység mellett egyidejűleg egész sor klasszikus értékű tudományos művet is alkothatt, azt már csak az tudja teljesen megérteni, aki ismeri Szekfű Gyula páratlan munkabírását, halhatatlanul könnyed íráskészségét és diákos szorgalmát. Kettős elfoglaltsága őrlődésében alkotta meg Hóman Bálinttal együtt a Magyar Történet pompás köteteit, így írta meg remek Bethlen Gábor-monográfiáját, Széchenyi-dolgozatait, legújabbán Szent István-tanulmányát, így jöttek létre nagyhatású és nagyjelentőségű egyéb írásai is; szerkesztette továbbá Hóman Bálinttal és Kerényi Károllyal a négykötetes Egyetemes Történetet, igazgatta az esztergomi katolikus nyári egyetemet, egyszóval kifejtett olyan, tartalmi értékében és külső méreteiben is grandiózus tudományos munkásságot, amilyent kiváltságos helyzetben is csak nagyon kevesen tudnak felmutatni.

Nem lehet feladatunk e helyen Szekfű Gyula tudományos, történetírói munkásságának méltatása. Az egész magyar szellemi életet, elsősorban éppen az új Magyarországot, a magyar ifjúság legértékesebb rétegét lelkük mélyéig áthatották már az ő szóban és írásban hirdetett nemzetnevelő tanításai. Úgy áll ma e fiatalok előtt, mint a magyar történetírás klasszikus mestere, a magyar tudós, a kiművelt emberfő eszményképe.

RÉSZLETESEN ELMONDTUK, el kellett mondanunk mindezt, hogy világosan álljon barátaink és olvasóink előtt Szekfű Gyula szerkesztői tevékenységének nemcsak belső, tartalmi értéke, hanem külső, mennyiségi terjedelme is. Mert e munka arányaival függ össze a beállott szerkesztőváltás.

Amikor Szekfű Gyula 1927-ben elvállalta a Magyar Szemle szerkesztői tisztét: a férfikor delén állt, erőben, egészségben. Páratlan munkabírással mostanig győzte említett három irányú, három ember számára is jelentős tevékenységét. Tizenkét évi megfeszített munka, szakadatlan szolgálat után Szekfű Gyulát — mint olvasóink azt a napilapok tudósításaiból bizonyára tudják — január első napjaiban súlyos betegség ágynak döntötte. Majdnem egyéves betegsége után a közeljövőben ismét elfoglalja egyetemi katedráját. A hosszú betegség kíméletre inti őt, aki saját magát kímélni sohasem tanulta, s legyöngült szervezete még további pihenést igényel. Ez a súlyos betegség s az ezzel összefüggő körülmények készítettek arra, hogy másnak adja át a Magyar Szemle terhes szerkesztői tisztét, amint-hogy mentesítenie kell magát számos egyéb túlmunkától is.

Magyar földön Arany János óta, de azelőtt is, talán örökké elérhetetlen álom az annyiaktól áhított „független nyugalom“. Nálunk nem adatik meg — éppen a legjobbaknak nem — a kényelmes elvonulás kiváltsága, az alkotás korlátlan lehetősége, az édes „otium“. A hivatást végzetszerűen lefogja egy másik erő: a kötelesség. Szekfű Gyula is most, hogy hosszú betegség után, szeretteinek, barátainak, tisztelőinek, az egész szellemi Magyarországnak felszabaduló, bensőséges öröme a teljes felgyógyulás küszöbén áll: érezte, hogy ránézve is kötelező az örök magyar törvény parancsa. A lehetőség határáig továbbra is részt Vállal tehát munkánkban; szerkesztői tisztségéről való lemondása nem jelenti egyszersmind távozását a Magyar Szemle folyóirattól, hanem inkább csak mentesítést a vázolt, nagyméretű szerkesztőségi napi teendőktől. Nem is tudna kiválni annak a szellemi közösségnek középpontjából, amelyhez tizenkét év küzdelmeivel és eredményeivel annyira egybeforr. A szerkesztőségről lemondva, mint a szerkesztőbizottság alelnöke továbbra is a legközvetlenebb kapcsolatban marad Társaságunk munkaközösségével.

Betegsége, e kényszerű tétlenség után Szekfű Gyulának fokozott szüksége van arra, hogy az eddiginél szabadabb lehetőségek között valósíthassa meg sürgető és halaszthatatlan tudományos feladatait.

De irodalmi tevékenységének legfőbb színtere továbbra is a Magyar Szemle marad, sőt remélni lehet, hogy írásaival a jövőben még gyakrabban találkozik az olvasó, mint eddig. Könyvkiadványaink már legközelebb több nagyobb munkáját fogják közvetíteni. Szekfű Gyula szerkesztésében és összefoglaló tanulmánya keretében jelenik meg „A Magyar Szemle Könyvei“ között „Mi a magyar?“ címmel a magyarság karakterológiája, ez a nemzeti mivoltunkat minden vonatkozásban elsősorban megvilágító magyarságismereti mű. Majd a Hóman—Deér—Szekfű-féle kétkötetes, angolnyelvű Magyar Történetet bocsátjuk sajtó alá; e nagyszabású összefoglalás újabb méltó kifejezője lesz külföldön a magyar tudományosság színvonalának \$ kitűnő fegyvertára a magyar igazságnak. E soronlevő kiadványainkon kívül még két további történeti művének átengedésére bírjuk Szekfű Gyula ígéretét.

Bizonyára nincs egyetlen hívünk, akinek ne esnék ugyanolyan neheze ére ez a változás, mint nekünk. De arról is meg vagyunk győződve, hogy velünk együtt mindenki megérti, átérzi és méltányolja azt a megoldást, amelyet a Magyar Szemle Társaság kitűnő volt szerkesztőjével — a részletesen feltárt körülményekre való figyelemmel — létesített.

A MAGYAR SZEMLE ÚJ SZERKESZTŐJE Eckhardt Sándor régi ismerőse olvasóinknak. Társaságunk megalakulása óta a legszorosabb kapcsolatban áll folyóiratunkkal. Nevét ott látjuk az 1927 szeptember i-én megjelent legelső szám dolgozótársai között. Ettől fogva alig van a Magyar Szemlének olyan negyedéves kötete, amelyben sokoldalú érdeklődésről tanúskodó, finoman megírt esszéivel ne találkoztunk volna. Akár személyes párizsi tapasztalatairól számol be, akár a magyar nyelv, irodalom és beszéd kérdéseivel, ízléstörténeti,

zenei, néprajzi vagy egyéb irodalmi, művészeti, tudományos problémával foglalkozik, akár a hazai közvélemény külföldi vagy a külföld magyarországi érdeklődését vizsgálja, magatartása mindig tárgyilagos, szava bíráló és eszméltető. Folyóiratunkban megjelent tanulmányain kívül egy nagyjelentőségű és maradandó becsű monográfiával is hozzájárult Társaságunk munkájának eredményeihez. „A francia szellem“ című nemzet-elemzése, a Magyar Szemle Könyveinek legutóbbi, nagyszerű kötete a maga teljességében tükrözi Eckhardt Sándor tudományos és írói egyéniségét. Az az egyhangúan elismerő fogadtatás, amelyben e könyvet a magyar szellemi világ részesítette, kivételes értékű ajánlólevél.

Figyelembevétel, hogy Eckhardt Sándor a M. Tud. Akadémia egyik folyóiratának, az Egyetemes PhŰologiai Közönynek társszerkesztője és így alapos szerkesztői tapasztalatokkal rendelkezik, továbbá, hogy hosszú évek óta Társaságunk választmányi tagja és így ügyeinkben eddig is tevékenyen közreműködött: a Magyar Szemle Társaság szerencsésnek érzi magát, hogy benne Szekffü Gyula utódjául a budapesti tudományegyetem egy másik kitűnő tanárát, a bölcsészettudományi kar ezidei dékánját sikerült megnyernie a folyóirat szerkesztői tisztségére.

Eckhardt Sándor a Magyar Szemle Társasághoz fűződő régi kapcsolataira való tekintettel vállalta a feladatot, hogy azt a fásasztó, terhes munkát, amelyet Szekffü Gyula tizenkét éven át lelkiismeretes gondnal és önfeláldozó odaadással töltött be, ugyanilyen módon és ugyanabban a szellemben folytassa. Szerkesztői tevékenysége Szekffü Gyula munkájának szerves folytatása lesz a folyóirat eddigi irányvonalán, ami persze nem jelenti azt, hogy ne érvényesíthetné ugyanolyan mértékben a maga határozott tudós egyéniségét, mint azt Szekffü Gyula is tette. Műveltségük közös alapjai, lelki alkatuk hasonlósága, gondolkodásuk és érdeklődésük rokonsága azonban mintegy eleve biztosítékai annak, hogy ez az egyéni jelleg a folyóirat összetételét alig fogja módosítani.

A Magyar Szemle tizenkét éves fennállása óta a legkritikább esetben vitte belső ügyeit, békés műhelye eseményeit a nagy nyilvánosság elé. Minden helyünket a közérdekű kérdéseknek tartottuk fenn. Most, e kivételes alkalommal eltértünk általános gyakorlatunktól. Részletesen tájékoztattuk olvasóinkat a szerkesztőváltás körülményeiről a lábadozó Szekffü Gyula helyett, aki még mindig nincs abban a helyzetben, hogy — szándéka szerint — saját maga mondhatta volna el mindezt. Számunkra viszont csak így vált lehetővé, hogy néhány igénytelen szóval vázolhattuk az általa végzett felbecsülhetetlen munka jelentőségét és terjedelmét.

Hisszük, hogy baráti szövetségünk tagjai: hűséges munkatársaink és kedves olvasóink méltánylással s együttérzéssel fogadják bejelentésünket. Kérjük őket, támogassák folyóiratunk törekvéseit a jövőben is ugyanolyan megértéssel, mint eddig.